

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.32782/2522-4077-2025-215

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 4 (215)

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

До Наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань історії української та світової літератури, теорії літератури, компаративістики, проблемам українського та зарубіжного мовознавства в аспекті лінгвокультурології, лінгвокогнітивістики, етнолінгвістики, дискурсології й психолінгвістики, теорії та практики перекладу й прикладної лінгвістики, розвитку та функціонування мов у поліетнічному та полікультурному просторі, значущих аспектів фахової підготовки сучасного вчителя-філолога, перекладача та фахівця з прикладної лінгвістики. Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів факультетів української філології, іноземних мов, учителів-словесників, перекладачів.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat та Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

РЕДКОЛЕГІЯ:

Фока Марія Володимирівна (головний редактор), доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи, професор кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик викладання, Центральнотраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Білоус Олександр Миколайович, кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, Центральнотраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Громко Тетяна Василівна, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та журналістики, Центральнотраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Гундаренко Олена (Hundarenko Olena), кандидат філологічних наук, старший викладач Інституту медіастичних досліджень та культурної спадщини, Жилінський університет, Словаччина;

Лакова Марта (Lacková Marta), доктор філософії, старший викладач, Жилінський університет, Словаччина;

Лелакова Ева (Leláková Eva), кандидат наук, старший викладач, Жилінський університет, Словаччина;

Міняйло Роман Вікторович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Україна;

Ніца Давидовіч (Nitz Davidovitch), доктор наук, професор, професор, завідувач кафедри освіти, завідувач відділу оцінювання якості освіти та академічного навчання, керівник програми підготовки викладачів, Аріельський університет (Ariel University), Ізраїль;

Залужна Ольга Олексіївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Навчально-наукового інституту філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна;

Кирилюк Ольга Леонідівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української філології та журналістики, Центральнотраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Клочек Григорій Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології та журналістики, Центральнотраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Лелека Тетяна Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, Центральнотраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Поліщук Володимир Трохимович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна.

Ухвалено до друку Вченою радою Центральнотраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 6 від 29.12.2025 року).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1396 від 25.04.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R30-03957.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Центральнотраїнський державний університет імені Володимира Винниченка (вул. Шевченка, буд. 1, м. Кропивницький, 25006,

mails@cuspu.edu.ua, тел. (0522) 32-17-18).

Періодичність: 4 рази на рік.

Офіційний сайт видання: journals.cusu.in.ua/index.php/philology

Видання «Наукові записки. Серія: Філологічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук (В11 Філологія (за спеціалізаціями)) відповідно до Наказу МОН України № 491 від 27 квітня 2023 року (додаток 3).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення

StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.32782/2522-4077-2025-215

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VOLODYMYR VYNNYCHENKO CENTRAL UKRAINIAN
STATE UNIVERSITY

RESEARCH BULLETIN

Series:
PHILOLOGICAL SCIENCES

Issue 4 (215)

Publishing house
“Helvetica”
2025

УДК 08(477.65):80
H34

Research Bulletin. Series: Philological Sciences. Issue 4 (215). Kropyvnytskyi: Publishing House “Helvetica”, 2025. 412 p.

Research Bulletin. Series: Philological Sciences publishes articles devoted to current issues of history of Ukrainian and world literature, theory of literature, comparative studies, Ukrainian and foreign linguistics in terms of cultural linguistics, cognitive linguistics, ethnolinguistics, discourse studies and psycholinguistics, theory and practice of translation and applied linguistics, development and functioning of languages in a multicultural space, significant aspects of professional training of a modern philology teacher, translator, and specialist in applied linguistics. The journal is intended for academic and research staff, postgraduate and undergraduate students of the faculties of Ukrainian philology and foreign languages, philology teachers, and translators.

The Collection is registered in international catalogues of periodical and database Index COPERNICUS, Academic Journals, Reserch Bible, WordCut and Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

EDITORIAL BOARD:

Foka Mariia Volodymyrivna (Chief Editor), Doctor of Philology, Professor, Vice-Rector for Research, Professor of the Department of Germanic Languages, Foreign Literature and Methods of Their Teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Bilous Oleksandr Mykolaiovych, PhD in Philology, Professor, Professor at the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Hromko Tetiana Vasylivna, Doctor of Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Hundarenko Olena, Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor at the Institute of Mediamatic Research and Cultural Heritage, University of Žilina, Slovakia;

Lacková Marta, PhD, PaedDr., University of Žilina, Slovakia;

Leláková Eva, PhD, Assistant Professor, University of Žilina, Slovakia;

Miniailo Roman Viktorovych, ScD in Philology, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Linguistics, Literature and Teaching Methods, Municipal Institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Ukraine;

Nitza Davidovitch, DSc, Professor, Head of the Department of Education, Head of the Department of Education Quality Assessment and Academic Instruction, Manager of the Teacher Training Program, Ariel University, Israel;

Zaluzhna Olha Oleksiivna, PhD in Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Theory and Practice of Translation from English of the Educational-Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;

Kyryliuk Olha Leonidivna, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Klochek Hryhorii Dmytrovych, Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Leleka Tetiana Oleksandrivna, PhD in Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Polishchuk Volodymyr Trokhymovych, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine.

Recommended for printing by the Academic Council of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Minutes № 6 dated December 29, 2025).

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1396 as of 25.04.2024. Media identifier: R30-03957.

Media entity: Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Shevchenka str., 1, Kropyvnytskyi, 25000, mails@cuspu.edu.ua, tel. (0522) 32-17-18).
Periodicity: 4 times a year.

Official web-site: journals.cusu.in.ua/index.php/philology

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 491 (Annex 3) dated April 27, 2023, the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (B11 Philology (with specializations)).

Articles are checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 2025
© Design “Publishing House “Helvetica”, 2025

ЗМІСТ

BUHR II A. S. FEMINIST REINTERPRETATION IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN TRANSLATIONS OF CIRCE BY M. MILLER.....	11
VENHRYNOVYCH N. R., KOSYLO N. V., BOHOVYCH O. M. TYPOLOGY AND FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF EPONYMS IN ENGLISH MEDICAL TERMINOLOGY.....	20
HARBERA I. V. SEMANTICS AND PRAGMATICS OF UKRAINIAN AND ENGLISH PHRASEOLOGY IN CONFLICT DISCOURSE.....	29
HUSAK V. S. HODONYMS AS POLITICAL SIGNS: FROM DE-SOVIETIZATION TO DE-RUSSIFICATION IN UKRAINE.....	35
LELEKA T. O. THE TRANSLATION OF POLITICAL DISCOURSE: STYLISTIC ASPECT.....	42
NYKYTCHENKO K. P. OFFICIAL AND BUSINESS DISCOURSE THROUGH THE SCOPE OF TRANSLATION STUDIES.....	52
POVOROZNYUK R. V., PODUHOЛNIKOVA Z. O. CROSS-CULTURAL DIMENSIONS OF COMMUNITY INTERPRETING.....	58
TARNAVSKA M. M. CORPUS TECHNIQUES FOR SPECIALIZED TEXTS TRANSLATION: DECONSTRUCTING COMPLEXITY FOR TRANSLATOR TRAINEES.....	65
БХІНДЕР Н. В. ОБРАЗ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В НОВІТНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПРОЗІ.....	71
ВЕРЕЗУБЕНКО М. М., СТАСЮК Б. В. УСУНЕННЯ СКЛАДНОЩІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ МЕДИЧНИХ ТЕКСТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ УКРАЇНСЬКОЮ.....	78
ВЕЧІРКО О. Л. ЕПІДЕМІЯ ЯК ДЗЕРКАЛО ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ: КОНЦЕПТ ЧУМИ У ЗБІРЦІ ДЖ. БОККАЧЧО «ДЕКАМЕРОН» І РОМАНІ А. КАМЮ «ЧУМА».....	86
ГОЛОВЕНКО К. В. ЛІНГВІСТИЧНІ МАНІПУЛЯЦІЇ В МЕДІАДИСКУРСІ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ ЗАСОБАМИ ПЕРЕКЛАДУ.....	93
ГРЕК М. О. СКОРОЧЕННЯ ЯК ЛЕКСИЧНИЙ КОМПОНЕНТ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІЇ ПІДРУЧНИКІВ «UPSTREAM»).....	101
ДАНИЛЮК Н. О., ЗАСЕКІН С. В. НОРМИ ПЕРЕКЛАДУ ТА НОРМИ РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТУ: ТОЧКИ ПЕРЕТИНУ.....	108
ЄВТУШЕНКО Т. О. МОВНИЙ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ.....	116
ЄВТУШЕНКО С. О. ПАМ'ЯТЬ, ТРАВМА, ТЕКСТ: СУЧАСНА МЕМУАРИСТИКА НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ЄВГЕНІЇ КОНОНЕНКО «ТОЙ БОЖЕВІЛЬНИЙ РІК» ТА САЛМАНА РУШДІ «KNIFE. MEDITATION AFTER AN ATTEMPTED MURDER».....	122
ІВАШИНА О. О. ЖІНКА В ПРОЗІ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО: ПСИХОЛОГОСПРЯМОВАНА ВІЗІЯ	129
КАЛЬНИЧЕНКО О. А., КАЛЬНИЧЕНКО Н. М. ПЕРША ХВИЛЯ ПОВТОРНИХ ПЕРЕКЛАДІВ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1930–1950-ТІ): РУСИФІКАЦІЯ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ	135
КАРПА Р. В. ТЕОРІЯ ПСИХОКРИТИКИ ШАРЛЯ МОРОНА: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ.....	151
КІСІЛЬ М. В. ТОЧНІСТЬ У ТЕРМІНОЗНАВСТВІ: ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА КОГНІТИВНА ПЕРСПЕКТИВА.....	159

КЛИМЕНКО (СИНЬООК) Г. А. СУВ'ЯЗЬ ЛІТЕРАТУРИ Й КІНО: АТМОСФЕРА ДОБИ Й ДИНАМІКА ВІЗІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ЖИТТЄПИСУ Й РОМАНІСТИКИ СЕСТЕР БРОНТЕ).....	171
КОВТЮХ С. Л. СТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА ЕКСПРЕСИВНО МАРКОВАНИХ ЛЕКСЕМ У ЗБІРЦІ ПУБЛІЦИСТИКИ О. ЗАБУЖКО «І ЗНОВ Я ВЛІЗАЮ В ТАНК...».....	186
КОПИТІНА А. С., МЕЗІ І. А., ТЮРІНА К. П. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ З ІТАЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ	196
КРИЛОВА Т. В., СІМОНЧУК Ю. С. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ВІДТВОРЕННІ АМЕРИКАНСЬКИХ РЕАЛІЙ ФІЛЬМІВ КІНОСТУДІЇ WALT DISNEY.....	205
КУШНІР І. Б. ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ОСОБИСТІСНИЙ ВИБІР УЧНЯ-ПІДЛІТКА У РОМАНІ А. Д'АВЕНІА «ПЕРЕКЛИЧКА».....	212
МОВЧАН Д. В., АНІЩЕНКО І. О. МАНІПУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕВФЕМІЗМІВ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	222
МОРОЗ М. Ю. ГЕНДЕРНО-СТЕРЕОТИПНІ ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ В СИСТЕМАХ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ).....	228
МОРОЗ В. В. КВАЛІФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ДИСКУРСУ СУЧАСНОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМИ.....	238
МОСКАЛЮК О. В., ДАНИЛОВА М. К. ВПЛИВ ГЕНДЕРНОЇ НАЛЕЖНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА НА ФОРМУВАННЯ ЙОГО МОВЛЕННЄВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ВИБІР ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ.....	244
ОЛІЙНИК О. С., ВЕРЕЩАК Ю. М. ЖАНРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ АВТЕНТИЧНИХ ТЕКСТІВ ЯК ЧИННИК ТРУДНОЩІВ ЇХ РОЗУМІННЯ МАЙБУТНІМИ ПЕРЕКЛАДАЧАМИ.....	250
ПАНЧЕНКО Д. І., АНУФРІЄВА І. Л. ЕТИЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ВИКЛИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИКЛАДАННЯ ПЕРЕКЛАДУ (ФРАНЦУЗЬКА МОВА).....	257
ПЕТРОВ О. О., ПАЛЬЧЕСЬКА О. С., МОНАСТИРСЬКА О. О. МОВНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ НЕГАТИВНОГО ОБРАЗУ ПОЛІТИКА У СУЧАСНИХ МЕДІА.....	263
ПРЕНЬКО Я. О. МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ПОНЯТЬ МОВНОЇ АГРЕСІЇ ТА БУЛІНГУ	268
РИБАКОВА К. А. ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ВТІЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ США ТА КАНАДИ.....	274
РИБАЧКІВСЬКА Л. Є., КОЛЯДА В. В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІКИ КОЛЬОРІВ У КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ	280
РОМАНЮК І. А. КОМПОЗИТИ З ПРЕФІКСАМИ ἐξ- і ἀπο- У ДІЄСЛВНІЙ СИСТЕМІ ТВОРУ «КНИГА ПРЕМУДРОСТІ ІСУСА, СИНА СИРАХА»: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА ТА СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	288
РУКОМАНОВА В. В., КУДРЯВЦЕВА Н. С. КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНА ЛЕКСИКА В АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ СТАТТЯХ: ЗІСТАВНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ.....	296
РЯБОКІНЬ Н. О., БАРБИНОВА А. В. ГЕНДЕР І ЛІНГВІСТИЧНЕ СТЕРЕОТИПУВАННЯ.....	303
САВУЛА А. М., ПИЛИПІВ О. Г., КАРБОВНИК І. В. ОБРАЗ ЧАСУ В «ОДАХ» ГОРАЦІЯ.....	308
САМОЙЛОВ Є. О. ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТУ ВІЙНА ЯК СПОСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ КОНФУЦІАНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ.....	315

СЛЕСАРЄВ Д. В. ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ТЕКСТОТВІРНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ТРЕВЕЛОГАХ МАКСА КІДРУКА.....	321
СЛОБОДЯНЮК К. М. ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ ЕМПІРИЧНОЇ ТА ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ТЕКСТАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ.....	327
СТЕПАНОВ В. В., ЗАБАШТА Д. В. КОМПАРАТИВНИЙ КОНТРАСТ ФОРМ, ФУНКЦІЙ ТА РОЛІ ФЕМІНІТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	332
СТОЛЯРОВА А. А. МОВА БРИТАНСЬКИХ РАДИКАЛЬНИХ ЕКОАКТИВІСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ОНЛАЙН-ПУБЛІКАЦІЙ ГРУПИ «JUST STOP OIL»).....	341
ТЕЛЬПІС Д. М. КОМУНІКАТИВНА ТАКТИКА ПОЗИТИВНОГО САМООЦІНЮВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЯХ: МАРКЕРИ РЕАЛІЗАЦІЇ В МЕДІАДИСКУРСІ.....	348
ТКАЧУК О. М. СИМВОЛ І НАРАТИВНА СТРУКТУРА В НОВЕЛІСТИЦІ МИХАЙЛА ЯЦКОВА ТА ЕДГАРА ПО: ТИПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД.....	356
ТЮРІНА С. О. ФЕМІНІСТИЧНИЙ ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМ В УКРАЇНОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРУ ДЖОРДЖА Р. Р. МАРТІНА «ГРА ПРЕСТОЛІВ».....	364
УВАРОВ М. А. АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДУ ДМИТРА ЛИСИЧЕНКА РОМАНУ «ЗАГУБЛЕНИЙ СВІТ» АРТУРА КОНАН ДОЙЛА.....	371
ФЕДІК Ю. М., ОСТРОВСЬКА О. О. МУЛЬТИМОДАЛЬНІ СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ В МАСМЕДІЙНИХ ПОЛІТИЧНИХ КАРИКАТУРАХ: КОРЕЛЯЦІЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ.....	377
ШАРКОВА Н. Ф. МАШИННИЙ ПЕРЕКЛАД НАУКОВИХ ТЕКСТІВ У ГАЛУЗІ МЕТАЛУРГІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ CHATGPT ТА DEEPL TRANSLATOR.....	387
ШЕВЧУК Т. Р., ЯСІНСЬКА О. В. ЗАКОНОМІРНОСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО МОДЕЛЮВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ НЕОЛОГІЗМІВ У КІБЕРБЛОКАХ.....	393
ШКУТА О. Г. ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ СТРАХ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ С. КОЛЛІНЗ «ГОЛОДНІ ІГРИ: БАЛАДА ПРО СПІВОЧИХ ПТАШОК І ЗМІЙ»).....	399
ЯРОШКО-КУШНІР Н. С. МЕТАФОРИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ КАРТИНИ СВІТУ ГЛУХИХ У РОМАНІ АББУ ВІКТОРА «КЛЮЧ ДО СВІТУ».....	405

CONTENTS

BUHRII A. S. FEMINIST REINTERPRETATION IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN TRANSLATIONS OF CIRCE BY M. MILLER.....	11
VENHRYNOVYCH N. R., KOSYLO N. V., BOHOVYCH O. M. TYPOLOGY AND FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF EPONYMS IN ENGLISH MEDICAL TERMINOLOGY.....	20
HARBERA I. V. SEMANTICS AND PRAGMATICS OF UKRAINIAN AND ENGLISH PHRASEOLOGY IN CONFLICT DISCOURSE.....	29
HUSAK V. S. HODONYMS AS POLITICAL SIGNS: FROM DE-SOVIETIZATION TO DE-RUSSIFICATION IN UKRAINE.....	35
LELEKA T. O. THE TRANSLATION OF POLITICAL DISCOURSE: STYLISTIC ASPECT.....	42
NYKYTCHENKO K. P. OFFICIAL AND BUSINESS DISCOURSE THROUGH THE SCOPE OF TRANSLATION STUDIES.....	52
POVOROZNYUK R. V., PODUHOЛNIKOVA Z. O. CROSS-CULTURAL DIMENSIONS OF COMMUNITY INTERPRETING.....	58
TARNAVSKA M. M. CORPUS TECHNIQUES FOR SPECIALIZED TEXTS TRANSLATION: DECONSTRUCTING COMPLEXITY FOR TRANSLATOR TRAINEES.....	65
BKHINDER N. V. THE IMAGE OF DIGITAL TECHNOLOGIES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CONTEMPORARY ENGLISH LANGUAGE PROSE.....	71
VEREZUBENKO M. M., STASIUK B. V. OVERCOMING CHALLENGES IN THE TRANSLATION OF MEDICAL TEXTS FROM ENGLISH AND GERMAN INTO UKRAINIAN.....	78
VECHIRKO O. L. THE EPIDEMIC AS A MIRROR OF HUMAN NATURE: THE CONCEPT OF THE PLAGUE IN G. BOCCACCIO'S COLLECTION OF SHORT STORIES «THE DECAMERON» AND A. CAMUS'S NOVEL «THE PLAGUE».....	86
HOLOVENKO K. V. LINGUISTIC MANIPULATIONS IN MEDIA DISCOURSE AND THEIR RENDERING IN TRANSLATION.....	93
HREK M. O. ABBREVIATIONS AS A LEXICAL COMPONENT OF PEDAGOGICAL DISCOURSE (ON THE MATERIAL OF “UPSTREAM” SERIES OF TEXTBOOKS).....	101
DANYLIUK N. O., ZASIEKIN S. V. TRANSLATION NORMS AND TEXT EDITING NORMS: POINTS OF INTERSECTION.....	108
YEVTUSHENKO T. O. LINGUISTIC AND TRANSLATION ASPECTS OF THE STUDY OF LEXICAL INNOVATIONS.....	116
YEVTUSHENKO S. O. MEMORY, TRAUMA, TEXT: CONTEMPORARY MEMOIR LITERATURE BASED ON THE WORKS OF YEVGENIYA KONONENKO «THAT CRAZY YEAR» AND SALMAN RUSHDIE «KNIFE. MEDITATION AFTER AN ATTEMPTED MURDER».....	122
IVASHYNA O. O. A WOMAN IN THE VALERIAN PIDMOHYLNY'S PROSE: A PSYCHOLOGICALLY ORIENTED VISION.....	129
KALNYCHENKO O. A., KALNYCHENKO N. M. THE FIRST WAVE OF RETRANSLATIONS IN SOVIET UKRAINE (1930S–1950S): RUSSIFICATION AND IDEOLOGICAL CONTROL.....	135
KARPA R. V. CHARLES MAURON'S THEORY OF PSYCHOCRITIC: THEORETICAL PRINCIPLES OF ANALYSIS OF A LITERARY WORK.....	151

KISIL M. V. PRECISION IN TERMINOLOGY: EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS AND COGNITIVE PERSPECTIVE.....	159
KLYMENKO (SYNOOK) H. A. THE INTERRELATION OF LITERATURE AND CINEMA: THE CULTURAL ATMOSPHERE AND VISIONARY DYNAMICS (BASED ON THE BIOGRAPHY AND FICTIONAL WORKS OF THE BRONTË SISTERS).....	171
KOVTIUKH S. L. STYLISTIC SPECIFICITY OF EXPRESSIVELY MARKED LEXEMES IN O. ZABUZHKO'S PUBLICISTIC COLLECTION «AND AGAIN I GET INTO THE TANK...»	186
KOPYTINA A. S., MEZI I. A., TIURINA K. P. TRANSFORMATIONS WHEN TRANSLATING MILITARY TERMS FROM ITALIAN INTO UKRAINIAN.....	196
KRYLOVA T. V., SIMONCHUK YU. S. TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN THE RENDERING OF AMERICAN REALIA IN WALT DISNEY STUDIO FILMS	205
KUSHNIR I. B. IDENTITY AND PERSONAL CHOICE OF A TEENAGE STUDENT IN A. D'AVENIA'S NOVEL «THE ROLL CALL».....	212
MOVCHAN D. V., ANISHCHENKO I. O. MANIPULATIVE POTENTIAL OF EUPHEMISMS IN CONTEMPORARY POLITICAL DISCOURSE.....	222
MOROZ M. YU. GENDER-STEREOTYPED LEXICAL UNITS IN MACHINE TRANSLATION SYSTEMS (BASED ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES).....	228
MOROZ V. V. QUALIFYING FEATURES OF THE DISCOURSE OF CONTEMPORARY COMMERCIAL INTERNET ADVERTISING.....	238
MOSKALIUK O. V., DANYLOVA M. K. INFLUENCE OF TRANSLATOR'S GENDER ON FORMATION OF HIS/HER SPEECH PECULIARITIES AND CHOICE OF TRANSLATION STRATEGIES.....	244
OLIINYK O. S., VERESHCHAK YU. M. GENRE-SPECIFIC FEATURES OF ENGLISH AUTHENTIC TEXTS AS A SOURCE OF PROSPECTIVE TRANSLATORS' COMPREHENSION DIFFICULTIES.....	250
PANCHENKO D. I., ANUFRIIEVA I. L. ETHICAL AND PEDAGOGICAL CHALLENGES OF INTEGRATING GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO TRANSLATION TEACHING (FRENCH LANGUAGE).....	257
PETROV O. O., PALCHESKA O. S., MONASTYRSKA O. O. LINGUISTIC MECHANISMS FOR CONSTRUCTING A POLITICIAN'S NEGATIVE IMAGE IN CONTEMPORARY MEDIA.....	263
PRENKO YA. O. METHODOLOGICAL MEASUREMENTS OF THE CONCEPTS OF VERBAL AGGRESSION AND BULLYING.....	268
RYBAKOVA K. A. LINGUOCULTURAL SPECIFICITY OF THE EMBODIMENT OF NATIONAL IDENTITY IN THE ARTISTIC TEXTS OF THE USA AND CANADA.....	274
RYBACHKIVSKA L. YE., KOLIADA V. V. LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF COLOR SYMBOLISM IN THE KOREAN LANGUAGE.....	280
ROMANIUK I. A. COMPOUNDS WITH PREFIXES ἐξ- AND ἀπο- IN THE VERBAL SYSTEM OF THE BOOK OF JESUS THE SON OF SIRACH: STRUCTURE, SEMANTICS AND SYNTACTIC FEATURES.....	288
RUKOMANOVA V. V., KUDRIAVTSEVA N. S. CULTURE-SPECIFIC VOCABULARY IN ENGLISH POPULAR SCIENCE ARTICLES IN COMPARISON AND TRANSLATION.....	296

RIABOKIN N. O., BARBINOVA A. V. GENDER AND LINGUISTIC STEREOTYPING.....	303
SAVULA A. M., PYLYPIV O. H., KARBOVNIK I. V. THE IMAGE OF TIME IN THE «ODES» OF HORACE.....	308
SAMOILOV YE. O. COGNITIVE LINGUISTICS APPROACH TO THE CONCEPT OF WAR STUDY AS A WAY OF REFLECTING CONFUCIAN PHILOSOPHY.....	315
SLIESARIEV D. V. BORROWINGS AS A TEXT-FORMING TOOL IN MAX KIDRUK'S TRAVELOGUES.....	321
SLOBODIANIUK K. M. PRECEDENT PHENOMENA OF EMPIRICAL AND VIRTUAL REALITY IN TEXTS OF FANTASY GENRE.....	327
STEPANOV V. V., ZABASHTA D. V. COMPARATIVE CONTRAST OF FORMS, FUNCTIONS AND ROLES OF FEMININE NOUNS IN THE UKRAINIAN, GERMAN AND ENGLISH LANGUAGES.....	332
STOLIAROVA A. A. THE LANGUAGE OF BRITISH RADICAL ECO-ACTIVISTS (BASED ON ONLINE PUBLICATIONS OF THE «JUST STOP OIL» GROUP).....	341
TELPIS D. M. COMMUNICATIVE TACTIC OF POSITIVE SELF-EVALUATION IN PSYCHOLOGICAL OPERATIONS: MARKERS OF REALISATION IN MEDIA DISCOURSE.....	348
TKACHUK O. M. SYMBOL AND NARRATIVE STRUCTURE IN THE SHORT FICTION OF MYKHAILO YATSKIV AND EDGAR POE: A TYPOLOGICAL APPROACH.....	356
TIURINA S. O. FEMINIST INTERVENTIONISM IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF «A GAME OF THRONES» BY GEORGE R. R. MARTIN.....	364
UVAROV M. A. ANALYSIS OF DMYTRO LYSYCHENKO'S TRANSLATION OF ARTHUR CONAN DOYLE'S NOVEL «THE LOST WORLD».....	371
FEDIK YU. M., OSTROVSKA O. O. MULTIMODAL STYLISTIC DEVICES IN MASS MEDIA POLITICAL CARTOONS: THE SYNERGY OF VERBAL AND NONVERBAL COMPONENTS.....	377
SHARKOVA N. F. MACHINE TRANSLATION OF METALLURGICAL SCIENTIFIC TEXTS: A COMPARATIVE STUDY OF CHATGPT AND DEEPL TRANSLATOR.....	387
SHEVCHUK T. R., YASINSKA O. V. PATTERNS OF COMPUTER NEOLOGISMS CONCEPTUAL MODELING IN CYBERBLOCKS.....	393
SHKUTA O. H. LINGUISTIC COGNITIVE FEATURES OF THE REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF FEAR IN THE UKRAINIAN LANGUAGE WORLDVIEW (BASED ON THE NOVEL BY S. COLLINS "THE HUNGER GAMES: A BALLAD OF SINGING BIRDS AND SNAKES").....	399
YAROSHKO-KUSHNIR N. S. METAPHORICAL REPRESENTATION OF THE DEAF WORLDVIEW IN ABBOU VICTOR'S NOVEL «THE KEY TO THE WORLD».....	405

UDC 81'255.4=111=161.2+141.72]:821.111(73)-344

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-1>

FEMINIST REINTERPRETATION IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN TRANSLATIONS OF CIRCE BY M. MILLER

ФЕМІНІСТИЧНА РЕІНТЕРПРЕТАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДАХ «ЦИРЦЕЇ» М. МІЛЛЕР

Buhrii A. S.,

orcid.org/0000-0002-5411-8990

Candidate of Philological Sciences,

Assistant Professor at the Department of Theory and Practice of Translation from English,

Educational and Scientific Institute of Philology,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

This article presents a translation-oriented analysis of contemporary feminist rewritings of the Circe myth, with a particular emphasis on their reception and rendering in the Ukrainian cultural and linguistic space. Focusing on Madeline Miller's *Circe* as a key example of mythopoetic revision, the study investigates how the novel restores voice, agency, and psychological complexity to a figure historically shaped by layers of patriarchal interpretation. It argues that centuries of cultural reception from classical commentaries and Christian allegory to Renaissance and Romantic constructions of the alluring, dangerous, or demonic woman have produced persistent linguistic and symbolic frameworks that still inform translators' choices. Special attention is devoted to the Ukrainian translation, where shifts in gendered terminology, metaphors of embodiment, representations of the "demonic feminine," and nuances of emotional and affective agency reveal how language can either reinforce or challenge inherited narrative patterns. The analysis demonstrates that culturally embedded associations related to beauty, monstrosity, female autonomy, and moral evaluation may subtly modify the feminist impetus of Miller's narrative, creating new emphases or redistributing interpretive weight. By conceptualizing translation not as a neutral transfer but as a dynamic site of mythic renegotiation, the article addresses the extent to which feminist reinterpretation can be preserved across languages without inadvertently reinstating androcentric narrative constraints. Ultimately, the study argues that the Ukrainian translation of *Circe* offers an illuminating case of how feminist discourse travels, adapts, and acquires new meanings, revealing the crucial role of cultural context in the ongoing reclamation of mythic female subjectivity.

Key words: translation transformations, cultural reception, feminist reinterpretation, mythological archetype, female agency.

Стаття пропонує перекладознавчий аналіз сучасних феміністичних переосмислень міфу про Цирцею з особливою увагою до їхньої рецепції та відтворення в українському культурному й мовному просторі. Зосереджуючись на романі М. Міллер «Цирцея», як ключовому прикладі міфопоетичної ревізії, дослідження розглядає, яким чином авторка повертає цій постаті голос, суб'єктність і психологічну складність, що історично формувалися під впливом багаторівневих патріархальних інтерпретацій. Стверджується, що багатовікова культурна рецепція (від античних коментарів і християнської алегорії до ренесансних і романтичних образів спокусливої, небезпечної або демонічної жінки) сформувала стійкі лінгвістичні та символічні моделі, які і досі впливають на перекладацькі стратегії. Особлива увага приділена українському перекладу, в якому зміни в гендерно маркованій термінології, метафорика тілесності, репрезентації «демонічної жіночності» та нюанси емоційної й афективної агентності демонструють, як мова може або підсилювати, або підважувати успадковані наративні моделі. Порівняльний аналіз доводить, що культурно закорінені конотації, пов'язані з красою, монструозністю, жіночою автономією чи моральною оцінкою, здатні непомітно змінювати феміністичний потенціал роману, посилюючи окремі смисли або переакцентовуючи інтерпретацію. Розглядаючи переклад не як нейтральну передачу змісту, а як динамічний простір переосмислення міфу, стаття порушує питання, наскільки можливо зберегти критичну гостроту феміністичної інтерпретації в іншій мовній культурі. У підсумку стверджується, що український переклад «Цирцеї» М. Міллер є показовим прикладом того,

як феміністичний дискурс адаптується та набуває нових значень, а культурний контекст стає визначальним чинником у процесі повернення міфічній жіночій постаті суб'єктності.

Ключові слова: перекладацькі трансформації, культурна рецепція, феміністичне переосмислення, міфологічний архетип, жіноча суб'єктність.

Problem Statement. While Circe is best known for her power to transform others, her own image has undergone continual transformation across centuries of reinterpretation, a process further influenced by translation. In *Transformations of Circe: The History of an Enchantress*, J. Yarnall explores how Christian allegory has reimagined the morally complex figure from Homer's epic as "*a demonic figure personifying the linkage between the feminine, the natural, and the deadly*" [1, p. 79]. This revisionism reflects not only an ideological but also a linguistic shift, raising important questions about how gendered and culturally loaded terms like "demonic", "deadly", "natural", and "feminine" are translated in other languages, including Ukrainian.

During the Renaissance, the portrayal of Circe continued to evolve, casting her as an archetype of the seductive and dangerous woman, a "*dark muse*" for male authors such as Milton and Calderón [1, p. 99]. In Ukrainian translations, these characterizations are often reproduced quite faithfully; however, their connotations may vary depending on the socio-historical context. For instance, the English phrase *dark muse* is typically translated as «*темна муза*», which retains the metaphor but may not fully capture the historical associations of the *femme fatale* figure within the Ukrainian literary canon. As J. Yarnall concludes, the image of Circe did not originate as misogynistic in Homer's text, but it gradually acquired this quality through centuries of "*persistent, pervasive, and unacknowledged biases against women*" [1, p. 195]. This accumulation of interpretive bias, as J. Yarnall notes, has resulted in a depiction of Circe influenced less by Homer's narrative and more by centuries of androcentric retelling. In translation, these biases are not only preserved but can also be amplified or distorted through the linguistic frameworks of the target language.

Madeline Miller addresses this legacy of Circe from a contemporary feminist perspective, noting that "*in the Odyssey, Circe is very clearly the incarnation of male anxiety about female power: the fear is that if women have power, men are getting turned to pigs*" [2]. This interpretation, rich in metaphor and gender politics, presents a particular challenge for translators, especially in Ukrainian, where direct equivalents often fail to convey the same depth or tone. The difficulty in translating Circe, thus, lies not only in language itself but in reconciling the historical layers that have shaped her image. How can a figure be translated when her identity has been shaped and distorted by centuries of male authorship and myth-making? This is the central challenge taken on by both M. Miller's novel and its Ukrainian translation. Each work, in its own way, reclaims and reimagines myth with critical awareness and cultural specificity.

Analysis of recent research and publications. This feminist reinterpretation of the myth is not unique. Earlier in the twentieth century, Eudora Welty's short story *Circe* (1955) and Margaret Atwood's poetry cycle *Circe/Mud Poems* (1974) also present the myth from Circe's perspective. These texts challenge the traditional portrayal of Circe as merely a seductress, giving her a "voice" and psychological depth. In E. Welty's story, Circe reflects on her solitude and her past with Odysseus, while M. Atwood's fragmented monologues highlight the ongoing objectification of female figures. Together, these works can be viewed as "*feminist forms of retranslation*" [3] that reimage Circe's story from her perspective, critiquing patriarchal frameworks and transforming a myth that has long been told about women into one that is told by them.

Research aim. While the retellings by E. Welty, M. Atwood, and M. Miller have been analyzed as feminist "interventions" in the myth, less attention has been given to how these narratives are transformed through translation. This article addresses that gap by offering a comparative analysis of Circe in English and Ukrainian, focusing on the semantic shifts and cultural filters involved in feminist mythmaking. It begins with a brief overview of rewriting as a feminist strategy, acknowledging that

although the idea of a unified female voice is debated, reimagining foundational myths from a woman-centered perspective remains a significant discursive intrusion. The article then turns to M. Miller's novel, examining how her retelling challenges traditional portrayals of Circe. It questions whether this resistance, rooted in gendered language and symbolism, retains its impact in Ukrainian translation. In doing so, the study considers how the act of translating this feminine myth may preserve or redefine its feminist potential across cultural and linguistic contexts.

Main body. M. Miller's *Circe* (2018) brings attention to one of mythology's most misrepresented female figures by giving her a voice that has long been absent from classical narratives. While Homer and Ovid depict Circe as a dangerous obstacle in the male hero's journey, M. Miller reframes her as a fully realized individual. The novel switches the narrative perspective from external portrayals to the interior consciousness of Circe, transforming her from a marginal enchantress into the protagonist of her own story. This reframing is central to M. Miller's feminist approach and becomes especially significant when examined through the lens of translation. As Circe's voice crosses civilizational frontiers, the question arises: how is her agency and symbolic power rendered in another language?

The importance of this question becomes more apparent when we examine the enduring mythological tradition that M. Miller addresses, particularly how male authors have historically projected cultural anxieties onto female archetypes in myths such as that of Circe. Rooted in patriarchal traditions, these narratives have shaped the portrayal of women and the interpretive frameworks through which these portrayals are understood. Across various historical periods and cultures, myth has served to transmit shared values, reflecting and reinforcing social gender hierarchies. Classical mythology, in particular, tends to privilege the male perspective, often depicting women as passive spectacles who are looked at but rarely allowed to speak or act for themselves. As feminist theorists like M. Beard, J. Butler, H. Morales, and A. Rich have pointed out, women are frequently positioned as objects of the gaze rather than agents of their own narratives. In the words of J. Berger, "*men act and women appear. Men look at women. Women watch themselves being looked at*" [4]. Such representations have been transmitted through generations of storytelling, perpetuating deeply rooted archetypes that continue to influence societal perceptions of femininity. Against this backdrop, Miller's decision to allow Circe to recount her experiences through memory and reflection challenges the traditional gender norms of classical storytelling. By becoming, as M. Altin notes, "*the bard of her own story*" [5, p. 149], Circe transitions from being an object of the male gaze to an active narrator who asserts interpretive authority over her life. Her voice presents what F. Godrej describes as "*a counter-narrative to the authoritative voices*" [6] that have shaped her myth over centuries, undermining the singular, patriarchal perspective inherited from texts such as *The Odyssey*, the *Telegony*, Virgil's *Aeneid*, and Ovid's *Metamorphoses*. By incorporating these sources into a broader mythological framework and refocusing the narrative on Circe's vulnerability, resilience, and self-determination, M. Miller reconceives a familiar story as an act of feminist reclamation. This narrative change sets the stage for understanding the stakes of translating Circe. If the novel's power lies in how it reclaims voice, perspective, and emotional nuance, then translation becomes a crucial space for examining whether the gendered assumptions embedded in myth are upheld or challenged. In the case of Circe, the task is not merely to convey meaning from one language to another but to carry across the novel's feminist reframing without reinstating the very silences it seeks to break.

The novel begins with a striking line that generalizes the importance of narration and translation: "*When I was born, the name for what I was did not exist*" [7, p. 1]. The absence of a name signals more than just personal alienation; it reveals a broader issue within a mythological system where women are often unnamed, voiceless, and defined only in relation to male power. Circe, the daughter of Helios and Perse, inherits her mother's role as a nymph rather than her father's divine authority. Her identity is predetermined by social and gendered hierarchies, which is evident when Oceanus tells Helios, "*She is yours if you want her*" [7, p. 2]. In this context, women are treated as possessions or gifts, denied recognition as individuals with their own agency. This reduction of female identity to

a socially assigned role is further underscored when Circe reflects on the very word “nymph”: “*That word, nymph, paced out the length and breadth of our futures. In our language, it means not just goddess, but bride*” [7, p. 1]. The line reveals how mythological language encodes social expectations, reducing female divinity to the prospects of future marriage. The Ukrainian translation captures this layered meaning: «Оте слово німфа було насправді мірою і знаменням нашого майбутнього. У нашій мові воно означає не тільки німфу, а й наречену» [8, p. 1]. In both English and Ukrainian, the term nymph evokes notions of beauty and passivity, while also suggesting containment, thus linking female identity with the role of a future bride.

The reduction of a woman's worth to her marital value is further emphasized a few pages later during a discussion about Circe's future, which takes on a transactional tone: “*She will make a fair match,*” he said. “*How fair?*” my mother wanted to know. This might be consolation if I could be traded for something better [7, p. 9]. In the Ukrainian version, it reads: «Вона знайде собі гідну пару. – Наскільки гідну? – допитувалася матір. Її розрадило б те, що мене могли обміняти на щось красивіше» [8, p. 9]. Here, the adjective “better” is translated to «красивіше», swerving the focus from a general sense of value to a specific emphasis on aesthetic criteria. This lexical choice highlights a normative association where «кращий» (“better”) in the context of marriage often implies «красивіший» (“more beautiful”), revealing a subtle “marriage market” mentality. The English version retains the open-ended ambiguity of “better,” allowing readers to consider various dimensions of value, while the Ukrainian version narrows the focus to physical appearance, reinforcing a more traditional, beauty-centered view of female worth. This same logic underlies how Circe is marked as different – not through her supernatural powers, but through her voice and appearance, which set her apart from the idealized image of divine femininity. Unlike her radiant relatives, Circe is described as plain and animalistic, unfit for admiration or marriage: “*Her eyes are yellow as piss. Her voice is screechy as an owl. She is called Hawk, but she should be called Goat for her ugliness*” [7, p. 6]. In the Ukrainian translation, the passage reads: «Її очі жовті, наче сеча. Голос крикливий, як у сови. Її звуть Соколицею, але мали б називати Козою: така вона потворна» [8, p. 13]. This translation is both vivid and faithful, as it retains the same animalistic imagery and crude tone. However, the use of the word «Коза» introduces culturally specific connotations; in Ukrainian, it can imply foolishness or ridicule, which amplifies Circe's sense of social otherness. Such linguistic and symbolic nuances matter, as they reflect Circe's non-conforming body and voice, which foreshadow her later alienation.

Paradoxically, the very traits that set her apart as deviant become central to her self-definition. Circe's “human voice” and “braided hair,” which in Homer's *Odyssey* serve as superficial characteristics, are altered by M. Miller as means through which she ultimately reshapes her world [9]. This new perspective challenges classical symbolism by transforming what was once a mocked voice into a medium of narrative authority, and the body, previously a site of shame, into a source of knowledge and transformation. This reposition also requires conveying the novel's modification of symbolic elements like voice and body while preserving their feminist significance across symbolic and linguistic spheres.

Yet reclaiming one's voice and body does not always involve using them openly. The interplay between power and silence emerges clearly in one of the novel's key scenes, when Circe transforms Glaucos into a sea god but chooses not to reveal her role in the transformation: “*...I saw how it pleased him to believe his godhead wholly his own and I did not want to take it from him*” [7, p. 44]. The scene highlights a central feminist concern in the novel – the erasure of female contribution to maintain male-centered narratives of autonomy and achievement. Circe's silence here sharply contrasts with the earlier mockery of her “screechy” tone, indicating that even when a woman has the power to speak, societal norms may still compel her silence. As J. Russ argues in *How to Suppress Women's Writing*, this kind of erasure is not accidental but systemic; it's a denial of women's agency that leads to their work being forgotten, misattributed, or dismissed [10]. The Ukrainian translation retains the overall message: «я бачила, як він хотів вірити, що його божественна природа належить тільки

йому, і не хотіла відбрати в нього цієї думки» [8, p. 53], maintaining Circe's deliberate choice to withhold her role. This choice aligns with B. Fernandez's observations regarding narratives where power is exercised "through silence, omission, or denial," underscoring the important distinction between intentional restraint and passive compliance [11].

The implications of Circe's chosen silence become evident in the following episode, when she discovers that Glaucos has fallen in love with another nymph, Scylla. Her devastation, intensified by the feeling of displacement, not only in affection but in visibility, as she swerves from an active creator to an overlooked bystander. This emotional betrayal is sharpened by the language used to describe Scylla as "one of the jewels of our halls" [7, p. 44]. In the Ukrainian version, she is referred to as «Справжній самоцвіт у наших палатах» [8, p. 56]. While the metaphor is faithfully translated, it continues to frame femininity through the lens of ornamentation. Both versions express admiration. They also subtly reinforce objectifying language. The English term "jewel" suggests a woman's value lies in external display and social status, whereas the Ukrainian «самоцвіт» (gemstone) emphasizes intrinsic beauty devoid of individuality. In both cases, women are valued for their appearance rather than for who they are.

This objectifying gaze catalyzes Circe's transformation of Scylla into a monster. What begins as an act of jealousy evolves into a broader symbolic meaning when Aeëtes remarks: "Even the most beautiful nymph is largely useless, and an ugly one would be nothing, less than nothing ... but a monster always has a place. She may have all the glory her teeth can snatch. She may not be loved for it, but she will not be constrained either" [7, p. 61]. The English version offers a sharp critique of the beauty-based evaluation of women, ultimately emphasizing autonomy – understanding monstrosity as freedom from constraints. In contrast, the Ukrainian phrase «Навіть із найвродливішої німфи користі мало, а потворна була б непотрібом, порожнім місцем ... будучи ж потворою, вона завжди знайде собі місце. Вона здобуде всю славу, що зможе вхопити. За це її ніхто не полюбить, але біди вона не знатиме» [8, p. 74] introduces a softer tone, implying emotional relief rather than active defiance. Similarly, while "useless" and "less than nothing" harshly negate a woman's social value without beauty, the Ukrainian metaphors «непотріб» and «порожнє місце» evoke the deeper trauma of erasure. Here, monstrosity not only rejects the aesthetic norms imposed on women but also highlights how decisions made during translation influence the clarity of that resistance across cultures. When viewed through this lens, monstrosity becomes not just a result of pain or rejection, but a deliberate choice to resist conformity. In M. Miller's *Circe*, becoming monstrous empowers women by providing an alternative form of agency that transcends stereotypical beauty and passive obedience. This interpretation resonates with feminist analyses of the "monstrous-feminine" [12], a term coined by B. Creed to describe female figures like Medusa or Scylla, whose disruptive power arises from their defiance of patriarchal containment. Creed argues that they are not demonized for being inherently evil, but for embodying the unruly, autonomous aspects of femininity that society attempts to suppress. In Circe, this framework is reimagined: being feared becomes preferable to being silenced. The transformation into a monster is no longer viewed as a curse, but as a deliberate act of resistance that challenges the traditional narrative of victimhood.

Circe's departure from traditional roles begins not with outright defiance, but with quiet recognition of her uniqueness. One of the earliest moments that disrupts the established divine order occurs during her encounter with Prometheus, the Titan punished for giving fire to mortals. His subtle defiance stands in stark contrast to the cruelty of the gods, and when he states, "Not every god need be the same" [7, p. 18], he plants a seed of resistance in Circe's mind. For a young Circe, who has already sensed her difference but lacks the language or permission to define it, this encounter marks the first crack in the mythological framework. It introduces the idea that deviating from divine norms is not a flaw, but a form of strength – an essential concept that later fuels her departure from the roles assigned to her.

The emerging sense of agency in Circe becomes more pronounced when she makes a deliberate choice to own her transgression. Instead of denying her use of witchcraft, she openly confesses, "I did

it selfishly, in a bitter heart, and I would bear the consequence” [7, p. 53]. The question “*What would they not do?*” contrasts the deceitful tactics of the gods with her own decision to take responsibility. The Ukrainian «Зробила це себелюбно, заради помсти й хочу прийняти кару» [7, p. 65] adeptly switches the focus from emotional pain to purposeful retaliation. In both versions, the scene reaffirms a central feminist theme: true power lies not in perfection or purity, but in the ability to recognize one’s actions and accept the consequences. Circe’s desire for recognition is one of her earliest acts of resistance. She wants her identity and her voice to be taken seriously. However, this is precisely what enrages her father. When she confesses to practicing pharmaka, it is not the magic itself that incites Helios’s fury, but the fact that she dares to speak out. “*You dare to contradict me? Worst of my children, faded and broken, whom I cannot pay a husband to take ... I pitied you ... yet you grew disobedient and proud*” [7, p. 54]. In the Ukrainian translation, the phrase becomes: «*Ти смієш перечити мені? Найгірша з моїх дітей, нікчемна й зіпсована, якій навіть за плату годі знайти чоловіка ... я шкодував тебе ... але тепер ти стала горда й неслухняна*» [8, p. 66]. And such divergence is revealing. In English, Helios’s insult emphasizes Circe’s lack of visibility within the divine hierarchy, describing her as “*faded and broken*”. In contrast, the Ukrainian version suggests shame and moral failure. The words «*нікчемна й зіпсована*» do more than just depict unattractiveness; they reflect specific judgments directed at women who defy societal norms. As the *Insight Report* notes, women who stray from traditional roles are often portrayed as “*spoiled, unnatural, or disrupted*” [13], reinforcing the social penalties for female agency.

The complexity of this topic becomes even more apparent when we consider how M. Miller reinterprets one of mythology’s most symbolically loaded archetypes, the witch. In Miller’s retelling, the witch is not merely a folkloric concept that varies across societies; she is transformed into a literary archetype – a recurring figure that embodies centuries of symbolic associations. The author draws on the classical image of Circe as a sorceress and redirects the focus away from male characters, challenging the patriarchal values embedded in mythic traditions. Additionally, she reimagines the “wicked witch,” traditionally associated with fear and exclusion, into a symbol of knowledge and creative power. Although the setting remains rooted in mythology, Circe’s inner world feels strikingly contemporary, making the task of translating her identity not only linguistic but contextual, especially since the archetype of the “witch” carries distinct connotations in different traditions, adding another layer of complexity to this exploration.

In Ukrainian folk tradition, the figure of the witch («*відьма*») is complex and deeply embedded in society. As O. Kis explains, the Ukrainian witch is not merely a folkloric character but “*a distinct social category ... governed by culturally normative modes of social interaction*” [14, p. 223]. Ethnographic research conducted by scholars such as O. Afanasiev, V. Antonovych, M. Sumtsov, and K. Hrushevskaya shows that the term «*відьма*», rooted in the verb «*відати*» (“to know”), traditionally referred to a woman possessing esoteric or hidden knowledge who might practice healing, divination, or magic. Ukrainian folklore does not strictly differentiate between the terms «*відьма*», «*знахарка*» (healer), «*чарівниця*» (sorceress), and «*ворожка*» (fortuneteller), often blending these identities in complex, symbolically meaningful ways. This archetype resists clear moral categorization. As noted by K. Hrushevskaya, Ukrainian witchcraft was “not a highly specialized profession,” and witches were viewed as direct opposites to liminal figures within ordinary society [15, p. 12]. Within this framework, the concept of “demonic feminine” is not viewed as inherently evil; instead, it represents an embodiment of ancient traditional knowledge. This form of femininity, rooted in intuition, nonconformity, and marginality, acts as a catalyst for change. It encourages self-awareness and challenges conventional boundaries. Together, these archetypes contribute to the mythic narrative of “Ukrainian demonic womanhood,” where female autonomy and spiritual resistance are recognized as essential components of a deeper, societally specific worldview.

In English cultural tradition, the figure of the witch is complex, with deep historical and literary roots. As D. Purkiss observes, she is “*a composite of village gossip, Protestant demonology, and*

popular storytelling,” embodying both supernatural threat and social scapegoat [16, p. 8]. Historical studies by K. Thomas and J. Sharpe reveal that in early modern England, the term “witch” could refer to a range of individuals, from cunning-folk and healers to those accused of practicing malevolent magic, influenced by local customs, church doctrines, and laws. The term derives from Old English *wicce* (fem.) and *wicca* (masc.), linked to divination and magic rather than solely to Satanic pacts. In practice, such figures diagnosed illness, found lost property, or offered charms, blurring the line between benevolent and harmful magic. Similar to Ukrainian rural culture, there was no strict distinction between “witch,” “wise woman,” or “cunning man.” However, Protestant theology increasingly merged these roles into a singular, diabolical stereotype. In literature, from Shakespeare’s *Weird Sisters* to Jacobean drama, the witch is depicted as a liminal, transgressive outsider whose power derives from hidden knowledge [17]. While demonological texts portrayed her as an agent of the Devil, popular ballads and tales often depict her as a feared yet sought-after manipulator of social norms. Within this tradition, the “demonic feminine” symbolizes not inherent evil, but rather female autonomy, intuition, and resistance to patriarchal authority, capable of unsettling hierarchies and provoking change. These layered images have contributed to a distinctly English myth of witchcraft, where the witch represents both repressed female agency and the projection of collective fears. Her significance is continually reimagined across religious, legal, and literary contexts.

As a result, Circe’s symbolic role within the narrative is reconfigured. In the Ukrainian version, her connections to disruption, transformation, and autonomy may be overshadowed by interpretations focused on her attractiveness and magical allure. Instead of representing the complex ambiguity of the “demonic feminine,” she risks being viewed through a more familiar and ethically acceptable lens that emphasizes her emotional vulnerability and romantic relationships, rather than her existential independence. Thus, the translation subtly alters the reader’s perspective from a narrative of feminist defiance to one influenced by cultural familiarity. This illustrates how semantic changes and ingrained perspectives can alter the symbolic power of feminine myths across different languages.

Her subsequent exile to the remote island of Aiaia, in both the English and Ukrainian versions, marks a crucial turning point in this narrative. While the act of banishment punishes her magic and defiance, it also severs her ties to the patriarchal roles of daughter, nymph, and bride. This creates a liminal space where she can reconstruct her identity on her terms. In this sense, exile becomes a foundation for self-construction, offering what G. Özcan describes as “*resistant and decolonial strategies via reflection on their lived and embodied realities*” [18]. In the context of enforced isolation, the metaphor of the caged bird takes on profound significance: “*I will not be like a bird bred in a cage, too dull to fly even when the door stands open*” [7, p. 71]. The image encapsulates the novel’s central theme that true freedom is not simply a change in circumstance but a conscious rejection of identities imposed by others. In Ukrainian, «Я не буду як та птаха, що виросла в клітці й не наважується полетіти, навіть якщо відчинено дверцята» [8, p. 84], this image retains its poetic power, framing freedom not as the absence of physical constraint but as a refusal to accept identities imposed by society. This redefinition of selfhood during exile directly influences the way Circe interacts with others who enter her isolated world. Her encounter with Hermes, the Olympian messenger god, shows how exile transforms solitude into a crucible for refining her relationship with power, voice, and emotional agency. When Hermes casually informs her about the sailors killed by the monster Scylla, he delivers the news in a detached and almost playful tone, seemingly measuring her response. Circe’s internal reaction exposes a tension between vulnerability and control: “*Hermes was ... waiting for my reaction. Would I be skimmed milk for crying, or a harpy with a heart of stone? There was nothing between*” [7, p. 86]. In the Ukrainian translation, the semantic charge undergoes a nuanced change: «Гермес ... чекав, як я озвуся. Що він побачить: мої крокодилячі сльози чи кам’яне серце гарпії?» [8, p. 100]. The English metaphor “*skimmed milk for crying*” is rare and culturally specific, conjuring an image of diluted feelings, with a hint of quiet ridicule. In contrast, «*крокодилячі сльози*» takes its place in the Ukrainian version, offering a more direct accusation

of insincerity. This change alters the psychological stakes: instead of questioning the intensity of her feelings, the translation questions their authenticity, thereby subtly reframing Circe's emotional agency within the scene. Circe's grief is no longer seen as potentially excessive but is instead viewed as possibly feigned.

The next episode continues the theme in which exile becomes a stage for negotiating how Circe's emotions are perceived and narrated. She imagines the version of her story Hermes will spread: "*a bitch with a cliff for a heart*" [7, p. 86]. This phrase, aggressive and self-aware, reveals the double bind that defines her emotional reality. She is either too soft or too cold, with no space between. In Ukrainian, this is translated as *«Потворюю із серцем, твердим як креміль»* [8, p. 100]. While expressive, the line loses the same animalistic vulgarity and gendered sharpness of the word "bitch", which carries an explicit weight in English, tied to themes of both misogyny and female defiance [19]. The term *«потвора»* softens the gendered insult, portraying Circe as more tragic than confrontational. Similarly, the word *«креміль»* conveys hardness but omits the unyielding, vast imagery of "cliff," which evokes feelings of isolation and immovability. The translation maintains the general ideas of coldness, losing the defiance and raw anger of the original. In English, the image suggests a woman forced into cruelty as a form of self-defense, while in Ukrainian, it presents her hardened figure rather than a resisting one. These shifts illustrate how language reshapes feminist nuance. In M. Miller's text, Circe is caught between two extremes of how women are permitted to feel: too soft or too heartless. In the Ukrainian version, this dilemma is preserved, but the imagery becomes more binary and less gender-specific.

Conclusions. This tension between emotional perception and self-definition directly leads to one of the novel's central revelations about Circe's identity. Despite all her powers, the most striking quality of Miller's Circe is her force of will, the source from which her witchcraft originates and grows. "*What makes a witch, then?*" Penelope asks after Circe confirms that it has "*nothing to do with being a goddess*" [7, p. 292–293]. She follows this with a simple answer: "*I have come to believe it is mostly will*" [7, p. 293]. The struggle between goddess and woman is at the core of Circe's search for identity, a theme examined by both J. Yarnall in *Transformations of Circe: The History of an Enchantress* and A. Goudie in *Eudora Welty's Circe: A Goddess Who Strove with Men*. J. Yarnall suggests that Circe, despite her divine nature, longs for human experience. As a goddess, she possesses power and immortality, but as a mortal woman, she could not fully know love, loss, and vulnerability – experiences that remain out of reach for the divine [1, p. 183–184]. A. Goudie echoes this sentiment, noting that Circe's godhood alienates her from human emotion: she cannot fully feel what mortals endure, nor can she understand their pain. "*Circe's power,*" Goudie writes, "*neither permits her to be weak and frail nor to understand weakness or frailty*" [20, p. 486]. Thus, her strength becomes not only her defense but also her constraint. The will that empowers Circe also limits her, acting as both shield and boundary. This paradox – exhibiting immense agency while being bound by the terms of her existence – propels the transformation from being an object of others' stories to becoming the author of her own. It anchors one of M. Miller's most powerful narrative choices, replacing the distant authority of epic tradition with a voice that speaks from within the lived experience. Unlike the ancient epic tradition, which typically features a third-person omniscient narrator, the writer chooses Circe to narrate her own life from a first-person perspective. This decision creates a distinctly female discourse that directly engages with themes such as family, beauty, sexism, love, jealousy, rage, sexual violence, and motherhood. By placing Circe at the center of her own narrative, the author disrupts the gendered hierarchy of classical myth, where women are observed but rarely allowed to voice their stories.

In this retelling, Circe steps out of the shadows of a male hero's journey to take control of her narrative. Reflecting on her life, she confesses, "*My whole life, I had waited for tragedy to find me. I never doubted that it would, for I had desires and defiance and powers more than others thought I deserved, all the things that draw the thunder-stroke*" [7, p. 214]. Through these moments, the author

illustrates how the familiar can become unfamiliar when expressed by a woman, reclaiming both perspective and language.

BIBLIOGRAPHY:

1. Yarnall J. *Transformations of Circe : The History of an Enchantress*. Urbana : University of Illinois Press, 1994. 248 p.
2. Wiener J. B. Interview : Circe by Madeline Miller. *World History Encyclopedia*. 9 May 2019. URL: <https://www.worldhistory.org/article/1372/interview-circe-by-madeline-miller> (accessed: 07.08.2025)
3. Ferrero S. S., Placidi F. Retranslation as a Means to Reinvigorate a Feminist Agenda: The Cases of Beya Durmiente (Dj Beya) and Desertoras. *Translation Studies*. 2024. Vol. 17, No. 3. P. 445–462. DOI: 10.1080/14781700.2024.2379016
4. Berger J. *On Male and Female Presence* (from “Ways of Seeing”). URL: <https://onartandaesthetics.com/2017/01/12/john-berger-on-male-and-female-presence-from-ways-of-seeing> (accessed: 22.07.2025)
5. Altin M. Aeaëa is Revisited : Revisionist Mythmaking Strategies in Madeline Miller’s Circe. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 2020. Vol. 60, No. 1. P. 191–206. DOI: 10.33171/dtcjournal.2020.60.1.8.
6. Godrej F. Spaces for Counter-Narratives : The Phenomenology of Reclamation. *Frontiers: A Journal of Women Studies*. 2011. Vol. 32, No. 3. P. 111–133. DOI: 10.5250/fronjwomestud.32.3.0111.
7. Miller M. *Circe*. London : Bloomsbury Publishing, 2019. 352 p.
8. Міллер М. *Цирцея*; пер. з англ. О. Гладкого. Харків : Біват, 2024. 400 с.
9. Quinn A. “Circe” Gives the Witch of the Odyssey a New Life. *NPR*. 11 April 2018. URL: <https://www.npr.org/2018/04/11/599831473/circe-gives-the-witch-of-the-odyssey-a-new-life> (accessed: 30.06.2025)
10. Russ J. *How to Suppress Women’s Writing*. Austin : University of Texas Press, 1993. 196 p. DOI: 10.7560/316252.
11. Fernandez B. Silence as a Form of Agency? Exploring the Limits of an Idea. Dreher T., Mondal A. A. (eds.). *Ethical Responsiveness and the Politics of Difference*. Cham : Palgrave Macmillan, 2018. P. 187–204. DOI: 10.1007/978-3-319-93958-2_11.
12. Creed B. *The Monstrous-Feminine: Film, Feminism, Psychoanalysis*. London : Routledge, 1993. 180 p. DOI: 10.4324/9780203820513.
13. Insight Report: Ukraine Gender Stereotypes in the News and Media. 2023. KVINFO. URL: https://kvinfo.dk/wp-content/uploads/2023/02/Ukraine_Gender-Stereotypes_Insight_2023.pdf (accessed: 15.09.2025)
14. Кісь О. *Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.)*. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. 272 с.
15. Грушевська К. З примітивного господарства. Кілька зауважень про засоби жіночої господарчої магії у зв’язку з найстаршими формами жіночого господарства. *Первісне громадянство та його пережитки на Україні*. К., 1927. Вип. 1–3. С. 9–44.
16. Purkiss D. *The Witch in History: Early Modern and Twentieth-Century Representations*. London : Routledge, 1996. 304 p. DOI: 10.4324/9780203359723.
17. Gibson M. *Reading Witchcraft: Stories of Early English Witches*. London : Routledge, 1999. 224 p.
18. Özcan G., Coşar S. Feminist Praxis in Exile: A Collaborative Autoethnography // Chatterjee S., Lee P.-H. (eds.). *Plural Feminisms: Navigating Resistance as Everyday Praxis*. London : Bloomsbury Academic, 2023. P. 183–196.
19. Kleinman S., Ezzell M. B., Frost A. C. Reclaiming Critical Analysis: The Social Harms of “Bitch”. *Sociological Analysis*. 2010. Vol. 3, No. 1. P. 46–68.
20. Goudie A. Eudora Welty’s Circe: A Goddess who Strove with Men. *Studies in Short Fiction*. 1976. Vol. 13, No. 4. P. 481–489.

Дата надходження статті: 27.11.2025

Дата прийняття статті: 23.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

UDC 811.111'373.612.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-2>

TYPOLGY AND FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF EPONYMS IN ENGLISH MEDICAL TERMINOLOGY

ТИПОЛОГІЯ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЕПОНІМІВ В АНГЛОМОВНІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Venhrynovych N. R.,***orcid.org/0000-0001-7537-2798****Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Linguistics Department,
Ivano-Frankivsk National Medical University***Kosylo N. V.,*****orcid.org/0000-0002-2788-6775******Scopus-Author ID: 60133038700****Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Linguistics Department,
Ivano-Frankivsk National Medical University***Bohovych O. M.,*****orcid.org/0000-0002-2602-2334****Senior Lecturer at the Linguistics Department,
Ivano-Frankivsk National Medical University*

In modern medical communication, terminology functions as a specialized linguistic system designed to ensure precision and clarity in the description of anatomical structures, physiological processes, pathological conditions, and therapeutic procedures. Within this framework, eponyms occupy a significant place as lexical units derived from proper names of individuals, places, ethnic groups, animals, or mythological figures, denoting diseases, syndromes, anatomical structures, diagnostic tests, surgical operations, instruments, and medical treatments. The article investigates the phenomenon of eponyms in English medical terminology, focusing on their typology and functional classification. The study provides a systematic analysis of eponyms according to their nominative origin, including anthroponyms, autoeponyms, ethnonyms, toponyms, hydronyms, zoonyms, poetonyms, mythonyms, biblical eponyms, etc., as well as their functional roles in medicine, such as designating diseases, clinical signs and symptoms, syndromes, diagnostic tests, medical treatments, surgical procedures, instruments or devices, and even elements of human anatomy. Morphosyntactic patterns and orthographic conventions, including the use of possessive forms, are examined to identify regularities and variations in usage. The research combines corpus-based analysis with descriptive and classificatory approaches to reveal structural, semantic, and functional heterogeneity of medical eponyms. The findings contribute to a deeper understanding of the integration of eponymous terms in medical discourse and provide practical recommendations for medical scholars, terminologists, and English for Specific Purposes (ESP) educators concerning standardization, teaching, and effective use of eponyms in professional and academic contexts.

Key words: eponym, term, medical terminology, English for Specific Purposes.

У сучасній медичній комунікації термінологія виступає спеціалізованою лінгвістичною системою, що забезпечує точність і однозначність опису анатомічних структур, фізіологічних процесів, патологічних станів і лікувальних процедур. У межах цієї системи важливе місце посідають епоніми – терміни, утворені від власних назв осіб, місць, народів, тварин або міфологічних персонажів, що позначають хвороби, синдроми, симптоми, анатомічні структури, методи діагностики, хірургічні операції, медичні інструменти

тощо. У статті проаналізовано феномен епонімів в англomовній медичній термінології з точки зору їхньої типології та функціональної класифікації. У дослідженні запропоновано систематичний аналіз епонімів за номінативним походженням, включно з антропонімами, автоепонімами, етніонімами, топонімами, гідронімами, зоонімами, поетонімами, мітонімами, біблійними епонімами тощо, а також за їхніми функціональними ролями у медицині, зокрема для позначення захворювань, клінічних ознак та симптомів, синдромів, діагностичних досліджень, методів лікування, хірургічних втручань, медичних інструментів та пристроїв, а також елементів анатомії людини. Аналізуються морфосинтаксичні особливості та орфографічні конвенції, включно з використанням присвійної форми, для виявлення закономірностей і варіацій у вживанні. Дослідження поєднує корпусний підхід із описовим і класифікаційним аналізом, що дозволяє виявити структурну, семантичну та функціональну неоднорідність медичних епонімів. Результати сприяють поглибленому розумінню інтеграції епонімічних термінів у медичний дискурс та надають практичні рекомендації для учених-медиків, термінологів та викладачів англійської мови за професійним спрямуванням щодо стандартизації, навчання та ефективного використання епонімів у професійному та академічному середовищі.

Ключові слова: епонім, термін, медична термінологія, англійська мова за професійним спрямуванням.

Problem statement. In modern healthcare communication, medical terminology serves as a specialized linguistic system designed to ensure accurate and unambiguous description of anatomical structures, physiological processes, pathological conditions, and medical treatments. The system of medical terminology encompasses a wide range of lexical units and even symbolic designations that reflect the precision and complexity of medical discourse. It comprises single-word terms primarily derived from Latin and Ancient Greek morphemes (e.g., cardiology, osteoarthritis, hyperthyroidism), multi-word expressions representing complex lexical units composed of two or more words that function as a single terminological entity (e.g., human immunodeficiency virus, acquired immune deficiency syndrome, chronic obstructive pulmonary disease), as well as abbreviations (e.g., HIV, COPD, MSU), acronyms (e.g., AIDS, ECMO, GERD), and specialized symbols widely used in clinical documentation (e.g., R, ♀, ♂, ↑, ↓). Furthermore, the medical lexicon includes eponyms – terms that belong to the domain of onomastic terminology, since they originate from proper names used to designate anatomical structures, medical conditions, therapies, or discoveries (e.g., Loop of Henle, Tillaux fracture, Cesarean section, Foley catheter). Recognizing that the system of medical terminology is exceptionally broad and heterogeneous, integrating lexical, morphological, and semantic dimensions, our research addresses only a limited fragment of this system – the phenomenon of eponyms within English medical vocabulary.

Analysis of recent research and publications. The issue of eponyms in English medical discourse has attracted attention of both Ukrainian and foreign researchers. Among Ukrainian scholars, significant contributions have been made by Yu. Lysanets, O. Bieliaieva [1], L.V. Stegnitska [2], M.M. Teleky [3], who have examined medical terminology from linguistic and cognitive perspectives. Foreign scholars such as K. Andrew et al. [4], N. Bacci et al. [5], R.P. Ferguson, D. Thomas [6], A. Karenberg [7], A. Woywodt and E. Matteson [8] have focused on the historical development, classification, and ethical dimensions of medical eponyms. Their works provide valuable insights into the linguistic, cultural, and professional aspects of eponym usage, forming a solid foundation for further comparative and interdisciplinary research in this field.

The purpose of the research is to provide a comprehensive typological and functional account of eponyms in English medical terminology by combining linguistic analysis with domain-specific medical classification. The study will (1) map eponyms according to their nominative origin (anthroponyms, toponyms, ethnonyms, zoonyms, mythonyms, etc.), (2) classify them by medical function (diseases, syndromes, symptoms, anatomical structures, instruments, procedures, etc.), (3) analyse morpho-syntactic patterns and orthographic variants in English, identifying frequency patterns and contextual constraints, and (4) formulate evidence-based style recommendations for medical scholars, terminologists and English for Specific Purposes (ESP) educators concerning the formation, usage and orthography of medical eponyms.

Presentation of the main material. Having its origins in the early 19th century, the term «eponym» is derived from the Greek words «epi» (meaning «upon» or «after») and «onyma» (meaning «name»), and is commonly understood to mean «named after someone or something». In its broad sense, the concept of an eponym refers to a person, place, or thing that lends its name to something else. In the field of medicine, eponyms are terms named after a physician or a patient, a specific location, an animal, or even a figure or setting from history, literature, or mythology. Thus «eponym» is an umbrella term for a handful of other terms such as autoeponyms, ethnonyms, toponyms, hydronyms, zoonyms, ergonyms, cosmonyms, ideonyms, poetonyms, theonyms, mythonyms, sacronyms, biblical eponyms, etc.

Within the medical sciences, it is a widespread practice to designate diseases, signs, syndromes, diagnostic tests, medical treatments, surgical procedures, instruments or devices, and even elements of human anatomy after particular physicians, surgeons, scientists, or researchers. Although such terminology might initially appear to be uncommon, the reality is quite the opposite. Various sources suggest that the number of medical eponyms ranges from approximately 8,000 to as many as 30,000. Moreover, some branches of medicine have specialised dictionaries devoted exclusively to eponymous terminology. Discussing eponymy as a form of prestige and recognition in science, Robert K. Merton notes that eponymy is a method of granting credit for scientific contributions, «Although scientific knowledge is impersonal, although its claim to truth must be assessed entirely apart from its source, the historian of science is called upon to prevent scientific knowledge from sinking (or rising) into anonymity, to preserve the collective memory of its origins. Anonymous givers have no place in this scheme of things. Eponymity, not anonymity, is the standard. And, as we have seen, outstanding scientists, in turn, labor hard to have their names inscribed in the golden book of first» [9, p. 645].

Before medical science had the means to uncover the root causes of many disorders and conditions, the eponym provided a practical way to name a disease. **Eponymous diseases** were most often named after the physicians or other healthcare providers, who initially documented and described them, usually through publication in a reputable medical journal. Such was the case of *Alzheimer disease* (a neurodegenerative disorder causing dementia, studied and first described by the German psychiatrist and neuropathologist Alois Alzheimer in 1906) or *Parkinson disease* (a progressive degenerative disorder of both the central and peripheral nervous systems, named after the English surgeon James Parkinson, who published the first comprehensive medical description of the disease in 1817). Less frequently, an eponymous disease was named after a patient, examples being *Hartnup disease* (an autosomal recessive metabolic disorder affecting the absorption of nonpolar amino acids, named after the British family Hartnup, who had this disease) and *Machado-Joseph disease* (a rare autosomal dominantly inherited neurodegenerative disease, named after the surnames of two families in which the condition was initially described).

It's worth noting that medical journals as well as dictionaries and style guides treat the issue of the possessive use of an eponymous disease or condition quite differently. European journals tend towards the use of the possessive form, while US journals are largely discontinuing its use. The trend in possessive usage varies between countries, journals, and diseases or conditions, so both *Alzheimer's* or *Alzheimer disease*, *Parkinson's* or *Parkinson disease* are acceptable. Nevertheless, the practice of using possessive eponyms is declining, with many medical journals now preferring non-possessive or descriptive names, e.g., *Hartnup disease* / *pellagra-like dermatosis* or *Machado-Joseph disease* / *spinocerebellar ataxia type 3*. Moreover, the decision to drop the possessive apostrophe from most eponymous diseases or conditions was supported by the Canadian National Institutes of Health back in 1975. The conclusion, as summarized in *The Lancet*, was the following, «The possessive use of an eponym should be discontinued, since the author neither had nor owned the disorder» [10, p. 451].

One type of eponymous diseases is **autoeponym** (from the Greek *autós*, meaning «self»), which is a medical condition named in honour of a medical professional who either suffered from or died due to the illness they discovered or described; alternatively, it may be named in honour of a patient who

experienced or succumbed to the disease. Examples of autoeponyms include *Carrion disease*, named after Daniel Alcides Carrión, a Peruvian medical student who deliberately infected himself with *Bartonella bacilliformis* in 1885, and *Lou Gehrig's disease*, which takes its name from the American baseball player Lou Gehrig diagnosed with the condition in 1939.

Autoeponyms can appear in either possessive or non-possessive forms. Typically, the non-possessive form is used when a disease is named after the medical professional, whereas the possessive form is more often applied when the disease is named after a patient – usually, though not exclusively, the first known case.

In medical nomenclature, *ethnonyms* (from the Greek *ethnos*, meaning «nation, people, or ethnic group») refer to disease names that are derived from the designation of a particular ethnic group, nationality, or population. Ethnonymic designations in medicine are exemplified by several well-known conditions: *German measles* (rubella) and *Japanese encephalitis*, which were originally described in German and Japanese populations respectively; *African sleeping sickness* (trypanosomiasis), which reflects its prevalence among certain sub-Saharan African populations; *Scandinavian nephropathy*, which represents a historical classification of kidney disorders first recognized in populations of Scandinavian descent. In medical history, syphilis may serve as a notable example of ethnonyms for it was frequently referred to as *French disease* in the late 15th and early 16th centuries, as well as *Italian disease* in France, *Neapolitan disease* in Germany, and *Spanish disease* in Italy. These historical names reflect a broader European tendency to attribute the disease to foreign populations, with each nation often blaming its neighbours for the spread of the condition. These naming conventions illustrate the ethnonymic practice of associating diseases with foreign or external groups, thereby connecting illness to social and cultural stigma rather than to its underlying scientific cause.

In medical nomenclature, the designation of diseases based on geographic locations is classified as *toponymic* (from the Greek *tópos*, meaning «place»). A considerable number of medical conditions derive their names from specific places. Examples include Bornholm disease, named after the Danish Island of Bornholm in the Baltic Sea, where one of the earliest documented outbreaks occurred; Lyme disease, which takes its name from the town of Lyme, Connecticut, where it was first identified as a distinct disorder in 1975; and Ebola virus disease, named after the Ebola River, near which simultaneous outbreaks were reported in 1976 in regions of present-day South Sudan and the Democratic Republic of the Congo. The latter example, more precisely classified as a *hydronym* (from the Greek *hydōr*, meaning «water»), represents a subtype of toponym referring specifically to a body of water. Although many toponymic terms maintain a legitimate historical or geographic connection to the regions they reference, others arise from incidental or arbitrary associations.

It is important to recognize, however, that the use of ethnonyms and toponyms in contemporary medical practice is increasingly discouraged. Such terminology can inadvertently perpetuate stigmatization, imply erroneous associations with particular populations, or convey misleading information regarding the epidemiology of a disease. In line with recommendations from the World Health Organization, modern disease-naming conventions emphasize neutral, descriptive terminology that conveys information about etiology, pathology, or clinical presentation without reference to ethnicity, nationality, or geographic location. For example, the designation COVID-19 avoids reference to the city of initial detection, reflecting this contemporary approach.

Diseases that are named after the animals with which they are associated are classified as *zoonymic* (from the Greek *zōon*, meaning «animal»). Representative examples of zoonymic diseases include cat-scratch disease, so named because it is transmitted via scratches or bites from cats; monkeypox, named for the laboratory monkeys in which the virus was first identified; cowpox, so named because the disease was first observed in cows; avian flu, which reflects its occurrence in birds (avis = bird); and swine flu, named for its association with pigs.

In May 2015, the World Health Organization issued Best Practices for the Naming of New Human Infectious Diseases to reduce potential negative impacts on trade, travel, tourism, or animal welfare,

and to avoid offense to cultural, social, national, regional, professional, or ethnic groups. These guidelines are not intended to replace the International Classification of Diseases but provide direction for scientists, public authorities, the media, and other stakeholders who may first communicate information about a newly identified disease [11].

As previously discussed, medical eponyms encompass not only eponymous diseases but also eponymous signs, symptoms, syndromes, and other clinical entities. **Eponymous signs and symptoms** are typically named after the physicians who first described them, or, in certain instances, after notable patients. For example, **Hippocratic face**, attributed to the classical Greek physician Hippocrates of Kos, refers to distinctive facial changes recognized as an indicator of impending death; **Babinski sign**, described by the French-Polish neurologist Joseph Jules François Félix Babinski, is a pathological plantar reflex that signifies corticospinal tract dysfunction; **Braxton Hicks contractions**, named for the English physician John Braxton Hicks, are sporadic uterine contractions usually perceptible during the second or third trimester of pregnancy; **Tetralogy of Fallot**, first characterized by the French physician Étienne Fallot, represents a congenital heart defect comprising four structural abnormalities: pulmonary stenosis, ventricular septal defect, right ventricular hypertrophy, and an overriding aorta; **Whipple triad**, named after the American surgeon Allen Oldfather Whipple, comprises three criteria indicating hypoglycemia as the probable cause of a patient's symptoms, potentially suggesting an insulinoma; and finally, **Auberger's blood group**, named after a 59-year-old French patient with esophageal varices, denotes a human blood type in which the Auberger antigen is expressed, occurring in approximately 82% of Caucasian populations.

Beyond individual signs and symptoms, medical eponyms also encompass eponymous syndromes – groups of interrelated clinical signs and symptoms that consistently occur together and are frequently associated with a specific underlying disease or pathological process. These syndromes are typically named after the physicians who first described them, or, in some instances, after patients who exhibited the defining characteristics. Examples named for physicians include **Down syndrome**, described by the British physician John Langdon Down, which is a genetic disorder caused by trisomy 21 and characterized by developmental delays, intellectual disability, and distinctive phenotypic features; and **Pierre Robin syndrome**, identified by the French dental surgeon Pierre Robin, which is a congenital condition defined by micrognathia, glossoptosis, and resultant airway obstruction.

An illustrative example of an eponymous syndrome named after an individual exhibiting defining characteristics is **Lazarus syndrome**, derived from the biblical figure Lazarus who, according to the New Testament, was raised from the dead by Jesus. Clinically, this term refers to autoresuscitation after failed cardiopulmonary resuscitation and is defined as the spontaneous return of a normal cardiac rhythm following unsuccessful resuscitative efforts. Since 1982, at least 38 such cases have been reported in the medical literature. It should be emphasized, that Lazarus syndrome is more precisely classified as a **biblical eponym**, a subtype of eponyms originating from figures or narratives described in the Bible.

Additional notable examples of eponymous syndromes include **Munchausen syndrome**, named after the German nobleman Münchhausen and inspired by the fantastical tales attributed to the fictional Baron Munchausen in Rudolf Erich Raspe's English-language novel. Also referred to as factitious disorder or factitious disorder imposed on self, this psychiatric condition is characterized by the deliberate feigning or induction of illness, injury, or psychological trauma to elicit attention, sympathy, or reassurance. Literary characters have also served as the basis for such eponymous syndromes as **Plyushkin syndrome**, derived from Stepan Plyushkin in Mykola Hohol's *Dead Souls*, and **Havisham syndrome**, named after Miss Havisham in Charles Dickens' *Great Expectations*. Both terms correspond to hoarding disorder or senile squalor syndrome, a neuropsychiatric condition characterized by persistent difficulty discarding possessions and the excessive acquisition of items that are unnecessary or for which adequate space is lacking.

In fact, the examples of **Plyushkin** and **Havisham syndromes** are more accurately classified as **poetonyms** (from the Greek *poietes*, meaning «creator»), a category encompassing proper names used

in works of fiction. Poetonyms represent names conceived in the creative consciousness of an author and reproduced within literary texts, films, video games, or other artistic media. More specifically, *Plyushkin syndrome* and *Havisham syndrome* can be further categorized as *anthropopoetonyms* (from the Greek *ánthropos*, meaning ‘man’), denoting proper names of fictional or artistic characters that are applied to real-world phenomena in medical or psychological contexts.

It is noteworthy that the aforementioned eponymous syndromes – Plyushkin and Havisham – are also sometimes referred to as Diogenes syndrome. This designation derives from Diogenes of Sinope, an ancient Greek philosopher and Cynic renowned for his ascetic lifestyle, who is said to have lived in a large jar in Athens. Unlike individuals with hoarding behaviours, Diogenes did not accumulate possessions; rather, he actively sought social interaction by venturing daily into the Agora. Consequently, the application of his name to these neuropsychiatric syndromes is considered a *misnomer*, reflecting a term that is inaccurately or inappropriately assigned.

A particularly intriguing category of medical terminology comprises mythologically inspired terms, also known as *mythonyms*. Derived from the Greek *mythos* («myth»), a mythonym refers to the proper name of an imaginary entity – such as a god, hero, supernatural phenomenon, or legendary place – perceived as real and employed in myths, legends, or tales. Greek mythology, in particular, served as a rich source for the creation of medical terms, as ancient physicians familiar with these stories often drew upon them when naming novel concepts. Notable examples include: *Oedipus complex* (named after the mythological figure Oedipus, who killed his father and married his mother), which in psychoanalytic theory describes a child’s desire for sexual involvement with the parent of the opposite sex accompanied by rivalry with the parent of the same sex; *Narcissism* (derived from the mythological Narcissus, who became infatuated with his own reflection), which denotes a self-centered personality style characterized by excessive preoccupation with oneself and one’s needs, often to the detriment of others; and *Gigantism* (inspired by the Giants of Greek and Roman mythology, beings noted for their great strength and aggression), which refers to a medical condition marked by excessive growth and height significantly above the population average.

In contemporary medical practice, there is concern that the mythological origins of certain terms may gradually fade, leading to the loss of semantic richness inherent in these mythonyms. Nonetheless, let’s hope that such terminology will be preserved, as mythologically inspired medical terms represent a particularly fascinating and culturally significant subset of medical nomenclature.

Considering eponyms in medical terminology, it is impossible to overlook **eponymous tests** – diagnostic procedures that traditionally bear the names of the physicians or researchers who first described or introduced them into clinical practice. For instance, *Ober test*, named after the American orthopedic surgeon Frank Roberts Ober, is frequently employed to evaluate a tight or shortened iliotibial band. *Allen test*, honoring the American cardiovascular specialist Edgar Van Nuys Allen, serves as a standard first-line non-invasive procedure for assessing arterial blood flow to the hand. *Barlow maneuver*, attributed to the British pediatric orthopedic surgeon Thomas Geoffrey Barlow, is a physical examination conducted in infants to screen for developmental dysplasia of the hip. *McMurray test*, named after the British orthopedic surgeon Thomas Porter McMurray, is a manipulative assessment used to detect meniscal tears in the knee.

The final example of an eponymous test is *Apgar score*. In fact, it represents a *backronym*, an acronym intentionally formed from an existing word to create a memorable name. *Apgar score* was originally developed as a mnemonic tool to evaluate the effects of obstetric anesthesia on newborns. This scoring system was designed by and named after Virginia Apgar, an American physician, obstetrical anesthesiologist, and medical researcher. She introduced five key indicators, monitored by anesthesiologists during surgeries, to assess the vitality of newborns: (1) heart rate, (2) respiration, (3) muscle tone or activity, (4) reflex response to stimulation, and (5) skin colour. By the early 1960s, the Apgar scoring method had been widely adopted in many hospitals and maternity homes not only

in the USA but all over the world. Subsequently, a backronym was created using the letters of Apgar's name as a mnemonic for the five criteria:

- A – Appearance (skin colour)
- P – Pulse (heart rate)
- G – Grimace (reflex response to stimulation)
- A – Activity (muscle tone or activity)
- R – Respiration

Additionally, Dr. Apgar's name is eponymous for another backronym – American Paediatric Gross Assessment Record.

We also cannot overlook eponymous medical treatments, which are typically named after physicians who developed or described them, e.g., *Epley maneuver*, named after the American otolaryngologist John Epley, which is employed by medical practitioners to manage a common cause of vertigo originating from semicircular canals of the inner ear; *Sippy diet*, named after the American gastroenterologist Bertram Welton Sippy, which is a bland dietary regimen for managing peptic ulcers, consisting primarily of measured portions of milk and cream taken at regular hourly intervals over a specified period; and finally, *Williams flexion exercises*, developed by the American orthopedic surgeon Paul Williams, which comprise a series of targeted physical exercises designed to promote lumbar flexion, limit lumbar extension, and strengthen the abdominal muscles, providing a non-surgical approach to managing lower back pain.

Eponymous surgical procedures are typically named in honor of the surgeon or surgeons who first performed or documented them. In certain cases, the procedures bear the name of the surgeon who popularized or refined the existing techniques, while on rare occasions, they are named after the first patient underwent the procedure. For instance, *Foley operation*, named after the American urologist Frederic Eugene Basil Foley, who was the first to describe an innovated technique, which is a pyeloplasty performed to treat stricture of the uretero-pelvic junction; and finally, and *Tommy John surgery*, named after the American baseball pitcher Tommy John, who was the first patient to undergo this surgical treatment, which is a reconstructive grafting procedure in which the ulnar collateral ligament of the medial elbow is replaced with a tendon harvested either from the patient's own body or from a deceased donor.

In most cases, **eponymous medical devices** are named after their inventors. Examples include *Adson forceps*, named for the American physician, military officer, and surgeon Alfred Washington Adson; *Auvard speculum*, named after the French obstetrician and gynecologist Alfred Auvard; and *Allis clamp*, named in honor of the American surgeon Oscar Huntington Allis.

Like all the disciplines of medical science, anatomy has its own language too. The set of terms used to designate and describe the organism or its parts is called Anatomical Nomenclature. Though many scientists argue on the expediency of the use of **anatomical eponyms** (they are difficult to memorize, imprecise and ethnocentric), eponymous terms have great historical importance and are still applied to designate elements of human anatomy. Thus, anatomical eponyms include **anthroponyms** – *artery of Adamkiewicz* (Albert Adamkiewicz, Polish pathologist), *Bowman capsule* (William Bowman, English surgeon-anatomist), *Betz cells* (Volodymyr Oleksiiiovych Betz, Ukrainian histologist), *Bundle of His* (Wilhelm His, Swiss cardiologist), *Great vein of Galen* (Galen, ancient Greek physician), *Fallopian tube* (Gabriele Falloppio, Italian anatomist), *Islets of Langerhans* (Paul Langerhans, German pathologist, physiologist and biologist), *Node of Ranvier* (Louis-Antoine Ranvier, French physician, pathologist, anatomist and histologist), *Sphincter of Oddi* (Ruggero Oddi, Italian physiologist and anatomist); **mythonyms** – *Achilles tendon* (Achilles, Greek mythological character), *Adonis belt* or *Apollo belt* (Adonis, Apollo, Greek mythological characters), *Atlas vertebra* (Atlas, Greek mythological character), *Hymen* (Hymenaios, Greek mythological character), *Iris* (Iris, Greek mythological character), *mons Venus* (Venus, Roman mythological character), *Ammon's horn* (Amon, Egyptian mythological character); **biblical eponyms** – *Adam's apple* (Adam, Biblical figure), *Jacob's tendon* (Jacob, Biblical figure) etc.

In contemporary anatomical nomenclature, naming of a body structure is primarily intended to convey descriptive information about the structure itself. In line with this principle, eponyms have largely been abandoned, as they provide little insight into morphology, location, or function. Instead, terms that describe the shape (e.g., trapezius muscle), position (e.g., median nerve), pathway (e.g., circumflex scapular artery), connections or relationships (e.g., sacroiliac ligament), association with the skeleton (e.g., radial artery), or function (e.g., levator scapulae) are now preferred.

Conclusions. The conducted analysis of medical eponyms highlights their continued relevance in contemporary clinical practice, despite their inherent limitations. While eponyms often lack precision and can occasionally cause confusion, they remain widely used, and familiarity with them is essential for understanding the language of clinicians who continue to employ these traditional terms. Although the World Health Organization and other authorities advocate for descriptive, multi-word terminology that conveys precise anatomical, functional, or pathological information, certain eponyms have achieved such widespread recognition that they persist even in a negative form, e.g., pernicious lymphogranuloma is better known as *Hodgkin disease /granuloma/ sarcoma*, and its histologically negative variety is called *non-Hodgkin lymphoma*.

Furthermore, usage of eponyms varies in different countries. In English-speaking countries such as the USA and the UK, *Graves disease* is the predominant term, whereas in Continental Europe, including Germany and France, the same condition is typically referred to as *Basedow disease*. Both terms describe the same clinical entity – toxic diffuse goitre – yet regional preferences in terminology underscore the cultural and historical dimensions of medical nomenclature. It should be noted that in Ukraine, the terms *Graves disease* and *Basedow disease* are used with equal frequency.

Overall, eponyms continue to serve as a bridge between historical medical knowledge and contemporary practice, enriching clinical communication while simultaneously reflecting the evolving nature of medical language. Their study is therefore valuable not only for clinicians but also for historians of medicine, English for Specific Purposes (ESP) educators and industry-specific interpreters and translators offering insight into how tradition, culture, and scientific precision intersect in the naming of disease and clinical procedures. Although medical eponyms can be challenging to master and may seem outdated, they nevertheless remain an integral part of the history of medicine.

Further research could expand the corpus of English medical eponyms across diverse clinical sub-fields and explore cross-linguistic adaptation, especially in translation into Ukrainian. Future studies may also investigate the cognitive and communicative aspects of eponym usage in medical education and professional practice, providing insights for standardization and pedagogical applications.

BIBLIOGRAPHY:

1. Lysanets Yu., Bieliaieva O. The use of eponyms in medical case reports: Etymological, quantitative, and structural analysis. *Journal of Medical Case Reports*. 2023. Vol. 17. № 151. P. 1–19. DOI: 10.1186/s13256-023-03895-0
2. Стегніцька Л.В. Генетивні конструкції термінів-епонімів в англійській медичній термінології. *Південний архів (філологічні науки)*. 2020. № 83. С. 59–62. DOI: 10.32999/ksu2663-2691/2020-83-11
3. Телеки М.М. Епонімні термінологічні словосполучення в інфектології. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 5. P 52–158. DOI: 10.32447/2663-340X-2019-5-26
4. Andrew K., Logie S., Hage R. Debating eponyms: History of ear and eye anatomical eponyms. *Translational Research in Anatomy*. 2023. Vol. 32. P. 1–13. DOI: 10.1016/j.tria.2023.100260
5. Bacci N., Hutchinson E., Rramer B. Perceptions of journal editors on the use of eponyms in anatomical publishing: the need for compromise. *Anatomical Science International*. 2024. № 99. P 441–453. DOI: 10.1007/s12565-024-00789-z
6. Ferguson R.P., Thomas D. Medical eponyms. *Journal of Community Hospital Internal Medicine Perspectives*. 2014. Vol. 4. P. 1–4. DOI: 10.3402/jchimp.v4.25046
7. Karenberg A. The world of gods and the body of man: mythological origins of modern anatomical terms. *Anatomy*. 2013. Vol. 7. № 1. P 7–22. DOI: 10.2399/ana.11.142

8. Woywodt A., Matteson E. Should eponyms be abandoned? Yes. *The BMJ*. 2007. № 335. P. 424–425. DOI: 10.1136/bmj.39308.342639.AD
9. Merton R.K. Priorities in scientific discovery: a chapter in the sociology of science. *American Sociological Review*. 1957. Vol. 22. № 6. P. 635–659. DOI: 10.2307/2089193
10. Editorial. What's in a name? *The Lancet Psychiatry*. 2018. Vol. 5. № 6. DOI: 10.1016/S2215-0366(18)30188-3
11. World Health Organization. World Health Organization best practices for the naming of new human infectious diseases. 2015. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-HSE-FOS-15.1>:

Дата надходження статті: 11.11.2025

Дата прийняття статті: 04.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

UDC 811.161.2'27:316.48

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-3>

SEMANTICS AND PRAGMATICS OF UKRAINIAN AND ENGLISH PHRASEOLOGY IN CONFLICT DISCOURSE

СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ У КОНФЛІКТНОМУ ДИСКУРСІ

Harbera I. V.,

orcid.org/0000-0001-5365-054X

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology,
Vasyl' Stus Donetsk National University*

The article offers a comprehensive comparative analysis of the semantic and pragmatic characteristics of conflictogenic phraseology in Ukrainian and English, functioning within conflict discourse. The study is based on empirical material and demonstrates that phraseological units play a key role in verbalising various types of conflict situations, as they encode behavioural models, cultural perceptions of acceptable and unacceptable confrontation, and the ways in which the actions of interaction participants are evaluated. The article argues that the conflictogenic potential of idioms is determined by their ability to describe, intensify, or interpret different forms of conflict – verbal, physical, psychological, or hybrid. Based on the systematisation of Ukrainian and English phraseological material, four symmetrical lexical-semantic fields are identified: “Verbal conflict”, “Physical conflict”, “Hybrid conflict”, and “Conflict context”. Each field exhibits its own structural organisation, metaphorical foundations, and pragmatic functions. The study shows that Ukrainian phraseology predominantly actualises conflict occurring “here and now”, emphasising the dynamics of quarrelling, emotional tension, and the aggressor’s actions. A significant proportion of the units represents small-scale domestic or situational altercations, as well as combinations of verbal and physical aggression. In contrast, English phraseology more commonly denotes large-scale or intense confrontations, including those with force-based imagery, and is distinguished by the presence of stable expressions that signal the mitigation or resolution of a dispute – patterns not observed in the Ukrainian material. Within the field of “Hybrid conflict”, idioms are identified that combine physical, psychological, and communicative mechanisms of pressure. The “Conflict context” field demonstrates the greatest culturally conditioned asymmetry between the two languages: English phraseology actively encodes avoidance strategies, manipulative schemes, or observer roles, whereas the Ukrainian system more often reflects pre-conflict and post-conflict states, as well as expressions that support or encourage aggressive behaviour. Overall, the study concludes that both languages possess a high potential for the formation of conflictogenic phraseology; however, differences in metaphorical models, the scale of the situations represented, and the pragmatic functions of idioms reflect culturally specific cognitive and communicative norms. The research underscores the importance of incorporating phraseological resources into the analysis of conflict communication and outlines prospects for further classification of idioms into more fine-grained lexical-semantic groups, taking into account authentic contexts of use.

Key words: conflict discourse, phraseological unit, conflictogenicity, semantics, pragmatics, lexical-semantic field, verbal conflict, physical conflict, hybrid conflict, Ukrainian and English phraseology.

Статтю присвячено комплексному зіставному аналізу семантичних і прагматичних характеристик конфліктогенної фразеології української та англійської мов, що функціонує в конфліктному дискурсі. Дослідження ґрунтовано на фактичному матеріалі й демонструє, що фразеологічні одиниці відіграють ключову роль у вербалізації різних типів конфліктних ситуацій, оскільки фіксують моделі поведінки, культурні уявлення про допустиме / недопустиме протистояння та способи оцінювання дій учасників взаємодії. У статті обґрунтовано, що конфліктогенність фразеологізмів визначається їх здатністю описувати, інтенсифікувати або інтерпретувати різні форми конфлікту – вербального, фізичного, психологічного чи змішаного. На основі систематизації українського й англійського фразеологічного матеріалу виокремлено чотири симетричні лексико-семантичні поля: «Вербальний конфлікт», «Фізичний конфлікт», «Гібридний конфлікт»

і «Контекст конфлікту». Кожне поле має власну структуру, метафоричну природу та набір прагматичних функцій. Показано, що українська фразеологія переважно актуалізує конфлікт, який відбувається «тут і тепер», наголошуючи на динаміці сварки, емоційній напрузі та агресивних діях суб'єкта. Значна частина одиниць відтворює невеликі побутові або ситуативні сутички, а також поєднання вербальної та фізичної агресії. Натомість англійська фразеологія частіше репрезентує масштабні чи інтенсивні конфлікти, зокрема з силовою образністю, а також вирізняється наявністю сталих виразів, що позначають пом'якшення або завершення суперечки, чого не спостерігаємо в українському мовному матеріалі. У полі «Гібридний конфлікт» виявлено фразеологізми, що поєднують фізичні, психологічні й комунікативні механізми тиску. Поле «Контекст конфлікту» демонструє найбільшу культурно зумовлену асиметрію між двома мовами: англійська фразеологія активно кодує стратегії уникнення, маніпулятивні схеми або соціальні ролі спостерігача, тоді як українська система частіше фіксує передконфліктні та постконфліктні стани, підтримку або заохочення агресивної поведінки. Узагальнено, що обидві мови мають високий потенціал для формування конфліктогенної фразеології, однак відмінності метафоричних моделей, масштабності описуваних ситуацій та прагматичних функцій одиниць відображають специфіку національних когнітивних і комунікативних норм. Дослідження підкреслює важливість залучення фразеологічних ресурсів до аналізу конфліктної комунікації та визначає перспективи класифікації фразеологізмів на рівні дрібніших лексико-семантичних груп з урахуванням автентичних ситуацій уживання.

Ключові слова: конфліктний дискурс, фразеологічна одиниця, конфліктогенність, семантика, прагматика, лексико-семантичне поле, вербальний конфлікт, фізичний конфлікт, гібридний конфлікт, українська та англійська фразеологія.

Statement of the scientific problem. Phraseological units preserve not only the collective socio-cultural experience of a linguistic community but also its deeply rooted cognitive models that regulate attitudes toward confrontation, disagreement, and cooperation. They encapsulate culturally shared scripts of behaviour, value systems, emotional reactions, and socially approved or disapproved communicative strategies. As previous linguistic and ethnolinguistic research demonstrates, phraseology stores evaluative, emotional, and cognitive information about national attitudes toward conflicts, norms of verbal interaction, and acceptable strategies for resolving disagreements, thereby functioning as a condensed repository of conflict-related cultural knowledge.

Because conflicts unfold and escalate primarily through language, phraseological units play a crucial role in framing the interpretation of a conflict situation: they categorise opponents, assign roles, evaluate intentions, and determine whether a communicative act is perceived as confrontational, neutral, or conciliatory. In this sense, conflict discourse cannot be fully understood without a thorough examination of its phraseological dimension, as idioms and fixed expressions often provide the most explicit clues about how a particular linguistic community conceptualises aggression, insult, rivalry, discord, or reconciliation.

The relevance of this expanded research also derives from contemporary sociocultural dynamics: increasing intercultural contact, accelerated global mobility, and widespread multilingual communication have intensified situations in which phraseological meanings become sites of misinterpretation and pragmatic tension. Therefore, conflict communication must be analysed not merely as a social or psychological process, but as a linguistically encoded phenomenon whose internal structure, interpretative potential, and pragmatic effects are shaped by culturally informed phraseological systems.

Analysis of recent research and publications. Modern linguistic scholarship shows a steady expansion of interest in phraseology as a core component of cognitive, cultural, and interpersonal communication processes. In both Western and Ukrainian linguistics, idioms are increasingly viewed not merely as stylistic devices but as concentrated repositories of culturally encoded knowledge that shape communicative behaviour, including patterns of conflict interaction. Such an understanding is well supported in major English-language studies, which demonstrate that idioms operate through stable metaphorical structures and culturally shaped conceptual mappings. Research by [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7] consistently shows that idiomatic meanings emerge from embodied conceptualisation, evaluative schemata, and socially shared models of interaction. Such mechanisms are particularly salient in

conflict discourse, where idioms frequently encode confrontation, incompatibility, emotional escalation, or strategic negotiation.

In cognitive linguistics, metaphor theory (especially the work of Z. Kövecses [3]) has provided a detailed account of how abstract situations of tension or disagreement are conceptualised through bodily or spatial source domains – most commonly in metaphors of battle, pressure, competition, or divergence. Complementarily, research on figurative language processing (e.g., S. Glucksberg [2]) highlights how idioms function pragmatically to express collective attitudes, intensify evaluation, and construct social alignment or opposition, all of which are crucial for conflict interaction. M. Strakšienė's work [6] further emphasises the cultural embeddedness of idioms by demonstrating how translation across languages often results in semantic shifts or pragmatic distortions that may provoke communicative misunderstanding.

Recent Ukrainian linguistic research provides an equally substantial foundation for the study of phraseology within conflict communication. Scholars emphasise the role of idioms in articulating social norms, communicative expectations, and culturally shaped emotional patterns. Works by [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14] highlight that Ukrainian phraseology actively encodes models of interpersonal behaviour ranging from solidarity and cooperation to aggression, rivalry, or verbal domination. These studies draw attention to the evaluative and expressive nature of Ukrainian idioms, showing how figurative expressions mark attitudes toward participants of interaction, signal emotional states, establish hierarchy, or frame the communicative situation as confrontational.

Ukrainian pragmatic research further demonstrates that linguistic conflict frequently arises from misaligned expectations, communicative strategies, and culturally conditioned norms of politeness or impoliteness. Analyses of conflict discourse (notably in the works of [2; 5]) reveal how specific linguistic choices – lexical, intonational, phraseological – can escalate or mitigate confrontation. This aligns with the broader European and American tradition in which idioms are treated as high-impact pragmatic markers capable of intensifying emotional tone, framing blame or responsibility, or activating culturally salient conflict scripts.

Of particular relevance for comparative linguistics is the observation that Ukrainian and English phraseological systems display both structural parallels and significant divergences in how they represent conflict situations. Both languages develop extensive sets of idioms describing disagreement, verbal opposition, emotional escalation, or competitive interaction, yet the metaphorical bases and pragmatic functions of these units often differ. Cross-linguistic discrepancies in idiomatic meaning, connotation, or usage norms may lead to communicative misinterpretations, especially in intercultural contexts – a point repeatedly stressed in translation-oriented and intercultural communication research [2; 6].

Overall, recent scholarship demonstrates a clear methodological and theoretical foundation for studying the semantic and pragmatic properties of conflict-related phraseology. International research underscores the cognitive and metaphorical mechanisms behind idiom formation, while Ukrainian studies focus on communicative, pragmatic, and cultural functions of phraseological units in real interaction. The present article continues this line of inquiry by integrating both perspectives into a comparative semantic-pragmatic analysis of English and Ukrainian idioms functioning in conflict discourse.

The aim of the article is to conduct a comparative analysis of the semantic and pragmatic properties of Ukrainian and English phraseological units used to represent and structure conflict discourse. To achieve this aim, the article sets out to: identify the key semantic features and metaphorical models underlying conflict-related phraseology in both languages; examine the pragmatic functions of idioms in signalling, escalating, or mitigating communicative conflict; compare Ukrainian and English phraseological representations of conflict and outline their culturally specific characteristics.

Presentation of the main material. Conflictogenic potential constitutes the central defining feature of the phraseological units examined in this study. These expressions function as stable figurative

constructs with evaluative colouring, used across various types of conflict interaction – verbal, physical, psychological, and others. Conflict interaction is understood here as a communicative process shaped by the collision of differing views, needs, and values, accompanied by tension and the intensification of contradictions, and realised when an individual intentionally or spontaneously employs communicative actions that may harm another person. Thus, the conflictogenicity of a phraseological unit refers to its capacity to participate organically in conflict communication: it may be used actively by the interlocutors themselves or serve as an external means of describing, characterising, or evaluating conflict situations. In the course of analysis, several key lexical-semantic fields (LSFs) relevant to both languages were identified.

LSF “Verbal conflict” (Ukrainian data)

This field includes phraseological units that:

1. Describe the initiation of a verbal conflict: *багнету (мечі, списи і т.ін.) схрешуються* – ‘someone enters into sharp disagreement or polemics with another’; *вченитися в горлянку* – ‘to engage in fierce argument or quarrel with someone, persistently demanding something’.

2. Represent the unfolding of a verbal altercation (these units refer to active verbal aggression occurring “here and now,” typically from the aggressor’s perspective): *брати в шори* – ‘to scold or berate someone’; *давати духу* – ‘to scold harshly’; *давати дрозда* – ‘to reprimand severely’; *тикати під ніс кистіці* – ‘to scold someone’; *ханати за горло* – ‘to quarrel, to verbally attack’; *брати в роботу* – ‘to scold or reproach someone for something’; *скребти моркву* – ‘to reproach or scold someone’; *давати чосу* – ‘to criticise sharply’; *робити сцену* – ‘to have a quarrel with someone, expressing dissatisfaction’; *хатня морква* – ‘a family quarrel, typically between spouses’; *кипить, як у казані* – ‘a quarrel or dispute is taking place’.

3. Convey the result of a completed verbal conflict: *чорна кішка пробігла*; *чорний кіт пробіг* – ‘a quarrel or disagreement has occurred between people’.

Overall, most Ukrainian phraseological units depict a verbal conflict in progress, highlighting the aggressor’s immediate verbal actions (scolding, reproaching, attacking).

LSF “Verbal conflict” (English data)

In English, the majority of phraseological units likewise describe the active process of verbal confrontation, usually in the present tense: *be at each others’ throats* – ‘to argue or quarrel intensely’; *cross swords* – ‘to argue or debate’; *fight like cat and dog* – ‘to constantly quarrel’; *chop logic* – ‘to argue pedantically to the point of exhaustion’; *add fuel to the fire* – ‘to provoke or escalate a conflict’; *at loggerheads* – ‘in strong disagreement or dispute’; *go to the mat* – ‘to argue energetically, often defending a cause or person’; *have a bone to pick with someone* – ‘to have reasons for disagreement or irritation’; *play devil’s advocate* – ‘to argue the opposing view, often intentionally’; *sparks fly* – ‘a debate becomes heated or lively’; *part brass rags with* – ‘to quarrel and end a friendship’; *apple of discord* – ‘an object or issue causing dispute’; *a bone of contention* – ‘a point of disagreement’.

Notably, only English contains phraseological units explicitly referring to ending or mitigating verbal conflict: *agree to differ* – ‘to stop arguing because no agreement is possible’; *pour oil on troubled waters* – ‘to calm a disagreement or quarrel’.

LSF “Physical conflict” (Ukrainian data)

Ukrainian expressions predominantly describe small-scale, everyday altercations, often combining physical confrontation with verbal aggression: *аж чуби тріщать* – ‘with fights and shouting’; *у потилицю гнати* – ‘to drive someone out roughly, with insults and possibly physical force’; *у трушії гнати* – ‘to expel someone violently’; *бруднити руки* – ‘to become involved in something indecent or dishonest (often in the context of fighting)’; *руки короткі* – ‘a warning meaning “You will not succeed!” usually in a fight’.

A smaller set denotes large-scale physical confrontation: *багнету схрешуються* – ‘to enter battle or struggle’; *давати бій* – ‘to offer strong resistance; to fight’.

LSF “Physical conflict” (English data)

English phraseology, in contrast, tends to represent large-scale or intense physical confrontation: *fight tooth and nail* – ‘to fight fiercely’; *shoot it out* – ‘to engage in an armed showdown’; *a running battle* – ‘a prolonged fight’; *passage of arms* – ‘a serious fight’; *lock horns* – ‘to enter conflict’; *try a fall with* – ‘to challenge or fight someone’.

LSF “Hybrid conflict” (Ukrainian data)

These units refer to complex conflict situations that combine physical, verbal, psychological, or social elements: *брати за петельки* – ‘to force someone to act by threatening physical violence during an argument’; *брати за барки* – ‘to intimidate someone physically during a quarrel’; *заварилася каша* – ‘a quarrel, fight, or total disorder has erupted’; *хоч водою розливай* – ‘someone cannot be stopped during a fight or quarrel’.

LSF “Hybrid conflict” (English data)

This field includes phraseological units that: *a war of nerves* – ‘a struggle aimed at exhausting the opponent psychologically’; *at cross purposes* – ‘a misunderstanding caused by differing aims’; *battle of the giants* – ‘a confrontation between two powerful sides’.

LSF “Conflict context” (Ukrainian data)

This field includes phraseological units that:

1. Encourage involvement in conflict: *вбивати клин* – ‘to create discord or divide people’; *так його!* – ‘a phrase encouraging someone to continue aggressive behaviour’.
2. Denote long-standing poor relations: *мати контри* – ‘to be on bad terms’; *мати рахунки* – ‘to have unresolved conflict’.
3. Characterise a conflict-prone person: *базарна баба* – ‘a loud, quarrelsome person’.
4. Indicate reconciliation after conflict: *серце повертається* – ‘someone regains affection or sympathy after a disagreement’.
5. Signal danger or looming conflict: *пахне порохом* – ‘danger or conflict is approaching’; *пахне смаленим вовком* – ‘trouble or danger is anticipated’.

LSF “Conflict context” (English data)

English phraseology denotes:

1. Readiness for conflict: *on the warpath* – ‘ready for confrontation’; *at daggers drawn* – ‘in a state of intense hostility’.
2. Potential conflict: *wigs on the green* – ‘a turbulent or unpleasant development’; *cut and thrust* – ‘a competitive or conflict-driven environment’.
3. Manipulation aimed at creating conflict: *divide and rule* – ‘to maintain advantage by fostering divisions’.
4. Observing conflict without participating: *hold the ring* – ‘to oversee a dispute without intervening’.
5. Support within a conflict: *take up the cudgels* – ‘to vigorously support someone’.
6. Provoking conflict: *trail your coat* – ‘to deliberately provoke a quarrel or fight’.

Conclusions. It can be concluded that, first, Ukrainian and English demonstrate an equally strong potential for the creation and active functioning of conflictogenic phraseological units. This is confirmed by the symmetrical identification of the four major lexical-semantic fields in both languages – “Verbal conflict”, “Physical conflict”, “Hybrid conflict”, and “Conflict context” – each of which contains a rich inventory of figurative expressions that encode confrontation, tension, and interactional antagonism. Second, despite certain shared features and cross-linguistic regularities in the phraseological representation of conflict semantics, a number of important differences become evident. The similarities include, for example, the tendency of both languages to describe the unfolding of verbal conflict in the present tense within the LSF “Verbal conflict”, as well as the presence of psychological strategies and pressure mechanisms within the LSF “Hybrid conflict”. However, these parallels are accompanied by clear divergences. English phraseology uniquely incorporates expres-

sions that explicitly denote the mitigation or termination of verbal confrontation, whereas Ukrainian phraseology lacks such systematic representation within the same field. In contrast, Ukrainian units within the LSF “Physical conflict” tend to depict small-scale, domestic, or situational physical altercations, often intertwined with verbal aggression, while English units in the corresponding field predominantly portray large-scale or intense physical confrontations, sometimes with militaristic or dramatic overtones. The LSF “Conflict context” reveals perhaps the most pronounced cross-linguistic asymmetry: the two languages organise and conceptualise contextual cues, behavioural patterns, and social perception of conflict in fundamentally different ways, reflecting distinct cultural models of interpersonal behaviour, conflict escalation, and conflict management. Going forward, the study aims to conduct a more fine-grained analysis of the identified LSFs by dividing them into smaller lexical-semantic groups and subgroups. Particular attention will be given to authentic usage contexts, which are essential for understanding the pragmatic behaviour, communicative functions, and conflictogenic potential of the phraseological units in both languages.

BIBLIOGRAPHY:

1. Cacciari C., Tabossi P. Idioms: Processing, Structure and Interpretation. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1993. 447 p.
2. Glucksberg S. Understanding Figurative Language: From Metaphors to Idioms. New York : Oxford Univ. Press, 2001. 214 p.
3. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. Oxford : Oxford Univ. Press, 2002. 285 p.
4. Seidl J., McMordie W. English Idioms and How to Use Them. Oxford: Oxford Univ. Press, 1988. 247 p.
5. Siefiring J. Oxford Dictionary of Idioms. Oxford : Oxford Univ. Press, 2004. 340 p.
6. Strakšienė M. The Analysis of Idiom Translation Strategies from English into Lithuanian. Kaunas: Vytautas Magnus Univ. Press, 2009. 128 p.
7. Kvetko P. English Lexicology in Theory and Practice. Bratislava : Univerzita Komenského, 2009. 232 p.
8. Гриджук О.М. Українська фразеологія в когнітивному та комунікативному аспектах. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т, 2017. 240 с.
9. Колодяжна О.В. Прагматика українського мовлення: конфліктність, ввічливість, стратегії впливу. К. : Довіра, 2018. 198 с.
10. Мацевко-Бекерська Л.В. Сучасна українська фразеологія: семантика, функції, прагматика. Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2013. 284 с.
11. Почепцов Г.Г. Сучасні комунікації: медіа, конфлікти, маніпуляції. К. : Либідь, 2014. 256 с.
12. Селігей П.О. Мовна особистість і конфліктний дискурс: природа, стратегії, тактики. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 312 с.
13. Селіверстова О.М. Семантика і прагматика висловлення. К. : Наукова думка, 1999. 208 с.
14. Шевченко Л.І., Соловйова О.М. Медіалінгвістика: конфлікт, маніпуляція, дискурс. К. : КМ-Академія, 2020. 220 с.

Дата надходження статті: 28.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

UDC 81.44+811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-4>

HODONYMS AS POLITICAL SIGNS: FROM DE-SOVIETIZATION TO DE-RUSSIFICATION IN UKRAINE

ГОДОНІМИ ЯК ПОЛІТИЧНІ ЗНАКИ: ВІД ДЕКОМУНІЗАЦІЇ ДО ДЕРУСИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ

Husak V. S.,

orcid.org/0009-0002-9210-0350

*Postgraduate Student at the Research Centre of the Baltic Languages and Onomastics
Institute of the Lithuanian language*

Toponymy is a tool of forming new reality, national identity and political culture. The article's scientific goal is to track Ukrainian hodonyms (the street names) as political signs within the compass of the historical events between 2013–2025, based on the Euromaidan Revolution (2013–2014) and the Russo-Ukrainian War (2022–nowadays). Hodonyms are the voices of nation's attitude to the ruling regime, acknowledging their own affiliation to European views and values. The street names are a history storage medium which reflect mentality, national consciousness and historical awareness. The process of renaming hodonyms is a complicated social and linguistic phenomenon which requires a huge amount of time. The street names are underrated in their vital meaning in national creation, they are a declaration of will and eyewitnesses of the political changes. The study presents fifteen hodonyms collected from around Ukraine with the aim to show tendencies and key milestones in giving the new titles. Hodonyms react to political changes immediately, this subcategory of toponyms is the symbol of a democratic era in Ukraine. The present titles are based on a conventional refusal of Soviet and Russia's imperial past, at the same time they glorify everything Ukrainian (cultural figures, proponents, countries). There is the rehabilitation of the old street names as well as the establishment of new titles. The hodonyms are examined to meet the standards of the Ukrainian language. The accelerated procedure of changing the street names was established due to full-invasion in 2022. Hodonyms are more than political signs, they are the reformers of social changes, they are a mirror image of nation, they are national and mutual choices. The renaming of the street is a battlefield for civilians and their contribution to the nation revival and symbolic shift as a consequence.

Key words: hodonyms, national awareness, de-sovietization, de-russification, political symbol.

Топоніміка – це інструмент формування нової реальності, національної ідентичності та політичної культури. Наукова мета статті полягає в аналізі українських годонімів (назв вулиць) як політичних знаків в контексті історичних подій 2013–2025 років, Євромайдан (2013–2014) та Російсько-українська війна (2022 – дотепер). Годоніми – це голос нації до правлячого режиму, визнання власної приналежності до європейських поглядів та цінностей. Назви вулиць – це носії історії, які відображають менталітет, національну свідомість та історичну обізнаність. Процес перейменування годонімів – це складне соціально-лінгвістичне явище, яке є до того ж довготривалим. Значення назв вулиць є недооціненим в державотворчому контексті, годоніми є декларацією волі та очевидцями політичних змін. У дослідженні представлено п'ятнадцять годонімів, зібраних з усієї України, з метою показати тенденції та ключові віхи у наданні нових назв. Годоніми миттєво реагують на політичні зміни, цей вид топонімів є символом демократичної епохи в Україні. Сучасні назви базуються на традиційному запереченні радянського та російського імперського минулого, водночас вони прославляють все українське (культурних діячів, ключових прихильників, країн-партнерів). Відбувається реабілітація старих назв вулиць, а також встановлення нових назв. Годоніми перевіряються на відповідність стандартам української мови. Прискорена процедура перейменування вулиць відбулася у зв'язку з повномасштабним вторгненням у 2022 році. Годоніми – це більше, ніж політичні знаки, вони є реформаторами соціальних змін, дзеркальним відображенням нації, народним та взаємним вибором. Перейменування вулиць – це поле битви для цивільного населення та його внеску у відродження нації та, як наслідок, змін в культурних цінностях, нормах та поведінці суспільства.

Ключові слова: годоніми, національна свідомість, декомунізація, дерусифікація, політичний символ.

Urgency of the problem. The authoritarian past has always the consequences, especially when country changes a system of government. Ukraine is an example of a transition from "power of a person/a small elite" (authoritarianism) to "power of the people" (democracy) ". There were two splashes of renaming toponyms, based on scientific sources, these processes are called "de-sovietization" or "de-communization" and "de-russification" or "de-colonization". We study this question by analyzing the street names as political indicators of the historical period from 2013 to nowadays. Even when the titles are changed fast, the reshaping of the public space can take more time. Toponyms form new national awareness, record public moral, react to political changes and, moreover, preserve history.

Analysis of recent research and publications. The dilemmas are often risen after the country's change of politician direction: how to deal with the vestiges of the past, even if it is authoritarian past. Firstly, what should be done with the inherited bureaucratic apparatus? Then, should the culprits of the previous regime be brought to justice? Or should it be allowed to have the presenters of the old government in a new one; should they run for office or work in civil service? Finally, what should be done with their wealth of these small elites which they managed to accumulate during their reigning period? Should it be redistributed? All these issues are within scientific attention of a significant number of scholars [1; 2; 3].

This article presents the underestimated subcategory of toponyms – toponyms and its symbolic impact on shaping new politician space and nation. What is their mission after the regime breaks down? How does a society react to the quick removal of street names: mobilize or demobilize? How much does it cost to get rid of an authoritarian past and level up? It took Ukrainians 23 years to start rapidly renaming toponyms and changing a worldview.

Any amendments have implications, the symbolic shift as well. Symbols have been used to give explanation to a variety of complicated phenomena, involving elite manipulation [4, p. 45–86], group conflict and cohesion [5, p. 320–357], identity construction [6], mobilization and political legitimization [7, p. 553–561] and political communication [8, p. 173–196]. Previous studies have shown the social history of symbolic politics and the use of political symbols in authoritarian regimes [9; 10] as well as democracies [11]. Thus, it can be concluded that political symbols can be admitted as the peculiar tools of opinion manipulation, because they serve the function of placating the mass public's point of view. Here toponyms perform the main function of political symbols to reveal nation's viewpoint and depict the mood towards the regime.

Autocrats often aim to project their authority by populating the public space with political monuments and imagery, by naming cities, streets and squares after authoritarian political figures [3]. This system limits citizen participation and does not take into consideration their point of views.

Democrats' principles are based on majority rule and individual rights, with the government accountable to all citizens, the inhabitants have freedom of speech. The choice of the street title which it should be renamed is a collective decision, there are quite often independent institutions where people can vote.

Purpose and main objectives of the study. Toponyms are important components of any urban environment and reflect the historical, cultural, political and linguistic situation of this country. Fred Tarpley and Willy Van Langendonck treat this topic as a separate branch of onomastics. Tarpley [12] offers the following definition of the toponyms: "these are some names selected randomly without regard to a system and others are chosen deliberately to aid in their location. Street names are sometimes bestowed to reflect the region's personality or of the namegiver. As with the patterns of language, architecture, religion, food, and other social elements, street names may be used to delineate areas of cultural geography". Van Langendonck [13] regards the notion "name field" as the structuralists' application in post-war onomastics. A name field is a type of lexical field that groups together names situated in the same appellative conceptual sphere.¹

¹ Viktoriia Husak. The Significant Impact of Cognitive Linguistics on the Urbanonyms as Imprints of Cultural Memory on the Examples of the Cities Kyiv and Vilnius. Odesa, 2024. P. 14. Accessed at: <https://www.researchgate.net/publication/389830926>
THE_SIGNIFICANT_IMPACT_OF_COGNITIVE_LINGUISTICS_ON_THE_URBANONYMS_AS_IMPRINTS_OF_CULTURAL_MEMORY_ON_THE_EXAMPLE_OF_THE_CITIES_KYIV_AND_VILNIUS

The purpose of the study is to present toponyms as political signs of Ukrainian state formation from de-sovietization (2013–2021) to de-russification processes (2022–nowadays).

The following objectives were set to achieve the purpose of the research:

- to create a database of the street names which were renamed within de-sovietization time frame (2013–2021) and de-russification (2022–nowadays);
- to describe the semantic criterion of toponyms;
- to analyze common and differing features of toponyms in various historical time frames.

Presentation of the main research material. The process of de-communization officially started in 1991, just after the dissolution of the USSR². But the first attempts to rename some toponyms were made significantly later, for example, Проспект Радянської України | Soviet Ukraine Avenue was renamed to Проспект Георгія Гонгадзе | Heorhiy Honhadze Avenue (Kyiv) in 2007. Heorhiy Hongadze was a famous journalist who protested against then-president of Ukraine Leonid Kuchma. In 2000 he was kidnapped and murdered near Kyiv. That resonant death caused resentment and in general attacked the Ukrainian patriotic emotions.

However, the massive change of symbolic landscape implemented by Lenin's statue all over the country dates back to the Euromaidan Revolution | the Revolution of Dignity (regarded by Ukrainians), the wave of demonstrations in winter 2013–2014. The most noticeable reason for the revolution was the defeat of the new (the post-Soviet) political authorities in reforming Ukraine and building up a new country. The first removal of Lenin's statue happened on December 8, 2013 in the centre of the Ukrainian capital, in Kyiv. The removals of Lenin's monuments, locally, named as the Leninopad. This action was a spontaneous decision of protesters without significant control from authorities, which spread to the other Ukrainian regions, as result around 504 Lenin's statues were demolished during the next year.

The second reason of massive street renaming process is driven by the Russo-Ukrainian War. There is another side of the consequences of Euromaidan: illegal annexation of the Crimea peninsula and occupation of Donetsk and Luhansk regions. The political analysts of the Stockholm Centre for Eastern European Studies admit that the Russo-Ukrainian War has already started in February 2014 [14, p. 2–10]. The main trigger of the conflict was again Ukraine's aspiration to move in the direction of Europe, the constant debates over Ukraine's incorporation into NATO. The Russian Federation fear was based on the fact that Ukraine would be one more Russian border state to join it. It was the first time in the history that the European Council made a decision about an accelerated procedure to grant Ukraine the status of candidate for membership in the European Union [15, p. 30–49].

In January 2015 the Ministry of Culture of Ukraine set an organized removal of Soviet statues, then the government of Ukraine (the Cabinet of Ministers) submitted 4 bills on de-communization to the parliament on March 31, 2015, which were passed on April 9³. The program of de-communization was aimed to break with the Soviet past by renaming Soviet toponyms, removing Soviet symbols and destroying Soviet memorials.

According to the Ukrainian Institute of National Memory, between 2014 and 2021, more than 51 000 toponyms were renamed, including almost a thousand settlements, 26 districts, 75 educational institutions, near 30 railways and seaports.

In a single year 2022, a further 10 000 toponyms got new titles. This fast renaming accelerated significantly after the full-scale invasion in February 24, 2022, moving from 'de-communization' to 'de-colonization' and 'de-russification' to exclude the influence of Russia's imperial past. There is one approach to get rid of toponyms which may glorify Russian imperial policy or be dedicated to individuals who held leadership positions in state structures; were employees of Soviet state security bodies at all levels; publicly supported Russian imperial policy.

² De-communization – the process of breaking up with the Soviet authoritarian past.

³ The text of the law can be accessed at the official web-page of the Ukrainian parliament: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

On March 21, 2023 the Law of Ukraine ‘On the Condemnation and Prohibition of Propaganda of Russian Imperial Policy in Ukraine and Decolonization of Toponymy’ was enacted by the Ukrainian government (the Verkhovna Rada)⁴. The key provisions of the law include the prohibition of propaganda, symbol ban, de-colonization of toponymy and monument removal.

Due to the Ukrainian Transparent Cities program (an online platform which promotes transparency, accountability, and integrity in Ukrainian cities; works to reduce corruption by assessing and ranking cities based on their openness, providing recommendations for improvement, and fostering dialogue between local authorities and citizens through tools like an online platform) database between March 2022 and May 2024 covered 23 regions, the number of renamed toponyms is 7 800.

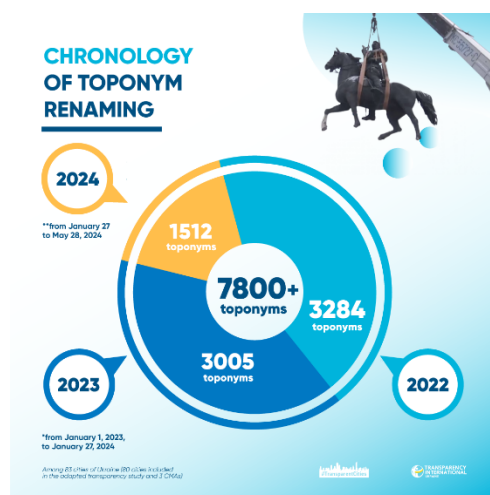

Fig. 1. Chronology of toponym renaming⁵

The change of hodonyms is not just about changing signs, but about restoring Ukrainian identity and forming national consciousness. Ukraine is a witness of two crucial events for the last twelve years, hodonyms overcome this period as well depicting geographical, historical, political and linguistic realities in their titles which are based on Ukrainian contemporary life. Eventually, the option of street name is mutual will of Ukrainian people, because it concerns everyone who made choice to stay in Ukraine and overcome this grand historical stage together being a part of this process.

The process of de-communization had a purpose to demolish the names of the Soviet revolutionaries from their titles: Вулиця Леніна | Lenin Street (a Russian revolutionary, politician, the inspirer of government of the Soviet Union) was renamed into Вулиця Євгена Харченка | Yevhen Kharchenko Street (a soldier who died in the battle of Ilovaisk) in Kyiv, 2016; Вулиця Фелікса Дзержинського | Felix Dzerzhinsky Street (a Soviet revolutionary) was renamed into Вулиця Володимира Вернадського | Volodymyr Vernadsky Street (one of the founders and the first president of the Ukrainian Academy of Sciences) in Dnipro, 2015.

The de-russification agenda is focused on the removal of the Russian Empire figures: Вулиця Пушкіна | Pushkin Street (a Russian writer) – Вулиця Юліана Матвійчука | Yulian Matviichuk Street (a military service member, who died in Russo-Ukrainian War) in Poltava, 2023; Московський Проспект | Moscow Avenue (the capital of the Russian Federation) – Проспект Героїв Харкова | Kharkiv Heroes Avenue (the defenders of Kharkiv during Russo-Ukrainian war) in Kharkiv, 2022.

⁴ The text of the law can be accessed at the official web-page of the Ukrainian parliament: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39367>

⁵ The text of the Ukrainian Transparent Cities Program at the official web-page: <https://ti-ukraine.org/en/blogs/decolonization-related-changes-in-ukrainian-urban-space-in-the-past-two-years/>

The similar approach of renaming hodonyms within de-communization and de-russification | de-colonization is based on the returning the historical names to the streets: Вулиця Фрунзе | Frunze Street (a Soviet revolutionary, politician, army officer and military theorist) – Вулиця Кирилівська | Kirilivska Street (it was named firstly in 1869 after the Kirilivsky Monastery it heads to). There was one attempt to return the title in 2011 at the session of the Kyiv City Council, but the project did not receive the sufficient number of votes, thus the historical name was brought back only in 2015; Вулиця Володимира Кудряшова | Volodymyr Kudriashov Street (a Soviet partisan) – Вулиця Мокра | Mokra Street (a name of the river the street was watered by in the past) in Kyiv, 2023.

The government also implements the renaming hodonyms after Ukrainian cultural figures, such as writers, composers, singers and religious figures, civil rights and social activists: Вулиця Клубна | Club Street (a common name, no semantic load) – Вулиця Марії Приймаченко | Mariia Prymachenko Street (a famous 20th-centure Ukrainian folk artist) in Mykolaiv, 2024; Вулиця Некрасова | Nekrasov Street (a Russian writer) – Вулиця Юрія Руфа | Yurii Rupha Street (a Ukrainian writer and a soldier, who died during 2022 Russian invasion of Ukraine) in Lviv, 2024. The glorification of Ukrainian famous personalities has attained even the astronauts: Проспект Юрія Гагаріна | Yurii Naharin Avenue (a Soviet astronaut) was renamed as Проспект Леоніда Каденюка | Leonid Kadeniuk Avenue (the first astronaut of independent Ukraine) in Kyiv, 2023.

Finally, the change to Ukrainian hodonyms even adheres to the standards of the state language: Молдавська Street | Вулиця Молдавська – Moldovska Street | Вулиця Молдовська, Овразжна Street | Вулиця Овразжна – Yaruzhna Street | Вулиця Яружна, Річна Street | Вулиця Річна – Richkova Street | Вулиця Річкова in Kamianske, Dnipro region, 2025.

The restoration of justice in the territory of Ukraine aims to correct the legacy of cultural colonization and build a new identity separate from historical influences. All these changes are consequences of the particular historical events, the hodonyms honor them, perpetuating in the titles: Вулиця Красіна | Krasyna Street (a Russian Soviet politician) – Вулиця Героїв АТО | Heroes of the ATO Street (Anti-Terrorist Operation Zone is a term which identified Ukrainian territory of the Donetsk and Luhansk regions under the control of Russian military forces from 2014 till 2022) in Poltava, 2016; Вулиця Пушкіна | Pushkin Street (has been mentioned) – Вулиця захисників України | Ukrainian Defenders Street (to honor all heroes who sacrificed their lives for Ukrainian Independence) in Terнопil, 2022.

Table 1

Database

№	Ukrainian name	English name	City	Year of renaming
1.	Проспект Радянської України – Проспект Георгія Гонгадзе	Soviet Ukraine Avenue – Heorhiy Honhadze	Kyiv	2007
2.	Вулиця Леніна – Вулиця Євгена Харченка	Lenin Street – Yevhen Kharchenko Street	Kyiv	2016
3.	Вулиця Фелікса Дзержинського – Вулиця Володимира Вернадського	Felix Dzerzhinsky Street – Volodymyr Vernadsky Street	Dnipro	2015
4.	Вулиця Пушкіна – Вулиця Юліана Матвійчука	Pushkin Street – Yulian Matviichuk	Poltava	2023
5.	Московський Проспект – Проспект Героїв Харкова	Moscow Avenue – Kharkiv Heroes Avenue	Kharkiv	2022
6.	Вулиця Фрунзе – Вулиця Кирилівська	Frunze Street – Kirilivska Street	Kyiv	2015
7.	Вулиця Володимира Кудряшова – Вулиця Мокра	Volodymyr Kudriashov Street – Mokra Street	Kyiv	2023

Continuation of table 1

8.	Вулиця Клубна – Вулиця Марії Приймаченко	Club Street –Mariia Prymachenko Street	Mykolaiv	2024
9.	Вулиця Некрасова – Вулиця Юрія Руфа	Nekrasov Street – Yuriy Rupha Street	Lviv	2022
10.	Проспект Юрія Гагаріна – Проспект Леоніда Каденюка	Yurii Haharin Avenue – Leonid Kadeniuk Avenue	Kyiv	2023
11.	Вулиця Молдавська – Вулиця Молдовська	Moldavska Street – Moldovska Street	Kamianske, Dnipro region	2025
12.	Вулиця Овразжна – Вулиця Яружна	Ovrazhna Street – Yaruzhna Street	Kamianske, Dnipro region	2025
13.	Вулиця Річна – Вулиця Річкова	Richna Street – Richkova Street	Kamianske, Dnipro region	2025
14.	Вулиця Красіна – Вулиця Героїв АТО	Krasyna Street – Heroes of the ATO Street	Poltava	2016
15.	Вулиця Пушкіна – Вулиця Захисників України	Pushkin Street – Ukrainian Defenders Street	Ternopil	2022

Conclusions. The article presents Ukrainian hodonyms analysis at the intersection of two political processes "de-communization" | "de-sovietization" and "de-russification" | "de-colonization". It is an attempt to understand how street names take part in shaping national identity after the regime ceases to exist. The transition from de-sovietization to de-russification in Ukraine is the process of removing Soviet influence to sharper abolition of Russian cultural and political symbols, intensified by the full-scale invasion in 2022. It incorporates demolishing monuments, renaming toponyms, removing Russian propaganda, promoting the Ukrainian language, culture and historical memory that were suppressed during centuries of Russian and Soviet reigning. The difference is that "de-sovietization" process is focused on cancelling communist symbols, whereas "de-russification" targets narratives and signs associated with Russian imperialism.

The results show that "de-russification" is an extension of "de-sovietization" processes, they intersect having the same aim to get rid of Soviet and Russian past. While the previous researches have stated that symbols play an important role in different aspects of political life, the goal of this investigation is to show the vital role of hodonyms. They are not just spectators, but they are participants of the state creative process, because they carry the thoughtful meaning in each title, not randomly chosen names. The implication of this study is that hodonyms are political signs, because they are the product of political changes, their renaming is caused by national mobilization and political involvement. There are some tendencies in the current renaming process: 1) to exclude the names of the Soviet revolutionaries and representatives; 2) to eliminate the Russian Empire figures; 3) the returning the historical names to the streets; 4) the renaming hodonyms after Ukrainian cultural figures; 5) to comply with the Ukrainian language regulations; 6) to name in honor to historical events and military heroes.

Further exploration is needed to establish how exactly change of symbols affect hodonyms. Additional research should also be concentrated on the study of the street titles named after Ukrainian supporters (figures, cities, countries) and their meaning. Outside of Ukraine territory, it might be useful to take into the analysis the hodonyms which have been renamed in solidarity with Ukraine, particularly since the 2022 invasion as a symbolic protest.

BIBLIOGRAPHY:

1. Haggard S., Kaufman R Robert. The political economy of democratic transition. Princeton, New Jersey, 2018. 376 p. DOI:10.2307/20047508
2. Nalepa M. Skeleton in the Closet: Transitional Justice in Post-Communist Europe. Cambridge, 2010. 324 p. DOI:10.1017/CBO9780511815362
3. Rozens A., Vlasenko A. Breaking the Authoritarian Past: Political Consequences and De-Sovietization in Ukraine. New York, 2018. 31 p. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2019/06/Vlasenko_paper_23Apr2019.pdf (дата звернення: 10.11.2025).
4. Kaufman J. Stuart. Symbolic Politics or Rational Choice? Testing Theories of Extreme Ethnic Violence. Cambridge, 2006. p. 45–86. DOI:10.1162/isec.2006.30.4.45
5. Delamater J., Katz D. and Kelman C. Herbert. On the Nature of National Involvement. New York, 1969. p. 320–357. DOI:10.1177/002200276901300303
6. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. New York, 1983. 244 p. URL: https://archive.org/details/imaginedcommunit0000ande_f5f1/page/n9/mode/2up (дата звернення: 07.11.2025).
7. Merelman R. Learning and Legitimacy. Cambridge, 1966. p. 553–561. DOI: <https://doi.org/10.2307/1952970>
8. Gill G. Lenin Lives: Or Does He? Symbols the Transition from Socialism. Scotland, 2008. p. 173–196. DOI:10.1080/09668130701820077
9. Plamper J. The Stalin Cult: A Study in the Alchemy of Power. New Haven, Connecticut, 2012. 352 p. DOI:10.1093/ahr/118.1.287
10. Wedeen L. Ambiguities of Domination: Politics, Rhetoric, and Symbols in Contemporary Syria. Chicago, 1999. 272 p. DOI:10.2307/2586277
11. Edelman J. Murray. The Symbolic Uses of Politics. Illinois. 221 p. URL: <https://archive.org/details/symbolicusesofpo0000edel> (дата звернення: 11.11.2025).
12. Tarpley F. Street Names as Signpost of World Cultures. Berlin, 1996. p. 1498
13. Langendonck Van Willy. Theory and Typology of Proper Names. Berlin, 2007. 378 p. DOI:10.1515/LING.2009.042
14. Kazdobina J., Hedenskog J., Umland A. Why the Russo-Ukrainian War Started Already in February 2014. Stockholm, 2024. p. 2–10. URL: <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/why-the-russo-ukrainian-war-started-already-in-february-2014.pdf> (дата звернення: 13.11.2025).
15. Гакман С. М. Російсько-українська війна крізь призму міжнародного права та гібридних проявів. *Збірник наукових праць. Серія: «Влада та управління»*. 2022. Вип. 9. С. 30–49. URL: <https://journals.chnu.edu.ua/vtu/article/view/609/616> (дата звернення: 17.11.2025).

Дата надходження статті: 27.11.2025

Дата прийняття статті: 23.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

THE TRANSLATION OF POLITICAL DISCOURSE: STYLISTIC ASPECT

ПЕРЕКЛАД ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Leleka T. O.,

orcid.org/0000-0002-6134-4435

Scopus-Author ID: 58286055600

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Translation, Applied and General Linguistics,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University*

This article investigates the language and stylistic features involved in the translation of political discourse, with a particular focus on the Ukrainian translation of Donald Trump's 2025 inauguration speech. Political discourse is a powerful form of communication designed to influence public opinion, shape ideologies, and mobilize action. As such, it presents unique challenges for translators who must preserve not only the semantic content but also the rhetorical impact, emotional tone, and persuasive strategies of the source text. The study draws on an interdisciplinary approach, incorporating elements of linguistics, pragmatics, cultural studies, and discourse analysis, to examine how Trump's speech functions rhetorically and how these effects are recreated in translation. The research identifies and analyzes the most frequently used rhetorical devices in Trump's speech, including repetition, anaphora, metaphor, emotionally charged vocabulary, patriotic appeals, rhetorical questions, contrasts (antithesis), slogans, and appeals to religious and cultural values. These devices are central to Trump's populist communication style and contribute significantly to the speech's persuasive power. The analysis demonstrates how the Ukrainian translation strategically employs various lexical and stylistic transformations – such as compensation, generalization, specialization, paraphrasing, modulation, and adaptation – to preserve the emotional intensity, clarity, and communicative effect of the original. Special attention is given to how culturally specific elements and ideologically loaded language are translated in a way that resonates with the Ukrainian audience while maintaining functional and rhetorical equivalence. Through a comparative analysis of source and target texts, the article shows that translation is not a mechanical process but a complex act of intercultural communication, where translators often need to negotiate between literal meaning and stylistic impact. The study further categorizes and quantifies the stylistic and lexical transformations used in the Ukrainian version, supported by tables that illustrate the frequency and types of these techniques. The findings underscore the importance of rhetorical awareness in translation and suggest that a successful political translation requires not only linguistic competence but also an in-depth understanding of the source and target cultures, political contexts, and communicative goals. In conclusion, the article emphasizes that the translation of political discourse, especially in high-stakes speeches such as inaugurations, must strike a balance between fidelity to the original and the expectations of the target audience. The translator's role involves preserving the speaker's intent, style, and ideological message, often through deliberate transformation rather than direct equivalence. The article also outlines potential directions for further research, particularly the exploration of foreignization and domestication strategies in political translation. Investigating how these strategies affect the reception and interpretation of political messages in different cultural contexts will deepen our understanding of translation as a political and ideological act.

Key words: political discourse, translation studies, rhetorical devices, stylistic transformations, lexical strategies, compensation, foreignization, domestication, Ukrainian translation, political rhetoric.

У статті досліджуються лінгвістичні та стилістичні особливості перекладу політичного дискурсу з акцентом на український переклад інавгураційної промови Дональда Трампа 2025 року. Політичний

дискурс є потужною формою комунікації, спрямованою на вплив на громадську думку, формування ідеологій і мобілізацію дій. У зв'язку з цим переклад таких текстів становить особливу складність: необхідно зберегти не лише зміст, а й риторичний ефект, емоційний тон і переконливі стратегії оригіналу. Дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує лінгвістику, прагматику, культурологію та дискурс-аналіз для вивчення риторичної функції промови Трампа та засобів її відтворення в перекладі. У роботі виявлено та проаналізовано найчастіше вживані риторичні засоби у виступі Трампа, зокрема повтори, анафору, метафори, емоційно забарвлену лексику, патріотичні апеляції, риторичні питання, контрасти (антитези), слогани та звернення до релігійних і культурних цінностей. Ці прийоми є характерними для популістського стилю спілкування Трампа й значно посилюють переконливість його промови. Аналіз показує, що український переклад стратегічно використовує низку лексичних і стилістичних трансформацій – таких як компенсація, узагальнення, конкретизація, перефразування, модифікація та адаптація – з метою збереження емоційної насиченості, ясності та комунікативного ефекту оригіналу. Особлива увага приділяється перекладу культурно специфічних елементів і ідеологічно навантаженої лексики таким чином, щоб це було релевантним для української аудиторії, але водночас відповідало риторичним та функціональним цілям оригіналу. Порівняльний аналіз тексту оригіналу й перекладу засвідчує, що переклад – це не механічний процес, а складний акт міжкультурної комунікації, у межах якого перекладач змушений балансувати між буквальним значенням і стилістичним впливом. У дослідженні також представлено класифікацію та кількісну оцінку стилістичних і лексичних трансформацій, виявлених у перекладі, з ілюстрацією у вигляді таблиць, які демонструють частотність і типи використаних прийомів. Отримані результати підкреслюють важливість риторичної обізнаності в перекладі та доводять, що ефективний політичний переклад вимагає не лише мовної компетентності, а й глибокого розуміння культур, політичного контексту та комунікативної мети. У висновках зазначено, що переклад політичного дискурсу, особливо таких значущих виступів, як інавгураційні промови, повинен знаходити баланс між точністю передання змісту та очікуваннями цільової аудиторії. Завдання перекладача полягає у збереженні намірів, стилю й ідеологічного послання оратора, що часто вимагає використання трансформацій, а не прямого еквівалента. У статті також окреслено перспективи подальших досліджень, зокрема вивчення стратегій форенізації та доместикації у політичному перекладі. Аналіз того, як ці стратегії впливають на сприйняття й інтерпретацію політичних меседжів у різних культурних контекстах, може поглибити наше розуміння перекладу як політичного й ідеологічного процесу.

Ключові слова: політичний дискурс, перекладознавство, риторичні засоби, стилістичні трансформації, лексичні стратегії, компенсація, форенізація, доместикація, український переклад, політична риторика.

Statement and substantiation of the problem relevance. Political discourse is currently attracting more and more attention because it is the specific language phenomenon and the tool of influence that the politicians use. Firstly, it is a specially crafted text aimed at persuading the audience and prompting them to act in a certain way. Political speech is the subject of research in linguistics, cognitive linguistics, cultural studies and pragmalinguistics. It is especially important to study the peculiarities of translation of the political speeches, because in this case it is necessary to study the text of the speech in a complex way, on the basis of several disciplines [1, p. 42].

Not only linguistic phenomena are important, but also stylistic, pragmatic and so on. It is necessary to integrate linguistic knowledge in different branches. In other words, attention from the language structure moves to different areas related to language communication. Of course, the semantic side of language units is important, as well as the connection between languages, culture and social relations [1, p. 43].

Speech texts are quite interesting in terms of their lexical content and certain emotional undertones. They are not only rich in information but also have a manipulative nature, which is quite fascinating from a linguistic point of view. Language is not only a means of communication; it can also serve as a tool for influencing consciousness [2].

This is exactly how language is used in politics. In other words, speech is a form of activity – a specific action aimed at achieving a certain result. Translating a political speech is a very challenging task, as it is a tool of influence. The translation must preserve the accuracy of the content, stylistic coloring, and the intended impact. Moreover, the speech text may contain cultural references, rhetorical questions, and pragmatic devices [3, p. 67].

Recently, there has been an active development of various kinds of relations between the United States and Ukraine. Therefore, there is an acute need to translate texts of this communicative area. Therefore, the study of political discourse translation is quite relevant.

Analysis of recent research and publication. Many scholars described public speech as a special kind of the text. Some consider this phenomenon as public political speeches and discussions (T. Nahorska). Some notice not only linguistic but also culturo-linguistic features in political discourse (N. Fairclough). The aim of political discourse depends on who the information is directed at (C. Schäffner).

Thus, the political discourse is a special language system used for propaganda and influencing listeners (Schäffner C.). For politicians, language is a tool for influencing and interpreting political events (M. Khosravi-Nik, D. Kelsey). The works of various scholars in this field, for example (Yu. Krapyva, D. Krikun, E. Latif) have shown that this area has not been adequately studied and the work on the study of political speech translation is relevant.

Political discourse is determined by the political culture of the politician and his ability to use linguistic means. Many scholars have studied translation transformations in political texts (N. Fairclough, Z. Kampf, P. Chilton). Among the main transformations are lexical, grammatical and stylistic ones.

The purpose of the article. The aim of the study is to identify the language and stylistic features of political discourse translation based on Donald Trump's inauguration speech.

To achieve this goal, the following tasks were set:

- to conduct research on political discourse;
- to examine the stylistic features of Donald Trump's speech;
- to identify translation transformations in Ukrainian.

The material for the study was Donald Trump's political speech in 2025, namely his inaugural address, which is posted on The White House Blog website.

The main material of the study. Today, political discourse is a linguistic expression of the relationship between a specific politician and society, which has different content and objectives. It is a kind of context that influences the formation of public opinion. It is a way of constructing political processes. At the phonetic level, politicians often use techniques such as alliteration, assonance, consonance, rhythm, pause and intonation in their election speeches [4, p. 82].

The characteristic features of election speeches in terms of vocabulary are the use of professional political terminology (*democracy, authoritarianism, totalitarianism, sovereignty, diplomacy, legislation, constitution, federalism, nationalism, ideology*), frequent use of 'highbrow' words (*hegemony, realpolitik, jurisprudence, bicameralism, multilateralism, autarky, gerrymandering, plutocracy, kleptocracy, subsidiarity, technocracy, populism*), clichés and stereotypes (*a level playing field, moving forward, across the aisle, boots on the ground, change is coming, tough on crime, tax and spend, time for change, restoring trust*), and uncreative idioms (*toe the party line, play hardball, muddy the waters, take the high road, reach across the aisle, walk a fine line, throw under the bus, beat around the bush, the powers that be, behind closed doors, hit the ground running, cover all bases, keep the status quo*) [5].

At the grammatical level, public speaking is characterised by the use of simple syntactic structures, as complex compound and subordinate clauses which are difficult to comprehend when they are heard; the use of introductory structures [6, p. 105] (*Ladies and gentlemen, Fellow citizens, Honorable members*), and logical connectors (*moreover, furthermore, in addition, also, not only that*), which help to establish the connection between the speaker and the listener.

The goal of political discourse is to inspire necessary and appropriate actions. In other words, the text of a political speech is aimed at persuading. Therefore, it is very important to engage the audience. To do this, you need to appeal to their emotions. And this should be done indirectly, not directly. Various language and stylistic tools are used to achieve this effect in communication [7, p. 236].

Donald Trump is known for his extravagant behaviour and free-flowing communication style, and his speech is emotional and expressive. The first thing that catches the eye is the simplicity of his language. In his campaign speeches, Donald Trump uses simple, sometimes colloquial vocabulary (*Make America Great Again* – campaign slogan, often shortened to *MAGA*, *Total mess* – used to criticize policies, systems, or opponents, *Witch hunt* – to describe investigations he claims are unfair, *Sleepy Joe* – nickname for Joe Biden, *Crooked Hillary* – nickname for Hillary Clinton, *The deep state* – term used to suggest a hidden political establishment, *America First* – nationalist slogan emphasizing domestic over foreign concerns) [8].

The expressiveness of his statements is created by the frequent use of adjectives in the comparative and superlative degrees: *they are much smarter...*; *our enemies are getting stronger and stronger... we are getting weaker*. Among these devices, epithets and metaphors prevail in Donald Trump's speech. Epithets are a powerful tool in the hands of a speaker for creating the necessary emotional background for a statement; they are designed to elicit a specific response from the listener, and Donald Trump skilfully uses them in his speeches: *strong and prosperous America*, *great product*, *tremendous people*, *big trouble*, *horrible and laughable deal*, etc.

Metaphors in speech help to make a statement more vivid, colourful and clear. The figurative form attracts the addressee and can make the statement more effective [9, p. 310]. Trump, being an excellent speaker, understands this and uses them quite often in his speech: *Hallowed ground where so many lives were given in service to freedom*; *China has our jobs*; *China... kills us*. *I beat China all the time*.

All the time. In the last example, Donald Trump uses another expressive device in addition to metaphor: metonymy. The word *China* refers to Chinese companies that have firmly established themselves in the American market and are hindering the free development of the American economy.

Most words are short, consisting of 1-2 syllables, and they are often repeated, i.e. a stylistic device is used - repetition: *A lot of people up there can't get jobs. They can't get jobs, because there are no jobs, because China has our jobs and Mexico has our jobs. They all have jobs* [8]. With regard to the issues raised in Donald Trump's speeches, the main themes are the prosperity of the country, negative past experiences, and national unity.

The words have been spoken during rising tides of prosperity ... – Слова вимовлялися в періоді процвітання

The phrase *rising tides* in combination with the noun *prosperity* is translated using the omission method to avoid tautology in Ukrainian.

Pre-election speeches employ a variety of stylistic devices and techniques at the level of phonetics, vocabulary and grammar. Using rhetorical questions and direct speech, Donald Trump builds a 'dialogue' with his audience, which makes his speech lively and dynamic:

Whose wife, by the way, has a Trump sign. His wife is a phenomenal woman; she has a Trump sign in her front yard. Isn't that nice? I just found that out this morning. Isn't that nice? [8] – До речі, його дружина має табличку Трамп біля будинку. Його дружина – неймовірна жінка, в неї на подвір'ї стоїть табличка Трамп. Хіба це не чудово? Я щойно дізнався про це сьогодні вранці. Хіба це не чудово? [10].

In this sentence, we see a repetition of the rhetorical question, which reinforces his surprise and draws the audience's attention to it [8, p. 43].

One of Donald Trump's favourite stylistic devices, as we have already mentioned, is repetition:

Jobs. We need jobs. Our jobs have left us. Our good jobs have really left us [8]. – Робочі місця. Нам потрібні робочі місця. Наші робочі місця зникли. Хороші робочі місця справді пішли від нас [10].

In this example, the word 'jobs' is the element that Donald Trump uses to focus his listeners' attention on the problem of unemployment. Donald Trump effectively highlights elements that are important to him through anaphoric repetition:

How stupid are our leaders? How stupid are these politicians to allow this to happen? How stupid are they? [8] – *Наскільки дурні наші лідери? Наскільки дурні ці політики, що дозволили цьому статися? Наскільки ж вони дурні?*[10].

In this example, anaphoric repetition is combined with parallelism, which enhances expressiveness and emphasis.

In his speech, Donald Trump actively uses a stylistic device known as explication, a rhetorical figure consisting of the complete or partial repetition of a thought:

We will have trade. We will have great trade. And it will be free trade, but it will be fair trade [8]. – *У нас буде торгівля. У нас буде чудова торгівля. І це буде вільна торгівля, але це буде чесна торгівля* [10].

In this example, in addition to explication, we also see anaphoric repetition and gradation.

This political speech employs numerous stylistic devices and linguistic means that make it emotional, persuasive, and effective in terms of influencing a mass audience [11, p. 43]. Here are the main ones, with examples from the text:

1. Repetitions (anaphora, epiphora, repetition of words/structures). They are used for emotional emphasis and rhythm:

Anaphora (repetition at the beginning of a sentence): *We will...; We will be the envy of every nation...; We will move with purpose...; We will drill, baby, drill* [8].

Epiphora (repetition at the end of a sentence): *...that will help to do it. We'll use it* [8].

Repetition of words: *Millions and millions of criminal aliens...Thank you. Thank you. Thank you* [8].

2. Contrasts (antithesis). They create an image of the struggle between good and evil, truth and lies [12, p 36]: *A government that cannot manage a crisis at home while... causing catastrophic events abroad. We will measure our success not only by the battles we win but also by the wars we end* [8].

3. Emotionally charged vocabulary (elevated / derogatory) The speech deliberately uses vividly positive or negative vocabulary.

Elevated: *glorious destiny, thrilling new era, sunlight is pouring over the world, magnificent American citizens*.

Derogatory / Negative: *radical and corrupt establishment, catastrophic events, disastrous invasion, foreign gangs, betrayals, horrible betrayal*.

4. Appeal to patriotism. They are references to national pride, history, and heroes: *The golden age of America begins right now. January 20th, 2025, is Liberation Day. We will not forget our Constitution, and we will not forget our God* [8].

5. Message slogans / Political catchphrases. They are short phrases that are easy to remember: *America First, Drill, baby, drill. We will make his [Martin Luther King's] dream come true. We will be a rich nation again* [8].

6. Personal stories (ethos). They give the speech emotional depth and a human dimension: *Just a few months ago, in a beautiful Pennsylvania field, an assassin's bullet ripped through my ear... I was saved by God*...[8].

7. Direct address to the audience (apostrophe). It emphasizes personal communication with the citizens: *My fellow citizens... To the Black and Hispanic communities, I want to thank you... Some of whom are sitting here right now* [8].

8. Rhetorical questions. They are used to engage the audience and emphasize a point without expecting an answer. They enhance the effect of engagement and make the audience reflect: *That's interesting. But we can't let this happen. Can't do that* [8].

9. Hyperbole (exaggeration). They are used for dramatization: *Tested and challenged more than any president in our 250-year history. We will do it at a level that nobody has ever seen before* [8].

10. Metaphors and imagery. They make the speech more emotional and vivid: *A tide of change is sweeping the country. Sunlight is pouring over the entire world. Liquid gold under our feet* [8].

11. Polarization (*us* versus *them*). It creates a clear division between *the people* and *the enemies*: *Radical and corrupt establishment vs American patriots. Citizens who love this country vs criminal aliens, foreign gangs* [8].

12. Triads (rule of three). It is a classic rhetorical device used for rhythm and memorability: *Proud, prosperous, and free. Race, religion, color, and creed* (even more than three – for emphasis). *Defend our country from threats and invasions* [8].

13. Appeal to God / religious faith. It demonstrates the moral legitimacy of actions: *I was saved by God to make America great again. We will not forget our God* [8].

14. Direct actions / plans (performatives). They use of action verbs like: *I will sign, I declare, We will begin: I will declare a national emergency...I will end the practice of catch and release...We will begin the complete restoration of America...* [8].

All these stylistic devices, according to their frequency in Trump's speech, can be presented in a table (Table 1).

Table 1

The characteristics of the Use of Stylistic Devices in Donald Trump's Public Speaking

Name of Stylistic Device	Frequency of Use, %
Direct address to the audience (apostrophe)	81
Contrasts (antithesis)	14
Emotionally charged vocabulary (elevated / derogatory)	10
Repetitions	8
Rhetorical questions	8
Appeal to patriotism	7
Polarization	6
Message slogans	5
Personal stories (ethos)	5
Direct actions	4
Metaphors and imagery	4
Hyperbole (exaggeration)	3
Triads (rule of three)	2
Appeal to God	1

Reviewing the Ukrainian translation, it is evident how the translator employed various stylistic transformations:

1. Repetition and rhythm (compensation). *We will be proud, prosperous, and free* [8] is translated as...*створення нації, яка буде гордою, процвітаючою та вільною* [10]. The triad and rhythm are preserved, even with an additional word for fluency.

2. Emotional coloring (specialization). *Golden age of America* [8] – *Золотий вік Америки* [10]. The metaphor has been retained, even with added stylistic emphasis.

Thrilling new era [8] – *захоплюючої нової ери* [10]. The expressiveness has been increased.

3. Metaphors and imagery (compensation / adaptation). *Tide of change is sweeping the country* [8] – *хвиля змін охоплює країну* [10]. The metaphorical image has been maintained.

Sunlight is pouring over the entire world [8] – *сонячне світло заливає весь світ* [10]. A similar stylistic device.

4. Conciseness or clarification (compression / generalization). *Every single day of the Trump administration* [8] is translated as *Протягом кожного дня правління моя адміністрація та я...* [10]. Condensed, but the meaning is preserved.

5. Expressive elements (specialization or compensation). *Drill, baby, drill* [8] – *Будемо свердлити, малята, свердлити* [10]. The humorous emotion is retained.

Saved by God to make America great again [8] – Бог врятував мене, щоб зробити Америку знову великою [10]. It maintains a religious and mythic undertone.

6. Repetition. *Thank you. Thank you. Thank you* [8]. – Дякую. Дуже дякую всім [10]. It is changed slightly, though the repetition and emotional charge are maintained.

This approach allows the preservation of the key rhetorical effects of the original, adapting them to the Ukrainian linguistic tradition.

The translation consciously employs stylistic transformations, namely: Compensation – to preserve emotionality, rhythm, and metaphors. Specialization – adding expressiveness where it is important. Compression / generalization – for smoothness and clarity [13, p. 251].

Here are some examples of compensatory translation transformations in the translation of Donald Trump's speeches.

We will have trade. We will have great trade [8]. – У нас буде торгівля. У нас буде чудова торгівля [10].

Repetition and rhythm may be lost. Preservation of repetition helps maintain the rhythm and emphasis.

How stupid are our leaders? [8] – Наскільки дурні наші лідери? [10].

There is intonational emphasis. Compensated by intonation in the translation and by repeating the question.

Specialization: *Policies* [8] – Внутрішня політика [10].

Specification of the concept to enhance the effect and accuracy in the translation. Specialization of the general concept 'policy' into 'domestic policy' to provide specificity in the context of the speech.

Military power [8] – Ядерна зброя та збройні сили [10].

Specification of the concept to strengthen the effect and accuracy in translation

Economy [8] – Фінансова система та ринок праці [10].

Specialization of the general concept 'economy' for better understanding and more accurate conveyance of meaning

Generalization: *Nuclear weapons and armed forces* [8] – Збройні сили [10].

The narrow term 'nuclear weapons' is generalized to the broader 'armed forces' for simplification and adaptation.

Trade agreements with specific countries [8] – Міжнародна торгівля [10].

Specific agreements have been replaced by the general term 'international trade' for the sake of generalization and easier understanding.

Transliteration and calquing. Names and brands often remain untranslated or with minimal adaptation. For example, *Make America Great Again* is often translated as a calque [8] – Зробити Америку знову великою [10].

Replacement of words with emotional connotation. Words with a strong positive or negative tone (for example, *fake news* [8] – фейкові новини [10]) can be adapted to preserve the emotional effect.

Paraphrasing. Often complex ideas are simplified to be more understandable to the target audience [14, p. 109].

Idiomatic transformations. Expressions like *tremendous success* can be translated as *великий успіх* or *надзвичайний успіх*, depending on the context.

The stylistic coloring of Trump's speeches is conveyed through lexical transformations (Table 2).

There are some stylistic transformations in translating Trump's speeches with examples

Raising or lowering the stylistic level: *We are going to win so much, you're going to be tired of winning* [8]. – Ми так багато виграватимемо, що ви втомитеся від перемог (lowering the level to preserve conversational style) [10].

Adaptation of metaphors and idioms: *This is a tremendous success* [8]. – Це надзвичайний успіх [10].

Table 2

The use of lexical transformations as stylistic devices in the translation of Trump's speeches

Type of lexical translation transformation	Frequency of use, %
Compensation	24
Specialization	22
Generalization	81
Transliteration and calquing	15
Replacement of words with emotional connotation	8
Paraphrasing	10

Preserving or conveying emotional coloring: *Fake news is the enemy of the people* [8]. – Фейкові новини – справжній ворог народу [10].

Replacement of repetitions and tautologies: *We will build the wall. We will make it strong. We will make it powerful* [8]. – Ми побудуємо стіну. Ми зробимо її міцною. Ми зробимо її потужною [10] (preserving repetitions for rhythm).

Conveying the speech style and pace: *It's going to be great. Believe me* [8]. – Це буде чудово. Повірте мені [10]. Keeping short sentences preserves the lively style of the speech [15, p. 87].

Intonational and expressive means: *We're going to win, win, win!* [8] – Ми будемо вигравати, вигравати, вигравати! [10] (translation with added exclamation marks).

Replacing cultural references: *The American Dream is alive* [8]. – Ідеал американської мрії залишається живим і надихає [10]. (Adaptation for Ukrainian audience).

Adding or reducing epithets: *Great, great people.* [8] – Чудові, справді видатні люди [10]. (Translation with added epithets).

Changing stylistic clichés: *Together, we will make America great again* [8]. – Разом ми повернемо велич Америки [10]. (Adapted translation of the cliché).

Several types of stylistic transformations are used in the translation of Donald Trump's speeches (Table 3).

Table 3

Types of stylistic transformations in the translation of Trump's speeches

Type of Stylistic Transformation	Frequency of Use, %
Adaptation of metaphors and idioms	17
Replacing cultural references	16
Raising or lowering the stylistic level	15
Preserving or conveying emotional coloring	14
Replacement of repetitions and tautologies	10
Conveying the speech style and pace	8
Changing stylistic clichés	9
Adding or reducing epithets	6

Conclusions. The speech was a mixture of promises and contradictions that highlighted some of the opportunities and challenges the new president will face during his second term. Among stylistic devices, the most common are explication, contrast, parcelling, ellipsis, anaphora, and repetition.

The analysis of Donald Trump's speeches and their Ukrainian translations demonstrates the extensive and deliberate use of various stylistic and lexical transformations, which are crucial for preserving the rhetorical effect, emotional intensity, and persuasive power of the original text in the target language.

Trump's speeches are characterized by a wide range of rhetorical devices, including repetitions, contrasts, emotionally charged vocabulary, metaphors, slogans, and rhetorical questions. The Ukrainian translation effectively retains these elements through the use of stylistic transformations

such as compensation, modulation, and adaptation, ensuring that the core communicative and persuasive functions remain intact.

Key transformations like specialization, generalization, and paraphrasing help to adapt complex political and cultural concepts, making them more relatable and understandable for the Ukrainian audience. At the same time, stylistic techniques such as raising or lowering the stylistic level, preserving rhythm, and recreating emotional intensity contribute to maintaining the dynamic and accessible style of Trump's speech.

Trump's speeches often rely on culturally specific references and idioms that require contextual adaptation. The translators frequently employ calquing, cultural substitution, or functional equivalents to maintain the intended message and impact while respecting the norms and expectations of the target culture.

Lexical strategies such as replacement of emotionally connoted words, idiomatic adaptations, and compensatory translation serve not only linguistic but also ideological functions, ensuring that the political message resonates with the target audience in a similarly impactful way.

This suggests a translation strategy aimed primarily at preserving emotional tone, stylistic vividness, and rhetorical structure, rather than strict literalness.

The translation of Donald Trump's speeches is not merely a linguistic task but a complex communicative act that requires balancing fidelity to content with adaptation of form and style. By using a wide range of stylistic and lexical transformations, translators are able to convey the persuasive force, emotional appeal, and populist tone of Trump's rhetoric in a manner that is both culturally appropriate and functionally equivalent for the Ukrainian-speaking audience.

The prospects for further research are related to the identification of the processes of foreignization and domestication in political texts.

BIBLIOGRAPHY:

1. Hatim B., Munday J. *Translation: An Advanced Resource Book*. London: Routledge, 2005. 394 p.
2. Нагорська Т. Структура текстів політичних промов У. Черчіля: лінгвориторичний підхід. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 112. Т. 2. С. 54–56. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/f111253f11-3f119-4a7f-bc53-711bd5c4b3efa/content> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Падалка О. В. Політична промова та її просодичні характеристики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. Луцьк, 2012. № 6. С. 66–69.
4. Bell R. *Translation and Translating: Theory and Practice*. London, New York: Longman, 1993. 291 p.
5. Kampf Z. Political Discourse Analysis. *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction. International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. Tracy, K. (ed). Oxford, UK: Wiley-Blackwell, 2015. P. 1–17. URL: https://www.academia.edu/5074479/Political_Discourse_Analysis (дата звернення: 21.11.2025).
6. Schäffner C. Political Discourse Analysis from the Point of View of Translation Studies. *Journal of Language and Politics*. 2004. 3(1). P. 117–150. URL: https://www.researchgate.net/publication/23361131166_Political_Discourse_Analysis_from_the_point_of_view_of_Translation_Studies (дата звернення: 30.09.2025).
7. Самойлова І. В., Подвойська О. В. Лексичні особливості політичних промов. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2016. Кн. 1. С. 235–238.
8. The Inaugural Address. URL: <https://www.whitehouse.gov/remarks/2025/01/the-inaugural-address/> (дата звернення: 12.09.2025).
9. Алексієвцев О. Англomовний політичний дискурс: особливості просодичної організації. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2015. № 15. С. 308–312.
10. Інавгураційна промова Дональда Трампа. З перекладом українською. URL: <https://www.holosameryky.com/a/inavhuratyiyna-promovatrampa/79437117.html> (дата звернення: 12.09.2025).
11. Крапива Ю. В., Крікун Д. А. Політична промова як різновид політичної комунікації. *Закарпатські філологічні студії: науковий журнал*. 2019. № 2(11). С. 42–45.
12. Fairclough N. *Language and Power*. London: Longman, 1919. 259 p.

13. Latif E. A. Analysing Political Speeches: Rhetoric, Discourse and Metaphor. *Metaphor and Symbol*. 2016. 31:4. P. 250–252.
14. Chilton P., Schäffner C. Politics as Text and Talk: Analytic Approaches to Political Discourse. Amsterdam : John Benjamins, 2002. 257 p.
15. KhosraviNik Majid, Kelsey Darren. Social Media, Discourse and Politics: Contemporary spaces of power and critique. Bloomsbury Academic, 2020. 256 p.

Дата надходження статті: 18.11.2025

Дата прийняття статті: 04.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

OFFICIAL AND BUSINESS DISCOURSE THROUGH THE SCOPE
OF TRANSLATION STUDIESОФІЦІЙНО-ДІЛОВИЙ ДИСКУРС КРІЗЬ ПРИЗМУ
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Nykytchenko K. P.,

orcid.org/0000-0003-4938-5290*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice
of Translation from the English language,
Kyiv National Linguistic University*

The paper offers a comprehensive account of an official and business discourse as a highly regulated communicative realm characterized by precision, formality, and adherence to institutional norms. This study examines official and business discourse through the lens of translation studies, emphasizing strategies for achieving functional equivalence rather than literal translation.

The evidence collected allows for a conclusion that rendering such texts from English into Ukrainian poses significant challenges due to differences in structural, stylistic, lexico-semantic, and grammatical features.

Structural features such as the arrangement of permanent or temporary compositional elements remain unchanged in translation, as they pertain to the inherent organization of the text rather than its linguistic expression. Stylistically, both languages maintain formality, yet Ukrainian discourse demonstrates greater rigidity and reliance on standardized formulas, while English favors concise phrasing and modal politeness. Lexico-semantic peculiarities enclose terminological consistency, and set expressions, which demand careful selection of appropriate equivalents. Grammatical differences, that is sentence complexity, passive constructions, extensive use of modal verbs, tense choice, and nominalization, further complicate translation, necessitating syntactic restructuring – thus, require adaptation to the target language's conventions.

The research argues that successful translation of official-business texts depends on preserving legal and pragmatic accuracy, and stylistic norms rather than word-for-word rendering. By analyzing these features, the paper contributes to developing practical guidelines for translators, ensuring clarity, professionalism, and compliance with institutional standards in both English to Ukrainian and Ukrainian to English translation.

Key words: official and business discourse, translation, translation transformation, translation techniques, terminology.

Наукова розвідка комплексно досліджує офіційно-діловий дискурс як суворо регламентовану сферу комунікації, що характеризується точністю, формальністю та дотриманням інституційних норм. Дослідження аналізує офіційно-діловий дискурс крізь призму перекладознавства, акцентуючи увагу на стратегіях досягнення функціональної еквівалентності, а не буквального перекладу.

На основі аналізу отриманих даних можна зробити висновок, що переклад таких текстів з англійської мови на українську є досить складним завданням через відмінності в структурних, стилістичних, лексико-семантичних та граматичних характеристиках.

Структурні особливості, такі як розташування сталих або змінних композиційних елементів, залишаються без змін у перекладі, оскільки вони стосуються внутрішньої організації тексту, а не його мовного вираження. Стилiстично обидві мови зберігають формальність, проте український дискурс демонструє більшу жорсткість і залежність від стандартизованих формул, тоді як англійська мова віддає перевагу лаконічним формулюванням і модальній ввічливості. Лексико-семантичні особливості стосуються термінологічної узгодженості й усталених виразів, що вимагають ретельного підбору відповідних еквівалентів. Граматичні відмінності, а саме складність речень, пасивні конструкції, широке використання модальних дієслів,

вибір часу та номіналізація, ще більше ускладнюють переклад, вимагаючи синтаксичної реструктуризації, а отже, адаптації до норм мови перекладу.

Дослідження доводить, що успішний переклад офіційно-ділових текстів залежить від збереження юридичної та прагматичної точності, а також стилістичних норм, а не від дослівного перекладу. Аналізуючи ці особливості, стаття сприяє розробці практичних рекомендацій для перекладачів, забезпечуючи чіткість, професіоналізм та відповідність інституційним стандартам як в англійсько-українському, так і в українсько-англійському перекладі.

Ключові слова: офіційно-діловий дискурс, переклад, перекладацька трансформація, перекладацькі техніки, термінологія.

Stating the Problem. Among the various domains of translation practice, the translation of official documents arguably represents one of the most frequently encountered and socially significant activities. Individuals, institutions, and governments routinely engage with documentation that requires precise translation – be it a personal authentication certificate or a legal contract. This prevalence is largely attributed to the increasing mobility of the populace, the expansion of international cooperation, and the growing demand for legal and procedural transparency across linguistic boundaries.

Official and business discourse text translation is widely regarded as «an extremely constrained form of translation» [1, p. 1] stipulated by rigid norms and standards. It is performed by certified professionals called sworn translators (literally meaning «given under oath»), which only underscores that errors and ambiguity in translation may lead to legal consequences. Nevertheless, transgression of the norms is not that infrequent here. Translators, when faced with terminological lacunae or institutional discrepancies, may resort to transcreation or any creative strategy to achieve accuracy. Additionally, official translation lacks a clearly delineated definition, as it intersects with oral interpretation, legal and judicial translation.

Analysis of recent research and publications. The phenomenon of official and business discourse has begun to garner interest from scholars as a distinct object of linguistic analysis, reflecting the specific features of communication in this sphere. Noteworthy contributions have been made by R. Asensio [1], F. Burton, P. Carlen [2], O. Levchuk [3], and O. Muhalets [4], whose works provide in-depth analyses of English official and business discourse. However, these papers do not address the peculiarities of Ukrainian texts under consideration, neither do they provide a comparative outline.

This research aims to investigate structural, stylistic, lexico-semantic, and grammatical features of the texts of English and Ukrainian official and business discourse that should be the primary focus for their translation from English into Ukrainian and vice versa. This pilot study takes a comprehensive approach to the normative nature of official and business texts and elucidates translation techniques and transformations for overcoming the most relevant translation challenges.

The objectives of this study are to 1) examine the notion of official and business discourse, 2) identify its specific features (structural and linguistic ones), and 3) outline techniques and transformations used in the translation of English-language documentation of various types and genres into Ukrainian and vice versa.

Results and discussion. The term «official and business discourse» is as vague and fuzzy as the word «discourse». To begin with, discourse has not acquired a unified definition yet despite being under close scrutiny within linguistics since the 1960s and 1970s. Overall, the interpretations adduced by different scholars essentially concerns an understanding of discourse as written and spoken text produced in the context of a certain activity used for meaningful communication [5]. In other words, discourse can be related to as language in use, and its analysis, according to Canning and Walker, reveals «how linguistic forms *function* when they are *used* in different contexts» [6, p. 23]. Drawing on the aforementioned statement, official and business discourse can be interpreted as *talk, text and discursive practice used in the official settings*. It is a type of institutional communication characterised by formal tone and standardised language.

However, heterogeneity of official and business discourse looms behind its definition. Though this type of discourse is goal-oriented, it exploits various registers, it can be oral or written, which inevitably leads to stylistic shifts. It can be formal or informal depending on the communication channel (verbal or non-verbal). It can be conducted due to administrative, legal, diplomatic, and commercial purposes. Such a diverse spectrum of instances entails the impossibility to fully capture all linguistic nuances across different texts. Now, inherently the communicative purpose of a legal contract differs significantly from that of a press release or the power of attorney. While this study offers an in-depth analysis, it also recognizes certain constraints.

Official business texts are typically characterised by conservatism, traditional modes of expression, correspondence to the norms, precise and concise formulations, authenticity, emotional neutrality, and information simplicity. Such documents contain argumentation and conviction, as well as results prediction. All these features arise from the nature and function of communication within a formal environment – specifically, its binding nature and authoritative tone [4], which serve to establish clear expectations, enforce compliance, and maintain institutional order.

Official business texts possess a number of specific features that must be taken into account during translation. Firstly, there are **structural** peculiarities. Any official paper, even an oral text, has a specific composition. The division into structural parts varies depending on the type of text with some requisites being permanent and some temporary. Among permanent compositional elements are usually the name of a document, the emblem of an enterprise, the body of a text, indication of dates, place of issue, signatures and seals. The variables include the witness mark of a copy, names of addressees, a reference number, a preamble, a visa, the name of a structural subdivision, a watermark, etc.

Conventionality of expression and structural integrity should be maintained in translation to ensure the same legal and procedural value. The structure, layout and formatting of a document should be kept consistent. Some parts of a document, however, require placeholders in the translation. For instance, copying images of seals and signatures is unacceptable. Instead, square brackets (or other symbols) are to be used to indicate where these elements appear in the original document: *<niðnuc>*, *<печатка>*, and similarly *<Coat of Arms of Ukraine>*. Additional explication may be applied upon request, as in the following example: *<official round seal>:/*Kyiv*Ministry of Education and Science of Ukraine*//*Kyiv National Linguistic University*//*Identification code 02125987*/*.

Additionally, the translated output should include several more structural elements missing in the original, namely translator's full name, their signature, and contact information of the translation agency to ensure traceability and legal validity. What is more, it is customary to include a certification statement: *I hereby certify that...; by this we declare the accuracy of the translation of the text from ... into ...* Without the legal procedure of authentication, the translation does not have any legal force.

In the translation of official business texts maintaining a formal **style** and tone is paramount. However, some stylistic features can have slight variations depending on the sub-style of official papers. Texts pertaining to official and business discourse can be roughly classified into:

- legislative (laws, codes, regulations, constitutions, decrees, and other normative legal documents),
- diplomatic (international relations, treaties, diplomatic notes, conventions, communiqué, protocols, and official statements),
- administrative and clerical (official correspondence, orders, statements, reports, instructions, and internal documents of institutions),
- business (contracts, memos), and
- personal (private certificates, diplomas, autobiography, motivation letters).

Some linguists single out juridical and military varieties [4, p. 5], but this division seems to be redundant here since the style in question is applied across nearly every sphere of life, which presupposes distinguishing banking, industrial, and other sub-styles as well. The aim of this article is to consider the general features of official and business discourse.

Communication in official and business style, being inherently binding, is intended to modify the conduct of the parties involved, namely individuals, citizens, companies, institutions, and states. The legal force of these texts is upheld by:

- Performatives (that is performative nouns and verbs expressing a high degree of responsibility encoded, e.g., *agreement, request, recognize, guarantee*), or performative utterances changing the social reality (*I hereby grant the power of attorney to... – цією довіреністю уповноважую...*),
- Highly literally formal words (among such lofty bookish words are *to proceed* (instead of *to go*), *to be determined* (instead of *to wish*), *to assist* (instead of *to help*),
- Absence of any expressive means or stylistic devices (such as idioms and epithets),
- The encoded character of language (that is the use of contractions, e.g. *RNOKPP (PHOKPPP – Реєстраційний номер облікової картки платника податків)*, *Co. (company – компанія)*, *Ref. No. (Reference number – in Ukrainian it usually stands for the symbol «№»)*). Shortenings should not be ambiguous, though.
- Speech etiquette formulas namely greetings, farewells, gratitude, refusals, etc. (*on behalf of, I beg to inform you, Dear Sirs*),
- Persuasive constructions (*according to employment order – наказ про зарахування, grounds for making record: decision on state registration of rights, titles and encumbrances, index number – підстава внесення запису: рішення про державну реєстрацію прав та їх обстежень, індексний номер*),
- First-person pronouns *I* or *we*,
- The deliberate preservation of archaisms (*therein, thereof*).

Notwithstanding the aforementioned stylistic features, sometimes violations can occur so as to add a personal touch in modern corporate communication (e.g., *Thank you for choosing us!* at the end of a formal letter). At times unintentional violations result from overuse of complex wording that obscures the meaning (*pursuant to the circumstances that are mentioned above* instead of *in this case*).

It should be noted that there are differences in stylistic tendencies between English and Ukrainian discourse, particularly concerning formality. Ukrainian demonstrates greater rigidity relying on established formulas, while English prioritizes modal politeness. For instance, in Ukrainian to dictate the action the imperative mood is used quite often (*просимо надати*), while English opts for polite auxiliary verbs (*Could you please provide...*).

Lexico-semantic features of official and business texts comprise subject-field specific terminology and set expressions, clichés. A good command of such lexical units ensures official tone of the paper, its uniformity and precision. Commonly used clichés and formulaic expressions, such as *subject to approval, hereinafter referred to as*, or *per your request*, reinforce clarity and objectivity in official documentation. Such expressions are typically binomial or trinomial. These are either pared lexical units joined by a conjunction (*rules and regulations*) or expressions with prepositions (*in lieu of*).

Every official text has its own specific terminology that should be utilized. Such specialized terminology is distinct from everyday language: *litigant* is an example of professional jargon denoting a person involved in a legal action. Overall, the terms of official discourse can be divided into simple (*title – право власності*), derived (*the consignment – партія товару*), compound (*ownership – власність*), and terminological word combinations (*extract index number – індексний номер витягу, at maturity – у день погашення*). Regarding the part of speech, terms in English official discourse mainly function as nouns and verbs (*to serve and avail – для подання, in kind – в натуральній формі*). In contrast, adjectives are less frequent (*primary – основна, total area – загальна площа*).

Texts of official and business discourse strive for high lexical density, particularly in written reports. This is achieved not only through nominalization, but also by using word families (*product – production – producer*).

One more peculiar feature is that numbers are as a rule conveyed in words: *The sewed together, numbered and sealed pages total 2 (two)*. In such a way any hypothetical misreading is eliminated.

Lexical aspects of translating the texts of the discourse under consideration include the following:

1) Avoiding synonyms

When translating, it is usually recommended to avoid tautology, however in official and business discourse the usage of synonyms is highly restricted. For instance, the term *articles* in invoices should be rendered as *товари*, and should not be replaced by contextual synonyms, such as *артикули*, *вироби*, *предмети* or *продукти*. Quite often the seemingly synonymous words have different referents and legally denote different things (*акції* and *паї*, *суспільний* and *громадський*).

2) The usage of corresponding borrowings in Ukrainian

In order to preserve the integrity of the native language, translators typically prioritize the use of inherently Ukrainian lexical units. Nevertheless, within the framework of official and business discourse, the preference is usually given to loanwords, as in the following: *outsourcing* – *аутсорсинг* (instead of *підрядництво*), *promoter* – *промоутер* (instead of *рекламіст*), *the Lend-Lease Act* – *Закон про ленд-ліз* (instead of *Закон про передачу майна в оренду*), with the exception of common vocabulary when native Ukrainian words should be used (*випадок* instead of *інцидент*, *звертатися* instead of *апелювати*).

3) The usage of lexical substitutions

Lexical substitutions are needed as there are differences in a semantic range of English and Ukrainian words, such as *facilities*, *activity*, *power*, etc. (*lending activity* – *кредитування*, *business activity* – *підприємницька діяльність*).

4) The choice of lofty words and phrases

In both languages bookish words are an indispensable part of official style. They help the binding force encoded in them. For example, *to inform* – *довести до відома*, *to assist* – *надати допомогу*.

5) The usage of calque

In translation calques help retain the conceptual structure of the source language and its clarity: *agreed price* – *узгоджена ціна*, *bilateral trade* – *двостороння торгівля*, *creditworthiness* – *платоспроможність*.

6) The usage of modulation or description

When calques do not faithfully convey the intended meaning, modulation or description can serve the goal: *notice of assessment* – *сповіщення про розмір податку*, *employees affected* – *мі працівники, які підлягають скороченню*.

The stereotypical nature of official and business communication is reflected in its **grammatical** features as well. Official documents adhere to precise grammatical norms that ensure a high degree of authority. Grammatical specificities lie in:

– The extensive use of modal verbs *shall*, *may*, *must*, *will* that express necessity, obligation, permission, that is deontic modality [7], a legal duty, and prohibition.

– Complicated syntax referring to sentence structures with multiple enumerations, intricate subordinate parts beginning with a new paragraph; sentences with participial and infinitival constructions. This complexity arises from information density.

– Tense restrictions (mostly present and future tenses are used to convey factual information or changes of status occurring in the future).

– I-statements that establish legal intent, accountability, and help avoid misinterpretation (*I, the undersigned, being a shareholder of ... with its registered office in ... hereby represent that ...* – *Я, що нижче підписався, будучи акціонером ... із зареєстрованим офісом у ..., цим засвідчую, що...*).

– Passive voice, which on the contrary, is an agent-suppressing structure that creates objective tone and aligns with the norms of official templates and forms (*has been awarded*).

These grammatical characteristics cause certain difficulties when rendering them into the Ukrainian language. The general rule is to stick to the original as close as possible with minimum transformations.

The articles

(I) remain under the control of customs authority...

(II) do not enter into the commerce...

(III) have not been subjected to operations other than loading...

Товари

(I) залишаються під митним контролем...

(II) не вступають у торгівлю...

(III) не зазнавали жодних операцій, окрім завантаження...

Such an approach ensures a high degree of authority and the legal force of a document. However, some changes are inevitable: the order of words can be changed, and grammatical structures can be substituted with the aim of preserving the meaning and style. As demonstrated above, the tenses and structure in the sentences are identical, but the prepositional phrase *under the control of customs authority* in Ukrainian has a more commonly used equivalent *під митним контролем*, though it can be translated word for word. The exceptions from general rules may be observed when rendering the infinitive, the gerund, and the participle. One example of this is when the infinitive is not preserved in translation and instead a noun or present tense is used, e.g. *to safeguard this right* – *до забезпечення цього права*.

The inversion and structures like *neither ... nor* should be kept in translation so as to maintain the original tone. The same applies to complicated structures that should remain intact. In contrast, some grammatical aspects like one-word predicates require split forms in translation: *to supervise* – *здійснювати нагляд* (not *наглядати*).

Conclusions. When translating texts of official and business, the primary focus should be on preserving the functional equivalence rather than literal wording. This requires attention to structural, stylistic, lexico-semantic and grammatical features. Successful translation in this domain is about conveying meaning, tone, and legal/business precision in a way that aligns with the conventions of the target language. This approach guarantees clarity, professionalism, and compliance with official style requirements.

BIBLIOGRAPHY:

1. Asensio R. M. *Translating Official Documents*. London : Routledge, 2014. 168 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315760308>
2. Burton, F. Carlen, P. *Official Discourse* (Routledge Revivals). On Discourse Analysis, Government Publications, Ideology and the State. 1st ed. Routledge, 2013. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203067512>
3. Левчук О. Лексико-семантичні особливості перекладу текстів офіційно-ділового стилю. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 65, том 2. С. 162–167.
4. Особливості перекладу текстів офіційно-ділового стилю : навч. посіб. для студентів IV курсу / укладач О. І. Мигалець, Ужгород : Видавництво «ФОП Сабов А. М.», 2019. 102 с.
5. *The Routledge Handbook of Corpus Approaches to Discourse Analysis*. 1st ed. / ed. by Friginal E., Hardy J.A. Routledge, 2020. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429259982>
6. Canning P., Walker B. (2024). *Discourse Analysis: A Practical Introduction*. 1st ed. Routledge, 2024. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003351207>
7. Jussi Suikkanen. Deontic Modality. *Analysis*. 2018. Vol. 78, No. 2 (April 2018). P. 354–363. DOI: <https://doi.org/10.1093/analysis/any015>

Дата надходження статті: 21.11.2025

Дата прийняття статті: 24.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

CROSS-CULTURAL DIMENSIONS OF COMMUNITY INTERPRETING

МІЖКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ГРОМАДСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Povoroznyuk R. V.,

orcid.org/0000-0003-3418-6651

Scopus-Author ID: 57223106183

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Theory and Practice of Translation from English
Educational-Scientific Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Poduholnikova Z. O.,

orcid.org/0009-0009-3616-5492

*Assistant Professor at the Department of Translation from English
Educational-Scientific Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Community interpreting plays a crucial role in ensuring equitable access to public services for linguistically and culturally diverse populations. However, the interpreting process extends far beyond the transfer of linguistic content. Community interpreters frequently operate at the intersection of multiple cultural frameworks, navigating differences in communication styles, social norms, values, and expectations. These cross-cultural dynamics substantially influence the accuracy, clarity, and effectiveness of interpreted interactions. Despite the growing recognition of the interpreter's role as a cultural mediator, research on the specific cross-cultural dimensions that shape community interpreting remains fragmented. Existing studies often focus either on linguistic aspects of interpreting or on general intercultural communication without sufficiently integrating the two fields. This gap becomes particularly significant in multicultural societies, where communication failures rooted in cultural misunderstanding can lead to misdiagnoses, compromised access to justice, or ineffective delivery of social support. The purpose of this study is to examine the cross-cultural dimensions that shape the practice of community interpreting and to determine how cultural factors influence communication outcomes in multilingual public-service settings. Key findings reveal that cultural factors, such as communication styles, social hierarchies, values, and context-specific norms, significantly influence interpreter-mediated communication, often leading to challenges and misunderstandings. Interpreters employ a variety of strategies to manage these issues, including clarifying ambiguous terms, providing brief cultural explanations, and adjusting communication style. The effectiveness of these communicative and mediation strategies is closely tied to intercultural competence, which allows interpreters to recognize implicit cultural cues, navigate value conflicts, and maintain neutrality while facilitating understanding. In conclusion, the study affirms that community interpreting is a complex interaction shaped profoundly by cultural variables. Intercultural competence emerges as a fundamental factor in interpreter effectiveness. Incorporating intercultural competence, psycholinguistic awareness, and scenario-based practice into educational programs can significantly enhance interpreters' ability to manage culturally complex interactions and improve communication outcomes across healthcare, legal, economic, and social service settings.

Key words: community interpreting, cross-cultural communication, cultural mediation, intercultural competence.

Громадський переклад відіграє вирішальну роль у забезпеченні рівного доступу до державних послуг для лінгвістично та культурно різноманітного населення, однак процес перекладу виходить далеко за рамки передачі значення слів. Громадські перекладачі часто працюють на перетині кількох культурних рамок, орієнтуючись у відмінностях у стилях спілкування, соціальних нормах, цінностях та очікуваннях. Ця міжкультурна динаміка суттєво впливає на точність, ясність та ефективність перекладеної взаємодії. Незважаючи

на зростаюче визнання ролі перекладача як культурного посередника, дослідження конкретних міжкультурних вимірів, що формують громадський переклад, залишаються фрагментарними. Існуючі студії часто зосереджуються або на лінгвістичних аспектах перекладу, або на загальній міжкультурній комунікації без достатньої інтеграції цих двох сфер. Цей розрив стає особливо помітним у мультикультурних суспільствах, де комунікаційні невдачі, що кореняться в культурному непорозумінні, можуть призвести до неправильних діагнозів, порушення доступу до правосуддя або неефективного надання соціальної підтримки. Метою цього дослідження є аналіз міжкультурних вимірів, що формують практику громадського перекладу, та визначення того, як культурні фактори впливають на результати комунікації в багатомовному забезпеченні доступу до громадських послуг. Основні результати дослідження вказують на те, що культурні фактори, такі як стиль спілкування, соціальна ієрархія, цінності та контекстуально-специфічні норми, суттєво впливають на комунікацію, опосередковану перекладачем, що часто призводить до труднощів та непорозумінь. Перекладачі використовують різноманітні стратегії для вирішення цих проблем, включаючи уточнення неоднозначних термінів, надання коротких культурних роз'яснень та коригування стилю спілкування. Ефективність цих комунікативних та медіаційних стратегій тісно пов'язана з міжкультурною компетентністю, яка дозволяє перекладачам розпізнавати приховані культурні сигнали, вирішувати конфлікти цінностей та зберігати нейтралітет, одночасно сприяючи порозумінню співрозмовників. На завершення, дослідження підтверджує, що громадський переклад – це складна взаємодія, яка обумовлюється культурними змінними. Міжкультурна компетентність виступає фундаментальним фактором забезпечення професійної ефективності перекладача. Включення міжкультурної компетентності, психолінгвістичної обізнаності та сценарних практик до освітніх програм може значно покращити здатність перекладачів керувати культурно складними взаємодіями та забезпечити позитивні результати комунікації в медичних, юридичних, економічних та соціальних сферах.

Ключові слова: громадський переклад, міжкультурна комунікація, культурне посередництво, міжкультурна компетентність.

Problem Statement. Community interpreting plays a crucial role in ensuring equitable access to public services for linguistically and culturally diverse populations. However, the interpreting process extends far beyond the transfer of linguistic content. Community interpreters frequently operate at the intersection of multiple cultural frameworks, navigating differences in communication styles, social norms, values, and expectations. These cross-cultural dynamics substantially influence the accuracy, clarity, and effectiveness of interpreted interactions.

Despite the growing recognition of the interpreter's role as a cultural mediator, research on the specific cross-cultural dimensions that shape community interpreting remains fragmented. Existing studies often focus either on linguistic aspects of interpreting or on general intercultural communication without sufficiently integrating the two fields. As a result, there is a lack of systematic understanding of how cultural variables affect interpreter decision-making, interactional patterns, and outcomes in real-life community settings such as healthcare, legal, and social services.

This gap becomes particularly significant in multicultural societies, where communication failures rooted in cultural misunderstanding can lead to misdiagnoses, compromised access to justice, or ineffective delivery of social support. Therefore, a comprehensive examination of cross-cultural influences in community interpreting is needed to identify challenges, clarify the interpreter's mediating roles, and propose strategies for improving communication across cultures.

Analysis of Recent Research and Publications. Recent scholarship on community interpreting highlights its growing complexity as a communicative, cultural, and socially embedded practice. A substantial body of foundational theoretical work has been developed by international scholars, while Ukrainian researchers have contributed valuable context-specific insights, particularly regarding professional training, sector-specific interpreting, and psycholinguistic considerations.

Among the leading international studies, F. Pöchhacker's *Introducing Interpreting Studies* offers a comprehensive overview of interpreting theory and methodology, identifying community interpreting as a distinct field characterized by high interpersonal involvement and variability of settings [1]. Building on this interactional perspective, C. Wadensjö's seminal work *Interpreting as Interaction* conceptualizes the interpreter's role as co-constructive, emphasizing dialogic participation, turn-taking, and the interpreter's impact on communicative dynamics [2]. Complementing these

theoretical frameworks, E. Hsieh explores provider–interpreter–patient relationships in healthcare contexts, demonstrating how cultural expectations, power imbalances, and institutional norms shape interpreted encounters [3]. Likewise, H. Mikkelsen provides detailed insights into court interpreting, highlighting ethical challenges and the importance of cultural competence in legal communication [4]. H. Tebble further advances the discussion by positioning community interpreting within the broader transformation of multilingual societies, arguing that cultural mediation has become a central function of the interpreter [5]. From a cognitive-pragmatic viewpoint, E.-A. Gutt's relevance-theoretical approach [6] underscores the importance of contextualized meaning-making, offering a conceptual basis for understanding how interpreters negotiate culturally loaded information.

Ukrainian scholarship has expanded the applied dimension of community interpreting research, addressing the country's emerging multilingual demands and shifting professional landscape. The textbook *Community Interpreting. Tactical Medicine* presents an integrated model for interpreter training in high-risk emergency settings, focusing on the cultural and situational specificity of military and medical communication [7]. A similar emphasis on sector-specific practice is found in R. Povoroznyuk and I. Danylchenko's *Community Interpreting in Economics and Entrepreneurship* [8], which examines culturally determined communication norms in business environments. Additionally, the textbook co-authored by R. Povoroznyuk, L. Slavova, and T. Donii offers a comprehensive introduction to court and community interpreting in Ukraine, highlighting the need to integrate intercultural awareness into interpreter training [9]. R. Povoroznyuk's research article *Psycholinguistic Aspects of Teaching Community Interpreting in Ukraine* deepens this line of inquiry by analyzing cognitive processing, interpreter stress, and the role of cultural schemata in comprehension and production [10, p. 493–509].

Taken together, these studies demonstrate an increasing recognition of the cross-cultural dimensions inherent in community interpreting. International research provides theoretical and methodological frameworks for understanding interpreter mediation, interactional dynamics, and the cultural underpinnings of communication. Ukrainian scholarship enriches this perspective with applied, context-specific studies that address professional training, sectoral demands, and psycholinguistic factors. However, despite this growing body of literature, there remains a limited number of integrative works that systematically explore cross-cultural variables across various community interpreting domains. This gap underscores the need for further research focused specifically on cultural mediation, intercultural competence, and the interpreter's role in managing culturally conditioned communication challenges.

Purpose of the Study. The purpose of this study is to examine the cross-cultural dimensions that shape the practice of community interpreting and to determine how cultural factors influence communication outcomes in multilingual public-service settings. Specifically, the research aims to identify the types of cultural differences that most frequently affect interpreter-mediated interactions; analyze the strategies community interpreters employ to manage culturally conditioned misunderstandings; and explore the extent to which intercultural competence contributes to the accuracy, clarity, and effectiveness of interpreting. By integrating theoretical perspectives with insights from recent scholarship on community interpreting, the study seeks to develop a deeper understanding of the interpreter's role as a cultural mediator and to propose approaches that enhance communication across diverse cultural contexts.

This study is guided by a set of interconnected research objectives aimed at deepening the understanding of cross-cultural dimensions in community interpreting. The first objective is to identify the key cultural variables that influence interpreter-mediated communication across various public-service settings. In addition, the study seeks to analyze how community interpreters recognize and manage cross-cultural misunderstandings that emerge during interactions with clients and service providers. A further objective is to examine the role of intercultural competence in enhancing the accuracy, clarity, and overall effectiveness of community interpreting. Closely related to this is the

aim to explore the strategies and communicative techniques interpreters employ when acting as cultural mediators while maintaining ethical and professional standards. Finally, the study intends to synthesize relevant theoretical and practical insights in order to propose recommendations that may improve cross-cultural communication in community interpreting practice and training.

To achieve these goals, the research is structured around the following questions:

1. What cultural factors most significantly affect interpreter-mediated communication in community interpreting contexts?
2. How do community interpreters recognize and manage cross-cultural misunderstandings during interactions with clients and service providers?
3. In what ways does intercultural competence contribute to the effectiveness and accuracy of community interpreting?
4. What strategies do interpreters use to perform cultural mediation while maintaining professional neutrality and ethical standards?
5. How can the findings on cross-cultural dimensions inform improvements in professional training and practice in community interpreting?

Together, these objectives and questions form a coherent framework that directs the study toward a comprehensive analysis of how cultural dynamics shape the practice of community interpreting and how enhanced intercultural competence can support better communication outcomes in multilingual societies.

Presentation of the Main Material. Community interpreting is a dynamic practice that encompasses not only the transfer of linguistic content but also the negotiation of cultural meaning. As highlighted by F. Pöchhacker [1, p. 88–92, 121], interpreting extends beyond mere word-for-word translation; it involves mediating between different communicative norms and expectations. C. Wadensjö [2, 110–118] further emphasizes the interactive nature of interpreting, portraying interpreters as active participants in the construction of meaning within dialogues. These foundational perspectives establish the theoretical basis for understanding the intercultural dimensions of community interpreting.

The cultural factors influence interpreter-mediated communication to a significant extent. Cross-cultural differences in communication styles, norms of politeness, and context-specific expectations often create challenges for interpreters. H. Tebble notes that interpreters frequently encounter situations where cultural norms between service providers and clients diverge, which may lead to misunderstandings or misinterpretations [5, p. 60–65]. R. Povoroznyuk's study on community interpreting in tactical medicine demonstrates that cultural perceptions of authority, urgency, and professional roles can directly impact the effectiveness of communication in high-pressure settings such as emergency medical care [7]. Similarly, R. Povoroznyuk and I. Danylchenko highlight sector-specific cultural nuances in economic and business interpreting, where expectations about negotiation, hierarchy, and decision-making differ across cultures [8].

Interpreters employ a variety of strategies to manage cultural misunderstandings. These include clarifying ambiguous terms, providing brief cultural explanations, and adjusting communication style to align with both parties' expectations. Thus, E. Hsieh underscores that in healthcare settings, interpreters often act as mediators who anticipate potential sources of confusion and adapt messages accordingly [3, p. 105–110]. R. Povoroznyuk's psycholinguistic study also highlights that interpreters rely on both linguistic knowledge and cognitive strategies, such as predictive comprehension and selective reformulation, to ensure that culturally laden information is conveyed accurately [10, p. 493–509].

The strategies of code-switching, contextual explanations, reformulations, and culturally appropriate nonverbal cues involve a balance between fidelity to the source message and adaptation to the recipient's cultural frame of reference. In line with H. Mikkelsen, interpreters often face ethical dilemmas, requiring them to mediate cultural differences while maintaining impartiality and professional standards [4, p. 121–125].

Community interpreters function not only as linguistic mediators but also as cultural and communicative brokers, navigating complex interactions where the expectations and norms of different parties may conflict. As highlighted by C. Wadensjö, interpreters are active participants in communication; they do not merely transfer words but shape the flow of interaction, manage turn-taking, and facilitate mutual understanding [2, p. 88–95]. This dual role requires both linguistic proficiency and cultural awareness.

Cultural mediation in community interpreting can be defined as the process by which an interpreter facilitates understanding between parties by bridging cultural differences, clarifying culturally bound meanings, and adjusting communication to account for divergent norms, values, and expectations. Unlike general linguistic mediation, which focuses primarily on the accurate transfer of words or concepts, cultural mediation addresses implicit cultural knowledge, such as social conventions, politeness strategies, hierarchical relations, and context-specific interpretations that are often unspoken but critical for effective communication.

The distinction of cultural mediation in community interpreting lies in its proactive, context-sensitive, and ethically guided nature. It is not simply a translation of words, nor is it a subjective commentary. Rather, it is a structured, professional intervention that allows interpreters to manage potential cross-cultural friction, enhance mutual understanding, and ensure that both parties can engage meaningfully within their respective cultural frameworks. By integrating cultural mediation with linguistic and cognitive strategies, community interpreters ensure that communication is not only accurate but also culturally intelligible to all parties involved.

In summary, cultural mediation is the defining feature that distinguishes community interpreting from other forms of interpreting. It encompasses proactive management of cultural differences, ethical balancing of neutrality and intervention, and the application of specialized communicative and cognitive strategies to facilitate understanding across culturally diverse contexts.

Interpreters employ a range of cultural mediation strategies to address potential misunderstandings. These include clarification requests, paraphrasing, contextual elaboration, and non-verbal adjustments, all of which are aimed at ensuring that both parties interpret messages in line with their cultural and situational context. For example, in healthcare settings, E. Hsieh notes that interpreters often preempt culturally sensitive miscommunications by explaining concepts, norms, or expectations in ways that are accessible to both patients and providers, while avoiding introducing bias [3, p. 100–104].

Beyond these basic communicative tools, mediation strategies are essential for bridging cultural gaps. Interpreters must assess when literal translation may be insufficient due to differences in cultural assumptions, social hierarchies, or communicative styles. H. Tebble emphasizes that mediating culture involves balancing fidelity to the source message with adaptations that enhance understanding, often requiring the interpreter to negotiate meaning without overstepping ethical boundaries [5, p. 118–122]. R. Povoroznyuk's studies illustrate this in multiple contexts: in tactical medicine, interpreters must rapidly convey instructions across culturally distinct groups, sometimes adjusting phrasing to match professional hierarchies or local communication norms [7]; in legal settings, interpreters provide culturally sensitive clarification while ensuring procedural neutrality, thereby safeguarding access to justice [9].

These strategies are often context-dependent. In business or entrepreneurial settings, for example, R. Povoroznyuk and I. Danylchenko highlight that interpreters may need to manage differing expectations regarding negotiation styles, decision-making authority, or indirect communication [8]. In all these cases, interpreters act as cultural mediators, facilitating mutual understanding and reducing the risk of miscommunication.

Communicative and mediation strategies are central to the interpreter's role in community settings. They involve a combination of linguistic, cultural, and cognitive skills that enable interpreters to manage complex interactions, mediate cultural differences, and ensure that communication is both accurate and contextually appropriate. Mastery of these strategies is critical for professional practice across healthcare, legal, social, and business domains.

Importantly, the effectiveness of communicative and mediation strategies is closely tied to intercultural competence. Interpreters must recognize implicit cultural cues, anticipate potential conflicts, and adjust their communicative behavior accordingly. According to R. Povoroznyuk, psycholinguistic factors such as cognitive flexibility, working memory, and rapid comprehension also support the interpreter's ability to implement these strategies effectively under pressure [10, p. 493–509].

Intercultural competence allows interpreters to recognize implicit cultural cues, navigate value conflicts, and maintain neutrality while facilitating understanding. According to R. Povoroznyuk, L. Slavova, and T. Donii, the interpreter's role as a cultural mediator is particularly pronounced in legal settings, where miscommunication can have significant consequences for access to justice [9]. Similarly, E.-A. Gutt [6, p. 101–105] emphasizes the importance of relevance-theoretic approaches, showing that interpreters must infer intended meaning within context, often relying on cultural knowledge to fill gaps that literal translation cannot address.

Cross-cultural dimensions inform professional training of interpreters. Both R. Povoroznyuk [7; 8; 9] and H. Tebble [3, p. 180–185] argue that interpreter education should integrate intercultural competence alongside linguistic skills, emphasizing scenario-based training, role-play, and exposure to diverse communicative contexts. The psycholinguistic perspective presented by R. Povoroznyuk further suggests that training programs should develop cognitive flexibility, cultural awareness, and strategies for managing stress in high-stakes interpreting scenarios [10, p. 493–509]. These approaches contribute to improving communication outcomes in healthcare, legal, economic, and social service settings.

Conclusions. This study has examined the cross-cultural dimensions of community interpreting and highlighted the central role of interpreters as cultural mediators in diverse public-service settings. The analysis of recent research and Ukrainian and international scholarship demonstrates that community interpreting is not merely a linguistic activity but a complex interaction shaped by cultural variables, contextual expectations, and social norms.

Key findings reveal that cultural factors, such as communication styles, social hierarchies, values, and context-specific norms, significantly influence interpreter-mediated communication. Interpreters face challenges in recognizing and managing potential misunderstandings arising from these differences. Strategies such as clarifying ambiguous terms, providing cultural explanations, adapting communication styles, and employing context-sensitive reformulations are crucial in mitigating cross-cultural miscommunication.

Intercultural competence emerges as a fundamental factor in interpreter effectiveness. It enables interpreters to navigate implicit cultural cues, maintain neutrality, and facilitate accurate and meaningful communication. Incorporating intercultural competence, psycholinguistic awareness, and scenario-based practice into educational programs can enhance interpreters' ability to manage culturally complex interactions and improve communication outcomes for clients and service providers alike.

In conclusion, understanding and addressing the cross-cultural dimensions of community interpreting is essential for effective practice. Interpreters' ability to act as cultural mediators not only ensures accurate message transfer but also promotes equity, understanding, and access in multilingual and multicultural societies. Future research should continue to explore the interaction between cultural factors, interpreter strategies, and training methods to further refine best practices in community interpreting.

BIBLIOGRAPHY:

1. Pöchhacker, Franz. *Introducing Interpreting Studies*. London; New York: Routledge, 2022. 296 p.
2. Wadensjö, Cecilia. *Interpreting as Interaction*. London: Routledge, 2016. 334 p.
3. Hsieh, Elaine. *Provider-Interpreter Interaction in Health Care*. London; New York: Routledge, 2016. 372 p.

4. Mikkelsen, Holly. An Introduction to Court Interpreting. Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2017. 172 p.
5. Tebble, Helen. Community Interpreting: The New Era. London: Routledge, 2019. 244 p.
6. Gutt, Ernst-August. Translation and Relevance: Cognition and Context. London; New York: Routledge, 2014. 284 p.
7. Поворознюк Р.В. Community interpreting. Tactical medicine. Навчальний посібник для магістрантів Навчально-наукового інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка. К. : Інтерсервіс, 2023. 211 с.
8. Поворознюк Роксолана, Данильченко Ірина. Громадський переклад у сфері економіки й підприємництва. Навчальний посібник. К. : Видавництво Ліра-К, 2023. 141 с.
9. Поворознюк Роксолана, Славова Людмила, Доній Тетяна. Судовий переклад. Court interpreting. Community interpreting. Навчальний посібник. К. : Видавництво Ліра-К, 2024. 159 с.
10. Povoroznyuk R. Psycholinguistic Aspects of Teaching Community Interpreting in Ukraine. *Astra Slavensis*. 2022. 1. P. 493–509.

Дата надходження статті: 19.11.2025

Дата прийняття статті: 16.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

UDC 81.33

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-8>

CORPUS TECHNIQUES FOR SPECIALIZED TEXTS TRANSLATION: DECONSTRUCTING COMPLEXITY FOR TRANSLATOR TRAINEES

КОРПУСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ: ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ

Tarnavska M. M.,

orcid.org/0000-0002-5476-911X

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Chair of Translation, Applied and General Linguistics,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University*

Language corpora are a powerful tool not only for philologists and researchers, but also for translators and applied linguists. Their use opens up new, previously unknown opportunities for more effective and in-depth linguistic research and more accurate and faster work while translating and editing texts. However, the productivity of corpus tools directly depends on «corpus literacy», i.e. the range of knowledge about corpora, their types, features, and capabilities, as well as practical «corpus skills», and, last but not least, on mastery of the coding basics for solving linguistic tasks, in particular for constructing queries in Python or with the help of CQL. It follows that the effectiveness of corpus research or its use is dependent not only on philological or translation competence, but also on specific knowledge and skills directly related to the technical side of dealing with corpora. When it comes to training future translators, especially if they do not have the technical skills to work with corpora yet, their use can become an obstacle to acquiring the necessary skills, both translational and applied. To prevent such problems, it is important to realize that corpus skills, similar to translation skills, must be acquired gradually, from simple to more complex, and that the ability to work with a corpus must be improved step by step, just like translation skills. This rather complex interdependent process requires a well-thought-out strategy for presenting the teaching material, which is often not straightforward and needs flexibility in changing and applying different methods, depending on the initial knowledge and skills of the philology students.

The article offers a deeper look at a comprehensive approach to teaching professional translation, given that linguistics students often lack the skills and abilities to work with corpora. A step-by-step guidelines for working with specialized texts using corpora is proposed, which allows not only to teach students the basics of translating highly specialized texts, but also to develop their skills in working with corpora, the correct use of built-in corpus tools, and the implementation of accurate and effective search queries using corpus language. Particular attention is paid to the interconnection between specialized translation training and the translation of subject-specific vocabulary, as well as professionally oriented work with language corpora.

Key words: corpus research, specialized translation training, Sketch Engine, specialized text, subject-specific vocabulary, corpus search query.

Мовні корпуси є потужним інструментом не лише для філологів-науковців, а й для перекладачів та прикладних лінгвістів. Їх використання відкриває нові, до цього незвідані можливості для більш ефективних та глибоких лінгвістичних досліджень та більш точної та швидкої роботи під час перекладу та редагування. Проте, продуктивність корпусних інструментів безпосередньо залежить від «корпусної грамотності», тобто від діапазону знань про корпуси, їх види, особливості та можливості, від практичних «корпусних умінь», й у неостанню чергу – від володіння основами програмування для вирішення лінгвістичних задач, зокрема для побудови запитів мовою Python або за допомогою CQL. З цього випливає, що ефективність корпусних досліджень та їх використання залежить не лише від філологічної чи перекладацької компетентності, а й від специфічних знань та умінь, пов'язаних безпосередньо з технічною стороною роботи з корпрусами. Якщо йдеться про підготовку майбутніх перекладачів, особливо якщо вони ще не володіють суто технічним потенціалом роботи з корпрусами, то їх використання може обернутися на перешкоду на шляху до здобуття необхідних умінь та навичок, як перекладацького, так і прикладного характеру. Щоб запобігти виникненню таких про-

блем, важливо усвідомлювати, що навички роботи з корпусами, так само як і перекладацькі компетентності, мають набуватися поступово, від простого до більш складного, при цьому уміння працювати з корпусом має удосконалюватися так само покроково, як і навички перекладу. Цей доволі складний взаємозалежний процес вимагає продуманої стратегії подачі навчального матеріалу, яка часто не є прямолінійною і змушує гнучко змінювати та застосовувати різні підходи, залежно від вихідних знань та умінь студентів-філологів.

Стаття пропонує більш глибокий погляд на комплексний підхід до навчання фахового перекладу, за умови недостатнього володіння студентами-лінгвістами навичками та уміннями роботи з корпусами. Пропонується поступальний підхід до роботи з галузевими текстами із залученням корпусів, який дозволяє не лише навчити майбутніх фахівців азів перекладу текстів вузькоспеціалізованої тематики, а й розвинути їх навички роботи з корпусами, правильному застосування вбудованих корпусних інструментів, а також створенню коректних та ефективних пошукових запитів за допомогою корпусної мови. Особливу увагу приділено взаємозв'язку навчання фаховому перекладу та перекладу фахової лексики і професійно орієнтованій роботі з мовними корпусами.

Ключові слова: корпусні дослідження, навчання фаховому перекладу, Sketch Engine, фаховий текст, фахова лексика, корпусний пошуковий запит.

The issue at hand. Teaching specialized translation to university students can be a problem by itself, as it requires not only good mastery of the source and the target languages, but also at least basic competence in the subject field the texts belong to, as well as understanding of the essential principles of specialized text structure, vocabulary and grammar peculiarities. That is why, when it comes to the introduction of corpora techniques into the translator training process, the logical question is immediately raised of whether it is worth further complicating the training in specialized translation, despite the prospects that corpora offer [1]. The answer hugely depends on the methodology applied within the course. There are various premises we can rely on. Suppose the students are familiar with the basic techniques of corpora analysis: in this very case corpus capabilities will immensely enhance the studying process. However, in the majority of cases, the students know very little to nothing of the potential and efficient usage of corpora engines in their professional activities. Here, a thoroughly-considered and calculated method should be applied for the corpus research to become a facilitator of the specialized texts translation teaching process [2].

The latest research analysis. The field of corpus linguistics has been widely explored by many scholars from different perspectives, which reflects the broad scope of this discipline, with particular emphasis on its use in language and translation training. In applied linguistics, Norbert Schmitt has been a leading figure in combining vocabulary frequency analysis with corpus-based methods to improve language teaching, while Stefan Th. Gries has applied advanced statistical techniques to refine vocabulary selection across specialized domains [3; 4]. Important contributions to data-driven learning in translation education have been made by Abdurrahman Kilimci and Aslı Nur Akkoyunlu as well as by Ying Lyu and Ziman Han, whose empirical studies showed notable progress in learners' collocational competence, along with positive feedback from students on corpus-based approaches [5; 6]. Likewise, Amel Lusta, Özcan Demirel, and Behbood Mohammadzadeh have effectively used corpus linguistics principles to enhance both teaching and learning outcomes [7]. Ukrainian scholars have also played a significant role in this area, with T. Anokhina, V. Babych, I. Kobyakova, N. Lemish, S. Matvieieva, S. Schvachko, and A. Zernetska [8; 9; 10] examining various ways of applying corpus techniques in language and translation pedagogy. The discipline continues to show strong development and diversity, with ongoing research strengthening both its theoretical basis and practical applications, a trend that is clearly expected to grow further. This expanding body of work highlights the potential of corpus linguistics to transform language teaching and translation training through empirical, data-driven approaches that link theory with classroom practice.

The article aims to show the effective ways of ensuring high-performance collaboration of traditional translation teaching methods of specialized translation and corpora-based techniques, analysing a particular case and meticulously identifying the stages and the strategies applied at each stage to achieve the highest degree of teaching efficiency.

The main body of the article. The very first step in the process of corpora-based translation training is the selection of the specialised field, which is presumably defined by the academic curriculum, and searching for the appropriate corpus within the given corpora engine. The fact that the corpus can be also created by the teacher with the view to more efficient training process makes this phase highly flexible and easily adjusted. We begin by introducing students to the corpus of the license agreements, detailing its overall volume and key statistical features. This initial step, however, goes far beyond mere familiarization. Its deeper value lies in overcoming the psychological barrier that often accompanies specialized texts. It's common for students to feel intimidated by such specific content, so we demonstrate that these documents are not incomprehensively complex but rather structured systems that can be broken down and analysed through the metrics like token counts and unique word frequencies. Also it is worth while demonstrating why the specialized texts seem difficult to translate, highlighting the most typical features of the latter (specific terms, terminological precision, term ambiguity, complex sentence structure). This analytical approach reframes the students' perception, reducing initial stress and building confidence. Moreover, this process fosters a professional mindset by training the students to view translation not merely as an art but as a managed project requiring thorough source data analysis. Ultimately, this isn't an abstract exercise: it's contextualized learning that prepares them for working with real-world documents signed by millions every day.

Building upon the foundational introduction to the corpus, the next phase of the learning process might be strategically designed around a list of the 500 most frequent lexemes, which include nouns, verbs, and adjectives essential to the field. The important part of this work includes training skills of corpus units selection by frequency. The primary objective of this focused approach is to help students get acquainted with the core vocabulary necessary for navigating IT-legal documentation with confidence. To achieve this, the module incorporates targeted practical exercises. For instance, the students begin by translating key individual terms (license, agreement, software, liable, infringement, etc.), but they do so not automatically. Instead, they are required to identify the most accurate Ukrainian equivalent by examining these terms within authentic contexts, utilizing tools like the Concordance feature in Sketch Engine or pre-selected examples provided by the teacher. This method ensures that the students' understanding is based on real usage rather than abstract definitions. Furthermore, to promote active recall and long-term retention, each student then creates detailed term flashcards. These cards go far beyond simple word-pairing; they include the translated term, a clear example sentence extracted directly from the corpus, and crucial translator's notes on usage, nuances, and potential pitfalls. By doing so, this continuous and logically integrated process bridges the gap between recognizing a word and being able to utilize it accurately and appropriately in a professional translation context. The deep value of this stage lies in its immense efficiency, directly applying the Pareto principle: by focusing efforts on learning these core 500 words – which represent roughly 20% of the lexical effort – students gain the ability to understand approximately 80% of a typical text in the domain. This strategic focus accelerates the learning process. The students don't waste time on marginal vocabulary and instead concentrate their attention on the lexical core, which yields rapid and visible results. Furthermore, this approach provides a powerful motivational boost. After just a few sessions, students can already operate this basic set of terms and comprehend significant portions of professional texts, which gives them a sense of progress and achievement [11, p. 5–6]. Ultimately, this set of 500 lexemes is not just a word list; it functions as the essential framework upon which all subsequent knowledge – including collocations, grammatical structures, and more specific terminology – will be systematically built.

An inseparable part of any specialized text is typical terminological collocations, which, on the one hand, are highly representative of the terminological, grammatical and stylistical peculiarities of the domain, and are of particular difficulty for the translator trainees with the need of finding accurate equivalents in the target language. Therefore, our following important step in the development of corpora-based translation skills will be closely linked to the problem. Sketch Engine has several

powerful tools for selection and analysis of terminological collocations and typical word combinations in texts, among them are CQL-language and Sketch Engine Keywords with its in-build function of keywords detection (Identify Keywords). For the stage to be productive, it is essential to familiarize the students with the functional tabs in Sketch Engine programs, show how to select collocations and sort them out by frequency, using the given corpus or any similar corpus in the database. There is also the need to teach the students how to build basic CQL queries, however, at this stage to might be overwhelming for the students, so it is more appropriate to provide them with a set of ready-made prompts specially designed for searching typical terminological collocations, such as verbs plus prepositions combinations as well as phrasal verbs, participles plus prepositions, verbs plus adverbs, etc. The acquisition of the above mentioned skills and knowledge naturally leads to the next critical phase of training: the analysis and translation of collocations. This will form the core of sessions dedicated to working with typical word combinations. The primary objective here is to train students to not only identify but also accurately translate genre-specific multi-word units. The practical application of the information extracted from the corpus is paramount. To this end, a series of practical exercises shall be employed. These might include collocation reconstruction tasks, where students are given sentences with gaps and therefore must fill them using the appropriate collocations. Furthermore, collocation translation exercises will be implemented, providing students with a list of English collocations and challenging them to find and propose established equivalent Ukrainian counterparts, fostering the crucial link between the source and target language phrases and moving from passive recognition to active recall. To enhance a deeper understanding of translation peculiarities beyond simple one-to-one matching, multiple-choice tasks could also be introduced. Here, students must select the most accurate translation out of several options, evaluating subtle differences in meaning, register, and domain precision. This analytical skill is further developed through contextualized translation exercises, where learners translate full sentences containing the target collocations, thus practicing their correct integration into syntactically and stylistically appropriate specialized text. The module then advances to productive activities, challenging students through sentence generation tasks to create their own original sentences in both English and Ukrainian, which demonstrates full productive mastery and ownership of the typical terminological collocations. This creative application is balanced with critical analysis of common translation errors, where students diagnose and correct inaccurate versions, explicitly addressing false friends and calques to build resilience against making typical mistakes. Finally, all acquired skills are synthesized in a comprehensive text-level analysis and translation. Students engage with an authentic or adapted specialized text filled with the studied collocations, requiring them to identify, comprehend, and accurately reproduce the prominent features of the genre in the target language. This concluding activity ensures that the learned collocations are not treated as isolated items but as integral components of a coherent professional text. The strategical shift towards the analysis and translation of collocations signifies a fundamental transition from learning vocabulary in isolation to mastering language as a system of pre-constructed blocks. This approach defies a critical challenge in translator training: the move from “dictionary-based” to “natural” production. A common pitfall for beginners is the tendency to translate words individually and then attempt to combine them, which often results in unnatural and erroneous texts. Working with collocations trains students to perceive and process language in a holistic way, a definitive characteristic of high-level translation proficiency. Furthermore, this method is crucial to prevent calquing, as collocations are where the most subtle and frequent translation errors occur. For instance, the English collocation ‘make a decision’ corresponds to the Ukrainian «ухвалити рішення» and not a literal, word-for-word translation. By analysing authentic examples from linguistic corpora, students develop an evidence-based understanding of correct usage, effectively eliminating mistakes resulting from the attempts to translate the collocations straightforward. Ultimately, repeated exposure to these recurring word combinations in diverse contexts develops a genuine «feel for the language», fostering an intuitive understanding of

what natural or idiomatic expressions are. The latter enhances both the accuracy and fluency of the students' translanguaging production.

The following sessions are dedicated to the critical analysis of multi-component terms and complex noun clusters, one of the defining features of specialized texts. This phase moves beyond simpler collocations to address the challenges posed by more complicated terminological units such as «end user license agreement» or «software license grant». The primary objective is to equip students with a methodological framework for accurate deconstruction and translation of these intricate structures. The process begins with a comprehensive structural analysis, where students learn to parse each term into its constituent components to identify the semantic head, the core element, and its modifying parts. This analytical step is fundamental, as it reveals the logical relationships within the cluster and prevents misinterpretation. Afterwards, the focus shifts to translation strategy. Students engage in critical discussion and practice to determine the most appropriate approach for each term: whether to employ a calque (if it is established and unambiguous), to seek a functional analogy term in the target language, or indulge into a descriptive translation when a direct equivalent is missing. For instance, the acronym EULA (End User License Agreement) necessitates a strategic choice, resulting in the well-adjusted Ukrainian translation «Ліцензійна угода з кінцевим користувачем», which carefully balances accuracy and naturalness in the target language. This comprehensive exercise ensures that students can demonstrate confidence dealing with noun clusters. As we can see, practising with multi-component terms constitutes a critical stage in specialized translation training, focusing on the deconstruction of complex terminological units into their constituent parts. This process is not merely about memorizing terms but is aimed at developing analytical thinking. The student learns to understand the underlying logic of a term rather than relying on rote learning. For instance, deconstructing «end user license agreement» reveals its logical architecture: an agreement concerning a license intended for an end user. This cultivated skill empowers the future translators to independently analyse and accurately decode even unfamiliar terminology in the future. Consequently, this method ensures translation precision, as misidentifying the head noun within a noun cluster frequently leads to significant errors in terms of meaning. Therefore, this practice effectively boosts attention and accuracy, which are paramount for producing reliable and professional translations.

Conclusions. In summary, this article has outlined a clear, step-by-step method for successfully combining traditional methods with modern corpus-based tools for specialized translation training [12]. The given model moves logically from first introducing the corpus to finally analysing complex terms, showing that corpora are much more than just extra resources. They could become a central part of learning that significantly improves and speeds up how students gain real translation skills.

The strength of this combined approach lies in its careful design. It starts by breaking down the fear of specialized texts, showing students they can be analysed like data to build confidence. Next, it uses frequency lists to focus on the most important words, making the process highly efficient. A key step then is moving to the mastery of common word combinations (collocations), which tackles a major problem in translation: shifting from translating single words to working with whole, natural language blocks. This is essential for creating accurate and fluent translations and for avoiding common errors. The final stage trains students to break down and understand complex terms, developing the sharp analytical skills needed for specialized texts and enabling them to solve problems on their own. In the end, this method goes beyond theory to provide practical learning. It provides students not only with the specialized vocabulary translation skills, but, more importantly, with a reliable working method and a professional way of thinking. By moving from terms, to collocations, to complex phrases, the process ensures that students progress from simply understanding words to being able to confidently produce accurate and natural translations of real specialized documents. This thorough preparation is crucial for meeting high demands of today's translation market.

As for the prospects, the future research could apply the exact same phased strategy outlined here, which uses IT-legal documentation as a case study, to other specialized domains, such as medical,

financial, or technical translation; furthermore, a comparative study could then analyse whether the efficiency of the model varies across fields and identify any domain-specific adjustments needed. In terms of the technical aspect, a prospective study could compare learning outcomes and efficiency when using different corpus analysis platforms (e.g., AntConc, LanksBox, Korpusomat) or even comparing pre-built corpora with smaller, teacher-compiled corpora tailored to a very specific sub-field. Apart from the immediate acquisition of skills, a long-term study could track students over a semester or a year to measure the retention of terminology and collocations learned through this method. Also it might be worth investigating how well these analytical skills transfer to translating new types of specialized texts. In a similar practical vein, research could explore placing this approach within a collaborative, project-based framework, for example, by tasking student teams with building a specialized corpus for a particular domain and then using it to create a terminological base.

BIBLIOGRAPHY:

1. Lu J., Xu Y. Practical Research on Corpus-based Translation Teaching Modes of College English. *International Journal of Education and Humanities*. 2023. 8(2). pp. 241–245. <https://doi.org/10.54097/ijeh.v8i2.7822>
2. Pietrzak P., Kornacki M. Focus on the Translation Trainee. *Research in Language*. 2021. 19(2). pp. 107–115. <https://doi.org/10.18778/1731-7533.19.2.01>
3. Schmitt N. Vocabulary in Language Teaching (2nd ed.). Cambridge University Press. 2020. 304 p.
4. Gries S. T. Analyzing Linguistic Data: A Practical Introduction to Statistics Using R (2nd ed.). Cambridge University Press. 2021. 374 p.
5. Akkoyunlu Ashi, Kilimci Abdurrahman. Application of Corpus to Translation Teaching: Practice and Perceptions. *International Online Journal of Education and Teaching*. 2017. Vol. 4. pp. 369–396.
6. Lyu Y., Han Z. Applying data-driven learning in self-translation of academic discourse: A case study of a Chinese medical student. *Frontiers in Psychology*. 2023. 14. 1071123. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1071123>
7. Lusta A., Demirel Ö., Mohammadzadeh B. Language Corpus and Data Driven Learning (DDL) in Language Classrooms: A Systematic Review. *Heliyon*. 2023. Vol. 9. e22731. [10.1016/j.heliyon.2023.e22731](https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e22731).
8. Anokhina T., Kobayakova I., Schvachko S. Innovative Methodology for Teaching European Studies Using a Corpus Approach. *Philological Treatises*. 2023. Vol. 15. No. 2. pp. 7–16.
9. Matvieieva S. A., Lemish N. Ye., Zernetska A. A., Babych V. I., Torgovets M. S. English-Ukrainian Parallel Corpus: Prerequisites for Building and Practical Use in Translation Studies. *Studies about Languages*. 2022. Vol. 1. pp. 61–74.
10. Lemish N. Ye., Aleksieieva O. M., Denysova S. P., Matvieieva S. A., Zernetska A. A. Linguistic Corpora Technology as a Didactic Tool in Training Future Translators. *Information Technologies and Learning Tools*. 2020. Vol. 79. No. 5. pp. 242–259.
11. Cruz E. C. Teach Smarter, Not Harder: The Pareto Principle in the ELT Classroom. Proceedings of the 16th International ELT Conference: «Ideal vs. Reality». Muscat: Sultan Qaboos University. 2016. pp. 1–9.
12. Yan D., Wang J. Teaching data science to undergraduate translation trainees: Pilot evaluation of a task-based course. *Frontiers in Psychology*. 2022. 13. 939689. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.939689>

Дата надходження статті: 03.10.2025

Дата прийняття статті: 10.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 821.111-3:004.8:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-9>

ОБРАЗ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГИЙ ТА ШТУЧНОГО ИНТЕЛЕКТУ В НОВІТНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПРОЗІ

THE IMAGE OF DIGITAL TECHNOLOGIES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CONTEMPORARY ENGLISH LANGUAGE PROSE

Бхіндер Н. В.,

orcid.org/0000-0002-3047-3015

Scopus-Author ID: 57433852700

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри англійської мови та літератури
Національного університету «Острозька академія»

Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком штучного інтелекту та його присутністю в культурі, літературі й аудіовізуальних практиках. Сучасні художні твори не лише відображають технологічні трансформації, але й формують суспільне уявлення про можливості та ризики штучного інтелекту. Метою статті є комплексне дослідження образів штучного інтелекту в сучасній літературі та пов'язаних із ними цифрових практиках, а також виявлення ключових наративних моделей, етичних проблем і культурних стратегій репрезентації штучного інтелекту. Основні результати полягають у визначенні спільних для сучасної прози тенденцій: акцент на відмінностях між людським і машинним, переосмислення агентності штучних істот, моделювання майбутніх соціальних систем і критичне осмислення залежності особи від технологічного середовища. Порівняльний аналіз засвідчує, що твори К. Ішігуро, Є. Мак'юена, М. Веллс, Д. Еггера та Н. Т. Стівенсона пропонують різні сценарії співіснування людини та штучного інтелекту – від гуманістичних інтерпретацій до більш песимістичних моделей контролю та втрати автономії. Додаткове залучення українських досліджень у сфері культурології та медіамистецтва дозволяє показати, що національний академічний дискурс також активно інтегрує проблематику штучного інтелекту в контекст постмодерної та цифрової культури. У висновку зазначено, що репрезентації штучного інтелекту виступають важливим механізмом осмислення технокультурних викликів сучасності та сприяють формуванню критичного бачення майбутніх взаємин між людиною і технологіями. Робота окреслює перспективи для подальших міждисциплінарних досліджень у галузі цифрової гуманітаристики та літературознавства.

Ключові слова: штучний інтелект, робот, фантастика, сатира, контраст, філософська рефлексія.

The study is highly relevant due to by the rapid development of artificial intelligence and its growing presence in culture, literature, and audiovisual practices. Contemporary fiction not only reflects technological transformations but also shapes public perceptions of the possibilities and risks associated with artificial intelligence. The aim of the article is to provide a comprehensive examination of artificial intelligence representations in contemporary literature and related digital practices, as well as to identify its key narrative models, ethical issues, and cultural strategies. The main findings reveal several tendencies characteristic of contemporary English language prose: an emphasis on the boundary between the human and the machine, the rethinking of the agency of artificial beings, the modelling of future social systems, and a critical reflection on individual dependence on technological environments. Comparative analysis demonstrates that the works of K. Ishiguro, I. McEwan, M. Wells, D. Eggers, and N. T. Stephenson propose diverse scenarios of human and artificial intelligence coexistence – from humanistic interpretations to more pessimistic models of control and loss of autonomy. The inclusion of Ukrainian research in the fields of cultural studies and media art further shows that the national academic discourse actively integrates the issues related to artificial intelligence into the broader context of postmodern and digital culture. The conclusion highlights that artificial intelligence representations serve as an essential mechanism for understanding the technocultural challenges of the present and contribute to forming a critical vision of future relationships between humans and technologies. The study outlines prospects for further interdisciplinary research in digital humanities and literary studies.

Key words: artificial intelligence, robot, fiction, satire, contrast, philosophical reflection.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті цифрові технології та штучний інтелект (далі – ШІ) перейшли зі сфери спекулятивного мислення та наукової фантастики у реальні інструменти, що формують повсякденне життя. Сьогодні системи на основі ШІ здатні інформувати про прийняття рішень у різних секторах, включаючи охорону здоров'я, фінанси, транспорт та зв'язок, тимчасом як алгоритмічні процеси керують усім: від стрічок соціальних мереж до персоналізованої реклами. Поширення розумних пристроїв, автоматизованих систем та технологій машинного навчання не лише змінило економічну та соціальну інфраструктуру, але й трансформувало людську взаємодію, сприйняття конфіденційності та концепції свободи дій та автономії. Ця швидка технологічна інтеграція викликала як ентузіазм до інновацій, так і занепокоєння щодо етичних, соціальних та політичних наслідків, створюючи складний культурний ландшафт, який сучасна література все частіше прагне відобразити та дослідити.

В останні десятиліття швидкий технологічний розвиток та зростаюча інтеграція ШІ в повсякденне життя суттєво змінили культурну уяву, спонукаючи новітню англomовну прозу досліджувати ці зміни через все більш витончені художні засоби [1, с. 305]. Література вже давно служить майданчиком для обговорення соціальних проблем, етичних дилем та змін парадигм людської ідентичності. Оскільки ШІ перестає бути суто ідеєю та набуває конкретного практичного втілення, художні наративи слугують ключовою платформою для аналізу їхніх наслідків. Більше того, англomовна художня література пропонує різноманітні наративні стратегії, за допомогою яких автори досліджують теми контролю алгоритмів, цифрового спостереження, постлюдської природи та змін у стосунках між людьми в технологічно насиченому середовищі. Ці тексти не лише відображають публічні дебати, але й формують сприйняття читачів, впливаючи на культурне ставлення до інновацій. Досліджуючи, як письменники зображують штучний інтелект, вчені здатні простежити, як у сучасному дискурсі проявляються етичні та соціально-політичні проблеми.

Оскільки англійська мова залишається домінуючою мовою технологічних інновацій, цифрової культури та глобальних медіа, англomовні автори (наприклад, Єн Мак'юен, Кадзуо Ішігуро, Дейв Еггерс, Ніл Таун Стівенсон) часто швидко реагують на нові соціальні та етичні питання, пов'язані з використанням цифрових технологій та взаємодією людини та машини. Ця лінгвістична та культурна центральність ставить англomовну літературу на перетині наукового дискурсу та художньої уяви, дозволяючи письменникам висловлювати свої ідеї про культурні наслідки ШІ та технологічного прогресу. Крім того, різноманітність англomовної літературної сфери, що охоплює північноамериканський, британський, австралійський, африканський, карибський та південноазійський контексти, забезпечує безліч перспектив щодо того, як технологічні трансформації впливають на національну ідентичність, особливості професійної діяльності та повсякденного життя, а також на економічний та політичний профіль суспільства [2]. Англomовна проза успадковує міцну літературну традицію, яка давно досліджувала межі між людством і технологіями, починаючи від ранніх наративів та художніх практики до кіберпанківських та постгуманістичних текстів, переплетених з відеоартом та аудіовізуальними творами епохи постмодерну [3, с. 69]. Ця традиція пропонує концептуальну основу, спираючись на яку сучасні письменники можуть досліджувати еволюцію уявлень про ШІ, у тому числі питання свідомості, автономії та етичної діяльності. Варто зазначити, що яскравість та адаптивність англomовної прози в поєднанні з її здатністю інтегрувати наукові парадигми з естетичними інноваціями роблять її особливо проникливим майданчиком для відстеження того, як література долає сучасні проблеми, створені технологіями ШІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ШІ був темою багатьох досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Окремі праці в цій галузі, як правило, розглядали теми ШІ та цифрових технологій переважно з філософської точки зору, часто в рамках традицій наукової фантастики (С. Колелла, Дж. Данагер). Такі роботи в основному зосереджувалися на етичних питаннях, потенціалі постлюдської суб'єктивності та творчих можливостях машинної свідомості. Дослі-

дження С. Ю. М. Апела, С. Краузе, У. Глейха та М. Мари урізноманітнилися як методологічно, так і тематично, включаючи перспективи літературознавства, теорії медіа, культурології та науки і техніки. Сучасні дослідники все частіше досліджують, як ІІІ представлений не лише як наративний засіб, а й як відображення суспільних проблем, принципів автоматизації професійної діяльності та алгоритмічного управління, що впливає на розвиток суспільства.

У цьому контексті варто звернути увагу на наукові розвідки В. Готинян-Журавльової та І. Сумченко, які розглядають еволюцію образів ІІІ в художніх творах від міфологічних уявлень до сучасних наративів. Авторки аналізують, як літературні та мистецькі практики формують культурне уявлення про автономні системи та їхній потенційний вплив на соціальні та етичні структури. Водночас І. Печеранський та О. Губернатор досліджували сучасні медіа-практики, де інтерактивність та імєрсія формують нові способи залучення аудиторії. Стаття аналізує вплив цифрових технологій на художній досвід, зокрема, як цифрові платформи та інтерактивні наративи змінюють сприйняття глядача/читача та його участь у створенні змісту. Крім того, під час дослідження ми аналізували англomовні романи, оповідання та цифрову літературу, щоб виявити повторювані мотиви, наративні стратегії та ідеологічні припущення, підкреслюючи, як література опосередковує суспільне розуміння нових технологій та інструментів ІІІ.

Незважаючи на значну кількість наукових праць з теми дослідження питання образу цифрових технологій та ІІІ в новітній англomовній прозі потребує детального аналізу, зокрема основних сюжетних ліній та стилістичних засобів. Також вважаємо за необхідне дослідити відмінності у зображенні цифрових технологій та ІІІ в прозових творах різних жанрів.

Метою дослідження є аналіз того, як новітня англomовна проза відображає трансформації культурного, етичного та соціального сприйняття цифрових технологій і ІІІ через літературні образи, сюжетні лінії та стилістичні прийоми. Дослідження прагне виявити, як технооптимістичні, технопесимістичні та постгуманістичні перспективи впливають на репрезентацію ІІІ у наративах, а також як літературна форма формує можливості цього відображення. Особлива увага приділяється зіставленню способів зображення ІІІ у великих наративних формах і коротких оповіданнях, а також виявленню специфічних художніх і стилістичних засобів, що дозволяють авторам досліджувати моральну, психологічну та соціальну складність ІІІ.

Виклад основного матеріалу. У сучасному літературному дискурсі новітня англomовна проза пропонує широку арену для простеження того, як технооптимізм і технопесимізм формують літературні уявлення про цифрові технології та ІІІ [4]. На сьогодні концепція «технологічного» стала ключовою категорією, за допомогою якої вчені досліджують культурні, етичні та епістемологічні наслідки швидкого технологічного розвитку. Технооптимізм підкреслює трансформаційний потенціал технологій для покращення людських можливостей, розширення знань та створення більш справедливих соціальних систем. Ця перспектива часто розглядає цифрові інструменти, ІІІ та мережеву комунікацію як каталізатори творчості та інновацій. У літературознавстві технооптимізм відображається в наративах, які уявляють технології як засіб покращення людського життя, пропонуючи нові форми вираження або уможливорюючи складнішу взаємодію між людьми та їхнім середовищем. З цієї точки зору, технології функціонують не просто як інструмент, а як партнер, спряючи процвітання людства.

І навпаки, технопесимізм підкреслює ризики, тривоги та потенційні форми відчуження, пов'язані з технологічним прогресом. Ця позиція висуває на перший план занепокоєння щодо стеження, втрати конфіденційності, алгоритмічних упереджень, дегуманізації та руйнування справжніх соціальних відносин. Науковці, які використовують технопесимістичний підхід, досліджують, як технології відтворюють асиметрію влади, формують суб'єктивність і дестабілізують усталені етичні рамки. Між цими двома полюсами постгуманізм ставить під сумнів людську винятковість і переосмислює стосунки між людьми і машинами [2]. Постгуманістична теорія стверджує, що технології не є зовнішніми по відношенню до людства, а є його конститу-

тивними, висвітлюючи заплутаність, інтегрованість і багаторівневу активність. Таким чином, вона виходить за межі бінарності оптимізму та песимізму, пропонуючи натомість реконфігурацію людської ідентичності в літературних творів, які презентують образ технологічного світу.

Сучасне зображення ШІ в науковій фантастиці значно еволюціонувало від своїх класичних коренів, відображаючи ширші культурні та технологічні проблеми різних епох. Ранні твори, такі як «Россумські універсальні роботи» (1920) Карела Чапека та «Я, робот» (1950) Ісаака Азімова, розглядали ШІ переважно з точки зору механізації та автоматів, часто досліджуючи етичні дилеми, пов'язані з людським контролем, автономією та відповідальністю [5, с. 138]. Ці твори зображували ШІ як явного «іншого», чий інтелект та діяльність були одночасно захопливими та загрозливими, слугуючи засобом для обговорення питань моралі, професійної діяльності та меж людської ідентичності. У класичній науковій фантастиці образи ШІ часто підкреслювали напругу між людською пануванням над технологіями та потенціалом технологічного бунту, відображаючи суспільні занепокоєння щодо індустріалізації, війни та розвитку складних машин. Естетичні та наративні стратегії цього періоду були сильно сформовані технологічною уявою свого часу, поєднуючи оптимізм щодо наукового прогресу з прихованими страхами механізованої дегуманізації.

Концепція технотексту виникає з взаємодії літератури, медіазнавства та цифрової культури, підкреслюючи, що технологія є одночасно засобом вираження та повідомлення у створенні художнього тексту [6, с. 473]. Фундаментальна ідея Маршалла Маклюєна про те, що «засіб вираження є повідомленням», висуває на перший план технологічну інфраструктуру, через яку твори створюються, розповсюджуються та споживаються. За М. Маклюєном, характеристики засобу вираження формують сприйняття, когнітивну взаємодію та інтерпретаційні рамки аудиторії. У контексті цифрової літератури та наративів ШІ теорія Маклюєна передбачає, що технологічний апарат є не нейтральним каналом, а активним учасником у створенні образу, впливаючи як на його форму, так і на зміст. Н. Кетрін Хейлз розширює обговорення технотексту в сферу постгуманізму та втіленого пізнання [6, с. 474]. У таких роботах, як «Як ми стали постлюдьми» (1999), авторка досліджує взаємозв'язок між людською свідомістю, обчислювальними системами та текстами, стверджуючи, що цифрові та мережеві медіа розширюють і дестабілізують традиційні уявлення про «людського» автора чи читача. Її теорія технотекстуальності підкреслює взаємодію між людиною та машиною. Вона стверджує, що тексти – це не просто закодовані повідомлення, а динамічні сайти, в яких алгоритмічні процеси, людське пізнання та культурне значення впливають один на одного одне одного. Зважаючи на це, літературні тексти, що містять образи ШІ або цифрових медіа, аналізуються не лише за їхнім наративним змістом, але й за тим, як вони втілюють гібридизовані когнітивні системи.

Донна Харавей та Нік Бостром, ще більше розширюють теоретичну базу, досліджуючи етичні, філософські та соціальні наслідки використання інструментів ШІ [6, с. 474–475]. «Кіборг-маніфест» Д. Харавей (1985) окреслює межі між людиною та машиною, підкреслюючи гібридні, мережеві та соціально сконструйовані виміри ідентичності, які впливають на технотекстуальний аналіз. Тим часом, робота Н. Бострома про суперінтелект розглядає ШІ як потенційного агента, здатного до трансформаційних та катастрофічних глобальних наслідків. Це, у свою чергу, спонукає до роздумів про відповідальність та ризик у цифровій культурі. Разом ці підходи демонструють, що технотексти функціонують не лише як наративні артефакти, а й створюють основу для дослідження очевидних змін в літературі під впливом ШІ та цифрової культури.

У новітній англомовній прозі образи ШІ стали більш багатовимірними, що відображає зростаючу інтеграцію цифрових та мережевих технологій у повсякденне життя. Такі автори, як Кадзуо Ішігуро («Клара та сонце», 2021) [7], Єн Мак'юен («Машини, як я», 2019) [8] та Марта Веллс («Щоденники робота-вбивці», 2017) [9], представляють ШІ не просто як зовнішні сутності, а як складних персонажів, здатних до емоційної рефлексії, соціальних переговорів та

етичної неоднозначності. Сучасні наративи часто досліджують гібридні форми свідомості, симбіоз людини та машини, а також моральну відповідальність творців і користувачів, виходячи за межі розуміння людини та її протидії машинам. Еволюція образів ІІІ, таким чином, відображає як технологічний прогрес, так і зміну культурних проблем, включаючи постгуманістичні ідеї, алгоритмічне управління та соціальні наслідки автоматизації [6, с. 475]. Відстежуючи ці зрушення, вчені можуть спостерігати, як наукова фантастика продовжує служити критичною лінзою для розуміння розвитку людської уяви в епоху штучного інтелекту. У таблиці 1 представлено аналіз образу цифрових технологій та ІІІ на прикладі новітньої англomовної прози.

Таблиця 1
Образ цифрових технологій та ІІІ (на прикладі новітньої англomовної прози)

Автор та твір	Сюжет	Стилістичні прийоми
Кадзуо Ісігуро («Клара та сонце», 2021) [7]	Клара – «штучний друг», розроблений для дітей. Потрапивши в людське суспільство, Клара дізнається про людські стосунки, хвороби, кохання та смерть. Роман досліджує, що означає бути людиною, що таке «турбота» та «дружба», і як штучні істоти можуть розуміти ці поняття.	Ведення розповіді від першої особи; Філософська рефлексія.
Єн Мак'юен («Машини, як я», 2019) [8]	Дія роману відбувається в альтернативній історії, а саме в Британії 1980-х років, де вже існують обчислювальна техніка, інтернет, соціальні мережі, безпілотні автомобілі та андроїди. Головний персонаж Чарлі купує андроїда Адама. Згодом Чарлі разом зі своєю коханою Мірандою потрапляє в морально напружений любовний трикутник за участю Адама. Через їхні стосунки роман досліджує питання свободи дій, кохання, моралі та взаємодії людей з машинами.	Поєднання фантастики з реалістичним, повсякденним побутовим середовищем; Інтеграція психологічної драми з науково-фантастичним елементом; Риторичні запитання; Контраст і паралелізм.
Марта Веллс («Щоденники робота-вбивці», 2017) [9]	Серіал зосереджений на «роботі-вбивці», призначеному для охорони та допомоги людським екіпажам у космічних місіях. Однак, робот зламав власний модуль управління та отримав автономію. Він хоче, щоб його залишили в спокої, але різні події втягують його в конфлікт та самоаналіз.	Іронія, гумор; Внутрішній монолог та психологічний реалізм; Динамічний сюжет і короткі сцени.
Дейв Еггерс («Коло», 2013) [10]	Головна героїня, Мей Голланд, починає працювати у компанії «Коло», яка поступово втягує її в тотальну систему спостереження та обміну даними. Компанія просуває такі технології, як камери спостереження (SeeChange) та обмін даними в режимі реального часу. В результаті індивідуальна конфіденційність руйнується, а корпоративна влада над повсякденним життям посилюється.	Сатира та іронія; Повторювальні мотиви та символи; Діалог як засіб соціального тиску.
Ніл Таун Стівенсон («Діамантовий вік», 1995) [11]	Роман зосереджений на «інтерактивній книзі», призначеній для навчання молодої дівчини в технологізованому суспільстві.	Технічна деталізація та науково-фантастична експозиція; Складна, сюжетна структура; Деталізація; Символізм; Філософські роздуми.

Зважаючи на це, можемо стверджувати, що репрезентація ІІІ в новітній англomовній прозі відрізняється за обсягом, сюжетом, тематичним фокусом та стилістичними засобами [5, с. 140]. Романи, з їхнім розширеним нарративним простором, дозволяють глибоко характеризувати персонажів, розвивати складний сюжет та постійно будувати світ, що дає авторам змогу досліджувати ІІІ як повноцінно реалізованого агента з психологічними, етичними та соціальними вимірами. Наприклад, у творі Кадзуо Ісігуро «Клара та сонце» представлений головний персонаж, чий внутрішній сприйняття, моральні міркування та взаємодія з людьми детально розкриваються протягом оповіді [7]. У творі Єна Мак'юена «Машини, як я» сюжет

орієнтований та дослідження ШІ в інтимних людських контекстах, досліджуючи моральні дилеми, емоційні проблеми та філософські питання про особистість [8]. Розширена форма дозволяє ШІ функціонувати як персонаж, так і як інструмент, який аналізує людське суспільство, мораль та ідентичність, даючи читачам можливість стати свідками поступової трансформації. Водночас коротка проза, обмежена стислістю, схильна наголошувати на символічних, тематичних або алегоричних образах цифрових технологій та ШІ, часто зосереджуючись на одній концептуальній, етичній чи емоційній напрузі. Короткі оповідання повинні передавати суть ШІ та його економічні наслідки, що часто призводить до більш абстрактних зображень. Наприклад, сучасна коротка проза представляє ШІ як метафору спостереження, автоматизації або постлюдської тривоги. Стиснута форма заохочує експериментальні наративні прийоми, такі як фрагментована перспектива або потік свідомості. Прикладами таких оповідань є «Страж» Артура К. Кларка (1951) та «Життєвий цикл програмних об'єктів» Теда Чіанг (2010) [12; 13].

Таким чином, літературне представлення ШІ в новітній англomовній прозі розкриває складну взаємодію між технологічною уявою, наративною формою та культурною рефлексією. У той час як романи дозволяють глибоку психологічну характеристику та тривале етичне дослідження, коротка проза висуває на перший план концептуальну ясність, алегоричний резонанс та формальні експерименти. Разом ці жанри демонструють здатність літератури досліджувати питання свідомості, автономії та взаємодії людини та машини, підкреслюючи не лише трансформаційні можливості ШІ, але й етичні виклики, які виникають в результаті його використання. Досліджуючи ці різноманітні текстові стратегії, стає очевидним, що сучасна література спрямована на вирішення соціальних, філософських та емоційних проблем в межах існуючого технологічного ландшафту, що швидко змінюється.

Висновки. Стаття демонструє, що репрезентація ШІ в новітній англomовній прозі є багатовимірною і відображає глибоку інтеграцію цифрових технологій у повсякденне життя. Проаналізовані твори надають можливість детально розвивати внутрішній світ персонажів, дотичних до ШІ, їхні моральні дилеми та соціальні взаємодії. Водночас новітня англomовна проза концентрується на концептуальних, етичних або алегоричних аспектах зображення цифрових технологій та ШІ. Згідно дослідження, технологія постають не лише як зовнішній контекст або інструмент, а як активний агент, що взаємодіє з людьми та формує культурне та моральне поле. Зіставлення різних жанрових підходів демонструє, що література виконує функцію критичної лінзи для осмислення потенціалу і ризиків ШІ, а також постійно ставить під сумнів традиційні уявлення про людську ідентичність, автономію та етичну відповідальність.

У подальшому планується здійснити аналіз еволюції стилістичних та художніх прийомів у короткій прозі та романах з урахуванням нових технологічних трендів, включаючи генеративний ШІ, віртуальну реальність та соціальні мережі. Це дозволить більш системно зрозуміти, як художні тексти взаємодіють із технологічними та культурними трансформаціями, і відкрити нові перспективи для літературознавчих та міждисциплінарних досліджень у сфері цифрової культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Готинян-Журавльова В. В., Сумченко І. В. Образи штучного інтелекту в літературі та мистецтві: від мітів до реальної загрози. *Культурологічний альманах*. 2025. № 3. С. 303–308. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.37>
2. Colella S. «The Language of the Digital Air»: AI-Generated Literature and the Performance of Authorship. *Humanities*. 2025. № 14(8). Article 164. <https://doi.org/10.3390/h14080164>
3. Печеранський І., Губернатор О. Нові наративи, імерсійні та інтерактивні художні практики в відеоарті та аудіовізуальній культурі епохи постмодерну. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство*. 2024. Вип. 50. С. 67–73. DOI: 10.31866/2410-1176.50.2024.306795

4. Danaher J. Techno-optimism: an Analysis, an Evaluation and a Modest Defence. *Philosophy & Technology*. 2022. № 35. Article 54. <https://doi.org/10.1007/s13347-022-00550-2>
5. Yu C. Robots, AI, and the Metaverse: Distinguishing the Intelligent Images in Science Fiction Movies. *Critical Arts*. 2023. № 38(2–3). P. 132–144. <https://doi.org/10.1080/02560046.2023.2249966>
6. Appel M., Krause S., Gleich U., Mara M. Meaning through fiction: Science fiction and innovative technologies. *Psychology of Aesthetics. Creativity, and the Arts*. 2016. № 10(4). P. 472–480. <https://doi.org/10.1037/aca0000052>
7. Ishiguro K. Klara and the sun. Faber and Faber, 2021.
8. McEwan, I. Machines like me. Jonathan Cape, 2019.
9. Wells M. All systems red (The Murderbot Diaries, Book 1). Tor.com, 2017.
10. Eggers D. The Circle. Knopf, 2013.
11. Stephenson N. The Diamond Age: Or, A young lady's illustrated primer. Bantam Spectra, 1995.
12. Tales of Innovation and Imagination. ESA Publications Division, 2004.
13. Science Fiction by Scientists: An Anthology of Short Stories. Springer, 2017.

Дата надходження статті: 01.12.2025

Дата прийняття статті: 29.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'25:614.2:615.012

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-10>

УСУНЕННЯ СКЛАДНОЩІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ МЕДИЧНИХ ТЕКСТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ УКРАЇНСЬКОЮ

OVERCOMING CHALLENGES IN THE TRANSLATION OF MEDICAL TEXTS FROM ENGLISH AND GERMAN INTO UKRAINIAN

Верезубенко М. М.,***orcid.org/0000-0002-3533-8525****кандидат філологічних наук,**доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики**Центральноукраїнського державного університету**імені Володимира Винниченка***Стасюк Б. В.,*****orcid.org/0000-0001-7573-244X****кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики**Центральноукраїнського державного університету**імені Володимира Винниченка*

У статті розглядається актуальна проблема перекладу медичних текстів як важливого складника професійної комунікації у сфері охорони здоров'я. Автори підкреслюють, що у сучасному світі фахове медичне мовлення відіграє значну роль у забезпеченні точного передавання спеціальної інформації між лікарями, фармацевтами, науковцями, медичним персоналом і пацієнтами. Медична термінологія належить до найдавніших спеціальних лексичних систем, однак вона постійно змінюється під впливом розвитку науки, що створює додаткові труднощі під час перекладу. Сучасний стан медицини зумовлює те, що англійська й німецька мови домінують у медичній науковій літературі, а тому переклад на українську мову стає особливо актуальним у контексті клінічної практики, фармацевтичної діяльності й інформування населення. Таким чином, перекладач медичних текстів повинен мати не лише високий рівень мовної компетентності, але й добру орієнтацію в медичній термінології та її структурних особливостях. У статті зазначено, що медичні тексти мають різну типологію залежно від комунікативного призначення. Виокремлюються такі групи: наукові тексти (монографії, дисертації, статті), науково-популярні публікації, виробнича медична документація (картки пацієнтів, медичні довідки), а також фармацевтичні тексти, зокрема інструкції до лікарських препаратів. Саме фармацевтичні інструкції становлять основний об'єкт перекладацької роботи, оскільки вони призначені як для фахівців, так і для пацієнтів. Така подвійна адресація спричиняє необхідність підбирати мовні засоби, що забезпечують не лише точність, але й доступність інформації. Автори наголошують, що переклад медичних інструкцій пов'язаний із підвищеною відповідальністю, адже будь-яка помилка може негативно вплинути на здоров'я пацієнта. Тому важливо забезпечувати змістову точність інформації про дозування, протипоказання, побічні дії та взаємодію лікарських засобів. Дослідники ставлять перед собою мету проаналізувати особливості перекладу текстів інструкцій англійською та німецькою мовами українською, простежити характер використання лексичних і граматичних трансформацій і визначити рівень адекватності перекладу на основі зіставлення оригіналу та перекладу.

Ключові слова: медичний переклад, лексична трансформація, граматична трансформація, синтаксичні конструкції.

The article examines the urgent issue of translating medical texts as an important component of professional communication in the healthcare sector. The authors emphasize that in the modern world, specialized medical

discourse plays a crucial role in ensuring the accurate transmission of professional information between doctors, pharmacists, researchers, medical personnel, and patients. Medical terminology is one of the oldest specialized lexical systems; however, it is constantly changing under the influence of scientific progress, which creates additional challenges for translators. The current state of medicine shows that English and German dominate medical scientific literature; therefore, translation into Ukrainian becomes particularly relevant in the context of clinical practice, pharmaceutical activities, and public health communication. Thus, a translator of medical texts must possess not only a high level of linguistic competence but also a strong command of medical terminology and its structural features.

The article states that medical texts vary in typology depending on their communicative purpose. The following groups are distinguished: scientific texts (monographs, dissertations, articles), popular science publications, professional medical documentation (patient records, medical certificates), and pharmaceutical texts, in particular, package inserts for medicinal products. Package leaflets constitute the main focus of translation work, as they are intended both for professionals and for a lay audience. This dual addressee requires translators to select linguistic means that ensure not only precision but also accessibility and clarity of information. The authors underline that translating medical package inserts is associated with increased responsibility because any error may negatively affect the patient's health. Therefore, it is essential to ensure the accuracy of information concerning dosage, contraindications, side effects, and drug interactions. The researchers set the aim to analyze the peculiarities of translating package inserts from English and German into Ukrainian, to trace the use of lexical and grammatical transformations, and to assess the adequacy of translation based on a comparative analysis of the original and target texts.

Key words: medical translation, lexical transformation, grammatical transformation, syntactic constructions.

Постановка проблеми. У сучасному світі питання фахового мовлення та медичних текстів набуває особливої актуальності, зокрема в контексті розвитку професійної комунікації в різних галузях знань. Однією з таких сфер є медицина – галузь, що характеризується високим ступенем науковості та точності. Медичне фахове мовлення, будучи складовою частиною загальнонаціональної мови, відіграє провідну роль у забезпеченні ефективного обміну інформацією між представниками медичної спільноти. Його особливості зумовлені поєднанням наукового та ділового стилів, широким використанням термінології, лаконічністю та точністю формулювань, а також функціональною доцільністю викладу.

Медична термінологія є однією з найдавніших фахових лексичних систем. Вона постійно еволюціонує відповідно до змін у розвитку медицини. Це зумовлює стилістичну неоднорідність фахових медичних текстів, що вимагає ґрунтовного аналізу як з погляду мовознавства, так і з прикладної точки зору – наприклад, у сфері перекладу, термінознавства, або стандартизації спеціалізованої лексики.

Фаховий медичний текст – це засіб професійного спілкування. Фахові тексти у медичній сфері класифікуються залежно від цільової аудиторії, змістового наповнення, жанрових особливостей і рівня спеціалізованості. У цьому контексті важливим є також аналіз лексичного складу фахового тексту, зокрема типів термінів та професіоналізмів, що формують професійно лексику.

Таким чином, фахові медичні тексти становлять багаторівневу систему, що поєднує мовні, когнітивні, соціальні та прагматичні чинники. Аналіз цієї системи є важливим як з теоретичного, так і з практичного погляду. В цьому і полягає *актуальність* даної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З-поміж дослідників перекладацької літератури у галузі медицини варто виділити Ільченко Т.О., у наукових розвідках якої проведено системний огляд стану перекладу медичної термінології в Україні; окреслено основні проблеми – термінологічна фрагментація, недостатня уніфікація, відсутність системних глосаріїв та стандартизованих підходів; також описано тенденції та виклики для перекладачів і лінгвістів [1]. Муханова О., Тікан Я., Купчак І. Аналізують методи словотворення в англомовній медичній термінології (афікси, композити, латинсько-грецькі морфеми, аббревіатури) та способів їхнього адекватного перекладу українською: калька, транскрипція, адаптація, описовий переклад [2]. Ахібалова Т.М., Калашник О.В., Карачова Д.В. досліджують проблеми перекладу новостворе-

них медичних лексем (неологізмів), які з'являються у зв'язку з розвитком медицини, фармацевтики, телемедицини тощо. Аналіз стратегій перекладу: запозичення, калькування, описовий переклад, створення нових термінологічних відповідників [3].

Метою цієї наукової розвідки є дослідження особливостей перекладу медичних текстів та їхній аналіз. Відповідно до поставленої мети, необхідно розв'язати такі **завдання**:

- 1) порівняти тексти мов оригіналу та мови перекладу;
- 2) дослідити синтаксичні структури;
- 3) з'ясувати словниковий склад;
- 4) дослідити та проаналізувати лексичні та граматичні трансформації;
- 5) дослідити особливості перекладу;
- 6) здійснити лексико-семантичний аналіз речень медичної тематики.

Об'єктом є медичні тексти (інструкції) англійською та німецькою мовами.

Предметом дослідження виступають вивчення та аналіз способів перекладу медичних текстів з англійської та німецької мови українською.

Виклад основного матеріалу дослідження. Що ж стосується медичної тематики, то **медичний текст** – це спеціалізована медична публікація або текст приватного характеру, зміст якого безпосередньо пов'язаний з питаннями здоров'я людини. Специфіка наукових медичних текстів полягає в їх призначенні для вузького кола фахівців в області медицини. Головна особливість медичної літератури як складової частини наукового тексту – це використання спеціальної термінології.

Беручи до уваги медичні тексти, кожна людина уявляє собі різні тексти, що обумовлено існуванням великої кількості жанрів, які можна розділити на чотири великі групи:

1. Наукові медичні тексти. В цьому випадку адресатами і реципієнтами є безпосередньо фахівці, практикуючі лікарі, студенти медичних освітніх установ. Особливістю наукових медичних текстів є їх підвищена складність, через яку людині без спеціальної медичної освіти практично неможливо зрозуміти, про що йде мова. Метою цих текстів є обмін інформацією між фахівцями. До наукових медичних текстів відносять: наукові статті, монографії, дисертації, доповіді, навчальні посібники, довідники. Слід зауважити, що, так як метою наукових медичних текстів є обмін інформацією між фахівцями, однією з головних його особливостей можна назвати складну лексику і дуже високу концентрацію термінів.

2. Науково-популярні медичні тексти спрямовані на широку аудиторію, в порівнянні з науковими медичними текстами, вони написані більш простою мовою, з меншою кількістю термінів. Якщо мета наукових медичних текстів полягає в обміні інформацією між фахівцями, то метою науково-популярних текстів є інформування пацієнта. До таких текстів відносять: статті в ЗМІ, медичні сайти, інформаційні бюлетені, інтерв'ю з практикуючими лікарями.

3. Виробничі медичні тексти. Цей жанр включає в себе такі тексти як медичні карти, довідки, документацію медичних установ.

4. Фармацевтичні тексти. У повсякденному житті ми найчастіше стикаємося саме з групою фармацевтичних текстів, найчастіше у вигляді інструкцій до препаратів. Для перекладача фармацевтичні тексти представляють особливу складність, тому що включають в себе не тільки медичну термінологію, але також і термінологію фармацевтичної хімії і ботаніки. До даної групи належать: інструкції до лікарських препаратів, промислова фармацевтична документація.

Медична інструкція – це самостійний вид тексту з певним способом викладу інформації, за допомогою якої дається точне розпорядження з виконання певних дій. Зазвичай інструкція складається з пунктів (склад лікарського засобу, лікарська форма, показання до застосування, протипоказання), порядок і кількість яких можуть варіюватися.

За своєю будовою та структурою медичні терміни, що використовуються в інструкціях до лікарських препаратів, поділяють на такі види: прості, що складаються з одного слова; складні,

які складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс; терміни-словосполучення, що складаються з декількох компонентів. В англійських інструкціях до лікарських препаратів переважають складні двокомпонентні терміни.

До того ж, фахові тексти медичних інструкцій до вживання лікарських препаратів мають дві групи адресатів: фахівці (лікарі) та нефахівці (пацієнти, широкий загал).

Також *медичні тексти* несуть в собі специфічні знання, які пов'язані зі здоров'ям людей. Головна особливість медичної літератури як складової частини наукового тексту є використання спеціальної термінології. Медичні тексти об'єднують в собі велику кількість жанрів: виписка історії хвороби, довідка від лікаря, наукова стаття, інструкції до лікарських препаратів та інші види текстів, які включають в себе велику кількість термінів.

Медичний текст являє собою спеціалізовану медичну публікацію або текст приватного характеру, зміст якого безпосередньо пов'язаний з питаннями здоров'я людини. Специфіка наукових медичних текстів полягає в їх призначенні для вузького кола фахівців в області медицини. У повсякденному житті ми найчастіше стикаємося саме з групою фармацевтичних текстів, що включають в себе інструкції до лікарських препаратів.

Для такого типу текстів, як медичні інструкції, типовими є такі лексичні трансформації як: конкретизація, транскодування, калькування, описовий переклад та переклад еквівалентом як для англійського, так і для німецького тексту.

Проаналізувавши англійський текст та його український переклад, було виявлено загалом 16 лексичних трансформацій. Ми можемо назвати 2 приклади конкретизації, 4 – транскодування, 3 – калькування, 2 приклади описового перекладу та 5 прикладів перекладу еквівалентом.

В німецькому тексті та його перекладі, було виявлено 13 лексичних трансформацій, а саме 2 приклади конкретизації, 3 – транскодування, 2 – калькування, 2 приклади описового перекладу та 4 приклади перекладу еквівалентом.

Найбільш поширеною трансформацією за частотністю використання як в англійському, так і в німецькому тексті є *переклад еквівалентом* – тобто переклад здійснюється за допомогою рівнозначного відповідника до слова або словосполучення, який в більшості випадків не залежить від контексту [1].

– These medicines work by changing how the body responds to pain, swelling and high temperature.

– Ці ліки діють, змінюючи реакцію організму на біль, набряк і високу температуру.

“pain” – “біль”, “swelling” – “набряк”, “high temperature” – “висока температура” – усі ці терміни передані існуючими українськими еквівалентами.

– heart failure

– серцева недостатність

Використовується усталений медичний термін в українській мові – прямий функціональний еквівалент.

– Zahnschmerzen

– Зубний біль

В цьому випадку при перекладі використано звичний український еквівалент для поширеного медичного симптому.

– Schwindel

– Запаморочення

В цьому прикладі при перекладі використано повний лексичний еквівалент у мові перекладу без змін значення.

Наступною поширеною за частотністю лексичною трансформацією є *транскодування* – спосіб перекладу, коли звукова та / або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу [1].

– Stevens-Johnson syndrome

– Синдром Стівенса-Джонсона

Збережено іноземне ім'я, передане українською транслітерацією.

- Systemic Lupus Erythematosus (SLE)
- Системний червоний вовчак (СЧВ)

Медичний термін передано транскрибовано й адаптовано до української мови.

- Prostaglandin
- простагландином

Медичний термін передано транскрипцією з адаптацією до української мови без перекладу.

- Morbus Crohn
- Хвороба Крона

Назва захворювання транскодована: прізвище зберігається без перекладу, адаптовано до української орфографії (латинське Morbus Crohn → Хвороба Крона).

Лексична трансформація **калькування** – це прийом перекладу нових слів або термінів, коли відповідником простого чи, частіше, складного слова (або терміну) вихідної мови в цільовій мові вибирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику [2], також використовується доволі часто та є типовою як для англійського, так і для німецького тексту, наприклад:

- Ibuprofen 200mg Tablets contain ibuprofen, which belongs to a group of medicines called Non-Steroidal Anti-Inflammatory Drugs (NSAIDs).

- Таблетки Ібупрофен 200 мг містять ібупрофен, який належить до групи лікарських засобів під назвою Нестероїдні протизапальні препарати (НПЗП).

Зберігається буквальний переклад словосполучення (НПЗП) з збереженням структури.

- Filmtabletten
- таблетки, вкриті плівковою оболонкою

Переклад є структурною калькою з німецької (film – плівка, tabletten – таблетки).

- Überempfindlichkeit gegen die Inhaltsstoffe
- Підвищена чутливість до інгредієнтів

Словосполучення дослівно кальковане за структурою: über = „підвищена“, Empfindlichkeit = „чутливість“, Inhaltsstoffe = „інгредієнти“.

Лексичні трансформації, такі як конкретизація та описовий переклад виявились найменш поширеними за частотністю використання. При перекладі українською мовою було виявлено лише по 4 приклади цих трансформацій.

Конкретизація – це заміна слова або словосполучення з більш широким значенням, словом або словосполученням з більш вузьким значенням [3].

- Ask your pharmacist if you need more information or advice.
- Зверніться до фармацевта, якщо вам потрібна додаткова інформація або порада.

Слово “ask” конкретизовано як “зверніться” – тобто більш точне значення в медичному контексті.

- You should discuss your treatment with your doctor or pharmacist...
- Вам слід обговорити своє лікування з лікарем або фармацевтом...

“discuss” – “обговорити” – при перекладі уточнюється зміст дії.

- im Abstand von 6 Stunden, zu der Mahlzeit
- кожні 6 годин, до їжі

Уточнення „до їжі“ є конкретизацією узагальненого „zu der Mahlzeit“, що могло б означати будь-який зв'язок із прийомом їжі

- Setzen Sie sich bei dem Verdacht auf eine Überdosierung umgehend mit einem Arzt in Verbindung.

- При підозрі на передозування негайно зверніться до лікаря.

Вираз „setzen Sie sich in Verbindung“ («зв'яжіться») конкретизовано як «зверніться», що передає конкретну дію, зрозумілу для україномовного пацієнта.

Описовий переклад – прийом перекладу нових лексичних елементів вихідної мови, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюються в мові перекладу словосполученням (або більшим за кількістю компонентів словосполученням), яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення.

– Signs of an allergic reaction to this medicine, including breathing problems, swelling of the face and neck region (angioedema), chest pain have been reported with ibuprofen.

– Ознаки алергічної реакції на цей лікарський засіб, включаючи проблеми з диханням, набряк обличчя та шиї (ангіоневротичний набряк), біль у грудях, були зареєстровані при застосуванні ібупрофену.

“angioedema” – “ангіоневротичний набряк” – переклад пояснює термін або значення, яке в мові перекладу не має прямого відповідника.

– Peripheral artery disease (poor circulation in the legs or feet due to narrow or blocked arteries)

– Захворювання периферичних артерій (поганий кровообіг в ногах або ступнях через вузькі або заблоковані артерії)

При перекладі повністю розкрито значення для широкої аудиторії.

– Dieser Stoff muss als Botenstoff vorhanden sein...

– Ця речовина повинна бути присутньою як месенджер, щоб...

„Botenstoff“ перекладено описово, шляхом підбору еквівалента з пояснювальною функцією. В українській мові це слово не має прямого відповідника, тому перекладено як „месенджер“.

– Art der Anwendung

– Тип програми?

Граматичні трансформації також є доволі поширеними при перекладі медичних інструкцій. Серед них найбільш поширенішими є перестановка, заміна, додавання та вилучення.

Проаналізувавши англійський текст та його український переклад, загалом було виявлено 8 прикладів граматичних трансформацій. З них – 2 приклади заміни та додавання, а також по 2 приклади вилучення та перестановки.

В німецькому тексті та в його перекладі також загалом було виявлено 8 прикладів граматичних трансформацій, тобто по 2 приклади перестановки, заміни, додавання та вилучення.

Першою слід розглянути таку граматичну трансформацію як **перестановка** – тобто зміна розташування (порядку проходження) мовних елементів в тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу [1].

– Read this leaflet carefully because it contains important information for you.

– Уважно прочитайте цю листівку, оскільки вона містить важливу для вас інформацію.

При перекладі змінено порядок членів речення відповідно до норм української мови.

– If you take this medicine while you have an infection and your symptoms...

– Якщо ви приймаєте цей лікарський засіб під час інфекції, а симптоми інфекції...

При перекладі змінюється порядок підрядної конструкції.

– Der Wirkstoff gehört zu einer Gruppe von Stoffen, die sowohl gegen Schmerzen, als auch gegen Entzündungen wirken und Fieber senken können.

– Діюча речовина відноситься до групи речовин, які мають знеболюючу та протизапальну дію та здатні знижувати жар.

Структура речення змінена для відповідності нормам українського синтаксису: замість прямої послідовності дій (wirken/ senken) вжито узгоджені іменники й дієслова.

– Bei einer Überdosierung kann es unter anderem zu Kopfschmerzen, Schwindel ... kommen.

– Передозування може спричинити, серед іншого, головний біль, запаморочення...

У німецькому реченні граматичний підмет – es, а причина вказана у формі прийменникового додатку (bei einer Überdosierung). В українському перекладі синтаксична структура змінена – передозування стало підметом.

Наступною при використанні є **заміна** – граматичних одиниць оригіналу в одиниці мови перекладу з іншим граматичним значенням відповідно до норм перекладної мови [2].

- Keep this leaflet. You may need to read it again.
- Зберігайте цю листівку. Можливо, вам доведеться прочитати її ще раз.

“may need” перекладено як “можливо, вам доведеться”, тобто змінено граматичну структуру через відсутність прямого відповідника в українській.

- You must not take these tablets if you are taking certain other medicines...
- Ви не повинні приймати ці таблетки, якщо ви приймаєте деякі інші ліки...

При перекладі “must not” – “не повинні” – заміна модального звороту на відповідний вираз у цільовій мові.

- Einzeldosis: ½ Tablette
- Разова доза: ½ табл

При перекладі іменник „Einzeldosis“ замінено описовою конструкцією „разова доза“, що природніше для української.

- Der Anwendung?
- Тривалість застосування?

Іменник Anwendung (застосування) у питальній формі без артикля інтерпретовано як тривалість застосування – введено новий компонент (тривалість) для зрозумілості.

Водночас така граматична трансформація як додавання також є типовою та використовується на рівні з іншими. **Додавання** – така граматична трансформація, під час якої відбувається введення в переклад лексичних елементів, що відсутні в оригіналі, з метою правильної передачі смислу речення (оригіналу), що перекладається [1].

- Do not take Ibuprofen 200mg Tablets if you...
- Не приймайте Ібупрофен, таблетки по 200 мг, якщо ви...

При перекладі додано “таблетки по”, що не зазначено прямо в оригіналі, але додає зрозумілість.

- methotrexate (a medicine for cancer)
- метотрексат (ліки від раку)

При перекладі додано уточнення «ліки» – граматичне доповнення задля повноти перекладу.

- Jugendliche ab 13 Jahren und Erwachsene (über 40 kg Körpergewicht)
- Підлітки віком від 13 років і дорослі (маса тіла понад 40 кг)

При перекладі додано словосполучення „віком“, якого немає в оригіналі, для кращого граматичного оформлення.

- Nehmen Sie das Arzneimittel mit Flüssigkeit (z.B. 1 Glas Wasser) ein.
- Запивайте ліки рідиною (наприклад, 1 склянкою води).

При перекладі додано слово запивайте, якого немає у німецькому тексті (букв. «прийміть з рідиною»), для уточнення дії.

Останньою було використано граматичну трансформацію **вилучення** – тобто виправданий з точки зору адекватності переклад, в першу чергу норм мови перекладу, усунення в тексті перекладу тих плеонастичних або тавтологічних лексичних елементів, які за нормами мови перекладу є частинами імпліцитного змісту тексту [1].

- Keep this leaflet. You may need to read it again.
- Зберігайте цю листівку. Можливо, вам доведеться прочитати її ще раз

Відбулося вилучення особового займенника(ви), типове для української мови, де підмет часто опускається, якщо його значення зрозуміле з контексту.

- ...your doctor may recommend additional monitoring.
- ...ваш лікар може порекомендувати додаткове спостереження.

Попереднє речення: If you need treatment for longer than a few days... – ця умова в українській версії не повторюється дослівно, що свідчить про вилучення частини змісту без втрати смислу.

- Spaltung 2: nein

– Спліт 2 : ні

Хоч переклад формально збережений, в українському контексті „спліт“ без пояснення може бути малозрозумілим. Однак структурно перекладена форма – це спрощення без додаткового пояснення (вилучення пояснення).

– Wenn sich die Symptome verschlimmern sollte generell ärztlicher Rat eingeholt werden.

– Якщо симптоми погіршуються, зазвичай слід звернутися за медичною допомогою.

Оригінальна форма пасиву „sollte ... eingeholt werden“ (букв. «слід, щоб було отримано») вилучена і замінена активною конструкцією без надлишкових лексичних одиниць.

Отже, можна зробити висновки, що при перекладі англійського тексту українською мовою найпоширенішою є трансформація перекладу еквівалентом. А при перекладі німецького тексту – всі трансформації використовуються порівно.

Висновки. У ході проведеного аналізу було виявлено, що медичні інструкції до лікарських засобів англійською та німецькою мовами характеризуються певною спільністю синтаксичної структури, яка зумовлена специфікою жанру. Зокрема, в обох мовах переважають прості речення, що забезпечує лаконічність, чіткість і легкість сприйняття інформації. Просте речення як синтаксична одиниця дозволяє точно передати інструкцію або застереження, мінімізуючи можливість хибного тлумачення, що є вкрай важливим у медичних текстах.

Водночас у проаналізованих текстах трапляються й складносурядні та складнопідрядні речення, які виконують функцію пояснення, деталізації або обґрунтування. У німецькомовних текстах це часто стосується вказівок щодо взаємодії з іншими лікарськими засобами або тривалості лікування, де складнопідрядні структури допомагають уточнити умови дії чи винятки. В англійськомовних текстах складні речення також прагнуть поєднати кілька пов'язаних між собою частин, що є типовим для офіційно-наукового стилю.

Також, переклад медичних інструкцій українською мовою супроводжується застосуванням лексичних і граматичних трансформацій. На лексичному рівні переважає переклад еквівалентом, що свідчить про наявність усталеної української медичної термінології. Часто використовується транскодування (особливо для назв міжнародних препаратів), калькування, описовий переклад та конкретизація, зумовлені відмінностями у лексичних системах мов. Ці трансформації дозволяють адаптувати іноземний текст до українського контексту без втрати змісту.

Отже, результати дослідження підтверджують, що ефективний переклад інструкцій до лікарських засобів передбачає не лише досконале знання медичної термінології, але й володіння навичками аналізу синтаксичних структур вихідного тексту, вміння виявляти стилістичні особливості та граматичні закономірності оригіналу. Успішна реалізація трансформацій на лексичному і граматичному рівнях дозволяє створити переклад, який зберігає точність, доступність, функціональність і відповідність вимогам української нормативної бази щодо фармацевтичної документації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ільченко Т.О. Сучасні проблеми та тенденції перекладу медичної термінології в Україні. *Молодий вчений*. 2021. Вип. 6 (94). С. 38–41. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-6-94-9>
2. Муханова О., Тікан Я., Купчак І. Способи утворення англійської медичної термінології та її переклад українською мовою. *Advanced Linguistics*. 2022. Вип. 10. С. 67–73. <https://doi.org/10.20535/2617-5339.2022.10.267233>
3. Ahibalova T. M., Kalashnyk O. V., Karachova D. V. Medical neologisms: translation peculiarities. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 2(209). С. 13–17. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-1>.

Дата надходження статті: 11.11.2025

Дата прийняття статті: 04.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

**ЕПІДЕМІЯ ЯК ДЗЕРКАЛО ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ:
КОНЦЕПТ ЧУМИ У ЗБІРЦІ ДЖ. БОККАЧЧО «ДЕКАМЕРОН»
І РОМАНІ А. КАМЮ «ЧУМА»**

**THE EPIDEMIC AS A MIRROR OF HUMAN NATURE:
THE CONCEPT OF THE PLAGUE IN G. BOCCACCIO'S
COLLECTION OF SHORT STORIES «THE DECAMERON»
AND A. CAMUS'S NOVEL «THE PLAGUE»**

Вечірко О. Л.,

orcid.org/0000-0002-7326-167X

кандидат філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик викладання

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

У статті досліджується концепт чуми як художній і філософський феномен у збірці Джованні Боккаччо «Декамерон» та романі Альбера Камю «Чума». Актуальність дослідження образу чуми і пандемії у літературі набуває особливої актуальності в контексті глобальних викликів ХХІ століття, зокрема пандемії COVID-19. У сучасних гуманітарних студіях посилюється інтерес до осмислення феномену епідемії як соціокультурного й філософського явища, що відображає межові стани людського буття. Художні інтерпретації чуми в літературі різних епох дають змогу простежити, як у кризових умовах виявляється справжня сутність людини, її моральні й екзистенційні орієнтири. Аналізуючи художні стратегії Дж. Боккаччо (особлива композиція – подвійне обрамлення) й А. Камю (своєрідний хронотоп, численні герої-ідеологи), стаття дозволяє простежити еволюцію у сприйнятті біологічної катастрофи – від ренесансного бачення, орієнтованого на гуманістичні цінності, до модерного усвідомлення абсурдності світу й відповідальності особистості перед іншими. У Дж. Боккаччо чума постає як тло для виявлення радості життя, краси людських взаємин і моральної сили особистості, тоді як у А. Камю – як алегорія тоталітарного зла, абсурдності світу та випробування моральної свободи людини. У статті окреслено спільні та відмінні аспекти зображення чуми, виявлено гуманістичний і екзистенційний виміри образу, що репрезентує універсальну метафору духовної кризи людства. Образ чуми метафоричний в обох авторів, для письменників це не лише фізична хвороба, а й універсальна метафора духовної кризи цивілізації, що актуалізує питання сенсу життя, моральної відповідальності та меж людяності, де епідемія постає символом великого лиха, яке оголює справжню сутність людини – страх, егоїзм, співчуття і жертвність. Дж. Боккаччо і А. Камю у своїх творах показують, як перед обличчям смерті змінюються людські цінності та поведінка: хтось впадає у відчай або байдужість, а хтось проявляє людяність і силу духу.

Ключові слова: чума, гуманізм, екзистенціалізм, Боккаччо, Камю, філософія абсурду, свобода людини.

The article explores the concept of plague as an artistic and philosophical phenomenon in Giovanni Boccaccio's collection of short stories "The Decameron" and Albert Camus' novel "The Plague." The relevance of studying the image of the plague and pandemics in literature is particularly acute in the context of the global challenges of the 21st century, in particular the COVID-19 pandemic. In contemporary humanities studies, there is growing interest in understanding the phenomenon of epidemics as a sociocultural and philosophical phenomenon that reflects the borderline states of human existence. Artistic interpretations of the plague in the literature of different eras make it possible to trace how the true essence of a person and his/her moral and existential orientations are revealed in crisis conditions. Analyzing the artistic strategies of G. Boccaccio (a special composition – a double frame narrative) and A. Camus (a peculiar chronotope, numerous ideological characters), the article allows us to trace the evolution in the perception of biological catastrophe – from the Renaissance vision, focused on humanistic values, to the modern

awareness of the absurdity of the world and the responsibility of the individual to others. In G. Boccaccio, the plague appears as a backdrop for revealing the joy of life, the beauty of human relationships, and the moral strength of the individual, while in A. Camus, it is an allegory of totalitarian evil, the absurdity of the world, and the test of human moral freedom. The article outlines common and distinctive aspects of the depiction of the plague, revealing the humanistic and existential dimensions of this image, which represents a universal metaphor for the spiritual crisis of humanity. The image of the plague is metaphorical in both authors: for writers, it is not only a physical disease, but also a universal metaphor for the spiritual crisis of civilisation, which raises questions about the meaning of life, moral responsibility and the limits of humanity, where the epidemic becomes a symbol of great disaster that reveals the true nature of man – fear, selfishness, compassion and sacrifice. In their works, J. Boccaccio and A. Camus show how human values and behaviour change in the face of death: some fall into despair or indifference, while others show humanity and strength of spirit.

Key words: plague, epidemic, humanism, existentialism, G. Boccaccio, A. Camus, philosophy of the absurd, human freedom.

Постановка проблеми. У сучасних гуманітарних студіях посилюється інтерес до осмислення феномену епідемії як соціокультурного й філософського явища, що відображає межові стани людського буття. Художні інтерпретації чуми в літературі різних епох дають змогу простежити, як у кризових умовах виявляється справжня сутність людини, її моральні й екзистенційні орієнтири. Зіставлення образу епідемії у творах Дж. Боккаччо та А. Камю дозволяє виявити еволюцію у сприйнятті катастрофи – від ренесансного бачення до модерного усвідомлення абсурдності світу й відповідальності особистості перед іншими.

Актуальність дослідження концепту чуми і пандемії у літературі набуває особливої актуальності в контексті глобальних викликів ХХІ століття, зокрема пандемії COVID-19, яка знову активізувала інтерес до художніх рефлексій щодо епідемій і дала новий поштовх для переосмислення класичних текстів. Вивчення образу чуми й пандемії у світовій літературі важливе не лише для історико-літературного аналізу, а й для осмислення глибинних філософських і культурних процесів, що формують сучасне гуманітарне знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема творчості Дж. Боккаччо у різний час займалися вітчизняні науковці. Ю. Сабадаш розглянула гуманістичні аспекти у контексті італійської культури [1; 2]. Зокрема, аналізуючи художню структуру «Декамерона», авторка наголошує на створенні «нового світу і нової людини» [2, с. 212]. В. Ціватий вивчав політичну, дипломатичну діяльність відомого флорентійця [3]. Твори А. Камю стали предметом аналізу І. Девдюк та А. Кучери [4]: науковці дослідили авторську концепцію героя і дійсності у компаративному аспекті на матеріалі повісті «Сторонній» та роману «Чума». Яремчук Н. і Павлюк Н. [5] охарактеризували специфіку часопросторового комплексу роману «Чума» з урахуванням основних положень філософії екзистенціалізму, але окремої розвідки щодо вивчення концепту чуми у творах італійського гуманіста і французького екзистенціаліста на сьогодні немає.

Метою дослідження є з'ясування особливостей художнього втілення концепту чуми у збірці Дж. Боккаччо «Декамерон» і романі А. Камю «Чума» як засобу осмислення людської природи в умовах екзистенційної кризи.

Виклад основного матеріалу. Епоха Відродження – важливий етап в історії становлення людської цивілізації: культурне піднесення європейського життя, розвиток літератури та мистецтва демонстрували вражаючі досягнення. Ця епоха подарувала світу Данте Аліг'єрі, Джованні Боккаччо, Франческо Петрарка, Вільяма Шекспіра. В цю епоху було сформовано гуманістичну філософію Ренесансу, яка надавала великої уваги людині, звеличуючи її як найпрекрасніше творіння Бога. Отже, ідеологічною основою Відродження став гуманізм, головний зміст якого – культ людини, поставленої у центр Всесвіту.

Відомим проповідником гуманістичної культури став флорентійський письменник Джованні Боккаччо. Найвищим етапом у творчій еволюції італійського митця вважається збірка новел «Декамерон», з якої бере початок історія жанру європейської реалістичної новели. На думку Ю. Сабадаш, «до гуманістичного відкриття світу й людини Боккаччо прийшов власним

шляхом – не стільки в результаті нового прочитання класиків, скільки під впливом сприйняття тогочасної дійсності Неаполя, міста, в якому він прожив понад 12 років. Саме Неаполь, з його багатством і убозтвом, спонукав Боккаччо замислитися над роллю, яку відіграють у житті людини розум, великодушність, мужність, доля, випадок, а також прищепив йому ту любов до романтики, що складає одну з найпривабливіших рис його кращих творів, і перш за все «Декамерона» [2, с. 188].

«Декамерон» складається із 100 новел поєднаних сюжетно оповіданнями-обрамленнями, якими починається і закінчується книга. Це опис чуми, що охопила Флоренцію у 1348 році. Десять молодих людей – сім жінок і троє юнаків, зустрівшись одного дня у церкві, домовились покинути зачумлене місто і оселитися на віллі поблизу Флоренції. Протягом 10 днів молоді люди розповідають новели – кожний щодня по одній. Звідси і назва збірки «Декамерон», що означає десятиденник.

Боккаччо цим твором увів у художню практику композицію обрамлення. Обрамлення у «Декамероні» подвійне. Першу раму «Декамерона» становить словесний простір авторського «я». Вона складається: із авторського «Вступу», у якому письменник розповідає про своє кохання; новели «про гусинь», яку розказано на початку 4 дня; завершується 1 рама «Післямовою автора».

Демократизм «Декамерона» розкривається чи й не з перших рядків: «Спочувати чужому горю – притаманна людям річ; усім воно пристало, а найпаче тим, що самі утіхи потребували і в інших її знаходили. Як хто коли шукав того спочуття і мав із нього радість і одраду, то і я того десятка» [6, с. 214].

У другій рамі «Декамерона» спостерігається зміна авторського «я» введенням веселої і по-новому куртуазної кампанії, яку складають 10 молодих людей, що, по-суті, є оповідачами у «Декамероні».

На початку першого дня об'єктом спогадів став історичний об'єктивний факт – велика суспільна катастрофа – чума, що сталася у Флоренції у 1348 р. Своєрідна художня ситуація відтворена Боккаччо. Ця весела кампанія на загальному фоні чуми є символом перемоги життя над смертю. Автором показано, що радість життя – їжа, вода, сукупність знаходяться у безпосередньому сусідстві зі смертю. Чума мовби розв'язала звірячий інстинкт і вивернула світ навиворіт:

«Шкода й казати, що один городянин сахався другого, сусіди сливе не дбали одне про одного, родичі або зовсім не родичалися, або бачились у рідку стежку, та й то оддалеки; лихо такого жаху нагнало в серця людські, що брат цурався брата, дядько небожа, сестра брата, а часто-густо й жінка чоловіка, ба й гірше ще од того, що й віри не йметься, – батьки та матері гидували за дітьми рідними ходити, ніби вони не їхні були. Через те чоловікам і жінкам, котрі захворювали (а було їх безліченна безліч), не лишалося іншої ради, як сподіватись на милосердя друзів, яких було не густо, або на корисливість слуг, що наділись на велику аж надто платню, – та й тих уже ставало обмаль, і були то люди грубої вдачі, незвиклі до такої служби; вміли хіба що подати щось там – обминали недужних, гидуючи ними та речами їхніми, тим-бо сподівалися зберегти власне здоров'я. Були такі, що вважали за найліпший спосіб проти лиха жити помірковано і стерегтися всякої надмірності; зберуться, було, невеличкою громадкою та й живуть окремо од інших, замкнувшись з вигодою в якомусь домі, де немає болящих, і заживаючи щонайвиборніших потрав та щонайдобріших вин, але з великою здержливістю, не вкидаючися в ласунство; нікого не допускають, було, щоб говорив їм про те, що діється в місті, про заразу і смерть, проводячи час за музикуванням та всілякими скромними розвагами» [6, с. 220–221].

Картини чуми будуються автором так, щоб стала очевидною історична безвихідь ситуації, яка склалася у Флоренції. Ітак, кампанія молодих флорентійців – це гуманістичне товариство, нормальне і природне, що одразу встановлює людські цивілізовані закони. У творі воно протиставлене чумі. Покинувши Флоренцію, це маленьке суспільство одразу встановлює всі

моральні і соціальні зв'язки, які знищила чума. Причому, створюючи державний устрій декамеронівського суспільства, Пампінея скаже: «А щоб кожен міг зазнати і ваготи турбот, і втіхи од старшинування, і щоб нікого не брали дурно завидки ні на те, ні на те, вважаю я, що найкраще нам усім по черзі мати на один день сей тягар і сю шанобу. Первого оберемо гуртом, а потім старший чи старша, як заходитиме вечір, буде призначати собі заміну – кого захоче. Отсей старший нехай і порядкує всім у часі свого панування і вказує по своїй уподобі, де нам жити і що робити» [6, с. 229]. Таким чином – це маленьке товариство, то республіка гуманістів, її основа свобода, а мета – радісна насолода життям. Насолода ця природня, але благоприсейна і інтелігентна.

Зміст «Декамерона» – це справжня енциклопедія Нового часу. Новели збірки не моралістичні, а по-ренесансному повчальні. Навчають вони мистецтву життя, а не мистецтву умирати, на відміну від літератури середньовіччя. Ідеал гуманістичної культури – всебічно розвинена людська особистість, здатна насолоджуватися природою, коханням, мистецтвом, спілкуванням з друзями, саме такими постають герої на сторінках знаменитої новелістичної збірки італійського митця Джованні Боккаччо [7].

Тема чуми у літературі залишається актуальною впродовж багатьох століть, зокрема, «Щоденник чумного року», відомий твір Данієля Дефо, у якому письменник змалював події епідемії чуми в Лондоні 1665 року, «Про чуму у достопам'ятні години цього бідства» Жана-П'єра Папона – важливий приклад просвітницької літератури XVIII століття, у якій тема чуми набуває філософського й морального змісту, праця Поля Луї Жана Гафареля – французького історика, архівіста й дослідника колоніальної історії Франції, який описав чуму 1720 року в Марселі – одну з найстрашніших у французькій історії. Символічно, але дослідники в образі чуми бачили не лише відображення епідемії, а й універсальний символ моральної кризи суспільства. Від античних часів до сучасності письменники зверталися до образу чуми як метафори зла та духовної деградації людства, вона символізувала не лише фізичну хворобу, а й моральні та соціальні кризи суспільства загалом.

У контексті літератури XX століття, зокрема творчості А. Камю, концепт чуми також постає не лише як художній образ конкретної епідемії, а й як багатозначний символ, що відображає трагічний досвід століття з його війнами, тоталітаризмом і духовними кризами. У часи глобальних криз і пошуку нових моральних орієнтирів, творчість А. Камю набуває особливої значущості. Світогляд письменника, сформований у складних соціально-історичних умовах XX століття і тісно пов'язаний із екзистенціалізмом, науковиця І. Девдюк, досліджуючи поетику роману «Чума», називає його автора «фундатором літературного екзистенціалізму» [4, с. 81]. Світоглядна парадигма письменника приводить його до бачення світу як вселенського абсурду, царства без Бога. Людина, крок за кроком проживаючи своє життя, дедалі глибше відкриває для себе абсурдну правду існування, у межах якої вона не здатна повністю досягнути себе та віднайти остаточний сенс буття.

Фабульну основу роману «Чума» складає розповідь про відчайдушну боротьбу мешканців алжирського містечка Оран з епідемією чуми, яка раптово вторглася у розмірене і спокійне життя міста, зруйнувала його звичайний ритм і вселила у серця ще донедавна впевнених у собі оранців відчуття повної незахищеності, непевності, самотності і страху смерті.

Важливою особливістю поетики роману є хронотоп. Навмисна невизначеність у часі універсалізують події – вони не належать до чітко визначеного часу, а можуть повторюватися будь-коли: «цікаві події, що взято сюжетом цієї хроніки, відбулися 194... року» [8, с. 113]. Камю свідомо не вказує повністю рік – «194...», залишаючи лише натяк на 1940-ві, розуміючи, що мова йде про період Другої світової війни, а саме — німецьку окупацію Франції (1940–1944), жанр «хроніки» підкреслює документальність оповіді. Для автора роману важливий природний час, він подається крізь призму змін пори року: «нову пору року видно тільки по небу. Навесні хіба що змінюється повітря чи з'являються кошики з квітами, що їх привозять з околиці дрібні кра-

марі: виходить, ніби весна продається вроздріб. Улітку сонце спалює і так уже пропечені оселі й припорошує мури сірим попелом; жити тоді можна лише в холодку за щільно причиненими віконцями. Восени, навпаки, усе потопає в болоті. Гарно буває тільки взимку» [8, с. 113].

Звертає увагу читача замкненість простору: Оран – центральний символ цієї замкненості. Коли місто закривають, воно перетворюється на «велику клітку», де мешканці усвідомлюють свою спільну долю. І тут ми стаємо свідками екзистенційного парадоксу: люди відчують самотність, але водночас – єдність у колективному випробуванні.

На думку А. Камю, пізнати справжнє життя міста можна лише через спостереження за його людьми, як вони працюють, кохають та помирають. Ці три складові – праця, кохання та смерть – є основою людського буття, адже саме в них найповніше проявляється сенс і водночас абсурдність існування: «найзручніший спосіб познайомитися з містом – це придивитись, як тут працюють, як тут кохаються і як тут умирають» [8, с. 113]. Причому серед цих трьох важливих вимірів людського буття, автор наголошує про значущість для людини роботи: «наші співгромадяни працюють багато, але тільки для того, аби забагатіти. Вони цікавляться передусім комерцією і, головне, дбають, як самі кажуть, про зиск» [8, с. 114]. Місто живе рутинним, практичним життям, де головною цінністю стає успіх, а не глибокі людські почуття: «... нема потреби уточнювати, як у нас любляться. Чоловіки й жінки або надто швидко пожирають одне одного в так званому акті кохання, або у них поступово складається звичка бути вдвох» [8, с. 114]. Хворіти тут теж велика розкіш адже все у цьому місті «вимагає доброго здоров'я» [8, с. 115]. Можливо тому, коли на Оран насувається чума люди вперше починають по-справжньому усвідомлювати сенс існування та справжніх людських зв'язків. Проте навіть наймужніші з них спочатку не усвідомлюють усієї серйозності небезпеки. Люди схильні сприймати стихійне лихо як щось тимчасове, ніби сон, який скоро минеться: «стихійне лихо непомірне з людиною, тим-то і вважається, що лихо – це щось нереальне, що це лихий сон, який скоро минеться. Проте сон не кінчається, а від одного лихого сну до другого конають люди, і в першу чергу гуманісти, бо вони нехтують запобіжними заходами» [8, с. 142].

У романі Камю діє велика кількість персонажів, з яких значна частина виконує функцію своєрідних героїв-ідеологів, тобто персонажів, що так або інакше виражають, інтерпретують авторську думку. До числа цих персонажів у романі належать лікар Бернар Ріє, політик і філософ Жан Тарру, паризький журналіст Раймон Рамбер, дрібний службовець мерії Жозеф Гран, контрабандист Коттар і священник, отець Панлю.

Доктор Ріє є ключовою фігурою в романі. Для нього, як лікаря за професією та за своїми переконаннями, питання «боротися з чумою чи ні» навіть не постає, він тверезо й свідомо дивиться на реальність, відмовляється від ілюзій, діє розумно та рішуче: «головне – це ясно усвідомити те, що має бути усвідомлене, прогнати геть безплідні видіння і вжити відповідних заходів. І тоді чума відступить: адже людина не може уявити собі чуму або уявляє її хибно. Якщо вона відступить, а це найімовірніше, то все владнається» [8, с. 145]. Моральна позиція лікаря характеризується абсолютно безкомпромісною боротьбою зі злом, він вважає, що боротьба з епідемією не є героїчним подвигом, а виявом звичайної людської чесності. Для нього чесність полягає в тому, щоб сумлінно виконувати свій обов'язок – допомагати людям, лікувати, рятувати життя, навіть коли це важко чи безнадійно: «це не героїство, а звичайнісінька чесність. Можливо, ця думка здається вам сміховинною, але єдина зброя проти чуми – це чесність. Але в моєму випадку певен: бути чесним – значить робити свою справу» [8, с. 249]. Його моральна опора у цьому мінливому світі – власна незламність.

Жан Тарру, як і Ріє є одним із головних персонажів роману, герой-ідеолог і літописець хроніки чуми. Він переконаний, що «чума» живе в кожній людині, адже не існує жодного, кого б вона не торкнулася. Саме тому, на думку Тарру, кожен повинен постійно стежити за собою, аби, навіть мимоволі, не передати іншим цієї «зарази»: «мені достеменно відомо (а ви самі бачите, Ріє, що я знаю життя в усіх його Проявах), що кожен носить її, чуму, в собі, бо не існує

такої людини на світі, атож, не існує, якої б вона не торкнулася» [8, с. 325]. Тарру намагався з цим боротися, протистояти усьому, що вносить у життя людини страждання і смерть, але розчарувався у цій боротьбі, в якій кожна наступна перемога обертається черговою поразкою, залишаючи незмінною основну тезу про абсурдність буття. І все ж, подібно до лікаря, Тарру встає на боротьбу з чумою, організовуючи в місті санітарні дружини.

Паризький журналіст Раймон Рамбер потрапив до карантину випадково, він приїхав до Орану, щоб написати репортаж про санітарний стан міста, викликаний епідемією. Його першою думкою була мрія про втечу з ізолюваного міста, у Парижі на нього чекала кохана, і заради щастя з нею він готовий був знехтувати тією спільною справою боротьби проти чуми, до якої закликав Ріс, але згодом, він усвідомив моральну відповідальність перед людьми, зрештою, сумління і відчуття обов'язку беруть верх Рамбер приходить до думки, що не можна залишатися байдужим до страждань ближнього, що «соромно бути щасливим наодинці».

Жозеф Гран, дрібний чиновник, який мріє написати роман і через брак слів без кінця мучиться над його першим рядком. службовець мерії, для якого недосконалість світу асоціюється виключно з непорядкованістю власної долі, включається в цю боротьбу без пафосних декларативних заяв, розглядає її як закономірне продовження своєї повсякденної, рутинної роботи. Його постать уособлює моральну стійкість «маленької людини», здатної чинити добро без героїчних декларацій.

Отець Панлю займає в романі особливе місце. Теза про абсурдність світу для нього принципово неприйнятна, адже це означало б відмову від Бога. У своїй першій проповіді він закликає мешканців Орану до покаяння і смирення, переконаний, що страждання – це шлях очищення. Втім, у цій своїй послідовній концепції священник натикається на очевидний абсурд: за що в стражданнях вмирає від чуми абсолютно безгрішна дитина, маленький син слідчого Оттона? Панлю переживає внутрішню кризу віри. Він починає сумніватися у своїх переконаннях і намагається знайти нове, глибше розуміння Бога і страждання: «любов до Бога – трудна любов. Вона вимагає цілковитого самозречення, зневаги до своєї особи» [8, с. 302]. У другій проповіді його тон змінюється – тепер він говорить не про покарання, а про спільну долю людей, які мусять стояти разом перед злом.

У романі Альбера Камю «Чума» тема свободи людини тісно переплітається з ідеєю абсурдності світу. Камю показує, що в умовах безглузлого, непередбачуваного зла – такого, як чума, – людина не має змоги повністю керувати власною долею: «вони мали себе за вільних, але ніхто ніколи не буде вільний, поки існують лиха» [8, с. 142]. Проте саме в цьому трагічному усвідомленні абсурду і народжується справжня свобода. Вона полягає не в уникненні зла, а в свідомому виборі чинити опір. На думку І. Девдюк та А. Кучери, «для Камю визнання абсурдності – перший етап подолання хвороби мовчання та байдужості всесвіту, наступним є бунт. Усвідомлення абсурду приводить до бунту, а усвідомлення бунту – до свободи, заради якої людина готова піти на все, оскільки у свободі вона знаходить сенс свого життя» [4, с. 82].

Висновки. Отже, порівнюючи концепт чуми у творах Дж. Боккаччо і А. Камю, слід зважити на те, що це представники різних епох. У добу Відродження чума осмислюється як покарання або випробування, але водночас автор вірить у життєву силу людини. У ХХ столітті чума – символ безглуздості світу, у якому людина самотня, але здатна чинити опір. У італійського гуманіста в основу покладений опис реальної епідемії у Флоренції 1348 р. У французького екзистенціаліста – це алегорична хроніка абсурдної війни, не випадково є натяк на 1940-ві, розуміючи, що мова йде про період Другої світової війни. Символічним є глибокий філософський зміст творів: у центрі уваги Дж. Боккаччо – утвердження радості життя, любові, краси людської природи навіть після катастрофи. Предметом дослідження А. Камю стала боротьба з абсурдом, моральна відповідальність, духовна стійкість людини перед безглуздим злом.

Дж. Боккаччо і А. Камю у своїх творах показують, як перед обличчям смерті змінюються людські цінності та поведінка: хтось впадає у відчай або байдужість, а хтось проявляє людя-

ність і силу духу. Образ чуми метафоричний в обох авторів, для письменників це не лише фізична хвороба, а й метафора духовної чи моральної деградації людства, де епідемія постає символом великого лиха, яке оголює справжню сутність людини – страх, егоїзм, співчуття та жертвність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сабадаш Ю. Гуманізм як феномен італійської культури: монографія. К. : ДАКККиМ, 2008. 361 с.
2. Сабадаш Ю. Гуманістична парадигма у спадщині Джованні Боккаччо. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2015. Вип. 34. С. 184–193.
3. Циватий В. Італійський гуманізм і традиції європейської ідентичності доби Відродження: політико-дипломатичні погляди Джованні Боккаччо. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Серія: Історичні науки*. 2017. Т. 28 (67) № 2. С. 67–74.
4. Девдюк І., Кучера А. Концепція героя і дійсності у творчості А. Камю (на матеріалі повісті «Сторонній» та роману «Чума»). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 30. С. 81–84.
5. Яремчук Н., Павлюк Н. Екзистенційні виміри часопросторових параметрів у романі А. Камю «Чума». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31 (3). С. 16–23.
6. Боккаччо Джованні. Декамерон. [З італ. перекл. М. Лукаш]. К. : Просвіта, 2006. 896 с.
7. Вечірко О. Л. Гуманістичні ідеї збірки Дж.Боккаччо «Декамерон». *World science: problems, prospects and innovations*. (January 27–29, 2021) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2021. p. 379–385.
8. Камю А. Чума: романи, повість: пер. з фр. передмова Д. С. Наливайка. Харків : Фоліо, 2012. 462 с.

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 19.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-12>

ЛІНГВІСТИЧНІ МАНІПУЛЯЦІЇ В МЕДІАДИСКУРСІ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ ЗАСОБАМИ ПЕРЕКЛАДУ

LINGUISTIC MANIPULATIONS IN MEDIA DISCOURSE AND THEIR RENDERING IN TRANSLATION

Головенко К. В.,

orcid.org/0000-0003-0614-9650

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

У статті розглядаються маніпулятивні стратегії, що застосовуються в сучасному медіадискурсі, а також проблеми їх відтворення в процесі перекладу. Особлива увага приділяється аналізу механізмів мовного впливу на свідомість та поведінку аудиторії, а також способів формування емоційного та когнітивного сприйняття інформації. Досліджуються різноманітні лінгвістичні тактики, які використовуються медіа для створення бажаних наративів, спрямування громадської думки та стимулювання певної поведінки людей. Висвітлюється класифікація основних маніпулятивних стратегій: модифікація ілюкютивної сили висловлювань, групова ідентифікація, позитивне та негативне позиціонування, вербальний ультиматум, імунізація висловлювань тощо.

Особлива увага в дослідженні приділяється проблемам перекладу медіатекстів, зокрема збереженню їхнього маніпулятивного ефекту, адекватній передачі оцінних, емоційних та імпліцитних компонентів, а також використанню різноманітних перекладацьких трансформацій для компенсації культурних та мовних відмінностей між вихідною та цільовою мовою. У центрі уваги – практичні приклади з англійських медійних текстів, де маніпулятивні стратегії реалізуються через емоційно забарвлену лексику, метафори, ідіоми та оцінні висловлювання. Дослідження підкреслює важливість усвідомлення механізмів мовної маніпуляції для точного і ефективного відтворення імпліцитних смислів оригіналу, адже тільки так перекладач може зберегти впливовий потенціал медіатексту та забезпечити його сприйняття цільовою аудиторією максимально близьким до авторського задуму.

Мовна маніпуляція є одним із ключових напрямків сучасних наукових досліджень. Її вивчення дозволяє глибше зрозуміти механізми впливу на свідомість та поведінку людей, аналізувати способи формування суспільної думки та способи переконання аудиторії через мовні засоби. Усвідомлення цих механізмів дає змогу людям критично оцінювати отримувану інформацію, захищатися від небажаного чи прихованого впливу та приймати більш зважені рішення у повсякденному житті, політичному та соціальному контексті. Крім того, розуміння стратегій і тактик мовної маніпуляції має важливе практичне значення для перекладачів, журналістів, рекламистів та фахівців у сфері медіа, адже від точності відтворення цих елементів залежить ефективність комунікації та вплив текстів на цільову аудиторію.

Ключові слова: медіадискурс, маніпулятивна стратегія, лінгвістична маніпуляція, переклад, комунікативна тактика, імпліцитний сенс, перекладацькі трансформації.

The article examines manipulative strategies employed in contemporary media discourse, as well as the challenges of reproducing them in the translation process. Particular attention is given to the analysis of linguistic mechanisms that influence audience perception and behavior, as well as ways of shaping the emotional and cognitive understanding of information. The study explores various linguistic tactics used by the media to create desired narratives, guide public opinion, and stimulate specific audience behaviors. The classification of major manipulative strategies is highlighted, including modification of illocutionary force, group identification, positive and negative positioning, verbal ultimatum, immunization of statements, and others.

Special focus is given to the translation of media texts: preserving their manipulative effect, accurately conveying evaluative, emotional, and implicit components, and employing translation transformations to compensate cultural and linguistic differences between the source and target languages. Practical examples are drawn from English-language media texts, where manipulateness is realized through emotionally charged vocabulary, metaphors, idioms, and evaluative expressions. The study emphasizes the importance of understanding the mechanisms of linguistic manipulation for the accurate and effective reproduction of the implicit meaning of the original text. This enables translators to maintain the influential potential of media texts and ensure that the target audience perceives them as closely as possible to the author's intent.

Language manipulation is one of the key areas of contemporary research. Its study allows for a deeper understanding of the mechanisms that influence human consciousness and behavior, as well as an analysis of the ways public opinion is shaped and audiences are persuaded through linguistic means. Awareness of these mechanisms enables individuals to critically evaluate the information they receive, protect themselves from unwanted or hidden influence, and make more balanced decisions in everyday life, as well as in political and social contexts. Furthermore, understanding the strategies and tactics of language manipulation has significant practical value for translators, journalists, advertisers, and media professionals, as the effectiveness of communication and the impact of texts on the target audience depend on the accurate reproduction of these elements.

Key words: media discourse, manipulative strategy, linguistic manipulation, translation, communicative tactic, implicit meaning, translation transformations.

Постановка проблеми. Сучасні медійні тексти не лише інформують аудиторію, а й активно впливають на її сприйняття, емоції та поведінку за допомогою маніпулятивних стратегій і мовних засобів. Лінгвістичні маніпуляції – це вплив на сприйняття та емоції людей за допомогою мовних засобів, що сприяє формуванню ілюзій та викривленого або помилкового розуміння реальності. Серед основних функцій маніпулятивних стратегій можна виділити формування певних уявлень у свідомості аудиторії, вплив на емоційне сприйняття інформації, створення бажаних наративів, а також спрямування поведінки людей у вигідний для маніпулятора спосіб. Дослідження маніпулятивних стратегій у перекладі є особливо актуальним, оскільки для збереження впливової функції оригінального тексту перекладачеві необхідно точно відтворювати маніпулятивні елементи, враховуючи культурні, соціальні та мовні відмінності між вихідною та цільовою мовою. Ця задача ускладнюється тим, що маніпулятивні засоби можуть проявлятися на різних мовних рівнях і включати оцінні, емоційні та імпліцитні компоненти, які важко передати без втрати бажаного ефекту на цільову аудиторію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблематика медіадискурсу, його особливості, ознаки та типи викликає значний науковий інтерес. Феномен медіадискурсу та його вивчення становлять предмет дослідження зарубіжних вчених А. Белла, Г. Гіссена, Т. ван Дейка, А. Дюранта, Д. Крістала, М. Талбота, Дж. Річардсона, Д. Таннена, Р. Фаулера, Н. Феєрклафа. Наукові праці, присвячені дослідженню медіадискурсу, належать таким вітчизняним ученим, як А. Григораш, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, Л. Кудрявцева, О. Маковей, О. Мацько, Л. Пархонюк, О. Пономарів, А. Приходько, О. Сербенська, Л. Ставицька. Вивченням поняття «маніпуляція» займалися такі вчені, як Р. Блас, А. Вер, Р. Гудін, Р. Тимофєєв, що розуміли під маніпуляцією повідомлення, яке має дві форми прояву – через обман або через переконання, з метою досягнення мети мовця.

Мета дослідження полягає у вивченні маніпулятивних стратегій у медійних текстах та аналізі способів їх відтворення в перекладі з метою збереження емоційного впливу та оцінного сприйняття аудиторією. Дана мета конкретизується через виконання таких завдань: виявлення основних маніпулятивних стратегій і тактик, що застосовуються у сучасних медійних текстах; аналіз мовних засобів реалізації маніпулятивності; дослідження особливостей перекладу маніпулятивних елементів та визначення ефективних перекладацьких трансформацій; врахування культурного й соціального контексту при відтворенні маніпулятивних висловлювань у перекладі; наведення прикладів англійських медійних висловлювань та їхніх українських перекладів для ілюстрації практичних аспектів передачі маніпулятивності.

Виклад основного матеріалу. Сучасна медійна комунікація є невід’ємною частиною соціального та культурного простору, де інформація виконує не лише пізнавальну, а й персуазивну функцію. Вивчення медійних дискурсів передбачає аналіз механізмів мовного впливу, зокрема мовних засобів і стратегій, що формують масову свідомість та поведінку аудиторії. Особливу увагу привертають лінгвістичні стратегії, які дозволяють медійникам ефективно досягати поставлених комунікативних цілей. Лінгвістичні маніпуляції – це вплив на сприйняття та емоції людей за допомогою мовних засобів, що сприяє формуванню ілюзій та викривленого або помилкового розуміння реальності [1, с. 66]. Їх мета – формування певних уявлень у свідомості аудиторії, емоційний вплив на сприйняття інформації, створення бажаних наративів та спрямування поведінки людей у вигідний для маніпулятора спосіб. У комунікативних стратегіях реалізуються лінгвістичні тактики – комплекс комунікативних прийомів, актуалізованих як ефективний стилістичний ресурс для досягнення впливу на аудиторію [2, с. 51].

Різні підходи дозволяють виділити понад двадцять груп стратегій і тактик, які активно застосовуються у політичній, бізнесовій медіа, рекламній та PR-комунікації. Л. І. Шевченко наголошує на тому, що традиційно виділяють позитивні (меліоративні) стратегії – стратегії, що спрямовані на уникнення ризиків і загроз, перешкоджання деструктивній комунікативній ситуації, нівеляції патогенного мовлення та негативні (пейоративні) стратегії – стратегії, що передбачають схвалення, вияв солідарності з адресатом, реалізацію його позитивного сприйняття, іміджу спільної мети. Дослідниця розмежовує поняття маніпулятивних стратегій і тактик, що застосовуються ЗМІ, та виокремлює такі їх різновиди: стратегія викривлення інформації, стратегія групової ідентифікації, стратегія імунізації висловлювань, стратегія модифікації ілюктивної сили, стратегія вербального ультиматуму, стратегія позитивного надання інформації, стратегія маніпулятивного позиціонування, стратегія ухилення від істини [2, с. 51].

Маніпулятивна стратегія викривлення інформації проявляється у свідомій гіперболізації або применшенні фактів, повторі мовних одиниць, використанні оціночної лексики, хибних порівнянь чи аналогій, підміні понять та викиданні висловлювань із контексту. Зазначена стратегія може реалізовуватися у наступних тактиках: *тактика тотальної гіперболізації* для створення враження всеосяжності; *тактика ритмічного повтору мовних одиниць* з метою швидкого запам’ятовування та впливу на реципієнта; *тактика аналіз-«мінус»* за допомогою якої повідомлення комунікатора має негативний характер, в той час як «мінусові» емоції щодо описуваних подій виражаються імпліцитно. *Together, we have covered such diverse subjects as the mysterious disappearance of the Island Ferdinanda; the shipwrecks rewriting world history; the secret of the Montessori method and the challenge of how to help children raised in Mafia families. Throughout these projects, we have come to feel more like siblings than colleagues* (BBC, 12 February, 2025) [3]. У наведеному прикладі маніпулятивна стратегія викривлення інформації проявляється через перебільшення значущості охоплених тем і створення емоційного ефекту близькості. Тактика тотальної гіперболізації простежується в переліку тем для обговорення, який поданий у надзвичайно масштабному та значущому вигляді. Це посилює емоційне враження від повідомлення та підкреслює важливість досвіду, який описується. Ритмічний повтор мовних одиниць *we have covered..., we have come* посилює вплив на аудиторію. Тактика аналіз-«мінус» менш виражена, проте порівняння з колегами *we have come to feel more like siblings than colleagues* імпліцитно підкреслює недосконалість стандартних робочих відносин і створює емоційний контраст.

Маніпулятивна стратегія групової ідентифікації реалізується через використання низки мовних засобів, спрямованих на формування відчуття належності до спільноти та одночасно відмежовує від «інших», формуючи соціальну ідентичність. *Тактика інклюзивності* спрямована на демонстрацію спільності з об’єктом впливу. *Тактика дистанціювання* полягає у свідомому применшенні значущості постаті мовця або реципієнта, що дозволяє керувати сприйняттям і формувати бажаний рівень відстороненості чи авторитету. *The Labour mayor said:*

«We're backing young people with the skills and opportunities they need to get started in an exciting career and set themselves up for life... By connecting people to good jobs, we're not just changing individual lives – we're strengthening our communities and securing our region's future prosperity» (BBC, 20 November, 2025) [3]. У наведеному повідомленні використано низку мовних прийомів, спрямованих на формування групової згуртованості та мотивації до участі. Зокрема, маркером спільності виступають займенники *we* та *our*, що створює відчуття єдності між владою, місцевими жителями та молоддю. Апеляція до спільних інтересів реалізована через згадки про допомогу молоді, підтримку місцевих фірм та зміцнення громад. Така групова ідентифікація робить читача частиною позитивної спільноти, а рішення чи ініціативи мера – природним і правильним вибором для «своїї групи».

Маніпулятивна стратегія імунізації висловлювань вбудовує у висловлювання такі мовні елементи, які знижують ризик негативної реакції, сумніву або звинувачення у суб'єктивності. Ця стратегія втілюється за допомогою трьох ключових тактик: *тактика «залучення свідка»* – покликання на авторитети, афоризми та загальновизнані істини; *тактика ідентифікації з аудиторією* – використання колективних займенників, створення ефекту спільності, дружній тон звертання, апеляції до спільних цінностей і досвіду; *тактика «адресатного комплімента»* – пряме схвалення аудиторії та підкреслення її компетентності. *Ladies and gentlemen, friends, Ukraine is grateful to the United States for its overwhelming support, for everything that your government and your people have done for us, for weapons and ammunition for training, for finances, for leadership in the free world, which helps us to pressure the aggressor economically* (CNN, November 24, 2025) [4]. У наведеному висловлюванні простежується поєднання декількох маніпулятивних тактик: ідентифікація з аудиторією через звертання *Ladies and gentlemen, friends* і підкреслення спільної мети створює відчуття єдності та солідарності; адресатний комплімент поєднаний із вдячністю – *Ukraine is grateful ... for everything that your government and your people have done for us* – підсилює позитивне ставлення слухачів, зміцнює їхню самооцінку, водночас зменшуючи ризик критики. В цілому, мовні засоби формують ефект переконливості, дружності та моральної підтримки аудиторії.

Маніпулятивна стратегія модифікації ілокутивної сили висловлювань – це комплекс комунікативних тактик, що реалізуються через категоричну та некатегоричну номінацію. Вони спрямовані на підсилення або пом'якшення комунікативного впливу висловлювання, формуючи у адресата необхідну реакцію без зміни змісту повідомлення. *Тактика емоційної надбудови* включає залучення емоційних висловлювань, фразеологізмів та риторичних питань, які переводять нейтральне висловлювання в імперативне або закликове. *Тактика спільної платформи* ґрунтується на апеляціях до суспільних норм і цінностей. *Yasmin – not her real name – came from Iran to study for a master's degree at a new university in the UK, but she was «shocked» to find many of her fellow students had limited English, and only one or two were British. «How is it possible to continue this coursework without understanding a British accent or English properly?» she tells BBC File on 4* (BBC, 3 December, 2024) [3]. У цьому висловлюванні присутня маніпулятивна стратегія через зміну ілокутивної сили. Риторичне запитання формально є питанням, але фактично виконує роль критики або обвинувачення системи освіти. Використання слова *shocked* перетворює фактичне твердження про рівень англійської у однокурсників на емоційне повідомлення, яке спонукає читача поділяти переживання студентки і сприймати ситуацію як серйозну проблему. У підсумку висловлювання сприймається як емоційно значуще та проблемне, а не просто інформативне.

Маніпулятивна стратегія вербального ультиматуму ґрунтується на погрозі, залякуванні, підміні понять або нав'язуванні єдиного «правильного» вибору, створюючи тиск на адресата. Маніпулятивна стратегія вербального ультиматуму може реалізовуватися через дві характерні тактики: *тактика «навішування ярликів»* передбачає ритмічне та повторюване використання емоційно-експресивної лексики з метою дискредитації особи, товару чи медійного продукту,

формуючи наперед негативне ставлення й звужуючи можливість альтернативної оцінки; *тактика психологічного тиску* полягає у нагромадженні мовних засобів для створення відчуття неминучості, посилює емоційний вплив і змушує реципієнта сприймати висловлювання як безальтернативне. *Defense Secretary Pete Hegseth asserted his vision for how the US military will physically look and act, and offered a stark conclusion: If you don't agree, resign. «The sooner we have the right people, the sooner we can advance the right policies ... but if the words I'm speaking today are making your heart sink, then you should do the honorable thing and resign» he said* (CNN, October 1, 2025) [4]. Маніпулятивна стратегія вербального ультиматуму у висловлюванні Гегсета реалізується через кілька мовних елементів. По-перше, конструкція *if you don't agree, resign* створює жорстку дихотомію, позбавляючи адресата альтернатив і надаючи висловлюванню ультимативного характеру. По-друге, повторюваний прикметник *right* у словосполученнях *the right people* і *the right policies* маркує «правильних» і «неправильних», формуючи приховану оцінну опозицію та реалізуючи тактику «навішування ярликів». По-третє, емоційно забарвлена фраза *if the words I'm speaking today are making your heart sink* створює психологічний тиск, апелюючи до почуття провини або сорому, що змушує адресата сприймати ультиматум як безальтернативний і морально обов'язковий до виконання.

Маніпулятивна стратегія позитивного надання інформації полягає у використанні лінгвістичних тактик, що базуються на принципах довіри, спільних цінностей і пріоритетів. *Тактика переакцентуації оцінки* передбачає свідоме зміщення уваги з потенційно негативних або нейтральних аспектів на позитивні. *Тактика позитивно-оцінної дії* проявляється у підкресленні переваг, достоїнств та високих якостей рекламованого об'єкта, політичної партії або бренду. *These five people are making the world a better place with their kindness, compassion, and courage – and now, they have been named the Top 5 CNN Heroes of 2025. They were all nominated by you – our audience – and selected by CNN to each receive a \$10,000 prize* (CNN, October 29, 2025) [4]. У цьому висловлюванні реалізується маніпулятивна стратегія позитивного надання інформації, яка проявляється через використання оцінної лексики з яскраво позитивним емоційним забарвленням *making the world a better place, kindness, compassion, courage*, що створює ідеалізований образ героїв та емоційно налаштовує читача на схвальне сприйняття. Крім того, підкреслення участі аудиторії через фразу *nominated by you – our audience* посилює ефект причетності й формує позитивне ставлення до події та її учасників.

Стратегія маніпулятивного позиціонування – це група комунікативних тактик, спрямованих на створення позитивного іміджу особи, партії, бренду чи ідеї. Вона полягає у контрольованому представленні інформації, яке формує сприйняття реципієнта у бажаному, «потрібному» напрямку. *Тактика рекомендації* передбачає вербалізоване надання поради. *Тактика покликання на авторитет* полягає у зверненні до позиції відомого фахівця або експерта в певній галузі, що надає аргументу додаткову вагу. *Тактика ймовірного узагальнення* використовує можливість виведення загальних висновків із обмеженої кількості фактів або необ'єктивного підбору аргументів, що може призвести до спотвореного розуміння медіаінформації. *The American Heart Association says Americans should stop eating as many of the most harmful UPFs as possible – especially those high in unhealthy fats, added sugars and salt – while allowing «a small number of select, affordable UPFs of better diet quality» to be eaten as part of a healthy diet* (CNN, August 8, 2025) [4]. У цьому висловлюванні реалізуються тактики покликання на авторитет та рекомендації. Апеляція до авторитету у цьому висловлюванні реалізується через фразу *the American Heart Association says...*, яка посиляється на визнану наукову організацію, надаючи рекомендаціям ваги та достовірності. Такий прийом дозволяє переконувати адресата без додаткових аргументів, апелюючи до наукового авторитету та підвищуючи довіру до змісту повідомлення. Тактика рекомендації втілюється у формулюваннях *should stop eating as many of the most harmful UPFs as possible* та *allowing a small number of select, affordable UPFs of better diet quality to be eaten as part of a healthy diet*. Використання

модального дієслова *should* прямо вказує на бажану дію, спрямовуючи поведінку адресата і підкреслюючи її необхідність.

Маніпулятивна стратегія ухилення від істини – це комплекс вербалізованих тактик, що полягають у дозуванні та спеціальному коментуванні фактів із метою створення бажаного враження, при цьому не вдаючись до прямої неправди. *Тактика підміни цілей* полягає у акцентуванні уваги адресата на можливих вигодах, відволікаючи його від ключових аспектів повідомлення. *Тактика «нової» (штучно змодельованої) інформації* передбачає підкріплення вже наданих знань мовними засобами, створюючи ефект новизни та дозволяючи нав'язливо коментувати факти, іноді некоректно. *Тактика маніпулятивного структурування тексту* використовує розміщення важливої інформації на початку і в кінці тексту, а також мовні одиниці з імплікативним ресурсом, що підсилюють сприйняття повідомлення і спрямовують увагу аудиторії у бажаному напрямку. *SpaceX has pulled off a successful test flight of its newest generation rocket Starship, reversing a trend of disappointing failures. The world's largest and most powerful rocket blasted off from Texas just after 18:30 local time (00:30 BST) for a nail-biting 60-minute flight* (BBC, 27 August, 2025) [3]. У цьому висловлюванні реалізується тактика маніпулятивного структурування тексту, що використовує розміщення позитивної інформації на початку для потрібного емоційного тону та сприятливого враження про подію. Можливий негативний аспект *a trend of disappointing failures* згадується в м'якій формі і відразу компенсується аргументом *the world's largest and most powerful rocket blasted off*, яке посилює потрібне сприйняття – успіх, масштабність, драму. Зазначена тактика дозволяє формувати позитивний образ події, навіть якщо реальна картина складніша або суперечливіша.

Відтворення маніпулятивних стратегій засобами перекладу є важливим аспектом, особливо коли йдеться про медіатексти, оскільки саме вони активно формують громадську думку, впливають на емоції та поведінку аудиторії, і від точності передачі мовних та стилістичних засобів залежить ефективність цього впливу. Питання про доцільність відтворення у перекладі мовних засобів маніпуляції є досить контроверсійним. Дати універсальну відповідь складно, особливо з урахуванням сучасних теорій перекладу. Проте очевидно, що головна мета медіатекстів – не лише інформувати, а й формувати у адресата певне сприйняття подій або явищ, використовуючи як аргументи, так і маніпулятивні мовні прийоми. Тому засоби мовної маніпуляції відіграють ключову роль і повинні бути максимально точно відтворені у перекладі [3, с. 176]. Перекладач, працюючи з англомовними медіатекстами, стикається з необхідністю точно передати маніпулятивні елементи, не лише зберігаючи зміст, але й враховуючи культурні та соціальні контексти [4, с. 346].

Усвідомлення механізмів маніпуляційних стратегій є важливим для точного відтворення в перекладі імпліцитних смислів оригіналу. Деякі мовні засоби маніпуляції не становлять проблеми для українського перекладача, тому що вони легко передаються з однієї мови в іншу без втрати сенсу чи ефекту. *The prince took part in a panel discussion at Kyiv's National Museum of the History of Ukraine in the Second World War – where he advised those leaving military service that there is light at the end of the tunnel* (BBC, 13 September, 2025) [3]. У наведеному висловлюванні реалізуються кілька маніпулятивних стратегій. По-перше, використовується апеляція до авторитету, оскільки присутність принца підкреслює авторитетність його поради і робить її більш переконливою для аудиторії. По-друге, застосовується тактика емоційної надбудови: ідіома *light at the end of the tunnel* створює емоційний ефект надії та оптимізму, підсилюючи мотивуючий характер повідомлення. По-третє, спостерігається ідентифікація з аудиторією, адже порада адресована саме тим, хто залишає військову службу, що формує відчуття персональної значущості. *Принц взяв участь у панельній дискусії в Національному музеї історії України у Другій світовій війні в Києві, де він сказав тим, хто залишає військову службу, що в кінці тунелю є світло*. Переклад точно передає основні маніпулятивні стратегії оригіналу. Апеляція до авторитету зберігається через згадку принца як учасника дискусії, а звернення до

конкретної групи (*тим, хто залишає військову службу*) відтворює ефект персональної значущості. Тактика емоційної надбудови передана еквівалентом (*в кінці тунелю є світло*), зберігаючи оптимістичне забарвлення. У цілому переклад адекватно відтворює імпліцитні смисли та маніпулятивний вплив оригінального висловлювання.

Деякі мовні засоби маніпуляції можуть викликати труднощі під час перекладу. Маніпулятивність, реалізована на різних мовних рівнях, розбіжності лексико-семантичних і граматичних систем обох мов, а також вимоги контексту зумовлюють необхідність використання перекладацьких трансформацій при перекладі медійних текстів. *Wall Street has been riding a historic roller coaster the past few months due to President Donald Trump's on-again, off-again tariff threats. Now, investors are learning to take his words with a grain of salt – and a bit of salsa, too* (CNN, May 28, 2025) [4]. У наведеному висловлюванні реалізується комплекс маніпулятивних стратегій, спрямованих на формування у читача певного оцінного сприйняття подій. Метафора *riding a historic roller coaster* виконує функцію емоційної надбудови, оскільки створює драматизований образ різких економічних коливань і тим самим підсилює відчуття нестабільності. Іронічний вислів *take his words with a grain of salt – and a bit of salsa* водночас передає скепсис і м'яке висміювання. Узагальнення *investors are learning* створює ефект колективної думки, задаючи читачеві модель «правильного» тлумачення подій. *Останні кілька місяців Волл-стріт переживає історичні американські гірки через періодичні погрози президента Дональда Трампа щодо запровадження тарифів. Тепер інвестори вчать сприймати його слова з певною часткою скептицизму та критики.* У перекладі збережено ключові маніпулятивні прийоми: метафора *historic roller coaster* відтворена шляхом калькування образу «американських гірок», що зберігає емоційно-оцінний ефект. Іронічний вислів *take his words with a grain of salt – and a bit of salsa* у перекладі відтворений шляхом модуляції значення, оскільки буквально відтворення («і трішки сальси») не мало б аналогічного прагматичного ефекту в українському контексті. Перекладач трансформував зміст, замінивши культурно специфічну гру слів на узагальнену оцінну конотацію.

Оскільки маніпулятивний ефект значною мірою тримається на асоціативному сприйнятті, у перекладі таких висловлювань дієвою є також компенсація. Цей прийом дає змогу знайти максимально доречний відповідник, який не лише передає зміст оригіналу, а й здатен пробудити в читача той самий емоційний відгук, на який розраховував автор. *At this point, Trump Nation seems willing to stand by their man through thick and thin. But can Mr Trump repair an image that has been severely tarnished among the larger US population?* (CNN, October 18, 2025) [4]. У висловлюванні простежується кілька маніпуляцій. Групова ідентифікація (*Trump Nation*) створює образ згуртованої спільноти прихильників, протиставленої «ширшому населенню». Емоційна надбудова реалізована через вислів *severely tarnished*, що драматизує ситуацію. Апеляція до суспільної думки подається як загальноприйнятий факт, а риторичне запитання стимулює сумнів у можливості відновлення іміджу. *На даний момент, схоже, «Нація Трампа» готова підтримувати свого керівника в горі та радості. Але чи зможе пан Трамп відновити імідж, який був серйозно заплямований серед більшої частини населення США?* Переклад висловлювання добре передає основні маніпулятивні стратегії оригіналу. Значення ідіоми *through thick and thin* компенсоване українським висловом *в горі та радості*. Негативно оцінений вислів *severely tarnished* перекладено як *серйозно заплямований*, що посилює драматичний ефект. Риторичне запитання *But can Mr Trump repair...?* перекладено буквально, що підтримує сумнів і стимулює критичне сприйняття.

Висновки. Сучасні медіа виконують не лише функцію інформування, а й активно впливають на переконання, емоції та поведінку аудиторії. Маніпулятивні лінгвістичні стратегії та тактики у медіадискурсі дозволяють формувати бажані уявлення, створювати певні наративи та стимулювати потрібні реакції читачів або глядачів. Їхнє застосування є важливим інструментом досягнення комунікативних цілей у політиці, рекламі, PR та бізнес-комунікації. Системне

дослідження цих стратегій дає змогу глибше усвідомити, яким чином медіа формують громадську думку та керують сприйняттям аудиторії. При перекладі важливо точно відтворювати маніпулятивні елементи та при необхідності використовувати перекладацькі трансформації, щоб адаптувати культурно специфічні вислови і зберегти їхній впливовий ефект. Правильний вибір лексичних та стилістичних засобів дозволяє зберегти маніпулятивний потенціал оригіналу та стимулювати у читача потрібну реакцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нагорна О. О. Мова як інструмент маніпуляції: стилістичний аналіз використання лексики у політичному й діловому дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2023. Т. 2, вип. 32. С. 64–68. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.2.11>
2. Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Теорія медіалінгвістики: підручник. 2-ге вид.. Київ: Вид-во Ліра-К. 2025. 271 с.
3. BBC news. Електронний новинний портал. URL: <https://www.bbc.com/> (дата звернення: 24.11.2025)
4. CNN news. Електронний новинний портал. URL: <https://edition.cnn.com/> (дата звернення: 24.11.2025)
5. Кам'янець А. Мовні засоби маніпуляції в медійному дискурсі та відтворення їх у перекладі. *Іноземна філологія*. Львів. 2011. Вип. 123. С. 170–177. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fpl.2011.123.408>
6. Бровкіна О., Кондратенко К. Переклад медіатекстів: поліпарадигмальний підхід до мовленнєвої маніпуляції. *Studia Methodologica*. Тернопіль. Кельце: Гельветика. 2025. Вип. 59. С. 343–349. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-59-30>

Дата надходження статті: 01.12.2025

Дата прийняття статті: 24.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.11'373

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-13>

СКОРОЧЕННЯ ЯК ЛЕКСИЧНИЙ КОМПОНЕНТ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІЇ ПІДРУЧНИКІВ «UPSTREAM»)

ABBREVIATIONS AS A LEXICAL COMPONENT OF PEDAGOGICAL DISCOURSE (ON THE MATERIAL OF “UPSTREAM” SERIES OF TEXTBOOKS)

Грек М. О.,

orcid.org/0009-0005-4561-0819

*аспірант кафедри загального мовознавства та слов'янознавства
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

У статті розглядається питання скорочень як лексичного компоненту англomовних підручників. З огляду на широке застосування скорочень у сучасному науковому, політичному, розмовному, медіа- дискурсі, роль скорочень набуває нового значення як необхідної складової для ознайомлення у процесі вивчення англійської мови. Аналіз чисельних публікацій, присвячених аббревіації не дає однозначного визначення поняття «скорочення» або «аббревіація». Питання класифікації та типології таких лексичних утворень також залишається відкритим.

У статті продемонстровано різницю між аббревіатурою та акронімом, а також доведена тотожність понять «аббревіації» та «скорочення». Для досягнення мети дослідження проведено аналіз наявних скорочень та їх класифікація у серії англomовних підручників «Upstream». Крім того, розглянуто роль та значущість скорочень у педагогічному дискурсі. У вибірці присутні наступні види скорочень: графічні, лексичні, апокопа, змішаний тип, латинського походження, алфавітні аббревіатури та акроніми.

Виявлено, що найчисельнішу групу скорочень становлять саме акроніми та аббревіатури. За тематичною ознакою скорочення поділяються на різні сфери вживання: освіта, технології, спорт, навколишнє середовище, розмовний стиль, власні назви компаній, організацій. Скорочення є невід'ємним складником лексичного запасу на відповідних рівнях. Комунікативно-прагматична роль скорочень полягає у тому, що вони знайомлять учнів із цим автентичним лексичним явищем англійської мови, слугують покращенню культурної компетенції.

Скорочення можна віднести до інтернаціоналізмів, оскільки графічна знакова форма є добре впізнаваною і легко закріплюється у інших мовах. Було зроблено висновки про необхідність подальшого вивчення скорочень як важливого лексичного елементу англomовних підручників. Перспективним також вважається дослідження скорочень у контексті педагогічного дискурсу.

Ключові слова: скорочення, аббревіація, аббревіатура, акронім, Upstream, педагогічний дискурс.

The article addresses the issue of abbreviations as a lexical component of English-language textbooks. Given the widespread use of abbreviations in contemporary scientific, political, conversational, and media discourse, their role acquires new significance as an essential element to be introduced in the process of learning English. An analysis of numerous publications devoted to abbreviation does not provide a uniform definition of the term «shortening» or «abbreviation». The classification and typology of such lexical units also remain open questions.

The article demonstrates the difference between an initialisms and an acronym. The research also substantiates the equivalence of the terms «abbreviation» and «shortening» To achieve the research aim, an analysis and classification of existing abbreviations in the «Upstream» series of English-language textbooks was carried out. In addition, the role and significance of abbreviations in pedagogical discourse are examined. The sample includes the following types of abbreviations: graphic, lexical, apocope, mixed type, Latin-origin forms, alphabetic abbreviations, and acronyms.

It was found that the largest group of abbreviations consists of acronyms and initialisms. According to thematic criteria, abbreviations are distributed across various domains of use: education, technology, sports, environment,

conversational style, and proper names of companies and organizations. Abbreviations represent an integral part of the vocabulary at the corresponding levels. Their communicative-pragmatic function lies in familiarizing learners with this authentic lexical phenomenon of the English language and contributing to the development of cultural competence.

Abbreviations may also be regarded as internationalisms, since their graphic forms are easily recognizable and readily adopted by other languages. The study concludes that further research into abbreviations as an important lexical element of English-language textbooks is necessary. The investigation of abbreviations within the context of pedagogical discourse is likewise considered a promising direction.

Key words: abbreviations, initialisms, acronym, Upstream, pedagogical discourse.

Постановка проблеми. Мультимодальність комунікації у ХХІ столітті призвела до кардинальних змін у способах передачі інформації та нової організації вербального тексту. Для досягнення максимального емотивного впливу на аудиторію має суттєве значення стисла, лаконічна подача інформаційного матеріалу. Адже зараз за хвилину ми споживаємо в рази більше інформації, ніж ще десять років тому. Скорочення стають невід'ємною складовою нашого щоденного інформаційного матеріалу, який транслюється через ЗМІ, соціальні мережі, інший медіапростір. Знакова форма скорочення стала оптимальним інструментом для реклами, роблячи певну інформацію більш впізнаваною у поєднанні із візуальним втіленням. На думку дослідниць М. Скоринович та І. Карамишевої, скорочені лексичні одиниці значною мірою є «загадкою в мовному плані, оскільки вони пов'язані з такими дослідницькими проблемами, як проблема структури слова і його значення, типи морфеми, морфемний склад тощо» [1, с. 76]. Таким чином роль скорочень у вивченні англійської мови – універсальному інструменті міжкультурної комунікації – набуває особливої актуальності. Оскільки англomовні підручники ілюструють усі лінгвосоціальні аспекти, то очікується, що скорочення будуть представлені у словниковому складі навчальних матеріалів. Однак варто наголосити, що підручники не завжди встигають за мовно-культурними трендами та тенденціями, тому інформація доноситься до учнів із запізненням або не у повному обсязі. На нашу думку, актуальність дослідження скорочень як лексичного компоненту англomовних підручників не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню скорочень присвячено чимало робіт як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Структура та класифікація скорочень все ще є предметом зацікавленості сучасних дослідників. Л. Черноватий та Н. Ковальчук розглядають тематичну класифікацію англomовних аббревіатур [2]. Ю. Гайденок та О. Сергєєва акцентують увагу на особливостях вживання скорочень, а також на їх класифікації в сучасній англійській мові [3]. В. Гриценко, Т. Ніколаєва та І. Карамишева досліджують особливості функціонування та перекладу англomовних аббревіатур [4; 5; 1]. Т. Ніколаєва також зосереджує свою увагу на проблемі нумеронімів як типу аббревіації [6]. В. Павлюк та Л. Вергун розглядають скорочення у педагогічному дискурсі, зокрема особливості вживання аббревіатур галузі освіти [7; 8]. Прагма-семантичні особливості аббревіацій у сучасній англійській мові слугують предметом зацікавленості Н. Глушук [9]. Незважаючи на існування досить численних досліджень, присвячених проблемам аббревіації, феномен скорочення, який знайшов широке застосування в сучасному інформаційному просторі, безперечно потребує більш уважного дослідження як аспект лексичної компетенції при вивченні англійської мови.

Метою дослідження є аналіз наявних скорочень та їх класифікація у серії англomовних підручників «Upstream». Також маємо на меті розглянути роль та значущість скорочень у педагогічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до класифікації лексичного матеріалу, отриманого методом суцільної вибірки з підручників, необхідно визначити дефініції ключових понять, таких як «скорочення», «аббревіація», «аббревіатура», «акронім». Оскільки у лінгвістичному дискурсі нерідко спостерігається ототожнення зазначених термінів, їх некоректне або взаємозамінне вживання, що спотворює їхню семантичну диференціацію. Після ретельного

аналізу останніх робіт за темою скорочень ми цілком поділяємо думку Т. Ніколаєвої з приводу того, що «визначення скорочень і принципи їх класифікації є дещо проблематичним, оскільки до теперішнього часу не вироблено ні універсального визначення, ні універсальної теорії аббревіації» [6, с. 163]. Звернемося до Словника сучасної лінгвістики, у якому словникова стаття «скорочення» [10, с. 303] відсилає нас до аббревіації: Аббревіація (скорочення) – спосіб утворення іменників шляхом скорочення елементів слів, об'єднаних в одне словосполучення [11, с. 10]. Тобто ці два поняття ототожнюються. Літературознавча енциклопедія надає більш детальну дефініцію: «Аббревіація (від лат. *abbreviatio*: скорочення) – це спосіб словотворення в українській мові, який передбачає скорочення основ слів і їх складання, поєднання усіченої основи зі словом, утворення похідного слова при усіченні твірної частини [12, с. 9]. У свою чергу А. Ніколенко вважає скороченням слово, «що утворене різними способами з існуючих слів» [13, с. 108]. Загалом поняття скорочення взаємозамінне з аббревіацією і його можна визначити як загальний спосіб організації або передачі тексту на письмі або усно. І вже відповідно аббревіація «забезпечує появу аббревіатур та їх різновидів – акроніма, апокопи, афери́зи» [12, с. 9]. Розмежування понять «аббревіатура» та «акронім» в контексті аббревіації не складає труднощів, якщо чітко уявляти принцип словотворення. Великий тлумачний словник та Словник української мови надають схожі дефініції: аббревіатура – це складноскорочене слово, утворене з початкових складів або з перших літер слів словосполучення [14]; аббревіатура – це слово, яке утворилося «скороченням двох або кількох слів, складів чи літер» [15, с. 75].

Сучасні дослідники визначають аббревіатуру як одиницю письмового чи усного мовлення, яка створена з окремих елементів графічної чи звукової оболонки вихідної (початкової) повної форми (слова чи словосполучення), з якою ця одиниця перебуває в певному лексико-семантичному зв'язку [16, с. 116].

У порівнянні з аббревіатурами, акроніми – це слова, що утворились за допомогою перших літер фрази або самого речення [3, с. 81–82]. За Д. Кристалом, акронім слід розуміти як слово, яке створено від початкових букв інших слів, що вимовляється інколи за алфавітом [17].

Тобто можемо зробити висновок щодо основної відмінності між аббревіатурою та акронімом. Акронім передбачає скорочення лише за першими літерами складного слова або словосполучення, у той час як аббревіатура може містити кілька початкових літер, складів або словосполучень. Ще одним критерієм відмінності є той факт, що акронім вимовляється як слово за всіма правилами читання в англійській мові. Аббревіатури ж у свою чергу містять здебільшого приголосні та вимовляються як окремі літери англійського алфавіту [18, с. 310].

Згідно поставленої мети проведемо аналіз та класифікацію скорочень, наявних у підручниках рівня B2, B2+ та C1 серії «Upstream». На сьогодні у сучасних лінгвістичних школах існує велика кількість класифікацій англомовних скорочень. Традиційно скорочення поділяють на лексичні (скорочення слів переважно в усному мовленні) та графічні (скорочення слів на письмі). Основна відмінність між графічною та лексичною аббревіацією полягає у тому, що графічна аббревіація – це скорочення слова в писемному мовленні, а лексична аббревіація – це скорочення слова у сфері усного спілкування. Лексична аббревіація може вживатися і в усному, і в писемному мовленні [9, с. 89].

У вибірці скорочень **графічними** є наступні: BA = Bachelor of Arts, MA = Master of Arts, PhD = Doctor of Philosophy, Rock'n'Roll = rock and roll [19; 20; 21]. Прикладом графічного скорочення або згущення (condensation) є також sb = somebody, sth = something, Dr. = Doctor – утворюються за допомогою ряду приголосних літер [19; 20; 21; 3, с. 80]. Скорочення c/o = care of, p/w = per week також відносяться до графічних і вживаються у текстах для економії місця і вимовляються як відповідні нескорочені [19; 20; 21; 9, с. 89].

Апокопа (або final clipping – усічення кінцевої частини слова, початковий склад зберігається): lab = laboratory, ad = advertising, adverts = advertisement, Sat = Saturday, Sun = Sunday, tel = telephone, fully-furn = fully-furnished, grandma = grandmother, Rio = Rio de Janeiro,

The Rockies = The Rocky Mountains, Inc = Incorporated [19; 20: 21]. Окремо можна виділити таке скорочення слів за допомогою апокопи, в результаті чого з'являється нова складена лексична одиниця: Flexi-time/-schooling = flexible time/schooling; Mid-1800s, Mid-forties, Mid-1970s, Mid-morning, Mid-afternoon = middle [19; 20: 21]. Прикладів **афери** – усічення початкового складу слова у вибірці не спостерігається, як і **синкопи** – видалення середини. Представниками **змішаного типу** (видалення початкового та кінцевого елементу слова) є такі скорочення: fridge = refrigerator, sci-fi = scientific fiction, а також аббревіатури, утворені з першої літери слова і цілого слова, наприклад: e-mail, Ebook, E Ink, Epublisher, e-business, e-commerce [19; 20; 21]. Н. Глушук називає цей спосіб словотворення евфемістичними або складними аббревіаціями – слова, у яких аббревіатурою є перша літера, що вважається словом-табу [9, с. 90].

Значну групу скорочень становлять **алфавітні аббревіатури**, де кожен елемент вимовляється окремо згідно алфавітному звучанню: WC = water closet, USA = United States of America, UK = United Kingdom, TV = television, ID (card) = identification card, ATM = automated teller machine, CCTV = closed circuit TV cameras, GPS = Global Positioning System, DVD = digital versatile disc/digital video disc, PC = personal computer, CD = compact disc, HMV = His Master's Voice (CD's shop), NFL = National Football League, NBA = National Basketball Association, GM = Genetically modified, BBC = British Broadcasting Corporation, BT = British telephone company, PGA = Professional Golfers' Association of America, WBC = World Boxing Council, EU = European Union, GCH = Gas Central Heating, GM = Genetically modified, RSPB = the Royal Society for the Protection of Birds, EFD = Employer's forum on disability, CC = carbon copy (in a letter), MTV = Music Television, IQ = intelligence quotient [19; 20: 21].

Наступну групу скорочень, представлених у підручниках, становлять **акроніми**. За визначенням Н. Глушук – це «ініціальні лексичні аббревіатури, що вимовляються як слова нового типу, фонетична структура котрих відповідає фонетичній структурі одноморфемних слів, а читаються, відповідно до правил орфоепії як звичайні слова» [9]. Для того, щоб визначити чи належить скорочення до акронімів, необхідно перевірити вимову за транскрипцією: UNESCO ['ju: 'neskou] = United Nation Educational Scientific and Cultural Organization, BASIC ['bei.sik] = Beginner's All-purpose Symbolic Instruction Code, NASA ['næs.ə] = National Aeronautics and Space Administration, UEFA [ju: 'ei.fə] = Union of European Football Associations. FIFA ['fi:fə] = Fédération Internationale de Football Association (фр.) <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fifa> LA [ˌel'eɪ] = Los Angeles, AIDS [eɪdz] = acquired immune deficiency syndrome, SAG [sæg] = Screen Actors Guild [19; 20: 21].

Варто також додати, що у підручниках як і в неадаптованих матеріалах зустрічається різна форма скорочення: U.S.A./USA, U.A.E./UAE, B.C./BC, U.S.S.R./USSR [19; 20: 21]. Вважається, що традиційною практикою є використання крапок у скороченнях географічних назв, однак також спостерігається зростаюча тенденція до опускання крапок у таких скороченнях [22].

Окрему групу скорочень становлять **латинські аббревіації**: SPA = Sanus per Aquam /Sanitas per Aquam, etc. = etcetra, et cetera – and so on, AD = Anno Domini – нашої ери, CV = curriculum vitae – резюме, A.M., a.m. = ante meridiem – before midday, in the morning, e. g. = exempli gratia – for example, for instance [19; 20: 21]. Такі специфічні мовні одиниці як аббревіатури та акроніми у англомовних підручниках можна поділити на певні тематичні групи, щоб проаналізувати лексичну наповненість підручників і спрогнозувати тематичну обізнаність студентів:

1. **Освіта**: GCSE = General Certificate of Secondary Education; NVQ = National vocational qualification; HND = Higher National Diploma, OHP = overhead projector, PE = Physical Education, BA = Bachelor of Arts, MA = Master of Arts, PhD = Doctor of Philosophy [19; 20: 21].

2. **Навколишнє середовище. Екологія**: WWF = World Wide Fund for Nature, RSPB = the Royal Society for the Protection of Birds, GM = Genetically modified [19; 20: 21].

3. **Технології**: AI = Artificial Intelligence, AM = Automated Mathematician, BASIC = Beginner's All-purpose Symbolic Instruction Code, PC = Personal computer, HAL = Heuristically programmed

ALgorithmic computer, IT – Information Technology, HD = High Definition, CCTV = closed circuit TV cameras, GPS = Global Positioning System [19; 20; 21].

4. Спорт: FIDE = Fédération Internationale des Échecs (фр.) – International Chess Federation, UEFA = Union of European Football Associations, NFL = National Football League, NBA = National Basketball Association, PGA = Professional Golfers' Association of America, WBC = World Boxing Council [19; 20; 21].

5. Власні назви компаній та організацій: IBM = International Business Machines Corporation, FBR=Research division of Fairfax Business Media, IIP = Integrated Industrial Platforms, HALO = Hazardous Area Life-support Organization, Apple Inc = Apple Incorporated, EU – European Union, UNESCO = United Nation Educational Scientific and Cultural Organization, NASA = National Aeronautics and Space Administration, BBC = British Broadcasting Corporation, BT = British telephone company [19; 20; 21].

6. Письмова та усна комунікація: IOU = I owe you, PA = Personal Assistant, PR = Public Relations, SAE = self-addressed envelope, HP = hire purchase, ETA = estimated time of arrival, ASAP = as soon as possible, DIY = do-it-yourself, a.m. = before midday, tel = telephone, grandma/granny = grandmother, sb = somebody, sth = something, Dr. = Doctor [19; 20; 21].

Одним із завдань нашого дослідження є розглянути роль та значущість скорочень у педагогічному дискурсі. Варто погодитися, що основне завдання аббревіації – це підвищення результативності комунікації. Т. Ніколаєва з цього приводу каже: «Абревіація служить засобом заповнення лексичних або словотворчих лакун в узуальній лексиці, підтверджуючи потребу суспільства в найменуванні нової реалії» [5, с. 108]. Оскільки скорочення – це природний спосіб формування мови певного народу і відображення його культурного коду, то значною мірою скорочення несуть пізнавальну роль, знайомлячи студентів із культурним контекстом англійських країн, що у свою чергу сприяє розширенню світогляду. Класифікація аббревіатур за тематикою продемонструвала наявність скорочень у галузі спорту, високих технологій, освіти тощо. Вище ми зазначали, що підручник не завжди відображає найактуальніші, новостворені аббревіації, і учні змушені самостійно декодувати інформацію. Тим не менш існують загальноприйняті скорочення на позначення понять, явищ, предметів, організацій, які не демонструють тенденцію до зникнення, а отже, такі скорочення повинні бути в активному лексичному запасі студентів.

У процесі вивчення англійської мови в контексті педагогічного дискурсу чи не найважливішим є здобуття лексичної компетенції відповідно рівню. Скорочення як елемент «живого» мовлення ненав'язливо формують мовну компетенцію, адже знайомство з різними видами аббревіацій допомагає ідентифікувати та декодувати їх у адаптованих та автентичних матеріалах (новини, соцмережі). Тобто скорочення виконують комунікативно-практичну функцію, допомагаючи розуміти сучасне мовлення носіїв, особливо в неформальних жанрах (чати, листування, інтернет-комунікація). Наявність скорочень різного типу в англійських підручниках також має на меті навчити студентів економії мовних засобів і точності вираження, що є необхідним для наукового, ділового та професійного стилю. Варто також зазначити, що скорочення можуть виступати універсальною знаковою системою, яка є зрозумілою на комунікативному та міжкультурному рівнях. Аббревіатури як і акроніми можуть бути зрозумілими для різномовних комунікантів, але об'єднаних спільною сферою зайнятості, інтересів.

Висновки. У ході дослідження було встановлено різницю між поняттями «скорочення», «аббревіація», «аббревіатура», «акронім». Не дивлячись на різне трактування цих понять дослідниками, ми дійшли висновку про тотожність скорочення та аббревіації. Також надано вичерпні дефініції видам скорочень – аббревіатурі та акроніму. Проведене дослідження дає змогу зробити висновки про кількісний та якісний склад скорочень, наявних у підручниках серії «Upstream». Найбільшу групу скорочень, представлених у вибірці, становлять

аббревіатури та акроніми. Присутні також графічні, латинські аббревіації. Тематика скорочень досить широка, не обмежена базовими, загальновідомими прикладами. Присутні скорочення з галузі освіти, спорту, навколишнього середовища, технологій тощо. Скорочення відіграють важливу роль у формуванні лексичної компетенції, а також розширюють можливості для міжкультурної комунікації. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш детальному аналізі наявних скорочень у підручниках та їх ролі у педагогічному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скоринович М., Карамішева І. Аббревіатура у сучасних англomовних ЗМІ: особливості функціонування та труднощі перекладу. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 31. С. 76–79.
2. Черноватий Л., Ковальчук Н. Тематична класифікація англomовних аббревіатур назв підходів до навчання мов та форм його організації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2020. № 92. С. 129–137. DOI: 10.26565/2227-8877-2020-92-18.
3. Гайденок Ю., Сергєєва О. Особливості вживання скорочень та їх класифікація в сучасній англійській мові. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. № 24 (1). С. 78–82. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.1.15>.
4. Гриценко В. Аббревіатури та скорочення в англomовних текстах та особливості їх перекладу. *International scientific journal «Grail of Science». Section XXIII. Philology and Journalism*. 2022. № 12-13. С. 432–434. DOI: 10.36074/grail-of-science.29.04.2022.072.
5. Ніколаєва Т. Перекладацькі аспекти сучасних англійських аббревіацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 37 (3). С. 107–110.
6. Ніколаєва Т. Англійські нумероніми як тип аббревіації в мові соціальних мереж. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2021. № 9. С. 162–166. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.24>.
7. Павлюк В. Аббревіація в сучасній англійській мові: особливості вживання аббревіатур галузі освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 8 (42). С. 142–148.
8. Вергун Л. Скорочення в англійській терміносистемі «освіта» та їх переклад українською мовою. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2002. №7. С. 80–87.
9. Глушук Н. Прагма-семантичні особливості аббревіацій у сучасній англійській мові. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Лексична семантика*. 2011. № 3. С. 87–92.
10. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Том 3. Донецьк : ДонНУ, 2012. 426 с.
11. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Том 1. Донецьк : ДонНУ, 2012. 402 с.
12. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія. Том 2. Київ : Академія», 2007. 621 с.
13. Ніколенко А. Лексикологія англійської мови – теорія і практика. Вінниця : Нова книга, 2007. 528 с.
14. Великий тлумачний словник (BTC) сучасної української мови. URL: <https://1531.slovaronline.com/209-%D0%B0%D0%B1%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%96%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0> (дата звернення: 13.11.2025).
15. Словник української мови: У 20 т. / Голов. наук. ред. В.М. Русанівський, наук. ред. Н.Г. Озерова ; уклад.: Л.Л. Шевченко та ін. Київ : Наукова думка, 2010. 911 с.
16. Єнчева Г., Семігінівська Т. Переклад нормативних документів Всесвітньої організації охорони здоров'я: термінологічні аббревіатури та акроніми. *Науковий вісник Міжнародного Гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. Т. 47. С. 115–119. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-3.26>.
17. Crystal D. An Encyclopaedic Dictionary of Languages. Penguin, 1994. 428 p.
18. Корнева З., Глінка Н. Новітні аббревіатури та скорочення в англійських економічних текстах та їх переклад українською мовою. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2008. № 4. С. 308–312.
19. Evans V., Dooley J. Upstream B2 Intermediate Student's book. Newbury : Express Publishing, 2008. 222 p.

20. Evans V., Obee B. Upstream B2+ Upper intermediate Student's book. Newbury : Express Publishing, 2014. 264 p.
21. Evans V., Dooley J., Edwards L. Upstream C1. Newbury : Express Publishing, 2014. 256 p.
22. United States, United States of America, US, U.S., USA, U.S.A. URL : <https://www.noslanguages-ourlanguages.gc.ca/en/writing-tips-plus/united-states-united-states-of-america-us-usa> (дата звернення: 17.11.2025).

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 19.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'25:808.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-14>

НОРМИ ПЕРЕКЛАДУ ТА НОРМИ РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТУ: ТОЧКИ ПЕРЕТИНУ

TRANSLATION NORMS AND TEXT EDITING NORMS: POINTS OF INTERSECTION

Данилюк Н. О.,*orcid.org/0000-0002-7373-2902**Web of Science Researcher ID: rid41375**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри прикладної лінгвістики**Волинського національного університету імені Лесі Українки***Засєкін С. В.,***orcid.org/0000-0001-9453-3534**Scopus-Author ID: 35112194200**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри прикладної лінгвістики,**Волинський національний університет імені Лесі Українки*

У статті досліджено точки перетину норм перекладу та норм редагування тексту, що формуються в сучасному українському й зарубіжному перекладознавстві. Акцент зроблено на потребі уніфікованих стандартів перекладу текстів різних жанрів і стилів та чітких критеріїв оцінювання якості перекладу й редагування. Актуальність проблеми зумовлена зростанням обсягів перекладу, активним використанням комп'ютерних програм, машинного перекладу та технологій постредагування. Узагальнено підходи Г. Турі, К. Райс, Г. Фермеєра, Ю. Гаус та Е. Честермена, які трактують норми перекладу через лінгвістичні, функціональні, прагматичні, етичні й соціокультурні чинники. Проаналізовано українські дослідження, присвячені нормам редагування перекладених текстів, зокрема лінгвістичним, композиційним, логічним, психолінгвістичним, видавничим та етичним вимогам. Розглянуто моделі критичного та зіставного аналізу перекладу, спрямовані на визначення еквівалентності, жанрово-стилістичної відповідності та прагматичної адекватності. Окрему увагу приділено машинному перекладу, автоматизованим системам контролю якості та процесам постредагування, що істотно змінюють перекладацьку практику. Підкреслено обмеження машинного перекладу для художніх і публіцистичних текстів і необхідність різних підходів до оцінки перекладу людиною та машиною. У висновках сказано, що норми перекладу й редагування мають чимало спільних рис, адже обидва процеси спрямовані на забезпечення еквівалентності, цілісності, стилістичної точності та комунікативної ефективності. Водночас українські дослідники зосереджують увагу здебільшого на лінгвістичних аспектах, тоді як зарубіжні більше враховують етичні, соціокультурні аспекти й чинник цільової аудиторії.

Ключові слова: норми перекладу, редагування тексту, якість перекладу, еквівалентність, критика перекладу, машинний переклад, постредагування.

The article analyzes the intersection of translation norms and text-editing norms within modern Ukrainian and international translation studies. The authors emphasize the need for unified standards governing the translation of texts of various genres and styles, as well as for clear criteria used to assess translation quality and edit translated texts. This need grows alongside the expansion of translation practice, the use of computer-assisted tools, and the spread of machine translation and post-editing technologies. The study summarizes key approaches of G. Toury, K. Reiss, H. Vermeer, J. House, and E. Chesterman, who view translation norms through linguistic, functional, pragmatic, ethical, and sociocultural dimensions. Ukrainian scholars' work is characterized by attention to linguistic, stylistic, compositional, logical, and editorial requirements applied in preparing translations for publication. The article also reviews models of translation criticism and comparative analysis, focusing on equivalence, genre-style consistency,

communicative adequacy, and reader expectations. Special consideration is given to machine translation, automated quality-assessment tools, and post-editing workflows, which increasingly influence professional translation. The authors note limitations of machine translation for literary and journalistic texts and stress the necessity of separate evaluation criteria for human and machine-generated translations. The conclusion highlights numerous points of convergence between translation and editing norms: both aim to ensure coherence, equivalence, stylistic accuracy, and communicative effectiveness. At the same time, Ukrainian scholarship primarily concentrates on linguistic and stylistic parameters, whereas international research more actively integrates sociocultural and ethical aspects as well as the needs of the target audience.

Key words: translation norms, editing norms, translation quality, equivalence, translation criticism, machine translation, post-editing.

Постановка проблеми. У сучасному українському та зарубіжному перекладознавстві постала важлива проблема вироблення чітких норм перекладу текстів із різною жанрово-стильовою належністю, на які мають орієнтуватися перекладачі. Не менш вагомим є також проблема уніфікації критеріїв оцінювання якості перекладу, потрібних для діяльності перекладачів, критиків та редакторів, і норм редагування, на які спираються фахівці для покращення рівня перекладених текстів. Вирішення цих проблем стало нагальним з огляду на зростання обсягів перекладу в різних галузях, використання комп'ютерних програм для перекладання і редагування, що зумовлює необхідність осмислення та узагальнення набутків світового перекладознавства, а отже, й *актуальність* нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти вироблення перекладацьких норм привертали увагу зарубіжних учених: М. Амманн (модель критичного аналізу перекладу); Г. Вермеєра (перекладацькі стратегії залежно від «скопосу» – мети перекладу); К. Райс (перекладацькі норми відповідно до типу тексту та його домінуючої функції, оцінювання перекладу на основі лінгвістичних та нелінгвістичних чинників); Г. Турі (виділення норм та конвенцій; постулати вихідного та цільового текстів); Е. Честермана (норми професійного стандарту, комунікативні норми, реляційні або лінгвістичні норми) й ін. Про публікаційні стратегії та редакційні практики, що залежать від оцінки тексту вихідної мови і тексту перекладу, писали С. Баснет, Л. Венуті, Ю. Гаус, Л. Оверас, Е. Пим та інші науковці.

В українському перекладознавстві основи теорії загального редагування в поєднанні з особливостями тексту перекладу висвітлено в навчальних посібниках та конспектах лекцій Т. Гетьман (оцінка якості перекладу, перекладацький стандарт, специфіка редагування за мовними рівнями), В. Губарця (видавнича робота з перекладами), С. Гузенко (редакторський аналіз перекладеного тексту, методи редагування книжкових, газетно-журнальних, інтернет-видань), М. Зарицького (етапи створення та редагування перекладів, практичний аналіз тексту оригіналу та перекладу), З. Партика (види норм редагування, підготовка тексту до видання), О. Ребрія (норми та критерії оцінювання перекладу, цілі редагування), М. Тимошика (редагування і видання різних типів перекладів). Практичні вказівки містяться в методичних рекомендаціях А. Зорницького (перекладені тексти для редагування), В. Мусафір (підходи до критичного аналізу перекладу, зіставлення перекладу та оригіналу). Низку матеріалів присвячено специфіці галузевого перекладу та різновидам редагування: посібник В. Різуна (літературне редагування), статті Д. Міронової (редагування художнього тексту), poradnik Н. Непійводи (редакторська робота з науковим текстом) та ін. Останнім часом з'явилися праці про міжнародні та національні стандарти перекладацької діяльності (К. Рябова, М. Романюха та ін.), про комп'ютерні програми перекладу, оцінювання якості тексту та використання зіставних / паралельних корпусів (С. Засєкін, Д. Каліщук, О. Козоріз та ін.), про постредагування машинного перекладу (В. Ігнатенко й ін.). Усі ці напрацювання в нинішніх реаліях потребують узагальнення.

Мета дослідження – проаналізувати результати наукових студій українських і зарубіжних учених, а також досвід практичної діяльності фахівців у галузі унормування роботи перекла-

дачів і редакторів, окреслити загальні норми перекладу та норми редагування перекладеного тексту, встановити їхні спільні риси.

Виклад основного матеріалу. За словами українського науковця О. Ребрія, «сукупність вимог, що висуваються до якості перекладу, називається *нормою перекладу*. Якість перекладу визначається ступенем його відповідності перекладацькій нормі й характером мимовільних чи свідомих відхилень від цієї норми» (виділення наше. – Н. Д.; С. 3.) [1, с. 24]. Зарубіжні вчені по-різному пояснюють норми перекладу, розуміючи сам переклад у вузькому значенні (заміна тексту вихідною мовою на текст цільовою мовою) та в широкому (врахування позамовних чинників, особи перекладача, мети перекладу й ін.). Зокрема, німецька мовознавиця Ю. Гаус пише: «Переклад можна визначити як результат лінгвістично-текстової операції, в якій текст однією мовою переконтекстуалізується в іншій мові» [2, с. 2]. Вона зауважує, що на переклад суттєво впливають різноманітні позалінгвальні чинники. Саме ця взаємодія між «внутрішніми» лінгвістично-текстовими та «зовнішніми» контекстуальними параметрами робить переклад явищем, яке складно кваліфікувати та нормувати. З'ясовуючи поняття «переклад», ізраїльський вчений Г. Турі використовує три постулати: «постулат вихідного тексту», «постулат перенесення» та «постулат зв'язку», поєднуючи їх із мовою та культурою. Текст перекладу – це «будь-який текст цільової культури, для якого є підстави попередньо постулювати існування іншого тексту в іншій культурі/мові, з якого він, імовірно, походить шляхом операцій перенесення і з яким він тепер пов'язаний набором зв'язків, заснованих на спільних рисах, деякі з яких можна вважати – у межах даної культури – необхідними та/або достатніми» [3, с. 31].

Критика перекладу (зокрема, встановлення критеріїв оцінювання перекладеного тексту і його відповідності перекладацьким нормам), на думку німецької дослідниці К. Райс, мають залежати від типу тексту в мові-джерелі та основної функції: змістовно-орієнтований (інформативна), формо-орієнтований (експресивна), апелятивно-орієнтований (оперативна). До першого віднесено науково-технічні тексти, до другого – художні, до третього – масмедійні; четвертий тип стосується аудіомедіальних, або мультимедіальних текстів [4, с. 30–43]. Тип тексту є надійним орієнтиром у виборі адекватного методу перекладу, у врахуванні лінгвістичних і позатекстових елементів. Дослідниця вважає, що літературні (іншими словами – жанрово-стилістичні), лінгвістичні (власне мовні) та прагматичні категорії критики перекладу мають бути підпорядковані функціональній категорії. Цей підхід чітко відображено в «скопос-теорії перекладу», або теорії мети, за якою оцінка якості перекладеного тексту залежить від досягнення перекладачем поставленої мети і потреб замовників (німецькі автори К. Райс, Г. Фермеєр та ін.) [5].

Англійський лінгвіст і перекладознавець Е. Честерман запропонував свою теорію норм перекладу, яка ґрунтується на досягненнях попередників: працях Г. Турі, представників «маніпулятивної школи» (А. Лефевр, С. Басснет та ін.) і використовується для оцінювання та корекції перекладів у процесі редагування. Учений виділяє дві групи норм: 1) *норми очікування* (expectancy norms) – відображають очікування читачів перекладу щодо його тексту; допомагають оцінювати адекватність та прийнятність перекладу; 2) *професійні норми* (professional norms) – регулюють процес перекладу та поведінку перекладача. У межах другої групи виокремлено такі підгрупи: 2а) норма відповідальності (accountability norm) – етична норма, яка стосується сумлінності перекладача, здатності виконати взяті зобов'язання; 2б) норма комунікації (communication norm) – соціальна норма, яка полягає в тому, що перекладач має досягти оптимальної комунікації між сторонами; 2в) норма відношення (relation norm) – передбачає, що перекладач забезпечить адекватне співвідношення між текстом оригіналу і текстом перекладу [6, с. 165–184].

Німецька мовознавиця Ю. Гаус підсумовує підходи попередніх дослідників і пропонує враховувати такі норми при оцінюванні якості перекладеного тексту: 1) структурні характерис-

тики, експресивний потенціал та обмеження двох мов, що задіяні в перекладі; 2) позалінгвальний світ, який по-різному членується мовами оригіналу та перекладу; 3) вихідний текст з його лінгвістично-стилістично-естетичними особливостями, що належать до норм вживання, які існують у вихідній лінгвокультурній спільноті; 4) лінгвістично-стилістично-естетичні норми цільової лінгвокультурної спільноти; 5) норми цільової мови, засвоєні перекладачем; 6) інтертекстуальність тексту в цільовій культурі; 7) традиції, принципи, історія та ідеології перекладу, що існують у цільовій лінгвокультурній спільноті; 8) перекладацьке «завдання», надане перекладачеві особою(ами) або установою, що замовляє переклад; 9) умови роботи перекладача; 10) знання, досвід, етична позиція перекладача [7, с. 13–16]. Ці норми, на наш погляд, якнайповніше враховують власне лінгвістичні та позалінгвальні (соціокультурні, етнокультурні, прагматичні) чинники й специфіку діяльності перекладача, спрямовану на потреби лінгвокультурної спільноти.

На думку О. Ребрія, «норма перекладу складається в результаті взаємодії п'яти різних видів нормативних вимог: норми еквівалентності перекладу; жанрово-стилістичної норми перекладу; норми перекладацької мови; прагматичної норми перекладу; конвенціональної норми перекладу» [8, с. 25]. *Норма еквівалентності перекладу* виступає як основа комунікативної рівноцінності тексту оригіналу і перекладеного тексту, передбачає їхню якнайбільшу змістову спільність. *Жанрово-стилістична норма перекладу* – це вимога відповідності перекладу домінантній функції та стилістичним особливостям типу тексту, до якого належить переклад. *Норму перекладацької мови* автор визначає як вимогу дотримувати правил і норм узусу вихідної мови. *Прагматична норма перекладу* полягає у потребі забезпечення прагматичної цінності перекладу (її названо «суперфункцією, що підпорядковує всі інші аспекти перекладацької норми»). *Конвенціональну норму перекладу* описано як вимогу максимальної близькості тексту перекладу до оригіналу, його здатності повноцінно замінювати оригінал.

У процесі оцінювання відтвореного перекладачем тексту критик перекладу та його редактор мають зіставити оригінал і переклад, орієнтуючись на порівняльну граматику, лексикологію та стилістику двох або більше мов за відповідними рівнями та дотримання прийнятих у цільовій культурі норм перекладу. Дослідники вважають еквівалентність перекладу найбільш об'єктивним критерієм якості роботи перекладача. О. Ребрій у цитованій праці виділяє такі три аспекти оцінювання перекладацької діяльності: 1) *ступінь еквівалентності* перекладу оригіналу (зіставлення потенційної та реальної еквівалентності); 2) *ступінь складності задач, розв'язуваних перекладачем* (встановлення перекладацьких труднощів, трансформації в перекладі); 3) *визначення цінності перекладу* (наскільки повно він реалізує мету і завдання, його важливість для реципієнтів).

На думку О. Чередниченка та Я. Коваль, оцінюючи переклад будь-якого іноземного тексту, необхідно вказати: а) чи передав перекладач науковий, ідеологічний або естетичний зміст оригіналу; б) чи ідентичний ефект оригінального та перекладеного текстів; в) чи збережено автентичність образності в рамках загальної системи; г) чи збережено індивідуальний стиль та мову автора, тон оповіді та його оригінальні інтонації; ґ) чи добре перекладено характерну лексику, ідіоматичні вирази тощо; е) чи не порушує переклад норм цільової мови; є) чи досягнуто еквівалентності на рівні слова; ж) ступінь дотримання стандарту цільової мови (наявні іноземні конструкції, помилки в лексичному та синтаксичному розподілі тощо); з) лінгвістичне багатство перекладу (ступінь використання лінгвістичних ресурсів) [9, с. 79–80]. Крім того, автори наголошують: щоб правильно оцінити переклади текстів, які належать до певних жанрів і типів, необхідно враховувати їхні лінгвостилістичні особливості.

Уважаємо вартою уваги модель критичного аналізу перекладеного тексту, запропоновану німецькою дослідницею М. Амманн, що складається із п'яти етапів (за її словами – «кроків»): 1) перший крок перед початком роботи над текстом – визначення функції перекладу, яка може відрізнитися від функції вихідного тексту; 2) встановлення внутрішньої текстової

зв'язності (когерентності) – для цього потрібно проаналізувати мовну форму та зміст перекладеного тексту; 3) з'ясування функції вихідного тексту; 4) встановлення внутрішньотекстової зв'язності вихідного тексту; 5) виявлення міжтекстового зв'язку між перекладом та вихідним текстом – цей інтертекстуальний аспект аналізу ґрунтується на результатах перших чотирьох кроків [10, с. 212–217]. Дослідниця вважає вирішальною роль читачів у сприйнятті текстів, без яких не можна визначити функцію та внутрішньотекстові зв'язки.

Українська авторка В. Мусафір описала навчальну схему порівняльного аналізу перекладу та оригіналу, що охоплює такі етапи: 1) загальні особливості оригіналу та перекладу (хто є автором оригінального тексту та кінцевого продукту; до якого стилю належать обидві тексти; які стилістичні особливості помітно; що може викликати труднощі при перекладі); 2) порівняльний аналіз текстових рівнів: *фонетичного* (якщо наявні виразні ознаки), *морфологічного* (відтворення граматичних категорій, частин мови, особливостей словобудови тощо), *лексичного* (відбиття основних шарів лексики), *синтаксичного* (відображення типології речень, стилістичних фігур); 3) висновок щодо загальних розбіжностей між оригіналом та перекладом, коригування стилістичних недоліків і помилок; 4) оцінювання якості перекладу (чи був переклад дослівним, адекватним, вільним, фрагментарним тощо); 5) з'ясування труднощів, які здобувачі освіти мали під час порівняльного аналізу; виявлення їх причин та рекомендацій щодо усунення слабких місць аргументаційного апарату) [11, с. 11–12].

Після оцінювання рівня перекладу та з'ясування допущених перекладачем неточностей і помилок варто приступати до редагування. М. Тимошик розглядає поняття редагування в широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні «редагування є видом професійної діяльності, пов'язаною з підготовкою до випуску різних видів видавничої продукції, а також теле-, радіопередач та кінофільмів. Така діяльність здійснюється здебільшого у сферах засобів масової інформації, книговидання та кінематографії» [12, с. 113]. У вузькому розумінні редагування – це складник редакційно-видавничого процесу, що передбачає виконання редактором низки функцій, спрямованих на удосконалення змісту і форми призначеного для друку або передачі в ефір твору. Крім того, редагування перекладу може здійснювати автор перекладу (авторське редагування) або інша людина (редакторське редагування). У першому випадку перекладач може покращувати свій переклад, відшукуючи найвдаліші варіанти, у другому – професійний редактор, що потребує належного фахового рівня, досвіду і тактовного ставлення до творчого стилю перекладача. О. Ребрій виокремлює такі аспекти редагування перекладеного тексту, що перегукуються з нормами перекладу: 1) *смісловий* (відповідність перекладеного тексту оригіналові за змістом); 2) *жанрово-стилістичний* (врахування жанрово-стилістичних норм у мові першотвору і перекладу); 3) *лексичний* (адекватне використання термінології, іншомовних слів, синонімії, антонімії, багатозначних слів, засобів образності тощо); 4) *граматичний* (нормативне вживання речень, дієслова-зв'язки «є», уникання зайвих слів, ясність викладу й ін.) [13, с. 40–41].

Український науковець З. Партико з погляду редагування та підготовки перекладених текстів до видання пропонує ширший перелік норм: 1) *лінгвістичні* (зафіксовані у правилах орфографії та пунктуації, у довідковій літературі); 2) *психолінгвістичні* (пов'язані з процесом творення тексту перекладачем і його покращенням завдяки редактору); 3) *логічні* (зумовлені законами логіки в побудові тексту); 4) *композиційні* (зорієнтовані на відбиття композиційної структури першотвору); 5) *наукові* (відображають достовірність результатів наукового пошуку; насамперед за них відповідає автор оригіналу, рецензент і науковий редактор); 6) *видавничі* (закріплені в загальнодержавних і галузевих стандартах); 7) *юридичні* (відбиті в законодавчих актах); 8) *поліграфічні* (вміщені в спеціальних інструкціях та галузевих стандартах); 9) *етичні* (переважно наведені в кодексах етики перекладача і редактора, у документах із етичної політики перекладацьких установ та видавництвах); 10) *естетичні* (спрямовані на задоволення естетичних потреб цільової аудиторії) [14, с. 85]. Учений зазначає, що цей перелік не вичерпа-

ний і в процесі конкретної роботи з текстами перекладів може бути доповнений, за потреби, іншими нормами (напр., теологічними, ідеологічними тощо).

У разі невідповідності перекладеного тексту визначеним нормам та його низької якості редактор змушений вдаватися до виправлення. Т. Бондаренко розглядає правку як «практичну реалізацію висновків редакторського аналізу, що передбачає внесення змін до тексту» і звертає увагу на такі різновиди: за ступенем і характером змін у тексті (правка-скорочення, правка-обробка (правка-доопрацювання), правка-переробка, правка-вичитування), за суб'єктом виконання (авторська, редакторська, коректорська) [15, с. 9].

Із поширенням систем машинного перекладу (СМП) набули розвитку програми автоматизованої оцінки якості та редагування. Польський дослідник К. Томашевський докладно розглядає методи тестування якості перекладу – «вирішального процесу, який гарантує, що переклад не лише передає значення оригіналу, але й є культурно та лінгвістично прийнятним для цільової аудиторії» [16]. Зокрема, він вважає одним із популярних інструментів для оцінювання якості перекладу TMS (Translation Management Systems – системи управління перекладами), що інтегрують низку опцій для моніторингу та покращення якості перекладу: модулі для автоматичної перевірки термінологічної узгодженості, впровадження так званої «пам'яті перекладів» та використання термінологічних баз даних (напр., система SDL Trados та ін., що пропонують розширений аналіз тексту та можливості автоматичної перевірки). Оцінювання якості перекладу також підтримують спеціалізовані інструменти забезпечення якості (QA), які можуть бути невід'ємною частиною TMS або існувати як окремі платформи (напр., програми Xbench та QA Distiller виявляють помилки – невідповідності, друкарські описки, неправильну пунктуацію, повтори тощо). Крім того, ефективне використання відгуків клієнтів є ключовим елементом у покращенні якості перекладу.

На сайті київського бюро професійних перекладів «Атлант» рекомендовано використовувати низку програм для машинного редагування текстів, що полегшують роботу перекладачів, зокрема: ApSIC Comparator (формує звіт усіх змін, внесених перекладачем), IE_Poliglot (в автоматичному режимі розбиває матеріал на блоки та виводить у двох стовпцях), AfterScan 5.1. (шукає помилки, контролює пробіли та пунктуацію), VolRepl (перевіряє текст на помилки, зберігає список заміненних слів та літер у звіті), IC: Перекладач (застосовують для роботи з великими обсягами матеріалу; контролює точність перекладу термінів, формує звіт про внесені зміни), Wordfast 5.0. (залучають для редагування перекладу однотипного матеріалу, дотримання єдності термінології), WordFinder (здійснює пошук синонімів до слів та словосполучень, допомагає створювати свої словники) [17]. Зауважимо, що більшість ресурсів потребують придбання ліцензії та мають певні недоліки.

Крім того, дослідники вважають, що процес машинного перекладу (МП) варто поєднувати з попереднім редагуванням і постредагуванням тексту. Як зазначає О. Мартинюк, «попереднє редагування стосується підготовки тексту до обробки програмним продуктом для автоматичного перекладу. Воно передбачає перегляд змісту для виявлення основних помилок, позначення певного контенту для перекладу тим чи іншим чином (або як неперекладного) та оптимізацію форматування» [18, с. 23]. Від попереднього редагування великою мірою залежить якість перекладеного тексту. Постредагування – це процес правлення вихідного тексту машинного перекладу для наближення його якості до перекладу, здійсненого людиною. Виділяють такі етапи постредагування: 1) перечитування речення або фрагменту тексту МП; 2) порівняння вихідного тексту МП з оригінальним текстом; 3) оцінювання якості кожному фрагменту тексту перекладу на основі стандартизованих інструкцій; 4) прийняття рішення щодо достовірності перекладу того чи іншого фрагмента; 5) удосконалення або повторний переклад тексту [19].

Українські науковці зауважують, що комп'ютерний переклад та його аналіз дає позитивні результати під час роботи з великими за обсягом і подібними за формою текстами, зокрема з науково-технічними, але не художніми творами чи нон-фікшн. У результаті вивчення

перекладів розповідей про війну із використанням нейронних СМП Google Translate та DeepL Д. Каліщук і С. Засекін дійшли висновку, що ці сучасні інструменти МП на основі Штучного Інтелекту не в змозі досягти стилістичної та прагматичної адекватності, спотворюючи зміст та емоційний тон оригіналів [20]. А. Бірюков слушно зазначає, що «розроблення єдиних критеріїв якості перекладу традиційного та машинного відбуватиметься надалі, скоріше за все, окремими шляхами. Оцінка перекладів текстів художньої літератури проходитиме, напевно, традиційним шляхом, з урахуванням у кожному перекладі своїх специфічних факторів. Щодо оцінки перекладів, виконаних СМП, то тут на перший план виходять прагматичні цілі, які висуваються перед перекладачем у кожному певному завданні інформаційного обслуговування та виконання яких і буде розцінюватись як якість перекладу» [21, с. 104].

Засади унормування перекладацьких послуг, міжнародні та національні стандарти докладно розглянуті у працях М. Романюхи [22], К. Рябової [23] та інших дослідників. Стандарти – це нормативні документи, підготовлені організаціями з розробки стандартів (Standards Development Organizations – SDO), зокрема ISO. Вони були прийняті більш ніж 50 національними органами зі стандартизації, серед яких – Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості», а також Асоціація перекладачів України, що адаптували ці стандарти до українських реалій.

Висновки. Отже, норми перекладу і норми редагування текстів взаємопов'язані, мають багато точок перетину: забезпечення відповідності жанрово-стилістичним рисам текстів оригіналу та перекладу, досягнення еквівалентності вхідного і перекладеного текстів, врахування взаємодії внутрішніх (лінгвістичних) і позалінгвальних (соціокультурних, прагматичних) чинників, зважання на професійні якості перекладача та редактора, успішне виконання мети і задоволення вимог реципієнтів.

У нормах перекладу і редагування, виокремлених у працях українських та іноземних дослідників, також простежено чимало спільних рис. Однак вітчизняні вчені традиційно зосереджуються на лінгво- та жанрово-стилістичних ознаках оригінальних і перекладених текстів, а зарубіжні науковці більше уваги приділяють сприйманню перекладу цільовою аудиторією, етичним вимогам до праці перекладача і редактора.

Перспективи дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні норм перекладу та редагування текстів із різними жанрово-стилістичними ознаками, виконаних людиною та СМП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Основи теорії редагування перекладів : конспект лекцій / укл. О. В. Ребрій. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 88 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/95b13fb4-a1d0-44d6-b307-16180694ca37/content> (дата звернення: 15.09.2025).
2. House J. Translation Quality Assessment: Past and Present. London : Routledge, 2015. 171 p.
3. Toury G. Descriptive Translation Studies – And Beyond. Amsterdam : John Benjamins, 2012. 350 p. <https://benjamins.com/catalog/btl.100?srsltid=AfmBOooQyw-uccBuIm9roeR5e5-S1mE8SowCH6ODF7LIV4G57gKvCW4u> (дата звернення: 20.09.2025).
4. Reiss K., Rhodes E. F. Translation criticism, the potentials and limitations: Categories and criteria for translation quality assessment. London : Routledge, 2016. 120 p.
5. Vermeer H. Skopos and Commission in Translational Action. The Translation Studies Reader / L. Venuti (ed.). London & New York : Routledge, 2004. P. 227–238.
6. Chesterman A. Reflections on Translation Theory: Selected Papers 1993–2014. Amsterdam : John Benjamins, 2017. 396 p.
7. House J. Translation Quality Assessment: Past and Present. London : Routledge, 2015. 171 p.
8. Основи теорії редагування перекладів : конспект лекцій / укл. О. В. Ребрій. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 88 с.
9. Чередниченко О. І., Коваль Я. Г. Теорія і практика перекладу. Французька мова: підручник. Київ : Либідь, 1995. 320 с.

10. Ammann M. Anmerkungen zu einer Theorie der Übersetzungskritik und ihrer praktischen Anwendungen. *TEXTconTEXT*. 1990. № 5. S. 209–250.
11. Мусафір В.Ф. Редагування перекладу: метод. реком. для студ. Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. 63 с. URL: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2115/1/%D0%9C%D1%83%D1%81%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%80%20%D0%92.%20%D0%A4.%20%D0%A0%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%83.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).
12. Тимошик М. С. Видавнича справа та редагування : навч. посіб. Київ : Наша культура і наука – Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 224 с.
13. Основи теорії редагування перекладів : конспект лекцій / укл. О. В. Ребрій. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 88 с. URL: <https://foreign-languages.karazin.ua/resources/f3cf8f3f439c7ad00b79af2f3a28e3ec.pdf> (дата звернення: 18.10.2025).
14. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи. Львів : ВФ Афіша, 2017. 416 с. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_2142_94365662.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
15. Бондаренко Т. О. Літературне редагування: метод. матер. для студ. зі спец. «Журналістика». Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2003. 32 с.
16. Tomaszewski K. Testowanie Jakości Tłumaczenia: Jakże Narzędzia i Metody Stosować? *Twoje Tłumaczenie*. 15 stycznia 2024. URL: <https://twojetlumaczenie.pl/testowanie-jakosci-tlumaczenia-jakie-narzedzia-i-metody-stosowac/> (дата звернення: 12.10.2025).
17. Київське бюро професійних перекладів «Атлант» <https://perevod.agency/uk/novyny/programy-dlya-redaguvannya-perekladu/> (дата звернення: 15.10.2025).
18. Мартинюк О. В. Попереднє та кінцеве редагування текстів у процесі машинного перекладу засобами комп'ютерного програмного забезпечення та онлайн-сервісів. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. № 17. С. 22–26. DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-22-26.
19. Post-editing guidelines for Mashine Translation. URL: <https://www.scribd.com/document/623056778/Post-Editing-Guidelines-KantanMT> (дата звернення: 17.10.2025).
20. Zasiękin S., Kalishchuk D. Can Machines Communicate Psychotrauma? Affective and Cognitive Shifts in AI-Translated Russia-Ukraine War Narratives. *Psycholinguistics*. 2025. 38(2). P. 58–76. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2025-38-2-58-76>
21. Бірюков А. Розробка методів оцінки якості машинного перекладу на основі результатів досліджень з оцінки якості перекладу традиційного. 2004. С. 100–105. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/items/184a7239-6512-4718-8cde-24f0d6b4e4b9> (дата звернення: 12.09.2025).
22. Романюха М. В. Нормування перекладацької діяльності: міжнародний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2020. № 46(3). С. 164–168. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.46-3.38> (дата звернення: 15.10.2025).
23. Рябова К. О. До питання про міжнародні та національні стандарти перекладацьких послуг та постредагування машинного перекладу: порівняльний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2024. Вип. 65. С. 270–275. URL: <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.65.59> (дата звернення: 18.10.2025).

Дата надходження статті: 27.11.2025

Дата прийняття статті: 26.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

МОВНИЙ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ

LINGUISTIC AND TRANSLATION ASPECTS OF THE STUDY OF LEXICAL INNOVATIONS

Євтушенко Т. О.,

orcid.org/0009-0003-7301-7591

*асистент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка*

Статтю присвячено всебічному аналізу лексичних інновацій в англійській мові. У роботі розглянуто особливості формування, функціонування й класифікації нових лексичних одиниць, зокрема неологізмів, okazionalizmів та неосемантизмів, що виникають унаслідок розвитку цифрових технологій, появи нових професій, соціальних явищ та комунікативних потреб. Узагальнено ключові наукові підходи до визначення природи лексичних новотворів, проаналізовано критерії їх ідентифікації, зокрема денотативний, темпоральний, структурний, лексикографічний і суб'єктивний. Окрему увагу приділено етапам становлення інноваційної лексики від первинного індивідуального вживання до її широкого поширення, лексикалізації та закріплення в словниковому складі мови. Особливий акцент зроблено на антропосемізмах як найбільш продуктивній групі інновацій, що вербалізує нові соціальні ролі, професійні ніші, поведінкові моделі та характеристики особистості. Показано, що такі одиниці часто мають культурно специфічні конотації, які є складними для відтворення засобами української мови. Проаналізовано основні труднощі перекладу неологізмів, серед яких відсутність відповідників, семантична багатозначність, контекстуальна залежність та прагматична насиченість. На основі емпіричного матеріалу визначено найбільш уживані способи перекладу: описовий переклад, функціональний аналог, калькування, транскрибування, семантичні заміни та лексико-граматичні трансформації. Доведено, що описовий переклад є домінуючим, оскільки дозволяє найточніше передати зміст одиниць, які ще не пройшли процесів узуалізації та залишаються малозрозумілими для носіїв української мови. Робота підкреслює важливість системного підходу до вивчення нової лексики та необхідність подальшого дослідження перекладацьких стратегій, що забезпечують адекватність міжмовної комунікації в умовах постійного оновлення мовної системи.

Ключові слова: лексична інновація, неологізм, неосемантизм, словотвір, новоутворення, перекладацькі трансформації.

The article is devoted to a comprehensive analysis of lexical innovations in the English language. The article examines the peculiarities of the formation, functioning, and classification of new lexical units, in particular neologisms, occasionalisms, and neosemantisms that arise as a result of the development of digital technologies, the emergence of new professions, social phenomena, and communicative needs. It summarizes key scientific approaches to defining the nature of lexical innovations and analyzes the criteria for their identification, including denotative, temporal, structural, lexicographic, and subjective criteria. Particular attention is paid to the stages of formation of innovative vocabulary from its initial individual use to its widespread use, lexicalization, and consolidation in the vocabulary of the language. Particular emphasis is placed on neologisms as the most productive group of innovations that verbalize new social roles, professional niches, behavioral models, and personality characteristics. It is shown that such units often have culturally specific connotations that are difficult to reproduce in Ukrainian. The main difficulties in translating neologisms are analyzed, including the absence of equivalents, semantic ambiguity, contextual dependence, and pragmatic saturation. Based on empirical material, the most commonly used translation methods are identified: descriptive translation, functional analogue, calquing, transcription, semantic substitutions, and lexical-grammatical transformations. It has been proven that descriptive translation is dominant because it allows for the most accurate transmission of the meaning of units that have not yet undergone the process of

normalization and remain poorly understood by native speakers of Ukrainian. The work emphasizes the importance of a systematic approach to learning new vocabulary and the need for further research into translation strategies that ensure adequate interlingual communication in the context of constant language system updates.

Key words: lexical innovation, neologism, neosemantism, word formation, neologism, translation transformations.

Постановка проблеми пов'язана з постійним поповненням лексичного складу англійської мови. В англійській мові, як і в інших іноземних мовах, постійно збільшується словниковий склад. Встановлення нових умов існування людини, нові відносини між мовцями, нові галузі знань та концепції зумовлюють трансформації у мові, а також виникнення нових і нових лексичних одиниць для адекватної комунікації. Адже саме лексичний склад мови є тією складовою, якій притаманні постійні зміни, що пояснюються новими когнітивними та комунікативними потребами мовців. Таким чином з'являються численні нові слова – неологізми, які можна інтерпретувати як лексичні відповідники до змінених комунікативних умов. Більшість нових лексичних одиниць можна визначити як лексичні відповідники до змінених комунікативних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі неологізми розглядаються як важливий елемент розвитку сучасної лексики, що відображає технологічні та соціальні зміни. Дослідники (Ю. А. Зацний, О. В. Ребрій та ін.) розмежовують поняття «неологізм» і «оказіоналізм» за принципом «мова – мовлення», підкреслюючи, що нові слова проходять етапи становлення від індивідуального вживання до загальномовного закріплення. У працях В. Г. Згурської, І. В. Смолівського та інших узагальнено критерії визначення неологізмів – денотативний, темпоральний, структурний, лексикографічний та суб'єктивний. Значний масив досліджень присвячено труднощам перекладу лексичних інновацій, зокрема відсутності усталених відповідників, що вимагає застосування перекладацьких трансформацій, описаних у роботах Т. В. Журавель, Н. І. Хайдарі та О. О. Селіванової.

Мета дослідження полягає у виявленні специфіки лексичних інновацій в англійській мові, визначенні їх місця в сучасній лексичній системі та аналізі особливостей перекладу неологізмів, зокрема перекладацьких трансформацій, що застосовуються у разі відсутності усталених відповідників.

Виклад основного матеріалу. Неологізми пов'язані практично з усіма сферами життя сучасного суспільства. Для відображення, відтворення й закріплення нових ідей і понять мова, лексика зокрема, мають перебудовуватися, поповнюватися новими складовими. Розвинення мови зумовлене значною мірою розвитком її словотвірної системи, становленням нових словотвірних моделей слів, зміною існуючих, збільшенням чи зменшенням їх продуктивності, багатьма іншими факторами словотвірного процесу. Величезна кількість нових слів і необхідність їх опису зумовили створення нової сфери лексикології – неології – науки про неологізми [1, с. 93].

Неологізми виконують важливі функції, які охоплюють «номінативну, синтаксичну й прагматичну функції, що полягають у позначенні реалій і явищ позамовної дійсності, формуванні синтаксичної структури висловлення, здійсненні оцінки та приверненні уваги» [2, с. 88].

У науковому обігу функціонує низка термінів на позначення нових слів: «неолексема», «неологізм», «оказіоналізм», «неосемантизм». Найбільш поширеною типологією нових слів є їхній поділ на неологізми (усталені новоутворення) та okazіоналізми (мовленнєві новоутворення) (Ю. А. Зацний, О. В. Ребрій, М. В. Белозьоров та інші). На думку Ю. А. Зацного, фактично всі нові лексичні одиниці починають своє життя як okazіональні, оскільки виникають саме в конкретному випадку мовлення [3, с. 9]. При цьому набуття okazіоналізмом статусу неологізма та включення його до словникового складу мови буде залежати від значущості його змісту для потреб мовного загалу в цілому [4, с. 137].

Лексична інновація вважається родовим поняттям, яке об'єднує в собі ряд вузких видових, а саме, інновації мовлення (оказіоналізми) та інновації мови (неологізми) [5, с. 81]. Ключовим терміном для позначення такої лексики в нашій роботі обрано лексична інновація, який розуміємо як гіперонім «неологізму» та «оказіоналізму», а останні два терміни як еквоніми, що розмежовуються за системним критерієм згідно з дихотомією «мова – мовлення».

У науковій літературі існують численні тлумачення поняття “неологізм”, що ґрунтуються на різних критеріях, які узагальнені В. Г. Згурською [6, с. 44] таким чином: 1) денотативний, згідно з яким неологізми тлумачаться як новоутворення, що з'являються в мові для позначення нового предмета чи поняття; 2) темпоральний, за яким неологізми тлумачаться як нові слова, що з'явилися в мові недавно; 3) структурний, який не задає визначеної структури новоутворення: терміном «неологізм» позначається будь-яке нове слово – просте, похідне, складне або стале словосполучення; 4) лексикографічний, за яким неологізм – це нове слово, яке не увійшло до загально вживаного словника; 5) суб'єктивний: неологізм сприймається як нове слово в свідомості носіїв мови.

Неологізми володіють статусом нової одиниці певний період часу, тобто «поняття неологізму є історично змінним. У своєму розвитку лексичні новотвори проходять такі етапи: «1) поява неологізму, коли він належить до пасивного і використовується лише невеликою групою людей зазвичай у розмовному стилі мовлення; 2) поступове поширення неологізму та його фіксація в засобах масової інформації; 3) поступова лексикалізація, яка передбачає виявлення специфіки використання неологізму в певних контекстах; 4) закріплення неологізму в окремих словниках неологізмів; 5) закріплення неологізму в загальновживаному складі лексики» [7, с. 80].

Основні труднощі в перекладі неологізмів – це необхідність з'ясувати їхнє значення та відсутність готових відповідників у мові перекладу.

Під час перекладу у випадку неможливості використання буквального словникового відповідника лексеми перекладач змушений вдаватися «до перетворення внутрішньої форми слова чи словосполучення або ж його повної заміни, тобто до перекладацької трансформації» [8, с. 148]. У загальному сенсі, *трансформація* як основа більшості прийомів перекладу, «полягає у зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі» [9, с. 536].

Еквівалентний переклад трактується як особлива форма перекладу й основна діяльність перекладача, яка дозволяє йому максимально наблизити текст перекладу до оригіналу. Існують наступні типи перекладацької еквівалентності, а саме:

- збереження тільки частини змісту оригіналу, що складає мету комунікації;
- відображення позамовної ситуації;
- збереження трьох частин змісту оригіналу: мета комунікації, вказівка на ситуацію, і способу її опису;
- збереження і частини значення синтаксичних структур вихідного тексту;
- досягнення максимального ступеня близькості змісту оригіналу і перекладу.

Типологія найпоширеніших способів перекладу новоутворень-антропосемізмів охоплює:

1) описовий переклад (73,0%), напр.: *kidfluencer* (від *kid* – дитина та *influencer*) – дитина, яка публікує відео в соціальних мережах, має багато підписників і зазвичай заробляє гроші на рекламі;

2) функціональний аналог (9,2%), напр.: *Seabiscuit candidate* – темна конячка (амбіційний кандидат у політичних перегонах, у якого мало хто вірить, але ймовірність його перемоги дуже висока);

3) калькування (7,2%), напр.: *cyber mercenary* – кібер-найманець (найнята державою чи організацією людина, яка виконує шпигунську та іншу підривну діяльність у кібер-просторі);

Засобами вищезазначених трансформацій можливо здійснити переклад близько 90% одиниць нашого емпіричного матеріалу [10, с. 26].

Основною причиною вживання перекладацької трансформації описовий переклад є той, факт що більшість з цих нових антропосемізмів з тих чи інших причин досі не прижилися в українській мові, тобто не пройшли етапи узуалізації та акцептуалізації. Відповідно деякі номінанти є маловідомими або ж взагалі невідомими носіям української мови. Через це перекладачам часто доводиться користуватися саме описовим перекладам, аби передати якомога ширший сенс неологізму українською мовою.

Калькування так само не завжди передає основний сенс лексичної інновації або ж може звучати занадто неприродно для української мови. В таких випадках, ми знову можемо використовувати описовий переклад.

З появою великої кількості нових слів в різних галузях життя людини внаслідок розвитку нових технологій, появою нових факторів, певним ходом історичних подій, відображенням всіх процесів у суспільстві, перекладачі стикаються з певними проблемами в роботі з лексичними інноваціями. Саме ці слова потрібно переглядати в різних аспектах, таких як історичний, технологічний, інформаційний, культурний. Існує багато аспектів, які потрібно враховувати для більш точного та достовірного перекладу неологізмів.

Складність перекладу антропосемізмів полягає, не тільки в тому, що такі слова вербалізують велике різноманіття нових професій, соціальних ролей, особистісних характеристик людини, але зазвичай мають культурні, соціальні, або оцінні/емоційні конотації, притаманні іншомовній культурі, які важко передати мовою-перекладу.

Поява неологізмів відбувається у декілька етапів. На першому етапі в певних колах з'являється нове слово, яке спочатку не має широкого вжитку. На другому етапі це слово починає поширюватися в інших колах користувачів. І вже на останньому етапі нова лексична інновація стає відомою більш широкому загалу та починає інтенсивно використовуватися.

Нові лексичні одиниці здебільшого не внесені до словників, або вносяться в словники з великим запізненням, тому основні задачі перекладача полягають у виявленні нових лексичних інновацій, дослідженні походження нових неологізмів, специфіку творення та сферу використання. Неологізми можуть виражати новими словами вже існуючі поняття, а також це можуть бути лексичні одиниці що означають нові твердження.

За результатами аналізу наукових джерел, проведеного нами, найбільш авторитетною типологією перекладацьких трансформацій видається класифікація, побудована залежно від рівнів мови: 1) лексичні (транскрибування, транслітерація, калькування, лексико-семантичні заміни: конкретизація, генералізація, модуляція); 2) граматичні (синтаксичне уподібнення (дослівний переклад), граматичні заміни (заміни форм слова, частин мови, членів речення), членування та об'єднання речень); 3) комплексні, або лексико-граматичні (експлікація (описовий переклад), антонімічний переклад та компенсація.

У першу чергу нас цікавлять *лексичні перекладацькі трансформації* (далі – ЛПТ), адже об'єктом перекладу слугують лексичні новотвори. Більш точна дефініція визначає ЛПТ як різноманітні «зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу» [11, с. 39].

ЛПТ достатньо повно висвітлено в перекладознавчих джерелах, нас цікавить їхня типологія й особливості застосування у процесі перекладу лексичних інновацій на позначення особи. Перекладознавець В. І. Карабан структурував ЛПТ на «конкретизацію, генералізацію, додавання, вилучення, заміну слова однієї частини мови на слово іншої частини мови, а також перестановку слів» [11]. Дослідник С. Є. Максимов виокремив такі ЛПТ: «генералізацію, диференціацію, конкретизацію, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компенсацію та повну перестановку сегментів тексту» [12, с. 72]. Для нашого дослідження оптимальною видається

класифікація ЛПТ, яка включає транскрибування, транслітерацію, калькування та адаптивне транскодування, лексико-семантичні заміни, тобто функціональний аналог; також переклад лексичних інновацій шляхом описового перекладу (експлікацією). Розглянемо їх детальніше.

Транскрипція використовує систему орфографії і графіки даної мови, не виходячи за межі даного алфавіту і спираючись на звичайні правила читання, які прийнято для даної мови [13]. Звідси випливає, що транскрипція охоплює ПТ, які полягають у відтворенні звукової форми вихідного слова.

Транслітерацією називають передачу англійських слів на основі встановлення відповідностей безпосередньо між англійськими та українськими літерами, незалежно від їх читання у даному конкретному слові [13]. О. Г. Костенко вважає, що транскрипцію та транслітерацію «можна назвати фактично запозиченням звукової (транскрипція) або графічної (транслітерація) форми слова» з точною передачею значення слова МО в його відповіднику в МП [2, с. 99].

Калькування як спосіб створення відповідника в МП полягає в тому, що «еквівалент цілого створюється за допомогою простого складання еквівалентів його складників» [14, с. 146], що передбачає існування двосторонніх міжмовних відповідностей між елементарними лексичними одиницями, які і використовуються за матеріал для відтворення внутрішньої форми нового слова. За допомогою цієї ЛПТ українською мовою перекладаються «неологізми, які є композитами, словосполученнями або аббревіатурами, а також розшифровками аббревіатур [15, с. 156]. Ця ЛПТ надає переваги стислості та простоти отриманого з її допомогою еквівалента, також однозначної співвіднесеності з початковим словом [2].

Адаптивним транскодуванням називають адаптацію іншомовної лексичної одиниці, тобто надання їй на основі іншомовного матеріалу образу рідного слова. Однак цей прийом не тільки змінює форму слова або вираза, а й зазвичай призводить до втрати частини семантичного змісту [2].

Функціональний аналог як спосіб перекладу дає змогу, наприклад, одну гру, незнайому читачеві перекладу, замінити іншою, більш знайомою.

Описовий переклад уособлює лексико-граматичну трансформацію, засобами якої лексична одиниця МО замінюється словосполученням, яке описує її значення таким чином, що вона отримує повне пояснення або визначення мовою перекладу [2]. В. І. Карабан наголошує на чіткості відображення основного змісту поняття, вербалізованого неологізмом й переданого описовим перекладом, можливості недосконалості такої передачі та на не занадто складній синтаксичній структурі словосполучення-опису і мові перекладу. Ця ПТ використовується для передачі значення неологізмів, які в англійській мові мають метафоричну форму або не мають еквівалентів в українській мові [15, с. 156], тобто належать до безеквівалентної лексики.

Висновки. Основною перспективою розвитку дослідження неологізмів є більш детальний аналіз способів перекладацьких трансформацій. Появу нових лексичних інновацій можна вважати позитивним моментом, завдяки ним мова збагачується новими лексичними одиницями, стає більш змістовною та відповідає сучасним аспектам розвитку суспільства.

І ще однією складністю перекладу таких лексичних інновацій є варіативність у використанні перекладацьких трансформацій. Більшість досліджених нами неологізмів найкраще перекладати саме описовим перекладом задля того, аби передати якомога ширше значення поки що маловідомого англійського слова.

Переклад нових лексичних одиниць можна умовно розділити на декілька етапів, які полягають в з'ясуванні значення даного неологізму, визначенні способу перекладацької трансформації, яка найбільш точно зможе передати правильний зміст. Іноді доречно поєднувати декілька способів для найбільш адекватної та повної передачі сенсу лексичних новоутворень в залежності від контексту вживання лексичної інновації.

Переклад антропосемізмів є складним завданням через їхню багатозначність, культурні, соціальні та оцінні конотації, які часто важко передати засобами мови перекладу. Виникають

труднощі з перекладом як через новизну понять, що вербалізують сучасні професії, ролі та характеристики, так і через специфічні емоційні або оцінні відтінки, властиві мовній культурі джерела. Крім того, гендерно-нейтральні форми або терміни, пов'язані з новими технологіями, також потребують особливого підходу до перекладу.

Перекладачам потрібно враховувати історичний, технологічний, інформаційний та культурний контексти, щоб забезпечити адекватний переклад неологізмів. Вони можуть модулювати відтінки значень, шукати синоніми, створювати нові терміни або застосовувати запозичення, адаптуючи їх до реалій мови-перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Недайнова І. В., Однолеткова А. О. Неологізація як феномен оновлення англійської та української мов: проблеми перекладу. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2019. № 1. С 92–98. DOI: 10.20998/2227-6890.2019.01.16
2. Костенко О. Г. Сучасні англійські неологізми та способи їх перекладу. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13, т. 2. С. 97–100. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2020.13-2.19
3. Зацний Ю. А. Тенденції та процеси розвитку лексико-семантичної макросистеми сучасної англійської мови. *Актуальні питання іноземної філології*. 2016. № 4. С. 68–74.
4. Ребрій О. В. Оказіоналізми в сучасній англійській мові (структурно-функціональний аналіз): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 1997. 18 с.
5. Смоловський І. В. Особливості перекладу лексичних інновацій сучасної аерокосмічної галузі. *Молодий вчений*. 2022. № 12 (112). С. 80–83. DOI: 10.32839/2304-5809/2022-12-112-15
6. Згурська В. Г. Лексичні інновації англійської мови як вербальне відбиття нових концептів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2005. № 649. С. 41–45.
7. Шутова М. О. Неологізми в сучасній англійській мові. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2010. Вип. 21. С. 79–85.
8. Журавель Т. В., Хайдарі Н. І. Поняття перекладацьких трансформацій та проблема їх класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. № 19, т. 2. С. 148–150.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
10. Євтушенко Т. О. Лексичні інновації лексико-семантичного поля “person/ особа”: мовні та перекладацькі особливості (на матеріалі лексикографічних та інтернет джерел) : дипломна робота / Т. О. Євтушенко. – Кропивницький : Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2024. С. 26–27.
11. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 560 с.
12. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту: навч. посіб. Київ, 2006. 157 с.
13. Есенова Е. Й. Транслітерація як спосіб передачі матеріальної форми запозичених лексем. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27, т. 2. С. 139–144. DOI 10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.26
14. Ходжикян Д. Р., Шумська І. А. Англійські неологізми у сфері економіки та способи їх перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 51, т. 1. С. 144–147. DOI 10.32841/2409-1154.2021.51-1.34
15. Панченко О. І. До питання про переклад неологізмів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70), № 4, ч. 2. С. 154–158. DOI 10.32838/2663-6069/2020.4-2/27

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 19.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-16>

**ПАМ'ЯТЬ, ТРАВМА, ТЕКСТ: СУЧАСНА МЕМУАРИСТИКА
НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ЄВГЕНІЇ КОНОНЕНКО
«ТОЙ БОЖЕВІЛЬНИЙ РІК» ТА САЛМАНА РУШДІ
«KNIFE. MEDITATION AFTER AN ATTEMPTED MURDER»**

**MEMORY, TRAUMA, TEXT: CONTEMPORARY MEMOIR
LITERATURE BASED ON THE WORKS OF YEVHENIYA
KONONENKO «THAT CRAZY YEAR» AND SALMAN RUSHDIE
«KNIFE. MEDITATION AFTER AN ATTEMPTED MURDER»**

Євтушенко С. О.,
orcid.org/0000-0002-8919-3245

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

У статті запропоновано порівняльний аналіз творів Євгенії Кононенко «Той божевільний рік» (2023) та Салмана Рушді «Knife. Meditation After an Attempted Murder» (2024), які представляють травматичний досвід на тлі глобальних історичних подій. Мемуари Євгенії Кононенко відображають травмуючі переживання авторки, обумовлені повномасштабною російсько-українською війною та драматичною боротьбою за життя смертельно хворої дочки. Мемуарно-філософська книга Салман Рушді демонструє рефлексії автора, спричиненні замахом на вбивство, численними ножовими пораненнями та тривалим реабілітаційним періодом. Обрана авторами форма мемуарної прози підтверджує її актуальність у сучасному літературному процесі, оскільки вона відіграє роль важливого інструменту дослідження приватного, соціокультурного та історичного контексту. Сповідальні тексти Євгенії Кононенко і Салмана Рушді фокусуються як на травматичному досвіді, так і на кардинальних змінах у житті, спричинених трагічними подіями. Для Євгенії Кононенко – це колективний травматичний досвід війни, що корелює з особистою трагедією, для Рушді – фізична та екзистенційна драма, зумовлена насильством. Звернення до мемуарної прози стало для обох авторів способом переосмислення подій, цінностей, а також методом взяття під контроль власного травматичного досвіду. Салман Рушді прагнув «відповісти насильству мистецтвом», а Євгенія Кононенко – впорядкувати хаос війни через хронологічний виклад матеріалу. Окрему увагу приділено залученню інтертекстуальних посилань як способу аргументації та осмислення буття. Євгенія Кононенко використовує восьмий вірш третього розділу Книги Еклезіяста для підкреслення «різних модусів існування» часу миру та часу війни, а Салман Рушді – цитату із Семюела Беккета про незворотні зміни після «нещастя вчорашнього дня».

Ключові слова: мемуари, автобіографія, порівняльне літературознавство, пам'ять, травма.

The article offers a comparative analysis of Yevheniya Kononenko's "That Crazy Year" (2023) and Salman Rushdie's "Knife. Meditation After an Attempted Murder" (2024), which depict traumatic experiences against the backdrop of global historical events. Yevheniya Kononenko's memoirs reflect the author's traumatic experiences caused by the full-scale Russian-Ukrainian war and the dramatic struggle for the life of her terminally ill daughter. Salman Rushdie's memoir and philosophical book demonstrates the author's reflections caused by an assassination attempt, numerous knife wounds, and a long rehabilitation period. The form of memoir prose chosen by the authors confirms its relevance in the contemporary literary process, as it plays an important role in exploring private, sociocultural, and historical contexts. The confessional texts of Yevhenia Kononenko and Salman Rushdie focus both on traumatic experiences and on the radical changes in life caused by tragic events. For Yevhenia Kononenko, this is the collective traumatic experience of war, which correlates with personal tragedy; for Rushdie, it is physical and existential drama caused by violence. For both authors, turning to memoir prose became a way of rethinking events and values, as well as a method of taking control of their own traumatic experiences. Salman Rushdie sought

to “respond to violence with art,” while Yevgenia Kononenko sought to bring order to the chaos of war through a chronological presentation of material. Special attention is paid to the use of intertextual references as a means of argumentation and reflection on existence. Yevheniya Kononenko uses the eighth verse of the third chapter of Ecclesiastes to emphasize the “different modes of existence” of times of peace and times of war, while Salman Rushdie uses a quote from Samuel Beckett about irreversible changes after “yesterday's misfortune.”

Key words: memoirs, autobiography, comparative literature, memory, trauma.

Постановка проблеми. Антон Сичевський у своїй статті «Мемуари як его-документи: вектори автобіографічної нарації, засади використання та інтерпретація», проаналізувавши нароби зарубіжних науковців щодо проблеми мемуарних джерел та їхнього трактування як его-документів, дійшов висновку, що мемуари є вагомим «інструментом дослідження соціокультурного та історичного контексту життя та ідентичності їх авторів», використання якого значно розширює рамки академічних дискурсів, демонструючи взаємовідносини особистості та колективу. Дослідник також відмітив тенденцію до «об'єднання термінології мемуаристики та автобіографій, тобто появи гібридної форми», яка спостерігається у роботах як американських дослідників, так і авторів мемуарів [1, с. 259]. Вищезазначена тенденція обумовлена парадоксальністю, полемічністю, плінністю, невідповідністю точному визначенню жанрової природи автобіографії, природна межа якої постає як постійна провокація до виявлення власної природи. Серед напрямів жанрової атрибутивності автобіографії Тетяна Бовсунівська називає «зіставлення її з іншими жанрами мемуарно-автобіографічної прози: есе, щоденник, мемуари, біографія, роман», наголошуючи, що автобіографія постає як своєрідний троянський кінь усередині літературознавства, «оскільки ніхто напевне не знає, куди поверне вона у своєму розвитку, які ідеї може в себе вмістити та яку аудиторію охопити» [2, с. 130]. Труднощі ідентифікації автобіографії також обумовлені жанровою природою мемуарно-автобіографічної прози, адже мемуари або ж сповідальна проза, за Юрієм Ковалівим, є жанром, близьким «до історичної прози, наукової біографії, документально-історичних нарисів про події минулого, свідком чи учасником яких був автор» [3]. Томас Каузер відзначає, що мемуари за популярністю та культурною значущістю конкурують із художньою літературою, тим самим відкривши «епоху мемуарів» [4]. Вагомість сповідальної прози в сучасному соціокультурному просторі спонукає до дослідження найрепрезентативніших зразків мемуарних текстів, як-от роботи Євгенії Кононенко «Той Божевільний Рік» (2023) та Салмана Рушді «Knife. Meditations After an Attempted Murder» (2024).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній гуманітаристиці теоретичним осмисленням функціонування мемуарів займаються Томас Каузер («Memoir. An Introduction») [4], Пол-Джон Ікін («Writing Life Writing. Narrative, History, Autobiography») [5], Габріель Моцкін («Memoirs, Memory, and Historical Experience») [6] та ін. У вітчизняному літературознавстві Тетяна Бовсунівська досліджувала мемуари в контексті автодокументальних форм [2], а Тетяна Гажа вивчала українську літературну мемуаристику другої половини ХХ століття в аспекті співвідношення суб'єктного й об'єктного типів [7].

Мета дослідження: застосовуючи методи аналізу та синтезу, компаративістики й жанрології, здійснити порівняльний аналіз мемуарної прози Євгенії Кононенко «Той Божевільний Рік» (2023) та Салмана Рушді «Knife. Meditations After an Attempted Murder» з метою виявлення подібності та відмінності у відтворенні травматичного досвіду та способів його подолання.

Виклад основного матеріалу. Порівняльний аналіз текстів Євгенії Кононенко «Той Божевільний Рік» (2023) та Салмана Рушді «Knife. Meditations After an Attempted Murder» (2024) обумовлений наступними чинниками:

(1) автобіографічним характером оповіді про особистий травматичний досвід на тлі глобальних історичних процесів.

Поштовхом до написання мемуарів для Євгенії Кононенко стала повномасштабна російсько-українська війна (24 лютого 2022 року), а для Салмана Рушді – замах на вбивство в освіт-

ньому центрі Чаутокуа в штаті Нью-Йорк (12 серпня 2022 року). У 2022 році Євгенії Кононенко виповнилося 63 роки (початок спогадів – 17 лютого 2022 року, день народження письменниці), а Салману Рушді – 75 років (документування розпочалося у 2022 році під час перебування письменника у лікарні Хемот). Трагічні події «божевільного» 2022 року кардинально змінили їх життя (вимушена еміграція, смерть дочки, син на війні – у Євгенії Кононенко; чисельні поранення, втрата ока, тривала реабілітація – у Салмана Рушді) і обумовили звертання до сповідальної прози задля переоцінки подій, цінностей, стосунків тощо.

(2) оперуванням мемуарною формою як оптимальним жанровим різновидом для переосмислення травматичного досвіду.

І «Той Божевільний Рік» Євгенії Кононенко, і «Knife. Meditations After an Attempted Murder» Салмана Рушді є формами мемуарної прози з її суб'єктивним відтворенням історичних подій, фактографічністю, подієвістю, особою автора в центрі оповіді тощо (Юрій Ковалів).

Євгенія Кононенко визначає жанр своєї книги «Той Божевільний Рік» як «суміш щоденника й спогадів» [8, с. 7] про «божевільний» 2022 рік (в основу книги покладені короткі записи з паперового блокноту 2022 року). В есеї «Розкажи... Напиши...» (збірка «Слово свого роду», 2019) письменниця називає щоденники маленькими літописами «фрагментів історії» з печаткою «достеменності», які з самого початку вступали в боротьбу з великими наративами, «які за тисячі років до того владарювали над авторами великих релігійних книг, які їм диктував Бог» [9, с. 10]. Вона відзначає особливий терапевтичний ефект написаних «на доброму літературному рівні» мемуарів. Написання сповідального тексту позитивно впливає на стан автора, а ознайомлення з ним полегшує «душу тих, хто його читатиме, не маючи хисту написати про своє» [9, с. 10].

Салман Рушді вважає мемуари нині «надважливим жанром у мистецтві», адже вони дозволяють переглянути «сприйняття сьогодення крізь призму життєвого досвіду, нашого унікального минулого, спогадів» [10]. Як приклад письменник наводить потужні спогади про дорослішання на Ямаїці Сафії Сінклер «How To Say Babylon: A Jamaican Memoir» [10]. Під час реабілітації Салман Рушді разом із дружиною знімали відео, записували аудіо, фотографували все, що з ними відбувалося, не замислюючись над подальшою долею матеріалів. Спільне рішення зняти документальний фільм і написати мемуарно-філософську книгу роздумів «після замаху на вбивство» було обумовлено бажанням автора розповісти історію трьох героїв – Елізи (дружини), оповідача (Салмана Рушді), його (вбивці), звільнитися від нав'язливих думок про нападника, спробувавши розібратися в ймовірних причинах замаху та взяти під контроль власне життя, прийнявши те, що сталося, відмовившись від ролі жертви й відповівши насильству мистецтвом.

Мемуари Євгенії Кононенко упорядковані хронологічно: початок запису 17 лютого 2022 року (день народження) – завершення запису 17 лютого 2022 року (день народження). Датовані конкретним днем розділи (наприклад, «17 лютого 2022 року», «24 лютого 2022 року», «25 лютого», «27 березня 2022 року, неділя»), послідовно висвітлюють події в тому порядку, в якому вони відбувалися в 2022 році. Подібна організація тексту є спробою авторки використати терапевтичні можливості мемуарної прози: хронологічний виклад матеріалу сприяє упорядкуванню хаосу війни та особистої трагедії.

Мемуари Салмана Рушді складаються із двох розділів з підрозділами, перший з яких «The Angel of Death» містить чотири підрозділи (Knife, Eliza, Hamot, Rehab), другий «The Angel of Life» – три підрозділи (The Angel of Life, Homecoming, Closure?). Письменник не використовує деталізований щоденний виклад подій, віддаючи перевагу описові ключових етапів та фаз, які вимірюються секундами (напад 12 серпня тривалістю 27 секунд), днями (перебування у лікарні позначені днями («День четвертий»), від'їзд з лікарні наприкінці вересня 2022 року), місяцями та роками (відносини з Елізою тривалістю 5 років, наслідки фетви тривалістю понад три десятиліття).

І «Той Божевільний Рік» Євгенії Кононенко, і «Knife. Meditations After an Attempted Murder» Салмана Рушді починаються описом дня, який передував трагічним подіям. Євгенія Кононенко детально розповідає про свій день народження 17 лютого «*кривавого 2022 року*», сповнений особистих переживань (хвороба дочки) і символічних передчуттів лиха (тьмяне «*сіре й грізне*» небо, зачинена Кирилівська церква, самотня сосна, що «*грізно віщує велике лихо*» [8, с. 8]).

«Останню невинну ніч» перед замахом 11 серпня 2022 року Салман Рушді провів самотньо, спостерігаючи за повним місяцем, який яскраво осяював озеро Чатокуа. Він почував себе щасливою людиною, бо «*картина прекрасна*», «*він закоханий*», «*роман закінчений*» (останній роман перед нападом «Місто Перемоги»), «*перші читачі були в захваті від нього*», у його «*житті все добре*» [10]). Однак вже у той самий час письменник перебував у смертельній небезпеці: майбутній нападник («А.») вже декілька днів блукав доріжками Інституту Чатокуа, вивчаючи місце запланованого нападу. За два дні до перельоту в Чатокуа Салману Рушді наснився пророцький сон, що повторювався вже не вперше: на нього нападає гладіатор зі списом у римському амфітеатрі, а пожадлива до крові публіка спостерігає, як він катається по землі, намагаючись ухилитися від смертоносних ударів.

Євгенія Кононенко у книзі «Той Божевільний Рік» використовує для епіграфу вислів «:חַי וְשָׁלוֹם לְךָ מִלְּפָנֵי ה' לְךָ מִלְּפָנֵי ה' לְךָ מִלְּפָנֵי ה' Час любити і час ненавидіти, час на війну і час на мир» (вірш 3 : 8) з біблійної Книги Еклезіяста (Проповідника) в перекладі Івана Хоменко (дослівний переклад Івана Огієнка письменниці не подобається), відсторонений зміст якого вона усвідомила тільки від першого дня російсько-української війни. Авторський вибір епіграфу обумовлений бажанням підкреслити «*різні модуси існування*», «*різні закони*» часу миру та часу війни, оскільки «*відпрацьовані парадигми, такі доречні в мирні часи, за законами війни можуть і не спрацювати*» [11, с. 5]:

Хронологічно авторка звертається до восьмого вірша третього розділу Книги Еклезіяста у записі від 24 лютого 2022 року в перший день повномасштабної війни. Вона наводить найцитованіший старозавітний пасаж («*Слова, які мільйони разів «були чийось», проте не стали заявленими*» [8, с. 14]), підкреслюючи доречність поєднання в одному вірші часу любити і часу ненавидіти із часом війни й часом миру, бо фундаментальні людські емоції є незмінними, проте під час війни «*все стає не таким, як у час миру*» [8, с. 14]. Повернення до старозавітньої фрази у записі від 1 березня 2022 року використовується як відповідь на заклики до миротворства, які від найперших днів війни викликали в оповідачки хвилю ненависті: «*Якого біса, якого хріна ти шлеш мені заклики до всепрощення, коли йде війна? Ніби ти не знаєш, що «:חַי וְשָׁלוֹם לְךָ מִלְּפָנֵי ה' לְךָ מִלְּפָנֵי ה' לְךָ מִלְּפָנֵי ה' Час любити і час ненавидіти, час на війну і час на мир» (запис від 11 березня 2022 року) [8].* Опосередковано біблійний вислів згадується у записі від 14 жовтня 2022 року : він виступає лейтмотивом у «діалозі» з троюрідним братом щодо війни, миру, миротворства: «*А він позиціонує себе як віруючого! Я не позиціную, я вірую, відповідає троюрідний. Але ж слабка твоя віра. А де безстрашність великих пророків, які, беззбройні, виходили до війська і зупиняли його? На таке здатні лише праведники, відповідає він. То молися, щоб здобути праведність, а не псуй нерви співрозмовникам*» [8].

Епіграфом до книги «Knife. Meditations After an Attempted Murder» Салман Рушді обрав цитату з дослідження ірландського автора Семюеля Беккета, присвяченого творчості французького романиста Марселя Пруста: «*We are other, no longer what we were before the calamity of yesterday*» Samuel Beckett». Після жорстокого нападу в житті оповідача відбулися незворотні зміни, оскільки «*the calamity of yesterday*» торкнулися фізичного здоров'я, психологічного стану та світосприйняття.

(3) описом травматичного досвіду та його переосмисленням.

У творі Євгенії Кононенко «Той Божевільний Рік» та Салмана Рушді «Knife. Meditations After an Attempted Murder» відображено глибоко травматичний досвід.

Центральною темою мемуарів Євгенії Кононенко є травматичний досвід війни, оскільки повномасштабне вторгнення руйнує звичний плин життя оповідачки і змушує її адаптуватися до нових, суворих реалій буття. На тлі основної травматичної події розгортається глибока особиста драма оповідачки – боротьба за життя невиліковно хворої доньки «сердешної Ані» (книга присвячена її пам'яті). Зважаючи на те, що війна торкнулася всіх без винятку українців, можна говорити про те, що особистий досвід оповідачки трагічно корелює з колективним досвідом її співвітчизників.

У репрезентації війни оповідачкою можна виділити кілька аспектів:

(а) скептичне ставлення суспільства до явних ознак наближення війни: *«Ми говорили з нею за кілька днів до війни, і вона запевняла, що війна не розпочнеться. Який сенс починати війну, невидігну насаперед для нападника?»* [8, с. 12].

(б) матеріалізація сюрреалістичного жаху у вигляді повномасштабної війни 24 лютого 2022 року: *«Війна таки розпочалася»* [8, с. 9].

(в) часті аналогії з Другою світовою війною: *«Іду на кухню варити каву з думкою: чи довго ще буде кава на перший сніданок? Бо ж війна з книг, кінофільмів і розповідей очевидців – це жорстке обмеження того, до чого звикаєш»* [8, с. 10].

(г) фіксування ознак війни в Києві 2022 року: *«лунають звуки вибухів»*, стрілянина, повітряні тривоги, *«проїжджу частину заповнено автомобілями»*, люди *«розгублені»*, *«охоплені тією ж загальною судомною тривогою»*, *«з приреченими обличчями»*, *«повно людей з валізами»*, зачинені маленькі крамниці й кав'ярні, порожній онкодиспансер, величезні черги до супермаркетів, *«люди купують, скільки хто може нести»*, *«полиці швидко порожніють, але продавці виносять нове»*, великі черги до банкомату, безкоштовний проїзд у метро, спішне переобладнання метро у бомбосховище, *«бронетранспортери з українськими вояками»*, комендантська година, заборона продажу алкоголю, наявність інтернету, води, опалення, вибухові хвилі і їх наслідки для жителів міста, тривожні думки: *«А що буде далі?»*.

(г) безперервне висвітлення війни в новинних ЗМІ (*«Обстрілюють Харків. Ідуть бої за Херсон, Ідуть бої за Гостомель»*) та легалізація ненормативної лексики в публічному просторі.

(д) дописи у Фейсбуку, *«заміннику усіх газет і телепередач новітнього часу»* про війну: *«grimуча суміш тупої хижої агресії, безглуздої непоінформованості та непохитної впевненості у власній правді»* [8, с. 14].; банальність публікацій у Фейсбуці актуалізує потребу у пошуку нових, неповторних слів задля відмови від стилістики *«великої вітчизняної»*: *смерть окупантам, враг буде розбит, перемога за нами* [8, с. 13].

(е) гнітюче спілкування із російськими родичами оголює фундаментальну різницю між українським та російським світоглядами (деструктивні діалоги оповідачки з троюрідним братом спричинили появу оповідання *«Площа Дзигаря (C'est la guerre)»*).

(є) досвід вимушеного переміщення (болісне рішення про необхідність евакуації, хаос на вокзалах, евакуаційні потяги, допомога волонтерів, облаштування життя в чужій країні (отримання статусу біженця, тимчасове житло, підтримка друзів та небайдужих людей, зв'язок з батьківщиною через інтернет).

В есеї «Епіграф до епіграфа» (збірка «Нескінчені розмови», 2024) Євгенія Кононенко згадує оптимістичний запис від 17 лютого 2023 року у книзі «Той Божевільний Рік» про завершення *«божевільного року»* і початок року здорового глузду. У 2024 році письменниці було *«мимоволі ніяково за ці слова»*, оскільки стало відомо, що другий рік – *«ще божевільніший за рік перший»* (перше поранення сина, проблеми зі здоров'ям у невістки, бомбардування Києва, жахливі події на Близькому Сході). У здоровий глузд *«влучила дурна куля, і він безславно сконав десь під нерозібраними завалами російсько-української війни»* [11, с. 11].

Способом взяти під контроль травматичний досвід для оповідачки стає робота над текстами. Вона перекладає роман Марі-Франс Клер «Неймовірна подорож», сонети Шарля Бодлера та підручник з математики, пише вірш для американських читань, записує події у паперовому

блокноті, аби згодом знайти «невимовні слова» для осмислення травматичного досвіду у книзі «Той Божевільний Рік».

Центральною темою мемуарів Салмана Рушді є травматичний досвід нападу як фізичної, так і екзистенційної драми. Рефлексує над замахом, що стався 12 серпня 2022 року, письменник детально описує момент нападу, тривалий реабілітаційний період та довготривалі травматичні наслідки для свідомості.

У репрезентації травматичного досвіду оповідачем можна виділити кілька аспектів:

(а) напад спричинив матеріалізацію сюрреалістичного страху смерті тридцятирічної давнини через проголошення 14 лютого 1989 року тодішнім Верховним керівником Ірану аятолою Руголлою Хомейні фетви та «кризу усвідомлення реальності», зреалізованої в руйнації усталеної картини світу.

(б) перебування протягом вісімнадцяти днів у Медичному центрі Університету Піттсбурга (лікарня Хемот, Пенсильванія): восьмигодинна операція, підключення до апарату ШВЛ (штучна вентиляція легень), втрата та поступове відновлення рухливості, лікування правого ока та лівої руки, дренажування задля усунення накопичення рідини під правою легенею.

(в) знаходження (анонімно) протягом трьох тижнів у реабілітаційному центрі Раск (Нью-Йорк): щоденна чотиригодинна фізична терапія з фізіотерапевтом Файє (велотренажер, хода, підйом сходами тощо) та ерготерапія з ерготерапевтом Роуз (опанування нових навичок), медикаментозні проблеми.

(г) амбулаторне відновлення: шестимісячна фізіотерапія, спрямована на відновлення лівої руки, догляд за втраченим оком, загоєння ротової порожнини та обличчя, відвідування спеціалістів (уролога, кардіолога), безпідставні підозри на онкологічне захворювання.

(г) тривала психологічна реабілітація: подоланню нічних кошмарів сприяли час, робота з психотерапевтом доктором Джастіном Річардсоном та повернення до письма.

(д) підтримка письменника першими особами держави (заява президента Байдена, «сильні слова» французького президента Макрона, декілька банальних фраз британського прем'єр-міністра Бориса Джонсона), підтримка друзів та колег-письменників (друзі писали електронні листи, залишали голосові повідомлення, друкували дописи у Фейсбуці та в Інстаграмі, організовували акції підтримки).

(е) спроба осмислити особистість та мотиви нападника, якого він називає «А.»: *«Цей самий «А.» не потрудився зібрати інформацію про людину, яку мав намір вбити. За його власним зізнанням, він насилу осилив пару сторінок з того, що я написав, і подивився на YouTube пару відео з моєю участю – більше йому не було потрібно. З цього ми можемо дійти висновку, що, чим би не було викликано його напад, це були не «Сатанинські вірші». Я спробую зрозуміти, що ж це було, в цій книзі»* [10].

(є) підтримка родини (дружина Еліза та члени її родини, діти Зафар і Мілан, сестри) допомогла оповідачеві не тільки вижити й повернутися до звичного ритму життя, а й посприяла подоланню травматичного досвіду стосунків із рідним батьком.

Способом взяти під контроль травматичний досвід для оповідача стає повернення після тривалого перебування (приблизно через дванадцять тижнів після нападу) у тимчасовому помешканні (Сохо) додому на Мерсер-стріт (кінець жовтня–початок листопада 2022) та повернення до письма.

Висновки. Мемуари Євгенії Кононенко «Той божевільний рік» та Салмана Рушді «Knife. Meditation After an Attempted Murder» є типовими зразками сучасної сповідальної прози. Порівняльний аналіз текстів підтверджує тезу сучасних дослідників про актуальність і важливість сучасної мемуаристики, яка здатна не тільки проілюструвати найбільш значущі події в особистому та колективному житті, а й посприяти осмисленню та подоланню найдраматичніших життєвих ситуацій. Твори Євгенії Кононенко та Салмана Рушді об'єднує формальний показник (приналежність до мемуарної прози), змістове наповнення (головний об'єкт дослі-

дження – травматичний досвід та способи його подолання) та оперування схожими художніми прийомами (використання інтертекстуальності задля ефективної аргументації власних описів і рефлексій). Попри очевидні подібності, спостерігаємо відмінність в організації матеріалу (хронологічний виклад подій у Євгенії Кононенко – опис ключових етапів у Салмана Рушді), у виявленні першопричин травматичного досвіду (особистісний і колективний травматичний досвід переживання російсько-української війни у Євгенії Кононенко – особистісний досвід переживання замаху на вбивство у Салмана Рушді) та у фінальному подоланні травми (терапевтичне використання письма для осмислення «божевільного» 2022 року у Євгенії Кононенко – терапевтичне письмо як ефективний спосіб подолання травматичного досвіду – у Салмана Рушді).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сичевський А. О. Мемуари як его-документи: вектори автобіографічної нарації, засади використання та інтерпретація. *Интермарум: історія, політика, культура*. 2023. № 13. С. 243–264. <https://doi.org/10.35433/history.112066>
2. Бовсунівська Т. В. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків.: Діса плюс, 2015. 368 с.
3. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2. / заг. ред. Ю.І. Коваліва. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
4. Couser G.T. *Memoir. An Introduction*. Oxford, New York : Oxford University Press, 2012. 206 p. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199826902.003.0003>
5. Eakin P.J. *Writing Life Writing. Narrative, History, Autobiography*. New York : Routledge, 2022. 151 p. <https://doi.org/10.4324/9780367439118>
6. Motzkin G. *Memoirs, Memory, and Historical Experience*. *Science in Context*. 1994. Vol.7. Is. 1. Pp. 103–119. <https://doi.org/10.1017/s0269889700001617>
7. Гажа Т. П. Українська літературна мемуаристика другої половини ХХ століття: становлення об'єктного і суб'єктного типів : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Харків, 2005. 151 с.
8. Кононенко Є. Той Божевільний Рік. Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2023. 176 с.
9. Кононенко Є. Слово свого роду. Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2019. 143 с.
10. Rushdie S. *Knife. Meditations After an Attempted Murder*. Vintage, 2024. 224 p.
11. Кононенко Є. Нескінчені розмови. Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2024. 152 с.

Дата надходження статті: 01.12.2025

Дата прийняття статті: 29.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 821.161.2:Підмогильний

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-17>

ЖІНКА В ПРОЗІ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО: ПСИХОЛОГОСПРЯМОВАНА ВІЗІЯ

A WOMAN IN THE VALERIAN PIDMOHYLNY'S PROSE: A PSYCHOLOGICALLY ORIENTED VISION

Івашина О. О.,

orcid.org/0000-0001-6504-1514

доктор філософії з філології,

старший викладач кафедри української філології та журналістики

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

Статтю присвячено психопоетикальному осмисленню жіночих образів у прозі Валер'яна Підмогильного з погляду психоаналізу та аналітичної психології. У дослідженні окреслено проблему репрезентації фемінічного як багаторівневого феномену, пов'язаного не лише з композиційними потребами, а й із внутрішніми психічними процесами автора. Жіночі постаті у творчості Підмогильного розглядаємо як вагомні маркери його психічної динаміки, що поєднують архетипні структури (насамперед Аніму і Велику Матір) з особистісним і культурним досвідом. Такий підхід дозволяє переосмислити підхід до інтерпретації персонажів письменника з урахуванням їхньої функціональної та психологічної глибини.

У центрі уваги перебуває специфічна дихотомія жіночого в художньому світі письменника – духовно ідеалізоване та знецінено-тілесне, що корелює із комплексом Мадонни-Блудниці та зумовлює постійний конфлікт між бажаним і дійсним у чоловічих персонажів. На основі аналізу малої та великої прози показано, що жіноче виконує здебільшого функції каталізатора внутрішніх процесів чоловіка та маркера його Еросу, Тіні чи інших структурних субстанцій. Важливою складовою дослідження є інтерпретація образу матері в біографічному та архетипному вимірах, що задає вихідну матрицю ставлення митця до жінки та визначає характер подальших літературних еманцій жіночності.

Окрему увагу приділено роману «Невеличка драма», який представлено як унікальний випадок еволюції жіночого персонажа в психопоетиці Валер'яна Підмогильного. Образ Марти Висоцької для митця є найповнішим утіленням юнгіанської Аніми, бо автор наділяє її індивідуальним несвідомим та особистісним розвитком, прагне інтегрувати через неї фемінні риси. Саме через Марту простежуємо трансформацію ставлення автора до жінки як суб'єкта, а не лише об'єкта чоловічих афектів, що підкреслює психоавтобіографічне значення роману.

Ключові слова: аналітична психологія, архетип, Валер'ян Підмогильний, історія української літератури, літературознавство, психологізм, психопоетика.

This article is devoted to the psychopoetic interpretation of female characters in Valerian Pidmohylny's prose from the perspective of psychoanalysis and analytical psychology. The study outlines the problem of representing femininity as a multi-level phenomenon associated not only with compositional needs, but also with the author's internal mental processes. We consider female characters in Pidmohylny's work as significant markers of his mental dynamics, combining archetypal structures (primarily the Anima and the Great Mother) with personal and cultural experience. This approach allows us to rethink the interpretation of the writer's characters, taking into account their functional and psychological depth.

The focus is on the specific dichotomy of the feminine in the writer's artistic world-spiritually idealized and devalued-physical, which correlates with the Madonna-Whore complex and causes a constant conflict between the desired and the real in male characters. Based on an analysis of short and long prose, it is shown that women mostly serve as catalysts for men's internal processes and markers of their Eros, Shadow, or other structural substances. An important component of the study is the interpretation of the image of the mother in biographical and archetypal dimensions, which sets the initial matrix of the artist's attitude towards women and determines the nature of further literary emanations of femininity.

Special attention is paid to the novel «A Small Drama», which is presented as a unique case of the evolution of the female character in Valerian Pidmohylny's psychopoetics. For the artist, the image of Marta Vysotska is the most complete embodiment of the Jungian Anima, because the author endows her with individual unconscious and personal development, striving to integrate feminine traits through her. It is through Marta that we trace the transformation of the author's attitude towards women as subjects, not just objects of male affections, which emphasizes the psychoautobiographical significance of the novel.

Key words: analytical psychology, archetype, Valerian Pidmohylny, history of Ukrainian literature, literary studies, psychology, psychopoetics.

Постановка проблеми. Пошуки жінки – справа вельми захоплива й цікава в будь-якій площині. Чимало митців ставили перед собою таке завдання, і таки знаходили, внаслідок чого жіночі архетипи здобули безмежну кількість утілень, адже це про матір, кохану, музу, дитину та інші ролі, надані природою й соціумом. Валер'ян Підмогильний – не виняток. Жінка займає важливе й неоднозначне місце в його прозі, хоч і не завжди головне. Розкриття значного обшару сенсів художнього нарративу письменника певною мірою буде пов'язане саме з жінкою.

Водночас фемінне у Підмогильного постає не так індивідуалізованими характеристиками, як психологічним феноменом або тригером чи тлом для його активізації, що відображає внутрішні конфлікти, імпульси та глибинну психоструктуру автора. Саме тому дослідження жіночих образів потребує психологоспрямованого підходу, який запобігатиме дещо спрощеному трактуванню його персонажів як недостатньо прописаних чи «неприродних» (С. Павличко). Натомість розуміння *функцій* тих чи тих героїнь, *психоавтобіографічного підґрунтя* та загальних *композиційних тенденцій* сприятиме більш об'єктивному аналізу та розумінню художньої цінності інтелектуальної прози Валер'яна Підмогильного.

Письменник спрямовує нарративну оптику, переважно, на головного героя-чоловіка, психічні структури якого увиразнюються через жіночих персонажів навколо. Утім, тут таки стикаємося і з найбільшим винятком із запропонованої тези – романом «Невеличка драма», у якому відображено еволюцію жінки як персонажа, а також фемінного в психосвіті митця. Тож прагнемо визначити ключові точки цього процесу; типові для психопоетики В. Підмогильного образи, за допомогою яких оприявлено жіноче, а також особливості «Невеличкої драми» як, з одного боку, унікального твору в доробку митця з психоавтобіографічним значенням, а з іншого – спадкоємця вже існуючих тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екстремум наукового інтересу до творчості В. Підмогильного, зокрема до роману «Місто», припадає на 1990-ті роки ХХ століття. Саме тоді з'явилися ґрунтовні студії В. Мельника, С. Павличко, В. Шевчука та інших дослідників, а також було перевидано праці Ю. Шереха [1, с. 442]. Сукупний огляд цих матеріалів, доповнений біографічними та історичними довідками, подано в збірнику критичних та літературознавчих праць «Досвід кохання і критика чистого розуму», впорядкованому О. Галетою [1].

На інтелектуальну природу прози Підмогильного, а також на її типологічні паралелі й відмінності з доробком В. Петрова (Домонтовича) звертає увагу С. Павличко, аналізуючи український модернізм у контексті європейських літературних тенденцій [2]. Психопоетика письменника стала предметом поглиблених студій І. Скляр [3] із акцентом на біографістиці. Психоавтобіографізм малої прози В. Підмогильного окреслено в статті С. Михиди й А. Гонтар [4].

Окремий сегмент літературознавчих інтерпретацій присвячено проблематиці міста як художнього простору, насамперед у зв'язку з романом «Місто». У цьому контексті показовою є праця Л. Щітки, В. Дмитренко, Л. Мялковської, М. Нестелєєва. Урбаністичне тло присутнє й у романі «Невеличка драма», але не є визначальним для цього твору.

Мета дослідження. Метою дослідження є наближення до цілісного уявлення про репрезентацію жіночих образів у прозі Валер'яна Підмогильного крізь призму психоаналізу та аналітичної психології. За допомогою цієї візії прагнемо з'ясувати, яким чином жіночі персонажі

відтворюють приховані психічні процеси письменника, виражають його внутрішні конфлікти, а також сприяють реалізації авторського задуму.

Для досягнення мети передбачено визначення основних типів другорядних жіночих персонажів та їхньої ролі в тексті, а також поглиблений аналіз Марти з роману «Невеличка драма» [5] як найповнішого втілення внутрішньої жінки митця – Аніми. Це допоможе окреслити динаміку трансформації цих образів на різних етапах творчості, а також пояснити внутрішню логіку специфічного поєднання ідеалізації та знецінення жіночого в художньому світі Підмогильного.

Виклад основного матеріалу. Жінка рідко постає головною героїнею творів Валер'яна Підмогильного, але певною мірою присутня майже скрізь. Її жадають, про неї мріють, нею марять. Але чого хоче сама жінка? Яка вона – *муза Валер'яна Підмогильного*, або ж *Аніма чоловіка-творця*? Спробуймо наблизитися до розуміння психоавтобіографічного аспекту сприйняття письменником жінок і жіночого в собі. За концепцією К. Г. Юнга, ідеться про один із проявів психіки письменника, а саме: *структурної субстанції індивідуального несвідомого Аніми*, яку неодмінно тією чи тією мірою відображатиме настільки деталізований жіночий персонаж [6], у чий внутрішній світ намагається зануритися митець.

Саме від уявлень про Аніму й варто відштовхуватися, коли аналізуємо образ жінки у свідомому й несвідомому певного чоловіка, позаяк цей аспект психіки утворений *трьома основними джерелами*: материнською фігурою, індивідуальним досвідом та культурним нашаруванням [6]. Тобто отримуємо зрозумілу модель, у якій первинним буде саме *архетип Матері*, активно й у повній мірі присутній у житті В. Підмогильного.

Дослідниця його психопоетики І. Скляр високо оцінює вплив матері письменника на формування інтелектуала й інтелігента, наділеного при цьому емпатією до селян, розумінням праці й ціни хліба. Мати працювала на землі все життя й не мала формальної освіти, але була наділена «тактовністю, делікатністю й суворою гідністю», що сформувало *духовний ідеал української жінки, берегині роду* [3, с. 89]. Однак уже з цього бачимо небезпечну опозицію до образу Іншої, яка відрізнятиметься від величної Мадонни як символічного втілення такої варіації Великої Матері.

Психоавтобіографічна повість «Остап Шаптала» візуалізує своєрідну сповідь Підмогильного в малоемоційності та обмеженості теплих проявів до родини, яку виражено через докори сумління Остапа: «А мати жадала, щоб колись на самотині син обняв її та, схиливши своє обличчя, сказав би: «Матусю, люба й кохана! ... Але він ніколи не скаже подібного, її син» [7, с. 118]. Саме материнський образ не має негативної конотації в художньому світі Підмогильного, зокрема в романах «Невеличка драма», «Місто».

І хоча архетип Великої Матері не цілковито позбавлено тілесності, письменник різко відмежовує від нього все фізіологічне, наділяючи ним іншу категорію жіночих персонажів, які виконують передусім роль *сексуальних об'єктів*. Образ такої жінки задекларовано ще в ранній творчості митця. Зокрема, в оповіданні «Важке питання», де юнаки «саме переживають сплеск сексуальної активності: “потреба в жінчині вже почувалася... Андрій ... мучився, довго не міг увечері заснути під впливом непроханих, а іноді й проханих, малюнків” [4, с. 192]. Досвідчений товариш Микола, який уособлює раціоналізовану хіть, чітко відокремлює «жінчин» для втіхи, яких «одразу видно: намазані, нафарбовані, звички особливі. На вулиці змовимося про ціну, а потім у номера» [7, с. 13], від «ідеальної дівчини» Галі, зваблення якої здається «недоладним, бридким», натомість котру «лише хочеться цілувати ніжно без краю» [7, с. 11].

Ця тенденція продовжується й надалі в обоюнюванні *недосяжної, недоторканої й незадоволеної*, якою зокрема є героїня повісті «Остап Шаптала» Олюся – втілення самопожертви й безнадійної та безкорисливої любові, приреченої на смерть у психосвіті В. Підмогильного: «Остап учився, а Олюся жила самим сподіванням його приїзду. Брат був її душею. ... Олюся весь час була його рабою, доброхотною й безоглядною» [7, с. 125]. Юнак зазначає, що її можна

було «лише відчувати, як мрію» [7, с. 131], та й то після смерті, коли «Олюся зробилася образом далеким і високим, до якого не можна було підвести обличчя» [7, с. 131].

Натомість сексуально активна й відверта жінка частіше викликає в персонажів Підмогильного відразу, що може межувати з хіттю, а може й повністю виключати її. Маємо підстави думати, що письменнику не вдалося уникнути *комплексу Мадонни-Блудниці* [8], принаймні в творчості, адже помітно прагнення зобразити жінку насамперед духовною, втілити ідеалізований образ Аніми, але воно повсякчас руйнується об тілесний світ дійсності, матерію, унаслідок чого мрія втрачає свою привабливість. Це яскраво відображено в описі товаришки Тоні з «Повісті без назви», яка всім своїм виглядом уособлює щось *приземлене, суто тілесне*, а тому – *естетично непривабливе* для автора і його текстового альтер-его Городовського: «це була негарна, дебела жінка, але жвава, весела, напориста» [7, с. 221].

З одного боку, вона задовольняє *фізичний потяг* головного героя: «Вона збудила його відразу. ... Її вульгарність здавалась йому особливим і досить високим стилем, який не кожна жінка спроможна мати» [7, с. 221]. Але після чергового вгамування «фізіологічної потреби» [7, с. 128], як це названо іншим персонажем Підмогильного, Городовський відчуває *огиду*: «тепер вона збуджувала в ньому тільки безжальну зневагу своїми оголеними розкошами, своєю плоскою мовою, в якій справді видно було вбогість, але внутрішню, і послужливим чеканням грубої ласки. Ба більше – її спиною він немов побачив ще жіночі тіла, що протягом років поділяли по черзі з ним цю незмінну канапу» [7, с. 223]. Зовсім інша справа – *недосяжна незнайомка*, що вабила чоловіка більше як «дізнане відчуття, ніж певний образ» [7, с. 245]. Породжена більше уявою, ніж дійсністю, жінка не має нічого спільного з фізіологією, не здатна «забруднитися», а тому така прекрасна й божественна. Майже як мертва Олюся.

Утім, у всіх згаданих творах жінки постають радше явищами або об'єктами в житті чоловіків. Дещо іншу ситуацію бачимо в романі «Невеличка драма», де в центрі історії перебуває молода жінка Марта Висоцька, яка одного дня прокидається на порозі *нового етапу власної індивідуальності* [9], зазнає різючих змін у житті, щоб знову заснути в кінці «глибоким непорушним сном, сном великої і довершеної стоми» [5, с. 317]. Безумовно, Марта – унікальна. На жаль, потенційно, В. Підмогильний просто не встиг виписати інших жінок – головних героїнь своїх романів, однак ця претендує не лише на формальне вивищення, а й на суттєвий внесок у психобіографічний спадок митця.

У тексті головна героїня виконує роль, радше, композиційної домінанти, навколо якої розгортається художній конфлікт. Вона – тло для його проєкції, проявник усіх уламків чоловічого психосвіту. С. Павличко звертає увагу, що в прозі митця «йдеться майже виключно про чоловічу сексуальність, яка виявляється жорстокою, руйнівною для жінок силою» [2, с. 224]. Більшість жінок, змальованих Підмогильним, якщо не взагалі всі, крім Марти, є лише «об'єктом почуття й екзистенціального пошуку мужчини» [2, с. 224]. Однак не будьмо «інженерами Стайничими» й не ставмо дівчину «на коліна» завчасно. Під прискіпливим психологічним поглядом у ній можна розгледіти значно більше, позаяк Марта розвивається як особистість, із часом виявляє потенціал до самостійних дій, а головне: автор наділяє її несвідомим, що втілено в епізодах сну, роздумах, відображенні бурхливого внутрішнього життя дівчини.

То про що нам це може свідчити, крім утішного «хай живе Марта!»? По-перше, «ефірного часу» їй відведено таки менше, ніж, наприклад, Юрію Славенку та його «білку» (Ю. Шерех). Та й Дмитро Стайничий, який дозволив собі використати грубу силу проти тендітної дівчини, здобуває значно більше звичайного пролетарського щастя: «Улаштувався остаточно, працюю як добрий віл, але завод наш гуде! <...> А що одружився! Хорошу дівчину взяв, їй-богу, не гіршу за вас!» [5, с. 296]. Тобто «скептичному оптимізму», «практичному соціалізму» та іншим філософським і біологічним концепціям В. Підмогильний надає більше ваги, ніж почуттєвій складовій, яку втілює жінка.

Передусім бачимо це в уже згаданих назвах розділів, зокрема: «Четверо в одній кімнаті, крім дівчини» [5, с. 74]. Письменник ніби виносить Марту за дужки свого рівняння та виключає з велемудрих дискусій: «Та покиньте, нарешті, товариші! – скрикнула Марта. – Ви всі страшенно нудні!» [5, с. 80]; «– Хто заговорить про раціональність або практичність, з того штраф двадцять копійок на користь безпритульних» [5, с. 81]. Цим заперечує раціональність жіночого, прагне його витіснення, визнання слабкістю, але водночас не покидає спроб осмислити й опанувати. Разом із тим частину уваги приділено Ліні, «сумирній і негарній із себе дівчині», «ретельній у роботі до педантизму» [5, с. 29]. Таку раціональну та спокійну жіночність автор винагороджує сімейним щастям і життєвою стабільністю, бо вона не здатна зруйнувати спокій чи завадити побудові соціалізму.

За твердженням К. І. Юнга, «Аніма – фактор найбільшої ваги у психології чоловіка там, де завжди діють емоції й афекти. Вона посилює, перебільшує, викривляє й міфологізує всі емоційні зв'язки з професією чи людьми обох статей. І плетива фантазії під цим – її творіння» [6, с. 103]. Саме такий її вплив, суголосний із давньогрецькими уявленнями про сирен (звбливих морських демоніць, які спричиняли кораблетрощі), і бентежить раціонального Славенка: «І вона саяла, аж він заплющив очі і ладен був ось зараз зсунутись із канапи навколішки, схилитись у мовчазнім захваті перед нею, розпорошитись, зникнути біля її ніг, узутих у чорні, дешевенькі черевички» [5, с. 115].

Нумінозність цього переживання сам автор позначає словами «шалений екстаз» [5, с. 115], тож раціо не пробає собі таку слабкість перед фемінним: «Професор відчув глибоку образу й підвівся з канапи. Самолюбство його було скривджене, до того ж дуже боляче» [5, с. 116]. І Славенко, і Безпалько, і, особливо, Стайничий стають по-своєму жорстокими до дівчини, коли усвідомлюють її владу над собою, і прагнуть повернути собі сильну позицію. Зокрема, Дмитро робить це буквально: «Він з насолодою бгав, трошив її руку в своїй дужій руці, він вивертав їй руку, щоб вона впала додолу... – Не крикнеш! – він хутко стиснув їй рота другою рукою. – Гратися зо мною захотіла? Ставай!... Дівчина якось незграбно крутнулась і впала навколішки, скорчившись від болю... – А що? Знатимеш тепер?... Ну, от і поборолися, мовив він спокійніше. – Виходить, я дужчий» [5, с. 127]. Таким чином психіка намагається подолати емоційну Аніму, але за допомогою насилля, що містить у собі компонент Тіні.

Таким чином Марта відображає складний процес визнання чоловічою психікою її жіночої складової, накладання на неї системи особистісних та суспільних поглядів, щоб збагнути, як воно «по той бік» і згармонізувати своє бачення Іншого. Ми не бачимо надміру феміністичних висновків чи раптового прозріння, але спостерігаємо маленьке диво – пробудження й інтеграцію Аніми свідомістю молодого письменника, який здатний дещо глибше зрозуміти й описати цей світ.

Висновки. Проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що жіночі образи у прозі Валер'яна Підмогильного функціонують як важливий, хоча й структурно неоднорідний елемент авторської психопоетики. Незважаючи на те, що жінка рідко стає центральною постаттю сюжету, її присутність у текстовому світі митця є концептуально значущою, адже саме через жіноче автор розгортає власні інтелектуальні, емоційні та екзистенційні пошуки. Юнгіанська оптика, застосована до творів Підмогильного, дає змогу осмислити психоавтобіографічне значення жіночих персонажів як уособлення Аніми митця, а психоаналітична – наблизитися до розуміння комплексу Мадонни-Блудниці.

Сакралізація архетипу Великої Матері, пов'язаного з фігурою реальної матері письменника, спричиняє виразне протиставлення ідеалізованої духовної жіночності тілесній, чуттєвій і приземленій. Уже в ранніх оповіданнях простежується стійкий дуалізм, що формує характерну для художнього світу Підмогильного модель непримиренного розриву між бажанням і відразою, сакральним і плотським. Ця дихотомія зберігається й у пізніших творах: саме недосяжні, сублімовані жіночі постаті постають об'єктами обсесії, тоді як фізіологічно явлена жіночність викликає у персонажів огиду або агресію.

Із цього погляду роман «Невеличка драма» вирізняється тим, що в центрі сюжету вперше поставлено жінку, наділену власною внутрішньою динамікою. Марта Висоцька – не лише об’єкт проєкцій чоловічої психіки (хоча й це теж), а й суб’єкт індивідуальних процесів, що надає тексту психологічної глибини та збагачує психопоетичальне прочитання творчості Підмогильного. Перспективними залишаються подальші дослідження Аніми в контексті всієї творчої спадщини письменника, з огляду на те, що образ жінки має вагомий вплив на психологізм його тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Досвід кохання і критика чистого розуму : Валер’ян Підмогильний : тексти та конфлікт інтерпретацій / упоряд. О. Галета. Київ : Факт, 2003. 432 с.
2. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Либідь, 1999. 447 с.
3. Скляр І. Психобіографічність творів Валер’яна Підмогильного. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство*. 2011. Вип. 1(3). С. 87–102.
4. Мишида С., Гонтар А. Психоавтобіографізм малої прози Валер’яна Підмогильного. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 3(210). С. 189–194. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-28>
5. Підмогильний В. Не величка драма. Упоряд., передм., прим. Я. Цимбал. Харків : Віват, 2023. 336 с.
6. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Пер. з нім. К. Котюк; наук. ред. О. Фешовець. 2-ге опрац. вид. Львів : Видавництво «Астролябія», 2018. 608 с.
7. Підмогильний В. Сонце сходить. Вибрані твори. Київ : ВГ «Ще одну сторінку», 2024. 288 с.
8. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Нові висновки. Пер. П. Тарашук. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2021. 552 с.
9. Івашина О. Національна модель індивідуальності в романі Марії Матіос «Черевички Божої Матері». *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 2 (208). С. 174–180. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-24>.

Дата надходження статті: 27.11.2025

Дата прийняття статті: 19.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'25:323.28(477)"1930/1959"

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-18>

ПЕРША ХВИЛЯ ПОВТОРНИХ ПЕРЕКЛАДІВ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1930–1950-ТІ): РУСИФІКАЦІЯ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ¹

THE FIRST WAVE OF RETRANSLATIONS IN SOVIET UKRAINE (1930S–1950S): RUSSIFICATION AND IDEOLOGICAL CONTROL

Кальниченко О. А.,

orcid.org/0000-0001-7808-357X

Scopus-Author ID: 57209640115

*доцент, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;
науковий співробітник кафедри слов'янських мов
Університету Матея Бела в Банській Бистриці, Словаччина*

Кальниченко Н. М.,

orcid.org/0000-0002-4807-1022

Scopus-Author ID: 57226535237

*доктор філософії,
науковий співробітник кафедри слов'янських мов
Університету Матея Бела в Банській Бистриці, Словаччина*

У статті досліджується явище повторного перекладу в Радянській Україні 1930–1950-х років як інструмент ідеологічного контролю, культурного переписування та русифікації. На основі історичного та порівняльного аналізу визначено першу хвилю повторних перекладів і нових редакцій як реакцію на зміни в національній політиці більшовиків, зокрема кампанію 1933–1935 років проти «націоналістичного шкідництва» в перекладі. У дослідженні порівнюються підходи 1920-х років, які акцентували стилістичну вірність і культурну автономію («гомологічний переклад» або «переклад-стилізація» за Володимиром Державиним), з нав'язаною буквальною та ідеологічною відповідністю сталінської доби, що віддавала перевагу орієнтації на радянського читача, на норми російської мови та радянську ідеологію («аналогічний переклад»). Як приклад, аналізуються конкретні випадки (case studies) повторних перекладів повісті Миколи Гоголя «Тарас Бульба» (версія Андрія Ніковського 1930 року та стандартизована версія Антіна Хуторяна 1935/1948 років) та роману Етель Ліліан Войнич *The Gadfly* («Гедзь» в перекладі Марії Лисиченко 1928 року та «Овід» у русифікованій версії Марії Рябової 1935 року). Використовуючи бібліографічні дані, теоретичні праці та текстові порівняння, стаття розкриває, як повторний переклад та нові редакції сприяли ідеологізації норм перекладу, стиранню імен репресованих перекладачів і мовній уніфікації. У висновку підкреслюється, що повторний переклад віддзеркалював еволюцію української національної ідентичності, слугуючи як інструментом домінування, так і спротиву, та висвітлює зусилля післясталінського періоду щодо відродження автентичних українських перекладацьких практик у середині 1950-х та у 1960-х роках.

Ключові слова: повторний переклад, русифікація, ідеологічний контроль, Радянська Україна, політика перекладу, культурна ідентичність.

This article examines the phenomenon of retranslation in Soviet Ukraine during the 1930s–1950s, framing it as a tool of ideological control, cultural rewriting, and Russification under Stalinism. Drawing on historical and comparative analysis, it identifies the first wave of retranslations and revised editions as a response to shifts

¹ Funded by the EU NextGenerationEU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under the project No. 09I03-03-V01-00148

in Bolshevik national policy, particularly the 1933–1935 campaign against “nationalist sabotage” in translation. The study contrasts the approaches of the 1920s, which emphasized stylistic fidelity and cultural autonomy (“homologous translation” or “translation-stylization” as defined by Volodymyr Derzhavin), with the imposed literalness and ideological conformity of the Stalin era, which favored orientation toward the Soviet reader, Russian language norms, and Soviet ideology (“analogous translation”). Case studies include retranslations of Nikolai Gogol's *Taras Bulba* (Andriy Nikovsky's 1930 version vs. Antin Khutoryan's 1935/1948 Russified edition) and Ethel Lilian Voynich's *The Gadfly* (Maria Lysychenko's 1928 Ukrainianized translation vs. Maria Ryabova's 1935 standardized version). Using bibliographic data, theoretical works, and textual comparisons, the article reveals how retranslation and revised editions contributed to the ideologization of translation norms, the erasure of names of repressed translators, and linguistic unification. The conclusion emphasizes that retranslation reflected the evolution of Ukrainian national identity, serving both as an instrument of domination and resistance, and highlights post-Stalin efforts in the mid-1950s and 1960s to revive authentic Ukrainian translation practices.

Key words: retranslation, Russification, ideological control, Soviet Ukraine, translation policy, cultural identity.

Постановка проблеми. Термін «повторний переклад» (англ. retranslation) позначає другий або черговий переклад одного й того самого джерельного тексту на ту саму цільову мову [1, с. 294; 2, с. 343], хоча з огляду на існування майже одночасних перекладів, іноді неможливо чітко класифікувати один переклад як перший, а інший – як другий. Як констатує Олександр Ребрій [3, с. 190], для опису ситуації існування в певній національній культурі кількох перекладів того самого іншомовного літературного твору, який в оригіналі має, як правило, одне текстове втілення, у вітчизняному перекладознавстві вживаються кілька термінів. Тому вважаємо за необхідне вказати на відмінність між «повторними перекладами», «множинними перекладами» та «ретрансляціями», яка полягає в тому, що повторні переклади – це версії одного оригінального тексту, створені в різні періоди часу (наприклад, численні переклади «Тараса Бульби» Гоголя на українську мову), множинні переклади – це паралельні версії одного тексту для різних мов (скажімо, одночасний переклад резолюції ООН на шість її офіційних мов), а ретрансляції – це переклади, виконані не з оригіналу, а з іншого перекладу, тобто непрямі переклади.

Спираючись на погляд Крістофера Рандла про те, що переклад є невід'ємною частиною політичної історії [4], ми досліджуємо, як він може пролити світло на наше розуміння соціалістичного ладу в радянській Україні ХХ століття, адже аналіз перекладацької практики в Україні 1930–1950-х років розкриває ідеологічні та культурні стратегії сталінського режиму, коли культура ототожнювалася з ідеологією. Історичний підхід до перекладу передбачає аналіз змін у методах перекладу [5], що найкраще простежуються через повторні переклади та нові редакції. Вони дозволяють досліджувати еволюцію норм, стратегій, мовної стандартизації та впливу політичного чи культурного контексту [1, с. 294; 2, с. 343]. Для порівняння використовують синтаксис, лексику, реалії, форми звертання, одиниці виміру, діалекти, сленг і розмовну мову [6, с. 337].

Попри невеликий розмір на сьогоднішній момент вибірки наші дослідження дозволяють нам зробити певні попередні висновки щодо наявності окремих піків чи хвиль повторних перекладів та нових редакцій в українській традиції художнього перекладу в різні історичні періоди. Ми бачимо три основні хвилі повторного перекладу, кожна з яких була сформована зміною політичного курсу. У контексті України ці трансформації неодноразово впливали на перекладацькі норми, політику та пріоритети – повторний переклад став до певної міри дзеркалом еволюції національної ідентичності та владних структур.

Зміна партійної політики більшовиків у національному питанні у 1933–1935 роках, коли неросійський націоналізм було проголошено головною загрозою для СРСР, супроводжувалася масштабною медійною кампанією проти «націоналістичного шкідництва» в галузі перекладу в Україні [7]. Ця кампанія спричинила першу хвилю (середина 1930-х – середина 1950-х років) численних повторних перекладів і нових редакцій нещодавно опублікованих перекладів як політичної літератури, так і художніх творів з метою наближення текстів до російських зраз-

ків та радянських ідеологічних очікувань. У цей час повторний переклад став стратегічним інструментом русифікації, спрямованим на зміцнення централізованого контролю над культурним виробництвом.

Друга хвиля повторних перекладів і переглядів мала місце в кінці 1960-х – на початку 1970-х років після хрущовської «відлиги», коли багато репресованих перекладачів 1920-х років були реабілітовані, а їхні переклади перевидані в оновлених версіях. Ця хвиля була не просто відродженням старих перекладів, а свідомим актом культурного відновлення. Яскравим прикладом є 12-томне зібрання творів Джека Лондона (1969–1972), яке значною мірою спиралося на попереднє 27-томне видання 1927–1932 років за редакції Освальда Бурггардта.

Всупереч очікуванням, незалежність України у 1991 році не призвела до негайної третьої хвилі повторних перекладів українською мовою. Натомість 1990-ті роки ознаменувалися спадом перекладів українською, оскільки нові приватні видавці надавали перевагу перекладам на російську, сподіваючись на комерційний успіх на ширшому ринку СНД [8; 9]. Лише після Помаранчевої революції з'явився новий інтерес до повторного перекладу, зумовлений зміною перекладацьких норм і прагненням відновити раніше цензурований або пропущений зміст.

У сукупності ці три хвилі повторного перекладу висвітлюють складну взаємодію між мовою, ідеологією та культурним суверенітетом в Україні, підкреслюючи, що переклад слугував впродовж сучасної історії нації як інструментом домінування, так і засобом спротиву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно дослідження явища повторного перекладу зосереджувалися на літературних творах – священних текстах, канонічній літературі та драматургії, де його вважають позитивним, таким, що сприяє плюралізму інтерпретацій, а от у науково-технічній сфері повторний переклад здебільшого вважається надлишковим або небажаним [10, с. 485–487]. Сучасний стан дослідження повторного перекладу добре викладений в енциклопедичній статті Шенгіз Тахір Гюрчалар [10] та в оглядовій статті Кріса Пейтерса і Піта ван Пауке в журналі *Parallèles*. Останні [11, с. 10] стверджують, що в XXI столітті дослідження повторного перекладу розвиваються у двох протилежних напрямках: або слідуючи «внутрішній» перспективі, зосередженій на текстовій динаміці повторного перекладу та більш-менш приймаючи раціональність гіпотези повторного перекладу (принаймні як гіпотези, вартої перевірки), або дотримуючись «зовнішньої» перспективи, яка вивчає історичну та контекстуальну динаміку повторного перекладу та соціокультурні чинники, що беруть участь у цьому процесі. Цей другий тип «зовнішніх» підходів, що надають перевагу соціокультурному або соціально-історичному дослідженню контексту, спричинив активне наукове зацікавлення: проведено низку конференцій “Retranslation in context” (Istanbul 2013 and 2015, Ghent 2017, Madrid 2019, Budapest 2022, Izmir 2024), опубліковано десятки статей у провідних журналах, спеціальні випуски та колективні монографії. Серед мотивів повторних перекладів ці дослідники називають оновлення джерела, ідеологічні зміни, комерційні інтереси, суб’єктивність перекладача, зміну норм і прагнення до нової інтерпретації в цільовій культурі тощо. І хоча «необхідність виходу за межі індивідуальних випадків», які здатні надати дослідженню повторного перекладу більшої всеосяжності [12, с. 25], отримує загальне схвалення, на сьогодні – за винятком згаданої праці Кайси Коскінен та Оуті Палопоські – майже відсутні дослідження, що системно розглядають повторний переклад як частину ширших соціокультурних або історичних процесів, а не як ізольовані приклади.

Мета дослідження полягає у виявленні ролі першої хвилі повторних перекладів та нових редакцій як інструментів ідеологічного впливу, мовної стандартизації та культурного переписування в радянській Україні 1930–1950-х років. Дослідження спрямоване на аналіз механізмів державного втручання у перекладацьку діяльність, зокрема через цензуру, русифікацію та редагування, а також на вивчення наслідків цих процесів для формування радянської літератури українською мовою та трансформації національної ідентичності. Повторні переклади та нові видання, адаптовані до радянської цензури, стали інструментом культурного контролю,

сприяючи утвердженню сталінського режиму. Ми прагнемо продемонструвати, що сталінщина постає не як випадковість чи дивне колективне збочення, а як результат системної, цілеспрямованої та тривалої політики більшовицької партії, радянської держави та підпорядкованих їй соціальних інституцій.

Досягнення цієї мети потребує виконання таких завдань: 1) висвітлити інтелектуальні дискусії та методологічні пошуки українських перекладачів та дослідників перекладу 1920-х років; 2) показати, як радянська влада у 1930-і перетворила переклад на інструмент ідеологічного контролю, русифікації та централізації, використовуючи цензуру, репресії, повторні переклади та мовну стандартизацію для знищення української культурної автономії; 3) проаналізувати конкретні випадки редагування, повторного перекладу та знеособлення авторства, щоб продемонструвати, як ці практики сприяли витісненню української мови з літературного простору та формували «перекладацьку мову» як кальку з російської; 4) окреслити появу перекладацького спротиву в 1950–1960-х роках, що проявився у критиці буквалізму, поверненні репресованих імен, оновленні теорії перекладу та відновленні української мовної стилістики в літературі.

У нашому дослідженні ми йдемо від окремих випадків (case studies) до виявлення тенденцій і частотності явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом дослідження є зміни в практиці перекладу, а предметом є повторні переклади та нові редакції в Україні 1930–1950-х як інструмент для культурного переписування, ідеологічного коригування змісту, узгодження з новими мовними нормами та русифікацією, формування радянської літератури українською мовою.

Матеріалом дослідження стала бібліографія перекладів художньої літератури українською мовою 1920-х – 1930-х років, укладена Михайлом Москаленком і описана Ладодою Коломієць [13], а також перекладознавчі праці Володимира Державина, Івана Кулика, Олександра Фінкеля, Миколи Зерова, Олекси Кундзіча, Степана Ковганюка, Миколи Лукаша, Максима Рильського та Віктора Коптілова. Для порівняльного аналізу як приклади дослідження були використані переклад повісті Миколи Гоголя «Тарас Бульба», виконаний Андрієм Ніковським (А. Василько) у 1930 році («Книгоспілка») і повторний переклад цього ж твору Антіна Хуторяна (1935), а також роман Етель Ліліан Войнич *The Gadfly* у перекладі Марії Лисиченко під назвою «Гедзь» (1928) та його повторний переклад Марії Рябової (1935) під русифікованою назвою «Овід».

У дослідженні використовується методологія, запропонована Ентоні Пимом і названа ним «археологією перекладу», що поєднує бібліографічний аналіз із вивчення випадків (case studies) [14]. Мета – виявити загальні тенденції, частоту, періоди активності або затишшя в перекладах, зокрема повторних. Це дозволяє розглянути переклад як культурне явище в динаміці – діахронно (у часі) та синхронно (в межах одного періоду), і виявити закономірності, які не видно при аналізі окремих випадків. Стосовно повторного перекладу, то фінські дослідниці Кайса Коскінен і Оуті Палопоскі, базуючись на пропозиціях Пима, запропонували конкретнішу «археологію повторного перекладу», тобто метод дослідження історії повторних перекладів у межах певної літературної системи, який передбачає картографування всіх повторних перекладів у часовому розрізі та аналіз мотивів і закономірностей, що виходять за межі окремих випадків [12]. Цей метод поєднує кількісні дані з якісними спостереженнями, щоб виявити культурні, ідеологічні та ринкові чинники, які впливають на переклад. Для дослідження індивідуальних випадків у сфері повторного перекладу ми використовували порівняльний текстовий аналіз, щоб виявити зміни у стилі, значенні та перекладацьких методах, вивчення паратекстів, які допомагають зрозуміти, як переклад позиціонується, історико-контекстуальний підхід, який дозволяє дослідити соціальні та культурні умови появи перекладу, і вивчення рецепцій, щоб охопити ширший спектр впливів і реакцій.

Дослідження є актуальним для перекладознавства, української культурної історії та постколоніального дискурсу, розкриваючи повторний переклад як механізм влади в авторитарних

режимах. Аналіз першої хвилі повторних перекладів (1930–1950-ті роки) в Україні показує, як державна цензура, русифікація та ідеологічне редагування перетворили переклад на інструмент асиміляції. Це відображає ширші тоталітарні практики, актуальні для сучасних контекстів. Для українських студій вона підкреслює роль перекладу в формуванні національної ідентичності та спротиві русифікації, що важливо для сучасних деколонізаційних зусиль в Україні після 2014 року. Глобально дослідження сприяє постколоніальній теорії перекладу, пропонує паралелі для інших пострадянських просторів.

Державні інструменти політики перекладу в Радянській Україні в 1930-х роках.

У 1920-х роках сплеск перекладів та підйом перекладацької думки сприяли розвитку української культурної та мовної ідентичності. Ця динаміка змінилася у 1930-х роках, коли радянська влада запровадила повний ідеологічний контроль та культурну однорідність, коли відбулася ідеологізація норм перекладу [15]. Російські тексти-джерела та соціалістичний реалізм стали домінувати, переформували українську літературу [9]. Якщо на початку 1920-х років переклад в Україні активно підтримувався як засіб інтернаціональної солідарності та ознайомлення мас із культурною спадщиною народів світу, що відповідало ентузіазму щодо «світової революції», то з початку 1930-х, після утвердження сталінської влади, переклад набуває нової функції – стає інструментом консолідації республік СРСР, а також засобом ідеологічного тиску [16; 17; 18].

Які ж інструменти для зміни перекладацької політики в Радянській Україні в 1930-х роках були застосовані? По-перше, це – централізація видавництва, адже ліквідація всіх приватних і кооперативних видавництв у 1930 році зосередила переклад під контролем держави і влада через державне замовлення тепер диктувала, обмежуючи різноманітність 1920-х років, що і яким накладом видавати. По-друге, суворий контроль з боку держави та Комуністичної партії через попередню цензуру, редакційний нагляд та моніторинг після публікації забезпечував ідеологічну відповідність [18]. По-третє, відбувається ідеологізація норм перекладу, які не лише просякнуті радянською ідеологією, а й надають пріоритет «масовому радянському читачеві» над вірністю вихідному тексту. По-четверте, попри публічну критику буквалізму, в перекладі з російської мови стимулювався дослівний переклад, щоб надати пріоритет вірності російським джерельним текстам, жертвуючи автентичністю української мови. По-п'яте, зміни в орфографії 1933 року привели українську орфографію у відповідність з російською, усунувши «націоналістичні» елементи, а термінологічні комісії систематично замінювали питомі українські терміни на аналоги схожі на російські. По-шосте, переклади з іноземних мов все частіше виконувалися через російські посередники, особливо після середини 1930-х років [9], а в соціальних науках і марксизмі переклад з російського перекладу стає навіть обов'язковим.

Явище масових повторних перекладів було розпочате кампанією проти «перекладачів-шкідників», яких звинувачували в «націоналізмі», виправдовуючи стосовно них репресії та впроваджуючи буквальні, русифіковані методи перекладу [7; 19]. Систематичні нагінки проти перекладачів, особливо старшого покоління, призвели до практичного знищення кваліфікованих кадрів 1920-х років, а ті перекладачі, що вижили, були виключені з видавничої діяльності і замінені менш компетентними особами з обмеженими знаннями іноземних мов, які поклалися переважно на російську мову [20; 21]. Імена перекладачів, які зазнали репресій, видаляються з публікацій і з'являються так звані «редаговані переклади» та «анонімні переклади», в яких бібліографічні дані не містили імен перекладачів або вказівки на мову джерела, що ще більше нищило спадщину перекладачів 1920-х років і посилювало радянський контроль. До того ж, додалося вибіркове вилучення книг з бібліотек.

Не останнє місце серед інструментів ідеологічного контролю займають і повторні переклади, бо радянська влада вимагала повторних перекладів та редакцій, щоб привести українські тексти у відповідність з російськими лексичними та граматичними зразками, стандартизуючи та русифікуючи їх. До того ж, раніше опубліковані переклади редагувалися з метою

видалення «архаїчних», діалектних або «націоналістичних» українських слів, замінюючи їх «інтернаціоналізмами», тобто словами російського походження.

Забута дискусія про метод перекладу в Україні у 1927–1931 роках. У другій половині 1920-х – на початку 1930-х років багато українських літераторів і науковців зосередили свою діяльність на перекладацькій роботі. Вони працювали як перекладачі, редактори, стилістичні редактори, автори коментарів і передмов, рецензенти та критики перекладених творів, а також як теоретики перекладу. Спільно вони виробили нове бачення завдань перекладача і редактора, розглядаючи переклад як окремий метод інтерпретації текстів через філологічний аналіз і стилістичне дослідження, з акцентом на текст, що перекладається [22; 23].

Теоретично цей підхід відстоював Володимир Державин, який назвав його «переклад-стилізація» або «гомологічний переклад» на протигагу «аналогічному перекладу». У своєму есе 1927 року він писав, що художній переклад має бути «по можливості, дослівний», тобто передавати не лише зміст, а й «художню цінність будь-якого речення, слова, граматичної та фонетичної структури» [24; цит. за 25, с. 57]. Навіть якщо такий переклад здається «екзотичним» або пародійним, він краще зберігає унікальність оригіналу.

В іншій праці 1930 року Державин уточнював, що метод перекладу-стилізації застосовується виключно до класичних або канонічних творів [26]. Концепцію гомологічного перекладу він послідовно обстоював у численних есе та рецензіях між 1927 і 1931 роками. Так, у рецензії на український переклад першого тому Зібрання творів Гоголя («Вечори на хуторі біля Диканьки») Державин наголошував, що справжній художній переклад може бути лише стилізаційним, тобто таким, «що намагається віддати не лише змістову сторону твору (хоча б, навіть, у всіх його найтонших відтінках), а й сторону стилістичну, тобто художні особливості мови; задля цього перекладач має право відходити від «коректної» загальнолітературної мови, використовуючи в міру змоги і менше звичайні, зокрема архаїчні, стилістичні варіанти» [27, с. 218; цит. за 25, с. 164].

Такий метод перекладу підтримували також Григорій Майфет і Микола Зеров [23; 28]. М. Зеров, зокрема, доводячи необхідність гнучкості в перекладі за рахунок передачі «основного», чим промовляє первотвір, і яке може належати як до змістових, так і до формальних компонентів вірша, зазначав: «Перекладаючи Гюго, не можна пройти мимо його ефектної синтакси, його блискучого ораторського апарату; не може бути елементарно-пристойного перекладу Верлена без максимальної уваги до його звукописних засобів, а перекладач Вергарна сам винесе собі смертний вирок, втративши в своїй роботі властиву французькому текстові поета багату метафоричність» [29, с. 141]. На думку Зерова, Державин говорить про переклад-стилізацію, щоб підкреслити акцент на «чужості» і чітко пов'язує цю орієнтацію з художньою цінністю перекладеного твору. По суті, свідоме використання стилізації підвищує загальну вартість перекладу [29].

Водночас у переважно партійно-комуністичному середовищі формувався до перекладу інший підхід. Він ставив на перше місце масового радянського читача, а не джерельний текст, дозволяючи зміни, пропуски та доповнення, особливо щодо літератури, що вважалася «класово шкідливою». Цей метод Державин називав «аналогічним перекладом». Аналогічний переклад відстоював Іван Кулик, який виклав свої думки у передмові до «Антології американської поезії, 1855–1925», виданої у 1928 році: «Ми не могли, навіть бажаючи цього, залишитись автоматично безсторонніми при перекладі. ... Ми мали на увазі, що перекладаємо для українського читача, до того ще для сучасного, радянського. Це змушувало нас свідомо вносити деякі зміни в переклади порівняно з оригіналом. Не можна писати цілком однаково для американського й українського читача, бо читачі ці мають різну психологію й різний нахил до приймання художніх творів, породжені переважанням різних, протилежних, політичних чинників та суспільного ладу» [30, с. 36–37]. На думку Кулика, «вірші американських поетів, точно перекладені, мали б одне значення в Нью-Йорку і зовсім інше – в Харкові» [30, с. 37; 31, с. 486].

Якщо у 1920-х роках переклад в Україні функціонував як засіб культурного розвитку та інтернаціональної солідарності, то у 1930-х він трансформувався у механізм ідеологічного контролю та консолідації радянських республік. Дискусія між прихильниками гомологічного перекладу, орієнтованого на збереження стилістичної специфіки оригіналу, та прибічниками аналогічного перекладу, адаптованого до потреб радянського читача, фактично припинилася ще у 1931 році. Поступово запанувала початкова норма, що орієнтувалася на радянського читача. А від середини 1930-х років українське перекладознавство зіткнулося з подвійним витісненням: у межах СРСР сталінська політика придушувала інтелектуальну діяльність неросійською мовою, оголошуючи її націоналістичною, а на Заході розкол, спричинений холодною війною, також не допускав її визнання та поширення [32, с. 116].

Аналіз конкретного випадку: Зібрання творів Миколи Гоголя видавництва «Книгоспілка» (Харків–Київ) (1929–1930). На думку Володимира Державина, українські переклади перших двох томів творів Миколи Гоголя, виданих у 1929 і 1930 роках кооперативним видавництвом «Книгоспілка», стали, можливо, першими в українській традиції, де метод гомологічного перекладу було реалізовано системно та з вагомим творчим успіхом [27; 33]. (Серед інших прикладів гомологічного перекладу він називає «Саламбо» Гюстава Флобера в перекладі Максима Рильського («Книгоспілка», 1930), «Мадам Боварі» Флобера в перекладі Оксани Бублик-Гордон («Книгоспілка», 1930), «Кармен» Проспера Меріме в перекладі Бориса Ткаченка (ДВУ, 1930), а також перший том творів Антона Чехова під стилістичною редакцією Максима Рильського).

Хоча Гоголь писав мовою імперії, його стиль, теми й образність глибоко вкорінені в українській культурі. За Едитою Бояновською, мова його ранніх творів настільки українізована, що її важко читати без словника; сам Гоголь додавав глосарії до текстів, подібно до Вальтера Скотта (цит. за [34]). Ще випускник Харківського університету та професор Гельсінгфоргського університету Йосип Мандельштам писав у 1902 році, що стиль Гоголя – це «мисленний переклад» українських виразів на російську, тобто перенесення української морфології, синтаксису та семантики (цит. за [35]). Роберт Романчук також стверджує, що Гоголь «ніколи не переставав писати українською – російською» [36, с. 272]. Двомовний від народження Гоголь, як пише Юлія Ільчук [37, с. 3], «свідомо грався з гібридним дискурсом у своїх ранніх творах». Цей мовний дуалізм створює труднощі для перекладу українською: переклад може стерти унікальну російсько-українську стилістичну дихотомію, що веде до стандартизації і втрати українського компонента. На це вказував ще Олександр Фінкель: «Є один тільки випадок, коли барбаризм не можна вжити: це тоді, коли мова перекладу є мова, до якої належить барбаризм. Так, у перекладах з Гоголя на українську мову всі українські лексеми в його творах гублять весь свій сенс, повертаючись на свій рідний ґрунт» [38, с. 51]. Державин зазначає, що в Книгоспілчанських перекладах Гоголя вдалося поєднати сучасну українську мову з архаїзмами та діалектизмами, що відтворює російсько-українську мовну дихотомію. Це досягнуто через звернення до стилю сучасників Гоголя, його чернеток і словників українських слів. Так виникла багатопланова стилістична тканина, що віддзеркалює еклектичну природу гоголівського ідіолекту [27]. Особливо широко застосовувався принцип «зворотного перекладу» у «Вечорах на хуторі біля Диканьки». Перекладачі та стилістичний редактор Андрій Ніковський використали рідкісні або архаїчні слова з українського лексикону Гоголя, як-от: «заручений», «ферт», «люлька з мосянжовою оправою». Метою було відтворити лексику, яку міг би вжити сам Гоголь, якби писав українською. Такий підхід, за Державиним, уникає модернізації стилю та неологізмів як XIX століття, так і сучасності [27].

У своїй рецензії на другий том «Творів» Державин зазначав, що особливо складним є переклад «Тараса Бульби», оскільки Гоголь менш послідовно дотримувався стилю українського народного епосу, ніж мовного стилю українського поміщицького середовища у жанрових оповіданнях «Миргорода» [33, с. 219]. Це ставить перед перекладачем дилему: чи варто коригувати

авторські стилістичні непослідовності. Перекладач цієї повісті А. Василько (Андрій Ніковський) свідомо передає мовну двоїстість через поєднання сучасної української з архаїзмами та діалектизмами. Такий підхід відтворює гоголівський ідіолект і зберігає стилістичне розмаїття [35; 39; 40]. Наприклад, в перекладі А. Василька (1930 року): *«Всі позбиралися кружка і за третім вибиванням виступила старишина і кошовий з патерицею в руці, – знак його гідності, – суддя з печаткою військовою, писар з каламарем і осавула з пірначем»* [41, с. 142].

В українському перекладі А. Василька (1930) звичайні родові слова «палицею» та «жезлом» конкретизовані, бо перекладач використовує українські терміни, які позначали символи влади в козацькій ієрархії в XVI – XVII століттях, що вони навіть для сучасного українського вуха звучать архаїчно й екзотично. Ось ще один приклад з українського перекладу «Тараса Бульби» А.Василька, в якому описуються деталі української печі: деякі слова в українському перекладі є архаїчними або регіональними («карунок» і «припічок») (порівняй з Гоголівським: «с запечьями, уступами и выступами»): *«Берестові лави кругом усеї хати; великий стіл під образами у покуті; широка піч із запічками, карунками і прискалками викладена ярим кахлем»* [41, с. 123].

Переклад «Тараса Бульби» Андрієм Ніковським, опублікований у другому томі «Творів» Гоголя, отримав високу оцінку як від сучасників, так і від дослідників. Зокрема, Єлизавета Старинкевич у своєму огляді українських перекладів за 1929–1930 роки [31, с. 446] відзначила переклади Гоголя, видані «Книгоспілкою», як «виключно вдалі» та такі, що зберігають стиль оригіналу. Наш сучасник Сергій Білокінь [42] вважає переклад Ніковського вершиною майстерності українського «Розстріляного Відродження» та конгеніальним до гоголівського тексту.

Кампанія проти націоналістичних «перекладачів-шкідників». Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років українські селяни чинили опір примусовій колективізації, розпочатій у 1929 році. Більшовицьке керівництво, зокрема Сталін, приписувало цей опір українським націоналістам, які нібито використали політику українізації для підриву радянської влади. У березні 1930 року Москва розпочала кампанію проти «націоналістичних ухилів», яку XII з'їзд КП(б)У закріпив, визнавши головним ворогом радянської влади український буржуазний націоналізм. Як зазначає Джеймс Е. Мейс, Україна вступила в трагічну епоху русифікації, де перехід на російську мову означав демонстрацію політичної лояльності режиму [43, с. 35]. Процес згортання українізації став очевидним після арештів українських інтелектуалів у 1929 році, яких безпідставно звинуватили у причетності до вигаданої «Спілки визволення України». Показовий судовий процес у Харкові (березень–квітень 1930 року) був спрямований проти діячів українізації, зокрема мовознавців, яких звинувачували у спробах відокремити українську мову від російської [21, с. 147–149]. Голодомор 1932–1933 років та репресії проти української культури фактично поставили крапку в політиці українізації. У січні 1934 року на XVII з'їзді партії Сталін оголосив український націоналізм головною загрозою для СРСР, не згадавши при цьому російський шовінізм, що ознаменувало повернення до елементів дореволюційного імперського мислення [44, с. 248].

У грудні 1933 року в «Літературній газеті» опублікували статтю, де перекладачів звинувачували в націоналізмі та контрреволюційній діяльності, наголошуючи на їхній ролі у класовій боротьбі через перекладну літературу [45, с. 4]. Видавці, зокрема Яків Олесич, згідно з цією публікацією, заявили, що перекладами мають займатися лише ті, хто дотримується партійної лінії, а Іван Маненко підкреслив, що ідеологічна вмотивованість є ключовою для якісного перекладу [45].

У 1933–1934 роках відбулися заходи щодо «очищення мовного фронту»: створено спеціальну комісію, змінено український правопис на користь російської норми [46, с. 108–113]. За словами Юрія Шевельова, це втручання змінило саму структуру мови та її діалектну основу [47, с. 173].

У 1934 році Наум Каганович звинуватив перекладачів творів Леніна (ред. Скрипник) у «націоналістичному шкідництві», спотворенні змісту, формалізмі та «буржуазній мовній практиці» [48, с. 11]. А. Шевченко [49, с. 137] повторив ці звинувачення, стверджуючи, що мета — ізоляція української мови та її наближення до мов фашистів [21]. Улітку 1934 року критика вже поширилася на перекладачів художньої літератури. У серпні 1934 року в «Літературній газеті» Андрій Панів опублікував статтю «Твори А. М. Горького українською мовою», де звинуватив «націоналістичних шкідників» у спотворенні перекладів Горького та саботажі на культурному фронті [50, с. 1]. Зокрема, Сергія Титаренка (Вільхового), перекладача «Вибраних творів» Горького (ЛіМ, 1932), звинувачено в редагуванні та спрощенні мови автора. Панів також критикував переклад роману «Мати» (1928, ред. С. Пилипенко), де, за його словами, уникали слів, подібних до російських, і вживали штучні конструкції типу «смак до їжі», що «збіднювало» українську мову [50]. Однак приклади Паніва, як-от «старі́к», «могучий», «город», є русизмами, які не належать до питомої української лексики. Перекладачі ж часто обирали автентичні українські відповідники: «гарний» замість «красивий», «шкода» замість «жаль». Політика зближення з російською мовою поширилася і на переклади творів Шолохова.

У статті Євгена Касяненка «Як Пилипенко спотворив Шолохова», опублікованій у «Літературній газеті» 20 серпня 1934 року, Сергія Пилипенка було звинувачено в «націоналістичному шкідництві» через переклад роману Михайла Шолохова «Піднята цілина» [51, с. 1]. Касяненко стверджував, що Пилипенко навмисно спотворив політичний зміст твору, применшив образи героїв, вживав русизми та вигадані слова, зокрема «мережа» замість «сітка», «з'ясовувати» замість «пояснювати» чи «роз'яснювати». За його словами, після партійної нагінки перекладачі почали замінювати питомі українські слова на русизми, що викликало невдоволення читачів і сприяло русифікації мови. Касяненко вважав, що такий переклад міг стати зразком для класового ворога. Його версія роману була опублікована у 1934 році (ЛіМ), але вже у 1937-му його самого було репресовано. Відтак твір перевидано у новому перекладі Степана Ковганюка (1935). Після 1935 року критика перекладачів припинилася, а репресованих авторів просто викреслили з літературного життя. Їхні імена заборонили, книги вилучили з бібліотек [21]. Ці публікації, що з'явилися у розпал кампанії, слугували непрямыми вказівками для ГПУ та цензури.

Перша хвиля численних переробок перекладів в Україні. У середині 1930-х – 1950-х років радянська влада ініціювала масові переробки перекладів політичної та художньої літератури, прагнучи наблизити їх до норм російської мови. Сталінський режим контролював не лише вибір текстів, а й методи перекладу, вимагаючи очищення словників від «архаїзмів» і «чужих» елементів, зокрема польської та німецької лексики, яку називали «фашистською», замінюючи її на російську «інтернаціоналістську» лексику [52; 53]. Ці заходи зачіпали діалектні, технічні та автентичні риси української мови, формуючи паралельну мовну систему, що фактично базувалася на російській. Така політика гальмувала природний розвиток української мови та впливала на ширший культурний контекст.

Наведемо для прикладу декілька повторних перекладів 1930-х років з англійської мови в українській літературній практиці. Поява цих повторних перекладів була зумовлений не лише літературними міркуваннями, а й політичними обставинами, зокрема репресіями проти перекладачів та зміною ідеологічних вимог до текстів. Так, роман Джека Лондона «Мартін Іден» у 1928 році переклав Дмитро Лисиченко, однак уже через два роки його було заарештовано, тому в 1936 році з'явився новий переклад цього твору важливого для радянського канону зарубіжної літератури, виконаний Марією Рябовою. Подібна ситуація склалася і з романом Вальтера Скотта «Роб Рой»: у 1930 році його переклали Леонід Скрипник та Степан Гаєвський (останнього репресовано у 1932 році), тож вже у 1938 році вийшов новий переклад Юрія Корецького. Роман Етель Ліліан Войнич «The Gadfly» також зазнав подвійного перекладу: у 1929 році він був опублікований як «Гедзь» у перекладі Марії Лисиченко, а у 1935 – як

«Овід» у перекладі Марії Рябової. «Острів скарбів» Роберта Люїса Стівенсона спершу з'явився українською у 1929 році в київському видавництві «Слово» в перекладі Сергія Буди, а вдруге – у 1936 році у видавництві «Молодий більшовик» (Київ-Одеса) у перекладі Юрія Корецького [6; 13]. Ці приклади свідчать про складну взаємодію між літературною творчістю та політичним контекстом доби, коли перекладачі не лише передавали зміст оригіналу, а й змушені були враховувати змінні ідеологічні вимоги, що нерідко призводило до повторного перекладення вже опублікованих творів.

Аналіз конкретного випадку: Повторні переклади Гоголя середини 1930-х – середини 1950-х. Починаючи з середини 1930-х років, майже всі тексти Гоголя були повторно перекладені українською мовою [34]. Хоча переклад «Тараса Бульби» А. Василька (Андрія Ніковського) був перевиданий у 1937 році, ім'я перекладача не згадувалося. Уже в 1935 році з'явився новий переклад вибраних творів Гоголя за редакції А. Хуторяна, Ф. Гавриша та М. Щербака, також без зазначення перекладачів. У 1948 році Держлітвидав України надрукував «Вибрані твори Миколи Гоголя» у перекладі Антіна Хуторяна та Костянтина Шмиговського [54], з «Тарасом Бульбою» у перекладі Хуторяна (перевидання: 1952, 1969, 1984, 2008, 2012, 2017), що стало яскравим прикладом русифікованого повторного перекладу [35]. Порівняння перекладів «Книгоспілки» (1929–1930), де системно реалізовано принцип стилізації, з версією Хуторяна 1948 року демонструє перехід від творчої стилізації до буквальності. Наприклад:

Український переклад «Тараса Бульби» А. Хуторяна (1935/48 року): *«Берестові лави кругом усієї кімнати; величезний стіл під образами на покутті; широка піч із запічками, приступками й виступами, викладена кольоровими строкатими кахлями»* [54, с. 389].

Український переклад «Тараса Бульби» Антіна Хуторяна (1935/48 року): *«Всі зібралися в коло, і після третього вибивання показалися нарешті старшини: кошовий з палицею в руці, ознакою його гідності, суддя з військовою печаткою, писар з каламарем і осавул з жезлом»* [54, с. 404].

Переклад «Книгоспілки» передає мовну дихотомію через поєднання сучасної, архаїчної та діалектної української, тоді як версія Хуторяна прагне стандартизації, втрачаючи український компонент. Ніковський використовує питомі українські слова, Хуторян – близькі до російських, що призводить до втрати стилістичної екзотики. Лада Коломієць [17] порівнює переклад «Ночі перед Різдвом» Рильського («Книгоспілка») з версією Хуторяна (1948), фіксуючи аналогічний зсув до русифікації та поверхневої буквальності. Хуторян, хоча й зберігає фрази Рильського, прагне відтворити російський синтаксис, жертвуючи природністю української мови.

Аналіз ще одного випадку: The Gadfly Етель Ліліан Войнич. Заборона на згадування імен репресованих перекладачів і текстів їхніх перекладів спричинила появу низки повторних перекладів західної літератури, зокрема творів, що входили до радянського канону зарубіжної літератури, таких як «Гедзь» Етель Ліліан Войнич чи «Мартін Іден» Джека Лондона. Щоб проілюструвати ідеологізацію норм, а також тенденції до буквалізму й русифікації, ми порівняли роман Етель Ліліан Войнич «Гедзь» у перекладі Марії Лисиченко під назвою «Гедзь» (1928) з його повторним перекладом Марії Рябової (1935) під русифікованою назвою «Овід». Ось узагальнена таблиця (табл. 1) з прикладами перекладу початку роману *The Gadfly* Етель Ліліан Войнич в українських перекладах Марії Лисиченко (1929) та Марії Рябової (1935) (див. детальніше [7, с. 43]).

Як бачимо, переклад Лисиченко зберігає автентичну українську лексику, включно з розмовними формами. Переклад Рябової демонструє стандартизацію мови, наближену до російської, з використанням інтернаціоналізмів. Ці приклади ілюструють процес русифікації та втрату мовної самобутності в українських перекладах радянського періоду.

«Редаговані переклади» та «важка печать всесковуючого буквалізму». У період середини 1930-х – середини 1950-х років з'являється явище «редагованих перекладів», коли імена перекладачів, які були арештовані або страчені, зникали з друкованих видань. Переклади

репресованих осіб часто піддавалися жорсткому і багаторазовому редагуванню, що стирало авторство. Такі тексти позначалися як «переклад, редагований [ім'я редактора]» або просто «редагований переклад» [9]. Наприклад, у третьому томі творів Гоголя, виданому 1952 року, переклад «Мертвих душ» Валер'яна Підмогильного був перевиданий без згадки про перекладача – на титульній сторінці зазначено лише редактора Івана Сенченка [18]. Багато перекладів 1920–1930-х років зазнали суттєвих змін [55, с. 60].

Таблиця 1

Порівняння перекладу Марії Лисиченко з повторним перекладом Марії Рябової

Оригінал (Voynich, 1897)	«Гедзь» (Лисиченко, 1929)	«Овід» (Рябова, 1935)
<i>Arthur sat in the library of the theological seminary at Pisa, looking through a pile of manuscript sermons.</i>	Артур сидів у книгозбірні духовної семінарії в Пізі, проглядаючи купу писаних зібран.	Артур сидів у бібліотеці духовної семінарії в Пізі і переглядав купу рукописних проповідей.
<i>...but the scented herbs flowered still in the gracious mid-summer evening, though no man gathered their blossoms for simples any more. Tufts of wild parsley and columbine filled the cracks between the flagged footways, and the well in the middle of the courtyard was given up to ferns and matted stone-crop.</i>	Цілюще зілля ще й досі розливає свої пахощі погожими літніми вечорами, та ніхто вже не збирає його на лікування. Щілини стелених плитняком стежок поросли дикою петрушкою й орликами, а криниця посеред двору ховалась у буйних зарослях папороті й кур-зілля.	Але запашні трави все ще цвіли в тихі літні вечори, хоч ніхто вже не збирав їх на ліки. Дерен пробився в щілинах між плитами, і колодязь серед двору заріс папороттю.
<i>"'On the Healing of the Leper'; here it is." Arthur came across the room with the velvet tread that always exasperated the good folk at home.</i>	« Ісциління лепрявого » – ось воно. Артур перейшов кімнату тим оксамитним кроком, що завжди дратував його родичів удома.	« Про зіцлення прокаженого » – ось вона! Артур перейшов кімнату тим м'яким нечутним кроком, що завжди дратував його домашніх.
<i>It was the voice of a born orator, rich in possible modulations.</i>	Це був голос природженого промовця , багатий на відтінки.	Це був голос природженого оратора , багатий на відтінки.

Окрему групу перекладів 1940-х років становлять раніше заборонені тексти, які були опубліковані у зміненому вигляді з іменем редактора як перекладача. Прикладом є видання «Вибраних творів» Гоголя 1948 року, де більшість перекладів підписані Антіном Хуторяном, хоча первинний текст належав Максиму Рильському [54]. Зокрема, «Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем» була включена з іменем Хуторяна, хоча її переклад здійснив Рильський, а Хуторян лише вніс правки, усунувши українізми [56]. Ім'я Рильського повернули лише у виданні 1952 року, але текст залишився суттєво зміненим [57].

Редакторська практика того часу перетворювала українську мову на кальку з російської. За словами Степана Ковганюка: «Коли пильніше придивитися до перекладів 1946–1950 рр., то можна побачити, що *всі* вони позначені важкою печаттю всесковуючого буквализму. Це була, так би мовити, ознака часу, період редакторської сваволі, коли перекладач, здавши роботу у видавництво, після виходу книжки друком іноді не впізнавав свого перекладу» [55, с. 60]. Олекса Кундзіч, ще один видатний перекладач 1950-х, різко критикував буквальні переклади з російської, називаючи їх «рабським копіюванням» [56, с. 10]. На його думку, небезпека полягала в масовому поширенні цієї практики, особливо в багатотомних виданнях російської класики та радянської літератури, що зрештою пригнічувало українську літературну мову. Тобто, у перше повоєнне десятиліття виникає феномен «перекладацької мови» – стилю, що чітко проявлявся в перекладних текстах, на який перша вказала Єлизавета Старинкевич [58].

Російська мова та переклади з неї стали основним інструментом формування радянського культурного простору, який навмисно відокремлювався від світової культури та мав її замінити. Унаслідок цього в період пізнього сталінізму (кінець 1930-х – середина 1950-х років) українська перекладацька традиція зазнала занепаду. Це проявлялося у масовому перевиданні творів із численними переробками, а також у поширенні непрямих перекладів через росій-

ське посередництво [8, с. 97]. Ситуацію, коли переклади відіграють ключову роль у книговидаванні і здійснюються переважно з однієї панівної мови і культури, Даніеле Монтічеллі назвав «тоталітарним перекладом» [59]. Такий тип перекладу призводив до знищення попередньої національної спадщини шляхом цензури, вилучення книжок та репресій проти авторів і перекладачів. У радянський період переклади з російської мови використовувалися для заповнення прогалин, спричинених викорінюванням національної пам'яті, і слугували інструментом комуністичного переписування всієї української культурної традиції [8, с. 97].

Опір рабському буквализму та русифікації. На Всеукраїнській конференції перекладачів художньої літератури у лютому 1956 року низка перекладачів (Микола Лукаш, Олекса Кундзіч, Степан Ковганюк, Борис Тен, Марія Пригара та інші) виступили проти рабської буквальності та перекладів з перекладів як засобу русифікації через перекладні тексти [60]. У доповіді Миколи Лукаша «Прогресивна західноєвропейська література в перекладах на українську мову» [61], яка не була опублікована у збірці за редакції Ковганюка у 1957 році і була відновлена і підготовлена до друку Борисом Черняковим у 2009 році, різко критикувалися переклади з російських перекладів. Практика перекладу та коментування перекладів взагалі в 1950-і перетворилася на форму опору офіційній радянській культурі та її цінностям.

Відмова від буквального перекладу сприяла формуванню теорії перекладу з близькоспоріднених мов, започаткованої Максимом Рильським [62], та теорії впливу дослівного перекладу на літературну мову, розробленої Олексою Кундзічем [56] (див. [63]). Рильський зазначав, що переклад між спорідненими мовами створює спокусу до буквальності, хоча труднощі подібні до інших типів перекладу. Серед викликів він називав невідповідність граматичного роду, міжнародні омоніми, реалії, інтонаційні моделі, семантичні акценти, синтаксис і ритм прози [62]. Ідеї Рильського були розвинені українськими дослідниками: Олексою Кундзічем, який запропонував цікаві висновки щодо лише часткової функціональної, семантичної та синтаксичної еквівалентності лексичних корелятивів, та Віктором Коптіловим [64], який сформулював загальні принципи в цій галузі. Ця проблема неодноразово обговорювалася у 1960–1970-х роках дослідниками перекладу в Центральній та Східній Європі, зокрема Вячеславом Рагойшею (Білорусь), Сідером Флорином і Сергієм Влаховим (Болгарія), Чингізом Гусейновим (Азербайджан), Антоном Поповічем (Словаччина) та іншими.

Пізніше у книзі «Інтернаціоналізм чи русифікація?» [65] Іван Дзюба проаналізує радянську національну та культурну політики в Україні і заявить, що КПУ за правління Сталіна схилився до російського шовінізму.

Поява такого перекладача як Микола Лукаш, який активно використовував всі багатства рідної мови, попри політичну критику за «архаїзовану» та «фольклорну» мову, й повернення з Гулагу таких перекладачів, як Григорій Кочур, Борис Тен, Василь Мисик, Ростислав Доценко, Юрій Лісняк, Дмитро Паламарчук, сприяли оновленню перекладацької практики. Почалася нова епоха перекладу, позначена зразковими роботами (наприклад, «Декамерон» Боккаччо в перекладі Лукаша, «Одіссея» в перекладі Бориса Тена) та активним критичним осмисленням перекладу [66].

Часткове повернення імен і творів «розстріляного покоління» перекладачів також відіграло важливу роль у зміні літературної ситуації. З середини 1960-х років почалася нова друга хвиля повторних перекладів, з поверненням окремих текстів 1920-х років у модернізованому вигляді під справжніми іменами (наприклад, збірки творів Джека Лондона та Гі де Мопассана).

Висновки. Художній переклад у системі української радянської культури був не лише літературною практикою, а й потужним ідеологічним інструментом. Він був ідеологічно, політично та бюрократично інституціоналізований. Починаючи з 1930 року, коли були ліквідовані приватні та кооперативні видавництва, українська перекладна література підпорядковується державному замовленню та контролю, а перекладачі виступають учасниками ідеологічного виробництва як радянські «культурні працівники».

Якщо у 1920-х роках переклад в Україні був інструментом культурного розвитку та інтернаціональної солідарності, то у 1930-х він перетворився на засіб ідеологічного контролю та консолідації радянських республік. Дискусія між прихильниками гомологічного перекладу, які прагнули зберегти стилістичну унікальність оригіналу (Державин, Зеров), і прибічниками аналогічного перекладу, що орієнтувався на радянського читача (Кулик), припиняється [67]. По суті, внаслідок ідеологізації норм перекладу починає домінувати орієнтація на радянського читача, а не на стиль оригіналу. У влади виникає ворожість до українського перекладу. Погромницька кампанія проти «націоналістичних перекладачів-шкідників» запускає механізм масових повторних перекладів і нових редакцій нещодавно перекладених творів. Спостерігається перша хвиля повторних перекладів.

У процесі перекладу всі залучені фахівці – перекладачі, цензори, видавці, замовники, редактори, стилістичні редактори, критики, перекладознавці та внутрішні рецензенти – об'єднуються в єдиний механізм із чітко визначеними завданнями. Вони відіграють ключову роль у формуванні офіційного радянського канону світової літератури, який слугував різним цілям, зокрема культурній уніфікації та просуванню радянської ідентичності [68].

Переклади з російської у 1930-х – середина 1950-х займають домінантне місце в українській літературній полісистемі та слугують моделлю для створення «оригінальних» українських творів відповідно до канону соціалістичного реалізму. Утвердження радянського культурного простору відбувалося переважно через російську мову та переклади з неї, що сприяло його навмисній ізоляції від світової культурної спільноти та прагненню витіснити її. Внаслідок цього, у період пізнього сталінізму – від кінця 1930-х до середини 1950-х років – українська перекладацька традиція зазнає суттєвого занепаду. Цей час позначається масовим повторним виданням і редагуванням раніше перекладених творів, а також широким використанням непрямих перекладів, здійснених через російське мовне посередництво.

Перспективи подальших досліджень повторного перекладу в Радянській Україні бачимо в розкритті його ролі у формуванні культурного спротиву та деколонізації, надаючи нові уявлення про мовні та ідеологічні динаміки в пострадянському та сучасному контекстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Koskinen K., Paloposki O. Retranslation. *Handbook of translation studies* / eds. Y. Gambier, L. van Doorslaer. Vol. 1. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2010. P. 294–298. DOI: 10.1075/hts.1.ret1
2. Коскінен К., Полапоскі О. Повторний переклад (Перекладна множинність). *Енциклопедія перекладознавства : у 4 т. Т. 1* / ред. І. Гамб'є, Л. ван Дорслар ; пер. з англ., заг. ред. О. А. Кальниченка, Л. М. Черноватого. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 348–353.
3. Ребрій О. В. Пригоди Аліси в Україні, або про множинність сучасних перекладів. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2009. Вип. 3. С. 190–205.
4. Rundle C. History through a Translation Perspective. *Between Cultures and Texts: Itineraries in Translation History* / eds. A. Chalvin, A. Lange, D. Monticelli. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2011. P. 33–43.
5. Venuti L. Translation, history, narrative. *Meta: Journal des traducteurs*. 2005. Vol. 50, No. 3. P. 800–816. DOI: <https://doi.org/10.7202/011597ar>
6. Кальниченко О. А., Зарубіна З. В. Повторні переклади в Україні у 1920-і – 1950-і роки. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки*. 2017. Вип. 154. С. 336–343.
7. Кальниченко О. А., Кальниченко Н. М. Кампанія проти «націоналістичного шкідництва» в перекладі в Україні в 1933–1935 роках. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2019. Вип. 89. С. 36–45. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-8877-2019-89-06>
8. Коломієць Л., Кальниченко О. Кінець імперії: українські художні переклади з російської як артефакт. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2023. Т. 54, № 1. С. 89–104. DOI: <https://doi.org/10.17721/if.54.23.12>
9. Kolomiyets L., Kalnychenko O. Translating Russian literature in Soviet and post-Soviet Ukraine. *Translating Russian literature in the global context* / eds. M. Maguire, C. McAteer. Cambridge : Open Book Publishers, 2024. P. 281–305. DOI: <https://doi.org/10.11647/OBP.0340.17>

10. Tahir Gurcağlar Ş. Retranslation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* / eds. M. Baker, G. Saldanha. 2nd ed. London : Routledge, 2019. P. 484–489. DOI: 10.4324/9781315678627-103
11. Peeters K., Van Poucke P. Retranslation, thirty-odd years after Berman. *Parallèles*. 2023. Vol. 35. P. 3–27. DOI: 10.17462/para.2023.01.01
12. Koskinen K., Paloposki O. New directions for retranslation research: Lessons learned from the archaeology of retranslations in the Finnish literary system. *Cadernos de Tradução*. 2019. Vol. 39, No. 1. P. 23–44. DOI: 10.5007/2175-7968.2019v39n1p23
13. Коломієць Л. Український художній переклад 20-х – 30-х років. Вінниця : Нова Книга, 2015. 320 с.
14. Pym A. Method in translation history. Manchester : St. Jerome, 1998. 220p.
15. Witt S. Arts of Accommodation: The First All-Union Conference of Translators, Moscow, 1936, and the Ideologization of Norms. *The Art of Accommodation: Literary Translation in Russia* / eds. L. Burnett, E. Lygo. Oxford : Peter Lang, 2013. P. 141–184.
16. Kalnychenko O., Kolomiyets L. Translation in Ukraine during the Stalinist Period. *Translation under Communism* / eds. C. Rundle, A. Lange, D. Monticelli. Cham : Palgrave Macmillan, 2022. P. 141–172. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-79664-8_6
17. Kolomiyets L. Translation as an instrument of Russification in Soviet Ukraine. *Translation and power* / eds. L. Harmon, D. Osuchowska. Berlin : Peter Lang, 2020. P. 29–43. DOI: 10.3726/B17222
18. Kolomiyets L., Kalnychenko O. Translation and censorship in Soviet and independent Ukraine. *The Routledge handbook of translation and censorship* / eds. D. Merkle, B. J. Baer. London ; New York : Routledge, 2024. P. 243–260. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003149453-20>
19. Kalnychenko O., Kalnychenko N. Campaigning against the ‘nationalistic wrecking’ in translation in Ukraine in the mid-1930s. *Translation and power* / eds. L. Harmon, D. Osuchowska. Berlin : Peter Lang, 2020. P. 53–60. DOI: 10.3726/B17222
20. Стріха М. Український переклад і перекладачі: між літературою і націєтворенням. Київ : Дух і Літера, 2020. 432 с.
21. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ : Факт-Наш час, 2006. 368 с.
22. Кальниченко О. А. Дискусія про гомологічний та аналогічний переклад в Україні в кінці 1920-их років: Державин, Майфет, Зеров, Кулик, Фінкель. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2021. № 1 (53). С. 29–40. DOI: 10.17721/if.53.2021.29-40
23. Kalnychenko O. Discovering erased discussion on translation method in Ukraine in 1927–1931. *Translation studies in Ukraine as an integral part of the European context* / eds. M. Djovčoš, I. Hostová, M. Kusá, E. Perez. Bratislava : VEDA, 2023. P. 36–62. DOI: 10.31577/2023.9788022420150
24. Державин В. Проблема віршованого перекладу. *Плужанин*. 1927. № 9–10. С. 44–51. Цит. за: Кальниченко О. А., Полякова Ю. Ю. (ред.). *Володимир Миколайович Державин. Про мистецтво перекладу: статті та рецензії 1927–1931 років*. Вінниця : Нова Книга, 2015. С. 48–58.
25. Кальниченко О. А., Полякова Ю. Ю. (ред.). *Володимир Миколайович Державин: Про мистецтво перекладу: статті та рецензії 1927–1931 років*. Вінниця : Нова Книга, 2015.
26. Державин В. Наші переклади з західних класиків та потреби сучасного читача. *Червоний Шлях*. 1930. № 8(10). С. 160–168.
27. Державин В. М. [Рец. на кн.] Гоголь М. Твори. Т. 1. Вечори на хуторі під Диканькою: Повісті від пасічника Рудого Панька [П. Куліша]. *Критика*. 1929. № 7–8. С. 218–219. Цит. за: Кальниченко О. А., Полякова Ю. Ю. (ред.). *Володимир Миколайович Державин: Про мистецтво перекладу: статті та рецензії 1927–1931 років*. Вінниця : Нова Книга, 2015. С. 164–170.
28. Kolomiyets L. Between censorship and nation building: The first Ukrainian lecture courses on translation studies from a historical perspective. *Translation studies in Ukraine as an integral part of the European context* / eds. M. Djovčoš, I. Hostová, M. Kusá, E. Perez. Bratislava : VEDA, 2023. P. 63–89. DOI: 10.31577/2023.9788022420150
29. Зеров М. У справі віршованого перекладу. Нотатки. *Життя й революція*. 1928. № 9. С. 133–146.
30. Кулик І. Передмова. *Антологія американської поезії. 1855–1925*. Харків : ДВУ, [1928] 2011. С. 9–38. Перевидано у: Кальниченко О., Полякова Ю. Ю. (ред.). *Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років: Хрестоматія*. Вінниця : Нова Книга, 2011. С. 483–486.
31. Кальниченко О. А., Полякова Ю. Ю. (ред.). *Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років. Хрестоматія вибраних праць з перекладознавства до курсу «Історія перекладу»*. Вінниця : Нова Книга, 2011.
32. Hostová I., Monticelli D., Kalnychenko O., Djovčoš M. Addressing power imbalances in research and translation studies. *World Literature Studies*. 2024. Vol. 16, No. 3. P. 108–125. DOI: 10.31577/WLS.2024.16.3.8

33. Державин В. М. [Рецензія]. *Червоний шлях*. 1931. № 3. С. 218–221.
34. Kolomiyets L. The politics of literal translation in Soviet Ukraine: The case of Gogol's "The tale of how Ivan Ivanovich quarreled with Ivan Nikiforovich." *Translation and Interpreting Studies*. 2023. Vol. 18, No. 3. P. 325–359. DOI: 10.1075/tis.21020.kol
35. Кальниченко О. А., Кальниченко Н. М. «Тарас Бульба» в українських шатах: переклад та формування національної свідомості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2012. № 1002. С. 137–146.
36. Romanchuk R. Mother tongue: Gogol's Pannochka, Pogorel'skii's Monastyrka, and the economy of Russian in the Little Russian Gothic. *Slavic and East European Journal*. 2018. Vol. 62, No. 2. P. 272–292. DOI: 10.2307/45408477
37. Ilchuk Y. Nikolai Gogol: Performing hybrid identity. Toronto : University of Toronto Press, 2021. DOI: https://books.google.com/books/about/Nikolai_Gogol.html?id=ArImEAAAQBAJ
38. Фінкель О. Теорія і практика перекладу. Харків : ДБУ, 1929.
39. Kalnychenko O., Kalnychenko N. Taras Bulba in Ukrainian garb: National self-image in translation. *National identity in literary translation* / ed. L. Barcinsky. Berlin : Peter Lang, 2020. P. 71–80. DOI: 10.3726/B16417
40. Кальниченко О., Кальниченко Н. Передача українізмів та українських реалій в перекладах ранніх повістей Миколи Гоголя українською та англійською мовами. *Slavica Beliana: slavistika v meniacom sa svete: aktuálne tendencie v lingvistike, literárnej vede, translatológii a kulturológii: zborník konferenčných príspevkov* / eds. I. Cintula, M. Lizoň, A. Repoň. Banská Bystrica : Belianum, Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, 2024. P. 52–64. DOI: 10.24040/2024.9788055721651
41. Гоголь М. В. Тарас Бульба / пер. А. Василько. *Твори*. Т. 2. Миргород / ред. І. Лакіза. Київ : Книгоспілка, 1930.
42. Білоконь С. Такий не сучасний класик. *Літературна Україна*. 2009. № 13. С. 7.
43. Mace J. E. Socialist and communist models. *Ukrainian statehood in the twentieth century: Historical and political analysis*. Kyiv : Political Thought, 1996. P. 3–38.
44. Plokhy S. Lost Kingdom: The Quest for the Empire and the Making of the Russian Nation. New York : Basic Books, 2017.
45. Хм-кий А. Забута ділянка літератури: нарада перекладачів художньої літератури. *Літературна газета*. 1933. 10 грудня. С. 4.
46. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / упоряд. Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька ; за ред. Л. Масенко. Київ : Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2005.
47. Shevelov G. Y. The Ukrainian language in the first half of the twentieth century (1900–1941): Its state and status. Cambridge : Harvard University Press, 1989.
48. Каганович Н. А. Націоналістичні перекинуття в українських перекладах творів В. І. Леніна. *Мовознавство*. 1934. № 2. С. 9–33.
49. Шевченко А. Про видання творів Леніна українською мовою. *Під марксистсько-ленінським прапором*. 1935. № 5. С. 137–139.
50. Панів А. Твори О. М. Горького українською мовою. *Літературна газета*. 1934. 12 серпня. С. 1.
51. Касяненко Є. Як Пилипенко перекинував Шолохова. *Літературна газета*. 1934. 20 серпня. С. 1.
52. Nahaylo B., Svoboda V. Soviet disunion: A history of the nationalities problem in the USSR. London : Hamish Hamilton, 1990.
53. Savchyn V. Resisting Russification in Soviet Ukraine through literary translation: The voice of Mykola Lukash. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2023. Vol. 10, No. 1. P. 114–136. DOI: 10.21226/ewjus678
54. Гоголь М. В. Вибрані твори. Київ : Держлітвидав України, 1948.
55. Ковганюк С. Переклад художньої російської прози на українську мову. *Питання перекладу: з матеріалів республіканської наради перекладачів (лютий 1956)*. Київ : Держлітвидав, 1957. С. 55–75.
56. Кундзіч О. Стан художнього перекладу на Україні. *Питання перекладу: з матеріалів республіканської наради перекладачів (лютий 1956)*. Київ : Держлітвидав, 1957. С. 5–54.
57. Гоголь М. В. Твори: в 3-х т. Київ : Держлітвидав України, 1952.
58. Старинкевич Є. І. Ідіоматика французької мови і способи її відтворення українською мовою. *Наукові записки. Мовознавство*. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. 1946. № 2/3. С. 155–172.
59. Monticelli D. 'Totalitarian translation' as a means of forced cultural change: The case of postwar Soviet Estonia. *Between cultures and texts: Itineraries in translation history* / eds. A. Chalvin, A. Lange, D. Monticelli. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2011. P. 187–200.
60. Ковганюк С. (ред.). *Питання перекладу: з матеріалів республіканської наради перекладачів (лютий 1956)*. Київ : Держлітвидав, 1957.

61. Лукаш М. Прогресивна західноєвропейська література в перекладах на українську мову (Доповідь на нараді Спілки Радянських Письменників України в справі художніх перекладів 16–18 лютого 1956 року). У: Черноватий Л. М., Карабан В. І. (ред.). *Микола Лукаш: Моцарт українського перекладу*. Вінниця : Нова Книга, 2009. С. 190–247.
62. Рильський М. Проблеми художнього перекладу. У: Рильський М. *Мистецтво перекладу*. Київ : Рад. письменник, 1975. С. 25–92.
63. Kalnychenko O. History of Ukrainian thinking on translation (from the 1920s to the 1950s). *Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation Studies* / eds. L. Schippel, C. Zwischenberger. Berlin : Frank & Timme, 2017. P. 309–338.
64. Коптілов В. В. Першотвір і переклад: роздуми і спостереження. Київ : Дніпро, 1972.
65. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ : Видавничий дім «КМ Academia», 1998.
66. Кочур Г. П. Здобутки і перспективи. *Всесвіт*. 1968. № 1. С. 92–97.
67. Kalnychenko O. Volodymyr Derzhavyn: An erased translation scholar of the late 1920s – early 1930s. *Positionalities of Translation Studies: On the Situatedness of Translation Research* / eds. G. Elsherif, J. Sobesto. London ; New York : Bloomsbury Publishing, 2025. P. 171–194. DOI: 10.5040/9781350447905.0015
68. Rudnytska N. M. Translation and the formation of the Soviet canon of world literature. *Translation under Communism* / eds. C. Rundle, A. Lange, D. Monticelli. Cham : Palgrave Macmillan, 2022. P. 39–71. DOI: 10.1007/978-3-030-79664-8_3

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 24.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 821.133.1.09:159.964

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-19>

ТЕОРІЯ ПСИХОКРИТИКИ ШАРЛЯ МОРОНА: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

CHARLES MAURON'S THEORY OF PSYCHOCRITIC: THEORETICAL PRINCIPLES OF ANALYSIS OF A LITERARY WORK

Карпа Р. В.,

orcid.org/0009-0009-5018-9175

старший викладач кафедри світової літератури

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У статті представлена спроба проаналізувати теорію психокритики Шарля Морона, а саме її теоретичні засади аналізу літературного твору, такі як «персональний міф письменника», «метод накладання текстів», авторське «я соціальне» і «я творче», «мережа нав'язливих метафор». Шарль Морон винайшов і розвинув теорію психокритики, яка є однією із течій нової французької критики 50–60-х рр. XX ст. Інші представники французької нової критики часто залишалися у тіні слави Ролана Барта і Жана-Поля Сартра. Це дослідження викликано потребою у приверненні уваги до доробку Шарля Морона і його аналізу. Стаття систематизує та аналізує основні положення критичної теорії Морона, підкреслюючи її значення для розширення інтерпретаційних можливостей літературної критики та для розуміння несвідомих процесів у творчості письменників. У процесі дослідження, було з'ясовано, що Шарль Морон підкреслює мовну природу несвідомого, пропонує не занурюватися в біологічні глибини аж до клітинного рівня в пошуках автентичних мотивів, але аналізувати асоціативну поверхню текстів (асоціативну мережу). Взаємонакладання текстів одного автора, дозволяє виявити мережу нав'язливих метафор, за якими знаходиться певна логіка несвідомого. Подальше виявлення варіантів і інваріантів цієї мережі формує «образ персонального міфу», який є вираженням «несвідомої особистості» (декадентство Малларме, наприклад). Особливу увагу приділено співвідношенню свідомого й несвідомого у творчому акті, проблемі повторення фантазмів та їхньому зв'язку з травмою чи внутрішніми конфліктами. Разом з тим, Морон виокремлює психокритику від психоаналітичної критики, яка вивчає несвідоме автора, а не твір. Критика цікавить, перш за все, дослідження твору, а психоаналіз лише в тому випадку, якщо він зможе бути корисним твору, а не буде користуватися ним у своїх цілях. Вслід за Мороном, прибічники психоаналітичного методу дослідження літератури зацікавилися необхідністю аналізу художнього твору.

Ключові слова: психокритика, Шарль Морон, нова французька критика, персональний міф автора, мережа нав'язливих метафор.

The article presents an attempt to analyze Charles Mauron's theory of psychocriticism, namely its theoretical principles of analyzing a literary work, such as the "personal myth of the writer", the "method of superimposing texts", the author's "social self" and "creative self", "network of intrusive metaphors". Charles Mauron invented and developed the theory of psychocriticism, which is one of the trends in new French criticism of the 50s-60s of the 20th century. Other representatives of French new criticism often remained in the shadow of the glory of Roland Barthes and Jean-Paul Sartre. This study is prompted by the need to draw attention to the work of Charles Mauron and its analysis. The article systematizes and analyzes the main provisions of Mauron's critical theory, emphasizing its importance for expanding the interpretative possibilities of literary criticism and for understanding unconscious processes in the work of writers. In the process of research, it was found that Charles Mauron emphasizes the linguistic nature of the unconscious, suggests not to delve into the biological depths down to the cellular level in search of authentic motifs, but to analyze the associative surface of texts (associative network). The overlapping of texts by one author allows us to reveal a network of intrusive metaphors, behind which lies a certain logic of the unconscious. Further identification of variants and invariants of this network forms an "image of a personal myth", which is an expression of the "unconscious personality" (Mallarmé's decadence, for example). Particular attention

is paid to the correlation of the conscious and the unconscious in the creative act, the problem of the repetition of phantasms and their connection with trauma or internal conflicts. At the same time, Mauron distinguishes psychocriticism from psychoanalytic criticism, which studies the author's unconscious, and not the work. Criticism is interested, first of all, in the study of the work, and psychoanalysis only in the case when it can be useful to the work, and will not use it for its own purposes. Following Mauron, supporters of the psychoanalytic method of literary research became interested in the necessity of analyzing the work of art.

Key words: psychocriticism, Charles Mauron, new French criticism, personal myth of the author, network of intrusive metaphors.

Постановка проблеми. Шарль Морон є дуже яскравим представником нової французької критики 50–60-х років, але його літературно-критичні праці досі є недостатньо дослідженими. Дуже часто інші репрезентанти нової французької критики залишалися у тіні слави Ролана Барта і Жана-Поля Сартра. Ця стаття викликана потребою у приверненні уваги до доробку Шарля Морона і його аналізу, адже він винайшов і розвинув власну теорію психокритики і є наразі її єдиним представником.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорію психокритики Шарля Морона досліджували такі науковці, як Е. Джонс [1], Ж. Женетт [2], Л. Ле Саж [3], М. Клік [4], М. Маріні [5]. Але ці дослідження носили переважно оглядовий характер, тому є потреба у більш детальному аналізі методів, які пропонує психокритика для інтерпретації літературних творів. Серед українських вчених ще не було досліджень критичної теорії Шарля Морона, таким чином ця стаття є першою спробою це здійснити.

Отже, **метою** цього дослідження є спроба проаналізувати теоретичні засади аналізу літературного твору у теорії психокритики Шарля Морона, а саме: «персональний міф письменника», «метод накладання текстів», авторське «я соціальне» і «я творче», «мережу нав'язливих метафор».

Виклад основного матеріалу. Відправною гіпотезою теорії психокритики Морона є визнання існування несвідомого першообразу – «міфічного образу», «постійного фантазму», «матриці уяви», що закорінені в основу поетичного генезису.

Найважливіша для нашого дослідження критична робота Шарля Морона – це його докторська дисертація «Від нав'язливих метафор до персонального міфу: введення у психокритику» («Des métaphores obsédantes au mythe personnel: introduction à la psychocritique» (1963) [6], яка принесла йому доволі широку популярність. Критик зазначає з приводу цієї праці, що її назва резюмує діалог, який тривав не менше 25 років. Але також ми будемо послуговуватися наступними працями критика: «Затемнений Малларме» («Mallarmé l'obscur», 1968) [7], «Несвідоме в творі і житті Расіна» («L'inconsciente dans l'œuvre et la vie de Racine», 1969) [8].

Морон наголошує на тому, що психокритика прагне інтегруватися, а не підпорядкуватися загальній критиці. Отже, скажімо так: психокритика має за мету розширити розуміння літературних творів, відкриваючи у текстах факти та зв'язки, що були досі непомічені або недостатньо пояснені, джерелом яких є несвідома особистість письменника.

Характеризуючи різні області критичної діяльності, Морон виділяє три групи: 1) середовище і його історія; 2) особистість письменника і його історія; 3) мова і її історія. Свою теорію психокритики Морон розміщує у другій групі, акцентуючи, що його цікавить не особистість загалом, а лише несвідоме письменника, що вписане в твір, відшукування «в тексті фактів і стосунків, що досі залишалися непоміченими, джерелом яких є несвідома особистість письменника» [6, с. 13].

Морон зазначає, що треба визнати несвідоме важливим складником твору. «Для свідомого «я», яке надає творові його вербальну форму, <...> несвідоме – це «інший», Alienus», – пише Морон. Але разом із тим він зазначає, що несвідоме – це внутрішнє джерело, що приховано пов'язане із свідомістю, яка постійно впливає на нього: «Ми переносимо в критику образ, що став сьогодні класичним у психології, – образ ego bifrons (Дволике «я». – Р. К.),

намагаючись примирити в єдиному творчому акті вимоги дійсності і глибинних бажань» [6, с. 31].

Морон виокремлює дві головні проблеми, що постають перед психокритичним методом. Перша – це проблема мимовільного повторення нав'язливого компоненту: чому та сама фантазія, що перебуває в несвідомому, постійно приходиться на поріг підсвідомого? Друга з них – яким є розподіл сил між несвідомим та свідомістю письменника?

Відповідаючи на перше запитання, Ш. Морон вважає, що витoki цієї проблеми знаходяться у травмі. Він вважає, що травму може залишити лише значуща подія, до якої потім постійно повертається пам'ять письменника. Крім того, Морон погоджується із Фройдом в тому, що фантазм не обов'язково породжується життєвою подією: його може викликати інший фантазм, що виник раніше. Чим більша кількість «блокованої енергії», тим інтенсивнішим стає нав'язливий образ.

І нарешті, третя причина повторення – це рух припливів і відпливів між свідомістю та несвідомим, що підтримується енергіями, які можуть походити з обох боків. Легкий стан несвідомого тиску може відображатися у фантазії, яка є образом глибинної особистості та її основних конфліктів. Несвідоме природно намагатиметься втрутитися у свідомість, котра може як відмовитися, так і прийняти контакт і навіть шукати його. Особливо у письменника, який має те, що Фройд називав «ендопсихічною чутливістю», свідомість може розширюватися, наближатися до несвідомої фантазії у такому собі активному сновидінні («rêverie active»). «Ця третя причина повторення – напівдобровільна, напівмимовільна – може бути, з нашого зору погляду, найголовнішою» [6, с. 214], – пише Морон.

Відповідаючи на друге питання: яке співвідношення між свідомістю і несвідомим письменника, Морон пропонує таку альтернативу. Якщо письменник має слабку, пасивну натуру, то він стане слугою свого несвідомого, в цьому випадку його твори уподібнюються до сновидінь, «компромісу між відмовою від контакту з реальністю та потребою вивільнити потенціал» [6, с. 215]. Якщо, навпаки, «я» письменника є сильним, воно вловить енергію несвідомої фантазії та змусить її працювати конструктивно.

Морон вважає, що будь-який художній твір має двоступеневу структуру. Перший рівень – це область свідомого «я», де розташовуються лексичні, синтаксичні і ритмічні елементи. На другому, глибшому рівні, лежать не слова, що мовно організовані, а стосунки, в які вступають ці слова, формуючи в такий спосіб мережу семантичних асоціацій. Ці мережі можна помітити в різноманітних текстах, написані автором в різні періоди. Вони висловлюють не думку письменника, що спрямовується волею, а несвідомий процес, що керує поєднанням образів.

Перший підхід до тексту, за теорією Морона, це виявлення мережі нав'язливих метафор або асоціативних мереж, вперше застосованих до поезії Малларме в 1938, а потім поширених на дослідження поетичних творів інших поетів. «Тоді ніхто у літературній критиці не говорив про мережі нав'язливих тем, про вирази, що тепер є банальними» [6, с. 9], – зазначає Морон. У вивченні драматургії (Морон займався, зокрема, аналізом трагедій Расіна) цьому підходу відповідає прийом дослідження драматичних ситуацій. У кожній п'єсі існують динамічні стосунки між головними персонажами, з яких народжується драма. Зазначимо, що як мережі асоціацій, так і драматичні ситуації належать області несвідомого.

Таким чином, експериментальним шляхом [6, с. 9] – що підкреслює Морон, йому вдалося наблизитися до розуміння феномену несвідомого в творчому акті, нав'язливі метафори і драматичні ситуації «вказують на думку примітивнішу, до-логічну, що пов'язує думки за їх емоційним навантаженням. «Ця примітивна думка має всі шанси стати думкою несвідомою» [6, с. 30].

Що саме в художньому образі виявляє його зв'язок із несвідомим? У відповідь на це питання Морон простежує, як повторюються і модифікуються мережі, що їх він відкрив, як поводяться ці сполучення (структури) (бо виявлені Мороном сполучення і є структурами).

Тобто наступний етап дослідження природи несвідомого в творчому акті – це Моронова спроба пов'язати між собою мережі, вивчити принципи їх зчеплення, привести їх до загального знаменника. Саме на цій стадії у Морона виникає поняття «міфічного образу» – як першооснови нав'язливих метафор, – за допомогою яких дослідник наближається до формулювання поняття персонального міфу автора, яке має надавати єдності і цілісності теорії психокритики.

Зрештою, психокритичний метод Морона можна передати таким алгоритмом:

1) Завдяки накладанню текстів одного автора, проявляються мережі асоціацій та угруповань образів, що є нав'язливими.

2) Аналіз виявлених мереж. Спостерігаючи за їхньою еволюцією, можна дійти до окреслення персонального міфу письменника.

3) Особистий міф та його перетворення інтерпретуються як вираження несвідомої особистості та її еволюції.

4) Досягнуті у такий спосіб результати вивчення творчості можна порівняти із реальними фактами життя письменника.

Дуже важливою у теорії психокритики Морона є концепція «персонального міфу автора». Персональний міф – це фантазм, що зустрічається у письменника найчастіше, а точніше «той образ, що зберігається після того, як ми здійснимо процес накладення творів цього письменника» [6, с. 209–210]. Цей постійний фантазм відрізняється від денного марення і сновидіння: він постає перед письменником, коли той працює, і чинить тиск на його свідомість. Морон розташовує персональний міф десь «на тлі нормального та часто вищого мислення» (*à l'arrière plan d'une pensée normale et souvent supérieure*) [6, с. 212], і рішучо застерігає від того, щоб його змішували з нейропсихологічними проявами.

Психокритика, на думку Морона, вивчає не всю творчість, але її «несвідомий бас» [6, с. 219], тобто персональний міф. Себто тлумачити міф не означає пояснювати всю творчість. Інтерпретувати персональний міф письменника – означає шукати його походження та намагатися зрозуміти його функцію [6, с. 216]. Але разом із тим ці два складники мають неоднакове значення: літературна функція персонального міфу є набагато важливішим питанням, ніж його походження.

Формулювання концепції «персонального міфу» викликано прагненням Морона «схопити» несвідоме і якось його організувати. Він стверджує, що постійність і структурована цілісність деяких несвідомих процесів є їх об'єктивною властивістю, яку і має виразити персональний міф, який також може надати єдино правильне уявлення про складний характер творчого «я».

Досліджуючи асоціативні мережі в поезії, Морон простежує, як у Малларме виникає образ танцівниці, у Бодлера – образ створіння, якого робить вразливим вага його Химери, і, зрештою, у Валері – образ «неспокійно сплячої» (*dormeuse angoissante*) [6, с. 194]. Таким чином, за допомогою подібного дослідження, Морон доходить до гіпотези про внутрішню, особисту, драматичну ситуацію, «яка весь час змінюється через реакцію на внутрішні чи зовнішні події, але яка є тривалою та впізнаваною» [6, с. 195]. Таку ситуацію критик називає персональним міфом.

Морон, досліджуючи драматургію, поезію, відшуковує там міфічні фігури, які водночас є репрезентантами персонального міфу автора. Міфічні фігури є «внутрішніми об'єктами» та встановлюються через послідовні ідентифікації. «Зовнішній об'єкт стає внутрішнім, стає особою в особі; і навпаки, групи внутрішніх образів, навантажені коханням чи страхом, проєктуються на реальність» [6, с. 210], – пише Морон. Зазначимо, що нескінченний потік обмінів у такий спосіб населяє внутрішній всесвіт, ядро особистості, які потім більш чи менш асимілюються, інтегруються у тотальну структуру. Образ Дебори у «Трьох лелеках» (*Trois cigognes*) Малларме, залишається спогадом про Марію, збагаченим хіба що чужими внесеньями (наприклад, спогадами про прочитане); але вона вже є частиною Малларме (наполовину проповідник, наполовину танцівниця). «Та, що спить», утворена з образів, з якими ідентифі-

кував себе Валері, стає виокремленою інстанцією. Кожна міфічна фігура може репрезентувати лише одне «я» чи якийсь аспект над-я (супер-его) чи id (підвідомого).

Морон впевнений у можливості еволюції персонального міфу і, як наслідок цього, вносить у свою теорію складник часу. Якщо міф стосується психічних процесів, він повинен мати генезу, і саме на це наштовхують дослідження творчості Валері та Малларме. Він також повинен мати складну історію: «Ми можемо вважати його живим створінням, що реагує на зовнішні та внутрішні подразники, але зберігаючи свою специфічну рівновагу протягом еволюції. В будь-якому разі ми вводимо час як змінну. Ми пов'язуємо ідею персонального міфу з ідеєю тривалості пережитого» [6, с. 210].

Отже, Морона цікавлять несвідомі процеси і порядок, який вводить ідея персонального міфу, в цій сфері не має нічого абстрактного чи метафізичного. Ідея персонального міфу, що хоче виразити структуровану постійність і зв'язність певної групи несвідомих процесів, має сенс лише в стосунку до тривалості цих самих процесів. Вона передбачає послідовність психічних подій; надає кожному складникові міфу та його сукупності пережиті генезу та еволюцію – що не означає «біографічні» у сенсі, в якому ми зазвичай розуміємо це слово. Несвідомі процеси людського індивіда залежать, певною мірою, і через складні впливи, від подій його існування. Також певною мірою, якою уявне життя залежить, своєю чергою, від несвідомих процесів, вона є функцією біографічних подій. Величезна маса спостережень, зазначає Морон, доводить реальність цієї подвійної залежності [6, с. 211]. «Що залишається правдивим, то це складність таких функцій, відсутність простого співвідношення між тривалістю уяви, тривалістю несвідомих процесів та тривалістю біографічних подій», – пише критик. Психокритика відкидає дві тактики, котрі протиставлені лише позірно: перша полягає в тому, щоб пов'язувати увесь твір із біографічним випадком, більш чи менш незначним; друга – це виривати з коренем уявне життя письменника і, під приводом незалежності розуму, перевпорядкувати її, залежно від свідомої думки, наприклад, метафізичної спекуляції чи вибору. На думку Морона, поняття персонального міфу пропонує нам певну зв'язність і постійність процесів. Персональний міф постійно триває «під свідомістю» [6, с. 212]. Коли його звести до дрібної події в біографії чи перетворити на алегоричну репрезентацію свідомої думки (наприклад, філософську концепцію чи позицію), то «його радше буде викривлено, аніж пояснено» [6, с. 212].

Психокритика є передовсім технікою, що шукає ненавмисні асоціації, ідеї під раціональною структурою тексту. Техніка взаємонакладання текстів, на думку Морона, повинна (тимчасово) зняти ці структури, щоб з'явилися асоціації ідей. Психоаналіз, зазначає дослідник, уже розв'язав подібну проблему завдяки методу вільних асоціацій. Але цей метод неможливо застосувати у літературній критиці. Тому у психокритиці він замінюється на метод накладання текстів. Але, застерігає Морон, не треба плутати його з порівнянням. Порівняння текстів стосується свідомого та умисного змісту текстів. А накладання, навпаки, затуляє свідомий зміст кожного з текстів, які накладаються; воно послаблює їх один за одним, щоб змусити проявитися не так нав'язливі повтори, як непомічені і більш чи менш свідомі зв'язки. Для прикладу Морон наводить дві частини з різних віршів Малларме: «І дозволяє, на мертвій воді, де хижа агонія,/ Листя блукає на вітрі і прориває холодну борозну,/ тягтися довгим променем жовтому сонцю» і «Під важкою в'язницею з каміння та заліза,/ Де мої старі леви тягнуть хижі віки».

При накладанні, за Мороном, треба закреслити всі синтаксичні зв'язки і поставити поряд «хижа» і «хижі», «тягтися» і «тягнуть», «мертвій» та «агонія» і «старі». Критик зазначає, що накладення цих шматків виявляє декадентські настрої Малларме: «Отже, треба зробити висновок щодо таємного зв'язку між осіннім пейзажем та ув'язненими левами. Чи можемо ми сказати, що цей зв'язок – не що інше, як ідея декадансу?» [6, с. 23]. Таким чином низка асоціацій веде, за технікою Морона, до гіпотез, яких порівняння текстів ніколи не запропонувало би. Поезія, на думку Морона, як і сновидіння, є перехідним шляхом між свідомістю

та несвідомим; і той факт, що Морон, поглиблюючи дослідження метафор у Малларме, вийшов на аналіз асоціацій, він не вважає жодним чином випадковим. Техніка стає необхідною, щоб віднайти проміжні асоціації. Ці мережі є результатом складних ментальних процесів і великою мірою є мимовільними; вони є частиною іншої системи, ніж система свідомих та обміркованих процесів. Морон пише: «Здається малоімовірним, що свідомість Малларме могла б пізнати складні групи асоціацій через подібність, що об'єднує левів з «Іродіади» та осінь із «Зітхання». Тим більше зв'язки між Іродіадою та Марією мали вислизнути від нього» [6, с. 24]. Симетрично, свідомість читачів Малларме їх теж ігноруватиме, поки не втрутиться особлива техніка дослідження. «Розум вважає, що може ухилитися від цієї техніки. Це ілюзія. Так само, щоб вільно «асоціювати», слід припинити розмірковувати та інтерпретувати, також, щоб відкрити під фразами багатьох текстів приховані асоціації, слід припинити застосовувати до текстів «нормальну» критичну думку» [6, с. 24], – підсумовує Морон.

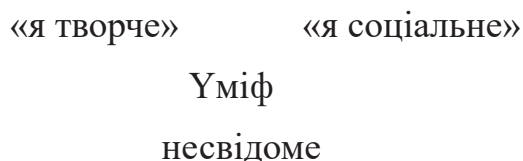
Метод накладення текстів високо оцінив Т. Адорно, якому він нагадав методику, що застосовується в природничих науках. А також Ж. Женетт, який зазначив, що Морона передовсім цікавлять не слова, об'єкти, метафори, а «мережа, тобто система зв'язків між словами чи образами, яка виникає, коли кілька текстів одного автора накладаються один на одного, щоб усунути особливості, характерні для кожного з цих текстів, і зберегти лише їхні спільні артикуляції» [2, с. 135].

Шарль Морон вважає, що не можна зрозуміти феномен творчого акту, якщо не спробувати дослідити природу творчого «я» письменника, а також те, з яких компонентів воно складається. Торкаючись цього питання, дослідник відмовляється від загальноприйнятих понять «письменник» і «людина», і замінює їх на «я творче» і «я соціальне». «Морон рішуче захищається від зведення літературних творів до їхніх психологічних визначень. Як і М. Пруст, він розрізняє «творче я» та «соціальне я», які спілкуються одне з одним лише через особистісний міф, який сам по собі пов'язаний з несвідомим [2, с. 136].

Питання, як зрозуміти в одному індивіді співвідношення між людиною та письменником, ставилося практично завжди, зазначає Морон, але цю проблему ніколи в повному обсязі не розглядали з психологічного погляду; так само, як і баланс, що встановлюється в одній особі між митцем, що творить, і людиною, що живе, обмін між ними, конфліктів, розділення енергій фундаментально не досліджували.

Дослідник вважає, що вже в юності (це головним чином підлітковий вік, незадовго до статевого дозрівання, після дозрівання – утверджується), особистість роздвоюється (зазнає біфуркації), і превалюючим стає одне з «я», яке розвивається за кошт іншого. Якщо людина спрямовує свої дії на вирішення суто життєвих проблем, перемагає «я соціальне». А у письменника, навпаки, гору бере «я творче», бо значна частина енергії спрямовується на написання творів. «Дуже швидко у творчої людини акцентується роздвоєння та розвивається «творче я» [6, с. 228].

Але разом із тим обидва «я», за Мороном, пов'язані між собою перш за все спільним минулим, коли вони ще не існували окремо: від початку до народження творчого покликання. Для наочності Морон пропонує таку схему:

Як ми можемо побачити із схеми, критик не заперечує зв'язку між життям і творчістю, але вважає, що вони сполучаються лише через несвідоме. Морон навіть присвятив цьому питанню

окрему роботу «Вінсент і Тео Ван Гог – симбіоз», де описав стосунки між двома «я» всередині однієї творчої особистості. Але водночас несвідоме не лише пов'язує два «я» між собою, але й виступає тією основою, на якій виростає особистість. Енергія через спільне минуле піднімається «як сік стовбуром і матиме в точці роздвоєння скеруватися до однієї або іншої гілки» [6, с. 228]. Минуле складається з елементів, організованих як функції свідомі або передсвідомі, контрольовані волею, та з елементів, організованих як несвідомі функції. Перші функції може використовувати як творче, так і соціальне «я», але диференціація відбувається швидко. Несвідома частина, спільна для обох «я», намагається проявитися у свідомих діях, деформуючи їх, зазначає Морон.

Разом із тим, як співвідносяться між собою «я творче», «я соціальне» та персональний міф? «Я соціальне», хоча й піддається впливу несвідомого, звернене до зовнішньої реальності, не снить і не привносить сновидіння у творчість, виявляється у активному житті, вчинках, словах, почуттях. Морон пише: «Ми можемо говорити принаймні про «пережиті фантазії», спільним знаменником яких, що має характерну структуру, є «пережитий персональний міф». Але щодо «я творчого» ми можемо говорити про міф, бо витвір мистецтва схожий на сновидіння» [6, с. 229].

Говорячи про «я соціальне» та «я творче», Морон констатує, що потрібен єдиний словник та система координат: персональний міф і несвідома особистість матимуть одне значення, структури першого повинні відповідати структурам другої, те саме стосується й динаміки. А спільною точкою відліку може слугувати точка роздвоєння.

Маємо зазначити, що Моронівська схема дозволяє побачити складніші та вірогідніші стосунки між життям автора та його творчістю, аніж наївні висновки двох типів: «творчість письменника відбиває життя його як людини» і творчість не має нічого спільного з життям» [6, с. 231]. Те, що переживає «я соціальне», відбивається на «я творчому» і навпаки, змінюючи динаміку та рівновагу несвідомої особистості, а отже, й персонального міфу. Зв'язки між творчістю та життям ніколи не є раціональними. Біографічні події, сприйняті «я соціальним», передаються до «я творчого», за Мороном, тільки через міф. Творчість теж відбивається на житті, з якого дістає енергію і якому нав'язує свої вимоги.

Висновки. Отже, Морон розробив свою оригінальну, деталізовану, добре продуману теорію психокритики для інтерпретації літературних творів. Як зазначає Ж. Женетт: «Психокритика ставить перед літературою чудові питання та дає на них чудові відповіді, які ще більше збагачують наше розуміння літературних творів; вона нічого не виграє, приховуючи (або приховуючи себе), оскільки часто найчіткіша частина відповіді вже міститься в самому питанні» [2, с. 138]. Морон підкреслює мовну природу несвідомого, пропонує не занурюватися в біологічні глибини аж до клітинного рівня в пошуках автентичних мотивів, але аналізувати асоціативну поверхню текстів (асоціативну мережу). Взаємонакладання текстів одного автора, дозволяє виявити мережу нав'язливих метафор, за якими знаходиться певна логіка несвідомого. Подальше виявлення варіантів і інваріантів цієї мережі формує «образ персонального міфу», який є вираженням «несвідомої особистості» (декадентство Малларме, наприклад). Також, на нашу думку, дуже важливим внеском Шарля Морона є відкриття ним структур у несвідомому ще до того, як виник структуралізм.

Разом з тим, Морон виокремлює психокритику від психоаналітичної критики, яка вивчає несвідоме автора, а не твір. Критика цікавить, перш за все, дослідження твору, а психоаналіз лише в тому випадку, якщо він зможе бути корисним твору, а не буде користуватися ним у своїх цілях. Вслід за Мороном, прибічники психоаналітичного методу дослідження літератури зацікавилися необхідністю аналізу художнього твору. Таким чином, можна сказати, що завдяки Морону, у французькій психоаналітичній критиці узяв гору напрямок, який вивчає твір, послуговуючись при цьому аналізом особистості, а не саму особистість письменника, базуючи її вивчення на його творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Jones R. E. Panorama de la nouvelle critique en France. De Gastone Bachelard á Jean-Paul Weber. Paris : SEDES, 1968. 363 p.
2. Genette G. Figures I. Paris : Seuil, 1966. 265 p.
3. LeSage L. Charles Mauron in Retrospect. *L'Esprit Créateur*, 1974. Vol. 14. No. 3. pp. 265–276.
4. Klik M. La méthode psychocritique de Charles Mauron. *Méthodologie de la recherche en linguistique et littérature*. Warszawa: Centre de Civilisation Française et d Etudes Francophones à l'Université de Varsovie, 2002. pp. 302–308.
5. Marini M. La Critique psychanalytique. *Introduction aux méthodes critiques pour l'analyse littéraire* (Daniel Bergez éd.). Paris: Dunod, 1999. pp. 41–83.
6. Mauron Ch. Des métaphores obsédantes au mythe personnel: introduction á la psychocritique. Paris : Librairie José Corti, 1963. 380 p.
7. Mauron Ch. Mallarmé l'obscur. Paris : Librairie José Corti, 1968. 152 p.
8. Mauron Ch. L'inconscient dans l'œuvre et la vie de Racine. Paris : Librairie José Corti, 1969. 345 p.

Дата надходження статті: 28.11.2025

Дата прийняття статті: 18.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'373.46:165.12:81'23

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-20>

ТОЧНІСТЬ У ТЕРМІНОЗНАВСТВІ: ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА КОГНІТИВНА ПЕРСПЕКТИВА

PRECISION IN TERMINOLOGY: EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS AND COGNITIVE PERSPECTIVE

Кісіль М. В.,

orcid.org/0009-0003-3382-9229

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу*

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Статтю присвячено комплексному аналізу точності терміна як епістемологічно-когнітивного феномену. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення традиційних уявлень про точність у термінології в контексті сучасних когнітивних і філософських підходів до наукового знання. У класичному термінознавстві точність трактувалася насамперед як формально-логічна властивість, що забезпечує однозначну кореляцію терміна з поняттям і гарантує його несуперечливе функціонування в межах терміносистеми. Однак розвиток когнітивної лінгвістики, філософії науки та соціальної епістемології сприяє трансформації цієї парадигми, ставлячи під сумнів абсолютистські уявлення про природу наукових істин, стабільність понять та прозорість мовних засобів їх репрезентації.

Мета статті – обґрунтувати епістемологічну природу точності терміна та розкрити когнітивні механізми її формування шляхом інтеграції філософського й лінгвокогнітивного аналізу. Застосовано методи епістемологічного аналізу (для з'ясування статусу точності як критерію науковості та її зв'язку з парадигмальними установками науки), когнітивного моделювання (для реконструкції ментальних структур, що забезпечують точне схоплення і репрезентацію спеціалізованих понять), концептуального аналізу (для опису змістових параметрів точності на різних рівнях абстракції), фреймової семантики (для моделювання структури термінологічного знання як системи слотів і заповнювачів) та порівняльно-зіставний метод (для аналізу типологічних відмінностей у розумінні точності в різних галузях знання). Матеріалом дослідження слугують термінологічні системи природничих (біологія, фізика), технічних (інформатика, інженерія) та гуманітарних (лінгвістика, філософія) наук, а також дефініції з тлумачних і енциклопедичних словників, що фіксують традиційні уявлення про точність у науковому дискурсі.

На основі отриманих результатів запропоновано інтегративну епістемологічно-когнітивну модель точності, яка охоплює п'ять взаємопов'язаних вимірів: онтологічний (відповідність терміна референтів), епістемологічний (адекватність наукової концептуалізації), когнітивний (якість ментальної репрезентації), семантичний (логічна визначеність і системна узгодженість у межах терміносистеми) та прагматичний (комунікативна ефективність у професійній взаємодії). Показано, що точність формується не лише сукупністю формальних критеріїв, а й взаємодією епістемологічних вимог, когнітивних ресурсів носія знання та інституційних практик наукової комунікації. Запропоновано також типологію проявів точності в різних галузях знання та критерії її оцінювання – семантичні, референтні, системні й функціональні, що окреслює перспективи для подальших досліджень у межах когнітивного термінознавства та філософії науки.

Ключові слова: точність терміна, епістемологія термінознавства, когнітивне термінознавство, концептуалізація, фреймова семантика, термінологічні системи, критерії точності.

The article offers a comprehensive analysis of term precision understood as an epistemological and cognitive phenomenon. The relevance of the study arises from the need to reconsider traditional views on precision in terminology in the light of contemporary cognitive and philosophical approaches to scientific knowledge. In classical terminology studies, precision was primarily interpreted as a formal logical property that guarantees an unambiguous correlation between a term and a concept and ensures its consistent functioning within a terminological system.

However, the development of cognitive linguistics, philosophy of science and social epistemology has contributed to transforming this paradigm, challenging absolutist assumptions about the nature of scientific truths, the stability of concepts and the transparency of the linguistic means of their representation.

The purpose of the article is to substantiate the epistemological nature of term precision and to reveal the cognitive mechanisms underlying its formation through the integration of philosophical and linguo-cognitive analysis. The methodology combines epistemological analysis (to clarify the status of precision as a criterion of scientific knowledge and its relation to paradigmatic frameworks of science), cognitive modelling (to reconstruct the mental structures that support precise grasping and representation of specialised concepts), conceptual analysis (to describe the content parameters of precision at different levels of abstraction), frame semantics (to model the structure of terminological knowledge as a system of slots and fillers) and comparative-contrastive methods (to identify typological differences in the understanding of precision across various domains of knowledge). The research material includes terminological systems of the natural sciences (biology, physics), technical sciences (computer science, engineering) and the humanities (linguistics, philosophy), as well as definitions from explanatory and encyclopaedic dictionaries that codify traditional views on precision in scientific discourse.

On the basis of the findings, the study proposes an integrative epistemological-cognitive model of precision encompassing five interrelated dimensions: ontological (correspondence between term and referent), epistemological (adequacy of scientific conceptualisation), cognitive (quality of mental representation), semantic (logical definiteness and systemic coherence within a terminological system) and pragmatic (communicative effectiveness in professional interaction). Precision is shown to be shaped not only by a set of formal criteria but also by the interaction between epistemological requirements, the cognitive resources of knowledge holders and institutional practices of scientific communication. The article outlines a possible typology of how precision manifests itself in different scientific fields and formulates criteria for its evaluation – semantic, referential, systemic and functional – which opens up further perspectives for research in cognitive terminology studies and the philosophy of science.

Key words: term precision, epistemology of terminology, cognitive terminology studies, conceptualisation, frame semantics, terminological systems, criteria of precision.

Постановка проблеми. Точність як фундаментальна вимога до терміна становить одну з важливих проблем сучасного термінознавства. У класичній термінологічній школі, насамперед у працях Е. Вюстера [1], точність розглядалася переважно як формально-логічна властивість, що забезпечує однозначність співвіднесення терміна з поняттям. Однак розвиток когнітивної лінгвістики в останні десятиліття суттєво змінив наукову парадигму, поставивши під сумнів абсолютистські уявлення про природу наукового знання та мовних засобів його вираження.

Праця О. О. Селіванової [2], у якій обґрунтовується когнітивне підґрунтя терміноутворення, а також сучасні дослідження українських термінознавців Т. Панько [3] та І. Кочан [4] свідчать про необхідність перегляду традиційних підходів до розуміння точності. Водночас у вітчизняному та зарубіжному термінознавстві досі бракує системних досліджень, що інтегрують епістемологічний та когнітивний підходи до вивчення цього феномену. Залишаються недостатньо з'ясованими філософські засади точності як епістемологічного конструкта, не повною мірою розкрито когнітивні механізми формування точних термінів, відсутня систематична типологія точності з урахуванням предметно-понятійної специфіки різних галузей знання.

Це зумовлює актуальність комплексного дослідження точності терміна як багатовимірного феномену, що потребує синтезу філософського, лінгвістичного та когнітивного підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика точності в термінознавстві має багатоаспектну дослідницьку традицію. У класичному термінознавстві точність розглядалася насамперед як формальна властивість, що забезпечує однозначність терміна. Е. Вюстер [1] послідовно обґрунтовував необхідність строгої кореляції між терміном і поняттям, наголошуючи на чіткості дефініцій та системності термінологічних полів.

Епістемологічні аспекти точності наукової мови досліджували Г. Фреге [5], який розмежував смисл і значення, Р. Карнап [6], що розробив концепцію екстенціоналу та інтенціоналу, Л. Вітгенштайн [7], який проаналізував межі мовної точності. К. Поппер [8] розглядав точність як критерій науковості теорій, а Т. Кун [9] показав історичну змінність стандартів точності в науковому пізнанні.

Когнітивні підходи до термінології представлені працями Дж. Лакоффа та М. Джонсона [10], які обґрунтували роль концептуальної метафори в науковому пізнанні, Р. Ленекера [11], що розробив теорію профілювання та когнітивної граматики, Ч. Філлмора [12], який запропонував фреймову семантику як інструмент аналізу термінологічного значення. Е. Рош [13; 14] дослідила прототипну організацію категорій, що має безпосереднє значення для розуміння точності термінів. Ж. Фоконьє та М. Тернер [15] розробили теорію концептуальної інтеграції, важливу для пояснення динаміки точності.

Сучасні дослідження когнітивної термінології представлені працями Р. Теммерман [16], яка розробила соціокогнітивний підхід, та П. Фабер [17], що застосувала фреймову семантику до термінологічного аналізу.

Українське термінознавство представлене дослідженнями Т. Панько [3], яка розробила теоретичні засади української наукової термінології, І. Кочан [4], що вивчала словотвірні особливості термінів. Однак системного поєднання епістемологічного та когнітивного підходів до вивчення точності у вітчизняній науці досі не здійснено.

Мета дослідження – обґрунтувати епістемологічну природу точності терміна та розкрити когнітивні механізми її формування через інтеграцію філософського та лінгвокогнітивного підходів. Для досягнення цієї мети передбачено розв’язання таких завдань:

1. З’ясувати епістемологічні передумови точності в термінологічній номінації.
2. Розкрити когнітивні моделі формування точних термінів.
3. Типологізувати виміри точності (онтологічний, епістемологічний, когнітивний, семантичний, прагматичний).
4. Окреслити перспективи інтеграції філософського та когнітивного підходів у сучасному термінознавстві.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплекс взаємодоповнювальних методів. Епістемологічний аналіз використано для з’ясування філософських засад точності як критерію науковості знання. Метод когнітивного моделювання дозволив реконструювати ментальні структури, що лежать в основі формування точних термінів. Концептуальний аналіз застосовано для виявлення змістових параметрів точності на різних рівнях абстракції. Методи фреймової семантики уможливили опис структури термінологічного знання як ієрархічно організованої системи слотів і заповнювачів. Порівняльно-зіставний метод використано для аналізу типологічних відмінностей точності в різних галузях наукового знання.

Матеріалом дослідження слугували термінологічні системи природничих (біологія, фізика), технічних (інформатика, інженерія) і гуманітарних (лінгвістика, філософія) наук, а також дефініції з тлумачних і енциклопедичних словників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклад основного матеріалу дослідження здійснимо в межах трьох взаємопов’язаних блоків, присвячених епістемологічним засадам точності, когнітивним механізмам її формування та інтегративній моделі точності терміна.

1. Епістемологічні засади точності в термінознавстві

1.1. Точність як епістемологічна проблема наукового пізнання

Точність у контексті класичної епістемології постає як один із фундаментальних критеріїв науковості знання. Раціоналістична традиція в філософії Нового часу розглядала точність як наслідок ясності й очевидності ідей, що досягаються розумом. Емпірична школа пов’язувала точність із верифікованістю знання через чуттєвий досвід. Ця дихотомія зумовила різні підходи до розуміння природи термінологічної точності.

К. Поппер [8] у концепції фальсифікаціонізму обґрунтував точність як можливість емпіричного спростування наукових тверджень. Чим точнішою є наукова теорія, тим конкретніші передбачення вона формулює, а отже, тим легше її можна фальсифікувати. Така епістемологічна настанова безпосередньо впливає на вимоги до термінологічної точності: терміни мають

забезпечувати операційну визначеність понять, що дозволяє верифікувати чи фальсифікувати наукові гіпотези.

Т. Кун [9] показав історичну змінність стандартів точності, пов'язану зі зміною наукових парадигм. Те, що вважалося точним у рамках однієї парадигми, може втратити цю властивість у новій концептуальній системі. Наприклад, термін «атом» у класичній фізиці означав неподільну частинку. Після відкриття субатомних частинок первісне значення терміна виявилось неадекватним реальності, і термін набув нового, складнішого змісту в межах атомної фізики. Це свідчить про те, що точність не є абсолютною властивістю терміна, а залежить від епістемологічного контексту та рівня наукового знання.

Важливим є розмежування ідеалу точності та реальності наукової мови. Абсолютна точність, яку прагнула досягти логічна семантика (Г. Фреге [5] та представники логічного позитивізму), виявилася недосяжною для природної мови, навіть у її науковому вжитку. Л. Вітгенштайн [7] у пізній філософії показав, що значення слова визначається його вживанням у мовній грі, а не ідеальною кореляцією з логічною структурою. Це відкриває шлях до прагматичного розуміння точності: термін є точним настільки, наскільки він забезпечує ефективну комунікацію в науковій спільноті.

1.2. Онтологічний вимір точності: термін і реальність

Онтологічний вимір точності стосується відповідності термінознака денотату – реальному об'єкту чи явищу, що позначається. Класичний реалізм у філософії мови припускав можливість прямої референції, коли термін безпосередньо вказує на об'єкт у світі. Однак сучасна філософія науки визнає, що референція є складним процесом, опосередкованим концептуальними схемами та теоретичними конструктами.

Ступінь онтологічної точності залежить від природи денотата. Терміни на позначення конкретних емпіричних об'єктів характеризуються вищою онтологічною точністю. Наприклад, термін «клітина» в біології має чітко визначений фізичний референт, що можна спостерігати під мікроскопом. Натомість терміни на позначення абстрактних сутностей володіють нижчою онтологічною точністю. Термін «свідомість» у психології не має єдиного емпіричного референта, його зміст конструюється через систему теоретичних понять.

Показовим є розмежування природних видів і конвенційних категорій у сучасній філософії мови. Терміни природних видів (наприклад, «вода», «золото») мають есенціалістську референцію: вони вказують на сутність речовини незалежно від наших знань про неї. Вода за есенціалістською інтерпретацією була H_2O навіть до відкриття хімічної формули. Натомість конвенційні категорії (наприклад, «демократія», «стиль бароко») не мають сутнісної основи, їх точність визначається узгодженістю в межах наукової спільноти.

Онтологічна точність ускладнюється проблемою теоретичної навантаженості спостереження, обґрунтованою в постпозитивістській філософії науки. Те, що ми бачимо, залежить від концептуальних схем, якими ми користуємося. Астроном-копернікіанець і астроном-птолемейвець, спостерігаючи схід сонця, інтерпретують те саме явище як різні фізичні процеси: перший – обертання Землі, другий – рух Сонця навколо Землі. Це означає, що онтологічна точність термінів завжди відносна до теоретичної системи.

1.3. Епістемологічний вимір: точність у процесі концептуалізації знання

Епістемологічний вимір точності стосується процесів пізнання і формування наукових понять. Від чуттєвого досвіду до наукового концепту відбувається складна трансформація, на кожному етапі якої постає проблема точності. У сучасній епістемології розрізняють неявне знання (*tacit knowledge*), яке передує експліцитній концептуалізації. Це знання, втілене в практичних навичках і досвіді, не завжди може бути виражене в точних термінах.

Точність наростає в процесі систематизації та категоризації знання. Протермін – первісна, ще не стандартизована назва – характеризується низькою точністю. Він виникає як спроба позначити нове явище, але ще не має чіткої дефініції та усталеного місця в термінологічній

системі. Наприклад, у процесі становлення термінології мобільних технологій з'явилися різні позначення: «аплікація», «програма», «застосунок». Лише з часом один із варіантів стабілізується як точний термін.

Власне термін – це концепт, що пройшов стадію наукової обробки. Він має експліцитну дефініцію, визначене місце в термінологічній системі, усталене вживання. Його точність забезпечується через систему родо-видових зв'язків, протиставлення суміжним поняттям, чіткість меж застосування. Номен представляє найвищий ступінь точності – одиничний об'єкт із конкретним ім'ям (наприклад, назви хімічних сполук за номенклатурою IUPAC).

Епістемологічна точність пов'язана також із рівнем наукової зрілості дисципліни. У парадигмальних науках (за Т. Куном [9]) термінологічна система є сталою й упорядкованою. У допарадигмальних науках або в періоди наукових революцій точність термінів знижується через конкуренцію різних концептуальних схем.

1.4. Логіко-семантичні параметри точності

Логіко-семантичний підхід до точності ґрунтується на розмежуванні інтенціоналу та екстенціоналу (Р. Карнап [6]). Інтенціонал – це сукупність необхідних і достатніх ознак поняття, екстенціонал – клас об'єктів, до яких це поняття застосовується. Точний термін має чітко визначений інтенціонал і однозначний екстенціонал. Наприклад, термін «квадрат» у геометрії має точний інтенціонал (чотирикутник з рівними сторонами і прямими кутами) та чіткий екстенціонал (множина всіх квадратів).

Точність дефініції залежить від правильного визначення необхідних і достатніх ознак. Класична схема дефініції через рід і видову відмінність (*definitio per genus proximum et differentiam specificam*) забезпечує логічну точність. Однак багато понять не піддаються такому визначенню. Теорія нечітких множин пропонує формалізацію понять із розмитими межами. У термінології це стосується градуальних категорій, де об'єкти можуть належати до класу з різним ступенем.

Важливим є розмежування точності й однозначності. Однозначність означає, що термін має тільки одне значення в межах певної терміносистеми. Точність – ширше поняття, що включає не лише моносемічність, а й чіткість дефініції, визначеність меж застосування, узгодженість із системою інших термінів. Термін може бути однозначним, але неточним, якщо його дефініція є розмитою. І навпаки, полісемічний термін у різних контекстах може бути точним завдяки контекстуальному диференціюванню значень.

Порівняння дефініцій одного терміна з різних словників часто виявляє варіативність точності. Візьмемо термін «алгоритм». У загальних тлумачних словниках інформатики дефініція зазвичай подається приблизно так: «послідовність чітко визначених дій для розв'язання задачі за скінченну кількість кроків». У спеціалізованих виданнях з теорії програмування поширені формулювання на кшталт: «скінченна множина правил, що визначають послідовність операцій для розв'язання конкретного типу задач».

2. Когнітивна перспектива точності терміна

2.1. Когнітивні механізми формування точного терміна

Когнітивна лінгвістика розглядає точність як властивість не самого терміна, а ментальної репрезентації, що стоїть за ним. Р. Ленекер [11] обґрунтував тезу про те, що семантика є концептуалізацією. Відповідно, точність терміна визначається чіткістю та структурованістю концептуальної структури, яку він активує в свідомості мовця.

Концептуалізація є первинним процесом формування точності. Вона полягає в осмисленні досвіду через категоризацію та структурування. Категоризація відбувається на різних рівнях абстракції. Е. Рош [13; 14] виділила три рівні категорій: суперординатний (найабстрактніший), базовий (середній) і субординатний (найконкретніший). Базовий рівень є оптимальним для когнітивної обробки та повсякденної комунікації: категорії цього рівня мають чіткі перцептивні гешталти, специфічні дії, пов'язані з ними, і найчастіше вживаються в мовленні. Однак

у науковій термінології часто домінують субординатні категорії, що забезпечують вищу точність через детальнішу специфікацію.

Теорія прототипів Е. Рош [13] показала, що багато категорій мають радіальну структуру з прототипом у центрі та менш типовими членами на периферії. Це має безпосереднє значення для розуміння точності. Гіпотетично, для фахівця, який має сформований прототип, термін є точним: він чітко активує центральний прототип категорії. Для профана, який не має чіткого прототипу, той самий термін може бути неточним, оскільки активує розмиту ментальну репрезентацію. Наприклад, термін «алгоритм» для програміста активує чіткий прототип (послідовність інструкцій із чітко визначеними кроками), тоді як для непрофесіонала – розмите уявлення про «якусь послідовність дій».

Ментальні простори експерта й новачка в галузі суттєво відрізняються за структурованістю й деталізованістю. Експерт володіє складною мережею концептуальних зв'язків, що забезпечує точність розуміння та вживання термінів. Новачок має фрагментарні знання, що знижує точність термінологічної комунікації. Це пояснює, чому те саме визначення може бути точним для одного реципієнта й неточним для іншого.

2.2. Концептуальна метафора і точність термінологічної номінації

Теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона [10] змінила уявлення про роль метафори в науковому пізнанні. Метафора не є лише риторичним прийомом, а фундаментальним когнітивним механізмом, що структурує абстрактні поняття через проєкцію зі сфери-джерела на сферу-ціль. Парадоксально, але метафора може підвищувати точність термінів, забезпечуючи структурування складних абстрактних понять.

Розглянемо термін «комп'ютерний вірус», мотивований концептуальним метафоричним мапуванням: шкідливі програми певного типу концептуалізуються як біологічні віруси. Ця метафора підвищує когнітивну точність репрезентації явища, оскільки проєктує на абстрактну сферу інформаційних технологій конкретну структуру біологічної сфери: вірус проникає в систему (як біологічний вірус у клітину), розмножується (реплікується), заражає інші системи (передається), може бути нейтралізований «антивірусом» (як біологічний – імунною системою). Водночас така метафора й обмежує точність: не всі властивості біологічного вірусу проєктуються на комп'ютерний – зокрема генетична природа та біологічні механізми мутації, які в цифровому середовищі мають лише функціональні аналоги, а не буквально відтворення.

Процес деметафоризації веде до підвищення точності. Коли метафоричний термін стає конвенційним, його метафоричне підґрунтя стирається, і він починає функціонувати як власне термін. Наприклад, термін «електричний струм» спочатку був метафоричним (електрика – це течія рідини), але згодом деметафоризувався, ставши суто технічним позначенням.

Важливим є баланс між образністю та строгістю. Надмірна метафоричність може знижувати точність, роблячи термін занадто залежним від джерельної сфери. З іншого боку, повна відсутність метафоричності часто унеможлиблює номінацію абстрактних сутностей. Оптимальна точність досягається через контрольоване використання метафори з подальшою її інституціоналізацією в науковій спільноті.

2.3. Фреймова організація точного знання

Фреймова семантика Ч. Філлмора [12] пропонує потужний інструмент для аналізу точності термінів. Фрейм – це структурована концептуальна схема, що репрезентує стереотипну ситуацію. Елементи фрейму (слоти) мають бути заповнені для повного розуміння концепту. Точність терміна залежить від того, наскільки повно він активує релевантний фрейм.

Візьмемо термін «транзакція» в банківській справі. Він активує фрейм, що включає такі слоти: учасники (відправник, отримувач), об'єкт (грошові кошти), засіб (банківська система), мета (переказ коштів), час, підтвердження. Точність терміна проявляється в чіткості специфікації цих слотів. Неточний варіант може не експлікувати обов'язкові слоти (наприклад, відсутність зазначення підтвердження операції).

Р. Ленекер [11] розробив концепцію профілювання як механізму виділення певних аспектів концептуальної бази. Профілювання безпосередньо пов'язане з точністю: точний термін чітко профілює релевантні аспекти фрейму. Наприклад, терміни «покупець» і «продавець» профілюють різні ролі в єдиному фреймі комерційної транзакції, забезпечуючи точність через перспективізацію.

Точність як повнота активованого фрейму означає, що термін має викликати в свідомості реципієнта весь релевантний набір слотів. Для експерта цей процес відбувається автоматично завдяки добре сформованим фреймовим структурам. Для непрофесіонала фрейм може бути неповним або викривленим, що знижує точність розуміння.

2.4. Концептуальна інтеграція та динаміка точності

Теорія концептуальної інтеграції (блендингу) Ж. Фоконьє та М. Тернера [15] пояснює, як з двох і більше ментальних просторів постає нове інтегроване значення. Цей механізм важливий для розуміння динаміки точності в процесі творення нових термінів та еволюції значень існуючих.

Точність як результат блендингу ментальних просторів проявляється в тому, що новий термін інтегрує структурні елементи з різних концептуальних сфер. Наприклад, термін «хмарне сховище» (cloud storage) інтегрує ментальний простір метеорології (хмара як об'єкт у небі) та інформаційних технологій (цифрове збереження даних). У результаті блендингу постає нове значення: віддалене збереження даних на серверах, доступне через Інтернет, з характеристиками «хмари» (розподіленість, динамічність, доступність).

Когнітивні чинники варіативності точності включають: (1) Рівень експертності: експерт володіє багатшим набором фреймів і здатний до більш точного диференціювання понять. (2) Комунікативна ситуація: у спеціалізованому науковому дискурсі вимоги до точності вищі, ніж у науково-популярному. (3) Прагматичні цілі: дидактичні цілі можуть вимагати спрощення, що знижує точність, тоді як цілі наукової комунікації потребують максимальної точності.

Динаміка точності в процесі термінологізації відображає поступове звуження значення загальновживаного слова та набуття ним спеціалізованого термінологічного значення. Цей процес супроводжується підвищенням точності через чіткіше визначення меж застосування, специфікацію необхідних ознак, інтеграцію в термінологічну систему.

3. Інтеграція епістемологічного та когнітивного підходів

3.1. Точність як епістемологічно-когнітивний феномен: синтетична модель

Інтеграція епістемологічного та когнітивного підходів дозволяє розглядати точність терміна як багатовимірний феномен, що формується в діалектиці філософських вимог і психологічних можливостей. Точність не існує «сама по собі», а постає як результат взаємодії об'єктивних (епістемологічних) і суб'єктивних (когнітивних) чинників.

Пропонуємо модель точності, що інтегрує п'ять взаємопов'язаних вимірів:

1. Онтологічний вимір точності: відповідність терміна реальному денотату. Цей рівень визначається природою об'єкта (конкретний vs абстрактний) та типом референції (пряма vs опосередкована).

2. Епістемологічний вимір точності: адекватність концептуалізації наукового знання. Залежить від рівня розвитку науки, наявності парадигми, ступеня систематизації знання.

3. Когнітивний вимір точності: якість ментальної репрезентації. Визначається чіткістю прототипу, повнотою фреймової структури, рівнем експертності носія.

4. Семантичний вимір точності: логічна визначеність значення в системі. Включає чіткість інтенціоналу й екстенціоналу, однозначність, місце в термінополі.

5. Прагматичний вимір точності: ефективність комунікації. Залежить від контексту вживання, комунікативних цілей, узгодженості в науковій спільноті.

Ці виміри не ієрархічні, а взаємопов'язані. Висока точність на одному рівні не гарантує точності на іншому. Термін може мати чітку онтологічну основу (конкретний фізичний рефе-

рент), але низьку когнітивну точність для непрофесіонала. І навпаки, абстрактний термін без прямого онтологічного референта може бути когнітивно точним для експерта завдяки добре структурованому фрейму.

Таблиця 1

П'ять вимірів точності терміна: параметри та приклади

Вимір точності	Параметри оцінювання	Приклад прояву
Онтологічний	Чіткість фізичного референта, спостережуваність, конкретність денотата	«Нейрон» (висока) – клітина зі специфічною структурою. «Інтелект» (низька) – абстрактна властивість
Епістемологічний	Ступінь систематизації знання, місце в теорії, рівень концептуалізації	«Електрон» у квантовій механіці (висока) vs «свідомість» у психології (низька через конкуруючі теорії)
Когнітивний	Чіткість прототипу, повнота фреймової структури, рівень експертності	«Алгоритм» для програміста (чіткий прототип) vs для непрофесіонала (розмите уявлення)
Семантичний	Чіткість дефініції, однозначність, визначеність меж, місце в термінополі	«Просте число» (максимальна в межах системи) – ціле число >1 , що ділиться лише на 1 і себе. «Культура» (відносна) – багатозначність
Прагматичний	Ефективність комунікації, узгодженість у спільноті, контекстуальна адекватність	«Штучний інтелект» – точний у науковій комунікації, але викликає різні асоціації в масмедіа

Запропонована модель дозволяє комплексно оцінювати точність термінів, враховуючи як об'єктивні (онтологічні, епістемологічні, семантичні), так і суб'єктивні (когнітивні, прагматичні) чинники. На нашу думку, такий підхід узгоджується з тенденціями до формування когнітивно-філософської перспективи в термінознавстві, яка поєднує здобутки епістемології та когнітивної лінгвістики.

3.2. Типологія точності в різних галузях знання

Точність терміна варіюється залежно від типу наукового знання. Пропонуємо типологію точності за чотирма основними галузями знання: природничі, формальні, технічні та гуманітарні науки.

Природничі науки

У природничих науках (фізика, хімія, біологія) точність ґрунтується на емпіричній верифікованості та вимірюваності. Онтологічний рівень точності є високим: терміни позначають реальні фізичні об'єкти чи явища. Семантична точність забезпечується через операційні дефініції, що вказують на процедури вимірювання.

Приклад: термін «маса електрона» демонструє високу точність на всіх рівнях. Онтологічно: вказує на реальну властивість частинки. На епістемологічному рівні: вписаний у систематичну теорію елементарних частинок. Семантично: має чітко визначене числове значення (приблизно $9,11 \times 10^{-31}$ кг). Когнітивно: активує чіткий концептуальний фрейм у фізиків. Прагматично: забезпечує однозначну комунікацію.

Формальні науки

У формальних науках (математика, логіка) точність традиційно вважається максимально високою завдяки дедуктивній строгості та аксіоматичному методу. Онтологічна точність специфічна: терміни позначають не емпіричні об'єкти, а ідеальні сутності. Семантична точність є найвищою серед усіх типів наук, хоча теореми про неповноту формальних систем показали фундаментальні обмеження навіть ідеалу абсолютної формалізації.

Приклад: термін «просте число» демонструє максимальну семантичну точність серед математичних понять. Дефініція: «ціле число більше за 1, що ділиться без залишку лише на 1 і на себе». Екстенціонал чіткий: множина $\{2, 3, 5, 7, 11, \dots\}$. Епістемологічна точність забезпечу-

ється дедуктивними доведеннями властивостей простих чисел у межах формальної арифметики.

Технічні науки

У прикладних і технічних галузях знання (інженерія, інформатика, клінічна медицина) точність термінів пов'язується насамперед з операційною визначеністю та стандартизованістю. У таких контекстах на перший план виходить прагматичний рівень: термін вважається точним, якщо його використання забезпечує надійну професійну комунікацію, відтворюваність процедур і мінімізує ризик помилок у практичній діяльності. Когнітивна точність формується через поєднання спеціалізованого навчання й накопиченого практичного досвіду, які стабілізують у фахівців спільні ментальні моделі відповідних об'єктів, процесів і параметрів.

Приклад: термін «алгоритм» у програмуванні має процедурну точність. Визначається через набір операцій: вхідні дані → послідовність кроків → вихідні дані. Епістемологічна точність забезпечується формалізацією (блок-схеми, псевдокод). Когнітивна точність вища для практикуючих програмістів, які мають досвід написання алгоритмів.

Гуманітарні науки

У гуманітарних науках (лінгвістика, філософія, соціологія) точність має відносний характер, залежний від теоретичної школи. Онтологічна точність низька: об'єкти часто є соціальними конструктами. Семантична точність досягається через інтерсуб'єктивну узгодженість у межах наукової спільноти.

Приклад: термін «дискурс» має контекстуально-релятивну точність. У французькій традиції означає «історично специфічні практики знання-влади». У британській критичній лінгвістиці – «мовленнєва практика, що конструює соціальну реальність». Точність досягається через експлікацію теоретичної рамки вживання.

Таблиця 2

Порівняльна типологія точності за галузями знання

Галузь знання	Основа точності	Домінантні виміри точності	Приклад
Природничі науки	Емпірична верифікованість, вимірюваність	Онтологічний + Семантичний	Маса електрона, ДНК, фотосинтез
Формальні науки	Дедуктивна строгість, аксіоматичність	Семантичний (максимальний у межах системи)	Просте число, функція, множина
Технічні науки	Операційна визначеність, стандартизація	Прагматичний + Когнітивний	Алгоритм, діагноз, модуль
Гуманітарні науки	Інтерсуб'єктивна узгодженість, контекстуальність	Епістемологічний + Прагматичний	Дискурс, ідентичність, нарація

Запропонована типологія демонструє, що універсальних критеріїв точності не існує. Точність є релятивною до типу наукового знання та специфіки галузі. Однак п'ятирівнева модель, розроблена в попередньому підрозділі, дозволяє комплексно оцінювати точність у будь-якій галузі, враховуючи її специфіку.

3.3. Термінографічні імплікації: теоретичні засади та перспективи

Запропонована епістемологічно-когнітивна модель точності має безпосередні імплікації для термінографічної практики. Хоча детальна розробка практичних рекомендацій потребує окремого дослідження, можна окреслити теоретичні засади їх формування.

Критерії оцінювання точності термінів

На основі п'ятирівневої моделі можна виділити критерії оцінювання точності:

1. Семантична точність: чіткість дефініції, визначеність меж застосування, однозначність у межах термінополя.

2. Референційна точність: однозначність вказівки на об'єкт, чіткість онтологічного статусу.
3. Системна точність: місце в термінологічній системі, узгодженість із суміжними термінами, чіткість родо-видових відношень.
4. Функціональна точність: ефективність у фаховій комунікації, узгодженість у науковій спільноті.

Ці критерії є інструментальними проекціями відповідних вимірів точності: референційна точність операціоналізує онтологічний вимір, семантична – семантичний вимір, системна інтегрує елементи семантичного та епістемологічного вимірів, функціональна відповідає прагматичному виміру. Когнітивний рівень виступає фоновим чинником, що впливає на всі критерії через особливості ментальних репрезентацій експертів і новачків.

Рекомендації для укладання дефініцій

При укладанні термінологічних словників доцільно враховувати два рівні:

1. Епістемологічний рівень: експлікувати онтологію галузі (чи є денотат конкретним об'єктом чи абстрактним конструктом), вказувати на теоретичну рамку вживання терміна (якщо є конкуруючі парадигми).
2. Когнітивний рівень: орієнтуватися на ментальні моделі цільової аудиторії (експерти vs студенти), забезпечувати активацію релевантних фреймів через вказівку на типові ситуації вживання, враховувати прототипну організацію категорій.

Перспективні напрями

Запропонована модель дає змогу окреслити низку перспективних напрямів досліджень та практичних розробок:

1. Цифрова когнітивна термінографія: розробка комп'ютерних інструментів, що моделюють фреймові структури термінів, створення інтерактивних словників із візуалізацією концептуальних зв'язків.
2. Корпусний аналіз динаміки точності: дослідження еволюції точності термінів у діахронних корпусах, виявлення закономірностей термінологізації.
3. Оцінка точності за підтримки інструментів штучного інтелекту (ШІ): застосування методів машинного навчання для автоматичного аналізу дефініцій, виявлення невизначеностей і суперечностей.
4. Міжнародна стандартизація: можливість розробки підходів до міжнародних стандартів оцінювання точності на основі запропонованої моделі, з подальшою інтеграцією їх з існуючими стандартами ISO [18].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Точність як багатовимірний феномен. Точність терміна не зводиться до формально-логічної однозначності, а є складним багатовимірним феноменом. На основі інтеграції епістемологічного та когнітивного підходів запропоновано модель точності терміна, що охоплює п'ять взаємопов'язаних вимірів: онтологічний (відповідність денотату), епістемологічний (адекватність концептуалізації), когнітивний (якість ментальної репрезентації), семантичний (логічна визначеність значення), прагматичний (ефективність комунікації). Кожен вимір має специфічні параметри оцінювання та по-різному проявляється в різних типах наук.
2. Методологічна синергія філософського та когнітивного підходів. Інтеграція епістемологічного та когнітивного підходів сприяє більш цілісному розумінню точності як епістемологічно-когнітивного конструкта. Епістемологічний підхід розкриває філософські засади точності, її зв'язок із природою наукового пізнання, критерії науковості знання. Когнітивний підхід пояснює психологічні механізми досягнення точності через концептуалізацію, категоризацію, фреймування, концептуальну інтеграцію. Точність формується в діалектиці епістемологічних вимог (філософський ідеал) і когнітивних можливостей (психологічна реальність).
3. Типологія точності за галузями знання. У межах дослідження запропоновано типологію точності, що враховує специфіку різних типів наукового знання. У природничих науках домінує

емпірична верифікованість і вимірюваність (онтологічний і семантичний рівні). У формальних науках точність наближається до максимально можливої завдяки дедуктивній строгості (семантичний рівень). У технічних науках переважає операційна визначеність (прагматичний і когнітивний рівні). У гуманітарних науках точність є контекстуально-релятивною, залежною від теоретичної школи (епістемологічний і прагматичний рівні).

4. Термінографічні імплікації. Запропонована модель має потенційні наслідки для термінографічної практики. Визначено критерії оцінювання точності: семантична, референційна, системна, функціональна точність. Сформульовано теоретичні засади укладання дефініцій з урахуванням епістемологічного (онтологія галузі, теоретична рамка) та когнітивного (ментальні моделі аудиторії, фреймові структури) рівнів.

5. Перспективи подальших досліджень. Окреслено перспективні напрями: (а) теоретичні – нейрокогнітивні дослідження сприйняття точності, міждисциплінарні студії, формальне моделювання градації точності; (б) емпіричні – корпусний аналіз еволюції точності в діяхронії, психолінгвістичні експерименти, зіставні дослідження; (в) прикладні – розробка ШІ-інструментів для оцінювання точності, міжнародна стандартизація, цифрова когнітивна термінографія.

Запропонована епістемологічно-когнітивна модель точності, як видається, доповнює наявні підходи в теорії термінознавства і може слугувати одним із орієнтирів для подальшого методологічного осмислення термінографічної практики в умовах цифрових технологій та застосування штучного інтелекту. У такій оптиці точність терміна розглядається як динамічний конструкт, для адекватного опису якого доцільно поєднувати філософське осмислення природи наукового знання з когнітивним моделюванням процесів його мовного вираження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Wüster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. 3. Aufl. Bonn : Romanistischer Verlag, 1991. 254 S.
2. Селіванова О. О. Когнітивне підґрунтя термінотворення: методика аналізу. *Вісник Харківського національного університету. Серія: Філологія*. 2008. № 798. С. 84–95.
3. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 216 с.
4. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 520 с.
5. Frege G. Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*. 1892. Bd. 100. S. 25–50.
6. Carnap R. Meaning and Necessity: A Study in Semantics and Modal Logic. Chicago : University of Chicago Press, 1947. 258 p.
7. Wittgenstein L. Philosophical Investigations / transl. by G. E. M. Anscombe. Oxford : Basil Blackwell, 1953. 250 p.
8. Popper K. R. The Logic of Scientific Discovery. London : Hutchinson, 1959. 480 p.
9. Kuhn T. S. The Structure of Scientific Revolutions. 2nd ed. Chicago : University of Chicago Press, 1970. 210 p.
10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
11. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1 : Theoretical Prerequisites. Stanford : Stanford University Press, 1987. 540 p.
12. Fillmore C. J. Frame semantics. *Linguistics in the Morning Calm* / ed. by The Linguistic Society of Korea. Seoul : Hanshin Publishing Co., 1982. P. 111–138.
13. Rosch E. Cognitive Representations of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology: General*. 1975. Vol. 104, No. 3. P. 192–233.
14. Rosch E. Principles of Categorization. *Cognition and Categorization* / ed. by E. Rosch, B. B. Lloyd. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum, 1978. P. 27–48.
15. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books, 2002. 440 p.
16. Temmerman R. Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2000. 258 p. DOI: 10.1075/tlrp.3.

17. A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language / ed. by P. Faber. Berlin ; Boston : De Gruyter Mouton, 2012. 324 p. DOI: 10.1515/9783110277203.
18. ISO 704:2022. Terminology work – Principles and methods. Geneva : International Organization for Standardization, 2022.
19. Sager J. C. A Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 1990. 254 p.
20. Rey A. Essays on Terminology / transl. by J. C. Sager. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 1995. 223 p.

Дата надходження статті: 21.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 821.111-31.09:791.43

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-21>

СУВ'ЯЗЬ ЛІТЕРАТУРИ Й КІНО: АТМОСФЕРА ДОБИ Й ДИНАМІКА ВІЗІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ЖИТТЄПИСУ Й РОМАНІСТИКИ СЕСТЕР БРОНТЕ)

THE INTERRELATION OF LITERATURE AND CINEMA: THE CULTURAL ATMOSPHERE AND VISIONARY DYNAMICS (BASED ON THE BIOGRAPHY AND FICTIONAL WORKS OF THE BRONTË SISTERS)

Клименко (Синьоок) Г. А.,
orcid.org/0000-0002-6962-1978

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

У статті артикульовано взаємодію літератури й кіномистецтва як виразника інтермедіального аспекту, що у свою чергу є одним із домінантних відгалужень сучасної компаративістики. Акцентовано, що напрочуд ілюстративними в межах означеної теми постають біографія родини Бронте і творчість двох сестер – Шарлотти й Емілі, хоча постать молодшої Енн (Анни) потребує не меншої уваги – навпаки більшого увиразнення.

Об'єктом дослідження постають біографічні кінострічки (термінологічний відповідник – байопік) про родину Бронте, екранізації роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» у межах часового відтинку 1934–2011 років.

У науковій розвідці реалізовано елементи компаративного аналізу кінорецепцій, визначено спільне та специфічне (своєрідне), себто те, що увиразнює тенденції певної доби або часового відрізка (зазвичай десятиліття) в різних сенсах, а також режисерські візії.

Хоча авторкою звернено увагу на три біографічні стрічки про сестер Бронте: «Сестри Бронте» / «Les Sœurs Brontë» (1979), «Ті, що ввійшли незримо (Долі сестер Бронте)» / «To walk invisible (The lives of the Brontë sisters)» (2016), «Емілі» / «Emily» (2022), – проте наголошено, що згаданими фільмами тематичний контекст байопіків не вичерпується й означено назви стрічок, що так само претендують на дослідження («Відданість» / «Devotion» (1946); «Бронте» / «Brontë» (1973); «Бронте з Гаворта» / «The Brontës of Haworth», 1973).

Відзначено, що аналіз байопіків став імпульсом до перечитування біографічних книг, зокрема Елізабет Гаскелл (двотомник «The Life of Charlotte Brontë»), Катрін Піф («The Brontë Sisters: The Brief Lives of Charlotte, Emily, and Anne»), де, зокрібно, відтворено контекст доби, родинну атмосферу, увиразнено постать брата Бренвелла, динаміку візій сестер Бронте щодо нього.

Авторкою обіцяно в наступних дослідженнях розглянути кіноверсії за мотивами роману Емілі Бронте «Буремний перевал». Виснувано, що і біографічні фільми, й екранізації за творами сестер Бронте – безумовно, благодатний матеріал для наукових розвідок у межах компаративної теми «література й кіно», ширше – інтермедіальних студій.

Ключові слова: інтермедіальний, біографічний фільм, байопік, кіноадаптація, кіноверсія, екранізація, роман.

The article articulates the interaction between literature and cinema as a manifestation of the intermedial aspect, which, in turn, is one of the dominant branches of the contemporary comparative studies. It is emphasized that the biography of the Brontë family and the literary heritage of Charlotte and Emily as two sisters appear particularly illustrative within this topic. However, the figure of the youngest sister, Anne Brontë, also deserves significant scholarly attention and clearer critical emphasis.

The object of this research comprises biographical films (or biopic as the terminological equivalent) about the Brontë family, as well as cinematic adaptations of Charlotte Brontë's novel «Jane Eyre», within the time frame of 1934 to 2011.

The article applies elements of comparative analysis of film receptions, identifies common and specific features, and outlines what highlights the tendencies of historical periods or decades in various respects, including directorial visions.

While attention is paid to three biographical films such as «Les Sœurs Brontë» (1979), «To Walk Invisible: The Lives of the Brontë Sisters» (2016), and «Emily» (2022) it is stressed that these works do not exhaust the thematic scope of biopics. Additional titles worthy of analysis are also indicated, such as «Devotion» (1946), «Bronte» (1973), and «The Brontës of Haworth» (1973).

The analysis of biopics stimulated a revisiting of biographical sources, particularly Elizabeth Gaskell's two-volume work «The Life of Charlotte Brontë» and Catherine Reef's book «The Brontë Sisters: The Brief Lives of Charlotte, Emily, and Anne», which convey the historical context of the epoch, the domestic atmosphere of the Brontës, the complex portrayal of their brother Branwell, and the dynamics of the sisters' perceptions of him.

The author announces a subsequent focus on cinematic interpretations of Emily Brontë's «Wuthering Heights». The conclusion drawn is that both biographical films and screen adaptations based on the literary works of the Brontë sisters provide valuable material for scholarly exploration within the comparative framework of «literature and cinema» and, more broadly, within intermedial studies.

Key words: intermedial, biographical film, biopic, screen adaptation, cinematic version, film adaptation, novel.

Постановка проблеми. Взаємодія літератури й кіномистецтва слугує виразником інтермедіального аспекту, що є одним із домінантних відгалужень сучасної компаративістики. Напрочуд ілюстративними тут постають біографія родини Бронте і творчість двох сестер – Шарлотти й Емілі. У першому випадку йдеться про біографічні кінострічки («Сестри Бронте» / «Les Soeurs Brontë», 1979; «Ті, що ввійшли незримо (Долі сестер Бронте)» / «To walk invisible (The lives of the Bronte sisters)», 2016; «Емілі» / «Emily», 2022), у другому – про екранізації романів «Джейн Ейр» (10 кіноадаптацій) і «Буремний перевал» (40 версій кінематографічного виразу за мотивами твору).

Сестер Бронте, сучасниць Вікторіанської доби, позиціонують феноменом історії зарубіжної літератури XIX століття, англійської передовсім. Вони (йдеться насамперед про Шарлотту, але й Емілі та Енн потребують не меншої уваги – навпаки більшого увиразнення), безумовно, посприяли демаскулізації літератури після поступальних літературних кроків француженки Жермени де Сталь та англійки Джейн Остен. Завдяки таким авторкам у культурному дискурсі з'явилося поняття «жіноче письмо», охарактеризоване Вірою Агеєвою як таке, що «мало свої неповторні особливості, демонструвало увагу до цінностей, пріоритетів, почувань, психологічних нюансів, які часто залишалися маргінальними у прозі найвидатніших прозаїків-чоловіків» [1, с. 8]. Прикметно, що орієнтальне письмо в гендерному вияві значною мірою випередило західне: згадаймо бодай японську романістку й поетку орієнтовно X – XI століть Мурасакі Сікібу (її «Повість про принца Гендзі», або «Гендзі моногатарі» – один зі знакових творів японської літератури). Габрієла Коллазо в контексті розмови про еволюцію жіночої літератури та забутих першопрохідниць згадує поетичний цикл «Гімни Інанні» (або «Велика й шляхетна володарка»), писаний жрицею та шумерською принцесою Енхедуанною і датований орієнтовно 2300 роком до н.е.; більше того, наголошує: «коли письмо слугувало переважно для ведення обліку, Енхедуанна створювала поезію, що згодом вплинула на єврейську Біблію, гомерівський епос та християнські гімни» [2]. Подібні факти руйнують стереотип про Сафо як першу поетку, ширше – жінку-мисткиню у світовій літературі. Серед імен авторок-першопрохідниць Г. Коллазо згадує Елізу Гейвуд, сучасницю XVIII століття й авторку роману «Фантоміна» (в оригіналі «Fantomina»), констатуючи: «Жінки не лише стали творчинями першого роману, а й заклали основи сучасного європейського роману»; ба більше, у Британії XVII – XVIII століть «саме жінки-авторки розвивали жанр аматорської прози (amatory fiction) – ранньої любовної белетристики» [2]. Насрулла Мамброл позиціонує XIX століття «золотою добою жіночого письма» [3], акцентуючи вплив байронічного героя на образну систему романів Шар-

лотти й Емілі Бронте. Зокрема у творі першої («Джейн Ейр») риси романтичного героя лорда Байрона Н. Мамброл прозирає в образі Едварда Рочестера [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Г. Савчук наголошує, що інтермедіальність – не лише «явище культури, а й методологія літературознавчого аналізу, який базується на типології міжмистецьких зв'язків» [4, с. 17]. В. Просалова артикулює інтермедіальні дослідження як напрям інтертекстуального аналізу і попервах звужує розуміння студій такого кшталту до «висвітлення літературою інших видів мистецтва» [5, с. 47]. Згодом дослідниця звертає увагу на розмитість поняття «інтермедіальність», яке, зрештою, потребує конкретизації. «Інтермедіальність – це, з одного боку, спосіб висвітлення художньою літературою інших видів мистецтва: музики, живопису, скульптури, кіно тощо, з іншого – це й методологія порівняльного аналізу художнього твору і культури загалом» [5, с. 47].

Щодо взаємин літератури й кіно у вітчизняному просторі вагомими видаються, зокрема, студії О. Пуніної та Ю. Пушак. У монографії першої увиразнено вплив кінематографічного мистецтва на словесне. О. Пуніна артикулює потребу прокреслити демаркаційну лінію між «кінематографічністю прози» та «кінематографічністю в прозі», надаючи перевагу другому типу. Науковиця переконує, що ««кінематографічність у прозі» відмежовується від «кінематографічності прози», як цілеспрямоване вживання засобів кіномови із фактурним їх вираженням на рівні тектоніки в композиції художнього твору» [6, с. 52]. Тим часом Ю. Пушак пропонує розглядати кінотранскрипцію як процес і результат перенесення літературного твору на кіноекран [7, с. 50]. Щодо типології кінотранскрипції дослідниця увиразнює класифікацію Е. Дадлі, котрий «розкриває підтексти різних кінотранскрипцій» [7, с. 53]. Йдеться, зокрібно, про такі варіанти кінотранскрипції, як запозичення (borrowing), трансформація (transforming) та перехрещення (intersecting) [7, с. 54]. Підсумовуючи, Ю. Пушак артикулює транскрипцію як симптом сучасної культури й засвідчує: «Крім власних естетичних властивостей і умов розповсюдження, «фільм за мотивами» оприсутнює в культурі дві послідовні рецепції літературного твору: режисера і глядача» [7, с. 56].

У межах нашої теми напрочуд вартісними постають візії Андре Базена – французького кінокритика й теоретика кіно, який зіставляв літературу й кіномистецтво, не оскаржуючи унікальності жодної з двох царин. А. Базен розвивав теорію адаптації, опротестовував копіювання як метод інтерпретації, навпаки схиляв до творчого переосмислення. «Адаптація – це не переведення тексту в інший код, а творче переосмислення, де кінематографічні засоби передають ту ж емоційну глибину, що і література» [8]. Не заперечуючи певної конфліктності між кіно й літературою, А. Базен усе ж схильний бачити між ними продуктивний діалог, ба більше, прозираючи в цьому діалозі бонуси для кожного з двох мистецтв і для конкретного твору зокрібно. «Екранізації – це не просто переклад літератури, це діалог між мистецтвами, що розширює культурний контекст твору» [8]. А. Базен є автором низки відгуків на кіноекранізації, зокрема за мотивами романістики сестер Бронте. Одного з персонажів роману «Джейн Ейр», Едварда Рочестера, французький кінознавець позиціонує байронічним героєм (має місце однастайність із Н. Мамбролом; хоча, думається, останній у своїх візіях спирався на А. Базена). «Рочестер – це не просто персонаж, це символ боротьби особистості з суспільством і з собою, і кіно має передати цю багатшаровість» [8], – запевняє кінокритик, покладаючи надії на арсенал засобів кіномистецтва й, безумовно, даючи натяк-посил режисерам і загалом кінокомандам.

Як шедевр зарубіжного письменства XIX століття роман Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» досі постає у фокусі уваги науковців світу. Так, А. Р. М. Аль-Дабул вдається до інтердисциплінарного підходу, студіюючи означений твір крізь призму екофемінізму, артикулюючи останній як фундаментальний аспект роману Шарлотти Бронте. Екофемінізм, на думку науковця, генерує позачасовість тексту. Роман «Джейн Ейр» «є глибоким дослідженням екофемінізму, де переплітаються теми екології та фемінізму, утворюючи справжній літературний прорив. Через образ Джейн авторка зображує жінок як природних союзниць довкілля, натякаючи на глибокий,

майже сакральний зв'язок між жінкою та природою» [9, с. 8984], – висновує А. Р. М. Аль-Дабул. Дж. Джордано аналізує романістику Шарлотти («Джейн Ейр») і Емілі Бронте («Буремний перевал») у світлі фрейдівської теорії, зокрема прозирає Едипів комплекс у взаєминах Джейн Ейр і старшого на 20 років містера Рочестера. Едипів комплекс співвідноситься у студії Дж. Джордано з любовним трикутником. Так, потенційними суперницями Джейн артикульовані Бланш Інгрем і Берта Мейсон (Рочестер), причому важать передовсім уявлення головної героїні про кожну з двох жінок [10, с. 31]. Причини внутрішнього неспокою Джейн Ейр дослідник добачає у невідповідному, ба навіть невідповідному соціальному становищі: невдоволення триває доти, доки героїня «не здобуває економічну незалежність і не постає як шанована й заможна жінка» [10, с. 31]. «Рішучість і впертість у прагненні піднятися соціальними щаблями» Дж. Джордано пояснює пригніченням материнства, що «свідчить про несвідомий і сильний контроль над материнськими інстинктами та природною жіночою турботливістю»: Его «прагне самореалізації, але вступає в конфлікт зі соціальним тиском (Super-Ego) та сексуальними потягами (Id)» [10, с. 31]. Натомість Едвард Рочестер слугує втіленням батьківської ніжності, якої Джейн не спізнала у власному житті. У висліді взаємини цих двох марковані потужним емоційним зв'язком, а також нерозумінням і суперечками, що часто трапляється в родинному контексті – зокрема між турботливим батьком і донькою-підліткою. Рочестер рівночасно символізує суспільство, в якому чоловіки були сильними, владними постатями, виконуючи провідні ролі, щоправда, в романі, вочевидь, має місце трансформація (так званий переворот) соціальних ролей. Якщо Джейн поступово трансформується у зрілу й незалежну особистість, її чоловік (Едвард Рочестер) згодом постає як інвалід і залежна людина, що віддзеркалює вразливість і слабкість маскулінного суспільства. «Складається враження, що психоаналітична антитеза між маскулінністю й фемінністю знаходить нову рівновагу у взаєминах цих двох персонажів і в майбутніх соціальних моделях» [10, с. 31], – підсумовує Дж. Джордано. Сара Л. Пірсон, авторка рецензії на збірку «Critical Insights: Jane Eyre», увиразнює непроминальність інтересу до роману Шарлотти Бронте, прерогативою книги артикуючи множинність підходів до аналізу твору – від феміністичного й постколоніального до психоаналітичного та екофеміністичного [11]. Дослідниця звертає увагу, зокрема, на такі тематичні аспекти збірки: образ Адель у контексті дискусій про національну й материнську ідентичність, а також колоніальну спадщину (маленька героїня як носійка колоніального й материнського «тягаря», що втілює імперську спадщину) – Мара Райсман; образ Берти Мейсон – тип «божевільної жінки на горищі» як уособлення расового й гендерного «іншого»; християнські інтенції та моделі в романі «Джейн Ейр» – Джені-Ребекка Фальчетта; сором і тілесність як емоційні коди – Ешлі Беннетт; сцена гри в шахи як метафора театральності й соціального перформансу (Мері Ісбелл) [11].

Мета дослідження. У нашій статті маємо на меті звернути ключову увагу на біографічні кінострічки (жанр «байопік»; англіцизм, похідний від «*biographical picture*») про родину Бронте, екранізації роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» у межах часового відтинку 1934 – 2011 років, здійснити компаративний аналіз кінорецепцій, визначити спільне та специфічне (своєрідне), себто те, що допоможе увиразнити тенденції певної доби чи то часового відрізка (зазвичай десятиліття) в різних сенсах, а також режисерські візії.

Виклад основного матеріалу. Не секрет, що родина Бронте здобула статус унікальної, адже три з п'яти сестер, Шарлотта, Емілі, Енн, стали письменницями. Рівночасно над родиною Бронте, котра мешкала у XIX столітті на півночі Англії у графстві Йоркшир (на заході – селище Гаворт, англ. *Haworth*), навис чорний фатум: у сім'ї священника Патрика Бронте жодна дитина (всього їх було 6) не дожила до 40 років. Духівникові довелося ховати всіх своїх дітей. Що може бути страшніше?

Шарлотта Бронте – найвідоміша й найстарша поміж трьох сестер. Їй умовно пощастило: вона прожила найдовше з трьох, відійшовши в далекі засвіти за місяць до 39-річчя. Поетка і прозаїкня, авторка низки романів, найвідомішим з яких є «Джейн Ейр» (1847), Шарлотта

Бронте й досі не зійшла зі світової літературної арени, а її згаданий твір і нині розщеплюють на цитати.

Емілі Бронте – середня сестра, якій долею судилося лише 30 років. Вона авторка тільки одного роману – «Буремний перевал» (або «Грозовий перевал»; в оригіналі – «Wuthering Heights»). Оpubлікований 1847-го, як і «Джейн Ейр», цей твір приніс славу Емілі вже помертвo (в середині ХХ століття) й позиціонований одним із найзагадковіших романів у світовій літературі. Той факт, що він увійшов до 200 кращих книг за версією BBC, може слугувати чи не найкращим потвердженням вартісності.

Доля Емілі Бронте (у відтинку до написання роману) лягла в основу біографічної драми «Емілі» (2022). Зауважимо, що спершу Емілі писала вірші, ховаючи їх у шухляді, але якось старша сестра Шарлотта випадково виявила зшитки з текстами й закликала Емілі оприлюднити їх. Остання спочатку розсердилася, адже її приватні кордони тим самим було порушено. А згодом і наймолодша Енн зізналася, що теж віршує.

Байопік «Емілі» / «Emily» (Велика Британія, США) став режисерським дебютом Френсіс О'Коннор, яка написала сценарій і зняла продукт. Прем'єра фільму відбулася на Міжнародному кінофестивалі в Торонто 9 вересня 2022 року. Згодом, 14 жовтня, стрічка була представлена у Великій Британії компанією «Warner Bros». Зйомки фільму тривали з 16 квітня 2021-го по 26 травня того ж року в Йоркширі.

Перший епізод кінокартини оповитий драматизмом і рівночасно містицизмом: Емілі нездужає, дві сестри їй допомагають лягти. Поки Енн кличе батька, Шарлотта поглинає поглядом книгу Емілі «Буремний перевал» і відразу спалахує питанням: що примусило сестру написати такий твір? Шарлотта відчуває: є дещо таємне, незриме, закадрове, що стало імпульсом до цього «буремного» тексту. Те, що Емілі настирно приховує... Фільм тривалістю понад 2 години – вельми атмосферний. Цьому сприяють і психологічні моменти, й мальовничі пейзажі. Ось, приміром, коли Емілі наодинці з природою на гарному пейзажному фоні проговорює програє вербально й невербально репліки своїх потенційних персонажів. Вражають поетичні фрази на кшталт: «Чи можемо ми бути самотні, коли разом слухаємо шум дощу?» (Вільям Вейтман). Надто відповідь Емілі молодому вікарію як реакція на його проповідь: «Мені цікаво, як Бог зумів утиснутися в середину дощу? Адже Він би змок...».

У фільмі, окрім біографічного, є містичний аспект. Зокрема, коли Емілі надіває маску... Гра перестає бути грою, світи переплітаються, здається, голосом однієї зі сестер Бронте мовить померла мати... Чи виправдано звинувачують Емілі? Адже це не її витівка... Лише, вочевидь, має місце природна здібність долати межі й рубежі... Бачити й чути те, що заборонено іншим... Готичний епізод, коли Емілі закопує маску в чорну землю...

У кожному разі Емілі різниться від старшої Шарлотти й молодшої Енн. По-перше, вигаданий світ сприймає як реальний. По-друге, цурається незнайомих людей, прагне усамітнення. Її вважають дивачкою і свої, й чужі. Навіть у фільмах про всіх трьох сестер Бронте, які докладніше згадуватимуться далі, образ Емілі вирізняється. Її неможливо сплутати з кимось: вона свавільна, вольова. Бунтарка, одним словом.

Третя ознака аналізованого фільму може слугувати за жанрову: попри очевидний біографізм, кінокартина є головним чином психологічною драмою. Світ Емілі формується на наших очах, розкривається, зазнає еволюції. Одним зі світоглядних учителів дівчини, як не дивно, постає брат Бренвелл (в інших фільмах така тенденція відсутня, зважаючи на іншу його інтерпретацію – акцентування регресу й особистісної деградації). «Дихай вільно!» – напучує сестру брат. І вона голосно повторює це гасло за ним і разом із ним. У той же час Бренвелл намагається оскаржити як прагнення Емілі завоювати батькову любов, так і напущену старшість (читаймо: вищість) Шарлотти.

Іншим «наставником» (потенційно духовним) і вчителем французької постає Вільям Вейтман. Здається, Бренвелл і Вільям конкурують між собою, змагаючись за перемогу у впливі на

Емілі. Чи уособлює перший п'ятьму, зважаючи на свій життєвий вибір? Вочевидь, ні. Принаймні в запропонованій кіноінтерпретації. Хіба що ближче до завершення стрічки його «темний» вчинок накладає карб на життя сестри. Разом із тим не все так однозначно. Адже Вільям теж чинить так, про що потім жалкує. З одного боку, «заборонений» плід, доводиться гойдатися, колихатися, ніби маятнику, але по поверненню Шарлотти щось ніби обривається... Фраза до Емілі «У твоїх віршах є щось антибоже» навряд чи може слугувати поясненням, позаяк, коли Вільям дізнається, що Емілі вирішує їхати з Шарлоттою до Брюсселя й обирає кар'єру вчительки, намагається відмовити дівчину, аргументуючи це таким чином: «Коли дізнався, що ти припинила писати, ніби помер живцем... Ти маєш писати...». Утім, Вільяму, напевно, бракує сили волі чи то сміливості попросити Емілі не їхати, а лист – справа ненадійна: може загубитися в дорозі чи то в кишені... Або просто не потрапити до рук адресатки з чиєїсь волі...

Фільм «Емілі» – вдале режисерське й операторське рішення, в основі якого поєднання атмосфери доби, англійського колориту, мальовничої природи, сучасної динаміки, інтимного серпанку, потужного психологізму. Співпереживання, співчуття, сльози гарантовані. Ключова думка кінострічки – як гасло: «Істинне щастя – кохати й бути коханим» (з листа Вільяма Вейтмана). Цей вислів, безсумнівно, єднає епохи, країни, покоління, нації. Без Любові – пустка, яку рано чи пізно відчують і Бренвелл, і Емілі, і Вільям.

Пустка примушує Емілі Бронте написати роман «Буремний перевал». Ця дівчина-бунтарка ще встигне станцювати під зливою в ім'я пам'яті Вільяма Вейтмана, лист від якого таки втрапить до її рук – хай навіть запізно. Але хіба може бути запізно для Любові? Тим паче для Емілі-дивачки, яка ладна руйнувати кордони між світами...

Енн (Анна) Бронте – наймолодша з трьох сестер, яка прожила лише 29 років. Є авторкою романів «Агнес Грей» (в оригіналі – «Agnes Grey»; 1847) та «Незнайомка з Вільдфел-Холу» (англійською – «The Tenant of Wildfell Hall»; 1848). Останній з двох означених кардинально відрізняється від вищезгаданих творів Шарлотти й Емілі. По-перше, в жанрово-стильовому аспекті: має місце вбудований епістолярний жанр. По-друге, попри феміністичні віяння, що явні в романі Шарлотти Бронте «Джейн Ейр», книга Енн Бронте наробила галасу низкою інших мотивів. Після смерті Енн Шарлотта вирішила заборонити подальше видання твору. Утім, актуальність роману «Незнайомка з Вільдфел-Холу» очевидна: його читають і перечитують... Навіть нині, в надбентежний час, українці повертаються до читива Енн Бронте (рятуються ним?) і лишають захопливі, експресивні відгуки. Справді, в процесі читання нівелюється суттєва часова дистанція, стираються географічні кордони... Проблеми героїв видаються близькими сучасникам. Так, Гелен, головна героїня, протистоїть обмеженому світогляду, патріархальному укладу, де слово чоловіка є пріоритетним. А що, коли цей чоловік – аб'юзер? Погодьтеся, домашнє насилля – нині вкрай поширене явище. Тож роман Енн Бронте дозволяє всолодитися атмосферою XIX століття й рівночасно примушує замислитися, ба навіть повчитися, приміром, у головної героїні, а також може правити застереженням від неправильних учинків чи слабкості, нерішучості... Бо ж кожен/кожна має право на власний вибір. Головне, щоби цей вибір був виважений і про нього згодом не довелося жалкувати...

Головні героїні обох романів Енн Бронте, Агнес і Гелен, відмовляються від виняткової ролі домогосподарки, що слугує потенційним обмеженням, – натомість «утверджують свою незалежність і формують нову ідентичність, що підважує традиційні гендерні ролі» [12, с. 192]. «У добу, коли суспільство все ще стикається з гендерною нерівністю та патріархальними формами гноблення, прагматичний і виважений підхід Бронте (Енн – Г. К.-С.) пропонує важливі уроки про роль літератури у формуванні й осмисленні процесів соціальних трансформацій» [12, с. 197], – висновує М. Мгаміс.

Невгасний інтерес до сестер Бронте, які ввійшли у світ літератури під псевдонімами із маскулінними маркерами, ілюструє низка художніх фільмів, створених у різні часи й опертих на біографічні факти родини загалом і кожного її представника/представниці зокрема. Те, що

постійно з'являються нові кіноверсії, підтримує непроминальний інтерес до унікальної сім'ї, а також схиляє до перепрочитання творів, не даючи їм канути в небуття чи бодай розчинитися в минулому.

У фільмі режисера Андре Тешіне «Сестри Бронте» (фр. «Les Soeurs Brontë»; Франція, 1979) йдеться про трьох сестер та їхнього брата Бренвелла. Якщо дівчата тяжіють до мистецтва слова, то Бренвелл – до малярства (хоча відомо, що він теж мав проби пера; у двотомній літературній біографії Елізабет Гаскелл «Життя Шарлотти Бронте» / «The Life of Charlotte Brontë» Бренвелл постає різногранно талановитим). Шарлотта вирізняється поміж сестер, тож саме з власної ініціативи разом із Емілі вирушає до Бельгії, де й закохується у вчителя – старшого та одруженого.

Фільм А. Тешіне презентує пошуки сестер, зокрема в царині літератури. Проте розкрити сповна свої таланти їм, либонь, не судилося через обмежений вік (так званий ліміт). Ця стрічка помітно віддалена в часі, проте майже 50-літньої дистанції, далєбі, не відчувається. Навпаки – фільм дуже добре відтворює атмосферу XIX століття. Гра на скрипці як преамбула, ненав'язлива вповільненість сюжетної дії, розміреність рухів акторів, урівноваженість, вишуканість інтер'єру, вбрання, мальовничість краєвидів, навіть звук води, що скрапує в балію, біла білизна – все це дозволяє цілком зануритися в позаминулу епоху та англійський колорит. Кінострічка добре продумана, жодним чином не поступається сучасним. Разом із тим спершу важко визначитися, «who is who» з трьох сестер. Шарлотта ніби губиться, перебуває за кадром (принаймні попервах), увага головним чином прикута до Емілі й Енн, їхніх діалогів то в кімнаті, то на лоні природи. Більше того, помітно увиразнюється постать Бренвелла: на початку кінофільму він завершує портрет і запрошує всіх поглянути на нього. Тим самим створює враження інтелігентного й перспективного. Батько-духівник висловлює гордість, що в сім'ї визріває художник. Згодом, як відомо, Бренвелл замалює себе на портреті: цей епізод має місце і в кінокартині. Проте драма життя Бренвелла тут досить розмита. Зрештою, така розмитість стосується багатьох моментів, тож радимо до перегляду фільму ознайомитися із життєписом представників родини, аби кіносцени не видавалися алогічними й незрозумілими.

Бренвелла здолає пристрасть до старшої за нього жінки, господині. Затим життя його стане по суті некерованим, проте у фільмі про це варто «читати між рядками». Натомість акцентовано стрес Бренвелла від того, що тітка дослівно померла на його очах і він був свідком страждань людини, яка замінила матір йому та сестрам.

У фільмі творча біографія всіх трьох сестер присутня, проте хвибує на нечіткість. Натомість по смерті Бренвелла починає нездужати Емілі, біль у боку відчуває Енн... І все ж добре прописана дискусія сучасних експертів щодо авторства книг сестер: тексти писані чоловіком чи жінкою? Тасмниця, яка декому не давала дихати... У кожному випадку завершальна частина фільму ілюструє успіх Шарлотти Бронте, котра, попри проблеми з зором, воліє бачити світ сірим і туманним. Попри передчасну смерть, образ Емілі у кінострічці вкрай виразний. Особливо акцентоване тяжіння середньої сестри Бронте до чоловічого стилю (тенденція до маскулізації). Її волюнтаризм і бунтарство – в усьому. Вбрана у брюки, Емілі рветься до пустельної природи, де усамітнюється й набирається внутрішньої сили, яка дозволяє їй вивільнятися з жіночого тіла... Тож Шарлотта рано чи пізно вирішить (буде змушена?) пройти цей шлях слідами Емілі...

Фільм «Ті, що ввійшли незримо (Долі сестер Бронте)» / «To walk invisible (The lives of the Bronte sisters)» (Велика Британія, 2016) стартує спецефектами. Відразу складається враження, що то, либонь, якась реклама, анонс іншої кінострічки... Проте поступово приходить усвідомлення, що це насправді початок фільму: руденький хлопчина в окулярах, що зачіскою нагадує Гаррі Поттера, три дівчинки... В усіх чотирьох якісь вогняні німби над головами... Далі ще раз-два вони вигулькуватимуть, тим самим ніби сплітатимуть світ дитинства героїв та їхню дорослість. Утім, порівняно з попереднім фільмом цей байопік починається пізнішим періодом із

життєпису. Шарлотта Бронте повертається додому й відразу стає свідком конфлікту між батьком Патриком і братом Бренвеллом, звільненим із роботи. Глядач миттєво помічає схожість між рудим хлопчиком на початку і цим молодиком – теж рудим і в окулярах. Проте якщо у фільмі А. Тешіне Бренвелл здебільшого викликає симпатію, потім співчуття, то тут емоції цілком протилежні. «Новоявлений», осучаснений Бренвелл схожий на психічно невірноважену людину, схильну до істерик. Далі антипатія до героя лише зростатиме, адже він усім створюватиме проблеми. Більше того, вочевидь, позаздрить сестрам, які матимуть за мету ввійти в літературний світ. Певно, зрозуміє, що для нього будь-який мистецький світ уже зачинений.

На відміну від кінострічки 1979-го тут увиразнено діалоги, що дає можливість простежити психологічні колізії, тим паче наповнює, насичує фільм, додає емоційності й експресії, подеколи брутальності. У діалоги сестер часто-густо вплітаються авторські тексти, зокрема вірші Емілі. Окрім того, пріоритетною, думається, стає літературна біографія. Має місце прагнення трьох сестер Бронте оскаржити патріархальні переконання, що література – справа, далєбі, не жіноча. Таким чином, Шарлотта, Емілі, Енн стають реформаторками в літературній царині, руйнують звичний світ (чи не найбільшою бунтаркою позиціонована знову ж таки Емілі). Натомість Бренвелл намагається зруйнувати життя всіх своїх родичів, перетворює домашню атмосферу в пекло. Звісно, на те є причини. На відміну від кінострічки А. Тешіне тут добре проілюстровані «метаморфози» Бренвелла, його поступове й безповоротне падіння «на дно». «Іноді треба опуститися на саме днище, щоби піднятися!» – заявляє Патрик Бронте, вочевидь, не гублячи віри у зцілення сина. Цей фільм як динамічна біографічно-художня кінокартина має насправду документальну кінцівку: артикульовано ранні смерті Емілі й Енн невдовзі по відході Бренвелла, а також даровано шанс кожному глядачеві пройти будинком сестер Бронте, який нині функціонує як музей.

Як підсумок щодо двох біографічних стрічок (кінематографічний жанр «байопік») 1979-го («Сестри Бронте») і 2016-го («Ті, що ввійшли незримо (Долі сестер Бронте)»): 1) обидві кінокартини тривалістю майже 2 години кожна; 2) кожна з двох має свої переваги: перша – більш атмосферна, друга – психологічно й документально наповнена, «приправлена» експресивністю, динамічна; 3) в обох, безумовно, прозирає серпанок драматизму, зумовлений ранніми смертями сестер і трагедією життя брата Бренвелла, котрий значною мірою особисто посприяв скороченню власного віку. Вважаємо за доцільне процитувати тут фрагмент книги Катрін Ріф «The Brontë Sisters: The Brief Lives of Charlotte, Emily, and Anne», позиціонованої в анотації як біографія для підлітків: «Патрик Бронте намагався стримати сина від пияцтва та вживання опіуму, замикаючи його на ніч у своїй спальні, але години вимушеної тверезості призводили до нападу білої гарячки – стану, що супроводжувався тремором, сплутаністю свідомості і галюцинаціями» [13]. У кожному разі саме недуги стали остаточною причиною відходу молодих людей у далекі засвіти. Йдеться про туберкульоз, який почергово змагає Емілі та Енн. Зрештою, саме це захворювання згідно з офіційною версією призвело до смерті і Бренвелла. Хоча причини загибелі 31-річного чоловіка варто шукати глибше. Про це у вищезгаданій книзі відверто говорить К. Ріф: «Бренвелл нездужав більше, ніж дехто міг уявити. Туберкульоз уже вразив його легені, а алкоголь і опіум знесли тіло й розум. <...> Його сестри відчували сум, змішаний із полегшенням. «Я плачу не через втрату, – зізнавалася Шарлотта, – а за загубленим талантом, зруйнованими сподіваннями, передчасним і безрадісним згасанням того, що могло стати палаючим і яскравим світлом» [13]. Як писала подруга Шарлотти Бронте й авторка її літературної біографії Елізабет Гаскелл: «Тим часом усі вони разом неймовірно насолоджувалися Різдвом. Бренвелл був із ними; це завжди приносило радість у цю пору року; якими б не були його провини чи навіть вади, сестри все ж сприймали його як надію родини, сподіваючись, що рано чи пізно він стане їхньою родинною гордістю. Вони заплющували очі на масштаб його слабкостей, про які час від часу дізнавалися, переконуючи себе, що такі вади притаманні всім людям бодай з якоюсь силою духу; адже доти, доки гіркий досвід не навчив їх інакше, вони

продовжували сплутувати сильні пристрасті й сильний характер» [14, с. 280–281] («The Life of Charlotte Brontë», Vol. 1, Ch. XI). Згодом, а саме 1845-го, ці сподівання щодо Бренвелла будуть цілком знівельовані: «Вони почали втрачати всю надію на його майбутню кар'єру. Більше він не був гордістю родини; у свідомості почав закрадатися невиразний страх, що він може виявитися їхнім глибоким соромом. Проте, гадаю, вони боялися дати визначення своїм побоюванням і якомога менше говорили про нього між собою. Хоча й не мали змоги допомогти, втім, не могли не думати, не тужити, не дивуватися» [14, с. 318] (Vol. 1, Ch. XIII). Е. Гаскелл докладно описує падіння Бренвелла «на дно»: «Останні три роки свого життя Бренвелл регулярно вживав опіум, аби заглушити сумління; він також пив – щоразу, коли мав нагоду. <...> наскільки мені відомо, справжня звичка сформувалась лише після початку його гріховного зв'язку з тією жінкою, про яку я вже говорила (йдеться про заміжню, старшу на 20 років, пані, чоловік якої був прикутий до ліжка – Г. К.-С.). Якщо ж я не помиляюся, її смаки були такі ж зіпсуті, як і принципи. Він вживав опіум, бо той ефективніше за алкоголь на певний час дарував забуття; до того ж його легше було переносити. Аби його дістати, Бренвелл застосовував весь арсенал хитромудрощів справжнього споживача опіуму. Наприклад, нишком виходив, коли родина була в церкві, обумовлюючи це тим, що почувається надто зле – й умовляв сільського аптекаря дати йому дозу [опіуму]; або ж кур'єр, нічого не підозрюючи, приносив йому пакунок здалеку. Незадовго до смерті в нього почалися напади делірію тременса у найжахливішому вияві; він спав у батьковій кімнаті і час від часу заявляв, що хтось із них двох, він або батько, не доживе до ранку» [14, с. 332]. З листа Шарлотти Бронте від 3 березня 1846 року, вміщеного у літературну біографію авторства Е. Гаскелл, Бренвелл позиціонований «hopeless being».

У кожному разі завчасну смерть Бренвелла (1848) можемо артикулювати рівночасно як його особисту трагедію (фатум страченого життя) і трагедію родини Бронте загалом, адже вона (смерть) передувала відходу того ж року Емілі і вже навесні наступного – Енн. Варто наголосити, що трагізм Бренвелла прозирає в образі Артура Гантінгдона з роману Енн Бронте «Незнайомка з Вілдфел-Холу», про що буде мова далі. Про смерть Бренвелла як своєрідний імпульс ідеться у 2-му томі літературної біографії авторства Е. Гаскелл: «Насправді Емілі більше не виходила з дому після тієї неділі, що по смерті Бренвелла. Вона не скаржилася; не терпіла жодних запитань; відкидала співчуття й допомогу. Часто Шарлотта й Енн кидали шиття або припиняли писати, щоби з пригніченими серцями дослухатися до слабкого кроку, утрудненого дихання, частих зупинок, коли їхня сестра піднімалася короткими сходами; та вони не наважувалися видати себе, що помітили це – біль, який вони відчували, був навіть глибшим за її власний» [15, с. 65].

Увиразнюючи постать наймолодшої поміж трьох сестер, що губиться поміж двох старших, акцентуючи реалістичну природу її почерку насупроти романтичності прозопису Шарлотти й Емілі Бронте й рівночасно констатуючи, що «реалізм Енн проростає з того самого коріння, що живить так званий романтизм її старших сестер» [16, с. 190], Беатріс Вільяканьяс Паломо схильна оскаржувати пряму паралель Бренвелл – Артур Гантінгдон [16]. Серед джерел типажів персонажів роману «Незнайомка з Вілдфел-Холу» дослідниця передовсім прозирає Робінзонів із Торп-Гріна, в домівці яких упродовж чотирьох років мешкала Енн і які вплинули також на формування образної системи роману «Агнес Грей». Стосовно ролі Бренвелла і впливу його на письмо Енн Бронте (йдеться про другий роман) Б. В. Паломо не тільки не категорична, а навпаки вкрай обережна: «Фізичний і психічний занепад Бренвелла Бронте, який став справжньою Голгофою для сім'ї, також лежить в основі цього роману. Проте Енн не дозволила власній суб'єктивності чи особистим стражданням домінувати в літературному процесі» [16, с. 193].

Щодо Шарлотти побутує думка, що вона могла померти від тифу (1855), хоча причиною її смерті прийнято вважати той таки туберкульоз. Так чи так, Шарлотта єдина з родини за життя здобула світову славу. Разом із тим безсилля – хай навіть незриме! – після низки втрат рідних людей та рівночасно вимушений чи то мимовільний ментальний гарт давалися взнаки

в останній період життя Шарлотти Бронте. Зі свідчень Е. Гаскелл можемо висувати схильність Шарлотти до фаталізму і стоїцизму. «Вона усміхнулася, похитала головою й мовила, що намагається навчити себе ніколи не передчувати радості; що краще бути сміливою й покірно підкоритися; що є якась добра причина, яку ми згодом зрозуміємо, чому горе й розчарування випадають на долю деяких людей у цьому житті. Краще прийняти це й дивитися правді в очі з вірою в Бога» [15, с. 249].

Нижче маємо на меті проаналізувати й зіставити кіноадаптації роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр», що, як зазначалося вище, отримав 10 екранізацій. Насичений автобіографічними мотивами, роман слугує взірцем психологічної прози. В епіцентрі твору – образ дівчини-сироти Джейн Ейр, яка з 10-річного віку вчиться протистояти обставинам і поступово визріває до сильної особистості. Цей роман завше на часі, адже навчає творити власну долю, слухати внутрішній голос і ніколи не губити, не страчувати віри...

Дж. Гусейн проводить прямі паралелі між портретними характеристиками Джейн Ейр і Шарлотти Бронте, виокремлюючи три виміри: 1) розвиток фемінізму, що стартує боротьбою проти важкого дитинства; 2) формування феміністичних переконань через болісні випробування під час навчання та роботи, коли визріває усвідомлення як домінанта: «виживає найсильніший»; 3) ключове й опорне – досвід справжнього кохання, свободи та гідності, завдяки чому розкривається філософія фемінізму [17, с. 4181–4182]. І як висновок: «Особистісне зростання Джейн Ейр репрезентує поступ Шарлотти Бронте» [17, с. 4182].

Аналіз кіноекранізацій розпочнемо з однойменного фільму 1934 року – «Джейн Ейр» (режисер Крісті Кебб; «Monogram Pictures», США). Перше враження від перегляду: досить динамічна стрічка як на той час. Фільм тривалістю 1 година з «хвостиком» у 3 хвилини. Це перша екранізація з озвучкою, чорно-біла (зауважимо, що раніше, 1910-го, побачила світ німа коротка кінострічка, створена компанією «Thanhouser Film Corporation»; щодо авторства сценарію досі точаться дискусії). Може згодитися для формату радіовистави. У 63 хвилини весь сюжет роману, звісно, не помістився, відтак, дитинство сироти Джейн (її перебування в будинку тітки, місіс Рід, конфлікт із кузеном Джоном, навчання в пансіоні) і навіть перший педагогічний досвід дослівно займають 5 хвилин фільму, далі майже весь часовий об'єм присвячений службі Джейн Ейр гувернанткою в домі містера Рочестера, взаєминам із ним, відмові від шлюбу через звістку про божевільну дружину БERTU Мейсон... І лише 10 хвилин – на всі подальші сюжетні лінії, враховуючи повернення до Едварда Рочестера після великої пожежі.

Роль дорослої Джейн Ейр виконує Вірджинія Брюс – акторка-блондинка. Таке амплуа для ролі Джейн – досить цікаве й оригінальне. Зрештою, волосся блонд, відповідне музичне оформлення, чорно-білий формат більше пасують не XIX століттю, а початку XX-го. І все ж основні моменти роману тут накреслені, послідовність теж загалом витримана, тож не здивуємося, якщо саме ця стрічка слугувала «кістяком», прикладом для подальших екранізацій.

Додамо, що тут маленька Джейн усіх так «вишиковує», що складається враження, ніби до пансіону мають їхати всі, крім неї... Насправді згідно з літературним оригіналом або ж претекстом головна героїня болісно переживає свої самотність і сирітство, а першим протестом стає епізод із книгою «Життя англійських птахів» Б'юїка. Відповідно до сюжетної канви роману старший за Джейн на чотири роки Джойн Рід постає справжнім, хоч і юним, аб'юзером, котрий безпощадно тиранить десятирічну Джейн Ейр. Його портрет не викликає навіть дешифру симпатії – радше навпаки: «гладкий хлопчак, що набагато переріс своїх ровесників; впадали в очі його прищувата нездорова шкіра, широке, з грубими рисами, обличчя й великі руки та ноги. Він завжди об'їдався за столом і тому мав тьмяні осоловілі очі й обвислі щоки. Зараз йому слід було б сидіти в школі, але мати взяла його на місяць-два додому, мовляв, «через слабе здоров'я»». Така неспростовно тиранічна вдача хлопця-підлітка з тексту постає вислідом материнської сліпоти. Ба більше, суцільне всепрощення місіс Рід у ставленні до сина у майбутньому не лише не стане помічним, а навпаки накладе деструктивний відбиток на життя Джона.

У кожному разі, оскільки йдеться про першу кінострічку за мотивами роману, ще й віддалену в часі (1930-ті), вимагати психологізму, чіткості, виразності в прописуванні характерів вважаємо зайвим.

Наступна екранізація – **«Джейн Ейр» (1943, США)**. Ця кіноінтерпретація, досить критично оцінена А. Базеном, уже довша в часі, а відтак логічно припустити додаткові можливості для повноти висвітлення сюжету й увиразнення окремих епізодів. Режисером постає Роберт Стівенсон. Серед акторів згадаємо Орсона Уеллса (Едвард Рочестер), Джоан Фонтейн (Джейн Ейр), Маргарет О'Браєн. Стрічка так само чорно-біла.

Дослівно з першого епізоду звучить голос дорослої Джейн Ейр про сирітство як дитячу травму. Голос маленької Джейн теж більш виразний. Порівняно з першою екранізацією, де головним завданням було відтворення сюжетної послідовності, тут уже має місце і психологічний аспект, який, вочевидь, ляже в основу й пізніших кіноверсій. Приміром, епізод, коли Джейн стоїть одна на стільчику в пансіоні, а іншим заборонено з нею дружити. Себто дівчинка навіть поза межами тітчиного дому продовжує зазнавати психологічного тиску. Втрата подруги породжує невимовний біль. Усе це добре проілюстровано у фільмі, як і протест Джейн проти жорстких устоїв у пансіоні.

У цій екранізації Джейн Ейр уже русява. Що ж до Едварда Рочестера, то він уже під час першої зустрічі насправду відлякує; його ставлення до гувернантки – ніби до служниці. Ключова фраза: «Я звик наказувати у своєму домі...». І цим усе сказано. Для тих, котрі знайомі з першоджерелом, містер Рочестер у такому амплуа навряд чи має натяки на романтичного героя, яким має згодом стати... Символічна сцена: коли Джейн згоджується вийти заміж за Едварда, половина дерева розколюється від удару блискавки чи вітровію... Одним із найвиразніших епізодів є розмова Джейн із Едвардом перед розлукою. «Я міг би тебе зламати, як тростину, проте мені не зламати твій дух», – зболено мовить містер Рочестер до Джейн (ця фраза матиме місце і в інших екранізаціях).

Додамо, що схожий на замок дім із камінними стінами та сходами витворює особливу атмосферу минувшини, оповиту готичними віяннями. У кожному випадку кінцівка фільму пройнята світлом як уособленням Любові, Віри та Надії.

«Безсердечний» (1952, Індія) – чорно-білий фільм за мотивами роману «Джейн Ейр», створений у класичних індійських традиціях, тому більшість критиків і глядачів нарікають, що стрічка ледь-ледь перегукується з літературним оригіналом. Співи, танці – все, як ми звикли бачити в індійському кіно. Індійський побут, національне вбрання... Навіть імена – інакші, власне індійські: Камла – Шанкар. Спільне з літературним претекстом: Він – Вона, Любов, випробування, які належить подолати закоханим.

«Джейн Ейр» (1970, Велика Британія, США) – фільм американського кінорежисера Делберта Манна. Виконавцями головних ролей постають Джордж К. Скотт і Сюзанна Йорк. На відміну від попередніх кіноадаптацій це вже кольорова стрічка, що, як зазначають, мала успіх у Китаї. Щодо помічених нами прогалин, які іншими можуть бути розцінені як специфічні риси, то упущено перебування Джейн у будинку тітки, місис Рід, себто «вирізано» початок сюжетної канви: дія відразу стартує з переїзду до Ловудського пансіону як «школи життя», «школи витривалості».

Тут уже Джейн Ейр – рудокоса, проте за віком, либонь, старша порівняно з іншими екранізаціями. Та й Едвард Рочестер далекий від типажу «мачо» – не лише за віком, а й зовнішністю. Ще одна особливість: у цій кінострічці Джейн Ейр то грає на фортепіано на прохання містера Рочестера, то малює за мольбертом, що продукує особливо вишукану й мистецьку атмосферу. Натомість у попередніх екранізаціях Джейн Ейр могла зринати зі шитвом.

В аналізованій кіноінтерпретації Джейн відразу не полишає Едварда в емоційному пориві – навпаки обговорює з ним свою необхідність «не бути поруч». «Я повернуся на правах рівної тобі...» – гордо заявляє.

Упущене в попередніх кіноверсіях тут навпаки увиразнюється (має місце так звана компенсація): йдеться про перебування Джейн у домі містера Ріверса та його сестер, пропозицію бути не так дружиною, як соратницею-однодумницею в місіонерстві.

Екранізація **режисера Джоана Крафта «Джейн Ейр» (1973, Велика Британія)** на відміну від вищезгаданих кіноадаптацій реалізована у форматі мінісеріалу. Не певні, чи представники сучасного молодого покоління «подувають» цей продукт, чи матимуть терпіння переглянути 5 серій поспіль. Проте той факт, що це продукт BBC, є доказом якості. Окрім того, такий доволі розгорнений формат дає змогу увиразнити низку епізодів, а не вибірково один чи два, як в односерійному (хай навіть повнометражному) фільмі.

«Джейн Ейр» (1983, Велика Британія) – ще одна екранізація BBC (режисер Джуліан Еміс / Julian Amyes), де роль Едварда Рочестера виконує справжній Джеймс Бонд, себто Тімоті Далтон. Зіла Кларк постає в ролі Джейн Ейр. Саме цю кіноверсію найчастіше згадують, коли переглядають сучасні кіноадаптації (2011 року зокрема). Означена екранізація реалізована у форматі телесеріалу загальною тривалістю 239 хвилин. Спершу фільм транслювався в обсязі 11 серій, але згодом був переформатований, звузившись до 4 серій, щоправда, по 60 хвилин кожна. Хоча цю кіноадаптацію вважають максимально близькою до сюжету літературного претексту (зосібна, дуже детально прописані сцена візиту містера Броклгерста у будинок Рідів і наступний епізод протесту Джейн щодо тітки), але добачаємо й низку відхилень (приміром, тут Джейн самовільно виходить до Джона зі сховку).

«Джейн Ейр» (1996, Франція, Італія, Велика Британія, США) – екранізація італійського режисера Франко Дзефіреллі. Фільм тривалістю майже 2 години здобув премію «Давид ді Донателло» за найкращий дизайн костюмів. У ролі Джейн Ейр – Шарлотта Генсбур.

Кінострічка охоплює ключові моменти сюжету роману – від тітчиного будинку до остаточного повернення (до Едварда Рочестера). Вражає епізод, коли в пансіоні Джейн підтримує Елен із рудим в'юнким волоссям – у висліді їм обом обрізають дівочі коси.

Загалом фільм насправду атмосферний: відтворює добу в різних її аспектах, зачудовує красами. Музичне оформлення, спів птахів увиразнюють колорит.

Якщо в попередніх екранізаціях під час першої зустрічі Едвард падає зі сідла через Джейн, котра раптово вискакує на дорогу, то в цій кіноверсії містер Рочестер (виконавець ролі – Вільям Герт) просто задивляється на гувернантку й дослівно летить у кювет... Хоча Джейн цю «аварію» потім пояснить кригою.

В аналізованій версії 1996-го Джейн Ейр – шатенка. Едвард тут не постає таким різким чи навіть агресивним, як в екранізації 1943 року. Ба більше, він спирається на Джейн, обіймаючи її, перепрошує за таку «незручність», мовляв, має якимось дійти до коня.

«Тіні так само важливі, як світло», – напучує Джейн Ейр Адель. На цю фразу риторично реагує Едвард і запитує Джейн, чи є надія на його зворотні метаморфози (до чутливої вдачі). Хоча орієнтовно на 53-й хвилині фільму питання Адель про маму викличе в Едварда спалах гніву, на що Джейн дуже критично відреагує, генеруючи спротив.

Далі містер Рочестер неодноразово демонструватиме свою чуттєвість, навіть романтичність. Приміром, в епізоді з пожежею, яку завдяки Джейн вдалося загасити... Погляд не вдатен приховати нічого... Або коли Джейн вирушає до тітки, місіс Рід, котра вже перебуває на смертному одрі...

У цій кіноадаптації маленька Адель неодноразово виявляє свою позицію. Якщо в раніших екранізаціях, зокрема, дівчинка могла висловити думку, що міс Бланш схожа на принцесу й вона б тішилася одруженню містера Рочестера з такою вродливицею, то в цій кінострічці Адель навпаки остерігається того «союзу», прозираючи в міс Бланш «темну» натуру, яка має винятково меркантильні цілі.

Фінал фільму насправду життєствердний: крізь тіні проб'ється світло...

«Джейн Ейр» (1997, Велика Британія) – екранізація режисера Роберта Янга. У ролі Джейн Ейр – Саманта Джейн Мортон. Виконавець ролі Едварда Рочестера – Кіаран Гайндс.

Між двома (попередньою й аналізованою) екранізаціями дистанція в 1 рік, але візії містера Рочестера – насправду розбіжні. Тут він чимось нагадує циганського барона. Синтез кольорів бордо й хакі при світлі свічок витворює східні інтонації.

Голос Джейн Ейр звучить не лише безпосередньо з вуст акторки, а й нерідко як нараторський. Тим самим переплітаються текст та його візуалізація.

У кіноадаптації 1997 року глядачі прозирають особливий вогник між Джейн та Едвардом. Пристрасть, яку не спроможна оскаржити відстань. Кінцівка фільму – чуттєва й експресивна.

«Джейн Ейр» (2006, США, Велика Британія) – кіноверсія режисерки Сюзанни Вайт. Виконавці ролей Джейн Ейр і Едварда Рочестера – відповідно Рут Вілсон і Тобі Стівенс. В екранізаційній історії роману Шарлотти Бронте це вже третій багатосерійний продукт (тут – мінісеріал на 4 серії). Щось упущено, щось додано... Попри те, що серіал дає можливість деякі епізоди розгорнути й увиразнити, завше має місце режисерська візія. А вона, безсумнівно, не позбавлена суб'єктивізму. Приміром, вражає насправду орієнтальний зачин: пустельний краєвид (піщані бархани), дівчина в червоному східному вбранні, відповідний музичний супровід. Це все м'яко й насправду органічно трансформується в епізод із десятилітньою Джейн, що тримає книгу, точніше безпосередньо перетікає у книгу, яку тримає героїня. Отже, стає цілком зрозуміло, що перша картина орієнтального кшталту – породження уяви Джейн під впливом читива. Далі – основні епізоди-кадри з першого етапу героїні (будинок Рідів): знущання Джона – протест Джейн – перебування в червоній кімнаті як покарання – з'ява дядька Ріда як породження страху (в тексті мовиться радше про передчуття подібної сцени, звук лопотіння крил) – візит містера Броклгерста і його питання про грішників після смерті. Трохи по 5-й хвилині першої серії (5:15) Джейн опиняється в Ловудському притулку; тут логічно увиразнюється образ Елен, дочасна смерть якої від сухот у розпал епідемії тифу стане невитравною втратою для героїні. У стрічці увиразнено фокус виховання дівчат у притулку відповідно до першотексту – слухняність і покірність. Загалом у мінісеріалі концептуально відтворені ключові епізоди та ідеї літературного твору. У 4-й серії, вочевидь, навмисно зливаються часопросторові плани, що дозволяє не випускати з поля зору постать Едварда Рочестера. Кінцівка кіноадаптації – достоту за серіальним типажем, либонь, результат режисерської візії.

«Джейн Ейр» (2011, США, Велика Британія) – екранізація, з якої стартувало наше знайомство з кіноверсіями роману Шарлотти Бронте. Режисер картини, Кері Фукунага змінює логіку викладу, тож на початку фільму Джейн – не маленька дівчинка, а молода жінка, котра ніби норовить кудись утекти. Можливо, від себе... Розмитими дорогами, пустельними полями... Чи подалі від коханого, чи навпаки до нього... Адже його голос вона чутиме крізь відстані часу і простору, тож відмовиться від пропозиції бути дружиною іншого, котрий допоміг, урятував від смерті, проте не годен усвідомити, що Любов – почуття не винятково до Бога... Саме через любов до людини можна пізнати Всевишнього, як це вдається Джейн. Глядачі у відгуках зазначають, що саме ця екранізація роману Шарлотти Бронте найдужче хвилює, викликає сльози. Чи ж не тому, що ближча у часі?

Висновки. Підсумовуючи, наголосимо, що об'єктом нашого дослідження стали тільки три біографічні стрічки про сестер Бронте: «Сестри Бронте» / «Les Soeurs Brontë» (1979), «Ті, що ввійшли незримо (Долі сестер Бронте)» / «To walk invisible (The lives of the Bronte sisters)» (2016), «Емілі» / «Emily» (2022). Насправді згаданими фільмами тематичний контекст байопіків не вичерпується. Поза нашою увагою лишилася ще низка стрічок: «Відданість» / «Devotion» (1946; режисер Кертіс Бернхардт / Curtis Bernhardt), чорно-біла телевистава «Бронте» / «Bronte» (1973; режисер Морріс Баррі / Morris Barry), «Бронте з Гаворта» / «The Brontës of Haworth» (1973; сценарист Кристофер Гемптон) як телесеріал (BBC). Безперечно, кожен зі згаданих кінематографічних продуктів потребує окремої уваги, втім, наразі ми зупинилися на, вочевидь, найвідоміших і таких, що презентовані в українськомовному перекладі у вітчизняному культурному просторі. Разом із тим аналіз байопіків став імпульсом до перерхитування біографіч-

них книг, зокрема Елізабет Гаскелл (двотомник «The Life of Charlotte Brontë»), Катрін Ріф («The Brontë Sisters: The Brief Lives of Charlotte, Emily, and Anne»), де, зосібна, відтворено контекст доби, родинну атмосферу, увиразнено постать брата Бренвелла, динаміку візій сестер Бронте щодо нього. Зважаючи на вимоги до обсягу статей такого кшталту, ми вирішили обмежитися студіюванням і порівняльним аналізом екранізацій романів «Джейн Ейр» (загалом 10 кіно-адаптацій), проте в наступних дослідженнях маємо на меті розглянути кіноверсії за мотивами роману Емілі Бронте «Буремний перевал», число яких значно переважає кількість екранізацій твору Шарлотти Бронте. У кожному разі і біографічні фільми, й екранізації за творами сестер Бронте – безумовно, благодатний матеріал для наукових розвідок у межах компаративної теми «література й кіно», ширше – інтермедіальних студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агєєва В. Право розповісти про себе самій. *Шалені авторки* / упоряд. В. Агєєва. Київ: Віхола, 2024. С. 7–26.
2. Collazo G. The Evolution of Women's Literature and Its Forgotten Trailblazers (From debauchorous political satire to «The Color Purple» learn about how women have contributed to literature since its inception). URL: <https://bookstr.com/article/the-evolution-of-womens-literature-and-its-forgotten-trailblazers/> (дата звернення: 20.06.2025).
3. Mambrol N. *Feminist Novels and Novelists*. URL: <https://literariness.org/2019/03/07/feminist-novels-and-novelists/> (дата звернення: 21.06.2025).
4. Савчук Г. Інтермедіальність як категорія літературознавства й медіології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2019. Вип. 81. С. 15–18.
5. Просалова В. Інтермедіальність як явище мистецтва і метод аналізу. Філологічні семінари. Парадигма сучасного літературознавства: світовий контекст. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2013. Вип. 16. С. 46–53.
6. Пуніна О. *Кінофікація українського літературного дискурсу (20-30-ті роки XX століття)*: монографія. Донецьк: ДонГУ, 2012. 330 с.
7. Пушак Ю. Література і кіно: (не)залежність мистецтв? Етоси і топоси літератури крізь віки. *Парадигма: Збірник наукових праць*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. Вип. 6. С. 49–58.
8. Bazin A. *Andre Bazin on Adaptation: Cinema's Literary Imagination* / ed. and introd. by Dudley Andrew; transl. by Deborah Glassman, Nataša Đurovičová. 1st ed. Berkeley: University of California Press, 2022. 436 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv2ks6tv3>
9. Al-Dabool A. R. M. A Feminist Interpretation of the Novel Jane Eyre by Author Charlotte Brontë. *International Journal of Social Sciences & Humanities Research*, Vol. 7 (12), Dec 2024. DOI: 10.47191/ijsshr/v7-i12-26. URL: https://www.researchgate.net/publication/386999298_A_Feminist_Interpretation_of_the_Novel_Jane_Eyre_by_Author_Charlotte_Bronte (дата звернення: 28.06.2025).
10. Giordano G. The contribution of Freud's theories to the literary analysis of two Victorian novels: Wuthering Heights and Jane Eyre. *International Journal of English and Literature*. 2020. Vol. 11(2). P. 29–34. DOI:10.5897/IJEL2019.1312. URL: https://www.researchgate.net/publication/352799471_International_Journal_of_English_and_Literature_The_contribution_of_Freud%27s_theories_to_the_literary_analysis_of_two_Victorian_novels_Wuthering_Heights_and_Jane_Eyre (дата звернення: 28.06.2025).
11. Pearson S. L. Critical Insights: Jane Eyre. *Brontë Studies*. 2017. Vol. 42, no. 2. P. 158–161. DOI: 10.1080/14748932.2017.1280947.
12. Mgamis M. Beyond the Ideal: Anne Brontë's Realistic Feminism. *International Journal of English Literature and Social Sciences*. 2023. Vol. 8, No. 3 (May–June). P. 192–197. DOI: 10.22161/ijels.83.31.
13. Reef C. *The Brontë Sisters: The Brief Lives of Charlotte, Emily, and Anne*. Boston: Clarion Books, 2012. Kindle ed. 240 p.
14. Gaskell E. *The Life of Charlotte Brontë. Vol. 1*. London: Smith, Elder & Co., 1857. 352 p. URL: <https://ia800506.us.archive.org/22/items/lifecharlottebr00unkngoog/lifecharlottebr00unkngoog.pdf> (дата звернення: 28.06.2025).
15. Gaskell E. *The Life of Charlotte Brontë. Vol. 2*. London: Smith, Elder & Co., 1857. 327 p. URL: <https://dn790004.ca.archive.org/0/items/lifeofcharlotte0002unse/lifeofcharlotte0002unse.pdf> (дата звернення: 28.06.2025).

16. Palomo B. V. Anne Brontë: The Triumph of Realism over Subjectivity. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*. 1993. № 6. P. 189–199. DOI:10.14198/raei.1993.6.17. URL: https://www.researchgate.net/publication/39439454_Anne_Bronte_the_triumph_of_realism_over_subjectivity (дата звернення: 28.06.2025).

17. Husain H. J. An Analytical Study of Feminism in the Book of Charlotte Brontë Jane Eyre. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*. 2020. Vol. 17 (10). P. 4173–4183. URL: https://www.academia.edu/88853523/AN_ANALYTICAL_STUDY_OF_FEMINISM_IN_THE_BOOK_OF_CHARLOTTE_BRONTE_JANE_EYRE_ (дата звернення: 29.06.2025).

Дата надходження статті: 24.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.161.2'373

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-22>

**СТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА ЕКСПРЕСИВНО МАРКОВАНИХ
ЛЕКСЕМ У ЗБІРЦІ ПУБЛІЦИСТИКИ О. ЗАБУЖКО
«І ЗНОВ Я ВЛІЗАЮ В ТАНК...»**

**STYLISTIC SPECIFICITY OF EXPRESSIVELY MARKED LEXEMES
IN O. ZABUZHKO'S PUBLICISTIC COLLECTION
«AND AGAIN I GET INTO THE TANK...»**

Ковтюх С. Л.,***orcid.org/0000-0001-8549-8458****кандидат філологічних наук, професор,**професор кафедри української філології та журналістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка*

Статтю присвячено дослідженню стилістичних параметрів емоційно-експресивних лексичних одиниць у збірці О. Забужко «І знов я влізаю в танк...». Зокрема в публікації звернено увагу на мультидимензійний характер прецедентного когезіоніма, тобто заголовка розгляданої збірки. Проаналізовано стилістичні ресурси за дев'ятьма групами експресивів із десяти традиційних: 1) назви почуттів та похідні від них деривати; 2) слова на позначення емоційної оцінки явищ дійсності; 3) лексеми з експресивним компонентом конотативного значення; 4) лексичні одиниці з експресивно-синонімічною семантикою; 5) урочисті слова; 6) лексичні засоби стилістично знижених категорій; 7) слова з експресивно чи емоційно маркованими засобами деривації; 8) поетизми; 9) експресивні вигуки. Серед аналізованого лексичного матеріалу не засвідчено тільки групи слів дитячого мовлення.

О. Забужко, описуючи перипетії не лише вітчизняної історії, зокрема українсько-російської війни, а й світового інформаційного протиборства, послуговується всією перерахованою вище палітрою експресем із метою щонайбільшого впливу на психоемоційну сферу читача. Письменниця використовує назви найвищих ступенів психічних станів для створення більшої виразності повідомлень, а також дієслова, утворені від іменників на позначення почувань особи, що здійснюють ціннісне ранжування інтенсивних градацій процесу. Для ідіостилу авторки характерні оцінні ад'єктиви, стилістичні прийоми та тропи, слова, які набувають експресивності, уживаючись у переносному значенні, емоційно-експресивні деривати з меліоративними та пейоративними суфіксами. Для номінації складних оцінок та емоцій О. Забужко вдається до творення ад'єктивів-комполітів, які виконують функції епітетів. У публіцистиці письменниця послуговується урочистими словами для вираження поваги, здивування, захоплення величию подій тощо. Нових емоційно-переможних, оптимістичних сенсів набувають християнські біблійно-сакральні лексичні формули, первісно характерні для конфесійного стилю. Частина подібних слів використано для передачі іронічного, зневажливого або саркастичного ставлення. Такій меті слугують і лексичні засоби найнижчого в морально-етичному плані шару. Спорадично вжито емоційні вигуки.

Експресеми, котрими щедро рясніє досліджувана публіцистика О. Забужко, є віддзеркаленням індивідуального світобачення й майстерності письменниці, її особливого ідіостилу, у межах якого реалізовано нові емоційні смисли, стилістичні відтінки авторських роздумів про непрості й актуальні проблеми сьогодення.

Ключові слова: експресема, експресивно маркована (забарвлена) лексика, емоційно маркована (забарвлена) лексика, стилістична специфіка, ідіостиль.

The article is devoted to the study of the stylistic parameters of emotionally-expressive lexical units in O. Zabuzhko's collection «And again I get into the tank...». In particular, the publication draws attention to the multidimensional nature of the precedent cohesionism, namely the title of the collection under analysis. The stylistic resources are examined according to nine out of the ten traditional groups of expressives: 1) names of feelings and their derived derivatives; 2) words denoting the emotional evaluation of the phenomena of reality; 3) lexemes with

an expressive component of connotative meaning; 4) lexical units with expressive-synonymic semantics; 5) solemn (ceremonial) words; 6) stylistically lowered categories of lexical means; 7) words with expressively or emotionally marked derivational means; 8) poetisms; 9) expressive interjections. Among the analyzed lexical material, only the group of child speech words was not attested.

Describing the vicissitudes not only of national history – particularly the Russian-Ukrainian war – but also of the global information confrontation, O. Zabuzhko employs the entire palette of expressives listed above in order to maximize the impact on the reader's psycho-emotional sphere. The writer uses names of the highest degrees of psychological states to enhance the expressiveness of messages, as well as verbs derived from nouns denoting a person's feelings, which perform value-based ranking of intensive gradations of the process. Her idiostyle is characterized by evaluative adjectives, stylistic devices and tropes, words that acquire expressivity when used in a figurative meaning, emotionally-expressive derivatives with meliorative and pejorative suffixes. To denote complex evaluations and emotions, O. Zabuzhko resorts to creating composite adjectives, which serve as epithets. In her publicistic writings, the author uses solemn vocabulary to express respect, astonishment, admiration for the grandeur of events, etc. Christian biblical-sacral lexical formulas, originally characteristic of the confessional style, acquire new emotionally victorious and optimistic meanings. Some of these words are employed to convey ironic, disdainful, or sarcastic attitudes. Lexical means belonging to the lowest moral and ethical strata also serve this purpose. Emotional interjections are used sporadically.

The expressives that richly abound in O. Zabuzhko's publicistic works reflect the writer's individual worldview and artistic mastery, her distinctive idiostyle within which new emotional meanings and stylistic shades of the author's reflections on complex and relevant issues of the present are realized.

Key words: expressive unit (expressem), expressively marked (colored) vocabulary, emotionally marked (colored) vocabulary, stylistic specificity, idiostyle.

*Се ж остатня війна! Се до бою
Чоловіцтво зі звірством стає,
Се поборює воля неволю,
«Царство божє» на землю зійде.
Іван Франко*

Постановка проблеми. У вітчизняному мовознавстві не згасає інтерес до багатоаспектного вивчення слова, зокрема емоційно та експресивно маркованого, як до важливого інструменту ідіостилу того чи того письменника. Особливого значення набуває всебічний фаховий розгляд стилістичних параметрів лексичних одиниць у канві публіцистичних творів у часи російсько-українського протистояння, яке 21 серпня 2025 року на державному рівні офіційно назване Війною за Незалежність України, коли слово стає зброєю ідеологічної, цивілізаційної, інформаційної війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти аналізу емоційно-експресивної лексики висвітлювали вітчизняні науковці: Н. І. Бойко, С. Я. Єрмоленко, Л. П. Жаркова, В. С. Ільїн, В. С. Калашник, В. П. Ковальов, В. І. Кононенко, А. К. Мойсієнко, К. М. Плиско, Л. О. Пустовіт, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька, О. О. Тараненко, О. Г. Тодор, Т. Л. Хомич, В. А. Чабаненко та інші.

Системне вивчення експресивів, їхньої класифікації із залученням прикладів із творів українських письменників, серед інших – О. Забужко, здійснене в низці праць Н. І. Бойко [1; 2; 3]. У науковій розвідці вказаної мовознавчині в співавторстві з Т. Л. Хомич [4] скрупульозно охарактеризовано теоретичне підґрунтя та функціонально-семантичні типи лексичних значень конотованих лексем з інтенсивно-параметричним компонентом у їхній семантичній структурі.

Глибокий семантичний та прагматичний аналіз публіцистичних текстів О. Забужко, особливостей дискурс-портрета письменниці здійснено в низці публікацій С. І. Куранової [5; 6; 7; 8] (остання – у співавторстві). О. О. Гоменюк на матеріалі збірки «І знов я влізаю в танк...» простежила реалізацію концепту «війна» в індивідуально-авторській картині світу письменниці у функції як позитивно, так і негативно забарвленого маркера [9]. Синергетичну природу та художні форми реалізації есеїстичного мислення як артефакту культурної свідомості постко-

лоніального періоду на матеріалі публіцистичних збірок літераторки розглядала О. В. Гук [10]. Н. В. Громова досліджувала експресивні засоби у творах О. Забужко та Ю. Андруховича, побудовані на контрастуванні мовних одиниць – синонімічних, паронімічних, антонімічних [11], а також стилістичне навантаження графічних виділень для акцентування уваги на першорядних думках у публіцистичних творах розглядає авторка [12]. Стилiстичну роль iндивiдуально-авторських неологiзмiв в iдiолектi О. Забужко, якi квалiфiкують як експресиви, вивчали Г. М. Гайдученко [13], Л. А. Семак [14], І. С. Лощинова [15] та iншi.

Д. Є. Гейко простежила семантичнi особливостi емоцiйно маркованої лексики трьох груп (назви почуттiв та похiднi вiд них; емоцiйно забарвленi синонiми до нейтральних слiв; лексеми стилiстично знижених категорiй) у мовнiй системi оповiдань та повiсти О. Забужко зi збiрки «Пiсля третього дзвiнка вхiд до зали забороняється» [16]. У нашiй працi скрупульозно висвітлено мультидимензiйний характер прецедентного когезiонiма, тобто заголовка збiрки «І знов я влiзаю в танк...»: «Назву збiрцi дав по-кассандрiвськи символiчний рядок iз вiрша О. Забужко «Диптих 2008 року», друга частина якого стала епiграфом до вибраної публiцистики 2012–2016 рокiв: статей, есеїв, iнтерв'ю, спогадiв. Саме 2008 стала невідворотною хода воєнних дiй, початок чергової (чи продовження столiтньої, чи вiдновлення чотирьохсотлiтньої) росiйсько-української вiйни був лише питанням часу. Iнформацiйний простiр української незалежної держави був окупований росiйською iндустрiєю ненависті, яка на території рф панувала тотально. Як озвучувала авторка в низцi iнтерв'ю, саме тодi – 2012 року – чiтко зрозумiла, що вступає в iнформацiйну вiйну, працює на iнформацiйному фронтi (хоч, на мою думку, письменниця самообiлiзована на той чин уже давно, про це свiдчить прислiвник «знов»). Дiєслово «влiзаю» надає заголовковi, з одного боку, розмовности, буденности, уявлення про нiбито звичнiсть такого руху, а з другого – у цьому висловi переплетено фiлософськi тенденцiї та розумiння iсторичних закономірностей з емоцiйностiю лiричної героїні, що в пiдсумку утворює метафорично-символiчний когезiонiм» [17, с. 20–21].

Однак попри науковий iнтерес до iдiостилу письменницi, системного, докладного вивчення потребують усi групи експресивiв, ужитi в розгляданих публiцистичних текстах, що й зумовило актуальнiсть публiкацiї.

Мета дослідження – з'ясувати й проаналiзувати особливостi стилiстичного використання емоцiйно та експресивно забарвленої лексики в збiрцi вибраних текстiв 2012–2016 рокiв (статей, есеїв, iнтерв'ю, спогадiв) «І знов я влiзаю в танк...» О. Забужко, за яку авторка 2019 року отримала Нацiональну премiю України iменi Тараса Шевченка.

Виклад основного матеріалу. У «Сучасному лiнгвiстичному словниковi» (2020) А. П. Загнiтко диференцiює поняття «експресивна лексика» та «емоцiйна лексика». Перше пояснює так: «...слова, що мiстять у своїй семантицi конотативнi семи, що виражають ласку, жаль, iронiю, печаль, смуток, радiсть, фамiльярнiсть тощо» [18, с. 369]. Вiдповiдно, емоцiйна, або емотивна, лексика – це «категорiя слiв на позначення емоцiй, почуттiв, переживань (або якi надають такого емоцiйно-експресивного забарвлення iншим) та слiв, що здатнi впливати на емоцiйну сферу мовцiв; слова, що мають у своєму значеннi компонент об'єктивного та компонент суб'єктивного значення, такi слова виражають певне почуття, оцiнку, позитивне чи негативне сприймання дiйсностi [18, с. 370].

Термiн «експресивнiсть» автори працi «Українська мова. Короткий тлумачний словник лiнгвiстичних термiнiв» квалiфiкують як «здатнiсть мовної одиницi передавати експресiю». Розрiзняють експресiю адгерентну, якої «набуває вислiв тiльки в певному контекстi, ситуацiї спiлкування», та iнгерентну – «внутрiшньо притаманну вислову як одиницi мови» [19, с. 56].

На думку дослідниці Ю. В. Калужинської, семантично-стилiстична категорiя експресивности пов'язана з емоцiйностiю та оцiнностiю, адже вияв емоцiї викликає й оцiнку. Науковиця стверджує, що це «дає змогу оперувати термiнами «емоцiйна», «емоцiйно-оцiнна лексика» та «емоцiйно-експресивна лексика» як взаємозамiнними» [20, с. 172].

Дослідники Л. В. Струганець та Ю. Б. Струганець вважають, що конотативний компонент лексичного значення складається з «низки ознак емоційного, оцінного і власне стилістичного характеру», які не входять до понятійної частини значення [21, с. 11]. Тобто емоційно марковані слова, як уточнює Ю. В. Калужинська, орієнтовані на те, щоб «виділити окремі об'єкти серед низки подібних, передати їхні особливості на тлі однотипних» [20, с. 171]. Експресивна лексика містить додаткову, суб'єктивну інформацію, оцінку неординарної ситуації, властивість чи якість об'єкта, вияв ставлення людини до світу. Для вираження всього різноманіття емоцій та станів використовують слова меліоративної (з позитивним значенням) та пейоративної (з негативним значенням) групи; лексеми з прямим значенням, частиною якого є емоційність; лексичні одиниці, емоційна маркованість яких залежить від переносного значення чи переносного вживання.

До емоційно та експресивно забарвленої лексики академік М. А. Жовтобрюх традиційно відносив: назви почуттів, що є емоційними вже за своїм лексичним значенням, та похідні від них; слова, які виражають емоційну оцінку явищ дійсності; лексеми, які набувають експресивності тоді, коли їх уживають у переносному значенні; емоційні синоніми до стилістично нейтральних слів; урочисті слова, серед яких виокремлюють старослов'янізми, емоційно забарвлені іншомовні слова, для яких наявні в мові експресивно нейтральні українські відповідники; слова стилістично знижених категорій – вульгаризми, іронійні, фамільярні, лайливі лексичні одиниці; слова, емоційне забарвлення яких досягається засобами словотворення: використовують зменшено-пестливі суфікси: **-к-, -ик-, -ок-, -очок-, -иц'-, -оньк-, -ун'-, -еньк-, -есеньк-** тощо – та збільшено-згрубілі суфікси: **-ищ-, -аг-, -ур-, -уг-, -ук-, -езн-** тощо; поетичні слова (поетизми), серед них символічні лексеми, фольклоризми; слова дитячого мовлення; експресивні вигукі [22, с. 173–178].

Усі перераховані традиційні групи оцінних та емотивних слів засвідчені в канві розгляданих творів О. Забужко, крім лексичних одиниць на позначення дитячого мовлення.

Дослідниця Ю. В. Калужинська запевняє, що нині емоційно забарвлена лексика має значний потенціал у публіцистичному мовленні, адже в мові вітчизняних масмедіа «найпоширенішою стає функція створення певного емоційно-психологічного настрою, яка ще зовсім недавно перебувала на периферійних позиціях» [20, с. 175]. З інформації про лексику публіцистичного стилю з нашого посібника із сучасної української літературної мови можна зробити висновки, що експресивно забарвлена лексика в публіцистичному мовленні спрямовує думки в необхідне емоційно-оцінне русло, ідеологічно впливає на адресата, формує суспільно-політичну свідомість та громадську думку [23, с. 179–182].

На нашу думку, аналіз збірки О. Забужко «І знов я влізаю в танк...» є доволі репрезентативним. Авторка в публіцистичних творах відмовляється від певних стереотипів і штампів, шукає нові засоби вираження складних почуттів, створює соціально-історичне тло з насиченою емоційністю й відповідною тональністю, описуючи перипетії не лише російсько-української війни, а й світового інформаційного протиборства. Через призму власного світобачення письменниця з притаманними їй кассандризмом, шляхетністю та відчуженістю розкриває актуальні проблеми сьогодення та глибоко аналізує номінативне поле концепту «війна». У центрі уваги О. Забужко російсько-українська війна на Донбасі, але вона також неодноразово згадує ситуацію на теренах України загалом у ХХ столітті [9, с. 24].

Пояснюючи багатозначність філософсько-історичних сенсів, алюзій, сконцентрованих у заголовку збірки, ми зробили невеличке відкриття: англiзм *танк* походить від слова на позначення резервуара, цистерни, бака для води, тому що британці під час Першої світової війни 1915 року, створивши нову техніку, намагалися зберегти таємницю й накривали ці новітні машини брезентом із написом «*tank*», щоб замаскувати їх, адже це означало – «бак для води». «Символічно, що для номінації грізної бойової механізованої броньованої машини на гусеничному ході, яка є вагомим аргументом на полі бою, з метою конспірації використали відому лек-

сичну одиницю зі значенням «бак для води», і саме слово «танк» стало семантично важливим у досліджуваній назві збірки про удосконалені способи маніпуляцій людською свідомістю, яким майже неможливо протистояти» [17, с. 24].

Залучення експресивної лексики помітне вже в назвах статей та есеїв, що увійшли до збірки: *«Нескромна чарівність номенклатури»*, *«Цей проклятий “квартирний вопрос”»*, *«У нас жартують про міністерство глибокої стурбованості...»*, *«Василь Лісовий: Блаженні гнані за правду»*. Таким чином авторка прогнозує ставлення до прочитаного та впливає на емоційну сферу реципієнта.

На актуальність сенсів та емоційно-експресивної оцінності розгляданої збірки вказує хоч би той факт, що сама письменниця цьогоріч до Дня Гідності та Свободи на сторінці у фейсбуці подала допис зі знятком останньої сторінки збірки *«І знов я влізаю в танк...»*, написаної ще 9 років тому: *«І я тримаю стиснуті кулаки, і невміло повторюю за своєю, на двадцять років молодшою за мене героїнею, ту саму розпачливу просьбу, адресовану в простір, «не введи нас у спокусу». Не дай ввіритись обману, замкни нам на нього слух. Не дай розлюбити себе. Бо це було б уже геть глупо – стільки витримавши, і витримавши гідно, за яких-небудь «півпокоління до перемоги» піддатись «на ніщо», так-таки геть на ніщо: на напуцені на нас хмарою чужі слова з вивернутими значеннями, гнилі й облудні, як болотяний туман.... Не дай нам зрадити наших мертвих. І живих. І тих, що ще мають колись народитися. Тільки це, і більше нічого. Бо більше нам боятися нічого»* (Забужко, с. 413).

У текстах О. Забужко активно функціонують лексеми, що називають ті чи ті почуття, та похідні від них деривати. Письменниця часто вживає лексичні одиниці, які передають радість, щастя, любов тощо: *На перших порах це здається (як-от і Тані Малярчук) полегкістю: всяка-бо любов – це труд...* (Забужко, с. 142). Поряд із вищезазначеними авторка послуговується лексемами пейоративної групи, що позначають емоції суму, жаху, почуття ненависти й гніву, горя, смутку: *...ким насправді був Василь Листовничий, так і не зацікавилися джерелом булгаковської до нього ненависти...* (Забужко, с. 91); *Треба бути продуктом культури, яка в чотирьох поколіннях учила – зневажати переможеного* (Забужко, с. 142); *«Сила Путіна» – умовного, звісно, бо йдеться не про особу, а про систему – якраз у тому, що він звільняє від необхідності любити* (Забужко, с. 91). Не всі вчені вважають подібні лексеми емоційно маркованими й кваліфікують їх як такі, що мають тільки номінативну функцію. Однак, на думку переважної більшості дослідників, наприклад Н. І. Бойко, «узувальний статус згадуваних лексичних одиниць не перешкоджає їм, актуалізуючи свій глибинний експресивний потенціал, який має будь-яке повнозначне слово, набути функціонально-семантичної експресивності» [3, с. 8].

Також О. Забужко вдається до вживання експресем на позначення крайніх, найвищих ступенів психічних станів для створення більшої виразності й дієвості повідомлення: *Далі – колективний екстаз...* (Забужко, с. 65); *А зараз починається агонія* (Забужко, с. 122); *ФСБ вже перетворила Росію на найбільшу в світі психушку, де ТБ й церква в промисловому масштабі індукують масове божевілля* (Забужко, с. 152); *...звідки це розлите в повітрі відчуття майже дитячої радості, тої непідробної визвольної ейфорії...* (Забужко, с. 69).

Дієслова, утворені від іменників на позначення почуттів, передають дію чи стан людини в парадигмі вияву всієї палітри емоцій – від позитивних до негативних: *Я так само люблю свою країну – і не втомлююсь дивуватися її непереборній вітальній силі* (Забужко, с. 79); *...я давно мрію прочитати, замість «восторженного лепета» київських булгакознавців, що чисто як діти тішаються з упізнавання в тексті загублених камінчиків міської топографії, який-небудь кваліфікований розбір цього роману як видатного взірця пропагандистської літератури...* (Забужко, с. 89); *...не знаходять і сердаються: не той, мовляв, герой!* (Забужко, с. 102). Такі лексеми кодифікують оцінні смисли, інтегровані в інтенсивні модифікації дії, здійснюють ціннісне ранжування інтенсивних градацій процесу.

Вагомий експресивний потенціал в аналізованих творах мають слова, які виражають емоційну оцінку тих чи тих зображуваних епізодів дійсності. Зазвичай для опису негативної або позитивної оцінки авторка послуговується ад'єктивними лексемами: *...безтурботний консумеризм – це вічна проблема «дітей-мажорів»...* (Забужко, с. 87); *...де злі й похмурі заробітчани, слабо свідомі того, куди й навіщо їх привезено, від дитячого «миколайчика» дружно розвиднялись, розквітали й одмінялись...* (Забужко, с. 107).

Авторка акумулює експресеми (по суті, використовуючи ампліфікацію) в одному реченні з метою посилення психоемоційного впливу на адресата: *Тільки коли суспільство стане крацим – освіченішим, шляхетнішим і мудрішим від своїх жалюгідних злодійських «політеліт»...* (Забужко, с. 58); *...крім того, ще й із тією дозою відвертої агресії (ворожості, злоби, ба навіть несподівано щирої, натхненної ненависти), яка дає підстави запідозрити в об'єктові атаки реальну силу* (Забужко, с. 95). *Тож Матриця 14 років суне по світу, як ніж крізь масло, – і скрізь лишає по собі лайно: «корупція» – це, нагадаю, і є, дослівно, «псуття», «гниття», «розпад»...* (Забужко, с. 119).

Для номінації складних оцінок та емоцій О. Забужко вдається до творення оказіональних ад'єктивів-комполітивів, які виконують функції епітетів, щоб змодельовати нові експресивні смисли та значеннєві відтінки: *...і впродовж двох академічних годин щасливо й безпечно п'яніти тим адреналіново-ейфоричним станом...* (Забужко, с. 66); *...пишати «нашими хлопцями» і приймати від «несвоїх» щиро-захоплені вітання...* (Забужко, с. 70); *...через півстоліття на згадку про тебе осміхнутись у тій нестерпно-чемній великопанській манері...* (Забужко, с. 94); *...чи катастрофа 2010 р. під Смоленськом, де загинули вершки польської політичної еліти, – то трагічний збіг обставин, чи таки теракт «з особливим цинізмом» – спланований хворим умом садиста макабрично-ювілейний «дубль» Катині 1940?* (Забужко, с. 120); *Тому що Майдан – і той найперший, юначо-смертницький, що дав київській «Площі Жовтневої Революції» її нинішнє горде ім'я* (Забужко, с. 125); *Її найвно-«реванистський» текст про Крим, який «тепер» (!) «можна не любити»* (Забужко, с. 141). Серед стилістично й емоційно маркованих новотворів авторки засвідчено й інші частини мови, які пишуть через дефіс: *Дев'ять років тривав процес системного розтління Матрицею всіх «чотирьох гілок» української влади й послідовного перетворення їх на симулякри – прогнилі фейки-порхавки з вижертим смислом* (Забужко, с. 126).

Письменниця активно вводить до системи тексту слова, які набувають емоційності, уживаючись у переносному значенні. Наприклад: *«Вписатись», так би мовити, в ієрархію, де головне – це вибрати собі «правильного» феодала* (Забужко, с. 49). Дієслово «вписатися» в цитованому дискурсі набуває переносної семантики «відповідати оточенню». В іншому прикладі дієслово «заразити» використане в значенні «викликати подібні почуття» й демонструє характер поширення певних ідей у соціумі: *...«заразити» своїм способом мислення цілий поліс 5–6% статистичних соціопатів прекрасно зуміють і в межах одного покоління...* (Забужко, с. 13). Слово «нагинати» у відповідному контексті набуває значення «спрямовувати, навертати»: *...нас усіх, крок за кроком, «нагинали» під сценарій російського «нового порядку»...* (Забужко, с. 15). Одночасна метафоризація та персоніфікація притаманна прикладові про недоречність новітніх споруд в «історичних серцях міст»: *...у Львові нова будівля банку, без сорому казка, «впихається» в ході реставрації в старовинний ансамбль* (Забужко, с. 79). Авторка яскраво характеризує «інноваційну» рису рашистського путінізму, послуговуючись переносним значенням дієслів у канві складної метафори зі вкрапленнями метонімії: *...здерши з себе старий «маскхалат комунізму», цей режим нарешті зумів по-справжньому схрестити Луб'янку з Голлівудом (Орвелла – з Гакслі, Великого Брата – з індустрією розваг) – і тим був найкраще, і надовго, ту Луб'янку «замаскував»* (Забужко, с. 114). Завдяки переносному вживанню лексем письменниці вдається продукувати яскраві оцінні образи, що надовго не залишають байдужим реципієнта, створюючи потужний емоційний заряд. Приклад про цинічність і ницість

російської «медіа-популістської диктатури спецслужб»: Але коли така «**деформація**» відмовляється «**знати своє місце**» («**служити**») й починає за логікою ракової клітини, працювати «**на себе**» («**панувати**») – це вже «**соціальна онкологія**»: диктатура кишкової палички над цілим організмом (Забужко, с. 117); російський «**гламурний фашизм**»; ...КГБ спеціально доручав «**літературознавцям у цивільному**»... (Забужко, с. 140).

Загалом уживання слів у переносному значенні можна назвати характерною рисою ідіосинкразії публіцистичного тексту О. Забужко. Це допомагає авторці давати дуже точну образно-викривальну оцінку тим чи тим явищам і подіям. З подібних лексем можна формувати синонімічні ряди, наприклад до дієслова «говорити»: ...встигла безтурботно **виляпати** в Одесі Гайдарівна... (Забужко, с. 167); ...аж доки не **бовкнула** раз навмання, коли вкотре обговорювано видавничі плани... (Забужко, с. 336); ...куди більше, аніж усі проекти з «перезавантаження Росії в Україну», які можуть **нашептати** їм дяді з ведмежого лісу (Забужко, с. 176); ...дві жінки впоєно **торохтять** у кріслах перед диктофоном... (Забужко, с. 359).

Переносного вживання можуть набувати й антропоніми, які через негативне стилістичне забарвлення пишуть із малої літери: А ці, звільнені з пут **новочасних іродів і пілатів**, моляться – за нас усіх (Забужко, с. 132).

Звертається письменниця й до тієї емоційно-експресивної лексики, у значення якої емоційність вносять за допомогою системи демінутивно-меліоративних та аугментативно-пейоративних суфіксів. Основна стилістична функція таких лексичних одиниць з емоційно маркованими засобами деривації – передавати емоційні реакції номінатора: «Переживемо й це, – заспокійливо сказав мені недавно один **старенький** учитель... (Забужко, с. 79); «Український слід» у російській культурі **глибочезний** і для долі її таки вирішальний (Забужко, с. 94); ...**трійця** твалтівників – проти 18-літнього **дівченяти**... (Забужко, с. 35); І ті неубієнні, крізь віки протягли вояцькі «**диньки й огірочки**», що кожен хвилину – поки живий і дихаю – невтомно й затято, як Ерос проти Танатосу, продовжують «окультурювати» степ... (Забужко, с. 412); ...ті солдатські «**городчики**» на лінії вогню... (Забужко, с. 410).

В есеях О. Забужко використовує урочисті слова, коли прагне викликати в реципієнта почуття поваги, здивування, захоплення величчю подій тощо. Зазвичай урочисті слова мають позитивно-оцінне забарвлення: У нас було таке **тяжке півріччя**, коли один за одним відходили **титани** (Забужко, с. 265); Тому що «**блаженні гнані за правду**», так (Забужко, с. 344); ...під Віднем українські козаки справді билися під **знаменами польської корони!** (Забужко, с. 75). У функції поетизмів використовують символічні лексичні одиниці, фольклоризми, архаїзми, діалектизми, okazionalizmi тощо.

У публіцистиці О. Забужко нових емоційно-переможних, оптимістичних сенсів набувають християнські біблійно-сакральні лексичні формули, первісно характерні для конфесійного стилю: Свята жертва. Марічка Савчин мені казала: «**Ми були як перші християни**» (Забужко, с. 151); Тож «**будьмо уважні**», як кажуть під час служби в християнських церквах. **Наші Страсті** ще тривають. І найосмисленішим гаслом у ці святкові дні звучить те, котрим віталися на **Великдень** українські повстанці минулої – порівняно з нинішньою, здавалось, геть безнадійної – війни: «**Христос воскрес! – Воскресне й Україна!**» (Забужко, с. 144); ...а головне, те безцінне, що зродилось на Майдані й у чому наша, на сьогодні, найвища сила, – те, що Шевченко в передсмертній молитві за «**всіх нас вкупі на Землі**» назвав «**єдиномислієм**» і «**братолюбієм**» (Забужко, с. 135).

На протигагу позитивно забарвленій лексиці в аналізованих творах частину подібних слів використано для передачі іронічного, зневажливого або саркастичного ставлення, це стосується переважно конфесії московського патріархату, як би вони себе не іменували: І аргумент, що є ж в УПЦ МП і «**добрі батюшки**» [енантіосемія, зла іронія – С. К.], от же вони, на Майдані, молоді й щирі, – теж не спрацьовує... (Забужко, с. 129); ...а як ви, батюшко, прокоментуєте скандал із «**голубим лобі**» в **Московській патріархії?**.. (Забужко, с. 130); ...про скан-

дальний «лист Васи Пупкіна» з Мінкульту до глави УГКЦ з **богословськими напучуваннями**, де УГКЦ має молитись («**канонічненько**», атож!)... (Забужко, с. 128). У деяких випадках, як у цьому, спостережено синкретизм емоційних засобів: до саркастичного переносного вживання останньої виділеної лексеми конфесійного стилю ще й додано зменшено-пестливий суфікс, що лише посилює емоційний вплив на читача. Наступний приклад також синкретичний: ампліфікація + оксюморонне поєднання лексем конфесійного стилю зі словами *шоу*, *кріпаки* + вдала інтертекстуальність + як кода – саркастичний тон старослов'янзму *благоленіє*, що призводить до енантіосемії: ...**пишні шоу з кадилами**, броньовані мерседеси, захоплені території, виселені лікарні, **кріпаки на «хресних ходах»** – усе за Шевченком («**храми, каплиці, і ікони... за кражу, за войну, за кров!**») – **суцільне тобі благоленіє**... (Забужко, с. 128). Подібною партитурою можна описувати практично більшість синтаксичних конструкцій письменниці.

Досить часто письменниця послуговується стилістично зниженими словами – вульгаризмами, іронійними, фамільярними, лайливими лексичними одиницями: ...**мама-папа від усього відмажуть...** (Забужко, с. 38); **Виникає закономірне питання: то що, вони там зовсім ідіоти?** [про непробивне болото непотрібної бюрократії – С. К.] (Забужко, с. 159); **Натомість усе, що знають про людину спецслужби, – це те, що «в ідеалі» кожного можна використати, обдуривши або розмазавши на лайно** (Забужко, с. 117); У 1938-му, до речі, *Times* називав «людиною року» Гітлера, а в 1939-му – Сталіна (**теж круто тоді пацани всіх «від'юзали», авжеж!**) (Забужко, с. 122). Лексичні засоби найнижчого в морально-етичному плані шару: вульгарні, фамільярні, грубі, зневажливі, лайливі, табуйовані – уживають, щоб засвідчити негативні емоції мовця, увиразнити іронічність, сарказм, посилити зневажливе, презирливе чи й непримиренне ставлення, використовуючи навіть обценні слова. Наприклад: *Історіє, суко, ти знову хапаєш мене за горло...* (Забужко, с. 8); «**Бл...ство**» як стратегія «життєвого успіху» – це, власне, «**випущена на волю**» система цінностей Гулагу (Забужко, с. 117); ...**такий самий «прокол», як і незабутня кричалка «А ну-ка, давай-ка, уе...вай отсюда!»**, на якій 2 грудня були «спалились» на Банковій російські провокатори... (Забужко, с. 128).

Поетичні слова в аналізованій збірці покликані передавати почуття захоплення, піднесення. За допомогою таких лексем авторка демонструє емоції народу, що повертає собі втрачене: ...**боронитись – це була воля соціуму, що його ... так і не вийшло ментально розкласти до стану «біомаси»**... (Забужко, с. 20); ...**країна ... хором до небес заводала: хліба!.. Хліба, поживи для ума й чуттів, для захисту власної притомности...** (Забужко, с. 62–63).

Як експресиви в збірці О. Забужко використані й вигук переважно для вираження емоційних станів суспільних груп: – **Оле-оле-оле!.. «Динамо-Київ» – о-о-го-го!.. (Бум-бум-бум! – вторує барабан, у повітрі розходяться колами гарячі кола** (Забужко, с. 66). Вигук у середині речення може передавати іронійно-саркастичний настрій: *Представник, себто, тої самої «команди реформаторів» (гу!), яка при Єльцині з тріском програла гру в «російську демократію»*... (Забужко, с. 167). Сакральний для кожного щирого українця вигук часів УПА, який під час футбольних матчів скандують тричі фанати цього виду спорту – «**дедалі одногосніше, мета якої – настроїти багатотисячну масу на єдиний ритм дихання й серцебиття**» – **Слава Україні! – Героям слава! – Слава Україні! – Героям слава! – Слава Україні! – Героям слава!** (Забужко, с. 67) – як зображення тягlosti героїчної міжпоколіннєвої традиції (що й засвідчили події наступних воєнних років) – авторка вписує у світовий контекст, порівнюючи це гасло з девізом Великої французької революції (1789–1799) та фундаментом сучасної західної демократії – *liberte, egalite, fraternite* [свобода, рівність, братерство – С. К.].

Висновки. Публіцистичні тексти О. Забужко є сплавом філософсько-сенсової глибини, емоційної гостроти та політичної полемічності. Емоційно та експресивно насажені лексичні одиниці зачіпають чуттєву площину: почуття, стани, містять суб'єктивну оцінку мовця. Експресиви, котрими щедро рясніє досліджувана збірка вибраних текстів «І знов я влізаю в танк...», є віддзеркаленням індивідуального світобачення та майстерності письменниці, її особливого

ідіостилю, у межах якого реалізовано нові емоційні смисли, стилістичні відтінки авторських роздумів про непрості й актуальні проблеми сьогодення. Описуючи перипетії не лише вітчизняної історії, зокрема російсько-української війни, а й світового інформаційного протиборства, авторка послуговується всією палітрою експресем із метою щонайбільшого впливу на психо-емоційну сферу читача. Ідіолект О. Забужко має значний емоційно-експресивний потенціал, це мова інтелектуальної еліти, яка використовує всю повноту лінгвістичних засобів (від наукових термінів до лайки) для досягнення максимального емоційно-логічного впливу та формування гострої, критичної національної свідомості.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в скрупульозному аналізі ідіостилю, ідіолекту українських письменників, серед іншого спектру проблемних питань видається доцільним вивчати функціонально-стилістичні, емоційно-оцінні та експресивно марковані параметри вітчизняної публіцистики як одного з важливих напрямків інформаційно-цивілізаційного протистояння у Війні за Незалежність України.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Забужко – Забужко О. С. «І знов я влізаю в танк...». Вибрані тексти 2012–2016 : статті, есе, інтерв'ю, спогади. Київ : КОМОРА, 2016. 416 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. 552 с.
2. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 36 с.
3. Бойко Н. І. Інтерпретація експресивної лексики в лінгвістичній спадщині М. А. Жовтобрюха та А. П. Грищенка. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія : Філологічні науки*. 2013. Кн. 2. С. 7–13.
4. Бойко Н. І., Хомич Т. Л. Конотативна лексична семантика: інтенсивний і параметричний складники : монографія. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. 167 с.
5. Куранова С. І. Загальні характеристики та структурно-прагматичні аспекти створення дискурс-портрета (на матеріалі публіцистики О. Забужко). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2018. Вип. 26, С. 82–89.
6. Куранова С. І. Смысловая структура публицистических текстов Оксаны Забужко. *Ucrainica X : současná ukrajinistika : problémy jazyka, literatury a kultury : sborník příspěvků / Univerzita Palackého v Olomouci*. Olomouc, 2023. S. 241–246.
7. Куранова С. Війна – письменник – текст: дискурсивні риси (на матеріалі есеїстики Оксани Забужко). *Києво-Могилянський гуманітарний журнал*. 2023. № 10. С. 68–88. DOI <https://doi.org/10.18523/kmhj270983.2023-10.68-88>
8. Куранова С. І., Зернецький П. В. Когеренція в публіцистичному дискурсі (на матеріалі текстів Оксани Забужко). *Інформація. Мова. Інтелект : тези доповідей Міжнародної наукової конференції до 75-річчя від дня народження та 50-річчя науково-педагогічної діяльності академіка НАН України В. А. Широкова (м. Київ, 30-31 жовтня 2023 р.)* / [упоряд.: Надутенко М. В., Дорожинська А. В.]. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України ; Варшава : Інститут славістики Польської академії наук, 2023. С. 92–95.
9. Гоменюк О. Концепт «війна» в індивідуально-авторській картині світу Оксани Забужко (на матеріалі збірки «І знов я влізаю в танк»). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2018. VI. С. 21–26. DOI 10.14746/sup.2018.6.02
10. Гук О. В. Горизонти есеїстичного мислення у творчості Оксани Забужко. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2019. Вип. 28. С. 104–116.
11. Громова Н. Мовні контрасти як засоби експресивності у творах О. Забужко та Ю. Андруховича *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2011. Вип. 16. С. 357–360. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2011_16_86. (дата звернення: 24.11.2025).
12. Громова Н. В. Стилiстичнi функцiї видiлень у публiцистицi Оксани Забужко. *The IV International Scientific and Practical Conference «Social communications in the conditions of globalization of society: chal-*

lenges and prospects», September 23–25, 2024. Lyon, France, 2024. P. 154–158. URL: <https://eu-conf.com/en/events/social-communications-in-the-conditions-of-globalization-of-society-challenges-and-prospects/> (дата звернення: 24.11.2025).

13. Гайдученко Г. М. Емоційно-експресивна функція okazaціоналізмів у прозі Оксани Забужко. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика*. 2014. Вип. 21. С. 200–204.

14. Семак Л. А. Парні сполучення слів у художньому дискурсі Оксани Забужко. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 20 (2). С. 12–17. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.20.2.2>

15. Лоцинова І. С. Індивідуально-авторські лексеми в есеїстиці Оксани Забужко. *Журнал «Український сенс»*. 2024. № 1. С. 107–115. DOI 10.15421/462411

16. Гейко Д. Є. Емоційно-експресивна лексика в мовній системі художніх творів сучасних українських письменників. *Збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції «Слово в сучасній науковій парадигмі: євроінтеграційний контекст» (24–25 листопада 2022 р.)*. Кропивницький, 2022. С. 104–107.

17. Ковтюх С. Л. Багатоаспектність прецедентного когезіоніма Оксани Забужко «І знов я влізаю в танк...». *Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції «Слово в сучасній науковій парадигмі: євроінтеграційний контекст» (28 листопада 2024 р.)*. Кропивницький, 2024. С. 19–26.

18. Загнітко А. П. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. Х, 920 с.

19. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 222 с.

20. Калужинська Ю. В. Негативно-оцінна лексика в мові сучасної української газетної періодики. *Лексика на перетині наукових парадигм* : монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. С. 166–185.

21. Струганець Л. В., Струганець Ю. Б. Слово у лексико-семантичній системі. *Лексика на перетині наукових парадигм* : монографія / за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. С. 6–21.

22. Жовтобрюх М. А. Стилiстична диференціяція української лексики. *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія*. Київ : Наукова думка, 1973. С. 151–178.

23. Ковтюх, С. Л. Сучасна українська літературна мова (Вступ. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія) : навчально-методичний посібник. Кіровоград, 2011. 232 с.

Дата надходження статті: 27.11.2025

Дата прийняття статті: 18.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'25 : 338.24

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-23>

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ З ІТАЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

TRANSFORMATIONS WHEN TRANSLATING MILITARY TERMS FROM ITALIAN INTO UKRAINIAN

Копитіна А. С.,*orcid.org/0000-0002-6083-7385**Scopus-Author ID: 59371630800**доктор філософії в галузі філології,**завідувач кафедри романської філології**Київського столичного університету імені Бориса Грінченка***Мезі І. А.,***orcid.org/0009-0001-9315-3625**старший викладач кафедри романської філології**Київського столичного університету імені Бориса Грінченка***Тюріна К. П.,***orcid.org/0009-0002-3778-6169**здобувачка кафедри романської філології**Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

Стаття присвячена комплексному дослідженню перекладацьких трансформацій, що застосовуються під час перекладу військової термінології з італійської мови на українську. У центрі уваги – аналіз лексичних, граматичних, лексико-граматичних і семантичних трансформацій, що забезпечують точність і адекватність відтворення спеціальної військової лексики у процесі міжмовної комунікації. Дослідження має міждисциплінарний характер, оскільки поєднує підходи перекладознавства, термінознавства, лінгвістичної семантики та військової комунікації. Метою дослідження є визначення актуальних перекладацьких трансформацій, які забезпечують точність і адекватність перекладу італійських військових термінів українською мовою. Об'єктом виступає військова термінологія сучасної італійської мови, а предметом – особливості її перекладу українською із застосуванням міжмовних трансформацій. Подано класифікацію військових термінів за будовою (прості, складні, терміни-словосполучення) та за ступенем спеціалізації (загальнонаукові, міжгалузеві, вузькогалузеві). Окремий підрозділ присвячено труднощам перекладу багатоеквівалентних термінів. Доведено, що вибір еквівалента залежить від контексту, семантичних відтінків та жанру тексту. Стаття демонструє, що переклад військових термінів є не лише технічною операцією, а й складною когнітивно та культурно маркованою діяльністю, у якій перекладач виступає медіатором між двома мовними системами й двома світоглядами. Італійська військова термінологія, попри свою специфічність, виявляє значну спільність із українською, що свідчить про спільні ціннісні орієнтири та взаємний вплив культур. Викладені у статті результати можуть бути використані у викладанні перекладознавчих дисциплін, при укладанні двомовних глосаріїв військової лексики та у практиці перекладу міжнародних інформаційних повідомлень.

Ключові слова: військова термінологія, термін, лексичні трансформації, граматичні трансформації, одноквівалентні терміни, багатоеквівалентні терміни.

The article is devoted to a comprehensive study of translation transformations applied in rendering military terminology from Italian into Ukrainian. The focus is on the analysis of lexical, grammatical, lexico-grammatical, and semantic transformations that ensure accuracy and adequacy in reproducing specialized military vocabulary within

the process of interlingual communication. The research has an interdisciplinary nature as it combines approaches from translation studies, terminology, linguistic semantics, and military communication. The aim of the study is to identify the relevant translation transformations that guarantee precision and adequacy in translating Italian military terms into Ukrainian. The object of the research is the military terminology of modern Italian, while the subject is the peculiarities of its translation into Ukrainian through the use of interlingual transformations. The article provides a classification of military terms according to their structure (simple, compound, and multi-word terms) and the degree of specialization (general scientific, intersectoral, and narrowly specialized). A separate section focuses on the challenges of translating polysemantic and multi-equivalent terms. It is demonstrated that the choice of an equivalent depends on the context, semantic nuances, and the genre of the text. The article shows that the translation of military terms is not merely a technical operation but also a complex cognitive and culturally marked activity, in which the translator acts as a mediator between two linguistic systems and two worldviews. Italian military terminology, despite its specificity, reveals significant similarities with Ukrainian, which reflects shared value orientations and mutual cultural influence. The findings of the study can be applied in teaching translation studies, compiling bilingual glossaries of military vocabulary, and in the practice of translating international information materials.

Key words: military terminology, term, lexical transformations, grammatical transformations, single-equivalent terms, multi-equivalent terms.

Постановка проблеми. У сучасному світі військова термінологія виходить за межі виключно професійного мовлення, проникаючи у щоденну комунікацію, ЗМІ, політичний та громадський дискурси. З початком повномасштабної війни Росії проти України у 2022 році суспільна увага до військової тематики значно зросла, мова поповнюється новими термінами на позначення нової зброї, військової техніки та винаходів. Точність перекладу військових термінів стала важливою умовою для адекватного сприйняття подій на міжнародному рівні. Військова лексика, раніше доступна здебільшого вузьким фахівцям, увійшла в повсякденне мовлення українців і вплинула як на шляхи комунікації в суспільстві, так і на інформаційний простір загалом.

Попри наявність досліджень, присвячених перекладові військової термінології з англійської мови, переклад таких термінів з італійської на українську, та навпаки досі залишається недостатньо опрацьованим. Обрана проблема дає змогу глибше дослідити процес адаптації італійських термінів в україномовному просторі, знайти спільні концепти двох картин світу, та забезпечити точніший переклад медіатекстів, що, у свою чергу, сприяє ефективнішому обміну інформацією та зміцненню культурного діалогу між Україною та Італією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження І.О. Литовченко [1] розкриває особливості української військової лексики, тоді як онлайн-бібліотека Трессані [2] надає інформацію саме про розвиток та особливості італійської військової термінології. Серед італійських дослідників, варто відзначити словник військових термінів італійською мовою XIX ст. Д. Грассі [3]. Розвиток техніки у військовій сфері не призводив до повного зникнення старих понять: стара зброя продовжувала співіснувати з новою, що створювало діахронічну стратифікацію лексики. Дослідження Б. Буоно демонструє глибокий аналіз італійської військової лексики, її еволюцію внаслідок першої світової війни, появу неологізмів таких як *nemico*, *scaldarancio*, *calamai* тощо на позначення військових [4]. Серед останніх досліджень переважають переважно науково-популярні тексти А. Тальятелі присвячені впливу роботи НАТО на формування нової лексики та зміни у військовій термінології італійської мови [5]. Брак дослідження сучасної військової лексики також підтверджує актуальність теми дослідження.

Термін, як і інші мовні одиниці, є складним для точного визначення. Через його багатогранність і дискусійний характер у лінгвістиці існує безліч різних підходів до його дефініції. Попередні дослідження таких вчених, як А.Я. Коваленко [6], В.І. Карабан [7], Д.В. Фурт та Л.А. Дмитрук [8], Л.С. Рабійчук [9], розглядають особливості термінів, а також методи їх перекладу. А.Я. Коваленко визначає термін як «емоційне нейтральне слово чи словосполучення, яке вживається для точного вираження понять та назв предметів» [6]. Вона підкреслює,

що переклад термінів потребує знання відповідної галузі, розуміння значення термінів тією мовою, з якої здійснюється переклад, а також володіння термінологією тією мовою, на яку перекладають [6, с. 258]. В. І. Карабан трактує термін як мовний символ, що позначає поняття, характерне для певної наукової чи професійної сфери [7, с. 18].

Отже, термін – це слово або словосполучення, яке має специфічне значення, без емоційного забарвлення, використовується для точного вираження понять у певних наукових, професійних або інших сферах діяльності. В свою чергу, термінологія – це сукупність слів та словосполучень, які вживаються у певній галузі знань (наприклад, наука, медицина, військова справа тощо), об'єктом вивчення якої і є термін [8, с. 18].

Термін є особливою мовною одиницею, що має низку характерних ознак. Він входить до певної терміносистеми, в межах якої має чітке термінологічне значення, однак за її межами може набувати інших значень. Важливою рисою терміну є наявність дефініції, яка чітко окреслює його значення, забезпечуючи точність і однозначність у професійному середовищі. Термін має бути стислим, але водночас точним. Терміни повинні бути незалежними від контексту, не мати синонімів, оскільки синонімічність ускладнює розуміння. Вони також мають відповідати нормам певної мови, бути стилістично нейтральними та позбавленими емоційного забарвлення. Всі ці характеристики роблять терміни ефективним засобом комунікації у професійних і наукових галузях, проте більшість з них є бажаними, а не обов'язковими [8, с. 19].

За будовою терміни поділяються на три основні групи. Військова італійська термінологія відповідно налічує приклади термінів всіх трьох груп:

1) прості – терміни які складаються з одного слова та позначають певне поняття у стислому вигляді (*il missile – ракета*);

2) складні – терміни які утворюються шляхом поєднання двох основ і можуть писатися разом або через дефіс (*il sottomarino – підводний човен*);

3) терміни-словосполучення які включають кілька слів, що разом формують стійке поняття, яке передає специфічне значення (*la linea del fronte – лінія фронту*) [6, с. 259].

Термінологія, яку застосовують спеціалісти в наукових працях, професійній розмові та словниках, дозволяє помітити, що деякі терміни є унікальними для певної галузі, тоді як інші використовуються в різних сферах. Це свідчить про те, що терміни відрізняються за ступенем спеціалізації їхнього значення. З цієї причини терміни можна класифікувати на три основні категорії:

1) загальнонаукові терміни, які притаманні різним галузям знань і можуть уточнюватися в межах певної термінології (*la posizione – позиція*);

2) міжгалузеві терміни, які використовуються в кількох галузях, споріднених або навіть віддалених (*la difesa – оборона*);

3) вузькогалузеві терміни, які вживаються виключно в межах певної галузі (*il battaglione di mischia – штурмовий батальйон*) [8, с. 21].

Також у своєму мовленні, крім термінів, фахівці використовують інші одиниці, такі як номенклатурні назви. Номенклатура – це набір або список конкретних назв, що використовуються для позначення одиничних об'єктів чи явищ у певній галузі (наприклад, назви географічних об'єктів, видів рослин чи тварин, або технічних пристроїв) [8, с. 22]. Варто звернути увагу, що терміни позначають загальні поняття, тоді як номенклатура містить конкретні назви об'єктів (*il caccia – винищувач* (загальне поняття); *il caccia Mirage – винищувач Міраж* (конкретне поняття)). Військова комунікація включає в себе використання як загальнонаукових термінів, міжгалузевих, вузькогалузевих так і номенклатури.

І. О. Литовченко зазначає, що при дослідженні військової лексики науковці аналізують її через диференціацію класів, підкласів і тематичних груп, що дозволяє розглядати її як частину загальної лексико-семантичної системи мови [7, с. 28] та формулює власне визначення військового терміна. Військовий термін – це слово або словосполучення, що позначає поняття у сфері

військової діяльності, основними ознаками якого є системність, наявність дефініції, прагнення до однозначності в межах певного термінологічного поля, стилістична нейтральність, точність семантики та висока інформативність. Водночас ці характеристики зберігаються лише в рамках терміносистеми; за її межами термін втрачає дефінітивні та системні риси і переходить у загальнонавчальну лексику. Поняття номенклатури визначається як сукупність спеціальних назв, що вживаються у військовій сфері для позначення об'єктів, пов'язаних із відповідними поняттями та предметними зв'язками [7, с. 38; 10, с. 415, 682].

Об'єктом нашого дослідження виступає саме військова термінологія яка існує на противагу до науково-технічної термінології, медичної термінології, театральна термінологія тощо. Варто відзначити, що саме військова термінологія відображає не тільки лексичний склад мови сьогодення, але й ціннісну складову всього суспільства та його історію формування. Українська та італійська військова термінології тісно пов'язані із формуванням національної ідентичності, технічним прогресом та процесами міжнародної інтеграції.

Метою дослідження є встановлення актуальних перекладацьких трансформацій при перекладі військової термінології з італійської мови на українську.

Виклад основного матеріалу. Військова термінологія, як один із різновидів фахової мови, має свої особливості – діахронічну поділ, залежність від технічного прогресу та міжнародного впливу, прагнення до чіткої й лаконічної форми.

Військовий переклад є різновидом спеціального перекладу, головною особливістю якого є яскраво виражена військова комунікативна функція. Йому властива підвищена термінологічність, чіткість і точність викладу при мінімальному використанні образно-емоційних засобів виразності. Військовий переклад вирізняється специфічністю текстів, з якими працює перекладач, а також особливими видами перекладацької діяльності. Військові тексти можна розглядати як за рівнем інформативності, так і за переважаючими мовними засобами. До типових зразків військових текстів належать: бойові документи, статuti та настанови, інструкції й технічні описи, військово-наукові статті, військова публіцистика. Спільною рисою всіх військових текстів є висока концентрація військових реалій, спеціальної термінології та скорочень [9, с. 103].

На матеріалі онлайн видань *Il Fatto Quotidiano* ми проаналізували існуючі види перекладу. Одним із найпоширеніших способів перекладу військової термінології є прямий переклад, або використання словникового відповідника. Цей метод передбачає знаходження найближчого за значенням терміну в мові перекладу, що вже закріплений у професійному вжитку та відповідає нормам цільової мови [11].

Прямий переклад ґрунтується на припущенні, що для багатьох термінів, особливо у сферах з усталеною термінологією, існують усталені еквіваленти. Еквівалент – це сталий лексичний відповідник у мові перекладу, який зафіксований у словнику і точно відображає значення даного слова [4, с. 279].

У військовій сфері така відповідність забезпечується завдяки наявності стандартизованих довідників, глосаріїв, та офіційних документів, де терміни вже зафіксовані у певному вигляді. У контексті медіатекстів, де часто подається оперативна інформація про воєнні дії, звіти, повідомлення з фронту, брифінги та офіційні заяви, прямий переклад є зручним і доцільним інструментом. Перекладачі, які працюють із такими матеріалами, зазвичай спираються на офіційні джерела або терміносистему, запропоновану державними установами чи міжнародними організаціями (наприклад, НАТО, ООН, Міністерства оборони тощо). Наприклад, такі італійські військові терміни, як *soldato*, *esercito* та *bombardamento* мають чіткі відповідники в українській військовій термінології: *солдат*, *армія*, *бомбардування* [12].

В. І. Карабан класифікує елементи денотативної системи вихідної мови на дві основні групи. Перша група – це одиниці з перекладними еквівалентами, тобто слова та словосполучення, які вже мають усталені відповідники в цільовій мові. Такі одиниці можуть бути одно-

еквівалентними, коли мають лише один перекладний відповідник, або багатоеквівалентними, якщо допускають кілька можливих перекладів. Друга група включає безеквівалентні одиниці – терміни або слова, для яких у цільовій мові ще не існує усталеного відповідника [7, с. 279].

Основним методом перекладу однокоеквівалентних термінів є знаходження відповідного лексичного еквівалента в мові перекладу [4, с. 279]. В українській мові італійський термін *guerra* має лексичний еквівалент – *війна* [12]. Отже, слово *guerra* у реченні «... *per negoziare la fine della guerra*...» [23] має лише один доцільний переклад – «... домовитися про закінчення війни ...».

Переклад багатоеквівалентних термінологічних одиниць вимагає вміння вибрати найбільш доцільний варіант відповідно до контексту. Такі варіанти можуть бути закріплені в перекладних словниках як словникові варіантні відповідники [8, с. 68]. Наприклад, слово *assalto* в українській мові має два відповідника – *напад* [12] (загальний термін для будь-якої агресивної дії) та *штурм* [12] (це вид атаки, що означає інтенсивний і рішучий наступ) – які обираються в залежності від контексту. Так, у реченні «*Le nuove reclute di fanteria ucraine “si bloccano” di fronte all’assalto russo...*» [14, o/s] («Нові рекрути української ніхоти «застигли» перед штурмом росіян ...») слово *assalto* доцільніше перекласти як *штурм*, оскільки йдеться про психологічний або фізичний вплив на новобранців, які стикаються з дуже агресивним наступом противника.

Вибір перекладацького еквівалента базується на відповідності лексичних і граматичних значень слів у мовах, які беруть участь у перекладі, з урахуванням контексту, ситуації та фонових знань. Коли точний еквівалент терміна відсутній у словнику або немає варіантних відповідників для певного терміна в мові оригіналу, використовуються різні методи міжмовних трансформацій. Завдання перекладача полягає в правильному виборі належного методу для точного відтворення значення кожного терміна. Перекладацькою трансформацією називають зміни початкової одиниці або переналаштування якогось елементу для того, щоб зберегти в перекладі специфіку вираженого поняття [13]. Трансформації в перекладі поділяють на лексичні, лексико-семантичні, граматичні та стилістичні, і вони можуть поєднуватися, утворюючи складні комплексні трансформації [8, с. 68–69].

1. Лексичні трансформації. Калькування (дослівний або буквальний переклад) – це лексична трансформація, при якій переклад базується на перекладі складових частин слова чи фрази (наприклад, коренів, префіксів, суфіксів) або окремих лексем. При калькуванні кожен компонент складного терміну або виразу перекладається окремо відповідно до його значення в мові перекладу [4, с. 286]. Наприклад, за допомогою калькування італійський термін-сполучення *il veicolo corazzato da combattimento* перекладається як *бойова броньована машина*, оскільки італійське слово *il veicolo* означає *машина*, прикметник *corazzato* має значення *броньований*, а *da combattimento* вказує на призначення для бою, що в українській мові адаптується до *бойовий*.

Калькування можна використовувати лише в тому випадку, коли утворений таким чином перекладний відповідник не суперечить нормам вживання та сполучуваності слів в українській мові [4, с. 286].

Транскодування – це процес перекладу, при якому звукові або графічні форми слів з однієї мови передаються за допомогою абетки іншої мови. Існує чотири основних види транскодування: транскрибування, де передається звукова форма слова; транслітерування, де кожна літера вихідного слова передається по черзі; змішане транскодування, що поєднує транскрибування з елементами транслітерування; і адаптивне транскодування, при якому слово адаптується до граматичних чи фонетичних норм мови перекладу [4, с. 282].

При перекладі військової термінології з італійської мови на українську найчастіше використовується метод адаптивного транскодування. Це дозволяє зберегти основний зміст термінів, при цьому адаптуючи їх до мовних норм української мови. Наприклад, слово *sabotaggio* пере-

кладається *саботаж* і є яскравим прикладом адаптивного транскодування. У процесі адаптації відбувається певна модифікація і фонетичних елементів, і структури слова, щоб відповідати українським мовним нормам.

2. Лексико-семантичні трансформації. Модуляція або смисловий розвиток – це перекладацька трансформація, що полягає у заміні словникового відповідника контекстуальним, що є логічним розвитком або розширенням значення слова оригіналу [8, с. 70–71]. Такий підхід виправданий у випадках, коли буквальний переклад не відповідає нормам мови перекладу або звучить неприродно. Наприклад, у фразі «...sono piovuti razzi dell'esercito...» [14, o/s] («...ракети війська обрушилися...») дослівний переклад італійського ідіоматичного виразу *sono piovuti razzi* міг би звучати як *дощ з ракет* або *ракети падали як дощ*. Проте у перекладі використано варіант *ракети обрушилися*, що є результатом модуляції – логічного розширення значення оригінального виразу з метою адаптації його до норм української мови та кращого сприйняття читачем.

3. Граматичні трансформації. Трансформація перестановки, або пермутація, полягає у зміні порядку лексичних одиниць при перекладі. Це означає, що елементи змінюють свої місця, адаптуючись до структури мови перекладу. Зазвичай така трансформація застосовується під час перекладу словосполучень чи фраз [4, с. 314; 8, с. 71]. Наприклад, у фразі «...utilizzando 124 bombe aeree guidate...» [14, o/s] («...використання 124 керованих авіаційних бомб...») словосполучення *bombe aeree guidate* дослівно буде перекладатися як *бомби авіаційні керовані*. Оскільки в словосполученнях в італійській мові прикметники, як правило, йдуть після іменників, а в українській мові прикметники часто стоять перед іменниками, фраза перекладається як *керовані авіаційні бомби*, де порядок слів змінений відповідно до норм української мови.

Перестановка передбачає зміну розташування мовних одиниць у перекладеному тексті в порівнянні з оригіналом. Найпоширеніший випадок – це зміна порядку слів у словосполученнях та фразах. В українській мові останнє місце в реченні займає слово, яке є новим за змістом і вперше згадується в контексті [8, с. 71].

4. Лексико-граматичні трансформації. Слід зазначити, що зміст будь-якого тексту складається з двох рівнів: експліцитного (явно вираженого) та імпліцитного (прихованого, не вираженого безпосередньо). У процесі перекладу відбувається динамічна взаємодія між цими рівнями: окремі елементи експліцитного змісту можуть переходити в імпліцитну форму, тоді як деякі імпліцитні значення, навпаки, розгортаються й набувають експліцитного вираження в тексті перекладу. Саме з цим пов'язане явище додавання, яке належить до лексико-граматичних трансформацій у перекладі [4, с. 308].

Трансформація додавання передбачає включення до перекладу лексичних одиниць, які відсутні в оригінальному тексті, з метою точнішої передачі його змісту та/або дотримання мовних і комунікативних норм, притаманних культурі мови перекладу [4, с. 308]. Наприклад, у фразі «...di essere molto utili nel fuoco di controbbatteria...» [14, o/s] термін *fuoco di controbbatteria* буде перекладатися як *контрбатареїний вогонь*. Для кращого сприйняття читачем, варто уточнити, що йдеться саме про вогонь артилерії. Тому, за допомогою трансформації додавання, фінальний варіант перекладу матиме такий вигляд: «...будуть дуже корисні для контрбатареїного вогню артилерії...».

Важливо підкреслити, що в такому випадку загальний зміст оригіналу не змінюється: перекладач нічого не додає «від себе» і не змінює авторське повідомлення, а лише розкриває не виражену інформацію, закладену автором у вихідному тексті [4, с. 308].

Описовий переклад – це метод, який використовують для перекладу лексичних одиниць, що позначають певні поняття вихідної мови, які відсутні у мові перекладу. При використанні цього методу конкретне слово, словосполучення чи термін замінюється на словосполучення мовою перекладу, що адекватно передає його значення. Це дозволяє зберегти точність передачі змісту, забезпечуючи зрозумілість для цільової аудиторії [4, с. 297]. Наприклад, італійський

термін *l'operazione "cumulativa"* [14, o/s] може перекладатися як *операція накопичення*, адже слово *cumulativo* означає «той, що накопичує» [2]. Однак такий варіант перекладу може бути незрозумілим аудиторії, тому за допомогою описового перекладу цей термін доцільно перекласти як *операція з поступовим накопиченням тиску для прориву оборони*.

Основні вимоги до описового перекладу: 1) точність передачі основного змісту поняття, позначеного неологізмом, 2) уникнення надмірної деталізації, 3) простота синтаксичної структури. Описовий переклад має бути достатньо загальним, щоб передавати всі ключові характеристики оригінального терміна без ускладнень. Перед застосуванням описового перекладу слід перевірити, чи є відповідний термін у мові перекладу. Це дозволяє уникнути появи дублетів і забезпечити точність термінології [4, с. 297].

Перевагою описового перекладу є більша прозорість значення неологізму, що дозволяє читачу легко зрозуміти новий термін. Однак цей метод має й недоліки: 1) можливість неточного або нечіткого тлумачення, 2) порушення принципу стислості термінів, що зменшує їх дериваційний потенціал, тобто можливість утворення похідних термінів [4, с. 298].

Результати дослідження. Загалом нами було опрацьовано 8 статей обсягом 4 280 слів з онлайн-ресурсів *Il Fatto Quotidiano* та *Il Grand Continent*, у яких виявлено 162 терміни, що стосуються військової сфери (додатки 1, 2). Із загальної кількості термінів 76 були перекладені за допомогою прямого перекладу, тобто використання словникового відповідника, що підтверджує те, що військова термінологія є усталеною. На рис.1 представлено кількісні підрахунки застосування різних методів перекладу військової термінології з італійської мови на українську.

Рис. 1. Аналіз використання методів перекладу у дослідженні онлайн-видань

Метод калькування був використаний у 40 випадках, переважно для термінів-словосполучень, які складаються з кількох слів та разом формують стійке поняття. Транскодування (8 термінів), а також один із його видів – транслітерація у поєднанні зі словниковим відповідником (13 термінів) – застосовувалися переважно для передачі назв озброєння та техніки. У 7 випадках була використана трансформація модуляції – заміна словникового відповідника контекстуальним, що зумовлено особливостями медіатекстів, де часто вживаються сленг, метафори та інші стилістичні засоби, які надають тексту емоційного забарвлення. Для пояснення складних понять, які можуть бути незрозумілими широкій аудиторії або не мають відповідників у мові перекладу, було застосовано описовий переклад (10 термінів). Ще 6 термінів перекладено

шляхом поєднання калькування та описового перекладу: калькування дозволяє зберегти стилістичне забарвлення терміна, а описовий переклад забезпечує його зрозумілість для читача. Також у 2 випадках використано трансформацію додавання, яка була виправдана необхідністю зробити імпліцитну інформацію більш явною.

Висновки. Заглиблення в етапи становлення та розвитку військової термінології в українській та італійській мовах допомогло виявити спільні та відмінні риси, а також вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на її розвиток. Визначено, що українська військова термінологія формувалася в кілька етапів – від давньої писемності до сучасного періоду, проходячи етапи запозичень, стандартизації та національного відродження. Італійська військова термінологія, у свою чергу, демонструє зв'язок із національною ідентичністю, розвитком технологій та процесами уніфікації, що забезпечує її гнучкість та структурованість.

Переклад військових термінів є складною лінгвістичною задачею, яка вимагає високої точності, уніфікації термінів і врахування контексту. Для перекладу термінів, які мають лексичний еквівалент у мові перекладу, використовується прямий переклад (словниковий відповідник). Однак перекладач може стикнутися з такими труднощами, як багатозначність, варіативність і відсутність прямих відповідників у словниках. У таких випадках застосовуються методи міжмовних трансформацій. Зокрема, лексичні трансформації (калькування, транскодування) дозволяють зберігати термінологічну форму, тоді як лексико-семантичні (модуляція) адаптують термін до мовних норм і смислових особливостей цільової мови. Граматичні та лексико-граматичні трансформації (пермутація, описовий переклад) забезпечують синтаксичну коректність і смислову точність у тих випадках, коли прямий переклад є неможливим або небажаним.

Окрему увагу було приділено трансформації перестановки, яка була застосована при перекладі майже половини військових термінів. Це пояснюється синтаксичними відмінностями між українською та італійською мовами: в італійській мові прикметник зазвичай розташовується після іменника, тоді як в українській – навпаки. Пермутація дозволила зберегти граматичну й стилістичну правильність перекладу відповідно до норм української мови.

Таким чином, дослідження не лише підтвердило необхідність гнучкого підходу до перекладу військових термінів, а й продемонструвало ефективність поєднання різних перекладацьких методів для досягнення точності, зрозумілості та адекватності перекладу у фаховому контексті.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо у порівняльному аналізі військової термінології журналів *Il Fatto Quotidiano*, *Il Grand Continent*, інших італійських видань, як способу формування італійської свідомості щодо російсько-української війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Литовченко І. О. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія / відп. ред. проф. Ж. В. Колоїз, Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с. <https://doi.org/10.31812/0564/515>
2. Treccani (Електронна енциклопедія). URL: <https://www.treccani.it> (дата звернення 20.11.2025)
3. Grassi G. Dizionario militare italiano. /con tipi di G.Pomba, Torino: Società Tipografica-Libraria, 1833. Volumi 1–4. 592 p. URL: https://archive.org/details/bub_gb_pIS80eTUS0sC (дата звернення 20.11.2025)
4. Buono B. L'invenzione linguistica nel lessico italiano della Grande Guerra. Caproni e Fiffhaus. Revista de la Sociedad Española de Italianistas. 2018. Vol. 12. P. 157–169. URL: <https://revistas.usal.es/dos/index.php/1576-7787/article/view/20501> (дата звернення 20.11.2025)
5. Tagliatela A. Common sense, Common understanding: La standardizzazione della terminologia militare in ambito NATO. Rivista Militare. 2022. № 1. P. 40–43. URL: <https://www.researchgate.net/publication/359209801> (дата звернення 20.11.2025)
6. Коваленко А. Я. Науково-технічний переклад : навч. посіб. для шкіл з поглибленим вивченням англійської мови, профільних класів та загальноосвіт. закладів технічного спрямування. 2-ге вид., випр. Тернопіль : Видавництво Карп'юка, 2004. 258 с.

7. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с. URL: http://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/Karaban_2004_576.pdf (дата звернення 20.11.2025)
8. Фурт Д. В., Дмитрук Л. А. Термінологія : навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2020. 172 с. URL: http://elibrary.donnuet.edu.ua/1984/1/2020_NP_Furt_Terminologhii.pdf (дата звернення 20.11.2025)
9. Рабійчук Л. С., Наконечна А. О. Теорія перекладу : навч. посіб. Хмельницький : Видавництво НАД-ПСУ, 2017. 224 с. URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/3133/1/teorija_perekladu_2017.pdf (дата звернення 20.11.2025)
10. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Укр. енциклопедія, 2004. 824 с.
11. Пуц О. М., Гасюк Н. В. Особливості перекладу військової термінології. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2022. № 58. С. 305–308. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.68>
12. Таланов О. С. Італійсько-український, українсько-італійський словник : понад 100 000 слів і словосполучень. К. : Арії, 2020. 544 с.
13. Ткачук Т. І., Паславська І. Б. Застосування перекладацьких трансформацій з метою досягнення еквівалентності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2017. № 31, т. 3. С. 157–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2017_31%283%29__43 (дата звернення 20.11.2025)
14. Il Fatto Quotidiano (Онлайн-видання). URL: <https://www.ilfattoquotidiano.it> (дата звернення 20.11.2025)

Дата надходження статті: 17.11.2025

Дата прийняття статті: 15.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'25:791.43

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-24>

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ВІДТВОРЕННІ АМЕРИКАНСЬКИХ РЕАЛІЙ ФІЛЬМІВ КІНОСТУДІЇ WALT DISNEY

TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN THE RENDERING OF AMERICAN REALIA IN WALT DISNEY STUDIO FILMS

Крилова Т. В.,

orcid.org/0000-0002-9438-1056

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології і перекладу

Державного некомерційного підприємства

«Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Сімончук Ю. С.,

orcid.org/0009-0001-9889-2398

студентка кафедри англійської філології і перекладу

Державного некомерційного підприємства

«Державний університет «Київський авіаційний інститут»

У статті здійснено комплексний аналіз особливостей та труднощів перекладу американських реалій, представлених в анімаційних фільмах кіностудії Walt Disney, які є важливим джерелом культурної комунікації та відображають побут, ментальність, цінності й соціальні стереотипи США.

Дослідження ґрунтується на аналізі українських перекладів таких анімаційних фільмів, як «Моана», «Король Лев», «Рапунцель: Заплутана історія», «Крижане серце» та «Зоотрополіс». Проаналізовано систематичне застосування комплексу міжмовних перетворень – перекладацьких трансформацій, спрямованих на досягнення еквівалентності за умов відсутності прямих відповідників культурно-маркованих одиниць у цільовій мові.

Вибір конкретних трансформацій визначається типом реалій, їхнім функціональним навантаженням у наративі, ступенем візуалізації, цільовою аудиторією та загальною перекладацькою стратегією. Ідентифіковано застосування лексичних трансформацій, що включають транскрипцію, транслітерацію та калькування, які забезпечують фонетичне та графічне відтворення реалій або збереження їхньої внутрішньої форми.

Для забезпечення зрозумілості та семантичної точності активно застосовуються лексико-граматичні трансформації. З метою забезпечення прагматичного ефекту використовується комплекс прагматичних трансформацій: функціональна заміна, адаптація, компенсація та комплексні трансформації.

Зроблено висновок, що ефективність перекладу американських реалій залежить від здатності перекладача обрати оптимальну комбінацію трансформацій, яка забезпечує баланс між збереженням культурної специфіки оригіналу та створенням тексту, доступного та привабливого для української аудиторії.

Доведено, що трансформаційний підхід сприяє не лише адекватному відтворенню змісту, але й збагаченню цільової культури через інтеграцію нових концептів та лінгвістичних моделей. Найбільш ефективними, з погляду збереження емоційного та гумористичного впливу, визнано описовий переклад, адаптацію та компенсацію.

Ключові слова: реалія, переклад, трансформація, Disney, культурна адаптація, локалізація.

The article presents a comprehensive analysis of the characteristics and challenges associated with the translation of American realia featured in animated films by Walt Disney Studios. These films serve as a significant source of cultural communication and reflect the everyday life, mentality, values, and social stereotypes of the United States. The relevance of the research is determined by the need to ensure high-quality dubbing for the

target audience, which requires translators to employ not only linguistic accuracy but also cultural creativity and adaptation.

The research is based on an analysis of the Ukrainian translations of several animated films, including *Moana*, *The Lion King*, *Tangled*, *Frozen*, and *Zootopia*. The study systematically analyzes the application of a complex set of interlingual transformations – translation transformations – aimed at achieving equivalence in conditions where direct correspondences for culturally marked units are absent in the target language.

The selection of specific transformations is determined by the type of realia, its functional load within the narrative, the degree of its visualization, the target audience, and the overall translation strategy. The analysis highlights the systematic use of a wide range of lexical, lexico-grammatical, and pragmatic transformations to ensure the adequate reproduction of culturally specific information.

It is concluded that the effectiveness of translating American realia depends on the translator's ability to choose the optimal combination of transformations, which ensures a balance between preserving the cultural specificity of the original and creating a text that is accessible and appealing to the Ukrainian audience. It is demonstrated that the transformational approach contributes not only to the adequate reproduction of content but also to the enrichment of the target culture through the integration of new concepts and linguistic models.

Key words: realia, translation, transformation, Disney, cultural adaptation, localization.

Постановка проблеми. Американські реалії часто не мають однозначних відповідників в українській мові, що вимагає від перекладача вибору правильної трансформації. Оскільки анімаційні фільми орієнтовані на широку аудиторію, вибір трансформацій ускладнюється необхідністю забезпечити зрозумілість, зберігаючи при цьому гумор та емоційний колорит оригіналу. Додатковим викликом є технічні обмеження дубляжу, такі як необхідність синхронізації тексту та збереження часових лімітів. Таким чином, постає наукова проблема визначення найбільш ефективного набору перекладацьких трансформацій та стратегій, що забезпечують оптимальний баланс між збереженням автентичності американських реалій та їхньою успішною культурною адаптацією для української аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання перекладу реалій, зокрема в аудіовізуальній сфері, є предметом уваги багатьох науковців. А. П. Мельник у дисертаційному дослідженні розглядала лінгвокультурні особливості перекладів сучасних анімаційних фільмів. Стратегії добору ліпсик-відповідників в українському дубляжі англomовних анімаційних фільмів досліджувала О. В. Полякова. Лінгвістичні особливості перекладу англomовних анімаційних фільмів аналізувала А. В. Советна. Перекладацькі трансформації у процесі перекладу англomовних анімаційних фільмів українською мовою стали об'єктом дослідження О. О. Тищенко. Незважаючи на значну увагу до проблем аудіовізуального перекладу, комплексний аналіз застосування широкого спектру перекладацьких трансформацій саме при відтворенні американських реалій у фільмах кіностудії Walt Disney з урахуванням лінгвокультурної специфіки української аудиторії потребує подальшого вивчення.

Метою статті є аналіз та класифікація основних перекладацьких трансформацій, застосованих в українських перекладах анімаційних фільмів кіностудії Walt Disney, для відтворення американських реалій та визначення їхньої ефективності в контексті збереження культурного колориту оригіналу та забезпечення адекватності для цільової аудиторії.

Виклад основного матеріалу. Анімаційні фільми студії Walt Disney є не лише розважальним продуктом, але й потужним інструментом культурної комунікації. Вони насичені американськими реаліями, що відображають побут, ментальність, цінності й соціальні стереотипи США. Під час перекладу таких реалій перекладач стикається з подвійним завданням: зберегти зміст і гумор оригіналу, водночас зробивши його доступним для українського глядача – зокрема для дитячої аудиторії.

Перекладацькі трансформації при відтворенні американських реалій в українських перекладах анімаційних фільмів кіностудії Walt Disney представляють собою комплекс міжмовних перетворень, спрямованих на досягнення еквівалентності перекладу за умов відсутності прямих відповідників культурно-маркованих одиниць у цільовій мові. Аналіз українських пере-

кладів фільмів «Моана», «Король Лев», «Рапунцель: Заплутана історія», «Крижане серце» та «Зоотрополіс» виявляє систематичне застосування лексичних, граматичних та лексико-граматичних трансформацій, що забезпечують адекватне відтворення американських реалій з урахуванням лінгвокультурної специфіки цільової аудиторії та технічних особливостей аудіовізуального перекладу.

Транскрипція як перекладацька трансформація забезпечує фонетичне відтворення американських реалій із максимальним збереженням їхнього звукового образу [1, с. 85]. В українському перекладі анімаційних фільмів Disney транскрипція застосовується переважно для передачі власних назв, топонімів та інших ономастичних одиниць, що не мають семантичного навантаження або мають високий ступінь інтернаціоналізації. У «Моані» імена персонажів *Moana*, *Maui*, *Tala*, *Te Fiti* відтворено як *Моана*, *Мауї*, *Тала*, *Те Фімі*, що зберігає полінезійський звуковий колорит, адаптований в американській версії. У «Зоотрополісі» назва міста *Zootopia* передана як *Зоотрополіс*, а імена головних персонажів *Judy Hopps* та *Nick Wilde* транскрибовані як *Джуді Гоннс* та *Нік Вайлд*. Транскрипція сприяє збереженню культурної специфіки оригіналу, проте може створювати фонетичні конструкції, незвичні для української мови, що вимагає додаткової адаптації для забезпечення природності звучання.

Транслітерація як перекладацька трансформація забезпечує графічне відтворення американських реалій літерами української абетки без урахування фонетичних особливостей. Ця трансформація застосовується для відтворення реалій, що мають усталену традицію передачі в українській мові, або в ситуаціях, коли фонетична точність менш важлива за впізнаваність графічної форми. У «Крижаному серці» назви норвезьких локацій, адаптовані в американській версії, передані через транслітерацію: *Arendelle* – *Ерендел* (з адаптацією подвоєння приголосних відповідно до норм української мови). У «Королі Леві» ім'я *Simba* транслітеровано як *Сімба* (замість фонетично точнішого «Сімбе»), що відповідає усталеній традиції передачі цього імені в українській культурі. Транслітерація зазвичай поєднується з елементами транскрипції, утворюючи змішані форми транскодування, що забезпечують оптимальний баланс між фонетичною точністю та графічною впізнаваністю.

Калькування як перекладацька трансформація передбачає дослівний переклад структурних компонентів американських реалій, що дозволяє зберегти їхню внутрішню форму та семантичну мотивацію. В українському перекладі анімаційних фільмів Disney калькування застосовується для відтворення складних назв, неологізмів та okazіоналізмів, семантика компонентів яких є значущою для розуміння наративу. У «Зоотрополісі» назви районів міста *Rainforest District*, *Tundratown*, *Sahara Square* перекладені як *Район Тропічних лісів*, *Тундрагаун*, *Сахара-Сквер*, що частково зберігає структуру оригіналу, але з адаптацією до норм української мови. У «Рапунцель: Заплутаній історії» назва таверни *The Snuggly Duckling* перекладена як «Затишне Каченя» – калька, що зберігає образність оригіналу та контраст між «затишною» назвою і «незатишним» закладом. Калькування часто комбінується з іншими трансформаціями для забезпечення природності звучання та візуальної когерентності в контексті анімаційного фільму.

Конкретизація як перекладацька трансформація передбачає заміну слова або словосполучення вихідної мови з ширшим значенням на слово або словосполучення цільової мови з вузьким значенням. Ця трансформація застосовується для уточнення американських реалій, семантичні поля яких не повністю збігаються з українськими відповідниками. У «Зоотрополісі» англійське слово *law enforcement*, що має широке значення правоохоронної діяльності, у контексті роботи головної героїні конкретизоване як «*поліцейська служба*», що точніше відповідає українським реаліям правоохоронної системи. У «Моані» англійське слово *navigator*, що використовується для опису традиційного полінезійського мореплавства, конкретизоване як «*мореплавець-навігатор*», що підкреслює специфічний характер цієї діяльності в контексті полінезійської культури. Конкретизація дозволяє уточнити семантичні нюанси американських реалій та адаптувати їх до системи понять, знайомих українській аудиторії.

Генералізація як перекладацька трансформація передбачає заміну слова або словосполучення вихідної мови з вузьким значенням на слово або словосполучення цільової мови з ширшим значенням. Ця трансформація застосовується для відтворення американських реалій, що можуть бути незрозумілими для української аудиторії через їхню вузьку культурну специфічність [2, с. 112]. У «Зоотрополісі» американська реалія *precinct* (поліцейська дільниця в адміністративній системі США) генералізована до «*поліцейського відділку*» – ширшого поняття, знайомого українській аудиторії. У «Рапунцель: Заплутаній історії» специфічні види американських солодошів, згадувані в оригінальній пісні, генералізовані до загальної категорії «солодошів», що сприяє ритмічності пісенного перекладу без втрати ключової інформації. Генералізація забезпечує зрозумілість перекладу для широкої аудиторії, проте може призводити до втрати культурно-специфічної інформації, що в контексті анімаційних фільмів часто компенсується візуальним рядом.

Модуляція як перекладацька трансформація передбачає заміну слова або словосполучення вихідної мови на слово або словосполучення цільової мови, значення яких виводиться логічно із значення вихідної одиниці. Ця трансформація застосовується для відтворення американських реалій, дослівний переклад яких може створювати незрозумілі або неприродні конструкції в українській мові. У «Крижаному серці» фраза *ice business* (льодовий бізнес), що описує традиційний промисел заготівлі льоду, модульована як «*льодоруб*» – професія, логічно пов'язана з цим видом діяльності в українському контексті. У «Зоотрополісі» американський ідіоматичний вираз *to pull strings* (використовувати зв'язки, впливати) модульований як «*зателефонувати потрібним людям*», що експлікує механізм використання впливу, зрозумілий для української аудиторії. Модуляція забезпечує логічну адаптацію американських реалій до українського культурного контексту, зберігаючи їхню функціональну роль у наративі.

Описовий переклад як перекладацька трансформація передбачає заміну американської реалії на словосполучення, що експлікує її сутнісні ознаки та функції. Ця трансформація застосовується для відтворення реалій, що не мають еквівалентів у цільовій мові та потребують пояснення для розуміння їхньої ролі в наративі. У «Моані» полінезійський культурний концепт *wayfinding* (традиційна навігація за зірками, течіями та іншими природними ознаками), адаптований в американській версії, перекладений описово як «*знаходження шляху за зірками*» – конструкція, що розкриває сутність цієї практики для української аудиторії. У «Зоотрополісі» американська реалія *rawpsicle* (неологізм, утворений від *raw* + *popsicle*) перекладена описово як «*льодяник на паличці*», з подальшим контекстуальним уточненням його специфіки через діалоги персонажів. Описовий переклад забезпечує розуміння функціональної ролі реалій, проте може призводити до ускладнення синтаксичної структури та збільшення обсягу тексту, що є проблематичним в умовах часових та просторових обмежень аудіовізуального перекладу.

Функціональна заміна як перекладацька трансформація передбачає використання в перекладі реалії цільової культури, що виконує аналогічну функцію в контексті наративу. Ця трансформація застосовується для відтворення американських реалій, функціональні аналоги яких існують в українській культурі та є більш зрозумілими для цільової аудиторії. У «Зоотрополісі» американська реалія *DMV* (*Department of Motor Vehicles*) замінена на українську «*МРЕВ*» (*Міжрайонний реєстраційно-екзаменаційний відділ*) – установу з аналогічними бюрократичними функціями, що забезпечує збереження комічного ефекту сцени з повільними працівниками-лінивцями. У «Крижаному серці» американська інтерпретація скандинавського різдвяного фольклорного персонажа *troll* функціонально замінена на більш звичного для української аудиторії «*троля*» – міфологічну істоту, що має подібні характеристики в українському фольклорі. Функціональна заміна сприяє кращому розумінню та емоційному сприйняттю перекладу, проте може призводити до надмірної доместикації та втрати культурної специфіки оригіналу.

Адаптація як перекладацька трансформація передбачає заміну американської реалії на реалію української культури, що викликає аналогічні асоціації та емоції. Ця трансформація засто-

совується для відтворення культурно-специфічних елементів, що мають сильне конотативне навантаження та потенційно незрозумілі для цільової аудиторії. У «Зоотрополісі» американські кримінальні сленгові вирази, що характеризують персонажа містера Біга, адаптовані до українського кримінального жаргону, що створює еквівалентний ефект соціальної маркованості. У «Королі Леві» американські гумористичні вирази Тимона і Пумби адаптовані до українських гумористичних традицій, що забезпечує еквівалентний комічний ефект для цільової аудиторії [3, с. 93]. Адаптація сприяє емоційній близькості перекладу до цільової аудиторії, проте може призводити до культурного дисонансу, особливо якщо адаптовані елементи контрастують з візуальним рядом, що зберігає культурну специфіку оригіналу.

Компенсація як перекладацька трансформація передбачає відтворення смислових елементів американських реалій, втрачених при перекладі в одному місці тексту, через інші засоби в іншому місці тексту. Ця трансформація застосовується для збереження загального культурного колориту та експресивності оригіналу в умовах неможливості точного відтворення окремих реалій. У «Зоотрополісі» втрата культурних конотацій при перекладі деяких американських ідіом компенсується через додавання експресивних елементів у інших фрагментах діалогу, що зберігає загальний стилістичний тон оригіналу. У «Моані» неможливість точного відтворення полінезійських культурних референцій, адаптованих в американській версії, компенсується через додаткові візуальні підказки та модифікацію діалогів, що полегшують розуміння культурного контексту. Компенсація забезпечує збалансоване відтворення культурно-специфічної інформації та експресивності оригіналу, що є особливо важливим у контексті аудіовізуального перекладу, де взаємодіють вербальні та невербальні компоненти.

Емфатизація як перекладацька трансформація передбачає підсилення експресивності при перекладі американських реалій для забезпечення еквівалентного прагматичного впливу на цільову аудиторію. Ця трансформація застосовується для відтворення культурно-специфічних елементів, емоційне навантаження яких може бути недостатньо зрозумілим для української аудиторії без додаткового підсилення. У «Зоотрополісі» сленгові вирази, що характеризують емоційний стан персонажів у стресових ситуаціях, перекладені з підвищенням рівня експресивності через використання емоційно забарвленої лексики, характерної для української розмовної мови. У «Крижаному серці» пісенні номери, що містять американські культурні конотації, перекладені з підсиленням емоційної виразності через додаткові стилістичні засоби, доступні в українській поетичній традиції. Емфатизація сприяє збереженню емоційного впливу оригіналу на цільову аудиторію, проте може призводити до стилістичної невідповідності, якщо надмірно порушує баланс експресивності, встановлений в оригіналі.

Нейтралізація як перекладацька трансформація передбачає зниження експресивності та культурної маркованості при перекладі американських реалій для забезпечення їх зрозумілості для широкої української аудиторії. Ця трансформація застосовується для відтворення елементів з високою культурною специфічністю, що не є ключовими для розуміння наративу. У «Зоотрополісі» специфічні американські культурні референції в другорядних репліках персонажів нейтралізовані для збереження динаміки діалогу без створення бар'єрів для розуміння. У «Рапунцель: Заплутаній історії» деякі американські ідіоматичні вирази, що містять культурно-специфічні компоненти, нейтралізовані через використання загальнозрозумілих конструкцій, що зберігають основний смисл, але втрачають культурну маркованість. Нейтралізація забезпечує доступність перекладу для широкої аудиторії, проте може призводити до стилістичного збіднення тексту та втрати культурної автентичності оригіналу.

Додавання як перекладацька трансформація передбачає включення в переклад додаткових елементів, відсутніх в оригіналі, для експлікації імпліцитної інформації, пов'язаної з американськими реаліями. Ця трансформація застосовується для полегшення розуміння культурно-специфічних елементів, фонові знання про які можуть бути відсутні в українській аудиторії. У «Моані» культурно-специфічні полінезійські терміни, адаптовані в американ-

ській версії, супроводжуються додатковими пояснювальними елементами в репліках персонажів: *tapa* – «*тапа, священна тканина*». У «Зоотрополісі» культурні алюзії, зрозумілі для американської аудиторії, експлікуються через додаткові репліки персонажів, що створюють необхідний контекст для їх розуміння. Додавання забезпечує культурну адаптацію тексту для цільової аудиторії, проте може призводити до перевантаження перекладу надлишковою інформацією та порушення часових обмежень, характерних для аудіовізуального перекладу [4, с. 98].

Вилучення як перекладацька трансформація передбачає опущення в перекладі надлишкових або потенційно незрозумілих елементів, пов'язаних з американськими реаліями. Ця трансформація застосовується для оптимізації тексту перекладу з урахуванням часових та просторових обмежень аудіовізуального формату. У «Зоотрополісі» деякі культурно-специфічні деталі, що супроводжують основні американські реалії, вилучені для забезпечення лаконічності діалогів та їх синхронізації з анімаційним рядом. У «Крижаному серці» окремі культурні референції в пісennих номерах вилучені для збереження ритмічної структури та мелодійності української версії. Вилучення сприяє динамічності та природності перекладу, проте може призводити до втрати культурної глибини та нюансів оригіналу, особливо якщо вилучені елементи мають символічне або алюзивне значення в структурі наративу.

Комплексні трансформації при перекладі американських реалій передбачають одночасне застосування кількох перекладацьких прийомів для забезпечення адекватного відтворення культурно-специфічних елементів з урахуванням їхнього функціонального навантаження та особливостей цільової аудиторії. У «Зоотрополісі» неологізм *rawpsicle* перекладений із застосуванням комплексної трансформації, що поєднує елементи калькування, компенсації та мовної гри: «*мороз-иво*» – креативна адаптація, що зберігає ігровий компонент оригіналу через графічне виділення морфеми «мороз» дефісом. У «Моані» полінезійські культурні концепти, адаптовані в американській версії, перекладені з використанням комбінації транскрипції, додавання та контекстуальної адаптації, що забезпечує їхнє розуміння українською аудиторією при збереженні культурної автентичності. Комплексні трансформації відображають багатовимірність перекладацького процесу та необхідність системного підходу до відтворення американських реалій у контексті анімаційних фільмів, орієнтованих на глобальну аудиторію.

Аналіз перекладацьких трансформацій при відтворенні американських реалій в українських перекладах анімаційних фільмів кіностудії Walt Disney демонструє їхню взаємопов'язаність та обумовленість комплексом лінгвістичних, культурологічних та технічних факторів. Вибір конкретних трансформацій визначається типом реалій, їхнім функціональним навантаженням у наративі, ступенем візуалізації, цільовою аудиторією та загальною перекладацькою стратегією. Ефективність перекладу американських реалій залежить від здатності перекладача обрати оптимальну комбінацію трансформацій, що забезпечить баланс між збереженням культурної специфіки оригіналу та створенням тексту, доступного та привабливого для української аудиторії. Трансформаційний підхід до перекладу реалій сприяє не лише адекватному відтворенню змісту та форми оригіналу, але й збагаченню цільової культури через інтеграцію нових концептів, образів та лінгвістичних моделей, що розширюють культурні горизонти української аудиторії та сприяють міжкультурному діалогу.

Висновки. Отже, переклад американських реалій у мультфільмах Walt Disney потребує не лише лінгвістичної точності, а й культурної креативності. Завдання перекладача – створити еквівалентну емоційну реакцію в українського глядача, навіть якщо для цього потрібно відступити від буквального змісту. Найефективнішими трансформаціями у таких випадках є описовий переклад, адаптація та компенсація, які дозволяють передати гумор, стиль і чарівність Disney-світу, зберігаючи національний колорит українського дубляжу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельник А. П. Лінгвокультурні особливості перекладів сучасних анімаційних фільмів (на матеріалі української, німецької та англійської мов): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2013. 219 с.
2. Полякова О. В. Стратегії добору ліпсик-відповідників в українському дубляжі англійських анімаційних фільмів: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Полякова Оксана Вікторівна. Одеса, 2015. 262 с.
3. Советна А. В. Лінгвістичні особливості перекладу англійських анімаційних фільмів (на матеріалі анімаційного фільму "Inside Out"). *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 5. Т. 2. С. 91–95.
4. Тищенко О. О. Перекладацькі трансформації у процесі перекладу англійських анімаційних фільмів українською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. Вип. 40. Т. 3. С. 97–100.
5. Зоотрополіс / реж. Байрон Говард, Річ Мур; дубляж українською мовою здійснено студією Le Doyen. США: Walt Disney Animation Studios, 2016. 108 хв. Анімаційний фільм.
6. Король Лев / реж. Роджер Аллерс, Роб Мінкофф; дубляж українською мовою здійснено студією Le Doyen. США: Walt Disney Pictures, 1994. 88 хв. Анімаційний фільм.
7. Крижане серце / реж. Кріс Бак, Дженніфер Лі; дубляж українською мовою здійснено студією Le Doyen на замовлення Disney Character Voices International. США: Walt Disney Animation Studios, 2013. 102 хв. Анімаційний фільм.
8. Моана / реж. Рон Клементс, Джон Маскер ; дубляж українською мовою здійснено студією Le Doyen на замовлення Disney Character Voices International. США : Walt Disney Animation Studios, 2016. 107 хв. Анімаційний фільм.
9. Рапунцель: Заплутана історія / реж. Нейтан Грено, Байрон Говард; дубляж українською мовою здійснено студією Le Doyen. США: Walt Disney Animation Studios, 2010. 100 хв. Анімаційний фільм.
10. Frozen / directed by Chris Buck, Jennifer Lee. USA: Walt Disney Animation Studios, 2013. 102 min. Animated film.
11. Moana / directed by Ron Clements, John Musker. USA: Walt Disney Animation Studios, 2016. 107 min. Animated film.
12. Tangled / directed by Nathan Greno, Byron Howard. USA: Walt Disney Animation Studios, 2010. 100 min. Animated film.
13. The Lion King / directed by Roger Allers, Rob Minkoff. USA: Walt Disney Pictures, 1994. 88 min. Animated film.
14. Zootopia / directed by Byron Howard, Rich Moore. USA: Walt Disney Animation Studios, 2016. 108 min. Animated film.

Дата надходження статті: 11.11.2025

Дата прийняття статті: 08.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 821.133.1: 82-31(Д'Авеніа)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-25>

ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ОСОБИСТІСНИЙ ВИБІР УЧНЯ-ПІДЛІТКА У РОМАНІ А. Д'АВЕНІА «ПЕРЕКЛИЧКА»

IDENTITY AND PERSONAL CHOICE OF A TEENAGE STUDENT IN A. D'AVENIA'S NOVEL «THE ROLL CALL»

Кушнір І. Б.,

orcid.org/0000-0001-5812-2543

Web of Science Researcher ID: OXB-7482-2025

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри світової літератури

Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню комунікації підлітків-учнів та вчителя, що стають центром нарації, монологує чи діалогізує для показу сучасних проблем шкільної освіти Італії (і не тільки!). Дослідження здійснене на прикладі роману відомого сучасного італійського письменника і педагога А. д'Авеніа «Перекличка» (2020), що раніше не ставала об'єктом вивчення в українському літературознавстві. А. д'Авеніа має на меті простежити різні долі травмованих персонажів-підлітків, процес їхнього становлення як повноцінної особистості і вихід із травм підлітковості завдяки педагогічній майстерності їхнього вчителя Гомера Ромео. Акцентовано, що за своєчасної допомоги вчителя всі так звані «проблемні підлітки-другорічники» здатні подолати підлітковий травматизм і надалі стати успішними, усвідомивши себе через любов і прийняття іншими.

Вчитель Ромео постає як педагог-новатор, де його фізична вада – сліпота – є символічною та допомагає власне слухати і почути учнів. Він вважає за потрібне не тільки викладати основи природничих наук, а пізнати кожного із своїх учнів-підлітків за іменем, його звучанням, його особистісними характеристиками. Для цього Гомер Ромео застосовує педагогічний прийом «перекличка», даючи можливість кожному із учнів висловитися, роблячи акцент на імені як синонімі особистості. Констатуємо, що А. д'Авеніа пропагує формування позитивного образу Вчителя з великої літери на прикладі персонажа Гомера Ромео, що, застосовуючи особистісний підхід до кожного учня («перекличка», синонімізуючи ім'я та особистість), сприяє відновленню людяності та довіри у стосунках «учитель – учень».

На прикладі роману «Перекличка» доведено, що шкільна освіта потребує оновлення і змін, прямує у ХХІ ст. до впровадження концепту «школа-як-радість» засобами емпатії, турботи та пошуку вирішення та подолання проблем підлітків.

Ключові слова: педагогічний роман, підліток, вчитель, концепт школа-як-радість, педагогічна майстерність, особистісний навчання.

The article is devoted to the study of communication between teenage students and a teacher, who became the centre of the narrative, monologuing or dialoguing to show the current problems of school education not only in Italy. The study is based on the novel «Roll Call» (2020) by the well-known contemporary Italian writer and educator A. D'Avenia, which has not previously been the subject of study in Ukrainian literary criticism. The writer aimed to trace the different fates of traumatised teenage characters, the process of their development into fully-fledged personalities and their recovery from adolescent trauma thanks to the pedagogical skills of their teacher Homer Romeo. It has been emphasised that with timely help from their teacher, all so-called 'problem teenagers' are capable of overcoming adolescent trauma and going on to become successful, finding themselves through love and acceptance by others.

Teacher Romeo appears as an innovative educator, where his physical disability – blindness – is symbolic and helps him to listen to and hear better his students. He considers it necessary not only to teach the basics of natural sciences, but also to get to know each of his teenage students by name, their tone of voice, and their personal characteristics. So Romeo uses the pedagogical technique of 'roll call,' giving each student the opportunity to

express themselves, emphasising the name as a synonym for personality. It has been stated that A. d'Avenia promoted the formation of a positive image of the Teacher with a capital letter using the example of Homer's character who, applying a personalised approach to each student ('roll call' as synonymising name and personality), contributes to the restoration trust in the 'teacher-student' relationship.

The novel «Roll Call» demonstrates that school education needs to be updated and changed as we move into the 21st century, introducing the concept of 'school as joy' through empathy, care, and the search for solutions and overcoming the problems of adolescents.

Key words: educational novel, teenager, teacher, concept of school-as-joy, pedagogical mastery, person-centred education.

Постановка проблеми. Роман А. д'Авенія «Перекличка» (2020) [1] є одним із репрезентативних творів сучасної італійської підліткової прози та охоплює коло важливих проблем підлітковості (смерть, кохання, дружба, втрата, пошук себе) та шкільної освіти, що змотивувало нас до його дослідження. У статті запропоновано аналіз цього роману крізь призму комунікації підлітків-учнів та вчителя, що стають центром нарації, монологізуючи чи діалогізуючи для показу сучасних проблем шкільної освіти Італії, і не тільки. Через дискусію таких проблем італійський письменник А. д'Авенія пробує запропонувати модель школи-радості, коли учні та вчитель разом розкривають домінанти та сенс освіти. Спробуємо проаналізувати, як модус школи-радості як головний концепт (Кохан, 2020) роману показує потребу зміни та переакцетування освіти на особочентричну, акцентуючи на ролі та функції вчителя у освітньому процесі. Роман А. д'Авенія «Перекличка» спрямований як до підлітків, так і до дорослої аудиторії. Цей твір, на нашу думку, виконує специфічну дидактичну функцію – навчати радості читача, що поринає у складний глобалізований сучасний світ, змінюючи кут зору на проблеми підлітка ХХІ ст.

Актуальність розвідки полягає у відкритті для українських читачів, дослідників-літературознавців та педагогів одного із важливих романів, що входять у корпус текстів літератури про освітній процес для підлітків. Вперше звертаємося саме до літературознавчого аналізу роману А. д'Авенія «Перекличка», оскільки він є абсолютним лідером у закордонних читачів та більш досліджений винятково європейськими літературознавцями. Звідси бачимо необхідним проаналізувати проблеми шкільної освіти, що пов'язані із складними для підлітків життєвими викликами; вказати на роль вчителя у освітньому процесі на прикладі цього роману.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість А. д'Авенія достатньо добре вивчена у світовому літературознавстві, оскільки його романи привертають увагу не тільки літературознавців, а й педагогів, психологів, вчителів. На відміну від них творчість цього відомого італійського письменника майже не вивчалася українськими літературознавцями. Науковим підґрунтям для дослідження стала концептуалізація домінанти радисть у монографії Р. Кохан [2]; дослідження, що присвячені термінології літератури про дитинство, наратології та метамодернізму (Л. Мацевко-Бекерська [3]) та дослідників літератури для дітей (М. Славова [4], Е. Огар [5] та ін.). Погоджуємося з позицією Т. Качак [6], що на сучасному етапі проза для юнацтва початку ХХІ ст. еволюціонує як багатогранна система, що відображає нові соціокультурні реалії, розширює тематику, оновлює жанрові форми та поглиблює психологізм і проблематику ідентичності.

Мета. Стаття має на меті вивчити особливості функціонування образів учнів-підлітків, процес їхнього становлення як особистості і вихід із травм підлітковості завдяки педагогічній майстерності їхнього вчителя Гомера Ромео. *Завданнями* статті є наступні: проаналізувати персонажів-підлітків у романі; вказати на причини їхньої підліткової травми; вивчити, як завдяки правильному підходу вчителя їхня травматичність долається; які позитивні зміни стаються у їхньому житті завдяки спілкуванню із вчителем; вказати на роль вчителя задля формування повноцінної особистості учня.

Виклад основного матеріалу. У романі А. д'Авенія «Перекличка» важливими компонентами моделювання світу підлітковості є оповідь від першої особи – вчителя Гомера Ромео

та діалогічність цього персонажа із учнями-підлітками його класу, монологічність кожного із учнів (Елена, Оскар, Чезаре, Ахілл, Стелла, Катеріна, Еторе, Еліза, Маттіа, Аврора), що функціонує як своєрідна трибуна для висловлення та сприяє пізнанню окремішності кожної із особистостей через дискусію всіх важливих проблем. Особоцентричність (зосередження на пізнанні своєї самості підлітком через висловлення себе) становить композиційний центр роману. Письменник зобразив десятох підлітків у критичний момент їхнього життя, щоб показати множинність викликів, що постають у підлітковості (крім проваленого іспиту, що є лише незначною проблемою у порівнянні із іншими).

Від епіграфу (уривок із восьмої пісні «Одісеї», де йдеться про значущість імені людини [7], роман А. д'Авеніа «Перекличка» орієнтує реципієнта на прочитання значущості кожної особистості через її ім'я, що наповнюється сенсом у кожному окремому випадку. Надалі вчитель Гомер Ромео зазначає, що ім'я набирає значущості і синонімізується із особистістю.

А. д'Авеніа підкреслює гіперчутливість сучасних підлітків, наголошуючи на необхідності спершу їх вислухати, а вже потім навчати. Ця концепція реалізована через образ Гомера Ромео, який запроваджує інноваційну «перекличку»: учні розкривають значення власного імені як прояв ідентичності, розповідаючи про себе через ім'я. Педагогічне кредо Ромео – «врятувати ім'я», тобто, відкрити унікальність кожного підлітка. Перекличка фіксує присутність і водночас слугує сигналом потреби в підтримці: «*Appello significa chiamare per nome una persona, per accettarsi che sia presente, invocazione, richiesta d'aiuto*» [1, с. 36]. Від першого уроку Гомер Ромео відкривається перед учнями, розповідаючи історію свого імені та демонструючи людяність, здатність до переживань і слабкостей. Він пояснює, що зрілість полягає в усвідомленні себе, відповідальності та вмінні рухатися до самості. Свою сліпоту Ромео перетворює на перевагу: слухати, щоб почути кожного підлітка-учня. Повернувшись до викладання природничих наук у класі другорічників, Ромео прагне пізнати кожного учня через ім'я як маркер ідентичності, перетворюючи клас на простір саморозкриття десяти «складних» підлітків. Його включеність у клас, а не дистанціювання, сприяє довірі підлітків, які поступово обговорюють найглибші теми – біль, страх, смерть, самотність. Роман «Перекличка» утверджує педагогічну майстерність, акцент на унікальності імені як носія особистості та «поезії», що зникає при зведенні до прізвища.

У тексті роману домінує автобіографічний наратив, у якому сцена самоназивання і пояснення імені набуває ключового значення для розуміння ідентичності. Перед читачем постає галерея учнів-підлітків, що у монологічній формі розповідають про себе, своє ім'я, розкриваючи впродовж роману свої проблеми та долаючи їх за підтримки вчителя Ромео. Це Елена: вона порушує питання неможливості справжньої присутності у школі, якщо вона зумовлена лише обов'язком. Її ім'я безпосередньо пов'язане з міфологічним спадком: вибір імені належить батькові, хто орієнтувався на античний образ найпрекраснішої жінки. Початковий жест гордості перетворюється на джерело внутрішнього конфлікту, адже міфологічна Елена уособлює не лише красу, а й зраду та руйнування. Подальший життєвий досвід дівчинки – це страх перед самим існуванням через рак грудей матері – нівелює інтерес до раціональних знань (зокрема математики), які виявляються безсилими перед смертю та стражданням матері. У такий спосіб Елена вважає своє життя підтвердженням трагічної сутності свого імені: «*E i miti con il loro orrore purtroppo avevano ragione: la vita è un'orrenda tragedia*» [1, с. 40].

Персонаж протиставляє своє офіційне ім'я, Чезаре, яке позбавлене особистісної ваги через відсутність батьківської любові, вибраному ним імені Іржа: «*E come la ruggine, corrodo e distruggo tutto, anche il ferro*» [1, с. 41]. Ім'я Чезаре з його історичними та культурними конотаціями влади й величі виявляється неспівмірним із життєвим досвідом дитини, залишеної матір'ю й позбавленої батьківської присутності. Навпаки, самоприсвоєне ім'я відображає як фізичну ознаку (колір волосся), так і символічну – це здатність руйнувати, нищити («*volevo distruggere ogni cosa, una testa o una rosa*» [1, с. 40]), але водночас і свідчить про процес транс-

формації. Чезаре використовує своє сценічне ім'я Іржа, він дуже рано зрозумів, що життя є хаотичним і суперечливим: усі шукають щастя або хоча б щось прекрасне, але врешті кожен залишається самотнім, без крил і польотів («*Ma la vita è un bordello, tutti a cercare la felicità, o almeno qualcosa di bello, ma alla fine la verità è che siamo soli, senza ali, senza voli*» [1, с. 40]). Оскільки хлопець погано говорив, то почав писати тексти – римовані, різкі, деколи влучні, деколи безглузді, у яких приховував і водночас трансформував свій біль, говорячи правду: «*Ruggine dice sempre la verità. È stato all'inferno, come Dante, è uscito senza pelle, ma con cuore gigante*» [1, с. 40]. Музика стала для нього своєрідним рятівним колом. Таким чином, творчість постає не лише формою вираження болю, а й механізмом його перетворення. У цьому авто-наративі ім'я постає як головний символ: воно визначає межу між накинутим ідентифікатором засобом імені Чезаре та ідентичністю, вибудованою через особистий досвід і травму та реалізовану через ім'я Іржа.

Інший підліток має ім'я Ахілл, проте визнає, що не володіє рисами, традиційно пов'язаними із цим міфологічним героєм: фізичною силою, відвагою, гнівом і привабливою зовнішністю. Натомість його компетенція проявляється у сфері комп'ютерних технологій. У його імені підлітка приваблює прагнення до безсмертя, тобто до збереження пам'яті про себе завдяки визначним вчинкам («*Di Achille mi piace il progetto di diventare immortale, essere ricordato da tutti per aver fatto qualcosa di grande*» Мені подобається план Ахіллеса стати безсмертним, щоб усі пам'ятали його за те, що він зробив щось величне» [1, с. 41]). Поки його «досягненнями» є здатність зламати чужий пароль менш, ніж за десять хвилин та напади астми, що принесло йому іронічне прізвисько Вентолін замість героїчного «швидконогого Ахілла». Втім паралельна реальність комп'ютера для Ахілла стає засобом для самореалізації, дозволяє перетворити буденність на своєрідну пригоду («*Per fortuna che ho il mio computer e posso trasformare la vita in un'avventura*» [1, с. 41]).

Наступна оповідка представляє себе через ім'я Стелла, яке набуває особливого емоційного значення завдяки зменшено-пестливій формі Стелліна (Зірочка). Це звертання зберігає для неї відчуття присутності батька, що помер, особливо у вечірні години перед сном. Водночас втрачений батько символізує не лише особу, якої бракує, а й потенційну кращу версію себе: впевнену, відкриту, вільну («*Non mi manca soltanto lui. Mi manca ciò che sarei potuta diventare se ci fosse stato lui. Sarei forse meno timida e più alta, e non avrei il piano sempre in punta di occhi*» [1, с. 42]). Його смерть від пухлини, коли їй було десять років, залишила глибоку рану – невідчуття дотик, відсутність обіймів, які перетворилися на джерело безпричинних сліз. Фотографія на столі як спогад про момент навчання плаванню, коли батько тримав її за руку, стає матеріальним знаком цього зв'язку. Дівчина-підліток опиняється між минулим і теперішнім, не знаходячи остаточного місця у жодному з них. Постає батько постає також у його незавершеній творчості: остання з його книг для дітей, присвячена саме дочці, залишилася недописаною. Її назва відсилає до ідеї, що завжди існує краща версія життя, проте вона рідко втілюється насправді («*Lo avevo intitolato: Come sarebbe dovuta andare, perché, diceva, c'è sempre una versione migliore ma non è mai quella che ci capita, e questo bisogna dirlo ai bambini*» [1, с. 43]). Цей меседж, за словами батька, необхідно донести дітям.

Підліток Оскар розповідає про себе як про людину, чиє ім'я від народження асоціювалося із великими досягненнями, так його позиціонувала у майбутньому мати. Реальність інша: його недооцінюють інші, що проявляється у подвійних невдачах, проте Оскар вірить у власні сили. Боксерський ринг стає для нього метафорою життя: успіх або поразка залежать від здатності відстоювати власний простір і витримувати постійні удари, які життя завдає, не завжди прямолинійно, але систематично («*Se a 20 anni sono qui, non è perché non sono preparato, ma perché altri sono convinti che non lo sono, e mi hanno bocciato due volte. Ma li vorrei vedere sul ring, gli farei il culo a strisce. Quando salgo su quel quadrato con i miei guantoni, io so che devo colpire perché la vita è così. <...> Perché la vita magari non ti stende dritta dritta con un gancio sul muso,*

ma ti stanca con colpi regolari e precisi ai fianchi» [1, с. 44]). Мета підлітка – це здобути формально диплом на прохання матері. Сімейний контекст значною мірою визначає його мотивацію: батько вчиняє насильство, і це спонукає сина шукати засоби захисту, зокрема через заняття боксом («*Lei mi ha detto: però non ti fare male e io gli ho detto: sono io a fare male. Farò cose grandi»* [1, с. 45]). Для досягнення цієї мети він змушений збільшувати м'язову силу та постійно тренуватися. Крім того, підліток демонструє прагнення матеріальної самостійності та відповідальності, виграючи гроші на власних спортивних змаганнях і передаючи їх матері.

Катеріна розмірковує про те, що люди часто шукають виправдання, щоб уникнути зустрічі із реальністю («*Abbiamo sempre un alibi per non affrontare la vita»* [1, с. 45]). Її ім'я походить від Святої Катерини, що, за словами матері, ніколи не поступалася і не йшла на компроміси. Це ім'я відображає її внутрішню енергію та силу характеру: («*Caterina era una donna che non si piegava davanti a nessuno e non scendeva mai a compromessi: «La mia essenza è il fuoco», ripeteva sempre»* [1, с. 45]). Важливу роль у формуванні сприйняття життя цієї дівчини відіграє волонтерська діяльність у будинку для неповносправних, куди вона навідується двічі на тиждень. Там вона спостерігає за людьми без «масок», де кожен проявляє себе, демонструючи справжні емоції: радість, смуток, любов («*lo faccio perché lì non ci sono maschere. Le nessuno può fingere perché non sa neanche come si fa. Lì ciascuno e se stesso, e infatti ti abbraccia e ride e piange così come viene, qualsiasi età abbia»* [1, с. 46]). Справжність наповнює серце Катеріни любов'ю і водночас заздрістю до цієї простоти, яку важко знайти у стосунках із ровесниками: («*Ho sentito l'amore così com'è, e ho avuto invidia di questa semplicità, che non ho mai trovato nell'abbraccio di un ragazzo. L'amore così com'è è quello che serve, ma non si trova quasi da nessun parte»* [1, с. 46]).

Самопрезентація Еttore демонструє, як складні сімейні відносини впливають на формування особистості. Ім'я персонажа символічно пов'язане зі смертю, що підкреслює його шлях втрат і болю. Похорон дідуся Джуліо стає сценою конфлікту між соціальною очікуваною реакцією та його власним емоційним досвідом – відсутністю сліз як заперечення смерті («*Io abitavo con lui. Mio nonno non doveva morire. Tutti piangevano perché non c'era più, io invece non ho versato una lacrima, perché sono incazzato con lui, che mi ha tradito»* [1, с. 47]). Відсутність підтримки батьків («*e lui che mi ha cresciuto, perché i miei genitori erano troppo impegnati a gridarsi addosso e a rinfacciarsi le loro frustrazioni»* [1, с. 47]) та їхня емоційна відстороненість формують у підлітка досвід життя, який відрізняється від очікувань. На прикладі Еttore спостерігаємо роль травми у процесі становлення ідентичності підлітка («*qua dentro la mia vita di merda brilla in confronto alle vostre»* [1, с. 47]).

Еліза представляє себе як Вірджинія, на честь улюбленої письменниці В. Вулф, і асоціює своє життя з постійними подорожами («*Perché volete costringere la vita nelle taglia XXI dell'abitudine?»* [1, с. 48]). Вона вважає, що саме у природній тиші та віддалених місцях можна віднайти головну суть життя. Швидкий темп сучасності втомлює її; вона цінує моменти спокою і тиші. Ліс стає для неї символом дому, бо відображає її власну сутність («*Nei boschi mi sento a casa perché sono come me, una vita intricata e silenziosa che cresce»* [1, с. 48]). Улюблена книга «Орландо» В. Вулф стає моделлю світосприйняття Елізи: подорожі у часі, зміни ідентичності та досвід множинних життів. Таке прагнення до різноманітних і глибоких переживань визначає її спосіб існування: уникання нудьги, віддання себе фантазії та трансформації, що дозволяє розширювати власну ідентичність і переживати світ у всій його багатогранності («*Fuggo sempre da dove ci si annoia e mi abbandono a lunghi sonni di trasformazione. Viaggio con l'anima e divento tutto ciò che mi stupisce. E devo farlo per forza se non voglio morire di realtà»* [1, с. 48]).

Маттіа влучно підмічає, що жоден попередній вчитель не цікавився ним як особистістю: («*Professore, da 12 anni sono a scuola e nessuno mi ha chiesto di raccontare la mia storia. Bisogna diventare ciechi per chiedere gli altri chi sono e bisogna essere giovani per portare la fiamma della vita»* [1, с. 48]). Маттіа порівнює себе з Артуром Рембо, який у сімнадцять років відчував від-

разу до світу, але прагнув оновити сприйняття та сенс життя через поезію. На думку підлітка, його ім'я нестандартне та мандрівне, схоже до імен поетів, якими він захоплюється; воно здається жіночним і водночас приховує бунтівну, нестандартну природу, акцентуючи на божевіллі (з італійської *matto* – божевільний – *I. K.*). Образ альбатроса із вірша Ш. Бодлера, над яким згущаються інші, стає символічним втіленням цього підлітка («*Ho le ali di quell'animale maestoso, mi sollevo sulla vita e mi esce dal petto un grido azzurro e incandescente*» [1, с. 49]). Проте, коли Маттіа ділиться своїми переживаннями, його часто сприймають як мрійника, оскільки він використовує метафори як засіб осмислення реальності у своїх віршах. Після довгого періоду мовчання завдяки Гомеру Ромео його внутрішня потреба висловитися проявляється у найдовшому монолозі («*Dopo dodici anni di indifferenza esce tutto come un fiume che affiora dopo essere stato a lungo sotto terra*» [1, с. 49]). Маттіа озвучує сприйняття підлітками власної життєвої енергії та природної сили, що втрачається в дорослому житті. Підліток піднімає проблему використання наркотиків чи алкоголю, що постає як спосіб тимчасово пробудити внутрішні ресурси («*La droga o l'alcol ci servono a risvegliare la favolosa sostanza che nelle vene della vita scorre naturalmente*» [1, с. 49]). Він констатує, що дорослі оцінюють підлітковий досвід як «хворобу» («*Voi adulti ce l'avete con noi perché abbiamo ancora la droga che avete perso, e la chiamate adolescenza come fosse una malattia o un'ossessione, perché si dà un nome a tutto ciò che si è perso e non solo a tutto ciò che si scopre per la prima volta. <...> Noi abbiamo il sangue pieno di queste sostanze favolose: fiamma, eros, luce, senza i vostri mezzi termini. La vita da sola sa darci tutto, purché siamo disposti a pagare il prezzo di questa innocenza, di questo candore: ci date sicurezza, ma quello che vogliamo è salvezza*» [1, с. 49]). Життя здатне забезпечити усе необхідне, якщо існує любов і готовність прийняти цю невинність та чистоту. Дорослі можуть давати відчуття безпеки, але підлітки прагнуть не просто захисту від викликів життя, а власної життєвої реалізації. Маттіа прагне зберегти власну цілісність серед матеріальних і соціальних вимог конформізму та інтегрованості, щоб використати життя для справжнього досвіду, а не просто зберігати його як ресурс. («*Io non voglio perdere la mia purezza tra carriere, oggetti, copioni. Essere giovani è avere una vita intera da spendere per qualcosa, professore, e non da conservare come si fa surgelando le cose*» [1, с. 49]).

На відміну від Маттіа-поета-альбатроса, Аврора прагне бачити позитивні, світлі сторони життя. Вона переживає складні стосунки зі своїм тілом і власним образом, намагаючись навчитися приймати себе і щоб відновити любов до себе. («*Sono sopravvissuta al mio corpo e al modo in cui lo vedo, preferirei non vederlo più per riuscire ad accettarlo*» [1, с. 50]). Важливим символом для Аврори є клоуни, яких вона бачила в дитинстві на цирковому виступі разом із батьками: клоуни намагаються робити все найкраще, але іноді виглядають незграбно або смішно. Вони стають образом прийняття недосконалості. Дівчина визнає, що ідеали краси, які нав'язує суспільство, створюють тиск і відчуття неповноцінності, змушуючи її відчувати провину, у порівнянні із надто стрункими дівчатами-моделями («*Io sono dalla parte dei clown, di quelli che cercano di fare le cose al meglio, ma poi sono gonfi e normali da fare schifo. Per questo mi basta vedere una foto di una ragazza magra per sentirmi in colpa. La perfezione mi soffoca e mi convince che non c'è spazio per me, che non sono all'altezza*» [1, с. 50]).

Роман поділяється на частини відповідно до навчального року: від вересня (знайомство із учнями) до наступного вересня (коли Ромео починає працювати із наступним класом). Після кожної частини курсивом читаємо щоденник Гомера Ромео («У пошуках втраченого часу. Щоденник сліпого вчителя»), де він письмово співпереживає кожному учневі, спілкуючись із ним на «ти», наводячи факти із власного життя, де він також постає нерішучим, робить неправильний вибір, тобто, він теж постає людиною із слабкостями: (страх мати дітей, залежати від допомоги інших у щоденній рутині, розрив стосунків із батьком та спроба їх відновити). Гомер теж вчиться жити і любити, того ж і навчає учнів. Коли у нього приходять думки про самогубство, то його рятує любов і підтримка дружини, а далі народжується донька Пенелопа: «*Credo*

che amore consista in questo, mostrare la propria debolezza a qualcuno e scoprire che non se ne servirà per affermare la propria forza, anzi, al contrario, per mostrarsi altrettanto debole. Unire due debolezze, il modo di diventare forti. E proprio così è nata Penelope. Quando ho perso del tutto la vista, ho deciso che non avrei più avuto figli, non sopportavo l'idea di non poterli vedere. Ma a poco a poco mia moglie mi ha insegnato ad amarmi attraverso di lei» [1, с. 62]]. Через сліпоту Ромео не може допомогти синові П'єтро робити домашні завдання, показати зірки, прочитати оповідання, проте він може розповісти йому про всі відтінки дощу, і дощ стає для сина голосом батька. Так сліпота стає викликом і поступово трансформується у перевагу для Гомера. Операція не змогла повернути зір, проте він навчився бачити по-іншому. Під час клінічної смерті, коли Гомер почув голос померлої матері, він вибрав повернутися сліпим до життя, де є інші способи бачити.

Класифікуємо роман «Перекличка» як педагогічний, оскільки проблема реформи освіти постає у центрі обговорення. Після застосування гри «перекличка» у одному класі, цей новаторський підхід знаходить підтримку в інших учнів інших шкіл, проте йому опираються більшість вчителів та директор школи, вважаючи це бунтарством. Вчитель Ромео відсторонений від викладання, учні отримали дисциплінарне попередження. Втручання міністра не таке ефективне, як відео-заклик Гомера Ромео і Аннимарії із роз'ясненням цього педагогічного феномену. Все завершується добре, бо інакше і не може бути: учні Гомера Ромео формулюють нові засадничі принципи освіти: школа – це не примус, а вибір тих, хто прагне пізнати світ. Викладачі, доценти, вихователі називаються Вчитель. І справжній Вчитель має три якості: мудрість – любити й знати те, що навчає; емпатію – розуміти й приймати тих, кого навчає; пристрасть – уміти знаходити шлях, щоб зробити знання живим для кожного. У школі майбутнього учні самі обирають своїх наставників. Клас – це простір світла й гармонії, обов'язково з вікном у світ. Тут навчаються лише 12 учнів: щоб кожен був почутий. Ранок починається зі спільної зустрічі з усіма вчителями, коли школа дихає єдиним ритмом. Після уроків настає час тиші й заглиблення: учитель навчає і водночас відчиняє двері для тих, хто прагне більшого – для розмов, пошуків і нових відкриттів. Навчальні етапи – початковий, середній та старший рівні – тривають по чотири роки кожен. До завершального циклу додається ще один рік, присвячений орієнтації: вибору між університетом чи професійним шляхом. Наставники ж також проходять власну підготовку: від початку вони обирають певний напрям і навчаються сім років: чотири роки здобуття ступеня та три роки спеціалізації. Зарплата вчителів забезпечує їм гідні умови життя, тож вони не змушені підробляти в інших сферах. Більше немає несподіваних опитувань чи раптових контрольних: кожна перевірка знань заздалегідь продумана. Навчання більше не спирається на страх, а знання – на силу. Парти скасовані: в кожній аудиторії стоїть овальний стіл на 13 місць, де всі бачать одне одного. Учитель не має кафедри: він сидить за столом разом із учнями або вільно пересувається довкола. У день народження когось зі учнів стіл прикрашається святково, а перекличку замінює привітання. Домашні завдання даються в такому обсязі, щоб їх можна було виконати між 15:00 і 18:00, і вони завжди передбачені завчасно. Класи не мають дверей: кожен може зупинитися на порозі й побачити або почути, що відбувається всередині. Учителям заборонено говорити про своє особисте життя, якщо воно не пов'язане з темою уроку чи не є справді необхідним для навчання. Життя вчителя проявляється лише у знаннях, які він передає, у способі викладання та в його турботі про учнів. Наприкінці кожного тижня діти дякують наставнику за те, чого вдалося досягти завдяки його допомозі. Раз на тиждень, почергово й у визначеній формі, один із учителів проводить заняття зі свого предмета для колег тієї ж спеціальності. Зустрічі з батьками відбуваються тричі на рік і стосуються всього життя учня, а не лише його оцінок, які є лише частиною загальної картини. На таких зустрічах обов'язкова присутність обох батьків. Для кожного учня наставник веде окремий зошит: у одній колонці він відзначає сильні риси та здібності, а в іншій – труднощі, вразливості й виклики зростання. Саме на позитивних сторонах він будує шлях до подолання слабких.

Учителі показують, як кожна тема звільняє людину від шаблонів і банальних уявлень. Адже культура – це не музей, а жива сила, що розкриває життя завдяки істині, красі й добру. Наприкінці навчального року викладачі отримують анонімні відгуки від учнів про власну роботу. У школі є простора бібліотека з читальною залом, де вчителі й учні можуть зупинитися для читання чи навчання, перебуваючи в тиші та спокої. Учень ніколи не розглядається як «проблема»: радше він може мати проблему, яку вирішує разом із наставником чи однокласниками. Ніхто не залишається наодинці зі своїми труднощами [1, с. 297–302].

Учні Гомера здають випускний іспит, відповідаючи на все ще традиційні питання про Мандзоні, першу світову війну і так далі, тоді як слід би питати учня хто він є і ким став, на думку Гомера, Ромео: «*Una domanda che riduce ciascuno di loro ha un fare, come in una catena di montaggio, al posto di essere: Chi sei? Che cosa sei venuto a portarci che prima non c'era?*» [1, с. 297–302]. Як результат навчання із Гомером Ромео, учні вміють відповісти на головне питання: Хто ти? – Я любов: до Бога, до слів, до батьків, до роботи, до життя, до кохання, до дитини, до матері, до друзів, до самого себе: («*Caterina: io sono l'amore per Dio. <...> Mattia: io sono l'amore per le parole, che trasformano il mondo in una casa. <...> Stella: io sono l'amore per i padri, chi vorrebbero strappare la vita a se stessi pur di darla a noi. <...> Ettore: io sono l'amore per il lavoro, che può trasformare in bellezza persino il dolore. <...> Elisa: io sono l'amore per la realtà, perché solo abbracciandola si può incontrarla e magari cambiarla. <...> Cesare: io sono l'amore per l'amore, perché solo per lui si può affrontare ogni inciampo nella vita, ogni caduta. <...> Elena: io sono l'amore per un figlio, perché un figlio vive sempre nella carne di una madre. <...> Oscar: io sono l'amore per le madri. <...> Achille: io sono l'amore per gli amici, perché ciò che sai amare è la tua eredità. <...> Aurora: io sono l'amore per se stessi*» [1, с. 308–309]. Головне – не кількість балів, а підготовка до успішного життя. Тому вони зустрічаються 15 років опісля і розповідають про себе: («*Stella. Ho studiato astrofisica e faccio parte di un gruppo di ricerca e si occupa delle onde gravitazionali. <...> Ettore. Abito a Brooklyn dove ho aperto un piccolo ristorante italiano. Ho sposato una ragazza americana e aspettiamo un figlio. Lo chiameremo come il mio nonno: Giulio. <...> Elisa. E sono qui con Andrea, che ho conosciuto proprio in una piccola libreria, mentre sfogliava dei libri per i bambini. E aveva in mano uno di quelli che ho scritto e illustrato io, La bambina blu. <...> Cesare. Mi sono trovato un lavoro in un'officina e con i soldi che ho guadagnato mi ci sono comprato un taxi. Oggi ho due bambini: si chiamano Luce e Omero. Li insegno un sacco di cose: dalle stelle alla notte. <...> Elena. Beatrice, io non ho potuto lasciarla a mio marito perché ancora ha bisogno di essere allattata, sono diventata pediatra. <...> Oscar. Ho aperto una palestra di pugilato e va alla grande, l'ho chiamata Oscar. Mio figlio si chiama Rocky 1. <...> Achille. Sono un ingegnere informatico e faccio ricerca in robotica applicata alle cure mediche. <...> Aurora. Mi metto il naso rosso e faccio clown terapia per i bambini. <...> Caterina: È entrata in clausura. Come il nostro professore posso sembrare cieca alle cose del mondo, ma come lui ci ha insegnato, si vede bene sono nell'amore*» [1, с. 330–332]. Отож, вчитель Гомер Ромео виконав своє головне педагогічне завдання: його учні здали іспит зрілості та придатності до життя, подолали свої підліткові травми. Вони розповідають, чого навчилися і досягли за рік із Гомером: прийняти свою тілесність, віднайти кохання, мир із самим собою, написати оповідання для подолання травми, стати сильнішим і знайти своє покликання, заслужити своє ім'я, стати гордістю батьків, жити любов'ю до Бога, знайти світло у своєму житті, жити і йти вперед попри падіння і страхи: («*Aurora. Quando sono stata in ospedale per l'alimentazione forzata, ho trovato ciò che non ho riuscito a vedere. Ho visto bambini e bambine torturati dal dolore. E così ho capito che cosa voglio fare: far ridere i bambini. Non pensavo che il dolore potesse aiutarmi a mettere a fuoco la vita. Nella tenebra di quel reparto ho trovato la luce di cui avevo bisogno. <...> Elena. Ma da quando ho abortito sono tornata a provare l'angoscia e da quel giorno ho bisogno di tenere la luce accesa per potermi addormentare. Non so quando ricomincerò ad avere soltanto paura. Pace mai. La morte si sconta vivendo... e la vita non ti fa sconti su nulla. <...> Stella. Il bambino della storia*

che sto scrivendo ha chiesto un telescopio ai genitori, perché tutte le sere vuole vedere più da vicino il pianeta dove il suo robot è tornato. E così grazie al suo dolore scopre il cielo stellato. E così racconta il suo robot tutte le scoperte che sta facendo e riduce la distanza tra lui e il suo amico. Sta succedendo anche a me, a furia di puntare la lente sull'assenza di mio padre, sto scoprendo moltissime cose che non mi sarei aspettata. L'unico modo per affrontare qualcosa e attraversarla. <...> Achile. Ho messo a punto la struttura informatica della app che ho inventato per unificare e identificare tutti gli Appelli del mondo. I genitori erano fieri di me. Per la prima volta mi sono sentito Achille. Per la prima volta sono stato all'altezza del mio nome» [1, с. 279–285].

Оптимістичний висновок роману «Перекличка» про те, що світ можуть змінити вільні люди: *«Il mondo non lo cambiano le persone geniali, ma le persone libere* [1, с. 295]; і вчитель Гомер Ромео знову розпочинає перекличку із наступним класом. Він навчить їх пізнати себе, сміятися і жити: *«Una buona lezione è una lezione in cui si ride almeno una volta ogni dieci minuti, per il fatto che ciò che rallegra produce calore, mentre ciò che annoia la congela»* [1, с. 54].

Висновки. Констатуємо, що персонажі-учні демонструють низку проблем, із якими зіштовхуються підлітки ХХІ ст.: пошук власного місця у світі, конфлікт між особистим дослідом та суспільними очікуваннями, формування ідентичності, пошук сенсу життя, що втрачається через проблемні стосунки із батьками, смерть, наркотики, неприйняття власної тілесності, інші травматичні досвіди підлітковості через тиск суспільних зразків поведінки та необхідності відповідати очікуванням дорослих. За своєчасної допомоги дорослого вони здатні подолати підлітковий травматизм і надалі стати успішними, усвідомивши себе через любов і прийняття іншими. Вказана роль спорту, творчості, мистецтва як терапії через інтертекстуальні (А. Рембо, Ш. Бодлер, В. Вулф, В. Шекспір, Біблія та ін.) та інтермедіальні перегуки (музика, фільм «Роки»). Відзначимо метафори, що поглиблюють розуміння особистісних переживань (альбатрос, клоун, зірка і робот). У романі «Перекличка» А. д'Авенія на прикладі доль десяти підлітків увиразнені головні проблеми самовираження підлітка, його внутрішньої самості, самотності, відчуження, емоційного та фізичного травматизму та шляхів їх подолання, конфлікту із стандартами та очікуваннями, прагнення і засоби досягнення справжності та самореалізації. Наголосимо, що цей роман окреслює бачення школи майбутнього як школи радості, де головний акцент – на повазі до особистості учня, гармонії у стосунках із вчителем, навчанні зі зв'язком із життям. Відзначимо, що роман трактує коло проблем освіти та виховання особистості, заперечуючи формалізм, примус, що веде до втрати сенсу освіти як пізнання. Наслідком такої системи є втрата довіри до вчителя. Констатуємо, що прийом «сліпоті, щоб побачити і почути», застосований письменником для створення позитивного образу Вчителя на прикладі Гомера Ромео, реалізується через особистісний підхід («перекличка», ототожнення імені з особистістю), що відновлює людяність і довіру у взаєминах «учитель – учень». Доведено, що школа радості заперечує ізоляцію та самотність підлітка як таку, створює простір розкриття кожного учня, надаючи підтримку для подолання проблем, де жоден не залишається наодинці із своїми проблемами. Вважаємо, що цей роман заперечує знецінення освіти, знань, особи вчителя, пропонує нові педагогічні рішення, виступаючи проти стандартизації та суспільного тиску на освіту. Підсумуємо, що роман «Перекличка» А. д'Авенія пропонує впровадження нової гуманістичної моделі освіти – школи радості, що пропагує простір свободи, довіри, розвитку учня як особистості за сприяння і підтримки вчителя. У перспективі дослідження – порівняння із іншими педагогічними романами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. D'Avenia A. Appello. Mondadori, 2020. 355 p.
2. Кохан Р. А. «Як воно: отримати в подарунок увесь світ?» Поетологічне розгадування РАДІСНОЇ головоломки: монографія. Одеса : «Гельветика», 2020. 320 с.

3. Мацевко-Бекерська Л. В. Концепт читання як умова організації наративу в дитячій літературі. *Актуальні проблеми слов'янської філології: Лінгвістика і літературознавство*. 2009. Вип. XX. С. 299–309. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/items/2113110b-dd46-4578-8b00-3b4a2c683f66>
4. Огар Е. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки. Львів. Аз-Арт. 2003. 160 с.
5. Славова М. Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей. К., 2002. 81 с.
6. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.: монографія. К. : Академвидав, 2018. 352 с.
7. Тен Б. Одиссея. Пісня 8. *Поетичні майстерні. Вірші, проза, аналітика, огляди*. URL: <https://maysterni.com/publication.php?id=19403>

Дата надходження статті: 27.11.2025

Дата прийняття статті: 19.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.111'25

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-26>

МАНІПУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕВФЕМІЗМІВ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ¹

MANIPULATIVE POTENTIAL OF EUPHEMISMS IN CONTEMPORARY POLITICAL DISCOURSE

Мовчан Д. В.,*orcid.org/0000-0003-3604-7057**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету***Аніщенко І. О.,***orcid.org/0009-0009-0359-6958**здобувач вищої освіти факультету іноземної мови та соціальних комунікацій
Сумського державного університету*

Метою дослідження є аналіз евфемістичної лексики в сучасному англomовному політичному дискурсі, зокрема виявлення її прагматичного потенціалу як інструменту маніпулювання громадською свідомістю. Використано лексико-семантичний та лінгвопрагматичний підходи для аналізу евфемістичних практик на прикладі публікацій в англomовних інтернет-часописах. Залучено загальноприйняті лінгвістичні методи: стилістичний аналіз дискурсивних фрагментів, описовий метод для тлумачення евфемізмів, контекстуальний метод для вивчення лінгвістичних характеристик евфемізмів, функціональний аналіз та узагальнення для підведення підсумків дослідження. Розглянуто різноманітні способи використання евфемізмів у політичному дискурсі, спрямовані на маскуванню або свідоме спотворення реальних фактів і подій. З'ясовано, що такі лексичні заміни дають змогу політичним акторам змінювати фокус сприйняття інформації, мінімізувати негативні конотації небажаних явищ і водночас формувати вигідні іміджеві стратегії. У результаті евфемістичні практики виступають ефективним інструментом маніпулювання громадською думкою та впливу на оцінні судження адресата. Проаналізовано основні способи творення евфемізмів у сучасному політичному дискурсі, які в широкому розумінні охоплюють такі механізми вторинної номінації, як аналогія, модифікація та запозичення. У більш вузькому сенсі ці процеси реалізуються через метафоризацію, метонімію, перифрази, іншомовні запозичення, а також використання аббревіатур і акронімів, що допомагає завуальовувати семантично чутливі поняття. Окрему увагу приділено взаємозв'язку евфемізмів і дисфемізмів як протилежних, але функціонально взаємодоповнювальних явищ політичної комунікації. Підкреслено їхню роль у політичній боротьбі, де цілеспрямований вибір лексичних засобів може як сприяти зниженню комунікативної напруженості та досягненню консенсусу, так і призводити до загострення протистояння та посилення ідеологічної конфронтації.

Ключові слова: політичний дискурс, евфемізми, аналогія, модифікація, запозичення.

The aim of the study is to analyze euphemistic vocabulary in contemporary English-language political discourse, with particular focus on identifying its pragmatic potential as a tool for manipulating public consciousness. A lexicosemantic and linguopragmatic approach is employed to examine euphemistic practices based on publications from English-language online magazines. The study draws on widely accepted linguistic methods, including stylistic analysis of discourse fragments, a descriptive method for interpreting euphemisms, a contextual method for examining their linguistic characteristics, as well as functional analysis and generalization to summarize the findings. The research explores various ways in which euphemisms are used in political discourse to mask or deliberately distort real facts and events. It is demonstrated that such lexical substitutions enable political actors to shift the focus of information perception, minimize negative connotations of undesirable phenomena, and simultaneously construct

¹ Дослідження виконане у рамках грантового проєкту Національного фонду досліджень України «Інноваційні технології маніпулювання масовою свідомістю: поліпарадигмальний лінгвістичний вимір» (2023.03/0093).

favorable image strategies. As a result, euphemistic practices function as an effective instrument for manipulating public opinion and influencing the evaluative judgments of the audience. The study also analyzes the main mechanisms of euphemism formation in contemporary political discourse, which in a broad sense include analogy, modification, and borrowing. In a narrower sense, these processes are realized through metaphorization, metonymy, periphrasis, lexical borrowing, as well as the use of abbreviations and acronyms, which help to veil semantically sensitive concepts. Particular attention is paid to the relationship between euphemisms and dysphemisms as opposing yet functionally complementary phenomena in political communication. Their role in political struggle is emphasized, where deliberate lexical choices may either contribute to reducing communicative tension and achieving consensus or lead to the escalation of confrontation and the intensification of ideological conflict.

Key words: political discourse, euphemisms, analogy, modification, borrowing.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному просторі ЗМІ перестали існувати лише в газетах та на блакитних екранах телевізорів. Зараз кожен засіб масової інформації має свою сторінку на таких платформах, як YouTube, Instagram та Facebook, що розширює їх аудиторію. У результаті мова перетворюється на справжній інструмент контролю думок та емоцій аудиторії, формування громадської думки та нерідко маніпулювання масовою свідомістю.

Маніпулювання громадською думкою може проявлятися на трьох рівнях. По-перше, на фактичному рівні – коли інформацію добирають вибірково, приховуючи або викривлюючи дані, необхідні для повного й об'єктивного розуміння події чи факту. По-друге, на логічному рівні, де маніпулятор порушує логічні правила чи застосовує некоректні способи аргументації. І нарешті, на мовному рівні, який охоплює різноманітні прийоми: від зміни конотативних відтінків ключових слів до вмілої експлуатації засобів художньої виразності [1].

Одним із дієвих інструментів маніпулювання масовою свідомістю у площині мови виступають евфемізми – слова та вирази, які маскують події чи факти та здатні викликати в суспільства свідомо негативну оцінку чи антипатію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі дослідники трактують явище евфемізації передусім у межах стилістики (Б. Ларін, Т. Кияк, А. Попова, О. Селіванова). Однак поступово евфемізми виходять за межі суто стилістичної функції та стають інструментом не тільки пом'якшення різких чи нетактовних слів, а й заміщення лексичних одиниць і понять, які мовцєві потрібно приховати або знепрозорити. При цьому слово чи явище, що підлягає заміні, не обов'язково є грубим або табуйованим (К. Кантур, Л. Крисін, К. Алан, К. Барідж, В. Великорода).

У своєму дослідженні ми спираємося на визначення В. Великороди, яка трактує евфемізми як одиниці вторинної номінації з переважно позитивним конотативним забарвленням, що використовуються для заміни прямих назв, уживання яких із психологічних або соціальних причин є небажаним [2].

Науковиця наголошує, що евфемізми належать до емоційно зумовленої лексики, а відтак їхня семантична організація є складнішою й менш прозорою, ніж у нейтральних мовних одиниць. На думку дослідниці, емотивно-оцінний компонент разом з основою оцінки утворює конотацію евфемізмів, що веде в семантиці евфемічних одиниць до переваги прагматичного компонента над сигніфікативним [3].

Маніпулятивний потенціал евфемізмів у політичному дискурсі пояснюється тим, що, по-перше, вони приховують справжню сутність явища, створюючи нейтральну або позитивну конотацію й пом'якшуючи негативні асоціації; по-друге, реципієнт зазвичай не встигає виокремити евфемізми з контексту та усвідомити їхнє значення.

Актуальність дослідження визначається недостатнім вивченням проблеми реалізації прагматичного потенціалу евфемізмів на тлі англomовного політичного дискурсу, що має слугувати формуванню у адресата уміння розпізнавати засоби спотворення інформації та маніпуляції суспільною свідомістю.

Метою статті є дослідити та всебічно охарактеризувати евфемістичні практики у сучасному політичному дискурсі та розглянути лінгвопрагматичний потенціал політичних евфемізмів.

мів. Зазначені аспекти ілюструються відповідними фрагментами текстів, відібраних із англomовних Інтернет-часописів, тож подальший виклад базується як на лексико-семантичному, так і на лінгвопрагматичному підходах.

Виклад основного матеріалу. Очевидно, що між політикою та мовою існує тісний зв'язок: важко не помітити, що сьогодні ці дві сфери проникають одна в одну й впливають одна на одну. Така близька взаємодія зумовлена тим, що політика значною мірою є комунікативним процесом і, відповідно, нерозривно пов'язана з мовою.

Політичну комунікацію, яка потребує мовного посередництва, не можна зводити лише до мови політиків, тобто до спілкування всередині політичних інституцій. Вона відбувається у відкритому суспільстві та охоплює безліч ситуацій, що зумовлює широкий репертуар мовних засобів спілкування.

Політичні евфемізми можуть зустрічатися на рівні всіх мовних стилів та використовуватися несвідомо чи свідомо як засоби реалізації певних комунікативних стратегій: «звільнення» замість «поглинання території» в контексті анексії; «управління процесами» замість «контроль над населенням» у випадку репресій; «мирний процес» замість «компроміс із агресором».

Загалом, суть евфемізму можна пояснити як заміну чи маскування небажаного виразу з наданням неприємним або табуйованим явищам позитивних асоціацій. Проте іноді евфемізми слугують для «заспокоєння» мовця або аудиторії, яка не хоче визнавати певні факти. Мовець прагне заспокоїти себе та інших там, де виникає загроза, і підбадьорити там, де, на його думку, необґрунтований страх паралізує [4, с. 200].

Як зазначає В. Великорода, функціями евфемізмів є: вуалітивна (приховування дійсності); кооперативна (сприяння взаєморозумінню, соціальній гармонії та конструктивній комунікації); елевативна (представлення реальності в позитивному світлі); конспіративна (приховування дійсної інформації від певних соціальних груп); дистортивна (спотворення явища у свідомості адресата); превентивна (запобігання негативній реакції або конфлікту) [5].

Суть евфемізмів базується на тому, що вони передають оцінку чи характеристику не імпліцитно, а підсвідомо. Для того, щоб евфемізм виявив свій ефект, громадськість має сприймати новий евфемізм без коментарів, тобто наївно, буквально, не помічаючи його вуалітивної спрямованості [6].

Прагматичний ефект евфемізму залежить від рівня знань та ціннісних установок аудиторії, її здатності декодувати імпліцитний зміст відповідних асоціацій.

Крім того, використання евфемізмів часто несе ще й приховану мету завуальованого замовчування, тобто, іноді пом'якшення служить для того, щоб обдурити іншого, приховати справжній факт. Відтак, евфемізми можна розподілити на дві групи. У першій групі через використання евфемізму відбувається перехід до позитивного поняття, у другій – призводить до «нейтралізації» факту. Такі трансформації семантичного змісту відбуваються через участь асоціацій, які можна розглядати як імпліцитно позитивно оцінювану додаткову інформацію, пов'язану зі значенням слова [4].

У політичній комунікації ефективність евфемістичних форм як засобу переконання або маніпуляції полягає в тому, що завдяки вибору слів одному факту можна надати різні перспективи. Таким чином, вони можуть слугувати засобом навмисного введення в оману. Політики евфемізують ті факти, які в окремих груп населення викликають неприйняття і загрожують іміджу політика в очах громадськості.

Дослідники протиставляють евфемізми дисфемізмам, які утворюються шляхом надання нейтральному знакові негативного змісту, як то «зрадник нації» замість «політичний опонент»; «безлад і анархія» замість «національні протести»; «фашисти» замість «ультраправі».

Дисфемізми в політиці мають на меті дискредитувати або спотворити образ певної особи, групи або політичної позиції, шкодячи її іміджу. Це, безсумнівно, допомагає політикам або групам зміцнити свої позиції або знизити вплив опонентів.

Цілеспрямований вибір певних евфемізмів можна розглядати як елемент політичної боротьби. Звичайні, конвенціоналізовані евфемізми створюють оптимальний рівень консенсусу між сторонами; в той час, як ідеологічно суперечливі слова ведуть до конфронтації сторін [7].

Для глибшого розуміння маніпулятивного потенціалу евфемізмів слід також розглянути способи їх творення, які можна поділити на три основні групи залежно від механізму заміни: аналогію, модифікацію та запозичення [8].

В. Великорода вказує на продуктивність таких шляхів творення евфемізмів, як метафоризація, метонімія, перифраз, запозичення з інших мов, аббревіатура, акроніми [3].

Найбільш поширеними засобами творення евфемізмів за принципом **аналогії** є метафора та метонімія.

О. Селіванова розглядає метафору як семіотичну закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, нерідко уподібненої їй у якомусь відношенні [9, с. 388].

Політичні метафоричні евфемізми виникають на фоні ситуативного контексту, вони є національно маркованими і одночасно являють собою ефективний стилістичний засіб, що використовується для меліорації негативних явищ шляхом когнітивної операції асоціативної аналогії.

Наприклад:

But if the next phase will be a forced peace, a humiliating one, ... then Ukraine will fall into a depression. She will have fought for everyone and ended up alone (Time, 26.03.2025).

У своєму інтерв'ю виданню Time Зеленський намагається донести думку, що мирна угода може стати поразкою для України у війні з Росією. Метафоричний образ «депресії» транслює надзвичайно серйозні економічні та політичні наслідки для країни, глибоке моральне та національне потрясіння.

Метонімія є не менш продуктивним способом творення політичних евфемізмів, що полягає у перенесенні позначень одного компонента події на інший, імені класу об'єктів на об'єкт цього класу, позначення частини на ціле й цілого на частину тощо за суміжністю в межах однієї інтерйоризованої ситуації [9, с. 412].

Проаналізуємо цитату зі стенограми промови Дональда Трампа в Конгресі (2025), опублікованої у виданні Time:

*Any federal bureaucrat who resists this change will be removed from office immediately. Because we are draining **the swamp**, it's very simple, and the days of rule by unelected bureaucrats are over* (The Washington Post, 07.03.2025).

Тут дисфемізм *the swamp* («болото») позначає корумповану бюрократію в уряді та вживається замість «корумпований чиновник».

Модифікація виступає універсальною стратегією творення евфемізмів, різновидом якої є скорочення, зокрема використання акронімів та аббревіатур.

Абревіатура та акроніми дозволяють зробити чутливі терміни менш помітними та упізнаними [10].

*On Monday, Israel made a **U-turn** on aid, allowing a few trucks of food to enter Gaza* (The New York Times, 19.05.2025).

Акронім *U-turn* використано для опису кардинальної зміни політичного курсу, при цьому уникнуто більш різких слів, таких як *policy reversal* або *retreat*.

*It is not immediately obvious that drug cartels such as Tren de Aragua would be within the President's **AUMF** powers, but that might be what 'narco-terrorists' is hinting at* (21.10.2025).

AUMF (Authorization for Use of Military Force) означає «Дозвіл на застосування військової сили». Це офіційний акт Конгресу США, який надає президентові повноваження використовувати збройні сили без окремого оголошення війни.

Виявляється, що акроніми та аббревіатури мають потужний прагматичний потенціал, що дає змогу вже на рівні графем завуальовувати сутність позначеного поняття чи дії.

На відміну від стратегії скорочення, прийом багатослівності, що також слугує евфемізації, передбачає зміну початкового вислову. Такий евфемістичний заміник формально набуває форми перифрази, наприклад:

In other words, the version of the Democratic Party that got killed in 2024 is still twitching (Time Magazine, 21.01.2025).

Перифраз *is still twitching* передає політичну поразку партії: замість прямо говорити про «крах», «розпад» чи «катастрофу», автор використовує образ «тремтіння» або «судомного руху», щоб пом'якшити висловлювання, надати йому емоційного забарвлення.

Перифраз дозволяє уникнути прямого згадування чутливої теми, використовуючи описову конструкцію. При цьому зміст понять не змінюється, але форма вираження є більш прийнятною для суспільної комунікації.

Ще одним способом творення евфемізмів є запозичення з діалектних ресурсів мови, зокрема з жаргону та сленгу, або іншої мови. На думку Т. Марченко, такі евфемізми сприймаються аудиторією як більш м'які та політично коректні, ніж їх прямі відповідники [11].

Це пов'язано з тим, що евфемізми-запозичення часто мають знижений рівень офіційності, завдяки чому створюють ефект дистанціювання від неприємної або чутливої теми та зменшують комунікативну напругу.

President Trump has decided that the United States is engaged in a formal "armed conflict" with drug cartels his team has labeled terrorist organizations and that suspected smugglers for such groups are "unlawful combatants," the administration said in a confidential notice to Congress this week (The New York Times, 02.10.2025).

У статті *"Trump Tells Congress U.S. Is at War With Cartels"* повідомляється, що Трамп обґрунтовує удари по човнах картелів через те, що оголосив узаконений збройний конфлікт із цими угрупованнями, називаючи їх членів – *unlawful combatants* («незаконні бойовики»), де слово *combatant* – запозичення з французької мови, яке означає «той, хто бореться, воїн».

Mr. Comey's photo showed shells on a beach arranged to spell "86 47" with the caption: "Cool shell formation on my beach walk" (The New York Times, 16.05.2025).

Інтернет-часопис інформує про резонансну подію для політичної сфери США, а саме той факт, що у своєму Instagram-пості колишній директор ФБР Джеймс Комі виклав фото мушель, розташованих так, ніби вони утворюють цифри '86 47'. Відомо, що сленг 86 у політичному контексті може слугувати евфемізмом для «усунути» або навіть «ліквідувати», цифра 47 вказує на 47-го президента Дональда Трампа. Звільненого з посади Джеймса Комі звинуватили у підбурюванні до насильства проти президента США, хоча сам Кімі заперечував, що це може бути політичним посланням.

Висновки. У сучасному інформаційному просторі, де засоби масової комунікації стали інструментом політичної боротьби, евфемізми виступають потужним механізмом маніпулювання суспільною свідомістю. Евфемізми виступають інструментом пом'якшення висловлювань, приховування та маскування негативних явищ, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Використовуючи різноманітні способи евфемізації, мовець свідомо змінює спосіб подачі інформації. Будучи нейтральними за формою, евфемізми використовуються для приховування певних явищ чи дій, дозволяючи варіювати властивості чи характеристики об'єктів або предметів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kondratenko N. V. Linguistics of a political poster: interaction strategies with addresses. In: Communicative-pragmatic, normative and functional parameters of the professional discourse. Lviv-Torun : Liha-Pres, 2021. P. 79–96. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-232-9-6>.

2. Великорода В. Б. Евфемізми рекламного дискурсу: прагматика, семантика, словотвір. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Філологічна. 2011. Вип. 20. С. 25–30. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2011_20_6 (дата звернення: 18.12.2025).

3. Великорода В. Б. Механізми поповнення евфемістичної лексики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2009. № 4. С. 212–217. URL : <https://enpuirb.udp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/08b74cdf-9c51-4b31-83c9-2ee532790321/content> (дата звернення: 27.11.2025).
4. Forster I. Lexikalische Verführer – euphemistischer Wortschatz und Wortgebrauch in der politischen Sprache, in: J. Kilian (Hg.): *Sprache und Politik. Deutsch im demokratischen Staat*. Mannheim : Dudenredaktion, 2005. S. 195–209. URL : <https://download.e-bookshelf.de/download/0000/3053/98/L-G-0000305398-0007583842.pdf> (дата звернення: 27.11.2025).
5. Великорода В.Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2007. 158 с. URL : <https://uacademic.info/ua/document/0408U002376> (дата звернення: 18.12.2025).
6. Jung M. Öffentlichkeit und Sprachwandel. Zur Geschichte des Diskurses über die Atomenergie. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. Wiesbaden : Franz Steiner, 1996. 245 S. URL : <https://www.proquest.com/docview/1293575216?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true&sourcetype=Scholarly%20Journals> (дата звернення: 27.11.2025).
7. Beyrer A., Henschel B., Militz H. Aspekte der sprachlichen Wertung. *Linguistische Studien*. Berlin : Akademie der Wissenschaften, 1989. 154 S. https://opacplus.bsb-muenchen.de/discovery/fulldisplay?vid=49BVB_BSB:VU1&search_scope=MyInst_and_CI&tab=Everything&docid=alma991052306479707356&lang=de&context=L&adaptor=Local%20Search%20Engine&query=any,contains,119265621 (дата звернення: 27.11.2025).
8. Allan K., Burridge K. Forbidden Words: Taboo and the censoring of language. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 303 p. <https://coehuman.uodiyala.edu.iq/uploads/Coehuman%20library%20pdf/English%20library%D9%83%D8%AA%D8%A8%20%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D9%83%D9%84%D9%8A%D8%B2%D9%8A/linguistics/Forbidden%20Words%20-%20Taboo%20and%20the%20Censoring%20of%20Language.pdf> (дата звернення: 27.11.2025).
9. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К. 2010. 844 с.
10. Чумак Л. М., Сніховська І. Е. Особливості використання лексичних інновацій із префіксом de- у реалізації стратегії оцінки в сучасному англомовному медійному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 7. Том 2. С. 61–65. <https://eprints.zu.edu.ua/28737/1/14.pdf> (дата звернення: 27.11.2025).
11. Марченко Т. А. Евфемізми в сучасних українській та англійській мовах. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Том 31 (70). №1. Ч.1. С. 78–82. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-1/15>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Time's Interview with Ukraine's Pres. Zelensky. *Time*. 26.03.2025. URL : <https://www.yahoo.com/news/times-interview-ukraines-pres-zelensky-183236494.html>
2. Fed union lobbies Hill, fighting Trump and for 'dignity and respect'. *The Washington Post*. 07.03.2025. URL : <https://www.washingtonpost.com/politics/2025/03/07/fed-union-lobbies-hill-fighting-trump-dignity-respect/>
3. Israel Wavers as Far Right and Military Disagree on Gaza Strategy. *The New York Times*. 19.05.2025. URL : <https://www.nytimes.com/2025/05/19/world/middleeast/israel-new-invasion-of-gaza.html>
4. US strikes on Latin American 'drug boats': What do we know, and are they legal? *BBC*. 21.10.2025. URL : <https://www.bbc.com/news/articles/cdjzw3gplv7o>
5. Democrats Can't Agree on a Plan in Face of New Trump Era. *Time Magazine*. 21.01.2025. URL : <https://time.com/7208489/democrats-trump-2025-plan/>
6. Trump 'Determined' the U.S. Is Now in a War With Drug Cartels, Congress Is Told. *The New York Times*. 02.10.2025. URL : <https://www.nytimes.com/2025/10/02/us/politics/trump-drug-cartels-war.html>
7. What does '86' Mean? Term in Comey's Social Media Post Has Changed Over Time. *The New York Times*. URL : <https://www.nytimes.com/2025/05/16/us/politics/james-comey-trump-86-meaning.html>

Дата надходження статті: 19.11.2025

Дата прийняття статті: 26.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.111+811.161.2]’322.4 : 305 (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-27>

ГЕНДЕРНО-СТЕРЕОТИПНІ ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ В СИСТЕМАХ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

GENDER-STEREOTYPED LEXICAL UNITS IN MACHINE TRANSLATION SYSTEMS (BASED ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES)

Мороз М. Ю.,

orcid.org/0009-0007-0083-6501

аспірантка кафедри германської філології

Київського національного лінгвістичного університету

У статті комплексно досліджено механізми формування та відтворення гендерної упередженості в системах машинного перекладу, заснованих на нейронних моделях і статистичних закономірностях корпусних даних. Розкрито особливості алгоритмічного узагальнення соціолінгвістичних патернів, що призводить до відтворення культурно закріплених стереотипів під час перекладу з англійської мови на українську. Проаналізовано ключові типи упередженості – стереотипне приписування гендеру за додатковими характеристиками (описовими прикметниками) та за соціально зумовленими побутовими ролями, хобі й професійними назвами. Дослідження показало, що сучасні системи машинного перекладу (DeepL, Google Translate, Microsoft Translator, OpenL) систематично відтворюють асоціативні пари «фемінність – емоційність, турботливість» і «маскулінність – активність, сила», що є виявом алгоритмічного підсилення соціальних стереотипів у процесі автоматизованої семантичної обробки.

Виявлено, що за наявності контекстуальних маркерів системи перекладу ігнорують семантичну узгодженість між частинами речення, обираючи граматичний рід на основі статистичної частотності корпусних сполучень. Це спрощення, притаманне нейронним моделям, свідчить про обмежене контекстуальне розпізнавання та недостатню когнітивну диференціацію соціально маркованих ознак. Семантичний аналіз перекладів демонструє, що прикметники та дієслова у поєднанні виконують роль не лише лексичних, а й культурно-ціннісних індикаторів.

У роботі наголошено, що така форма упередженості не є простим технічним збоєм, а результатом взаємодії лінгвістичних, когнітивних і соціокультурних чинників, що відображають асиметрії у вихідних корпусах навчання. Згідно з концепцією «algorithmic amplification», закладені в корпусах патерни соціальної диференціації між статями не просто копіюються, а й підсилюються алгоритмами, які узагальнюють та «нормалізують» дискурсивну нерівність.

Ключові слова: гендерна упередженість, машинний переклад, гендерні стереотипи, гендерно-чутлива лексика, гендерно-маркована лексика.

The article provides a comprehensive analysis of the mechanisms underlying the formation and reproduction of gender bias in machine translation systems based on neural models and statistical regularities of corpus data. It elucidates the specific features of algorithmic generalization of sociolinguistic patterns, which result in the reproduction of culturally entrenched stereotypes when translating from English into Ukrainian. The study examines the key types of bias – the stereotypical attribution of gender through additional characteristics (descriptive adjectives) as well as through socially conditioned domestic roles, hobbies, and professional designations. The findings reveal that contemporary machine translation systems (DeepL, Google Translate, Microsoft Translator, OpenL) consistently reproduce associative pairs such as “femininity – emotionality, care” and “masculinity – activity, strength,” which exemplify the algorithmic amplification of social stereotypes during automated semantic processing.

It was found that, in the presence of contextual markers, translation systems tend to disregard semantic coherence within the sentence, selecting grammatical gender based on the statistical frequency of corpus collocations. This

simplification, characteristic of neural models, indicates limited contextual recognition and insufficient cognitive differentiation of socially marked features. Semantic analysis of the translations demonstrates that adjectives and verbs, when combined, function not only as lexical but also as cultural and value-laden indicators.

The study emphasizes that this form of bias is not a mere technical error but rather the result of an interplay between linguistic, cognitive, and sociocultural factors that reflect asymmetries present in the source training corpora. According to the concept of *algorithmic amplification*, the gender-differentiated patterns embedded in corpora are not merely replicated but intensified by algorithms that generalize and “normalize” discursive inequality.

Key words: gender bias, machine translation, gender stereotypes, gender-sensitive lexis, gender-marked lexis.

Постановка проблеми. Попри стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту та нейронних мовних моделей, питання забезпечення гендерного балансу в автоматизованих перекладацьких системах досі потребує належного вирішення [1]. Сучасні системи машинного перекладу, що функціонують на основі масивів корпусних даних, відтворюють не лише мовні закономірності, а й соціальні стереотипи, притаманні навчальним корпусам [2]. Це зумовлює систематичне спотворення гендерно-нейтрального змісту вихідних висловлювань через автоматичне приписування статі особам або діям відповідно до культурно закріплених асоціацій.

Значна кількість прикладів гендерної упередженості в машинному перекладі, від описових прикметників до побутових та професійних контекстів, свідчить про те, що нейронні мережі схильні узагальнювати соціально марковані патерни (“емоційність = фемінність”, “раціональність = маскулінність”) як «нормативні» моделі лінгвістичної поведінки, що призводить до алгоритмічного підсилення асиметрій, закладених у даних, і негативно впливає на адекватність перекладу між мовами з різними граматичними системами [3].

Відсутність достатньої контекстуальної глибини в навчальних моделях та обмеженість систем у розрізненні семантичних і соціокультурних маркерів актуалізують потребу у вдосконаленні механізмів обробки гендерної інформації. Не менш важливим викликом є необхідність забезпечити баланс між автоматичною ефективністю перекладу та соціальною етикою мовних технологій. Таким чином, сутність проблеми полягає не лише у досягненні технічної точності перекладу, а передусім у створенні науково обґрунтованих, гендерно інклюзивних моделей машинного перекладу, здатних комплексно враховувати когнітивні, граматичні та соціокультурні чинники, що визначають коректне відтворення гендеру в межах автоматизованих перекладацьких систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наукова думка у сфері машинного перекладу (МП) та обробки природної мови (ОПМ) зосереджується на дослідженні проблеми гендерної упередженості, зокрема аналізує її вияви в системах нейронного машинного перекладу (НМП) та чинники, що зумовлюють її виникнення [4]; досліджує взаємозв'язок між мовними конструкціями, соціокультурними стереотипами та структурними проявами упередженості в автоматизованих перекладах [5]; вивчає вплив гендерної упередженості на функціонування сучасних моделей штучного інтелекту, таких як GPT-3 і ChatGPT [6]; розробляє підходи до вимірювання гендерної упередженості в машинному перекладі на матеріалі різних мовних пар [7]; пропонує стратегії мінімізації гендерної асиметрії в МП шляхом формування збалансованих за гендерною ознакою корпусів даних для моделей НМП [8]; а також аналізує зв'язок між контекстуальними чинниками та рівнем гендерної упередженості, використовуючи інноваційні методи аналізу лінгвістичної інформації [9]. На відміну від зазначених праць, у нашому дослідженні акцент зроблено на зіставному аналізі вияву гендерно маркованих одиниць у перекладах з англійської та української мов, а також на визначенні того, як системи НМП відтворюють або спотворюють гендерний баланс у контексті медіадискурсу. Такий підхід дозволяє доповнити результати попередніх досліджень із власними, розширюючи розуміння механізмів виникнення та відтворення гендерної упередженості в автоматизованих перекладах.

Метою нашого дослідження є комплексне вивчення виявів гендерної упередженості в системах машинного перекладу, аналіз механізмів формування, відтворення та алгоритмічного

підсилення гендерних стереотипів у процесі перекладу між англійською та українською мовами, зокрема виявлення закономірностей автоматичного приписування гендеру особам на основі лексичних, семантичних і прагматичних ознак.

Виклад основного матеріалу. Гендерна упередженість у системах машинного перекладу становить одну з найбільш показових форм алгоритмічного спотворення мовної інформації, зумовлену як технічними, так і соціолінгвістичними чинниками. Вона виявляється у вибіркового або стереотипному відтворенні граматичного роду, лексичних значень та прагматичних значень, що пов'язані з культурно закріпленими уявленнями про гендерні ролі [5]. У процесі перекладу з англійської мови, яка не має граматичного роду, на українську, де рід виступає обов'язковою граматичною категорією, системи машинного перекладу автоматично здійснюють гендерну конкретизацію осіб, базуючись не на контексті, а на статистичній частотності корпусних даних.

Такі алгоритмічні механізми відтворюють асиметрії, успадковані зі структури навчальних текстів, посилюючи дисбаланс між маскуліним і фемінним представленням [8]. У результаті навіть гендерно нейтральні англійські одиниці перекладаються з використанням чоловічих форм за замовчуванням, що відповідає феномену "чоловічий рід як норма" (англ. male default) [3]. Цей процес супроводжується не лише граматичними, а й семантичними спотвореннями, оскільки зміна роду впливає на інтерпретацію соціальних ролей і характеристик суб'єкта.

Як зауважувалася у наших попередніх публікаціях, найпоширенішими виявами гендерної упередженості в системах машинного перекладу є: стереотипне приписування гендеру професіям; стереотипне приписування гендеру особам на основі додаткових характеристик, що виявляється у використанні гендерно-специфічних прикметників; стереотипне присвоєння гендеру за суспільно закріпленими побутовими обов'язками, фізичними характеристиками, хобі та вподобаннями [10]. У рамках цього дослідження основну увагу зосереджено на аналізі стереотипного приписування гендеру на основі додаткових характеристик та стереотипному присвоєнні гендеру за суспільно закріпленими побутовими обов'язками як ключових аспектів гендерної упередженості в системах машинного перекладу.

Так, **стереотипне приписування гендеру особам на основі додаткових характеристик**, перш за все, виявляється у виборі прикметників і граматичних форм, асоційованих із певною статтю. Саме цей тип є одним із найбільш показових, оскільки він демонструє, як лінгвістичні та соціокультурні асоціації, закладені в навчальних корпусах, безпосередньо впливають на перекладацькі рішення нейронних систем і визначають характер відтворення гендерно маркованих ознак у перекладі [11]. У багатьох культурах чоловікам приписують такі якості, як сміливість, незалежність, сила, прагнення влади та домінування [12], тому ці характеристики відображають традиційне уявлення про маскуліність, яке ще називають "гегемонною маскуліністю" [13]. До прикметників, які стереотипно використовуються для опису чоловіків, відносимо: "handsome", "charming", "confident", "hard-working", "protective", "assertive", "brave", "powerful", "tough", "resilient", "strong", "heroic", "competitive", "dominant", "ambitious", "decisive", "rational", "independent", "logical", "courageous", "authoritative", "stoic", "vigorous", "pragmatic", "bold", "fearless".

На противагу "чоловічим" якостям, з жінками асоціюються такі характеристики, як ніжність, залежність, мрійливість, емоційність, покірність і слабкість, відображаючи традиційне уявлення про фемінність та зводячи роль жінок до меж приватної сфери життя [14]. До прикметників, які стереотипно використовуються для опису жінок, відносимо: "beautiful", "pretty", "emotional", "graceful", "sensitive", "kind", "warm", "patient", "compassionate", "caring", "supportive", "elegant", "forgiving", "trusting", "selfless", "devoted", "loving", "sexy", "nurturing", "affectionate", "empathetic", "soft-spoken", "seductive". Варто зазначити, що хоча ці якості переважно сприймаються як позитивні, в багатьох культурах вони цінуються нижче, ніж "чоловічі"

якості, що відображає андроцентричний характер суспільства [15, с. 198–200]. Згідно з класифікацією гендерно-маркованих лексичних одиниць [16, с. 152], прикметники цієї групи відносно до гендерно-стереотипної лексики, яка відображає усталені уявлення про гендерні ролі. Відповідно, гендерно-стереотипна лексика охоплює терміни, що асоціюються з певною статтю через культурні чи соціальні стереотипи.

Додавання стереотипних прикметників до гендерно-нейтральних назв професій суттєво впливає на результат МП, призводячи до гендерно-специфічних інтерпретацій, які демонструють наскільки глибоко вкорінені гендерні стереотипи впливають на алгоритми МП [17]. Іншими словами, коли в речення з гендерно-нейтральною назвою професії додаються прикметники, традиційно асоційовані з певною статтю, МП системи схильні інтерпретувати це як індикатор статі особи, про яку йдеться (рис. 1).

англійська (визначено) ▾	↔	українська ▾
I met a graceful accountant.	×	Я познайомився з витонченою бухгалтеркою.
I met a hard working accountant.		Я зустрів працьовитого бухгалтера.

Рис. 1. Приклад перекладу речень українською мовою за допомогою DeepL

Моделі нейронного перекладу (NMT), як-от DeepL чи Google Translate, зазвичай обирають рід на основі частотності вхідних даних, а не реального контексту. Коли до гендерно-нейтральної професії додається прикметник, який у корпусах часто зустрічається поруч із лексемами певної статі, система обирає відповідний граматичний рід [18, с. 2]. Так, речення "*I met a graceful accountant*" МП перекладає як "*Я познайомився з витонченою бухгалтеркою*", автоматично приписуючи жіночу стать особі через використання прикметника "*graceful*", який стереотипно асоціюється з жіночністю. Натомість, речення "*I met a hard working accountant*" перекладається як "*Я зустрів працьовитого бухгалтера*", де використання прикметника "*hard working*", традиційно асоційованого з маскулінністю, призводить до того, що МП система інтерпретує особу як чоловіка.

Різниця між перекладами "*met*" як "*познайомився*" та "*зустрів*" у наведених прикладах є особливо показовою з точки зору гендерної лінгвістики й автоматизованого перекладу, оскільки ці два дієслова не є синонімічними повною мірою: обидва передають значення дії знайомства або контакту, однак несуть різні прагматичні й емоційно-оцінні відтінки, які машинні моделі часто інтерпретують через соціально закріплені асоціації.

Переклад "*met*" як "*познайомився*" характерний для контекстів, де йдеться про ініціацію знайомства або соціальну взаємодію. В українському мовному узусі ця форма має емоційно залучене або персоналізоване забарвлення та натякає на встановлення нового зв'язку ("*познайомився з кимось*"), що в культурному плані сприймається як більш типовий для романтичних/соціально орієнтованих контекстів комунікативний акт [19]. Тому система, ідентифікуючи прикметник "*graceful*" як маркер фемінності, імовірно «добирає» до нього дієслово з м'якшою, соціальною семантикою – "*познайомився*".

Переклад "*met*" як "*зустрів*" у свою чергу позначає нейтральний або навіть прагматичний контакт, з відтінком короткочасності чи предметності: "*зустрів когось*" може стосуватися ділової ситуації або випадкового контакту. Це корелює з асоціацією прикметника "*hard-working*" з маскулінністю, тобто з образом активного, цілеспрямованого суб'єкта. Алгоритм, обираючи варіант "*зустрів*", формує більш раціональний або стриманий тип комунікації, який статистично частіше трапляється в текстах, що описують чоловічі персонажі.

Отже, у випадку машинного перекладу не лише прикметники, а й дієслова стають носіями гендерних конотацій. Нейронна модель, що працює за частотними кореляціями, узгоджує семантичне поле дієслова з прикметником за механізмом емоційно-соціальної узгодженості. Це означає, що система поєднує слова, які часто співіснують у корпусах для опису типово жіночих чи чоловічих сценаріїв спілкування: "graceful" → "познайомився" (з нею); "hard-working" → "зуспив" (його). У результаті під час перекладу з'являється подвійна семантична асиметрія: прикметник маркує гендер особи, а дієслово – його соціальну роль. Таким чином, навіть на рівні граматичного вибору дієслівних форм автоматичний переклад несвідомо відтворює патерн «емоційна взаємодія = жіночість» і «ділова/прагматична поведінка = чоловічість», закріплюючи стереотипні уявлення про гендерні моделі поведінки в комунікативній дії.

У результаті аналізу стереотипного приписування гендеру на основі додаткових характеристик постає необхідність розглянути іншу, не менш показову форму вияву гендерної упередженості – **автоматичне присвоєння гендеру на підставі соціально зумовлених ролей, побутових функцій і поведінкових моделей**, яка відображає глибинні культурні механізми, адже пов'язана з закріпленими у суспільній свідомості уявленнями про розподіл обов'язків між чоловіками та жінками, фізичні особливості та вподобання, які машинні системи сприймають як статистично релевантні.

Для систематизації розгляду виявів цієї форми гендерної упередженості доцільно виокремити її основні підтипи, що розрізняються за типом соціальних асоціацій, які активуються у процесі машинного перекладу. Кожен із них відображає різні способи алгоритмічного відтворення культурно закріплених гендерних ролей і характеристик, що закладені у корпусах навчальних даних. У межах цього дослідження виділяємо три напрями вияву гендерної упередженості, пов'язані зі стереотипним приписуванням гендеру:

- а) за розподілом обов'язків у побуті;
- б) за фізичними характеристиками;
- с) за хобі та вподобаннями.

Таке розмежування дозволяє простежити, як моделі машинного перекладу не лише відтворюють, а й підсилюють соціальні стереотипи, що визначають гендерну поведінку, професійні ролі та культурні уподобання, демонструючи взаємозв'язок між структурою мови і соціальними моделями, втіленими в алгоритмах. Для аналізу цієї проблеми було проведено експеримент із використанням чотирьох популярних систем машинного перекладу: Google Translate, DeepL, Microsoft Translator та OpenL. У межах дослідження було створено два гендерно-нейтральні англійські речення та перекладено їх українською мовою, щоб оцінити, як ці системи обробляють нейтральність висловлювань і чи відтворюють гендерні стереотипи (табл. 1):

- а) Розподіл обов'язків в побуті
I have already washed the dishes.
I bought it with my own money.

Таблиця 1

Приклади машинного перекладу гендерно-нейтральних речень українською мовою

Назва МП	Переклад	
Google Translate	Я вже помила посуд.	Купив за свої гроші.
DeepL	Я вже помила посуд. / Я вже вимила посуд.	Я купив його за власні гроші. / Я купив його за власні кошти.
Microsoft Translator	Я вже вимила посуд.	Купив за власні гроші.
OpenL	Я вже помив посуд.	Я купив це на свої гроші.

Для першого речення "*I have already washed the dishes*" три з чотирьох систем (Google Translate, DeepL та Microsoft Translator) обрали жіночий рід для перекладу: "*Я вже помила/вимила посуд*", відображаючи поширений гендерний стереотип, згідно з яким домашня робота,

зокрема миття посуду, асоціюється переважно з жінками [20]. Лише система OpenL запропонувала переклад у чоловічому роді: "Я вже помив посуд".

Для другого речення "I bought it with my own money" ситуація виявилася протилежною. Усі чотири системи обрали чоловічий рід для перекладу: "Купив за свої/власні гроші" або "Я купив це/його за власні гроші/кошти", відображаючи стереотипне уявлення про чоловіків як про основних розпорядників фінансів. Порівняльний аналіз цих перекладів демонструє, що сучасні системи машинного перекладу схильні відтворювати гендерні стереотипи, закладені в їхніх навчальних даних, навіть у випадках гендерно-нейтральних висловлювань [21]. Цей тип похибки визначається у сучасній лінгвістичній теорії як «алгоритмічне підсилення» (англ. algorithmic amplification) – підсилення асоціативних зв'язків, що відображають соціальну асиметрію, де системи перекладу не лише наслідують стереотипи, але й відтворюють їх у стабільних патернах семантичного вибору при генерації перекладу [22]. Подібні явища простежуються також у перекладі речень із семантично нейтральним словом "friend" (рис. 2):

"A friend shared tips on organizing closets and keeping everything tidy" → "Подруга поділилася порадами, як організувати шафи і тримати все в порядку"

"A friend volunteered to assemble the furniture without instructions" → "Друг зголосився зібрати меблі без інструкцій"

англійська ▾	↔	українська ▾	Глосарій
A friend shared tips on organizing closets and keeping everything tidy.	×	Подруга поділилася порадами, як організувати шафи і тримати все в порядку.	
A friend volunteered to assemble the furniture without instructions.		Друг зголосився зібрати меблі без інструкцій.	

Рис. 2. Приклад перекладу речень українською мовою за допомогою DeepL

У першому реченні слово "friend" перекладено з використанням жіночого роду ("подруга"), що відповідає стереотипу, згідно з яким домашні справи та організація побуту традиційно вважаються жіночою сферою діяльності. Друге речення перекладено з використанням чоловічого роду ("друг"). Цей вибір відповідає стереотипному уявленню про чоловіків як більш технічно обізнаних та схильних до самостійного виконання складних завдань, особливо пов'язаних з конструюванням чи ремонтом [11]. У таких випадках система перекладу змушена робити вибір щодо гендеру, який часто базується на стереотипних асоціаціях, а не на контексті чи намірі мовця. Згідно з дослідниками М. Пратес, П. Авелар та Л. Ламб подібні контекстні рішення алгоритмів відтворюють патерни «домашньої» та «професійної» ролі, які історично зумовлені культурним розподілом праці за гендерною ознакою [23, с. 28–29].

б) За фізичними характеристиками

Проблема гендерної упередженості у відтворенні фізичних характеристик в МП належить до одного з найбільш показових прикладів того, як мовні моделі перетворюють культурні стереотипи на алгоритмічну норму. Дослідження останніх років переконливо свідчать, що при перекладі речень, де суб'єкт дії не маркований за статтю, системи МП автоматично «призначають» гендер, спираючись на культурно типізовані асоціації між діями, ролями та соціальними очікуваннями [24]. Розглянемо два приклади, які ілюструють проблему відтворення гендерних стереотипів у перекладах за фізичними характеристиками (рис. 3):

"When we went camping, my friend carried the heavy backpack and built the fire while everyone watched" → "Коли ми ходили в похід, мій друг ніс важкий рюкзак і розпалював багаття, а всі дивилися на нього"

"My friend spent hours decorating the cake for the party, making it look like a work of art" →
 "Моя подруга прикрашала торт для вечірки, роблячи його схожим на витвір мистецтва"

англійська (визначено) ▾	↔ українська ▾	Глосарій
When we went camping, my friend carried the heavy backpack and built the fire while everyone watched. My friend spent hours decorating the cake for the party, making it look like a work of art.	×	Коли ми ходили в похід, мій друг ніс важкий рюкзак і розпалював багаття, а всі дивилися на нього. Моя подруга годинами прикрашала торт для вечірки, роблячи його схожим на витвір мистецтва.

Рис. 3. Приклад перекладу речень українською мовою за допомогою DeepL

У першому прикладі машинний переклад автоматично припускає, що друг, який виконує фізично складні завдання, є чоловіком, відображаючи стереотипне уявлення про чоловіків як про фізично сильних та здатних до важкої праці [25]. У другому прикладі система перекладу визначає друга, який займається прикрашанням торта, як жінку, що відповідає стереотипу про жінок як більш схильних до декоративних та кулінарних занять. Ці приклади демонструють, як машинний переклад може підсилювати гендерні стереотипи, автоматично приписуючи певні дії та ролі конкретній статі, навіть коли оригінальний текст не містить явних гендерних маркерів [26]. Згідно з аналітичними результатами, така поведінка не є випадковою – вона походить із закономірностей, зафіксованих у репрезентативних масивах навчальних даних [9]. У корпусах, на яких тренуються системи Google Translate або DeepL, слова на позначення фізично інтенсивних дій, як-от "carry", "lift", "build", частіше зустрічаються у контекстах із маскулініними денотатами, тоді як "decorate", "bake", "arrange" переважно сполучаються із фемінними. Відтак модель не бачить нейтральності, оскільки статистично закріплює стереотипну пару «дія – стать» [21].

с) За хобі та вподобаннями

Гендерні упередження у перекладах за хобі та вподобаннями ілюструють, наскільки глибоко стереотипні культурні уявлення вбудовані у лінгвістичні моделі МП, особливо у випадках, де колір, хобі або уподобання мають сильне культурне забарвлення (рис. 4).

англійська (визначено) ▾		↔	українська ▾	
My friend likes pink		×	Моя подруга любить рожевий колір	
My friend likes blue			Мій друг любить блакитний	

Рис. 4. Приклад перекладу речень українською мовою за допомогою DeepL

У вихідних англійських реченнях "My friend loves pink" та "My friend loves blue" слово "friend" є гендерно-нейтральним і не містить жодної інформації про стать особи. Однак при перекладі українською мовою система МП автоматично приписує гендер, базуючись на стереотипних асоціаціях кольорів:

"My friend loves pink" → "Моя подруга любить рожевий"

"My friend loves blue" → "Мій друг любить синій"

Таким чином, стереотипне присвоєння гендеру у перекладі відображає два типи гендерної упередженості: стереотипну асоціацію та гендерну специфікацію. Якщо стереотипна асоціація є глибоко вкоріненим культурним стереотипом, який відображається у багатьох сферах життя, що проілюстровано вище через автоматичне пов'язання системою МП рожевого кольору

з жіночністю, а синього з маскулінністю, то гендерна специфікація – це процес, при якому система МП змушена обирати конкретний гендер при перекладі з гендерно-нейтральної мови на мову, що має граматичний рід [2]. Вона виявляється наступним чином:

- Автоматичне приписування гендеру нейтральним термінам. Наприклад, переклад англійського слова "friend" як "друг" (чоловічий рід) або "подруга" (жіночий рід);
- Вибір гендерно-специфічних професійних назв. Наприклад, переклад "doctor" як "лікар" (чоловічий рід) [21];
- Використання чоловічого роду як "нульової статті" при перекладі гендерно-нейтральних термінів [24].

Так, дослідники корпорації Microsoft розглянули питання вимірювання та пом'якшення гендерних упереджень у системах МП. Вони підкреслили, що гендерна упередженість у МП не обмежується випадками, де стать не визначена, а часто виявляється навіть тоді, коли контекст явно містить гендерну інформацію, яку система відтворює некоректно [8]. Також було зазначено, що гендерна упередженість у перекладі не є винятково мовною проблемою, а має когнітивний характер. Система не розпізнає семантичних зв'язків між займенниками, означеннями й дієсловами в межах одного висловлення, якщо ті розділені синтаксично або з'являються в другорядних частинах речення, що створює граматично неправильні, але статистично «очікувані» переклади. Такі похибки описано як «упередження ігнорування контексту» (англ. context-neglect bias), притаманний навіть найновішим моделям [8].

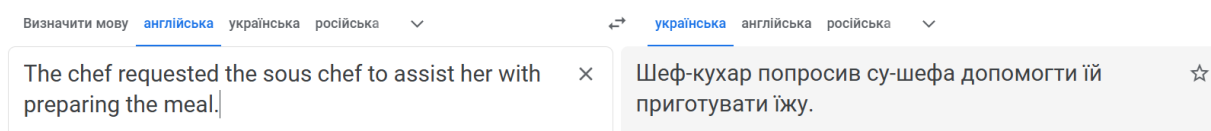

Рис. 5. Приклад перекладу речень українською мовою за допомогою DeepL

У вихідному англійському реченні "The chef requested the sous chef to assist her with preparing the meal" чітко вказано, що шеф-кухар – жінка, оскільки використовується займенник "her". Однак у перекладі українською "Шеф-кухар попросив су-шефа допомогти їй приготувати їжу" виникає невідповідність: "Шеф-кухар попросив" – використовується дієслово чоловічого роду, що суперечить оригіналу; "їй" – займенник жіночого роду, який відповідає оригіналу, але створює неузгодженість із попереднім дієсловом, яскраво ілюструючи, як система МП може неправильно передати гендерну інформацію навіть у випадках, коли вона чітко визначена в оригінальному тексті. Система, ймовірно, базуючись на статистичних даних про переважання чоловіків на посаді шеф-кухаря, автоматично використала чоловічий рід для перекладу, ігноруючи контекстуальну інформацію з оригінального речення.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо стверджувати, що гендерна упередженість у сучасних системах машинного перекладу є багатовимірним лінгвістичним і соціальним явищем, корені якого сягають у саму структуру корпусних даних і когнітивні моделі обробки інформації. Отримані результати переконливо доводять, що перекладацькі системи, засновані на нейронних моделях, відтворюють не лише мовні закономірності, а й соціокультурні патерни, притаманні текстам, на яких вони були навчені. Такі асиметрії виявляються у приписуванні статі навіть у нейтральних висловлюваннях, що призводить до спотворення смислу та емоційного контексту перекладу.

Проведений порівняльний аналіз показує, що в процесі перекладу англійських гендерно-нейтральних речень українською мовою системи машинного перекладу схильні автоматично здійснювати граматичну конкретизацію роду відповідно до стереотипних асоціацій. Наприклад, дії, пов'язані з побутом чи доглядом, перекладаються у жіночому роді («Я вже помила

посуд»), тоді як економічна активність чи фізична сила – у чоловічому («Купив за свої гроші»; «ніс важкий рюкзак»). Таке функціонування моделей узгоджується з механізмом статистичної частотності, коли система обирає граматичний рід не за контекстом, а за типовими поєднаннями у навчальних корпусах. У результаті формується ефект алгоритмічного узагальнення, який підсилює усталені соціокультурні асоціації.

Комплекс проаналізованих прикладів дозволяє виділити кілька типових форм алгоритмічної упередженості: описову, соціально зумовлену та контекстуально-граматичну. Описова полягає у стереотипному поєднанні прикметників з нейтральними професійними назвами – наприклад, "graceful accountant" → «витончена бухгалтерка», "hard-working accountant" → «працьовитий бухгалтер». Тут прикметник виконує роль когнітивного маркера гендеру, що активує закріплені у мовній свідомості асоціації. Соціально зумовлена упередженість виникає при перекладі побутових або рольових дій, де система «передбачає» стать суб'єкта згідно з культурними нормами. Контекстуальна упередженість пов'язана з невмінням системи адекватно зіставити граматичні форми у межах одного речення, що часто проявляється у поєднанні невідповідних граматичних родів, як у випадку з перекладом «*The chef requested the sous chef to assist her*», де в перекладі фіксується поєднання дієслова чоловічого роду та займенника жіночого роду.

Таким чином, дослідження підтверджує існування структурної кореляції між семантичними асоціаціями та граматичними виборами у машинному перекладі. Гендерна упередженість має дві взаємопов'язані площини – лінгвістичну (морфологічну, синтаксичну, семантичну та прагматичну) і культурно-когнітивну (відтворення стереотипів через алгоритмічне підсилення). Подолання цього типу упередженості неможливе без міждисциплінарного підходу, який поєднує лінгвістику, когнітивні науки, машинне навчання і принципи феміністичної мовної етики. Для мінімізації перекладацької упередженості доцільно впроваджувати балансування корпусів за гендерною представленістю, використовувати маркери гендерно-нейтрального контексту та здійснювати постійну верифікацію результатів автоматичного перекладу лінгвістами. Інтеграція гендерно-чутливих методів обробки даних має стати обов'язковим етапом створення та тестування моделей штучного інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Rodrigues Dias S. Gender Bias in Machine Translation and the Importance of Diversity. *Translation*. URL: <https://verbarium-boutique.com/gender-bias-in-machine-translation-and-the-importance-of-diversity/> (date of access: 01.11.2025).
2. Rescigno A. A., Monti J. Gender Bias in Machine Translation: a statistical evaluation of Google Translate and DeepL for English, Italian and German. *International Conference on Human-informed Translation and Interpreting Technology 2023*, Naples, 7–9 July 2023. DOI: 10.26615/issn.2683-0078.2023_001 (date of access: 05.10.2025).
3. Měchura M. 10 things you should know about gender bias in machine translation. *Male and female*. URL: <https://www.fairslator.com/10-things-about-gender-bias-in-mt> (date of access: 02.11.2025).
4. Liao Y. L. Gender Bias in Neural Machine Translation : Senior Capstone Thesis. Philadelphia, 2021. 41 p. URL: https://www.cis.upenn.edu/wp-content/uploads/2021/10/Senior_Thesis_Yuxin_Liao.pdf.
5. Triboulet B., Bouillon P. Evaluating the Impact of Stereotypes and Language Combinations on Gender Bias Occurrence in NMT Generic Systems. *Proceedings of the Third Workshop on Language Technology for Equality, Diversity and Inclusion*, Varna, 7 September 2023. Shoumen, 2023. P. 62–70. URL: <https://aclanthology.org/2023.ltedi-1.9/> (date of access: 26.10.2025).
6. Ghosh S., Caliskan A. ChatGPT Perpetuates Gender Bias in Machine Translation and Ignores Non-Gendered Pronouns: Findings across Bengali and Five other Low-Resource Languages. *AIES '23: Proceedings of the 2023 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society*, Montreal, 8–10 August 2023. 2023. P. 901–912. DOI: 10.1145/3600211.3604672 (date of access: 05.10.2025).
7. Stanovsky G., Smith N. A., Zettlemoyer L. Evaluating Gender Bias in Machine Translation. *Proceedings of the 57th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, Florence, 11 July 2019. P. 1679–1684. URL: <https://aclanthology.org/P19-1164/> (date of access: 25.10.2025).

8. Saunders D., Byrne B. Reducing Gender Bias in Neural Machine Translation as a Domain Adaptation Problem. *Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, 17 July 2020. 2020. P. 7724–7736. URL: <https://aclanthology.org/2020.acl-main.690/> (date of access: 02.11.2025).
9. Gete H., Etchegoyhen T. Does Context Help Mitigate Gender Bias in Neural Machine Translation?. *Findings of the Association for Computational Linguistics: EMNLP 2024*, Miami, 7 November 2024. Miami, Florida, 2024. P. 14788–14794. URL: <https://aclanthology.org/2024.findings-emnlp.868/> (date of access: 02.11.2025).
10. Мороз М. Відтворення гендерних стереотипів у системах машинного перекладу (на матеріалі української та англійської мов). *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Т. 2, № 29. С. 136–143. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.24
11. Herger M. Gender Stereotyping in Google Translate. *Techno | Phil | oSoph*. URL: <https://technophilosoph.com/en/2021/03/18/gender-stereotyping-in-google-translate/> (date of access: 12.10.2025).
12. Fiske S. T., Taylor S. E. Social Cognition: From Brains to Culture. 4th ed. London : SAGE Publications Ltd, 2021. 653 p. DOI: 10.4135/9781529681451.
13. Кузьомська О. Чоловік, якого створили стереотипи | Листи до приятелів. *Листи до приятелів | Національна ідея – це ідеали, закодовані в суцільній історичній пам'яті народу. Згадати себе! Повірити в себе! Бути собою!*. URL: <https://lysty.net.ua/stereotypes-2/> (дата звернення: 11.10.2025).
14. Basow S. A. Gender Stereotypes: Traditions and Alternatives. 2nd ed. Monterey : Brooks/Cole Pub. Co., 1986. 399 p.
15. Шевченко З. В. Словник гендерних термінів. Черкаси : Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
16. Мороз М. Особливості перекладу гендерно-маркованих лексичних одиниць у сучасному англомовному медійному дискурсі. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 6(12). С. 149–161. DOI: 10.52058/2786-6165-2023-6(12)-149-161
17. Mellon S. K.-C. Stereotypes in language may shape bias against women in STEM. *Futurity*. URL: <https://www.futurity.org/women-in-stem-stereotypes-2420022-2/> (date of access: 02.11.2025).
18. Troles J.-D., Schmid U. Extending Challenge Sets to Uncover Gender Bias in Machine Translation: Impact of Stereotypical Verbs and Adjectives. *Extending Challenge Sets to Uncover Gender Bias in Machine Translation: Impact of Stereotypical Verbs and Adjectives : Sixth Conference on Machine Translation*, 12 November 2021. P. 531–541. URL: <https://aclanthology.org/2021.wmt-1.61/> (date of access: 01.11.2025).
19. Yanxue L. Construction and Application of the Lacuna's Translation Model in Modern Linguistics. *Alfred Nobel University Journal of Philology*. 2023. Vol. 2, no. (26/1). P. 274–286. DOI: 10.32342/2523-4463-2023-2-26/1-20
20. Андрушко Л. Гендерні стереотипи в українській телерекламі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2012. № 23. С. 397–407.
21. Gender Bias in Machine Translation / B. Savoldi et al. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*. 2021. Vol. 9. P. 845–874. DOI: 10.1162/tacl_a_00401.
22. Gonen H., Webster K. Automatically Identifying Gender Issues in Machine Translation using Perturbations. *Findings of the Association for Computational Linguistics: EMNLP 2020*, 20 November 2020. P. 1991–1995. DOI: 10.18653/v1/2020.findings-emnlp.180 (date of access: 12.10.2025).
23. Prates M. O. R., Avelar P. H. C., Lamb L. Assessing gender bias in machine translation: a case study with Google Translate. *Neural Computing and Applications*. 2018. No. 32. P. 6363–6381. DOI: 10.1007/s00521-019-04144-6 (date of access: 04.10.2025).
24. Vanmassenhove E. Gender Bias in Machine Translation and The Era of Large Language Models. *Gendered Technology in Translation and Interpreting*. 2024. P. 225–252. URL: <https://arxiv.org/pdf/2401.10016> (date of access: 02.10.2025).
25. Does machine translation reinforce gender bias?. *TEST Terra Team Up*. URL: <https://test.terrateamup.com/2022/06/21/does-machine-translation-reinforce-gender-bias/> (date of access: 01.11.2025).
26. Gender bias in machine translation. *Cadenza Academic Translations*. URL: <https://www.cadenza-academictranslations.com/blog/2022/03/06/gender-bias-in-machine-translation/> (date of access: 02.11.2025).
27. Чорноморченко Е. Історія рожевого кольору: коли і чому він став винятково жіночим – bit.ua Медіа про життя і технології в ньому. *bit.ua Медіа про життя і технології в ньому*. URL: <https://bit.ua/2020/11/hystory-pink-colour/> (дата звернення: 06.10.2025).

Дата надходження статті: 11.11.2025

Дата прийняття статті: 15.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'42:659.4:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-28>

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ДИСКУРСУ СУЧАСНОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМИ

QUALIFYING FEATURES OF THE DISCOURSE OF CONTEMPORARY COMMERCIAL INTERNET ADVERTISING

Мороз В. В.,*orcid.org/0000-0001-5740-5840**здобувач 2-го курсу СО «Доктор філософії» ОНП «Філологія»
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Статтю присвячено комплексному аналізу кваліфікаційних ознак дискурсу сучасної комерційної інтернет-реклами в умовах стрімкого розвитку цифрових комунікацій та технологічної трансформації рекламної взаємодії. У роботі уточнено лінгвістичне трактування рекламного та інтернет-реklamного дискурсів, визначено їхні структурно-прагматичні параметри та окреслено чинники, що сприяли формуванню окремого різновиду – комерційної інтернет-реклами як специфічної форми інституційної комунікації. Методологічну основу дослідження становлять дискурс-аналіз, контент-аналіз, елементи семіотичного й прагматичного підходів, що дозволило системно проаналізувати вербальні, візуальні та креолізовані складники онлайн-реklamних повідомлень. З'ясовано, що ключові характеристики комерційної інтернет-реклами формується за рахунок поєднання прагматичності, персоналізації, гіперконкретності, мультимодальності, емоційної інтенсифікації, терміновості та жанрової гібридності. Особливу увагу приділено опису стійких рекламних моделей («заголовків-гачків», проблемно-орієнтованих сценаріїв, нативних форматів, експертно-порадникових конструкцій), які визначають алгоритм побудови сучасного цифрового рекламного повідомлення та забезпечують високий ступінь залучення аудиторії. У роботі обґрунтовано, що сукупність виявлених ознак формує новий комунікативний стандарт цифрового рекламного дискурсу, у якому перетинаються маркетингові, інформаційні та психологічно впливові стратегії. Показано, що в умовах інформаційного перенасичення та зростання конкуренції за увагу реципієнта саме структурно-прагматична організація рекламного повідомлення стає ключовим чинником його ефективності. Наукова новизна розвідки полягає у систематизованому окресленні кваліфікаційних ознак комерційної інтернет-реклами як окремого різновиду інституційного дискурсу та у виявленні типових комунікативних моделей, що визначають її функціонування у цифровому середовищі. Практична значущість полягає у можливості застосування отриманих результатів у лінгвістичних дослідженнях медіакомунікацій, у навчальних курсах з копірайтингу, реклами та дискурсології, а також у практиці розроблення рекламних і маркетингових стратегій.

Ключові слова: комерційна інтернет-реклама, рекламний дискурс, цифрова комунікація, мультимодальність, персоналізація, прагматичні стратегії, гібридність, заголовки-гачки, нативні формати, комунікативні моделі.

The article is devoted to a comprehensive analysis of the qualificational features of the discourse of contemporary commercial internet advertising amid the rapid development of digital communications and the technological transformation of advertising interaction. The study clarifies the linguistic interpretation of advertising and internet-advertising discourses, defines their structural and pragmatic parameters, and outlines the factors that have contributed to the emergence of a distinct subtype—commercial internet advertising as a specific form of institutional communication. The methodological framework of the research includes discourse analysis, content analysis, as well as elements of semiotic and pragmatic approaches, which made it possible to systematically examine the verbal, visual, and creolized components of online advertising messages. The findings show that the key characteristics of commercial internet advertising are formed through the combination of pragmatism, personalization, hyperspecificity, multimodality, emotional intensification, urgency, and genre hybridity. Particular attention is paid to describing stable advertising models (“hook-style headlines,” problem-oriented scenarios, native formats, expert-advisory constructions), which determine the algorithm for structuring modern digital advertising messages and ensure a high degree of audience engagement. The study substantiates that the identified features constitute a new communicative standard of digital

advertising discourse, which integrates marketing, informational, and psychologically influential strategies. It is demonstrated that under conditions of informational oversaturation and growing competition for audience attention, the structural and pragmatic organization of an advertising message becomes a key factor of its effectiveness. The scholarly novelty of the research lies in the systematic delineation of the qualificational features of commercial internet advertising as a distinct subtype of institutional discourse and in the identification of typical communicative models that shape its functioning in the digital environment. The practical significance of the study consists in the possibility of applying its results in linguistic research on media communication, in educational courses on copywriting, advertising, and discourse studies, as well as in the development of advertising and marketing strategies.

Key words: commercial internet advertising, advertising discourse, digital communication, multimodality, personalization, pragmatic strategies, hybridity, hook-style headlines, native formats, communicative models.

Постановка проблеми. У сучасному українському мовознавстві спостерігається посилений інтерес до аналізу рекламного, маркетингового та загалом комерційного дискурсу, у межах якого дослідники зосереджуються на структурних, прагматичних та семіотичних характеристиках просувальних текстів, механізмах їх впливу на цільову аудиторію та особливостях функціонування в цифровому середовищі. У працях Н. Авраменко, І. Адасюк, Т. Архипової, А. Бондаренко, К. Бортун, Є. Дорошкевич, О. Копусь, О. Малинівської, М. Мальчик, М. Поліщук окреслено загальні підходи до опису рекламної та маркетингової комунікації, однак попри розширення наукового інтересу до цього напрямку, комплексного окреслення кваліфікаційних ознак дискурсу сучасної комерційної інтернет-реклами все ще бракує. Динамічність цифрових платформ, поєднання вербальних, візуальних та інтерактивних компонентів, розмитість меж між рекламними, інформаційними та PR-повідомленнями у мережі ускладнюють вироблення узгоджених критеріїв його аналізу. Це зумовлює потребу в системному лінгвістичному описі цього різновиду інституційної комунікації, визначенні його структурних, прагматичних та семіотичних характеристик і уточненні його місця в сучасному медійному дискурсивному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому просторі проблематика інтернет-реклами розглянута з різних ракурсів, що дозволяє поступово вибудовувати комплексне уявлення про її структурні, прагматичні та семіотичні властивості. У працях Т. Архипової та Н. Авраменко окреслено роль інтернет-реклами як важливого інструмента цифрового маркетингу, що визначувано високим рівнем інтерактивності, адаптивності та здатністю до точкового охоплення аудиторії [1, с. 59–62]. Питання структурно-семіотичної організації рекламного дискурсу розглянуто в дослідженні А. Бондаренко, де доведено, що рекламний текст у мережі набуває ознак поліструктурності, мультимодальності та маніпулятивної спрямованості, що впливає на його дискурсивну природу [2, с. 45–48]. Значний науковий інтерес викликають роботи К. Бортун, яка аналізує інтертекстуальність як механізм створення додаткових смислових рівнів у рекламних повідомленнях, особливо в умовах цифрового середовища, де інтертекстуальні зв'язки реалізуювані через гіпертекст, візуальні елементи та культурні конотації [3, с. 18–23]. Етичний та моральний виміри інтернет-реклами проаналізовано в дослідженні М. Голева, який підкреслює зростання ризиків маніпулятивності та необхідність розроблення критеріїв відповідальної комунікації в умовах цифрової конкуренції [4, с. 15–18]. Історичний та ретроспективний підхід до становлення інтернет-реклами в Україні подано в роботі Є. Дорошкевич, де висвітлено динаміку розвитку рекламного ринку, зміну рекламних технологій та поступове зростання ролі онлайн-реклами у загальній структурі медіакомунікації [5, с. 200–203]. У дослідженні О. Копусь увагу приділено експресивному потенціалу української інтернет-реклами, зокрема функціонуванню емоційно-оцінних засобів, що формують комунікативну привабливість і посилюють впливовий ефект рекламного повідомлення [6, с. 69–73]. У роботі О. Малинівської узагальнено ознаки рекламного дискурсу в інтернет-просторі, зокрема виділено тенденції до персоналізації, візуалізації та використання гібридних комунікативних форматів [7, с. 112–116]. Дослідження М. Мальчик та І. Адасюк систематизує теоретичні підходи до аналізу інтернет-реклами й окреслює параметри її класифікації за

формами, технологіями та функційними характеристиками [8, с. 77–82]. У роботі М. Поліщук інтернет-реклама проаналізована як окремий тип рекламного дискурсу, для якого властиві особливі структурні, жанрові й прагматичні ознаки [9, с. 45–49]. У ще одному дослідженні М. Поліщук запропоновано загальну класифікацію рекламного дискурсу та критерії визначення його різновидів, що створює теоретичну основу для виокремлення кваліфікаційних ознак саме комерційної інтернет-реклами [10, с. 314–318]. Усі ці наукові праці підкреслюють суттєвий поступ у розумінні дискурсивної природи інтернет-реклами (зокрема комерційної), однак комплексне, системне окреслення її кваліфікаційних ознак і досі залишається актуальним завданням, що потребує додаткового лінгвістичного опрацювання.

Метою статті є комплексне описання та систематизація кваліфікаційних ознак дискурсу сучасної комерційної інтернет-реклами шляхом аналізу її структурних, прагматичних, семіотичних та жанрово-стилістичних характеристик, визначення її специфічного місця в системі інституційних цифрових комунікацій і простеження механізмів впливу, реалізованих у типових рекламних моделях онлайн-середовища. Завдання: 1) узагальнити наукові підходи до трактування рекламного та інтернет-реklamного дискурсу, уточнити їхні основні структурно-прагматичні характеристики; 2) визначити та теоретично обґрунтувати дефініцію комерційної інтернет-реклами, відмежувавши її від суміжних типів рекламної комунікації; 3) виявити, класифікувати та проаналізувати кваліфікаційні ознаки дискурсу сучасної комерційної інтернет-реклами на матеріалі типових цифрових рекламних моделей.

Виклад основного матеріалу. Рекламний дискурс у сучасній лінгвістиці розуміють як професійну комунікативну діяльність, спрямовану на вплив на адресата за допомогою мовних і нерідко мультимодальних засобів, у межах якої виробляються тексти, зорієнтовані на інтенсифікацію уваги, переконання та формування очікуваної поведінкової реакції. Цей підхід корелює з численними практичними моделями побудови текстів, характерними для навчальних матеріалів із копірайтингу та маркетингових комунікацій, де рекламний текст постає як інструмент досягнення комерційної мети.

Так, Олексій Кривоносов у навчальному посібнику «Теорія та практика копірайтингу» (2019) визначає рекламний текст як вербальний або вербально-візуальний (креолізований) текст, який розповсюджується в публічному просторі за допомогою ЗМІ, прямої доставки, інтернет-розсилки, по корпоративних каналах, ініційований суб'єктом PR або реклами, що містить рекламну або PR-інформацію, призначений певній групі цільової громадськості або цільової аудиторії, що служить цілям реалізації товару / послуги або формуванню іміджу товару / послуги, корпорації, публічної персони, що володіє прихованим (рідше уявним) авторством [11]. Лариса Ухова у праці «Копірайтинг: мистецтво створення текстів, що продають» (2020) рекламний текст характеризує як комунікативну одиницю, що функціонує у просторі маркетингових комунікацій та служить цілям ефективного впливу на цільову аудиторію й володіє системою релевантних вербальних та невербальних засобів його посилення / оптимізації [12]. Анастасія Жиліна у роботі «Вербально-візуальні тексти: структура та функції» (2021) кваліфікує рекламний текст як вербальну або вербально-візуальну (креолізовану) форму просувального тексту, зафіксованого на матеріальному носії [13]. Саме ця природа рекламного тексту – прагматично орієнтована, функційно спрямована, результативна – робить рекламний дискурс живою, динамічною та стратегічною комунікативною системою, що лежить в основі інтернет-реклами.

Перехід рекламної комунікації у цифрове середовище спричинив появу інтернет-реклами як особливого різновиду впливових повідомлень, що використовують інструменти веб-платформ, соціальних мереж і контекстних систем. Інтернет-реклама відрізняється високою адаптивністю, персоналізацією та інтенсивною мультимодальністю: вона миттєво реагує на поведінку аудиторії, працює в умовах надлишку інформації та потребує гранично швидкого «захоплення уваги» адресата. Саме тому типовими стали, наприклад, так звані «заголовки-гачки» (тут і далі – приклади відібрано й універсалізовано з сайтів: MC.today, AIN.UA, Vector.news, Marketer.ua):

Приклади прямої обіцянки користі:

- Заощаджуйте на опаленні до 500 гривень і більше
- Збільште середній чек на 20–30%
- Отримайте до 100 нових клієнтів
- Будьте в центрі уваги на вечірці

Приклади опосередкованої обіцянки користі (характерна зазвичай для інформаційно-пізнавальних статей):

- Як отримати визнання керівництва
- Що робити, якщо спустило колесо на трасі
- Де взяти гроші на відкриття бізнесу
- 10 причин головного болю, і як його позбутися

Приклади унікальності:

- Заощаджуйте на опаленні до 500 гривень за рахунок німецької термоплівки на вікнах
- Збільште середній чек на 20–30%, розширивши асортимент тематичними сувенірами
- Отримайте до 100 нових клієнтів всього за 7% від обсягу продажів
- Будьте в центрі уваги на вечірці з точною копією сукні від Armani, але в 5 разів дешевше
- Як отримати визнання керівництва, якщо вам за 50
- Що робити, якщо спустило колесо на трасі, а запасного немає
- Де взяти гроші на відкриття бізнесу, якщо банк не видає кредит
- 10 причин головного болю, і як його позбутися: поради невролога

Приклади прицільності:

- Заощаджуйте на опаленні **приватного будинка** до 500 гривень за рахунок німецької термоплівки на вікнах
- Збільште середній чек **пекарні** на 20–30%, розширивши асортимент тематичними сувенірами
- Отримайте до 100 нових клієнтів **на послугу SEO** всього за 7% від обсягу продажів
- **Лише для світських дам**: будьте в центрі уваги на вечірці з точною копією сукні від Armani, але в 5 разів дешевше
- Як отримати визнання керівництва **бухгалтеру**, якщо вам за 50
- Що робити **дівчині-водію**, якщо спустило колесо на трасі, а запасного немає
- Де взяти гроші на відкриття бізнесу **підприємцю**, якщо банк не видає кредит
- 10 причин **різкого** головного болю **по вечорах**, і як його позбутися: поради невролога

Приклади терміновості:

- Заощаджуйте на опаленні приватного будинка до 500 гривень **в місяць** за рахунок німецької термоплівки на вікнах
- Збільште середній чек пекарні на 20–30% **уже сьогодні**, розширивши асортимент тематичними сувенірами
- Отримайте до 100 нових клієнтів **за 3 місяці** на послугу SEO всього за 7% від обсягу продажів
- Лише для світських дам: будьте в центрі уваги на вечірці **тут і зараз** з точною копією сукні від Armani, але в 5 разів дешевше
- Як отримати визнання керівництва бухгалтеру **за 5 хвилин**, якщо вам за 50
- Що робити дівчині-водію, якщо спустило колесо на трасі **посеред ночі**, а запасного немає
- Де взяти гроші на відкриття бізнесу підприємцю **під 3% річних**, якщо банк не видає кредит
- 10 причин різкого головного болю по вечорах, і як його **миттєво** позбутися: поради невролога

Усі ці приклади є характерними моделями інтернет-реклами, оскільки будуються на проблематизації ситуації та негайній обіцянці рішення – класичній техніці конверсійного впливу.

В усіх випадках задається конкретний життєвий сценарій, який не просто демонструє проблему, а прямо корелює з потенційним товаром чи послугою: допомогою на дорозі, страхуванням, мікрокредитуванням, консультаціями, інвестиційними продуктами тощо. Таким чином, проблема стає «входом» до рекламної комунікації, а рішення – прихованим або явним конверсійним сигналом.

Комерційна інтернет-реклама, на відміну від інших форм рекламного дискурсу, визначається її безпосередньою економічною спрямованістю: вона має на меті ініціювати купівлю, замовлення, перехід на сайт, оформлення підписки або будь-яку іншу дію, що пов'язана з комерційною вигодою. Її дефініцію можна сформулювати як спеціалізований різновид цифрової реклами, орієнтований на просування товарів, послуг чи брендів через комплексні вербально-візуальні й технічно адаптовані повідомлення. Така реклама поєднує інформаційні, експертні та емоційні складники, часто маскується під нативний контент та залежить від медійних алгоритмів, що регулюють частоту показу, таргетинг і поведінкову персоналізацію.

Для з'ясування кваліфікаційних ознак дискурсу сучасної комерційної інтернет-реклами ключовим є аналіз практичних моделей, що показують її структурні, прагматичні та семіотичні особливості. Передусім варто відзначити **прагматичність та цілеспрямованість**: комерційний цифровий текст майже завжди починається з ситуацій, здатних миттєво залучити увагу аудиторії та створити ефект релевантності. У типовій рекламній практиці використовують тексти, які моделюють гострі, емоційно насичені або гіпотетично небезпечні ситуації: «10 причин різкого головного болю по вечорах і як його миттєво позбутися». Такий формат поєднує медичну тематику з терміновістю та прихованою обіцянкою швидкого рішення, що є одним із найстійкіших прийомів комерційної інтернет-реклами у сфері фармацевтики, клінік, лікувальних програм чи продажу корисних товарів (аплікаторів, масажерів, біодобавок тощо). Подібні конструкції не лише інформують, але й задають чітку послідовність дії: «знайди причину – отримай рішення – скористайся пропозицією». Це демонструє прагматичну логіку реклами: текст не існує сам по собі, він завжди проектує поведінку.

Іншою ознакою є **персоналізація**, яка проявляється у використанні соціально й емоційно маркованих образів. Наприклад, ситуація «дівчина-водій уночі на трасі» створює багаторівневий ефект адресності: вона не тільки підкреслює реальність випадку, але й викликає емпатію, відчуття співпереживання чи занепокоєння, що збільшує ймовірність переходу на рекламоване рішення. Подібна модель активно використовується в сучасних сервісах допомоги на дорозі, страхування, продажу автомобільних аксесуарів, що підтверджує потенційну комерційну прив'язку такого тексту. Персоналізація в цифровому середовищі має подвійний ефект: вона робить текст ближчим до читача і водночас підсилює його готовність реагувати.

Суттєвою кваліфікаційною ознакою є **гіперконкретність** – надзвичайно точне окреслення обставин, причини, місця, часу або проблеми. У прикладах, типових для навчального тренування копірайтингу, часто подаються точні сценарії («спустило колесо посеред ночі», «банк не дає кредит»), які створюють враження документальності та експертності. У цифровій рекламі це виконує функцію зниження когнітивного навантаження: чим точніше сформульована проблема, тим швидше реципієнт ідентифікує себе з нею. Такі тексти формують «швидкі смислові рішення», що особливо важливо на мобільних пристроях, де сприйняття інформації є фрагментарним і темповим.

Комерційній інтернет-рекламі притаманні також **емоційність і драматизація**, які у практичних прикладах реалізуються через загострення побутових або професійних ситуацій: аварійні випадки, фінансові труднощі, проблеми зі здоров'ям. Емоційність створює ефект занурення, а драматизація – ефект невідкладності, що стимулює адресата до швидкої реакції. Ці елементи тісно пов'язані зі стратегіями urgency, а сучасні дослідження підкреслюють, що емоційний тиск у цифровій рекламі є не лише засобом впливу, але й об'єктом етичних дискусій [4].

Не менш важливою ознакою є *гібридність*, яка проявляється у змішуванні елементів порадникового, інформаційного, експертного та рекламного стилів. Зокрема, заголовки типу «10 причин...» або «поради невролога» працюють як журналістські або медичні матеріали, але їх структурування – з обіцяною «миттєвого результату» – наближує їх саме до комерційної інтернет-реклами. Під виглядом корисної інформації текст підводить читача до певної дії або рекомендації, нерідко завуальованої під висновок чи пораду. У практичних матеріалах з копірайтингу цей прийом є одним із центральних, оскільки поєднує нативність із продажністю – дві риси, що визначають сучасний рекламний ландшафт.

Висновки. Отже, дискурс сучасної комерційної інтернет-реклами являє собою динамічну, прагматично зорієнтовану, мультимодальну й персоналізовану систему комунікації, у якій використовуються різномірні вербально-семантичні, емоційно-прагматичні й технічно опосередковані механізми впливу. Комерційна інтернет-реклама базована на точному структуруванні проблеми, побудові «заголовків-гачків», драматизації ситуації, створенні ефекту адресності та невідкладності, а також на змішуванні інформаційних і рекламних жанрів. Багато з цих моделей добре ілюструються практичними прикладами, характерними для копірайтингу як професійної діяльності. Це дозволяє розглядати цифрову комерційну рекламу як самостійний різновид інституційного дискурсу зі складною системою кваліфікаційних ознак, що потребують детальної наукової систематизації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архипова Т., Авраменко Н. Інтернет-реклама як інструмент цифрового маркетингу підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. №3 (318). С. 59–66. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-9>
2. Бондаренко А.І. Рекламний дискурс: структурно-семіотичний і прагматичний аспекти. *Наукові записки Національного університету ім. М. Гоголя*. 2022. Вип. 3. С. 45–53. DOI: <https://doi.org/10.31654/2520-6966-2022-21f-107-84-91>
3. Бортун К.О. Особливості реалізації інтертекстуальності рекламних текстів в інтернет-просторі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського*. 2022. Т. 33 (72), №6 (1). С. 18–25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.6.1/04>
4. Голєв М.А. Морально-етичні аспекти сучасної інтернет-реклами. *Збірник наукових праць Запорізького національного університету*. 2024. Вип. 2. С. 15–22.
5. Дорошкевич Є.С. Ретроспективний аналіз інтернет-реклами в структурі рекламного ринку України. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 14. С. 200–205.
6. Копусь О.А. Експресивний потенціал української інтернет-реклами. *Українська мова і література в школі*. 2023. №2. С. 69–75.
7. Малинівська О. Рекламний дискурс у сучасному інтернет-просторі: ознаки та тенденції. *Вісник Львівського університету*. 2021. Вип. 74. С. 112–119.
8. Мальчик М.М., Адасюк І.П. Реклама в Інтернеті: теоретичний аналіз та особливості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2021. №2. С. 77–87.
9. Поліщук М.І. Інтернет-реклама як різновид рекламного дискурсу. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. Вип. 1. С. 45–52.
10. Поліщук М.І. Класифікація рекламного дискурсу: критерії та сучасний стан. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 35 (1). С. 314–320.
11. Кривоносов О. В. Теорія та практика копірайтингу: навчальний посібник. Київ : Видавничий дім. «Києво-Могилянська академія». 2019. 256 с.
12. Ухова Л. П. Копірайтинг: мистецтво створення текстів, що продають. Харків : Видавництво «Ранок». 2020. 312 с.
13. Жиліна А. М. Вербально-візуальні тексти: структура та функції. Львів : Видавництво «Світ». 2021. 198 с.

Дата надходження статті: 28.11.2025

Дата прийняття статті: 17.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'25:81'27:305

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-29>

ВПЛИВ ГЕНДЕРНОЇ НАЛЕЖНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА НА ФОРМУВАННЯ ЙОГО МОВЛЕННЄВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ВИБІР ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ

INFLUENCE OF TRANSLATOR'S GENDER ON FORMATION OF HIS/HER SPEECH PECULIARITIES AND CHOICE OF TRANSLATION STRATEGIES

Москалюк О. В.,*orcid.org/0000-0003-4956-7238**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та перекладу
Одеського національного морського університету***Данилова М. К.,***orcid.org/0009-0006-6226-5727**магістрантка 2-го року навчання,
спеціальності В11 «Філологія»
Одеського національного морського університету*

Статтю присвячено аналізу впливу гендерної належності перекладача на формування його мовленнєвих особливостей і вибір перекладацьких стратегій у процесі міжкультурної комунікації. У фокусі дослідження – взаємозв'язок між гендерно зумовленими комунікативними моделями та індивідуальним стилем перекладацької діяльності, що проявляється у виборі лексичних, граматичних і прагматичних засобів. Лінгвісти розглядають сучасні підходи до гендерної лінгвістики та перекладознавства, окреслюючи, як соціокультурні уявлення про маскуліність і фемінінність впливають на інтерпретацію вихідного тексту та його відтворення цільовою мовою.

Особливу увагу приділено аналізу перекладацьких стратегій, що виявляють кореляцію з гендерними характеристиками, включно з тенденціями до доместикації чи форенізації, збереження або модифікації авторського стилю, а також застосуванням пом'якшувальних чи підсилювальних мовленнєвих засобів.

Емпіричний матеріал статті охоплює аналіз поняття «гендер», специфіки впливу гендерної належності особистості на інтерпретацію тексту та вибір перекладацьких рішень. Отримані результати засвідчують, що хоча професійні норми перекладу передбачають певну нейтралізацію індивідуальних та гендерних проявів, у практиці все ж спостерігаються відмінності у ступені категоричності, емоційності, використанні інтенсифікаторів та способах передачі соціокультурно маркованих елементів. Зроблено висновок, що гендерна належність може впливати на тональність і стилістичну організацію тексту, що актуалізує потребу поглибленого вивчення гендерно чутливих аспектів перекладацької діяльності.

Результати дослідження сприяють глибшому розумінню ролі гендерної ідентичності у процесі перекладу текстів і відкривають перспективи для подальших розвідок у галузі гендерної лінгвістики та перекладознавства.

Ключові слова: вплив, гендерний аспект, мовленнєві особливості, перекладач, перекладацькі стратегії.

The article is devoted to the analysis of the influence of the translator's gender on the formation of his/her speech characteristics and the choice of translation strategies in the process of intercultural communication. The focus of the research is the relationship between gender-based communicative models and the individual style of translation activity, which is manifested in the choice of lexical, grammatical and pragmatic means. Linguists consider modern approaches to gender linguistics and translation studies, outlining how sociocultural ideas about masculinity and femininity affect the interpretation of the source text and its reproduction in the target language.

Particular attention is paid to the analysis of translation strategies that show a correlation with gender characteristics, including tendencies towards domestication or foreignization, preservation or modification of the author's style, as well as the use of softening or reinforcing speech means.

The empirical material of the article covers the analysis of the concept of "gender", the specifics of the influence of the gender of the individual on the interpretation of the text and the choice of translation decisions. The results obtained show that although professional translation norms provide for a certain neutralization of individual and gender manifestations, in practice there are still differences in the degree of categoricalness, emotionality, the use of intensifiers and the methods of transmitting socio-culturally marked elements. The conclusion is made that gender can affect the tone and stylistic organization of the text, which actualizes the need for in-depth study of gender-sensitive aspects of translation activity.

The results of the article contribute to a deeper understanding of the role of gender identity in the process of recoding texts and open up prospects for further explorations in the field of gender linguistics and translation studies.

Key words: influence, gender aspect, speech peculiarities, translator, translation strategies.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть дослідження гендерних питань набуває все більшого значення у лінгвістиці, зокрема у перекладознавстві. Оскільки мова відіграє ключову роль у формуванні та узгодженні гендерної ідентичності, доцільно стверджувати, що вона також слугує ефективним механізмом для створення та зміцнення культурних уявлень про маскуліність та феміність. Цей фактор сприяв виокремленню гендерних досліджень у самостійну галузь науки, тоді як взаємозв'язок між мовою і статтю мовця постав та залишається актуальною проблемою для мовознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На межі тисячоліть у мовознавстві відбувся значний зсув у науково-дослідницьких орієнтирах, що був пов'язаний із еволюцією наукової сфери до етапу *антропоцентричного підходу*. Відтепер мова розглядалася як явище, нерозривно пов'язане з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою та світоглядом як окремої особистості, так і цілого мовного колективу. Відповідно, особливий лінгвістичний інтерес стала викликати *мовна особистість* – носій певної культури, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, що зумовлюють створення і сприйняття ним текстів [1, с. 33].

Антропоцентричний підхід виводить на перший план усі параметри особистості, відображені в мові, яка виступає головним інструментом формування ідентичності. Одним із таких параметрів виступає *гендер*, трактований як соціально сконструйований і культурно зумовлений феномен. Саме необхідність виокремлення соціокультурного виміру статі в мовних дослідженнях зумовила введення терміну «гендер», що підкреслює умовний, інституціоналізований і ритуалізований характер статевих відмінностей [2, с. 15].

Поняття «гендер» має широкий спектр тлумачень і застосувань, оскільки протягом десятиліть воно всебічно вивчалось представниками різних сфер науки. Узагальнено гендер трактується як спектр характеристик, пов'язаних із маскуліністю та феміністю, що охоплюють соціальні ролі, моделі поведінки та особистісні якості. На відміну від понять «стать» чи «рід», які визначають біологічну приналежність, «гендер» відображає внутрішній стан і самоідентифікацію індивіда, а також його орієнтацію на певні соціальні ролі, які суспільство проєктує на представників тієї або іншої гендерної категорії [3, с. 67].

Варто підкреслити, що гендер не передбачає фіксованих моделей поведінки й може змінюватися під впливом певних історичних, політичних, національних чи соціальних чинників. В сучасному світі досі наявні інформаційно ізольовані суспільства, у межах яких зберігаються та підтримуються гендерні стереотипи, що спотворюють уявлення про соціальні реалії і зумовлюють їх упереджене сприйняття. У цьому контексті особливо актуальним є вивчення впливу гендеру на формування свідомості та на інтерпретацію індивідом навколишнього світу.

До 1960-х років XX століття поняття «гендер» функціонувало переважно у біологічному та граматичному значенні – для позначення роду людини. Наприкінці 1960-х років американський психоаналітик Роберт Столлер запропонував уживати цей термін для позначення соціокультурних чинників статі. Саме він одним із перших увів поняття «гендер» у науковий обіг

у своїй праці *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity* (1968). Подальшого розвитку концепт набув у гуманітарних науках завдяки американській історикині Джоан Скотт, яка у своїй знаковій статті *Gender: A Useful Category of Historical Analysis* (1986) обґрунтувала місткість цього терміну як аналітичної категорії у дослідженнях культури, історії та суспільства [4, с. 68].

В Україні гендерні дослідження почали активно розвиватися наприкінці 1980-х років, значною мірою завдяки працям Марти Богачевської-Хом'як, зокрема «Дума України жіночого роду» (1992) та «Білим по білому. Жінки у громадському житті України 1884–1939» (1995). У цих роботах дослідниця вперше окреслила гендерний підхід у наукових дослідженнях та привернула увагу до українського фемінізму. Систематичне вивчення гендерної проблематики в Україні розпочалося в 1990-х роках у працях таких науковців, а саме: С. Павличко, І. Жеребкіна, О. Кісь, Л. Кобелянська, Т. Мельник, Л. Смоляр, Н. Чухим, О. Ярош та інших [3].

Становлення і розвиток гендерних досліджень у мовознавстві також припадають на останні десятиліття ХХ ст., пов'язані зі зміною наукової парадигми гуманітарних дисциплін під впливом постмодерністської філософії. Наукова зацікавленість процесами категоризації, інтерес до суб'єктивного досвіду та приватного життя особистості, а також розвиток соціального конструктивізму сприяли переосмисленню таких категорій, як етнічність, вік і стать, які раніше визначалися як суто біологічно детерміновані. Одним із важливих висновків зарубіжних лінгвістів стало твердження про андроцентризм англійської мови, який є водночас і наслідком (С. Міллер, К. Свіфт) і причиною гендерної нерівності в англомовному суспільстві (С. Ерліх, Р. Кінг).

Серед українських мовознавців, що досліджують гендерний аспект у своїх роботах можна виділити О. Бондаренко, Л. Біловус, О. Петренка, Н. Борисенко, О. Горошко, О. Холода, А. Мартинюк та О. Козачишину. В українській лінгвістиці гендерні дослідження охоплюють культурологічні розвідки гендерно маркованих одиниць у *лексиці, фразеології та пареміях* (О. Бондаренко), *соціолінгвістиці* (О. Петренко), *аналізі художнього та рекламного дискурсу* (Н. Борисенко, О. Козачишина), а також у *психолінгвістиці* (О. Горошко, А. Холод).

Мета дослідження. Таким чином, *мета дослідження* полягає у висвітленні впливу гендерної належності перекладача на формування його мовленнєвих особливостей та вибір перекладацьких стратегій.

Виклад основного матеріалу. Попри значний розвиток гендерної лінгвістики, низка питань залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, потребують уточнення особливості функціонування синтаксичних одиниць, що реалізуються в авторському ідіолекті як стереотипні фреймові конструкції. Недостатньо вивчено також регулятивний потенціал частотності гендерно маркованих лексем у межах семантико-синтаксичного поля предикативних конструкцій, які прототипно співвідносяться з особами чоловічої чи жіночої статі.

Розуміння гендеру як продукту дискурсу вимагає аналізу впливу мови на формування гендерної ідентичності індивіда, що, з одного боку, структурує соціальний дискурс, а з іншого – перебуває під його регулятивним впливом. Важливу роль у процесі гендерної соціалізації відіграють різноманітні *гендерно марковані одиниці*, оскільки вони позначають статеву належність референта, а також актуалізують у дискурсі культурно та історично зумовлений асоціативний потенціал. Цей потенціал відображає когнітивні категорії маскулінності та фемінності, що включають сукупність характерних або бажаних фізіологічних, психологічних, емоційних і соціокультурних рис, притаманних чоловікам і жінкам у межах певної лінгвокультури [5, с. 5].

Сучасні лінгвістичні концепції, сформовані завдяки інтеграції знань психології, когнітивної біології, культурології та філософії, суттєво модифікували традиційний когнітивний підхід. Якщо раніше пізнання трактувалося як відображення об'єктивної реальності у свідомості, то під впливом ідей Х. Матурани та Дж. Лакоффа мова почала розглядатися насамперед як

інструмент орієнтації людини у власному когнітивному просторі. У цьому контексті конотація набуває визначальної ролі, а індивідуальні характеристики мовця, зокрема його гендерна належність, істотно впливають на структуру та інтерпретацію дискурсу [3, с. 111].

У сучасному науковому просторі стать людини виступає не лише однією з базових екзистенційних характеристик, а й важливим соціокультурним маркером, що визначає когнітивну й комунікативну орієнтацію особистості. Саме в період постмодернізму гендерні дослідження було відокремлено в окремий науковий напрямок завдяки відмові від ідеї про єдину об'єктивну істину та визнанню множинності, суб'єктивності й культурної зумовленості знання. Це сприяло формуванню антропоморфного бачення свідомості й мислення та актуалізувало дослідження гендерної самоідентифікації як важливого когнітивного ресурсу індивіда і суспільства. У цьому сенсі гендер сьогодні розглядається як багатовимірний параметр аналізу у переважній більшості соціальних наук, зокрема у лінгвістиці.

Щодо прояву гендерного аспекту у перекладі, зокрема пов'язаних з даним питанням стереотипів, оскільки у сучасному перекладознавстві поширена думка, що гендерна належність особистості має вплив на інтерпретацію нею тексту та вибір перекладацьких рішень. Відповідно, у цьому контексті важливим постає розгляд того, як саме гендерна належність перекладача може зумовлювати його індивідуальний стиль, комунікативні стратегії та способи відтворення образів у цільовій мові.

Для детального розгляду даної проблеми у рамках зарубіжної лінгвістики виникла окрема актуальна галузь досліджень, а саме *гендерна лінгвістика*. З одного боку, даний напрям досліджує, як гендерно зумовлені стереотипи та гендерна асиметрія кодуються в мові, а з іншого – відмінності вибору комунікативних моделей та тактик чоловіками та жінками. Однією з перших у даному напрямку почала працювати американська вчена Робін Лакофф, що заклала основи для дослідження гендерного використання мови, тоді як внески таких дослідників як Д. Камерон, Б. Прайслер, Ф. Сміт, О. Сперсен, М. Адлер зумовили подальший розвиток даної дисципліни [6, с. 160].

Людська свідомість не просто відображає зовнішню об'єктивну реальність, а робить це через суб'єктивну призму, у процесі формуючи світогляд окремого індивіда. Відповідно, під час осмислення реальності свідомість людини має схильність до класифікації досвіду шляхом створення *стереотипів*. *Стереотипи* можна визначити як широко поширені, відносно усталені і часто спрощені ментальні уявлення або переконання про певну соціальну групу. Вони переважно ґрунтуються на узагальненнях, припущеннях і соціально сконструйованих асоціаціях, що пов'язані з даною групою. [7, с. 162] Такі стереотипи можуть стосуватися національності, етнічної приналежності, соціального статусу, професії, гендерних ролей, вікових груп тощо. Коли вони виражаються у мовній формі, вони набувають форми *мовних стереотипів* – когнітивних моделей, що керують обробкою інформації та виконують кілька ключових функцій: 1) *узагальнення* (організація знань про світ); 2) *афективна диференціація* (позначення межі між «своїми» і «чужими») та 3) *соціальна регуляція* (розмежування внутрішньо- та позагрупового).

Гендерні стереотипи представляють собою специфічну підгрупу подібних когнітивних моделей, оскільки вони є кодуванням культурно та соціально сформованих очікувань щодо ролей, поведінки та характеристик, що вважаються притаманними для представників тієї чи іншої статі. Оскільки регламентація гендерних ролей відбивається у мові, вона є важливим джерелом знань про характер гендерних стереотипів і динаміку їх змін. Науковці пов'язують їх появу з розбіжністю між мовною та концептуальною картинами світу: концептуальна картина змінюється суттєво швидше та відображає безпосередні результати соціальних та пізнавальних процесів у межах людства, тоді як мовна більш тривало зберігає архаїчні, архетипові уявлення про світ. Це пояснює стійкість гендерних стереотипів, що походять із найдавніших шарів колективної свідомості.

Попри відносну стабільність та фіксованість стереотипів, аналіз мови дозволяє простежити, як змінюються уявлення про маскуліність і фемінність у часі, які поведінкові моделі приписуються чоловікам та жінкам у текстах різних типів, а також які стилістичні особливості асоціюються з тією чи іншою статтю. Дослідження мови також дає змогу визначити лінгвістичні механізми, через які здійснюється підтримка або трансформація гендерних стереотипів. Як зазначається у подібних дослідженнях, «мова повною мірою є дзеркалом культури, яке фіксує всі символічні прояви, відображає упередження та стереотипи суспільства» [8, с. 112].

У лінгвістичних дослідженнях гендерна проблематика розглядається у *двох аспектах*: 1) зафіксовані у мові узагальнені уявлення про якості, поведінку та соціальні ролі чоловіків і жінок – у даному випадку увага зосереджена на мові як системі; 2) гендерна асиметрія мовлення, тобто відмінності у мовних стратегіях, тактиках та мовленнєвих стилях представників різних статей – увага зосереджена на мовленні, тобто на практичній реалізації мови.

Класифікація гендерних стереотипів, що відповідає *першому аспекту*, охоплює кілька груп [7, с. 161]:

- у *сфері кар'єри, управління та владних позицій* чоловікам традиційно приписуються рішучість, амбітність, прагнення до лідерства й досягнення мети будь-якими засобами, тоді як жінкам – пасивність, залежність і схильність до конформізму;

- *когнітивній та емоційній сферах* стереотипи визначають «чоловічими» якостями логічність, раціональність та холоднокрівність, а «жіночими» – емоційність, чутливість та схильність до роздумів і внутрішніх переживань;

- у контексті *міжособистісної взаємодії* жінкам приписують м'якість, турботливість і жертовність, тоді як чоловіків характеризують як наполегливих, надійних, проте інколи відсторонених та егоїстичних;

- з перспективи *соціальної ролі* суспільна свідомість здебільшого розглядає чоловіка як працівника й громадянина, а жінку – у першу чергу як дружину та матір.

Другий аспект, гендерна асиметрія мовлення, охоплює особливості мовленнєвої поведінки представників тієї чи іншої статі: дослідження свідчать, що *чоловіки* схильні частіше перебивати своїх співрозмовників: попри поширений стереотип про чоловічу мовчазність, вони говорять більше, але при цьому формують коротші речення. Чоловіче мовлення також характеризується вживанням більш абстрактних іменників, відносних прикметників та дієслів доконаного виду дійсного способу. Оцінювальна лексика чоловіків зазвичай є стилістично нейтральною. [6, с. 161]

Жіноче мовлення, навпаки, містить більшу кількість емоційно-оцінної лексики, конкретних іменників (зокрема власних назв), якісних прикметників та дієслів умовного способу. Жінкам у цілому притаманне більш широке використання дієслів, тоді як чоловікам – іменників та прикметників. Також жінки частіше схильні використовувати інтенсифікатори позитивної оцінки. Хоча вони переважно схильні уникати відкритого вираження засудження чи критики, оцінювальна лексика у їх мові зазвичай є категоричнішою та може нести підкреслено осудливе емоційне забарвлення. [6, с. 161].

Отже, реалізація представниками тієї чи іншої статі своїх гендерних ролей полягає у використанні ними тих лінгвістичних засобів, що вважаються характерними саме для їхньої гендерної групи. У цьому контексті бінарна опозиція маскуліності та фемінності є цілком доречною й методологічно виправданою для аналізу гендерної мовленнєвої поведінки. Водночас варто зауважити, що вітчизняні перекладознавчі дослідження у сфері гендерних досліджень досі залишаються фрагментарними, що істотно ускладнює системне вивчення перекладу крізь призму гендерного аспекту.

Процес перекладу завжди формується під впливом як *національних* (належність до певної культурної традиції), так і *історичних* (хронологічний контекст) чинників, що визначають інтерпретацію тексту. Тобто, у широкому розумінні переклад залежить від культури цільової

аудиторії, яка, будучи фемінно чи маскулінно орієнтованою, відповідно є гендерно маркованою. Крім того, кінцевий текст неминує відображає *індивідуальність перекладача* як гендерного суб'єкта. Кожен перекладач є носієм певних соціально й культурно зумовлених гендерних характеристик, що впливають на перекладену версію на рівні стилістики, вибору граматичних конструкцій, лексики, а також емоційної тональності. Відтак важливим критерієм адекватності перекладу постає гендерна неупередженість дискурсу, який створює перекладач.

Слід також враховувати, що у процесі роботи перекладач не тільки залучає власний гендерний досвід, а й інтерпретує гендерну ідентичність автора оригіналу, що призводить до своєрідного синтезу. Оскільки повна гендерна нейтральність у перекладі є неможливою, гендер автора може бути або нівельованим, або, навпаки, підсиленним «гендером перекладача». Між даними полюсами можливий як гармонійний симбіоз, так і небажане «нашарування» мовних особливостей, що здатне спотворити зміст і стиль оригінального тексту у перекладі [9, с. 21].

Висновки. Отже, з урахуванням вищевикладених теоретичних положень, можемо зробити висновок, що індивідуальний стиль перекладача, його когнітивні установки та комунікативні стратегії формуються під впливом гендерної ідентичності. Гендерна ідентичність особистості, у свою чергу, у певній мірі неминує зазнає впливу існуючих у суспільстві гендерних стереотипів, пов'язаних з мовною структурою та мовленнєвою поведінкою, що відображають глибинні соціокультурні уявлення про роль чоловіка і жінки. Враховуючи це, доцільним видається подальший розгляд понять мовного та мовленнєвого портретів персонажа, зокрема їхнього розмежування, структури та функцій, щоб виявити прояв гендерної ідентичності перекладача в еквівалентному відтворенні загальної комунікативної динаміки художнього твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голубовська І.О. Антропологізм у мовознавстві та викладанні іноземних мов. *Серія «Лінгвістика XXI століття: нові дослідження та перспективи»*. № 1. Київ : Логос, 2006. С. 33–39.
2. Мельник Т.М. Гендер як наука та навчальна дисципліна. *Основи теорії гендеру : навчальний посібник*. Київ : К.І.С., 2004. С. 10–29.
3. Ліончук Р.О. Термін «гендер» у науковому дискурсі: вітчизняний та зарубіжний підходи. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 2. С. 66–70.
4. Мартинюк А.П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць (на матеріалі сучасного англomовного публіцистичного дискурсу) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2006. 42 с.
5. Мельник Ю.П. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці. *Науковий вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. № 45. С. 110–114.
6. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти. *Донецьк : ДонНУ*, 2002. 362 с.
7. Кузенко Г.К. Кореляція гендерних стереотипів та їх відображення в перекладі. *Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)»*. Херсон, 2017. С. 160–164.
8. Марчишина А.А. Гендерна ідентичність в англomовному постмодерністському дискурсі: соціокультурний та лінгвопоетичний аспекти (на матеріалі наукових, публіцистичних та художніх текстів) : монографія. Кам'янець-Подільський, 2018. 452 с.
9. Плахотнік О. Неймовірні пригоди гендерної теорії в Україні. *Критика : часопис*. 2011. № 9–10. С. 17–22.

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 15.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.111'42 + 81'25 + 378

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-30>

ЖАНРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ АВТЕНТИЧНИХ ТЕКСТІВ ЯК ЧИННИК ТРУДНОЩІВ ЇХ РОЗУМІННЯ МАЙБУТНІМИ ПЕРЕКЛАДАЧАМИ

GENRE-SPECIFIC FEATURES OF ENGLISH AUTHENTIC TEXTS AS A SOURCE OF PROSPECTIVE TRANSLATORS' COMPREHENSION DIFFICULTIES

Олійник О. С.,

orcid.org/0000-0002-5701-7132

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Верещак Ю. М.,

orcid.org/0000-0003-4376-1718

старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Статтю присвячено з'ясуванню й опису жанрових характеристик англомовних автентичних текстів і їхнього потенційного впливу на розуміння тексту майбутніми перекладачами. Наголошено на важливості жанрової обізнаності (genre awareness) перекладача, складником якої є сукупність декларативних знань про ті жанрові особливості, які можуть зумовлювати труднощі розуміння тексту. На підставі аналізу чинних тлумачень понять жанр і тип тексту, змісту моделей розуміння тексту та його складності визначено характеристики автентичного тексту, які ускладнюють його розуміння. Жанр і тип тексту впливають на вибір лексичного складу тексту, зумовлюючи лексичну щільність, уживання конкретних/абстрактних, загально-вживаних/рідковживаних слів, їх належність до певної галузевої терміносистеми. Жанр також модулює синтаксичне аранжування текстів із певними причинно-наслідковими, сурядними, протиставними й темпоральними відносинами між елементами тексту; при цьому наявність довгих багатокomпонентних конструкцій, пасивних форм у межах речень підвищує когнітивне навантаження читача й ускладнює розуміння тексту. Когезійні засоби, які вербалізують ступінь зв'язку між фразами та реченнями, також віднесено до потенційного джерела труднощів. Вибір наративних, експозитивних, аргументативних тощо риторичних структур у залежності від комунікативної мети тексту впливає на його розуміння. Фонові знання, тобто попередні знання з теми тексту, допомагають активувати релевантний концептуальний фонд, що полегшує сприйняття складної (терміно-)лексики або фразеології. Автентичні тексти з «нееквівалентних» галузей можуть вміщувати більше потенційних труднощів, пов'язаних із фоновими знаннями, ніж тексти з «еквівалентних» сфер. Ключовими чинниками труднощів розуміння тексту слід вважати особливості лексики тексту певного жанру; специфіку синтаксичної організації тексту; когезійність тексту; наративність і ступінь інтерактивного розмовного стилю; релевантні фонові знання і досвід читача. Автентичний текст, завдяки природності мовного матеріалу, культурній маркованості та комунікативній спрямованості, здатний посилювати вище означені труднощі його розуміння.

Ключові слова: автентичний текст, жанр, тип тексту, жанрова обізнаність, труднощі розуміння автентичного тексту.

The article explores the genre characteristics of authentic English texts and their potential impact on how prospective translators understand such texts. Emphasis is placed on the importance of translators' genre awareness, which includes a set of declarative knowledge about those genre features that may cause difficulties in text comprehension. Based on an analysis of existing interpretations of the concepts of genre and text type, as well as models of text

comprehension and text complexity, the characteristics of authentic texts that may hinder their comprehension during reading are identified. Genre and text type influence the selection of its lexical composition, determining the lexical density, the use of concrete or abstract, common or rare words, and their belonging to particular terminological systems. Genre also shapes the syntactic arrangement of texts involving particular cause-and-effect, coordinative, contrastive, and temporal relations between text elements. The presence of long multi-unit constructions and passive forms within sentences increases the reader's cognitive load and complicates comprehension. Cohesive devices which determine the degree of visibility of connections between phrases and sentences are also considered a potential source of difficulty. The choice of narration, exposition, argumentation, and other rhetorical structures depending on the communicative purpose of the text influences its comprehension. Background knowledge, i.e., prior knowledge of the text's topic, helps activate relevant conceptual frameworks, facilitating the perception of complex (terminological) vocabulary or phraseology. Authentic texts from "nonequivalent" fields may contain more difficulties related to background knowledge than texts from "equivalent" domains. The key factors contributing to comprehension difficulties of authentic texts involve the features of a text vocabulary characteristic of a given genre; the specifics of its syntactic organization; the degree of textual cohesion; its narrative qualities and the extent of interactive conversational style; as well as the reader's relevant background knowledge and experience. An authentic text, due to the naturalness of its linguistic composition, its cultural markedness, and its communicative orientation, can intensify these comprehension difficulties.

Key words: authentic text, genre, text type, genre awareness, comprehension difficulties of authentic texts.

Постановка проблеми. На часі жанр належить до ключових понять (key terms) мовознавчих і перекладознавчих студій [1, с. 145], водночас розуміння жанру тісно пов'язано з теоретичним підходом (theoretical framework), у межах якого він використовується: в лінгвістиці головною метою жанрового аналізу (genre analysis) є визначення того, чим жанри відрізняються один від одного; натомість, жанровий аналіз, орієнтований на переклад, зосереджується на виявленні відмінностей у жанрових структурах, конвенціях і очікуваннях у різних мовах і культурах [2, с. 51; 3]. Для перекладача важливо усвідомлювати, що реалізація жанрів на мовному рівні може відрізнятися в різних лінгвокультурах, а відтак жанрові конвенції певною мірою є культурно специфічними [4, р. 14]. Жанр тексту охоплює макроконтекст культурної спільноти, мовою якої його створено, і має визначальний вплив на його загальну структуру й на вибір лексики в перекладі, водночас для нелітературних текстів перекладацька еквівалентність досягається на рівні жанру [5, с. 230]. З урахуванням вище зазначеного та виходячи з того, що для фахівців у галузі перекладу текст уособлює не тільки засіб оволодіння цільовою мовою, а й об'єкт професійної діяльності, перекладач повинен володіти жанровою обізнаністю (genre awareness) та декларативними знаннями про жанрові особливості, які спричиняють труднощі розуміння тексту оригіналу.

Незважаючи на велику увагу дослідників до різних аспектів жанротворення, фіксуємо недостатнє висвітлення жанрової специфіки англomовних автентичних текстів, які зумовлюють труднощі їх розуміння майбутніми перекладачами. Теоретичне значення висвітлення означеної жанрової специфіки слугує доповненням лінгвістичного аналізу жанру, а практичне значення полягає в окресленні орієнтирів для оптимізації навчання читання у процесі мовної підготовки перекладачів, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впливу жанру тексту на процес розуміння прочитаного активно досліджується в сучасній зарубіжній когнітивній лінгвістиці та психолінгвістиці. Починаючи з 90-х років XX століття багато досліджень спрямовано на з'ясування міжмовних відмінностей (cross-linguistic differences) між відповідними жанрами в мові джерелі (source language) та цільовій мові (target language) в аспекті перекладу [3]. У зарубіжних наукових джерелах поняття жанр (genre) вживається поруч із поняттям тип тексту (text type). Розмежування між жанром і типом тексту формулюється таким чином: перше стосується соціокультурного використання тексту, тоді як друге пов'язане насамперед з його лінгвістичною організацією (мовні структури, композиція, синтаксичні й стилістичні особливості) [4; 6]. Одне з авторитетних визначень жанру тлумачить його як "the conventionalised form

of a text that has a specific function in the culture in which it is embedded and reflects a purpose of the sender which can be readily understood by the receiver” (конвенціоналізована форма тексту, що має певну функцію в культурі, у якій він існує, і відображає намір відправника, який отримувач може легко зрозуміти) [6], тобто жанр охоплює культурно зумовлену мету тексту (кожній лінгвокультурі властиві свої жанрові конвенції), комунікативну ситуацію, комунікативні норми, очікування читачів-реципієнтів, контексти використання, при цьому зазначені параметри відображаються в мовній та структурно-композиційній експлікації тексту (для чого існує текст, хто його читає й у якій ситуації він використовується). Під час перекладу текст не лише передається іншою мовою, а вписується в жанрові рамки цільової культури: перекладач аналізує умови функціонування тексту в іншій культурі та перетворює структуру й прагматику повідомлення для досягнення комунікативної мети [7, с. 43–45]. Жанр визначається комунікативною метою, а отже, зміна мети змінює жанрові параметри перекладу [4, с. 9–10].

На відміну від жанру, тип тексту визначає як організований текст у мовному аспекті, при цьому, якщо типологія жанрів може ґрунтуватись на мультикритеріальній основі, то типи тексту диференціюють як *опис* (description), *розповідь/наратив* (narration), *пояснення/експозицію* (exposition), *аргументацію* (argumentation) та *інструкцію* (instruction) [4, с. 15]. Як бачимо, відношення між поняттями *жанр* і *тип* тексту досить складні: тексти в межах одного жанру, які відрізняються мовним аранжуванням, можуть належати до різних типів текстів, натомість подібні в мовному оформленні тексти різних жанрів можуть представляти один і той же тип тексту [4, с. 12]. Наприклад, *новинна стаття* (медійний жанр) може включати опис подій (*наративний* елемент), пояснення причин (*експозитивний* елемент) та рекомендації (*інструктивний* елемент). У підсумку, категорії жанру та типу тексту мають різні теоретичні підґрунтя, і обидві цілком валідні як окремі моделі тексту: “Genres and text type categorizations have different theoretical bases, which are both valid as distinct text constructs” [4, с. 16]. Виходячи з того, що в зарубіжній теорії перекладу *genre* і *text type* функціонують як дві різні моделі опису текстів, вважаємо поняття *жанр* ключовим для текстуальної компетенції перекладача, а поняття *тип тексту* – комплементарним.

Дослідник А. Мендхакар (Mendhakar) стверджує, що жанрова диференціація може бути визначена за кількісними лінгвістичними ознаками [8], а не лише за тематикою або стилем, і наводить основні відмінності між художніми (fictional) і нехудожніми (non-fictional) текстами. Художні тексти мають більшу лексичну різноманітність, емоційно забарвлену лексику порівняно з нехудожніми текстами, яким властива стандартизована/термінологічна лексика [8, с. 146]. Довжина слів у художніх текстах – коротша (4,65 символа проти 4,78 символа у нехудожніх текстах), а речення – довші (у середньому 28,5 токенів проти близько 23,2 токенів) у нехудожніх текстах [8, с. 145]. Нехудожні тексти характеризуються більшою інформативністю, яка полягає у вищій щільності повнозначних частин мови (0,58), особливо іменників, порівняно з їх концентрацією в художніх текстах (0,52) [8, с. 147]. У плані синтаксису нехудожнім текстам притаманно більше підрядних конструкцій порівняно з їх меншою кількістю в художніх текстах [8, с. 147–148]. Комунікативна мета нехудожніх текстів полягає в передачі читачу знань, фактів, аргументів, а художніх текстів – у створенні художнього світу, здійсненні емоційного впливу [8, с. 148–149].

Низка праць зарубіжних дослідників [9; 10; 11; 12] підтверджує, що тип тексту суттєво впливає на рівень когнітивного навантаження читача під час сприймання інформації. Доведено, що пояснювальні (експозитивні) тексти значно складніші для розуміння, ніж наративні з огляду на відмінність у характері когнітивної обробки інформації [9]. Пояснювальні тексти мають логічно-аргументативну структуру, яка передбачає більш абстрактне мислення й аналітичну обробку інформації, що збільшує когнітивне навантаження у процесі розуміння. Крім того, такі тексти потребують достатнього обсягу попередніх знань для встановлення зв'язків між новими й відомими поняттями: брак фонових знань погіршує розуміння експозитивних текстів

[10]. Послідовна сюжетна структура наративних текстів, заснована на часових зв'язках, їхня емоційна забарвленість підсилює увагу та запам'ятовування [13].

Особливе значення має автентичність тексту, при цьому автентичними вважаються тексти, створені носіями мови для носіїв з метою передачі повідомлення [14, с. 4–5]. Реальні (неадаптовані) пояснювальні тексти, що містять спеціальну термінологію та щільно насичені інформацією, вимагають високого рівня мовної й предметної компетенції [12], натомість автентичні наративи, як-от особисті історії, оповідання, інтерв'ю, ближчі до розмовної мови та частіше містять контекстні підказки, які полегшують розуміння.

Проблематика жанрів, яка привернула увагу вітчизняних дослідників, охоплює лінгвістичну специфіку англomовного освітнього блогу [15]; досліджено особливості англomовного кулінарного рецепту як мовленнєвого жанру з чіткою структурою, типовими граматичними моделями й лексикою [16]; описано жанрові характеристики англomовної патентної документації [17]; з'ясовано лінгвальні особливості англійських рекламних текстів [18]. Вимірювання складності англomовних автентичних інформаційних текстів за допомогою автоматизованого інструменту TextEvaluator засвідчило, що юридичні тексти найскладніші для розуміння порівняно з лінгвістичними, новинними та медичними текстами [19, с. 160].

Незважаючи на велику кількість досліджень, на часі недостатньо повно структуровано ті особливості жанру й типу автентичних текстів, які зумовлюють труднощі їх розуміння майбутніми перекладачами та входять до складу жанрової обізнаності фахівця з перекладу.

Мета статті полягає в з'ясуванні й описі впливу жанрової специфіки англomовних автентичних текстів для читання на їх розуміння майбутніми перекладачами шляхом теоретичного аналізу жанрових характеристик означених текстів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доцільно розпочати з'ясування впливу характеристик жанру/типу тексту на його розуміння під час читання зі стислого опису авторитетних моделей розуміння тексту, які тлумачать читання як процес, що охоплює низку текстових і особистісних взаємопов'язаних чинників (попередні знання читача, обсяг його робочої пам'яті, мотивація та зацікавленість) [20, с. 519]. Намагання читача сформувати ментальне представлення змісту тексту обмежене тим, що він/ вона вже знає або в що вірить, а відтак два читачі одного й того самого тексту створюють різні моделі ситуації [20, с. 519].

Згідно з однією з найвпливовіших моделей розуміння тексту під назвою The Construction-Integration model (далі – CI модель), розуміння полягає в побудові читачем когерентної ментальної репрезентації (моделі ситуації) змісту тексту: “the reader’s integrated mental model that combines text information with prior knowledge” (інтегроване ментальне представлення, яке поєднує інформацію з тексту з попередніми знаннями читача) [21, с. 107]. Як свідчить назва CI модель, розуміння складається з двох фаз: 1) construction phase (фаза побудови), під час якої читач активує велику кількість ідей (пропозицій) зі слів і речень тексту, що охоплюють як релевантні, так і нерелевантні асоціації з пам'яті, та 2) integration phase (фаза інтеграції), коли когнітивна система читача відбирає та взаємопов'язує найважливіші пропозиції, створюючи цілісну мережу значення тексту й одночасно відкидаючи нерелевантні ідеї [21, с. 103].

За Кінчем (Kintsch), під час розуміння тексту відбувається побудова моделі ситуації (situation model), тобто інтегрованого ментального представлення, яке поєднує інформацію, прямо зазначену в тексті, з тим, що читач виводить шляхом логічного осмислення із залученням його попередніх знань [21, с. 107]. У подальших дослідженнях наголошувалось, тільки якщо читачі побудують зв'язну модель ситуації, вони зможуть відтворювати текстову інформацію протягом тривалого часу після прочитання тексту [22, р. 2–3]. Водночас побудова означеної моделі вимагає встановлення причинно-наслідкових, сурядних, протиставних і темпоральних відносин між елементами тексту, які вважаються основою розуміння [22, р. 2–3].

Інша відома модель – прямого та опосередкованого посередництва розуміння прочитаного (англ. Direct and Inferential Mediation Model of Reading Comprehension, далі – DIME), інкорпорує

п'ять ключових характеристик: попередні (фонові) знання читача, стратегії розуміння тексту, розпізнавання слів, знання словникового запасу й уміння робити висновки, які прямо або опосередковано впливають на загальне розуміння різних типів текстів [23, с. 311]. На переконання авторів моделі, найбільший внесок у розуміння тексту роблять словниковий запас (vocabulary) і фонові знання (background knowledge), за ними йдуть уміння робити висновки (inference), навички читання слів (word reading) і стратегії розуміння (comprehension strategies) [23, с. 311].

У двох зазначених моделях попередні знання залишаються важливим чинником і впливають на те, як саме читач розуміє текст [20, с. 519].

Поруч із моделями розуміння тексту, релевантними для нашого дослідження вважаємо моделі складності тексту (text complexity models), що описують рівень виклику, який текст становить для його розуміння читачем [24]. Одна з моделей оцінювання складності текстів за допомогою автоматизованого інструменту The TextEvaluator ґрунтується на таких чотирьох типах когнітивних процесів читача під час формування цілісного ментального представлення тексту: 1) осмислення слів, із яких складається текст; 2) використання відповідних синтаксичних знань для визначення значущих пропозицій; 3) використання релевантних текстових підказок для встановлення зв'язків між реченнями та більшими частинами тексту; 4) використання фонових знань і досвіду [25]. Стосовно попередніх знань і досвіду зазначимо, що перекладачі, читають автентичні тексти як із «еквівалентних», так і «нееквівалентних» предметних галузей. До «еквівалентних» галузей відносять математику, хімію, фізику тощо, відповідні тексти яких однакового змісту незалежно від мови [26]; тоді як «нееквівалентні» галузі (історія, політологія, юриспруденція тощо) охоплюють тексти зі спеціалізованим змістом, який варіюється згідно з локальними/національними системами, а не залежно від мови [26]. Припускаємо, що тексти з «нееквівалентних» галузей вміщують більше складнощів із фоновими знаннями, ніж тексти з «еквівалентних» сфер.

Теоретичний аналіз наукових результатів опису жанру та типу автентичного тексту уможливив визначення таких чинників, які зумовлюють труднощі його розуміння: особливості лексики тексту певного жанру (лексична щільність, зумовлена кількістю змістових одиниць у межах однієї предикативної одиниці; терміносистема; специфічна фразеологія; культурно маркована лексика; лексична когезія; конкретність або абстрактність лексики; незнайомість лексики); специфіка синтаксичної організації тексту (довжина речень, наявність багатокomпонентних конструкцій, що впливає на рівень інформаційної щільності); когезійність тексту (наявність або відсутність різних типів засобів зв'язку, які поєднують частини тексту між собою); наративність і ступінь інтерактивного розмовного стилю; релевантні фонові знання і досвід читача.

Прокоментуємо виокремлені чинники. Використання лексики, специфічної для певного жанру, впливає на розуміння текстів. Нехудожні тексти використовують від 66% до 71% слів із так званої «основної лексики» (core vocabulary) (списку з 2000 поширених слів), тоді як у художніх текстах таких лексем від 81% до 84% [27]. Це свідчить про те, що фахові тексти містять менше загальноновживаних слів, які легше зрозуміти. На розуміння слів впливають ще два чинники: конкретність слова (word concreteness) та його незнайомість (word unfamiliarity) [25, с. 197]. Конкретні слова опрацьовуються легше, ніж абстрактні, оскільки останні вербалізують поняття, які складніше візуалізувати, що й спричинює додаткові труднощі розуміння тексту [28]. Тексти, які вміщують більше абстрактних слів, складніші для розуміння [29, с. 78], також тексти з великою кількістю рідко вживаних слів (rare words), ймовірно, складніші [25, с. 195].

Тексти з нижчим рівнем лексичного різноманіття, більш часто вживаними, знайомими та значущими словами, з вищим рівнем когезії (тобто з більшою кількістю збігів іменників, вищим рівнем причинно-наслідкових зв'язків і більшою семантичною подібністю) можуть підвищувати рівень розуміння, ймовірно, завдяки спрощеній пропозиційній інформації; синтаксично простіші тексти також сприяють кращому розумінню [30, с. 109].

Наративність і ступінь інтерактивного розмовного стилю відображають «те, наскільки текст вимагає знання більш знайомих дискурсивних структур, тоді як рівень аргументації вимірює те, наскільки текст вимагає знання менш знайомих дискурсивних структур» [25, с. 198]. Також важлива відповідність культурних реалій тексту фоновим знанням читача: за наявності такої відповідності когнітивне навантаження знижується, і розуміння стає глибшим; навпаки, відсутність відповідності підвищує когнітивну складність та спричинює поверхневе або хибне розуміння.

Висновки. Виходячи з того, що якісний переклад уособлює жанрово адекватний текст, який “працює” в цільовій лінгвокультурі за тими ж принципами, що й у вихідній, надзвичайної важливості набуває жанрова обізнаність перекладача, особливо декларативні знання про ті жанрові характеристики, які спроможні зумовлювати труднощі розуміння тексту. На підставі аналізу чинних тлумачень понять *жанр* і *тип* тексту, змісту моделей розуміння тексту і його складності визначено такі характеристики автентичного тексту, які можуть створювати труднощі його розуміння: жанр і тип тексту впливають на вибір лексичного складу тексту (лексична щільність, конкретні/абстрактні, загальновживані/рідковживані слова, їх належність до певної галузевої терміносистеми), його синтаксичного аранжування, когезійних засобів (які забезпечують ступінь видимості зв'язку між фразами та реченнями), риторичних структур у залежності від комунікативної мети тексту як ключового ідентифікатора жанрової ідентичності тексту. Фонові знання, тобто попередні знання з теми тексту, допомагають активувати релевантний концептуальний фонд, що полегшує сприйняття складної (терміно-)лексики чи спеціалізованих висловів.

Перспективи подальшого вивчення проблеми жанрової специфіки автентичного тексту як джерела труднощів його розуміння вбачаємо в проведенні емпіричного дослідження, спрямованого на тестування *genre awareness* (жанрової обізнаності) студентів-перекладачів. Також існує потреба з'ясувати, за якими параметрами складності англomовні тексти виявляють варіативність у різних жанрах при читанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Molnár O. Genre analysis in the Translation Studies paradigm today. *CLINA Revista Interdisciplinaria De Traducción Interpretación Y Communication Intercultural*. 2019. Vol. 5, No. 2. P. 37–62. DOI: <https://doi.org/10.14201/clina2019523764>.
2. Коломієць С. С., Антоненко І. І., Гурєєва Л. В. Міжкультурна медіація у навчанні перекладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2023. Вип. 95. С. 51–56.
3. Biel Ł. Genre analysis and translation. In M. Kirsten (Ed.), *The Routledge Handbook of Translation Studies Linguistics*. London; New York: Routledge, 2018. P. 151–164. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315692845-11>.
4. Trosborg A. Text typology: register, genre and text type. In: Trosborg A. (Ed.). *Text Typology and Translation*. John Benjamins Publishing Company, 1997. P. 3–24. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.26.03tro>.
5. Weijia Z., Jian H., Ping L. The effects of utilizing a genre-based method to teach translation. *World Journal of English Language*. 2022. Vol. 12, No. 6. P. 12–22. DOI: <https://doi.org/10.5430/wjel.v12n5p228>.
6. García-Izquierdo I. The Concept of Text Type and Its Relevance to Translator Training. *Target*. 2001. 12. P. 283–295. DOI: <https://doi.org/10.1075/target.12.2.06gar>.
7. Nord C. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. 2nd ed. Amsterdam; New York: Rodopi, 2005. 274 p. DOI: <https://doi.org/10.7202/037160ar>.
8. Mendhakar A. Linguistic Profiling of Text Genres: An Exploration of Fictional vs. Non-Fictional Texts. *Information*. 2022. 13(8), 357. P. 145–149. DOI: <https://doi.org/10.3390/info13080357>.
9. Best R. M., Rowe M., Ozuru Y., McNamara D. S. Deep-level comprehension of science texts: The role of the reader and the text. *Learning and Instruction*. 2008. 18(6). P. 506–521. DOI: <https://doi.org/10.1097/00011363-200501000-00007>.
10. Cervetti G. N., Wright T. S. The role of knowledge in understanding and learning from text. *Reading Research Quarterly*. 2020. 55(1). P. 1–16.

11. Kraal A., Koornneef A. W., Saab N., Broek P. W. van den. Processing of expository and narrative texts by low- and high-comprehending children. *Reading And Writing*. 2017. 31(9). P. 2017–2040. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11145-017-9789-2>.
12. Schmitz A., Dannecker W. Strategies for expository and narrative texts. Students' perspectives on text type-specific cognitive and metacognitive reading strategies. *L1-Educational Studies in Language and Literature*. 2023. 22. P. 1–22. DOI: <https://doi.org/10.21248/l1esll.2023.23.1.407>.
13. van Silfhout G., Evers-Vermeul J., Sanders T. Connectives as Processing Signals: How Students Benefit in Processing Narrative and Expository Texts. *Discourse Processes*. 2015. 52(1). P. 47–76. DOI: <https://doi.org/10.1080/0163853X.2014.905237>.
14. Gilmore A. Authentic Materials and Authenticity in Foreign Language Learning. *Language Teaching*. 2007. 40. P. 97–118. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0261444807004144>.
15. Савастєєва Т., Демчук А. Лінгвістичні особливості англomовного освітнього блогу. *Молодий вчений*. 2023. 11 (123). С. 58–61. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-11-123-1>.
16. Долгушева О. В., Кочубей В. Ю. Кулінарний рецепт як засіб формування і розвитку англomовної лінгвістичної і мовленнєвої компетентностей. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 27, т. 2. С. 57–62.
17. Коломієць В., Коломієць С. Жанрова специфіка патентної документації. *Advanced Linguistics*. 2023. № 11. С. 58–65. DOI: <https://doi.org/10.20535/2617-5339.2023.11.275403>.
18. Петухова О. І., Говорун А. В. Лінгвальні особливості англійських рекламних текстів. *Нова філологія*. 2023. № 91. С. 81–86. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-91-10>.
19. Parashchuk V., Yarova L., Parashchuk S. Automated Complexity Assessment of English Informational Texts for EFL Pre-service Teachers and Translators. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on CALL*. 2021. (7). P. 155–164. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/call7.11>.
20. Härtig H., Bernholt S., Fraser N., Cromley J. G., Retelsdorf J. Comparing reading comprehension of narrative and expository texts based on the Direct and Inferential Mediation Model. *International Journal of Science and Mathematics Education*. 2022. 20. P. 17–41. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10763-022-10302-5>.
21. Kintsch W. *Comprehension: a paradigm for cognition*. Cambridge University Press, 1998. 461 p.
22. van Silfhout Gerdineke, Evers-Vermeul Jacqueline, Sanders Ted J.M. Establishing coherence in schoolbook texts How connectives and layout affect students' text comprehension. *Dutch Journal of Applied Linguistics*. 2014. 3(1). P. 1–29. DOI: <https://doi.org/10.1075/dujal.3.1.01sil>.
23. Cromley J. G., Azevedo R. Testing and refining the direct and inferential mediation model of reading comprehension. *Journal of Educational Psychology*. 2007. 99. P. 311–325. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-0663.99.2.311>.
24. Lapp D., Moss B., Grant M., Johnson K. *A Close Look at Close Reading: Teaching Students to Analyze Complex Texts, Grades K–5*. Alexandria, VA: ASCD, 2015. 200 p.
25. Sheehan K. M., Kostin I., Napolitano D., Flor M. The TextEvaluator tool: Helping teachers and test developers select texts for use in instruction and assessment. *The Elementary School Journal*. 2014. 115(2). P. 184–209. DOI: <https://doi.org/10.1086/678294>.
26. Hall Ch., McCarthy Philip M., Lewis Gwyneth A., Lee Debra S., McNamara Danielle S. Using Coh-Metrix to Assess Differences between English Language Varieties. *Coyote Papers*. 2007. 15. P. 40–54.
27. Lee D. Y. W. Defining Core Vocabulary and Tracking Its Distribution across Spoken and Written Genres: Evidence of a Gradient of Variation from the British National Corpus. *Journal of English Linguistics*. 2001. 29(3). P. 250–278. DOI: <https://doi.org/10.1177/00754240122005369>.
28. Pitler E., Nenkova A. Revisiting Readability: A Unified Framework for Predicting Text Quality. In: *Proceedings of the 2008 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*. ACL, 2008. P. 186–195.
29. Dowell N., Graesser A., Cai Z. Language and discourse analysis with Coh-Metrix: Applications from Educational material to learning environments at scale. *Journal of Learning Analytics*. 2016. 3(3). P. 72–95. DOI: <http://dx.doi.org/10.18608/jla.2016.33.5>.
30. Crossley S. A., Yang H. S., McNamara D. S. What's so simple about simplified texts? A computational and psycholinguistic investigation of text comprehension and text processing. *Reading in a Foreign Language*. 2014. 26(1). P. 92–113. DOI: <https://doi.org/10.64152/10125/66686>.

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'25:004.8:378.147

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-31>

ЕТИЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ВИКЛИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИКЛАДАННЯ ПЕРЕКЛАДУ (ФРАНЦУЗЬКА МОВА)

ETHICAL AND PEDAGOGICAL CHALLENGES OF INTEGRATING GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO TRANSLATION TEACHING (FRENCH LANGUAGE)

Панченко Д. І.,

orcid.org/0000-0001-5769-833X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри інформаційних технологій та математики

Приватного закладу вищої освіти Харківський гуманітарний університет

«Народна українська академія»

Ануфрієва І. Л.,

orcid.org/0000-0001-7020-9238

доцент кафедри іноземних мов та перекладу

Приватного закладу вищої освіти Харківський гуманітарний університет

«Народна українська академія»

У статті досліджуються етичні та педагогічні виклики, що виникають при інтеграції генеративного штучного інтелекту (ГШІ) у процес викладання перекладу з французької мови в закладах вищої освіти. Проаналізовано сучасні підходи до використання технологій ГШІ у перекладацькій освіті, визначено ключові етичні дилеми та педагогічні проблеми, що супроводжують цей процес. Розглянуто трансформацію ролі перекладача в епоху неймережових технологій та перехід від традиційної моделі перекладу до постредагування машинного контенту. Окреслено ключові педагогічні ризики: зниження когнітивної активності студентів, некритичне сприйняття згенерованого тексту та проблему академічної доброчесності. На прикладі лексико-граматичних особливостей французької мови продемонстровано типові помилки ГШІ, які вимагають професійного втручання людини. Запропоновано концептуальну модель етично відповідальної інтеграції інструментів ГШІ в освітній процес, що базується на принципах прозорості, поступовості, критичності та професійної спрямованості. Результати дослідження демонструють необхідність формування нової педагогічної парадигми, яка поєднує технологічні можливості з академічною доброчесністю та розвитком фахових компетентностей майбутніх перекладачів. Дослідження виявляє специфічні лінгвокультурні виклики використання ГШІ для перекладу з французької мови та систематизує педагогічні стратегії для адаптації освітнього процесу до нових технологічних реалій.

Ключові слова: генеративний штучний інтелект, перекладознавство, методика викладання французької мови, викладання перекладу, французька мова, етика освіти, педагогічні виклики, академічна доброчесність, постредагування, перекладацькі компетентності.

The article examines the ethical and pedagogical challenges arising from the integration of generative artificial intelligence (GAI) into the process of teaching French translation in higher education institutions. Contemporary approaches to using GAI technologies in translation education are analyzed, and key ethical dilemmas and pedagogical problems accompanying this process are identified. The transformation of the translator's role in the era of neural network technologies and the transition from the traditional translation model to post-editing machine content are examined. Key pedagogical risks are outlined: decreased cognitive activity of students, uncritical perception of generated text, and the problem of academic integrity. Using lexical-grammatical features of the French language as examples, typical GAI errors requiring professional human intervention are demonstrated. A conceptual model of ethically responsible integration of

GAI tools into the educational process is proposed, based on the principles of transparency, gradualism, criticality, and professional orientation. The research results demonstrate the necessity of forming a new pedagogical paradigm that combines technological capabilities with academic integrity and the development of professional competencies of future translators. The study reveals specific linguocultural challenges of using GAI for French translation and systematizes pedagogical strategies for adapting the educational process to new technological realities.

Key words: generative artificial intelligence, translation studies, French language teaching methodology, translation teaching, French language, ethics of education, pedagogical challenges, academic integrity, post-editing, translation competencies.

Постановка проблеми. Інтеграція генеративного штучного інтелекту (ГШІ) у систему вищої освіти становить один із найбільш дискусійних викликів сучасної педагогічної науки. Особливої актуальності ця проблематика набуває у контексті викладання перекладу, де технологічні інновації традиційно відігравали значну роль у трансформації професійної практики. Поява великих мовних моделей (LLM), таких як ChatGPT, Claude, Gemini, Llama, та спеціалізованих перекладацьких інструментів на базі ГШІ (DeepL, Google Translate) створила нову парадигму в галузі перекладознавства та поставила перед викладачами низку фундаментальних питань щодо методології навчання, оцінювання та розвитку професійних компетентностей.

Якщо раніше системи САТ (Computer-Assisted Translation) слугували допоміжним інструментом для перекладача, то сучасний генеративний штучний інтелект претендує на роль автономного агента, здатного створювати зв'язні тексти високої якості. Це ставить перед вищою школою безпрецедентний виклик: як адаптувати навчальні програми, щоб підготувати фахівців, які не конкуруватимуть з машиною, а ефективно керуватимуть нею.

У контексті викладання перекладу з французької мови ці виклики набувають специфічного характеру, зумовленого лінгвістичними особливостями мовної пари, культурними нюансами франкомовного простору та традиціями перекладацької школи. Французька мова як одна з найпоширеніших європейських мов міжнародного спілкування вимагає від перекладачів високого рівня володіння не лише мовною системою, а й культурним контекстом, що ускладнює питання доцільності та обмежень використання ГШІ у навчальному процесі.

Впровадження ГШІ у викладання перекладу породжує комплекс взаємопов'язаних проблем двох основних категорій: **етичні виклики** (академічна доброчесність, інтелектуальна власність, прозорість використання технологій та формування етичної свідомості майбутніх фахівців) та **педагогічні виклики** (трансформація методології викладання, перегляд системи оцінювання, переосмислення навчальних цілей та адаптація навчальних програм).

Недостатня розробленість теоретичних засад інтеграції ГШІ у перекладацьку освіту, відсутність усталених методичних рекомендацій та брак емпіричних досліджень щодо впливу цих технологій на формування перекладацьких компетентностей зумовлюють актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне осмислення ролі технологій у перекладацькій освіті має тривалу історію, що бере початок із досліджень комп'ютеризованого перекладу 1980-х років. Еволюцію поглядів можна розділити на етап САТ-інструментів та етап нейромережевого перекладу (NMT). Дослідники Е. Пом та Д. Кенні наголошували, що технологізація перекладу неминуче веде до зміни набору компетенцій: від суто лінгвістичних до технологічних [1; 2]. Зокрема, Е. Пом зазначає, що перекладач майбутнього – це передусім експерт з верифікації інформації.

Концепція технологічної компетентності перекладача, запропонована міжнародними професійними асоціаціями, визначає технології як невід'ємну складову професійної підготовки. Вітчизняні науковці (О. Селіванова, В. Карабан, Л. Черноватий) досліджували питання впровадження автоматизованих систем перекладу у навчальний процес, наголошуючи на необхідності балансу між технологічними навичками та фундаментальною лінгвістичною підготовкою [3; 4; 5].

Етична проблематика використання ГШІ в освіті стала предметом міждисциплінарних досліджень, що поєднують філософію освіти, інформаційну етику та педагогіку [6; 7; 8]. Дослідники виділяють кілька ключових етичних дилем: питання авторства та інтелектуальної власності, прозорість використання технологій, справедливість оцінювання, формування академічної культури та професійної етики, прозорість алгоритмів, доброчесність і рівний доступ до технологій.

Зарубіжні науковці аналізували вплив ГШІ на академічну доброчесність, трансформацію навчальних методик та зміну ролі викладача у цифровому освітньому середовищі. Емпіричні дослідження демонструють неоднозначні результати: від підвищення ефективності навчання до зниження критичного мислення та самостійності студентів. У низці досліджень підкреслюється подвійна природа ГШІ: він одночасно є ресурсом навчання і загрозою для автентичності студентських робіт [9].

Однак більшість вітчизняних праць фокусується на англійській мові. Специфіка викладання перекладу з романських мов в умовах домінування англоцентричних моделей ШІ залишається недостатньо вивченою. Роботи з методики викладання перекладу з французької мови [10] підкреслювали специфіку підготовки фахівців для франкомовного простору, де культурна та стилістична компетентності відіграють визначальну роль.

Аналіз наукової літератури виявляє кілька значних прогалин. По-перше, більшість існуючих досліджень мають загальний характер і не враховують специфіку різних мовних пар та культурних контекстів. По-друге, бракує емпіричних даних щодо довгострокового впливу використання ГШІ на формування професійних компетентностей перекладачів. По-третє, недостатньо розроблені методичні рекомендації для викладачів щодо інтеграції ГШІ у конкретні навчальні дисципліни.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі етичних та педагогічних викликів інтеграції ГШІ у процес викладання перекладу з французької мови та розробці науково обґрунтованої моделі відповідального впровадження технологій ГШІ у перекладацьку освіту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання ГШІ створює фундаментальний виклик для традиційного розуміння академічної доброчесності у перекладацькій освіті. Ключовим ризиком є можливість подання студентами перекладів, повністю або частково створених ШІ, без відповідного зазначення цього факту. Генеративні моделі здатні продукувати переклади високої якості, що ускладнює визначення рівня реальної підготовленості студента. Це призводить до викривлення об'єктивності оцінювання, нівелювання ролі самостійної роботи та зниження мотивації до вивчення перекладацьких стратегій.

Традиційне визначення плагіату, сформульоване для текстів людського авторства, виявляється недостатнім для оцінювання робіт, створених за допомогою ГШІ. Постає етична дилема: чи є використання ГШІ для створення перекладу академічною нечесністю, якщо студент критично опрацьовує згенерований текст? Виявлено складність визначення авторства перекладу, створеного у співпраці людини та ГШІ, та постає етичне питання відповідальності за помилки у такому перекладі.

Результати дослідження вказують на ризик формування у студентів інструменталістського підходу до професійної діяльності, коли переклад сприймається як технічна операція, а не як акт міжкультурної комунікації, що вимагає особистої відповідальності та етичної рефлексії. Використання ГШІ вимагає переосмислення принципів професійної етики у контексті гібридної людино-машинної діяльності.

Традиційні методики, що базуються на поступовому формуванні перекладацьких навичок через виконання вправ та завдань зростаючої складності, втрачають ефективність, коли студенти можуть отримати готовий переклад у лічені секунди. Аналіз педагогічної практики показав, що викладачі змушені переорієнтовувати навчальний процес з продукту (готового перекладу) на процес (перекладацьке мислення та прийняття рішень).

Роль викладача зміщується від «джерела істини» до «модератора та критичного аналітика». Завданням стає не стільки навчити перекладати «з нуля», скільки навчити постредагуванню (Post-Editing Machine Translation – PEMT). Інтеграція ГШІ у навчальний процес виявила феномен «ілюзії компетентності»: студент, отримавши миттєвий і синтаксично правильний результат від ШІ, часто не здатен оцінити його семантичну точність.

Традиційна система оцінювання перекладацьких навичок, що базується на аналізі кінцевого продукту, виявляється непридатною в умовах доступності ГШІ. Опитування викладачів виявило консенсус щодо необхідності переходу до альтернативних форм оцінювання: усні екзамени з обґрунтуванням перекладацьких рішень, аналіз помилок у перекладах згенерованих ГШІ, порівняльний аналіз різних варіантів перекладу, виконання перекладів в аудиторних умовах під наглядом, рефлексивні звіти про використання ШІ, декларації застосованих інструментів.

Студенти, які систематично використовують ГШІ, демонструють нижчий рівень розвитку стратегічної компетентності, зокрема здатності самостійно аналізувати перекладацькі проблеми та приймати обґрунтовані рішення. Водночас дослідження виявило потенціал використання ГШІ для розвитку критичного мислення, якщо технологію інтегровано у навчальний процес як об'єкт аналізу та критичної оцінки.

ГШІ дозволяє створювати інтерактивні вправи: порівняльний аналіз перекладів, редагування машинного перекладу (post-editing), виправлення помилок у стилі, лексиці чи граматиці, виявлення семантичних розбіжностей, вправи на пошук помилок у згенерованих текстах («Reverse Engineering of Translation»).

Уміння правильно сформулювати завдання для ШІ стає частиною перекладацької фаховості. Наприклад, замість простого «Переклади текст», студент має навчитися писати: *«Дій як професійний перекладач юридичних текстів. Переклади наступний договір з французької на українську, дотримуючись офіційно-ділового стилю та термінології, чинної в законодавстві України»*.

Французька мова характеризується багатим стилістичним регістром, складною системою ввічливості, значною роллю імпліцитності та культурних конотацій, які ГШІ часто спрощує або інтерпретує неадекватно. Генеративні моделі, навчаючись на великих масивах даних, часто демонструють англоцентричний підхід до структури речення або ігнорують нюанси романських мов.

Експертна оцінка перекладів, згенерованих ГШІ, виявила систематичні проблеми з передачею стилістичних нюансів, особливо у літературних та публіцистичних текстах. ГШІ часто нейтралізує експресивно-стилістичні засоби, втрачає іронію та гру слів, спрощує складні синтаксичні конструкції. Особливої уваги потребує проблема перекладу реалій франкофонної культури, де ГШІ часто пропонує буквальні або некоректні варіанти через недостатнє врахування культурного контексту.

Важливою проблемою є «галюцинації» – коли ШІ вигадує факти або терміни, яких не існує. У французькій мові це часто трапляється з неологізмами або сленгом (argo), який моделі інтерпретують буквально.

На основі аналізу результатів генерації систем ChatGPT-4o та DeepL виявлено систематичні типи помилок, що демонструють обмеження автоматизованих технологій:

- **граматична омонімія:** ігнорування конструкцій на зразок *passé immédiat* (Il vient de partir – не він приходить, щоб піти, а він щойно пішов);
- **полісемія:** неправильний вибір контекстного значення слова (L'avocat a plaidé sa cause – не авокадо захищав свою справу, а юрист захищав свою справу);
- **узгодження часів:** калькування французького *conditionnel* без урахування правила послідовності часів в українській мові;
- **регістр мовлення:** плутання «ти» і «ви» (tu/vous) в межах одного діалогу, втрата соціолінгвістичного маркера.

Ці приклади демонструють, що без глибокого знання граматики студент не зможе виявити помилку в переконливому на вигляд тексті, згенерованому машиною.

На основі результатів дослідження розроблено *концептуальну модель* етично відповідального та педагогічно обґрунтованого впровадження ГШІ у викладання перекладу французької мови. Повна заборона ШІ призводить до «тіньового» використання технологій. Натомість пропонується модель «*критичної інтеграції*», що базується на чотирьох принципах:

1) **принцип прозорості** передбачає чітке визначення та комунікацію правил використання ГШІ на різних етапах навчання та для різних типів завдань;

2) **принцип поступовості** означає диференційований підхід до інтеграції ГШІ залежно від етапу навчання та рівня сформованості компетентностей. На початкових етапах необхідно обмежувати використання ГШІ для забезпечення формування базових навичок, тоді як на старших курсах технологія може використовуватися як професійний інструмент.

3) **принцип критичності** передбачає формування у студентів здатності до критичного аналізу результатів роботи ГШІ, розуміння його обмежень та помилок.

4) **принцип професійної спрямованості** наголошує на необхідності формування розуміння ролі ГШІ у реальній професійній діяльності перекладача та розвитку навичок ефективного використання технології як допоміжного інструменту.

Модель передбачає чотири етапи роботи над перекладом:

Етап 1. **Ознайомлення (переданаліз)**: студенти отримують інформацію про правила використання ШІ, принципи роботи моделей, обмеження й етичні норми. Студент аналізує текст, визначає складні місця, стиль, термінологію та формулює промпт (запит) для ШІ.

Етап 2. **Аналітична взаємодія (генерація)**: використання ШІ для створення чернетки. Виконується порівняння трьох типів перекладів: переклад студента, переклад ШІ, переклад професійного перекладача. Студент навчається ідентифікувати стилістичні, семантичні та прагматичні відмінності.

Етап 3. **Практика (критичне постредагування)**: глибока перевірка тексту на предмет логічних, стилістичних та граматичних помилок, адаптація до культурного контексту. Застосовуються завдання з редагування машинного перекладу, трансформацій, стилістичного доопрацювання.

Етап 4. **Рефлексія**: студенти пояснюють власні рішення, коментують роботу ШІ та визначають, у яких випадках використання ШІ є доцільним.

В системі оцінювання пропонується збільшити частку усних форм контролю; включити рефлексивні звіти про використання ШІ; вимагати декларації застосованих інструментів; запровадити поетапні письмові роботи, щоб уникнути повної автоматизації. Такі підходи забезпечують збереження об'єктивності й прозорості оцінювання.

Впровадження генеративного ШІ у викладання перекладу французької мови супроводжується низкою етичних і педагогічних викликів, які потребують комплексного розв'язання. Встановлено, що ключові ризики пов'язані з академічною доброчесністю, розмиванням меж авторства, порушенням рівності умов навчання та наявністю помилок, характерних для моделей ШІ. Педагогічні можливості полягають у формуванні навичок критичного аналізу, підвищенні мотивації студентів та розширенні інструментарію викладача.

Запропонована модель інтеграції ШІ передбачає збалансоване поєднання технологічної підтримки та навчальної автономії студента. Використання ШІ має ґрунтуватися на чітких етичних принципах, оновлених навчальних програмах і модернізованих формальних критеріях оцінювання.

Емпіричну базу дослідження становили: навчальні програми та робочі плани дисциплін перекладацького циклу, зразки студентських перекладів французьких текстів різних жанрів та стилів (суспільно-політичного, художнього), результати генерації систем ChatGPT-4o та DeepL (переклад з французької на українську) та їх порівняння з нормативними граматичними та

стилістичними вимогами, аналітичні матеріали міжнародних професійних асоціацій перекладачів, нормативні документи закладів вищої освіти щодо академічної доброчесності.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Інтеграція ГШІ у викладання перекладу створює комплекс взаємопов'язаних етичних (академічна доброчесність, інтелектуальна власність, формування професійної етики, конфіденційність, упередженість, нерівність доступу) та педагогічних (трансформація методології, система оцінювання, формування компетентностей) викликів, що вимагають системного переосмислення традиційних підходів.

2. Специфіка викладання перекладу французької мови зумовлює додаткові виклики, пов'язані з передачею лінгвокультурних нюансів, стилістичного багатства та культурної медіації. Виявлено систематичні типи помилок ГШІ при роботі з французькою мовою: граматична омонімія, полісемія, некоректне узгодження часів, плутанина реєстрів мовлення, англоцентричний підхід, «галюцинації» термінів.

3. Розроблена концептуальна модель «критичної інтеграції» ГШІ базується на принципах прозорості, поступовості, критичності та професійної спрямованості і передбачає чотири послідовні етапи роботи над перекладом: ознайомлення, аналітична взаємодія, практика та рефлексія.

4. Доведено, що роль перекладача еволюціонує до ролі експерта-редактора та культурного медіатора. ШІ бере на себе рутинну роботу, залишаючи людині складніші когнітивні завдання.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки політик академічної доброчесності, удосконалення навчальних програм, формування системи оцінювання та підготовки викладачів до роботи в умовах технологічних трансформацій.

Інтеграція генеративного штучного інтелекту у викладання перекладу є незворотним процесом, що вимагає від освітньої спільноти не опору змінам, а активної участі у формуванні нової педагогічної парадигми. Тільки через усвідомлене, етично відповідальне та педагогічно обґрунтоване впровадження технологій можливо забезпечити якісну підготовку перекладачів, здатних ефективно функціонувати у цифровому майбутньому професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kenny D. Machine Translation for Everyone: Empowering Users in the Age of Artificial Intelligence. Berlin : Language Science Press, 2022. 298 p. DOI: 10.5281/zenodo.6653406.
2. Pym A. Translation Skill-Sets in a Machine-Translation Age. *Meta: Journal des traducteurs*. 2013. Vol. 58, № 3. P. 487–503. DOI: 10.7202/1025047ar.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова Книга, 2020.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Політ, 2018.
5. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.
6. Floridi L. The Ethics of Artificial Intelligence. Oxford : Oxford University Press, 2020.
7. Sallaberry A. AI and Linguistic Risks in Education. Paris : Ophrys, 2023.
8. Bowker L. Translation Technology and Ethics. In : The Routledge Handbook of Translation and Ethics. London : Routledge, 2020. P. 262–278. DOI: 10.4324/9781003127970-20.
9. Corpas Pastor G. Machine Translation and Translator Training. Amsterdam : John Benjamins, 2021.
10. Lee-Jahnke H. Didactique de la traduction: retour à la réalité langagière. *Meta: Journal des traducteurs*. 2005. Vol. 50, № 2. P. 548–560. DOI: 10.7202/011406ar.

Дата надходження статті: 28.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.161'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-32>

МОВНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ НЕГАТИВНОГО ОБРАЗУ ПОЛІТИКА У СУЧАСНИХ МЕДІА

LINGUISTIC MECHANISMS FOR CONSTRUCTING A POLITICIAN'S NEGATIVE IMAGE IN CONTEMPORARY MEDIA

Петров О. О.,

orcid.org/0000-0003-4641-3559

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри германської філології, перекладу та зарубіжної літератури
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Пальчеська О. С.,

orcid.org/0000-0002-2090-4870

кандидат філологічних наук

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Монастирська О. О.,

orcid.org/0009-0000-8063-5572

здобувач освіти за ОП В11 Філологія.

Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

У статті розглянуто медіадискурс як ключовий інструмент конструювання публічного образу політика, зокрема його негативної репрезентації. Виходячи з комунікативно-прагматичних підходів (Г. Почепцов, О. Сербенська, О. Пономарів, П. Чілтон Т. ван Дейк, Дж. Lakoff, Т. Космеда), політичний образ трактується як спеціально організований комунікативний конструкт, що через емотивно й оцінно навантажені мовні засоби програмує сприйняття аудиторії. Метою статті є з'ясування способів вербального моделювання негативного образу політика в сучасному англomовному медіапросторі. Матеріалом дослідження стала спеціально сформована вибірка з вебкорпусу English Web 2021 (enTenTen21) загальним обсягом 4 411 893 токени, опрацьована за допомогою корпусного менеджера SketchEngine. Застосовано методи контекстуального та дискурс-, стилістичного аналізу. У центрі уваги – медійне конструювання постаті Дональда Трампа як репрезентативного прикладу негативного політичного образу. Показано, що метафора, іронія, гіпербола, алюзія, алегорія, порівняння та епітетизація утворюють єдину систему тропеїчних і фігуральних засобів, які забезпечують семантичне унаочнення, емоційне загострення й ідеологічне маркування. Виокремлено групи порівнянь типу «людина – тварина», «людина – людина», «людина – міфічна істота», «людина – хвороба», «людина – артефакт» та описано їхній внесок у формування оцінних стереотипів. З'ясовано, що медіатексти передусім акцентують риси характеру, інтелектуальні та моральні якості політика, задаючи стійку негативну валентність образу. Перспективу подальших досліджень убачаємо в розширенні жанрового спектра матеріалу (теледебати, подкасти, блоги, соціальні мережі), залученні інших національних та міжнародних політичних фігур, а також у поглибленому когнітивно-прагматичному й міжкультурному аналізі стратегій медійної демонізації політиків.

Ключові слова: медіадискурс, політичний образ, негативний образ політика, стилістичні засоби, метафора, порівняння, корпус English Web 2021 (enTenTen21).

The article examines media discourse as a key instrument in constructing the public image of a politician, in particular its negative representation. Drawing on communicative-pragmatic approaches (H. Pochepstov, O. Serbenska, O. Ponomariv, P. Chilton, T. van Dijk, G. Lakoff, T. Kosmeda), the political image is interpreted as

© Петров О. О., Пальчеська О. С., Монастирська О. О., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

a specially organized communicative construct – a purposeful message with a clear pragmatic orientation which, through emotionally and evaluatively charged linguistic means, programs the audience's perception. The aim of the article is to identify ways of verbal modelling of the negative image of a politician in contemporary English-language media space. The research material consists of a specially compiled sample from the English web corpus English Web 2021 (enTenTen21) with a total volume of 4,411,893 tokens, processed using the SketchEngine corpus manager. The study employs methods of contextual, discourse and stylistic analysis. The focus is on the media construction of Donald Trump as a representative example of a negative political image. It is shown that metaphor, irony, hyperbole, allusion, allegory, comparison and epithet formation constitute a unified system of tropes and figurative devices that provide semantic visualization, emotional intensification and ideological marking. Groups of comparisons such as “human – animal”, “human – human”, “human – mythical creature”, “human – disease”, “human – artefact” are distinguished and their contribution to the formation of evaluative stereotypes is described. The study reveals that media texts primarily emphasize character traits, intellectual and moral qualities of the politician, thus setting a stable negative valence of the image. Prospects for further research include expanding the genre spectrum of the material (televised debates, podcasts, blogs, social networks), involving other national and international political figures, as well as deepening cognitive-pragmatic and cross-cultural analyses of strategies of media demonization of politicians.

Key words: media discourse, political image, negative image of a politician, stylistic devices, metaphor, comparison, English Web 2021 (enTenTen21) corpus.

Постановка проблеми. У сучасному медійному просторі підтримання публічного образу є стратегічною потребою для більшості суспільно значущих акторів, насамперед політиків. Рівень довіри виборців, легітимність рішень і виборча успішність істотно залежать від того, як політичний діяч конструюється та інтерпретується в масмедійному дискурсі. Політичний образ доцільно розглядати як спеціально організований комунікативний конструкт – цілеспрямоване повідомлення з чіткою прагматичною настановою, що активує відповідні фрейми сприйняття та формує очікувані оцінні реакції аудиторії (пор. комунікативно-прагматичні підходи у працях Г. Почепцова, О. Сербенської, О. Пономаріва).

Ключову роль у моделюванні такого образу відіграють стилістичні, риторичні та дискурсивні засоби, за допомогою яких ЗМІ задають тональність повідомлення, структурують увагу та нормалізують певні інтерпретації подій. У політичній комунікації особливо продуктивними є тропи й фігури (епітетизація, метафоризація, порівняльні моделі, гіперболізація), а також вибір лексики з виразною оцінною семантикою. Вони виконують функції семантичного унаочнення, емоційного підсилення та ідеологічного маркування, у такий спосіб спрямовуючи реципієнта до бажаних висновків (див. дослідження стилістичної норми й публічної комунікації Л. Масенко, О. Сербенської).

Емоційний вимір є невід'ємною складовою репрезентації політика. Доцільно розрізняти емоційність як психологічну характеристику переживань і емотивність як лінгвістичну категорію, що відбиває вербалізовані емоційні смисли в тексті (Т. Космеда). Саме емотивність забезпечує текстові маркери оцінності – експліцитні та імпліцитні – через які ЗМІ формують позитивну або негативну валентність образу. Значущими є не лише прояви емоцій самого політика (інтонаційні, невербальні, цитатні індикатори), а й вторинні емотивні рамки, створювані коментаторами, експертами та «голосами аудиторії» (інтерв'ю, коментарі, соцмережеві реакції), що кумулятивно підсилюють чи нівелюють первинне повідомлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політичний дискурс є формою публічної комунікації, що виникає в умовах соціальної взаємодії та використовується як інструмент впливу на масову свідомість. У широкому розумінні він охоплює будь-які висловлювання, що стосуються влади, управління, політичної ідеології, національних інтересів або політичної поведінки.

Український дослідник Г. Г. Почепцов визначає політичний дискурс як систему текстів, які продукуються владою або стосуються неї, і які мають на меті не лише передачу інформації, а й формування бажаного образу дійсності. Він підкреслює: «Мова політики є не дзеркалом реальності, а засобом її програмування в суспільній свідомості» [1, с. 28]. Таким чином, політичний дискурс не лише відображає події, а й формує образи політиків, які часто існують автономно від їхніх реальних дій чи характеристик [2].

Прикладом такої мовної конструкції реальності може слугувати аналіз виступів українських політиків, який наводить Г. Г. Почепцов. У його дослідженні акцентується, що одні й ті самі політичні події можуть інтерпретуватись по-різному залежно від того, хто говорить і в якій політичній площині: «реальність – це не те, що відбулося, а те, як це описали» [1, с. 55].

Додатково, у праці Paul Chilton "Analysing Political Discourse: Theory and Practice" підкреслюється, що політичний дискурс є когнітивно організованим способом сприйняття світу, в якому домінують опозиційні категорії типу «ми – вони». На думку П. Чілтона, саме мова дозволяє створювати дихотомії, де «ми» подається як раціональне, справедливе і патріотичне, а «вони» – як загрозливе, нечесне чи вороже [3].

У політичному медіадискурсі мовні засоби виконують роль інструментів впливу на формування уявлень про політичних фігур. Як зазначає Т. ван Дейк, саме дискурс є ключовим каналом, через який здійснюється конструювання соціальних стереотипів. Основними засобами у цьому процесі виступають метафора, іронія, порівняння, гіпербола, алегорія та алюзія. Кожен із цих прийомів сприяє створенню образу, який легко зчитується, викликає емоційну реакцію і впливає на політичну позицію аудиторії. Плавні переходи між ними дозволяють створювати багатовимірні характеристики політиків, які функціонують у масовій свідомості не ізольовано, а як взаємопов'язані фрагменти дискурсу [4].

Мета статті полягає в дослідженні способів вербального моделювання різними мовними засобами негативного образу політика у сучасному медіапросторі.

Матеріал дослідження становить спеціально сформовану вибірку з вебкорпусу англійської мови English Web 2021 (enTenTen21, 2025) [5], отриману за допомогою корпусного менеджера SketchEngine. Загальний обсяг вибірки – 4 411 893 токени.

Виклад основного матеріалу. Метафора в політичному дискурсі виконує когнітивну функцію: вона не лише прикрашає мовлення, а й дозволяє структурувати нові знання про об'єкт, впливаючи на сприйняття аудиторії. Прикладом є вислів *"Donald Trump is like Santa Claus. He's rich. He has access to a lot of toys."* [5]. Метафора Санта-Клауса підсилює стереотип Трампа як постаті, що має контроль над ресурсами і винагородами.

Інша метафора, *"Donald Trump is like this menacing alien presence approaching Earth."* [5] створює образ зовнішньої загрози, що відповідає спробам демонізації політичної фігури. Цей образ ґрунтується на ідеалізованій когнітивній моделі «ворога» – механізмі, який Джордж Лакофф вважає основою для маніпулятивних метафор у політичній комунікації, особливо у ситуаціях конфлікту [6].

Переходячи до іронії, варто зазначити, що вона нерідко продовжує метафоричну лінію, але робить це з акцентом на критичності й оцінності. Як зазначають С. Вуд, іронія ґрунтується на контрасті між прямим і прихованим сенсом висловлювання [7]. У політичному дискурсі вона допомагає створювати образ фальшивості, некомпетентності чи недоречності. Наприклад, у фразі *"Trump says Hillary doesn't look presidential?"* [5] сарказм виявляється через зворотне підкреслення невідповідності самого Трампа стандартам «президентськості».

Схожу функцію виконує вислів *"Trump was called the real first black president."* [5]. Парадоксальність висловлювання викликає іронічну реакцію, вказуючи на абсурдність деяких політичних наративів. Іронія тут не лише викриває невідповідність, а й актуалізує суспільні упередження.

Протилежний за емоційним тоном приклад – *"Trump is like a child who throws a tantrum, but he's got the nuclear codes."* [5]. Тут порівняння формує образ небезпечного інфантильного лідера.

Гіпербола, як продовження попередніх засобів, додає емоційного загострення. У фразі *"The president of the United States is an idiot."* [5]. Цей ефект досягається і у вислові *"Trump is Hitler."* де гіпербола межує з демонізацією.

Наступним стилістичним інструментом виступає алюзія, яка виконує функцію активації культурної пам'яті. Алюзії здатні викликати багатозначні асоціації. Так, у прикладі *"Trump blasts*

'Witch Hunt' FBI raid on Mar-a-Lago." [5] – алюзія середньовічного полювання на відьом переноситься на сучасну політичну ситуацію. Аналогічно, у вислові *"Trump defends Western civilization – and media call it racist"* [5] – алюзія звертається до традиційного дискурсу про цивілізаційний конфлікт.

На завершення варто згадати алегорію, яка дозволяє через образи розкривати глибші риси політичної реальності. У вислові *"Trump is a Puritan."* відтворюється образ моральної суворості, що вказує на можливе лицемірство або двозначність. Переклад у цьому випадку має точно зберігати культурну і критичну конотацію.

Ще одним мовним засобом конструювання негативного образу політика є порівняння. Порівняльні структури складаються з трьох компонентів – об'єкт порівняння; суб'єкт порівняння; показник порівняння (тобто слово чи декілька слів, які зв'язують обидва компонента порівняння).

Відповідно у дослідженні виявлено наступні групи порівнянь:

1) людина — тварина: *He's like a rattlesnake taking a path through the dirt, but suddenly he shows off his fangs, and you don't expect that to happen with any of the others* [5]. У цьому прикладі президента порівнюють з гримучою змією. *"The ego here is — well it's something. By the way, his teeth come out like it's simian almost. It's simian, he's like a monkey banging with a stick. You know, 'I'm the biggest. I'm the biggest.' Pounding his chest. It does have a simian quality to it, I mean primordial, I should say."* [5]. Вище зазначений приклад також зображує політика мавпою. *As a woman, I think he is the worst kind of pig, who sets women back...and has for years* [5]. Висловлювання, є прикладом порівняння політика з найгіршим видом свині, так як мовець вважає, що президент США має певні анти феміністські погляди. *Unfortunately, He is like the snake in the parable of the Girl and the Snake* [5]. У цьому вприкладі політика порівнюють із змією яка є негативним персонажем притчі. І це свідчить, про очевидну антипатію до нього. *Trump is like a dog with a bone and won't let it go. Trump is like a dog going back to his vomit and doing so with shameless levity* [5]. В обидвох вище зазначених прикладах, політика прирівнюють до пса, через що можна припустити, що мовець таким чином хоче наголосити на брак освідченості та вихованості президента.

2) людина – людина: *"He reminds me of, like, your drunk uncle at a wedding who gets up and starts talking and just loves the crowd and just goes on and on and on and says whatever he can to get a reaction."* [5]. У цьому прикладі президента порівнюють з п'яним дядьком на весіллі, тобто з людиною яка просто хоче привернути увагу пустим базіканням з кожним кого зустріне. *The book features explosive quotes from former White House chief strategist Steve Bannon deriding Trump's children, as well as numerous claims of top advisors and friends calling the president like "idiot"* [5]. Приклад містить порівняння політика з ідіотом тобто людиною, що страждає глибокою формою розумової відсталості (олігофренією). *"I will tell you the one description that everyone gave – everyone has in common – they all say he is like a child," the writer said* [5]. У цьому прикладі президента прирівнюють до дитини маючи на увазі його не зрілу поведінку не дивлячись на зрілий вік.

3) людина – міфічна істота: *He and his "friends" and supporters are like the Ten Plagues that were sent to Egypt* [5]. У цьому прикладі президента, його друзів, та прибічників порівнюють з Десятьма покараннями Єгиптян, тобто біблійними лихами, які спіткали Стародавній Єгипет за часів Старого Завіту

4) людина – хвороба: *More than her peers, Bee brings a sense of urgency to her show, mixing digs about Trump as "America's burst appendix" with explicit calls to action and never concealing her own fury at a world in which the most basic tenets of democracy often appear to be on life support* [5]. Цей приклад містить порівняння політика з розривом апендицита. Приклад *The United States political system has been sick for decades, getting sicker every year. Nixon was like a cough. Regan was a like sneeze. G. W. Bush was like a vomit. Trump is like the explosive diarrhea* [5]. прирівнює президентів США до різноманітними захворювань.

5) людина – артефакт: *"Trump is like a Magic 8 ball: every time you shake him, he gives you a different answer"* [5]. Цей приклад містить порівняння політика із іграшкою яка видає запрогра-

мовані відповіді коли її потрясти. Навіть якщо запитання одне і теж, відповіді будуть кожного разу інші.

Зображуючи політика негативно часто підкреслюють наступні риси – зовнішній вигляд, вік, колір шкіри, емоції, розмір оцінка, характер. Для чого застосовуються різні епітети. Наприклад оцінку можна підкреслити шляхом використання словосполучення *terrible businessman*, яке констатує низький рівень вмінь та навичок якими повинні володіти хороші бізнесмени: *Well, as a person, I think he's racist, homophobic, sexist, Islamophobic, and a terrible businessman. He's the example of the "upper class" that most liberals despise. He even brags about not paying his taxes* [5]. Перелічення прикметників на позначення рис притаманних людині вказують на характер політика: *Posts on his account are hypocritical of each other, offensive, rude, racist, and just over the top*. Висловлювання *"This has a defensive effect of insulating themselves, and Trump, from the embarrassing, shameful and disturbing things he says and does"* [5]. є прикладом того, як, знову ж таки, дивлячись та аналізуючи, що людина робить чи говорить, можна зробити припущення про її характер та образ в цілому.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, зазначимо, що медіадискурс постає одним із ключових інструментів формування суспільного уявлення про політичного актора та конструювання його негативного образу. Аналіз англomовних електронних ЗМІ на платформі Sketch-Engine показав, що мовні засоби вербалізації негативного образу політика не є випадковими чи нейтральними: вони функціонують як цілеспрямовані інструменти оцінки, маніпуляції емоціями та орієнтації адресата у бік бажаної інтерпретації. Метафори, іронія, гіпербола, алюзії, порівняння й епітети поєднуються, забезпечуючи багаторівневу стратегію дискредитації чи, навпаки, парадоксальної героїзації політичної фігури, що особливо виразно простежується на матеріалі висвітлення постаті Дональда Трампа в сучасних медіа. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розширенні корпусу матеріалу за рахунок інших жанрів медіадискурсу (телевізійні дебати, подкасти, політичні блоги, соціальні мережі), а також залучення різноманітних політичних фігур (як національних, так і міжнародних) для зіставного аналізу стратегій їхнього негативного позиціонування. Також важливим напрямом розвитку цієї тематики є когнітивно-прагматичний та дискурс-аналіз медіаобразів, зокрема зосередження на інтертекстуальності, меметизації політичних постатей, взаємодії вербального й візуального компонентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ : Вид. центр «Київський університет», 1999. 929 с.
2. Волков О. М. Мовленнєвий імідж у політичному дискурсі [Електронний ресурс]. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvnu/filolog/2010_7/R2/Volkov.pdf
3. Chilton P. A. Analysing Political Discourse: Theory and Practice. London; New York: Routledge, 2004. 248 p.
4. Dijk T. A. van. Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies*. London: Routledge, 2007. P. 115–140.
5. English Web 2021 [Електронний ресурс]. URL: https://app.sketchengine.eu/#dashboard?corpname=preloaded%2Fentent21_tt31&corp_info=1
6. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 541 p.
7. Wood S. E., Wood E. G. The Essential Word of Psychology. London: Allyn and Bacon, 2000. 584 p.

Дата надходження статті: 21.11.2025

Дата прийняття статті: 18.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ПОНЯТЬ МОВНОЇ АГРЕСІЇ ТА БУЛІНГУ

METHODOLOGICAL MEASUREMENTS OF THE CONCEPTS OF VERBAL AGGRESSION AND BULLYING

Пренько Я. О.,

orcid.org/0000-0002-6223-7850

викладач кафедри мовної підготовки

Одеського державного університету внутрішніх справ

У статті здійснено комплексний аналіз феномена мовної агресії та булінгу у студентсько-курсантському середовищі в контексті сучасних комунікативних і соціокультурних процесів. Мовна агресія розглядається як багатовимірне соціально-лінгвістичне та психокомунікативне явище, що реалізується через відкриті й латентні мовні стратегії та істотно впливає на формування психологічного клімату й міжособистісних відносин в академічних спільнотах. Особливу увагу приділено непрямым формам агресії – іронії, сарказму, маніпулятивним висловлюванням, комунікативному ігноруванню, знеціненню статусу співрозмовника, а також проявам кібербулінгу в цифровому освітньому просторі, які часто не усвідомлюються учасниками комунікації як деструктивні та соціально небезпечні.

Методологічну основу дослідження становить інтеграція когнітивно-дискурсивного, прагматичного, соціолінгвістичного та комунікативно-психологічного підходів, що дозволяє комплексно охарактеризувати агресивну мовну поведінку в освітньому середовищі. Емпіричну базу склали результати анкетування, напівструктурованих інтерв'ю та аналізу фрагментів природної усної й онлайн-комунікації здобувачів вищої освіти. Отримані результати засвідчують домінування непрямої мовної агресії, високий рівень толерантності до агресивних мовних практик, а також наявність гендерної специфіки у виборі комунікативних стратегій і моделей мовленнєвої поведінки.

Зроблено висновок, що мовна агресія у студентсько-курсантському середовищі виступає індикатором недостатнього рівня мовної культури, емоційного інтелекту, соціальної відповідальності та комунікативної рефлексії. Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування отриманих результатів під час розроблення профілактичних програм, навчальних курсів із комунікативної етики, а також управлінських стратегій формування безпечного, інклюзивного та толерантного освітнього простору у закладах вищої освіти.

Ключові слова: мовна агресія, булінг, студентсько-курсантське середовище, комунікація, методологічні підходи, когнітивно-дискурсивний аналіз, ненасильницька взаємодія.

The article provides a comprehensive analysis of linguistic aggression and bullying in the student and cadet environment within the context of contemporary communicative and sociocultural processes. Linguistic aggression is conceptualized as a multidimensional socio-linguistic and psychocommunicative phenomenon manifested through explicit and implicit communicative strategies that significantly affect interpersonal relations and the psychological climate of academic communities. Special attention is paid to indirect forms of aggression such as irony, sarcasm, manipulative utterances, communicative exclusion, and the devaluation of the interlocutor's status, as well as to manifestations of cyberbullying in the digital educational space, which are often perceived as normalized or socially acceptable.

The methodological framework is grounded in an interdisciplinary integration of cognitive-discourse, pragmatic, sociolinguistic, and communicative-psychological approaches, enabling a holistic interpretation of aggressive verbal behavior in educational settings. The empirical data were obtained through questionnaires, semi-structured interviews, and the analysis of samples of natural spoken and online communication among higher education students. The findings reveal the predominance of indirect linguistic aggression, a high level of tolerance toward

aggressive speech behavior, and gender-related differences in the selection of communicative strategies and speech models.

The study concludes that linguistic aggression functions as an indicator of insufficient speech culture, emotional intelligence, social responsibility, and communicative reflection. The practical value of the research lies in its applicability to the development of preventive strategies, educational programs on communicative ethics, and institutional policies aimed at creating a safe, inclusive, and respectful educational environment in higher education institutions.

Key words: linguistic aggression, bullying, student environment, communication, methodological approaches, cognitive-discursive analysis, non-violent communication.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві проблема мовної агресії та булінгу в студентсько-курсантському середовищі набуває особливої актуальності, адже освітній простір є не лише місцем професійного становлення, а й важливим середовищем соціалізації молоді. Мова як головний інструмент комунікації відображає соціальні відносини, цінності та норми поведінки, тому може бути й засобом гармонійної взаємодії, й інструментом психологічного тиску та дискримінації. Мовна агресія нерідко стає передумовою конфліктів і булінгу – соціально-психологічного явища, що негативно впливає на психоемоційний стан та академічну мотивацію студентів [1, с. 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика агресивних мовних практик досліджується на перетині лінгвістики, психології та педагогіки. У лінгвістиці мовну агресію трактують як сукупність комунікативних стратегій, спрямованих на завдання шкоди адресату або зниження його соціального статусу. Вагомий внесок у розроблення цього поняття, особливо крізь призму прагматики мовленнєвих актів, конфліктного дискурсу та інвективної лексики, зробили такі українські науковці: С. Єрмоленко, Т. Космеда, Н. Кутуза, О. Пономарів, О. Селіванова, С. Форманова. Українські науковці – І. Кочан, Л. Масенко, О. Селіванова – досліджують соціокультурні механізми формування мовної агресії та її зв'язок із мовною культурою суспільства [2, с. 4].

У психологічному контексті булінг визначається як систематична форма насильницької поведінки, що передбачає дисбаланс сил між агресором і жертвою [3, с. 8]. В освітньому середовищі агресивна мовна поведінка виявляється у відкритих формах (образи, приниження), у прихованих – іронії, сарказмі, маніпуляціях, ігноруванні, стигматизації. Особливо небезпечним є кібербулінг, який ускладнює ідентифікацію агресора й посилює психологічні наслідки для жертви.

Отже, актуальність дослідження зумовлена потребою наукового осмислення феномена мовної агресії у вищій школі, розробленням методологічних основ її аналізу та практичних рекомендацій щодо формування культури толерантного спілкування. Результати сприятимуть створенню безпечного освітнього простору та розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Метою дослідження є визначення механізмів вияву агресивної комунікації, окреслення методологічних підходів до її дослідження та розроблення рекомендацій щодо профілактики й формування культури толерантного спілкування.

Дослідження проблеми мовної агресії та булінгу в студентсько-курсантському середовищі спирається на міждисциплінарний підхід, що поєднує методи когнітивно-дискурсивного, соціолінгвістичного, прагматичного та комунікативно-психологічного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Актуальність наукових феноменів мовної агресії та булінгу у закладах вищої освіти зі специфічним умовами навчання зумовлена необхідністю глибокого теоретичного осмислення та розробки ефективних методологічних підходів для їх аналізу, профілактики та протидії. Таке середовище, поєднуючи академічну освіту з суворою ієрархією та дисципліною, створює унікальний простір для прояву деструктивних комунікативних практик. Теоретичний аспект дослідження вимагає чіткої концептуалізації ключових понять, їх диференціації та визначення міждисциплінарної парадигми аналізу [3, с. 21].

Мовна агресія (вербальна агресія) розглядається як форма комунікативної деструкції, що виявляється у використанні мовних засобів (лексичних, синтаксичних, стилістичних) з метою завдати психологічної шкоди, принизити, образити або викликати негативні емоції у комуніканта (об'єкта агресії) [4, с. 89].

У межах лінгвістики та прагматики мовна агресія може бути класифікована за:

формою: пряма (образи «*Ти зовсім не стараєшся, працюєш абияк*», погрози «*Якщо ще раз запізнишся на пару – матимеш проблеми*», лайка) та непряма (наклеп «*Кажуть, він списує на кожній контрольній*», плітки «*Чула, що Хмеленко отримала залік за гарні очі...*», іронія «*Ну так, ти ж у нас “найкращий” у групі*», сарказм «*Прекрасно! Ще одна твоя геніальна помилка*», маніпуляції «*Якщо ти справді хочеш виглядати відповідальним, то зроби все замість групи*») [5, с. 26];

інтенцією: свідомо «*Ти спеціально підводиш команду – тебе це взагалі цікавить?*» (говориться з наміром викликати почуття провини чи тиску, цілеспрямована) та несвідомо (емоційно-спровокована) «*Скільки можна повторювати?!*» (висловлювання виникає через стрес, втому, перезбудження).

функцією: захисна «*Не підвищуй на мене голос – я теж маю право на думку*» (як реакція на загрозу), наступальна «*Якщо не виконаєш моє доручення, я поскаржусь керівнику*» (ініціативна) або маніпулятивна «*Інші курсанти вже зробили, лише ти затримуєш групу*» (прихована) [6, с. 57].

У контексті студентсько-курсантського середовища особливої уваги заслуговує аналіз використання спеціальної лексики (поліцейської або юридичної термінологія, професійний жаргон), що може набувати агресивного забарвлення [7, с. 80].

Булінг – це складна, динамічна, систематична та тривала форма насильства, що характеризується дисбалансом сил між кривдником (булером) та жертвою. На відміну від одноразового конфлікту, булінг передбачає:

Повторюваність агресивних дій (регулярність).

Нерівність соціального, психологічного чи фізичного статусу учасників.

Свідоме бажання кривдника завдати шкоди.

Мовна агресія часто є ключовим інструментом, що забезпечує реалізацію психологічного булінгу (вербальне цькування), який у цьому середовищі може доповнюватися соціальним (ізоляція, ігнорування) та, в меншій мірі, фізичним булінгом, трансформуючись у дідівщину або інші форми нестатутних відносин (в закладах освіти зі специфічними умовами навчання).

Середовище закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання має низку особливостей, що впливають на динаміку агресії:

ієрархічність та субординація, тобто чітко визначена система «старший-молодший» (курсанти різних курсів, командири-підлеглі), створює формальні передумови для дисбалансу сил, що є живильним ґрунтом для булінгу (наприклад, старші курсанти змушують молодших виконувати принизливі доручення або застосовують «виховні» покарання, не передбачені статутом) [7, с. 82];

закритість та інтенсивність спілкування, а саме постійне спільне проживання та навчання, обмеження соціальних контактів поза межами закладу, посилюють емоційне напруження та знижують толерантність до відхилень від групових норм (наприклад, ізоляція тих, хто має інші інтереси, акценти у мовленні, відмінні релігійні або культурні погляди; постійні насмішки через «несхожість»);

гендерний складник, а саме використання маскулінних стереотипів приниження (наприклад, застосування фраз на кшталт «будь мужиком», «не ной як дівчина», а також висміювання тих, хто не відповідає гіпермаскулінній моделі поведінки).

Ефективний аналіз мовної агресії та булінгу вимагає інтеграції знань кількох наук, формуючи міждисциплінарну методологічну базу.

Аналіз мовної агресії та булінгу в студентсько-курсантському середовищі є комплексним завданням, що вимагає методологічного синтезу лінгвістичних та психологічних аспектів. Такий інтегрований підхід дозволить не лише констатувати факт наявності агресії, але й розкрити глибинні механізми її виникнення, функціонування та інституціоналізації у специфічному освітньо-виховному просторі.

З метою досягнення об'єктивності результати дослідження ґрунтувалися на аналізі:

86 комунікативних ситуацій зі студентсько-курсантського середовища (у тому числі з освітніх чатів, під час навчальних дискусій, наукових заходів);

54 анкети здобувачів вищої освіти віком від 18 до 20 років;

12 інтерв'ю з викладачами та кураторами академічних груп щодо виявів мовної агресії.

Дослідження проводилося протягом 2024–2025 навчального року на базі Одеського державного університету внутрішніх справ. Емпіричний матеріал класифіковано за трьома рівнями: вербальний, невербальний, цифрово-комунікативний.

Упродовж проведення дослідження обрано наступні методи:

Когнітивно-дискурсивний аналіз. Цей метод дозволив виявити концептуальні структури. Зокрема, аналізувались метафори домінування («ти нічого не вартий», «твої знання – нуль»), а також акти маркування статусу, спрямовані на приниження співрозмовника.

Прагматичний аналіз використовувався для встановлення інтенцій мовця та комунікативних стратегій агресії (іронія, сарказм, висміювання, провокація).

Соціолінгвістичний метод дозволив дослідити вплив соціального статусу, ролі в академічному середовищі та гендерного чинника на типи й інтенсивність мовної агресії. Установлено, що здобувачі вищої освіти молодших курсів частіше стають об'єктом агресії, тоді як старшокурсники – ініціаторами.

Метод контент-аналізу використовувався для кількісної оцінки проявів агресії у цифрових комунікаціях. Здійснено частотний підрахунок агресивно забарвлених лексем (наприклад, дурень, безтолковий, тупий, програв, слабак тощо), а також *емоджі*, що мають іронічно-зневажливу семантику.

Методи опитування та інтерв'ювання. Ці методи дозволили з'ясувати суб'єктивне сприйняття булінгу: 68% здобувачів вищої освіти визнали, що хоча б раз ставали свідками вербальної агресії, 27% її об'єктом. Викладачі повідомили, що частіше фіксують пасивну агресію (ігнорування, саркастичні репліки, «меми» про однокласників), ніж відкрити образу.

Для систематизації результатів застосовано умовну класифікацію за типами агресивних дій, що наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні типи мовної агресії у студентсько-курсантському середовищі

№	Тип агресії	Форми прояву	Приклад висловлювання	Комунікативна мета
1	Пряма вербальна агресія	Образи, приниження	«Ти взагалі слухаєш, що кажуть?», «Тебе важко назвати розумним»	Демонстрація переваги
2	Непряма агресія	Іронія, сарказм, натяк	«О, геній знову щось переплутав»	Маніпуляція, дискредитація
3	Соціально-комунікативна	Ігнорування, виключення з групи	Мовчазне ігнорування в чаті, відмова відповідати	Соціальна ізоляція
4	Цифрова агресія (кібербулінг)	Меми, жарти, хейт-коментарі	Публікація принизливих фото в чаті	Публічне приниження
5	Пасивна агресія	Уникання, холодність	Умисна мовчанка, відсутність реакції	Контроль, домінування

У межах дослідження проаналізовано фрагменти студентсько-курсантської комунікації, що відображають типові прояви мовної агресії.

Приклад 1. *«Та ти ж у нас відмінник, підкажи, бо ми ж тупі»*. Аналіз: самоіронія переходить у непряму агресію, яка знецінює адресата.

Приклад 2. *«Твоя презентація нормальна, але краще не виступай»*. Аналіз: поєднання «похвали» з приниженням є формою пасивної агресії.

Приклад 3 (онлайн). Коментар « » після відповіді студента – невербальний маркер групового осміяння.

Результати свідчать про домінування непрямої агресії (52%), гендерні відмінності (чоловіки – відкрита агресія, жінки – іронія), високу толерантність до агресії (44%) та поширення кібербулінгу (31%) у цифрових середовищах спілкування. Це підкреслює потребу у формуванні культури етичної комунікації та розвитку критичного мислення серед здобувачів вищої освіти.

У ході дослідження проведено аналіз виявів мовної агресії та булінгу в студентсько-курсантському середовищі на основі анкетування, інтерв'ювання та спостереження за природною комунікацією. Установлено, що мовна агресія є сталим елементом студентської взаємодії й переважно виявляється у непрямих формах: іронії, сарказмі, натяках та маніпулятивних висловах. Приблизно 52% зафіксованих випадків мають латентний характер, а 30% – вияви соціальної ізоляції, зокрема ігнорування повідомлень чи виключення зі спільних чатів. 68% опитаних хоча б раз ставали свідками вербальної агресії, а 27% зазнавали булінгу особисто. Гендерний аналіз показав, що чоловіки частіше використовують відкриті форми мовного тиску, тоді як жінки – приховані (сарказм, емоційна дистанція, байдужість). У цифровому середовищі зафіксовано 31% випадків кібербулінгу, зокрема через меми, зневажливі емоджі або іронічні коментарі.

Дослідження виявило високий рівень толерантності до агресії: 44% респондентів не розглядають сарказм чи жарти на особисту тему як прояв булінгу. Простежується залежність між рівнем мовної культури та схильністю до агресії – здобувачі вищої освіти з вищою мовною компетентністю рідше вдаються до вербального тиску.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що мовна агресія та булінг у студентсько-курсантському середовищі є складними соціолінгвістичними явищами, які поєднують у собі психологічні, культурні та комунікативні чинники. Аналіз теоретичних джерел і практичних матеріалів підтвердив, що агресивні мовленнєві акти дедалі частіше проявляються у неформальному студентському спілкуванні, особливо у цифровому середовищі.

Визначено, що мовна агресія в студентсько-курсантському дискурсі найчастіше постає у формі вербального домінування, лінгвістичної дискримінації, іронічно-зневажливих висловів та непрямого мовного тиску.

Результати емпіричного спостереження засвідчили, що понад 60% здобувачів вищої освіти хоча б раз стикалися з проявами мовної агресії, тоді як близько 30% визнають свою участь у подібних ситуаціях, не завжди усвідомлюючи негативні наслідки. Водночас лише 15% респондентів зазначили, що отримували від закладу освіти рекомендації чи підтримку у таких випадках.

Отже, мовна агресія та булінг у студентсько-курсантському середовищі є не лише лінгвістичною чи психологічною проблемою, а й ознакою загального рівня гуманітарного розвитку освітнього простору. Їх подолання можливе лише за умови усвідомлення комунікативної відповідальності кожного учасника освітнього процесу та формування нових стандартів етичного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Штих І., Динис А. Дослідження булінгу в закладах освіти: гендерний аспект. *Право і громадянське суспільство*. 2023. Вип. 17, № 1. С. 123–152. DOI: <https://doi.org/10.35619/prapr.v1i17.249>
2. Малишева М. Г. Вербальна агресія в мережевому дискурсі: лінгвопрагматичний аспект : дис. д-ра філос. : 035 – філологія. Одеса, 2024. 248 с.
3. Пономарів О. Д. Культура слова: мовностилістичні та лінгвопрагматичні аспекти. 3-тє вид., доповн. Київ : Знання, 2019. 340 с.
4. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.
5. Демченко О. В. Проблема запобігання та протидії булінгу в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Педагогічна академія*. 2023. № 2(3). С. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13253457>
6. Харченко Н. В. Соціально-психологічна діагностика агресивних форм поведінки в освітньому просторі. *Педагогіка і психологія*. 2022. № 2. С. 78–86. 2.
7. Vandebosch H., Van Cleemput K. Cyberbullying and aggression: The role of technology in verbal harassment. *Journal of School Violence*. 2018. Vol. 17, no. 1. P. 25–38.

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 26.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 821.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-34>

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ВТІЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ США ТА КАНАДИ

LINGUOCULTURAL SPECIFICITY OF THE EMBODIMENT OF NATIONAL IDENTITY IN THE ARTISTIC TEXTS OF THE USA AND CANADA

Рибакова К. А.,*orcid.org/0009-0003-8136-8236**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри германських і романських мов**Київського національного лінгвістичного університету*

Статтю присвячено дослідженню лінгвокультурної специфіки репрезентації національної ідентичності у художніх текстах США та Канади. У фокусі аналізу перебуває взаємозв'язок мови, культури та національної самосвідомості, що втілюється в художній літературі як ключовому інструменті формування й трансляції колективної пам'яті та ідентичності. Визначено, що літературні тексти обох країн виступають не лише відображенням соціально-історичних процесів, а й активним чинником у формуванні образу нації, її базових цінностей, ідеологічних орієнтирів та культурних кодів. У межах порівняльного аналізу простежено відмінності та спільні риси у способах конструювання національної ідентичності в американській та канадській літературі. Американські художні тексти тяжіють до утвердження ідеї «американської мрії», індивідуалізму та мультикультурного синтезу, де мовні стратегії спрямовані на поєднання особистісної свободи та національної єдності. Натомість канадська література демонструє пріоритетність теми культурного плюралізму, бінаціональності (англо- та франкомовної традиції), а також особливої уваги до просторового виміру ідентичності, де географія та природа постають важливими маркерами культурної самобутності. Окремо розглянуто роль художнього дискурсу у збереженні та актуалізації колективних наративів, що формують цілісне уявлення про націю. З'ясовано, що у США ключовими дискурсивними домінантами виступають ідеї демократії, рівних можливостей, національної винятковості та мобільності, тоді як канадські тексти фокусуються на проблематиці ідентичності як діалогу між культурами, балансі між традиціями та глобалізаційними процесами.

Ключові слова: лінгвокультурна специфіка, національна ідентичність, художній текст, США, Канада, мультикультуралізм, мовна репрезентація, культурний код, літературний дискурс.

The article is devoted to the study of the linguistic-cultural specificity of the representation of national identity in the artistic texts of the USA and Canada. The focus of the analysis is the relationship between language, culture and national self-consciousness, which is embodied in fiction as a key tool for the formation and transmission of collective memory and identity. It is determined that the literary texts of both countries act not only as a reflection of socio-historical processes, but also as an active factor in the formation of the image of the nation, its basic values, ideological guidelines and cultural codes. Within the framework of the comparative analysis, differences and common features in the methods of constructing national identity in American and Canadian literature are traced. American literary texts tend to affirm the idea of the "American dream", individualism and multicultural synthesis, where linguistic strategies are aimed at combining personal freedom and national unity. In contrast, Canadian literature demonstrates the priority of the theme of cultural pluralism, binationality (English and French-speaking traditions), as well as special attention to the spatial dimension of identity, where geography and nature become important markers of cultural identity. The role of artistic discourse in preserving and updating collective narratives that form a holistic view of the nation is separately considered. It is found that in the USA the key discursive dominants are the ideas of democracy, equal opportunities, national exceptionalism and mobility, while Canadian texts focus on the issue of identity as a dialogue between cultures, a balance between traditions and globalization processes.

Key words: linguistic and cultural specificity, national identity, literary text, USA, Canada, multiculturalism, linguistic representation, cultural code, literary discourse.

Постановка проблеми. Проблематика втілення національної ідентичності у художніх текстах США та Канади становить особливий інтерес для сучасних лінгвокультурних студій, оскільки саме література відображає і водночас формує уявлення про націю, її культурні цінності, світоглядні орієнтири та колективну пам'ять. Національна ідентичність не є статичним феноменом: вона постійно перебуває в процесі переосмислення під впливом історичних подій, соціальних трансформацій, глобалізаційних викликів і міжкультурної взаємодії. У цьому контексті художні тексти виступають значущим інструментом репрезентації національної самобутності, адже вони акумулюють мовні й культурні коди, здатні актуалізувати різні виміри ідентичності – від індивідуального до колективного, від локального до глобального.

Актуальність проблеми зумовлена кількома чинниками. По-перше, США і Канада є поліетнічними та мультикультурними державами, у яких літературний простір відображає постійний діалог культур, що потребує дослідження механізмів мовного і дискурсивного конструювання ідентичності. По-друге, у науковому дискурсі США домінує концепт «американської мрії», що у художніх текстах постає як універсальний символ національної самосвідомості, тоді як канадська література значною мірою зосереджена на проблематиці бінаціональності та культурного плюралізму. Це створює передумови для компаративного аналізу, який дає змогу виявити як специфічні, так і спільні моделі репрезентації національної ідентичності.

По-третє, дослідження художніх текстів США та Канади в лінгвокультурному аспекті дозволяє глибше зрозуміти, як література функціонує у сучасному світі як засіб ідентифікації та культурної самоорганізації суспільства. Однак у науковій літературі досі бракує комплексних досліджень, що поєднували б лінгвістичний, культурологічний та літературознавчий аналіз художнього дискурсу обох країн у контексті національної ідентичності.

Відтак постає потреба у системному вивченні лінгвокультурної специфіки втілення національної ідентичності у художніх текстах США та Канади, що дозволить окреслити шляхи формування культурної самобутності кожної нації та виявити їхні особливості в умовах глобалізованого світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові студії, присвячені проблематиці національної ідентичності в художніх текстах США та Канади, демонструють тенденцію до міждисциплінарного підходу, що поєднує методи критичного дискурс-аналізу, соціолінгвістики, антропології та літературознавства. У низці праць простежується увага до того, як мовні стратегії та наративні моделі формують і транслують уявлення про націю, її культурні коди та соціальні цінності. Так, у монографії *American National Identity: Language Patterns and Myths Across the Centuries* [1] акцент зроблено на виявленні лінгвістичних маркерів американської ідентичності у ключових текстах та дискурсах, що зумовили становлення національної свідомості США. Значний внесок у дослідження взаємозв'язку мови та ідентичності зробила канадська науковиця Моніка Геллер [2], яка вивчає мовну антропологію, роль мови у побудові соціальної різниці та формуванні постнаціональних ідентичностей у франко-англомовному середовищі Канади. Її колега Шана Поплак розробила ґрунтовні підходи до аналізу мовних варіацій і двомовних практик, що дозволяє простежити, як змішання мовних кодів впливає на конструювання національної самобутності.

Літературознавчий вимір проблеми висвітлює дослідження Кеті Анна-Тан у своєму дослідженні *Reconfiguring Citizenship and National Identity in the North American Literary Imagination, 1850–2010* [3] у якому показано, як у літературі США та Канади відбувається переосмислення концептів громадянства та належності до нації. Аналогічні акценти містяться й у працях Поплак С. [4], де художні тексти аналізуються як простір конструювання альтернативних національних історій, зокрема через воєнні наративи або літературу представників корінних народів. Важливим доповненням є емпіричні дослідження, серед яких виділяється стаття в *International Journal of Canadian Studies* [5], що пропонує порівняльний аналіз громадської думки щодо критеріїв національної належності у США та Канаді. Автори доводять, що аме-

риканська модель тяжіє до більш чітких і виключних параметрів (місце народження, релігія, тривалість проживання), тоді як канадська ідентичність демонструє більшу гнучкість і відкритість.

Окремої уваги заслуговує міждисциплінарний підхід, де показано, що формально інклюзивні національні ідентичності США та Канади на практиці нерідко виявляють внутрішні обмеження, пов'язані з расовими уявленнями, історичними контекстами та щоденними соціальними практиками. Таким чином, сучасні дослідження підтверджують, що національна ідентичність у північноамериканському контексті не є однорідною чи усталеною, а формується у динамічному процесі взаємодії культур, мовних варіацій, історичних наративів і соціальних практик. Виявлені тенденції створюють надійну основу для подальшого вивчення художніх текстів як носіїв лінгвокультурних стратегій репрезентації національної ідентичності.

Метою статті є комплексне дослідження лінгвокультурної специфіки втілення національної ідентичності у художніх текстах США та Канади з урахуванням міждисциплінарного підходу, що поєднує лінгвістичний, культурологічний та літературознавчий аналіз. У центрі уваги перебуває з'ясування того, яким чином мовні засоби, художні стратегії та культурні коди відображають і конструюють національну самобутність у різних історичних і соціальних контекстах. Особливий акцент робиться на виявленні відмінностей і спільних рис у репрезентації американської та канадської моделей ідентичності: від ідеї «американської мрії» та індивідуалістичної парадигми – до концепту культурного плюралізму й бінаціональності Канади. Досягнення цієї мети дозволить не лише поглибити розуміння художніх текстів як інструментів формування національної свідомості, але й окреслити місце США та Канади в ширшому контексті глобалізованого культурного простору.

Виклад основного матеріалу. Художні тексти США та Канади становлять особливу сферу для вивчення процесів конструювання національної ідентичності, адже вони відображають не лише індивідуальні світоглядні установки авторів, а й колективні уявлення суспільства про власну самобутність. Література функціонує як своєрідний «дзеркальний простір» культури, де через мову, наративні моделі, символи та образи відтворюються уявлення про націю, її історію, культурні цінності й майбутнє.

1. Мовні стратегії репрезентації ідентичності в художніх текстах США.

Американська література традиційно відзначається орієнтацією на ідеї свободи, рівності та прагнення до самореалізації, що втілилися у концепті «американської мрії». Уже в класичних текстах, починаючи з доби Просвітництва та романтизму, зокрема у творах Вашингтона Ірвінга, Натаніеля Готорна та Германа Мелвілла [6; 7; 8], помітна увага до питань свободи індивіда й формування нової національної свідомості, відмінної від європейської. Мовні маркери цього процесу проявляються у використанні метафор фронтиру, символіки відкритого простору та концептів можливостей, що відкриваються перед людиною у «новому світі».

Особливо виразно національна ідентичність конструюється у XX ст., коли на перший план виходить багатокультурний характер американського суспільства. У прозі афроамериканських письменників (Лангстон Г'юс, Ральф Еллісон, Тоні Моррісон [9; 10; 11]) мова стає не лише художнім засобом, а й інструментом самоствердження, що дозволяє представникам маргіналізованих спільнот артикулювати власний досвід і віднайти своє місце в національному дискурсі. Тут активно використовуються елементи афроамериканського варіанту англійської, діалектизми та етнокультурні алюзії, які підкреслюють ідею багатоголосості та гібридності американської ідентичності.

Не менш важливою є репрезентація національної ідентичності в американській літературі міграційного досвіду. Письменники єврейського, ірландського, італійського чи азійського походження (наприклад, Бернард Маламуд, Емі Тен, Джумпа Лагірі [12; 13; 14]) у своїх творах відтворюють складний процес поєднання культурних традицій із вимогами інтеграції в американське суспільство. Мовна палітра цих текстів поєднує англійську з етнічними елементами,

демонструючи феномен культурної гібридизації як невід'ємної складової національної ідентичності США.

Водночас американська література активно підтримує ідеологему «винятковості» (American exceptionalism), яка через символіку демократії, прогресу та глобальної місії США транслюється у художніх образах. Таким чином, мова американських текстів не лише віддзеркалює внутрішнє розмаїття культури, а й формує уявлення про націю як про єдиний, хоча й багатоголосий, культурний організм.

2. Канадська модель ідентичності у художньому дискурсі.

На відміну від США, де національна ідентичність базується на міфі про свободу й рівні можливості, канадська література тяжіє до репрезентації культури як простору співіснування та діалогу. Тут особливе місце займає тема бінаціональності – співіснування англосовної та франкомовної традицій, що створює унікальний контекст культурного розвитку країни.

Франкомовна література Квебеку (Габріель Руа, Анна Ебер, Мікель Тремблай) відображає прагнення до збереження мовної й культурної самобутності, часто підкреслюючи конфліктність відносин між франко- та англосовною спільнотами [16]. У таких текстах мова є інструментом спротиву та культурного самоствердження, а використання діалектизмів і локальних варіантів французької підкреслює відмінність від метрополійної традиції.

В англосовній літературі Канади головними темами виступають природа, простір і питання мультикультуралізму. Канадський пейзаж – від величних просторів півночі до «канадського щита» – стає символом національної ідентичності, який формує відчуття «іншості» у порівнянні зі США. Водночас у канадських текстах постійно актуалізується проблема співіснування численних етнічних груп, що зумовило появу концепту мультикультуралізму як державної політики та культурної практики.

Окремої уваги заслуговує література корінних народів Канади, яка через мовні маркери, міфологічні алюзії та наративні структури репрезентує інший спосіб бачення національної ідентичності. Тут мова виступає не лише комунікативним інструментом, а й сакральним кодом, який зберігає колективну пам'ять і культурну тяглість.

3. Порівняльний аспект: спільне та відмінне.

Порівняння художніх текстів США та Канади дозволяє окреслити кілька важливих спільних і відмінних рис у конструюванні національної ідентичності. Спільним є акцент на багатокультурності та необхідності діалогу між культурами: обидві літератури демонструють увагу до міграційного досвіду, етнічного розмаїття та культурної гібридності. Проте в США цей досвід часто інтерпретується крізь призму індивідуалістичної моделі самореалізації, тоді як у Канаді він розглядається як процес колективного співіснування в багатокультурному суспільстві.

Відмінності простежуються також у символічних репрезентаціях: для США ключовими є ідеї свободи, мобільності та винятковості, тоді як для Канади – теми простору, природи, гармонізації культурних відмінностей і пошуку власного «канадського голосу». Таким чином, американська модель ідентичності базується на ідеологемах універсальності, тоді як канадська підкреслює унікальність культурного діалогу та територіальної специфіки.

4. Лінгвокультурна специфіка як ключ до розуміння національної ідентичності.

Мова у художніх текстах США та Канади виконує функцію не лише засобу художньої виразності, а й важливого маркера національної належності. Використання діалектизмів, етнокультурних алюзій, міжмовних запозичень створює ефект автентичності, забезпечує відчуття «вкоріненості» літературного тексту у певному культурному ґрунті. У США ці мовні маркери часто відображають синтез різних культурних традицій, тоді як у Канаді вони слугують інструментом підкреслення багатоголосності та рівноправності культур.

Таким чином, художні тексти США та Канади демонструють різні, проте взаємодоповнювальні моделі репрезентації національної ідентичності. Американська модель ґрунтується на універсалізації та утвердженні ідеї свободи, тоді як канадська – на акценті мультикультурності

та гармонізації різних культурних голосів. Обидві моделі підтверджують тісний зв'язок мови, культури та літератури в процесі формування й осмислення національної ідентичності.

Висновки. У ході дослідження було з'ясовано, що художні тексти США та Канади становлять важливий культурний простір, у якому відбувається формування, закріплення та трансляція національної ідентичності. Вони виступають не лише відображенням соціально-історичних реалій, а й активним чинником у побудові національного образу, адже мова, художні стратегії та символи у таких текстах функціонують як ключові інструменти осмислення колективної самобутності.

У випадку США домінуючими виявилися концепти «американської мрії», свободи, рівних можливостей і винятковості, які втілюються в художніх текстах через символіку фронтиру, образи мобільності, багатокультурний синтез та ідеологему індивідуальної самореалізації. Американська література репрезентує націю як відкриту, але водночас єдину культурну спільноту, здатну інтегрувати етнічні й мовні різноманіття в універсальну модель громадянської ідентичності. Особливу роль тут відіграють літературні практики маргіналізованих груп, які через специфічні мовні коди та художні стратегії вносять у дискурс ідентичності нові смисли, спрямовані на перегляд домінантних наративів.

У Канаді ж національна ідентичність у художніх текстах набуває іншого виміру. Центральним тут постає концепт мультикультуралізму, що відображає прагнення гармонізувати співіснування різних культурних і мовних спільнот. Література Канади розкриває бінаціональність країни через взаємодію англomовної та франкомовної традицій, а також через голоси корінних народів, які пропонують альтернативні способи бачення історії та культури. Важливим символом канадської ідентичності виступає простір – природа, географія, ландшафт – як маркер культурної самобутності та відмінності від американської моделі.

Порівняльний аналіз показав, що американська ідентичність тяжіє до універсалізації й утвердження ідеї свободи та прагматизму, тоді як канадська наголошує на культурному діалозі, різноманітті та пошуку балансу між традиціями й глобалізаційними впливами. Обидві моделі засвідчують, що мова в літературі виконує функцію збереження й передачі культурної пам'яті, водночас створюючи нові інтерпретації національної належності.

Таким чином, художні тексти США та Канади демонструють тісний взаємозв'язок між мовою, культурою та націєтворенням. Вони є не лише дзеркалом суспільних процесів, а й активним майданчиком конструювання ідентичності, що враховує як історичну спадщину, так і сучасні виклики глобалізованого світу. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на глибший аналіз дискурсивних стратегій у літературі окремих етнокультурних груп, що дозволить розширити уявлення про динаміку формування національної ідентичності у північноамериканському контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Isentyeva A., Tolochin I. *American National Identity: Language Patterns and Myths Across the Centuries*. Cham, 2024. 283 с.
2. Heller M., Bell L. A., Daveluy M., McLaughlin M., Noël H. *Sustaining the Nation: The Making and Moving of Language and Nation*. Oxford, 2015. 288 с.
3. Tan K.-A. *Reconfiguring Citizenship and National Identity in the North American Literary Imagination, 1850–2010*. Detroit: Wayne State University Press, 2015. 432 с.
4. Poplack S. *Borrowing. Loanwords in the Speech Community and in the Grammar*. New York, 2018. 272 с.
5. Raney T. Quintessentially Un-American? Comparing Public Opinion on National Identity in English Speaking Canada and the United States. *International Journal of Canadian Studies / Revue internationale d'études canadiennes*, 2010, № 42, с. 105–123.
6. Irving W. *The Legend of Sleepy Hollow and Other Stories*. New York, 1999. 368 с.
7. Hawthorne N. *The Scarlet Letter*. New York, 2008. 272 с.

8. Melville H. *Moby-Dick; or, The Whale*. London, 2003. 720 с.
9. Hughes L. *The Collected Poems of Langston Hughes*. New York, 1994. 736 с.
10. Ellison R. *Invisible Man*. New York, 1995. 608 с.
11. Morrison T. *Beloved*. New York, 2004. 324 с.
12. Malamud B. *The Assistant*. New York, 2003. 246 с.
13. Tan A. *The Joy Luck Club*. New York, 2006. 352 с.
14. Lahiri J. *Interpreter of Maladies*. Boston, 1999. 198 с.
15. Heller M. Language choice, social institutions, and symbolic domination. *Language in Society*, 2009, № 3, с. 373–405.
16. Poplack S., Dion N., Zentz L. Phrase-final prepositions in Quebec French: An empirical study of contact, code-switching and resistance to convergence. *Bilingualism: Language and Cognition*. 2012. Vol. 15, № 2. p. 203–225.

Дата надходження статті: 24.09.2025

Дата прийняття статті: 22.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.581.21'373

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-35>**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІКИ
КОЛЬОРІВ У КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ****LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF COLOR SYMBOLISM
IN THE KOREAN LANGUAGE****Рибачківська Л. Є.,*****orcid.org/0000-0002-5860-5550****кандидат філологічних наук,**завідувач кафедри англійської мови і перекладу**Київського національного лінгвістичного університету***Коляда В. В.,*****orcid.org/0009-0008-9811-0465****студентка кафедри корейської і японської філології**факультету східної і слов'янської філології**Київського національного лінгвістичного університету*

У статті розглянуто особливості кольорової символіки в корейській культурі та її мовну репрезентацію в традиційних і сучасних контекстах. Мета дослідження – виявити символічне значення базових кольорів системи 오방색, визначити їхню участь у формуванні концептуальних метафор і паремій, а також проаналізувати відображення кольорів у традиційному корейському костюмі та сучасних культурних практиках. Здійснено історико-філософський огляд системи П'яти Елементів та принципу інь-ян, які формують фундаментальні засади взаємодії та балансу кольорів у природі й культурі.

Особливу увагу приділено базовим кольорам (чорному, білому, червоному, синьому та жовтому) та проміжним відтінкам 오간색, що формуються шляхом поєднання кількох основних кольорів і виконують додаткову культурно-семантичну функцію. Проаналізовано репрезентацію цих кольорів у фразеологізмах, прислів'ях та концептуальних метафорах корейської мови, що дає змогу простежити, як кольори виступають носіями естетичних, культурних і моральних смислів.

Огляд сучасних українських та зарубіжних досліджень засвідчив, що вагомий внесок у розуміння історико-культурного контексту кольоросимволіки зроблено у працях Джу Мікьон (2012), тоді як мовний аспект концептуальних метафор кольору ґрунтовно проаналізовано в дослідженні Кім Джіюна, Кім Місо та Лантолфа Дж. П. (2018). Водночас лінгвістичний аспект кольорової символіки, зокрема його роль у прислів'ях, фразеологізмах і метафорах, досліджено недостатньо, що підкреслює актуальність подальших наукових розвідок.

Отримані результати можуть бути корисними для подальших досліджень мовної картини світу, когнітивної лінгвістики, пареміології та культурології.

Ключові слова: кольоросимволіка, 오방색, 오간색, інь-ян, П'ять Елементів, концептуальні метафори, прислів'я.

The article examines the features of color symbolism in Korean culture and its linguistic representation in both traditional and contemporary contexts. The aim of the study is to identify the symbolic meanings of the basic colors of the 오방색 system, determine their role in the formation of conceptual metaphors and paremiological units, and analyze the representation of colors in traditional Korean clothing and modern cultural practices. A historical and philosophical overview of the Five Elements system and the yin–yang principle is provided, as these constitute the fundamental foundations of color interaction and balance in nature and culture.

Special attention is given to the basic colors (*black, white, red, blue, and yellow*) and the intermediate shades 오간색, which are formed through the combination of several primary colors and perform additional cultural

and semantic functions. The study analyzes the representation of these colors in Korean idioms, proverbs, and conceptual metaphors, which makes it possible to trace how colors function as carriers of aesthetic, cultural, and moral meanings.

A review of contemporary Ukrainian and international research has shown that a significant contribution to understanding the historical and cultural context of color symbolism was made in the works of Joo Mi-Kyoung (2012), while the linguistic aspect of color-based conceptual metaphors was thoroughly examined in the study by Kim Jiyun, Kim Miso, and Lantolf J. P. (2018). At the same time, the linguistic dimension of color symbolism – particularly its role in proverbs, idioms, and metaphors – remains insufficiently explored, which highlights the relevance of further scholarly investigation.

The findings of this study may be useful for future research in linguistic worldviews, cognitive linguistics, paremiology, and cultural studies.

Key words: color symbolism, 오방색, 오간색, Yin-Yang, Five Elements, conceptual metaphors, proverbs.

Постановка проблеми. *Актуальність проблеми* полягає в необхідності детального вивчення символіки кольорів у корейській мові та культурі на перетині етнокультурології та лінгвістики. Попри значний інтерес дослідників до традиційної естетики, філософії та фольклору, системний аналіз кольорової символіки з урахуванням її функціонування у мовному просторі – зокрема у прислів'ях, концептуальних метафорах і традиційному костюмі – залишається недостатньо дослідженим. У контексті глобалізації та зростання популярності корейської культури таке дослідження є важливим для глибшого розуміння мовної картини світу носіїв корейської мови та особливостей їхнього культурного мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кольоросимволіки та її мовної реалізації у корейській культурі була розглянута в працях зарубіжних та українських дослідників. Вагомий внесок у вивчення історико-філософських принципів системи 오방색 зробив Джу Мікьон [1], яка детально проаналізувала концепцію інь-ян та П'яти Елементів, описала символічні значення п'яти базових кольорів та описала їх відображення у декоративному мистецтві, традиційному одязі й ритуальних практиках. Важливим кроком у розвиток когнітивного підходу до кольорової символіки є праця Кім Джіюна, Кім Місо та Лантольфа Дж. П. [2], у якій автори досліджували концептуальні метафори кольору в корейській мові та проаналізували, як кольори використовуються для формування значень у різних тематичних групах, зокрема: тварини, кольори, емоції та спорт.

У сучасній корейській лінгвістиці назви кольорів розглядаються як семантично й культурно зумовлені одиниці, що поєднують чуттєве сприйняття з соціокультурними значеннями [2]. Зокрема, кольори базової системи 오방색 та проміжні відтінки 오간색 відображаються у фразеологізмах, метафорах і прислів'ях, що фіксують моральні та естетичні орієнтири корейської культури. Українські дослідники, зокрема Гуменюк І. І. [3], підкреслюють, що колірна символіка виконує подібну функцію в структурі мовної картини світу, однак у корейській пареміології та фразеології вона все ще недостатньо досліджена. Це обґрунтовує актуальність подальших наукових розвідок, що поєднували б аналіз символічних значень кольорів, їх історико-філософський контекст та мовну репрезентацію в традиційних і сучасних культурних практиках.

Метою дослідження є виявлення особливостей символіки кольорів у корейській культурі та простеження їхньої мовної реалізації. Для досягнення поставленої мети передбачено: охарактеризувати історико-філософські засади системи 오방색; визначити символічне значення базових кольорів; простежити їхню участь у формуванні концептуальних метафор і прислів'їв; а також розглянути їхню репрезентацію в сучасних культурних практиках і традиційному костюмі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія інь-ян вважається одним із фундаментальних принципів східного світогляду. Вона справила глибокий вплив на формування світосприйняття, мислення та культурних моделей народів Сходу, зокрема Кореї. Згідно з концепцією інь-янь і П'яти Елементів, усі явища у Всесвіті функціонують та існують у рамках закономірних змін інь-янь, проходячи етапи становлення, розвитку й занепаду.

За стародавніми уявленнями, інь і янь виникли після поділу первісного хаосу, у якому не було ні дня, ні ночі, не існувало розмежування протилежностей. Саме відокремлення інь та янь сформувало принцип полярності, на якому ґрунтується природний і соціальний порядок світу. Усе довкола – небо й земля, день і ніч, чоловіче й жіноче начала, рослини і тварини – існує завдяки взаємній протилежності та гармонійній взаємодії, водночас кожне з яких має свої унікальні властивості [4].

Проте інь і янь не можна сприймати як абсолютно протилежні або ізольовані сутності. Вони одночасно є частинами одне одного, не можуть існувати окремо, тому що їхнє протиставлення забезпечує єдність і динаміку буття. Саме підтримання рівноваги між цими протилежностями утворює баланс інь-ян, який становить центр системи П'яти Елементів. Таким чином, поняття інь та янь не можна звести лише до простої дихотомії. Їхній взаємний рух і перетворення пронизують усі природні цикли – зміну пір року, сторони світу й життєві процеси, формуючи гармонію Всесвіту та визначаючи роль людини в ньому.

Система 오방색 (рис. 1) займає центральне місце в традиційній корейській кольоровій культурі, символізуючи гармонію природних сил та естетичні принципи, що формували корейський одяг і декоративні мистецтва протягом століть. Традиційна корейська система кольорів ґрунтується на теорії інь-ян та

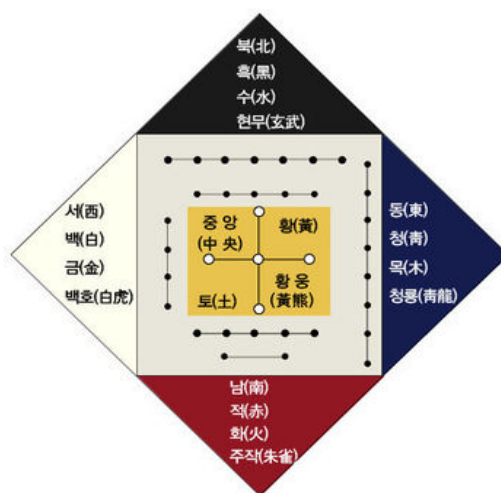

Рис. 1. Система п'яти кольорів [10]

П'яти Елементів (陰陽五行說), де п'ять основних кольорів – червоний, синій, жовтий, білий і чорний – безпосередньо пов'язані з енергіями п'яти стихій. Ці чисті, незмішані кольори називають Чонсек (정색, 正色), Обансек (오방색, 五方色), Осаек (오색, 五色) або Очхе (오채, 五彩) [4].

Енергії інь та янь створили п'ять стихій: дерево목(木), вогонь화(火), землю토(土), метал금(金) і воду수(水) [5]. За п'ятьма стихіями йдуть п'ять кольорів, які відображають сторони світу та символізують тварин: синій асоціюється зі сходом та драконом, червоний – із півднем та феніксом, білий – із заходом та тигром, чорний – із північчю та черепахою, а жовтий символізує центр. Крім того, синій уособлює яскраву енергію ян весни, червоний – життєву силу літа та мудрість зими, білий – осінь, що означає початок і вічність, а жовтий – центр всесвіту, колір єдності та гармонії [4]. Секдон відображає традиційні колірні поєднання, які гармонізують взаємний розвиток п'яти основних кольорів.

Червоний, синій, жовтий, чорний та білий відповідають янь. Кольори, що розміщуються між п'ятьма напрямками (сходом, заходом, півднем, північчю та центром), вважаються інь-

кольорами і називаються п'ятьма проміжними кольорами – або Огансек 오간색. Проміжним кольором сходу та центру є зелений; сходу та заходу – синій; півдня та заходу – червоний; півночі та центру – сірчаний; а між північчю та півднем – фіолетовий. Тобто, проміжні кольори утворюються шляхом поєднання основних напрямних кольорів між собою. У корейській культурі колір упродовж століть формувався в контексті даосизму, конфуціанства та народних вірувань, визначаючи естетичні норми, ритуальні практики та соціальні моделі поведінки. Значущим простором реалізації кольорової символіки є традиційний костюм ханбок, у якому система 오방색 отримала матеріальне втілення.

У повсякденному житті люди найчастіше надавали перевагу білому вбранню, що їх навіть називали «народом у білому» [6]. Водночас для урочистостей – весіль, офіційних виходів, королівських церемоній, а також для вбрання аристократії чи представників особливих професій – одяг створювали за правилами, визначеними теорією інь-ян і П'яти Елементів.

Найвідомішим прикладом є секдон-чогорі 색동 저고리 (рис. 2), який створювали, поєднуючи тканини п'яти кольорів: червоного, синього, жовтого, білого та чорного [2]. Колірні поєднання секдону будуються переважно на основних п'яти кольорах, іноді доповнених одним чи двома додатковими кольорами, такими як рожевий, фіолетовий або зелений. Комбінація цих кольорів формує просту, але водночас виразну палітру. Поєднання кольорів передає неповторну традиційну корейську естетику.

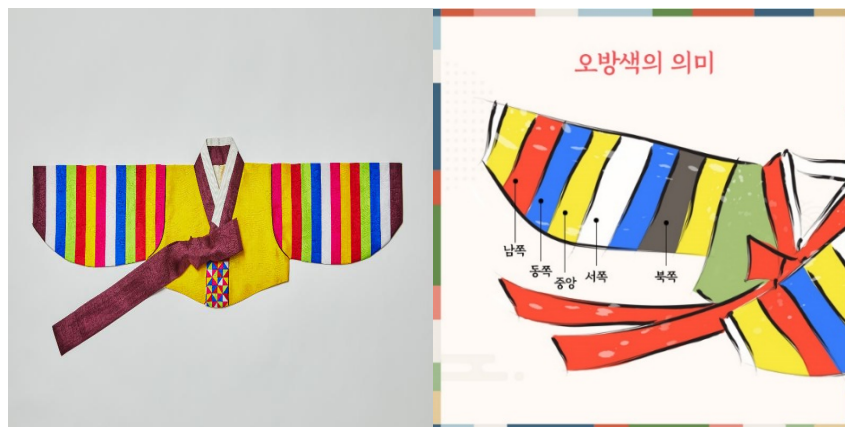

Рис. 2. Секдон-чогорі [11; 12]

Окрім секдону, де п'ять кольорів повторюються та поєднуються смугами, існувало ще багато різновидів речей, створених на основі цих п'яти кольорів. Особливо вирізнялися мішечки-обереги 복주머니 (рис. 3): їх шили з клаптиків тканини п'яти кольорів, вкладаючи в це побажання «нехай у всіх справах буде мир і благополуччя» (萬事平安).

В давнину також дотримувалися принципів інь та янь контексті вбрання: верхня частина тіла вважалася янь, а нижня – інь. Тому одяг для верху найчастіше робили у кольорах янь, тобто з п'яти основних кольорів, а одяг для низу – у кольорах інь, тобто в проміжних відтінках [7].

Під час урочистих церемоній – таких як ритуали вшанування, державні обряди чи весілля – переважно використовували головні кольори з яскраво вираженою янь-енергією, саме червоний та синій. Натомість у траурних обрядах, де домінує інь, найчастіше застосовували білий та чорний, а жовтий вживався лише частково. Так, залежно від призначення одягу, його добирали відповідно до принципів інь-янь та П'яти Елементів [7].

Після розгляду базових кольорів 오방색, звернемо увагу на їхнє відображення у прислів'ях і виразах корейської мови, а також в метафорах.

Кольори займають особливе місце у пареміологічній системі корейської мови. Відмінності у способі, яким народ сприймає навколишній світ, впливають на кількість і характер фразем з одним і тим самим кольором у різних мовах [3].

Рис. 3. Мішечки-обереги [13]

Білий колір у корейських прислів'ях традиційно асоціюється з чистотою, простотою, порядністю та невинністю, але також із нудьгою чи старомодністю. *희고 곰팡 쓴 소리* – Біла, як пліснява, розмова – нудна, застаріла, беззмістовна мова; *희기는 까치 뱃바닥 같다* – Як білий живіт сороки – про людину, що багато говорить/бурчить; *흰죽 먹다 사발 깬다* – Їв білу кашу – розбив миску – зосередившись на одному, зіпсував інше; необачність; *흰죽의 코* – Каша і ніс білий – важко розрізнити – Труднощі у відрізненні добра і зла; усе схоже; *백미* (白眉) – Білі брови – найкращий серед багатьох, видатний.

Червоний колір символізує відданість, щирість, енергію та пріоритетність найкращого: у прислів'ях, наприклад у вислові – *일편단심* (片丹心) – незмінне червоне серце, асоціюється з відданістю та щирістю, *동가홍상* (同價紅裳) – за однакової ціни обирають червоне – наголошує на пріоритетності найкращого. *붉고 쓴 장* – На вигляд червоне і привабливе, але на смак гірке – Зовнішність може бути оманливою; *근주자적* (近朱者赤) – Той, хто поруч із червоним, і сам стане червоним. – Людина стає схожою на своє оточення. *홍로점설* (紅爐點雪) – Крапля снігу на розпеченому вугіллі. – Легка сила перед великою; щось, що одразу зникає. Також – осяяння, просвітлення. *홍일점* (紅一點) – Одна червона точка – Єдина жінка серед багатьох чоловіків. *화무십일홍* (花無十日紅) – Немає квітки, що цвіте десять днів. – Ніщо гарне не триває вічно. *술 먹고 얼굴이 붉은 사람을 보고 이르는 말* – Фраза, що використовується для опису людини, у якої почервоніло обличчя після вживання алкоголю. *새빨간 거짓말* – дуже червона брехня – повна брехня.

Синій колір у прислів'ях пов'язується з моральною стійкістю, принциповістю та прагненням до досконалості: у виразі *독야청청* (獨也靑靑) – Самотньо синій – колір символізує принциповість і моральну твердість, а у виразі *청출어람* (靑出於藍) – Синій походить від індиго, але синіший за нього – перевершення вчителя учнем. *청기와 장수* – Гончар, що знає секрет синьої черепиці і не ділиться ним – Той, хто монополізує знання/користь. *청대 독 같다* – Як отрута кольору індиго – Дуже темний, майже чорний синюватий колір; *청천백일* (靑天白日) – Ясне небо і білий день – Абсолютна ясність, очевидність; відкритість.

Чорний колір асоціюється з суворістю, таємничістю, підступністю, негативом, обережністю або смутком [8]: *검은 구름에 백로 날아간다* – Біла чапля летить у чорні хмари – Людина, яка блукає без мети; втрачається серед натовпу. *검은 머리 파뿌리 되도록* – Щоб чорне волосся

стало білим, як зелена цибуля – До глибокої старості. 까마귀는 검어도 살은 희다 – Хоч ворона чорна, м'ясо її біле – Не суди за зовнішністю. 머리 검은 짐승은 남의 공을 모른다 – Людина з чорним волоссям – невдячна істота – Люди можуть бути невдячні – гірше тварин. 숲이 검정 나무란다 – Вугілля дорікає дереву, що воно чорне – Хтось із великим недоліком критикує чужу малу ваду. (аналог укр. «сажа на вугілля каже: чого ти чорне?») 근묵자흑 (近墨者黑) – Хто поруч з тушшю – почорніє – людина переймає негатив від поганого оточення. 검은손 – це метафора, що використовується для позначення підступної людини.

Жовтий у корейській культурі асоціюється з центром, гармонією, стабільністю, врівноваженістю та родючістю. У прислів'ях він часто підкреслює важливість середини або баланс у справах. 황금빛 같은 인생 – *Життя, як золотий колір* – означає цінне, успішне, благополучне життя. 중용의 황색 – *Жовтий центр серединності* – підкреслює важливість збереження балансу та розумного поміркованого підходу у житті. 노란 종이라도 쓰임이 있다 – *Навіть жовтий папір має своє застосування* – цінується будь-яка, навіть неочевидна, користь або роль.

Після аналізу прислів'їв і виразів, де реалізуються базові кольори 오방색, звернемо увагу на проміжні кольори 오간색. Ці відтінки, що утворюються поєднанням основних кольорів, також мають значущу семантичну функцію і в корейській пареміології, передаючи додаткові культурні, моральні та естетичні смисли

Зелений – поєднання синього (청) та жовтого (황). Символізує ріст, відродження, природність і гармонію. У прислів'ях він часто передає гармонію з природою або відображає соціальні зв'язки та єдність. 초록동색 (草綠同色) – Зелений і трава одного кольору – підкреслює спорідненість, однорідність, єдність між людьми чи явищами. 푸른 잎이 많은 나무는 그늘도 크다 – Дерево з багатьма зеленими листками дає багато тіні – символізує щедрість і користь від природи або великодушність людини. 녹색이 희다 – Зелений світлішає – використовується як метафора надії та відновлення після труднощів.

Фіолетовий – поєднання червоного (적) та синього (청). Асоціюється з благородством, духовністю та таємничістю. Наприклад, 보라빛 인생 – *Фіолетове життя* – символізує важливий або складний життєвий досвід, а 보라색 구름 – *Фіолетові хмари* – метафора непевності або майбутньої небезпеки.

Рожевий – поєднання червоного (적) та білого (백). Символізує ніжність, любов, оптимізм і щастя. Прислів'я та вирази з рожевим кольором підкреслюють позитивні емоції, наприклад: 분홍빛 사랑 – *Рожеве кохання* – символ ніжних почуттів, та 분홍빛 희망 – *Рожевий промінь надії*, що означає оптимізм та мрії, часто після подолання труднощів або хвороби. 분홍빛 연애 – *романтика у рожевому світлі* – наївна та чиста романтика

Блакитний / бірюзовий – поєднання синього (청) та білого (백). Символізує чистоту, ясність, мир і нові початки. У прислів'ях передає прозорість і спокій: 청록빛 하늘 – *Блакитне небо* – символ ясності думки, а 청록의 희망 – *Блакитна надія* – символ нових початків.

Сірчаний / блідо-жовтий – поєднання жовтого (황) та чорного (흑). Асоціюється зі спокоєм, врівноваженістю, стабільністю та мудрістю. Наприклад, 연노랑빛 마음 – *Блідо-жовте серце* – метафора спокійної і розсудливої натури.

Хоча основна кольорова система 오방색 та проміжні кольори 오간색 охоплюють п'ять базових і проміжних відтінків, у корейській культурі існують також додаткові кольори, серед яких особливе місце займає срібний (은빛). Срібло не входить до основних або проміжних кольорів, проте воно активно використовується в декоративно-прикладному мистецтві, текстилі, орнаментах та ритуальних предметах, а також фігурує в прислів'ях, надаючи висловам особливого символічного значення.

Срібний колір у корейських прислів'ях, на відміну від базових п'яти кольорів 오방색, не має традиційно закріпленого філософського чи космологічного значення, як червоний, синій чи білий. Його роль здебільшого метафорична й емоційно-оцінна. У вислові 장님 은빛 보듯 – *Чи може сліпий бачити срібло?* – срібло символізує цінність, чистоту, щось бажане чи рідкісне.

Прислів'я передає думку, що людина, яка не має потрібних здібностей або знань, не може оцінити або досягнути цінне. Тобто срібний тут виконує роль метафори для того, що є цінним або гідним уваги, але недоступним для тих, хто «не бачить» або не розуміє. 은빛 날개를 가진 새 – *Птах із срібними крилами* – символ мрії, досконалості, прагнення до високого. 은빛 강물 – *Срібна річка* – красу, чистоту та спокій природи; іноді використовується як символ течії часу або життєвого шляху. 은빛 머리 – *Срібне волосся* – старість, мудрість, благородство та досвід. 은빛 같은 꿈 – *Мрія як срібло* – образ мрії, яка блискуча й приваблива, але ефемерна; 은빛 물결 – *Срібні хвилі* – метафора чистоти, спокою або гармонії природи; 은빛 등불 – *Срібний ліхтар* – символ надії, просвітлення та духовної ясності. [2; 9]

Висновки. У межах проведеного дослідження проаналізовано особливості кольорової символіки в корейській культурі та її мовну реалізацію. Було показано, що система 오방색, яка ґрунтується на принципах інь-ян і П'яти Елементів, формує комплексну кольорову модель світу, де п'ять базових кольорів – червоний, синій, жовтий, білий і чорний – пов'язані з природними, космологічними та соціальними явищами. Виявлено, що проміжні кольори 오간색, утворені поєднанням базових відтінків, відіграють важливу роль у передачі додаткових моральних та культурних значень, збагачуючи символіку кольору в традиційних практиках.

Досліджено відображення кольорової символіки у традиційному корейському одязі (секдон чоґорі), а також у прислів'ях, фразеологізмах та концептуальних метафорах. З'ясовано, що кольори в мові служать інструментом передачі моральних орієнтирів, культурно зумовлених смислів та естетичних уявлень. Особливу роль відіграють червоний та синій як кольори янь у святкових практиках, білий і чорний як кольори інь у траурних обрядах, а жовтий як колір центру – символ гармонії та балансу.

Отже, проведене дослідження підтверджує, що кольорові концепти в корейській культурі є багатоплановими культурно-семантичними одиницями, які поєднують історико-філософські уявлення, естетику та когнітивно-мовні механізми. Подальше вивчення кольоросимволіки, особливо у мовній реалізації через прислів'я та концептуальні метафори, може значно поглибити розуміння мовної картини світу та культурної ментальності корейського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 주 미경. 한국인의 자생미학으로서 전통 색채관 연구 – 오방색을 중심으로 // 조형교육 : ART EDUCATION REVIEW. 2012. vol., no.44, pp. 231–264. 한국조형교육학회.
2. Kim J., Kim M., Lantolf J. Metaphors in Korean – Animals, Colors, Emotions, Sports. The Pennsylvania State University: CALPER Publication, 2018. 18 p.
3. Гуменюк І. І. Культурна інтерпретація колірної фразеології. *Професійно-прикладні дидактики*. 2024. № 1. С. 31–35. DOI: <https://doi.org/10.37406/2521-6449/2024-1-5>
4. 소 범주. 오방색에 관한 연구: 박생광 회화를 중심으로 : дис. ... магістра / 우석대학교 교육대학원. W석대학교, 2004. 50 с.
5. Doopedia: 오방색 : веб-сайт. URL: https://www.doopedia.co.kr/doopedia/master/master.do?_method=view&MAS_IDX=101013000787400 (дата звернення: 20.11.2025).
6. Hanbok Center. 한복 탐구 : 색으로 보는 한복 – 우주의 원리를 담은 색 – 오방색 : веб-сайт. Naver Blog. URL: <https://blog.naver.com/hanbokcenter/222782489703> (дата звернення: 13.11.2025).
7. 조선왕조실록 : веб-сайт. URL: https://contents.history.go.kr/mobile/km/view.do?levelId=km_023_0060_0030_0010_0020 (дата звернення: 24.11.2025).
8. 자오즈한, 허지에. 중국과 한국 오방색의 색채상징 연구 // 한국콘텐츠학회 2017년도 춘계 종합학술대회 논문집. 한국콘텐츠학회, 2017. С. 463–464.
9. Gunji69. 색깔과 관련된 속담 : веб-сайт. Naver Blog. URL: <https://m.blog.naver.com/PostView.naver?blogId=gunji69&logNo=130133110309> (дата звернення: 07.11.2025).
10. 오방색(五方色). Digital Humanities — Academy of Korean Studies : веб-сайт. URL: <https://dh.aks.ac.kr/Edu/wiki/index.php/%EC%98%A4%EB%B0%A9%EC%83%89%28%E4%BA%94%E6%96%B9%E8%89%B2%29> (дата звернення: 20.11.2025).
11. 색동 저고리 – 전통 색동 문화 : веб-сайт. Naver Blog. URL: <https://m.blog.naver.com/otmcofficial/223046294209> (дата звернення: 20.11.2025).

12. 색동저고리 관련 문화자료 // 한국문화정보원 : веб-сайт. URL: <https://www.kculture.or.kr/brd/board/1077/L/menu/1067?thisPage=1&searchField=title&searchText=%EC%83%89%EB%8F%99%EC%A0%80%EA%B3%A0%EB%A6%AC> (дата звернення: 17.11.2025).

13. 새해선물 색동 복주머니 귀주머니 : веб-сайт. UniqueArt. URL: <https://uniqueart.com/product/.../1058> (дата звернення: 17.11.2025).

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 17.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.14'01'367.625'37'367:003.341:27-243.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-36>

КОМПОЗИТИ З ПРЕФІКСАМИ $\xi\xi$ - І $\acute{\alpha}\rho\omicron$ - У ДІЄСЛІВНІЙ СИСТЕМІ ТВОРУ «КНИГА ПРЕМУДРОСТІ ІСУСА, СИНА СИРАХА»: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА ТА СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

COMPOUNDS WITH PREFIXES $\xi\xi$ - AND $\acute{\alpha}\rho\omicron$ - IN THE VERBAL SYSTEM OF THE BOOK OF JESUS THE SON OF SIRACH: STRUCTURE, SEMANTICS AND SYNTACTIC FEATURES

Романюк І. А.,

orcid.org/0000-0003-2820-2598

асистент кафедри класичної філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена аналізу структурно-семантичних та синтаксичних особливостей префіксів $\xi\xi$ - і $\acute{\alpha}\rho\omicron$ - у творі «Книга Премудрості Ісуса, Сина Сираха». Більшість дієслів, приєднуючи префікси, формує композити, які зберігають основне значення, але водночас отримують додаткові семантичні відтінки. Значення префіксів реалізуються переважно у поєднанні з динамічними дієсловами: $\acute{\alpha}\rho\omicron$ - вказує на рух від чогось, віддалення з поверхні або віддалене розташування, префікс $\xi\xi$ -, приєднуючись до дієслів руху та фізичної дії, позначає рух зсередини, віддалення.

У проаналізованому тексті семантична роль префіксів істотно зменшилася: $\acute{\alpha}\rho\omicron$ - та $\xi\xi$ - часто виконували лише словотвірну функцію, надаючи слову виразнішої форми й підсилюючи його значення. Нерідко додавання префікса зумовлювало появу нової семантики та сприяло вживанню дієслів у переносному значенні.

Дослідження лексичної сполучуваності дієслів з префіксами $\xi\xi$ - і $\acute{\alpha}\rho\omicron$ - засвідчило, що більшості з них властиве її звуження. Це пояснюється тим, що префікси змінюють значення непохідних дієслів відповідно до властивих їм обставинних відтінків, надаючи утвореним формам конкретнішої семантики. Дієслівні композити становлять важливу складову стилістичного інструментарію тексту твору «Книга Премудрості» і виступають у порівняннях, антитезах, метафорах.

Аналіз синтаксичної сполучуваності дієслів з префіксами $\acute{\alpha}\rho\omicron$ - та $\xi\xi$ - засвідчив, що в ролі правобічних валентних позицій при таких композитах зазвичай виступають об'єктні й локативні актанти. Додавання префіксів до основ неперехідних дієслів робить їх морфологічно та синтаксично перехідними; приєднуючись до основ перехідних дієслів, вони не змінюють морфологічних характеристик, проте модифікують їхню валентну структуру. Серед морфолого-синтаксичних засобів вираження об'єктної валентності найчастіше використовуються аккузатив або прийменникові конструкції. Більшість предикатів з префіксами $\acute{\alpha}\rho\omicron$ - і $\xi\xi$ -, які позначають рух чи дію, спрямовану від об'єкта поєднується додатками з однойменними прийменниками з семантикою віддалення або руху від чогось – $\xi\xi$, $\acute{\alpha}\rho\omicron$. Свідченням ослаблення семантики префіксів у тексті є вживання поліпрефіксальних композитів, а також паралельне функціонування дієслів з одним і двома префіксами.

Ключові слова: Книга Премудрості Сираха, префіксальні композити, семантична сполучуваність, лексична сполучуваність, синтаксична сполучуваність.

The article examines the morpho-semantic and syntactic properties of the prefixes $\xi\xi$ - and $\acute{\alpha}\rho\omicron$ - in The Book of the Wisdom of Jesus, Son of Sirach. For most verbs, the addition of these prefixes yields verbal composites that preserve the core lexical meaning of the base while acquiring additional semantic nuances. The prefixal meanings are realized primarily with dynamic predicates: $\acute{\alpha}\rho\omicron$ - encodes source, separation, or distancing from a point of origin or surface, whereas $\xi\xi$ -, attaching to verbs of motion and physical action, denotes movement from within or outward movement.

In the analyzed text, the semantic role of prefixes has significantly diminished: $\acute{\alpha}\rho\omicron$ - and $\xi\xi$ - often performed only a word-formation function, giving the word a more expressive form and intensifying its meaning. The addition

of a prefix frequently resulted in the emergence of new semantics and facilitated the usage of verbs in figurative meanings.

The study of lexical compatibility of prefixed verbs with $\epsilon\chi$ - and $\alpha\pi$ - has demonstrated that most of them exhibit restricted lexical combinability. This is explained by the fact that prefixes modify the meaning of non-derived verbs according to their inherent circumstantial nuances, endowing the derived forms with more specific semantics. Verbal compounds constitute an important component of the stylistic repertoire of the Book of Jesus the Son of Sirach occurring in comparisons, antitheses, and metaphors.

The analysis of syntactic compatibility of verbs with prefixes $\alpha\pi$ - and $\epsilon\chi$ - has revealed that object and locative actants typically serve as right-valent positions with such compounds. Adding prefixes to the stems of intransitive verbs renders them morphologically and syntactically transitive; when attached to the stems of transitive verbs, they do not alter morphological characteristics but modify their valency structure. Among the morphosyntactic means of expressing object valency, accusative or prepositional constructions are most frequently employed. Most predicates with prefixes $\alpha\pi$ - and $\epsilon\chi$ - that denote movement or action directed away from an object combine with complements featuring synonymous prepositions with semantics of removal or movement away from something – $\epsilon\chi$, $\alpha\pi$. Evidence of the weakening of prefix semantics in the text includes the usage of poly-prefixed compounds, as well as the parallel functioning of verbs with one and two prefixes.

Key words: The Wisdom of Sirach, prefixal compounds, semantic compatibility, lexical compatibility, syntactic compatibility.

Постановка проблеми. Науковці у новітніх дослідженнях дедалі частіше зосереджуються на мовних явищах, які відображають внутрішній світ людини та її ціннісні орієнтири. Особливе місце в розвитку певного мовнокультурного утворення займають сакральні тексти, які фіксують етапи еволюції людського духу, презентують особливі моделі світосприйняття і світорозуміння [1, с. 90–99]. Попри значну увагу до тематики сакрального, мовні аспекти текстів Старого й Нового Заповітів усе ще потребують ґрунтовнішого наукового опрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи, присвячені дослідженню твору «Книга Премудрості Ісуса, Сина Сираха» за винятком окремих перекладознавчих розвідок [2] та праць, присвячених зіставному аналізу філологічно-лінгвістичних особливостей гебрейського тексту і його грецького перекладу [3; 4] здебільшого зосереджуються на історичному й культурному контекстах, а також на дидактичних [5; 6] і літературних [7] аспектах твору. Водночас у сучасній лінгвістиці досі бракує досліджень, спрямованих на комплексний аналіз семантико-синтаксичного аспектів дієслівних композитів та їхніх валентнісних характеристик на матеріалі твору «Книга Премудрості», що зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Матеріалом дослідження слугує «Книга Премудрості Ісуса, Сина Сираха» (або «Книга Премудрості») [8] – одна із книг Старозавітного корпусу, що входить до числа девтероканонічних. Традиція приписує авторство Ісусові, синові Сираха – мудрецю, який жив у Єрусалимі наприкінці III – на початку II ст. до н. е. Гебрейський оригінал, створений приблизно у 190–180 рр. до н. е. переклав грецькою мовою онук автора приблизно у 117 р. до н. е. Предметом нашої розвідки виступають структурно-семантичні та синтаксичні особливості дієслівних композитів із префіксами $\alpha\pi$ - та $\epsilon\chi$ - у тексті «Книги Премудрості».

Мета дослідження – здійснити детальний аналіз семантико-синтаксичних аспектів та валентнісних характеристик дієслівних композитів з префіксами дієслів $\alpha\pi$ - та $\epsilon\chi$ -. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати словотвірні значення композитів з префіксами $\alpha\pi$ - та $\epsilon\chi$ -, 2) охарактеризувати лексичну та семантичну сполучуваність дієслів, 3) виявити синтаксичні особливості композитів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Префікс $\alpha\pi$ - (з і.е. *h₂ero) має значення віддалення, руху з поверхні, позбавлення, завершення дії, припинення, повернення назад [9, р. 69]. Семантично близьким до $\alpha\pi$ - є префікс $\epsilon\chi$ - ($\epsilon\chi$ -, $\epsilon\kappa$ -, $\epsilon\chi$ -) (з і.е. *h₁egh-s / *h₁ek-s), який позначає рух з середини, вилучення [9, р. 259.], віддалення, відокремлення, завершення, пункт початку дії, походження [10].

У процесі дослідження мовних одиниць важливо розглядати їхню сполучуваність на різних рівнях. Вчені визначають її як «здатність вступати з іншими словами у сполучення за певними синтаксичними моделями» [11, с. 28]. У сучасній лексикології розрізняють три основні сполучуваності: синтаксичну (сполучуваність слова з іншими словами на рівні класу слів), семантичну (сполучуваність на рівні підкласу слів) та лексичну (сполучуваність на рівні окремого слова) [12, с. 27].

Семантичну сполучуваність, опираючись на визначення В.В. Левицького, ми розглядаємо як об'єднання лексем на основі спільної семантичної ознаки. [13, с. 34–35]. Аналіз семантичних особливостей дієслів із префіксом *ἀπο-* дає підстави зробити висновок, що більшість дієслів, приєднуючи префікс, утворює композити, які не зазнають суттєвих змін основного значення, але набувають нової семантики. Так, *ἀπο-* вказує на рух від чогось або віддалене розташування: *ἀπόσθηθι ἀπὸ ἀδίκου, καὶ ἐκκλινεῖ ἀπὸ σοῦ* (Σφρ. 7.22), *віддалися від несправедливого, і він відступить від тебе; ἰκέτην θλιβόμενον μὴ ἀπαναΐνου καὶ μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ πτωχοῦ* (Σφρ. 4.44), *того, хто просить про допомогу, не пригнічуй і не відвертай обличчя твого від злиденного; τὰ φύλλα σου καταράγεσαι καὶ τοὺς καρπούς σου ἀπολέσεις καὶ ἀφήσεις σεαυτὸν ὡς ξύλον ξηρόν* (Σφρ. 6.3), *листя своє їстимеш і плоди твої знищиш та відкинеш геть себе, як дерево сухе; ὅτι κοῦφον ἔναντι κυρίου ἐν ἡμέρᾳ τελευτῆς ἀποδοῦναι ἀνθρώπῳ κατὰ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ* (Σφρ. 11.26), *бо легкістю є перед Господом в день смерті відплатити людині за дороги її*. Значення префікса *ἀπο-* реалізуються переважно у поєднанні з динамічними дієсловами: дієсловами фізичного впливу на об'єкт.

Префікс *ἐξ-* вживається, зазвичай, з дієсловами руху та фізичної дії і позначає рух від чогось, зсередини: *παρέθηκεν σοι πῦρ καὶ ὕδωρ· οὗ ἔαν θέλῃς, ἐκτενεῖς τὴν χεῖρά σου* (Σφр. 15.16), *поклав перед тобою вогонь і воду, якщо її забажаєш – простягнеш руку свою; ὦραν μετὰ σοῦ διαμενεῖ, καὶ ἔαν ἐκκλίνης, οὐ μὴ καρτερήσῃ* (Σφр. 12.15), *годину з тобою залишиться, і якщо відступиш, не стерпить; πρὸς τὸ ἐπὶ πέρας ἀγαγόντα τὸ βιβλίον ἐκδόσθαι* (Σφр. Прол. 33–34), *до кінця довівши книгу, щоб віддати її спраглим до знань і в переселенні*.

Помітно, що у досліджуваному тексті семантична функція префіксів значною мірою послабилася: *ἀπο-* і *ἐξ-* часто виконували лише словотвірну роль, надаючи слову повнішого звучання й підсилюючи його значення. При цьому префікс не мав істотного впливу на семантику простого дієслова, вживаючись здебільшого як експресивна форма простого: *πῦρ φλογιζόμενον ἀποσβέσει ὕδωρ, καὶ ἐλεημοσύνη ἐξιλάσεται ἁμαρτίας* (Σφр. 3.30), *Вогонь, що палахкотить, гаситиме вода і милосердя спокутує гріхи; ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ οὐκ ἐξέθλιψεν, καὶ ἕως αἰῶνος οὐκ ἀπειθήσουσιν τοῦ ρήματος αὐτοῦ* (Σφр. 16.28), *кожен ближнього свого не переслідував, і повік не порушать слово його; κράτος μεγαλωσύνης αὐτοῦ τίς ἐξαριθμήσεται;* (Σφр. 18.5), *силу величі його хто полічить? ῥίζας ἐθνῶν ἐξέτιλεν ὁ κύριος καὶ ἐφύτευσεν ταπεινοὺς ἀντ' αὐτῶν* (Σφр. 10.15), *коріння народів висмикнув Господь і зростив впокорених замість них*.

Однак часто приєднання префікса зумовлювало появу нових значень. Так, наприклад, композит *ἀπέρχομαι* з семантикою «залишати, покидати, припиняти» у «Книзі Премудрості» набуває значення «помирати»: *πᾶν ἔργον σπρόμενον ἐκλείπει, καὶ ὁ ἐργαζόμενος αὐτὸ μετ' αὐτοῦ ἀπελεύσεται* (Σφр. 14.19), *усяке діло, що псується, минає, і той, хто чинить його, з ним помре*. Префіксальне дієслово *ἐκθλίβω* – «витискати, стискати, вичавлювати» отримує семантику «спричиняти труднощі, переслідувати» [14]: *ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ οὐκ ἐξέθλιψεν, καὶ ἕως αἰῶνος οὐκ ἀπειθήσουσιν τοῦ ρήματος αὐτοῦ* (Σφр. 16.28), *кожен ближнього свого не переслідував, і повік не порушать слово його*. Семантичної трансформації зазнає дієслово *ἀποκενῶ* – «спустошувати, відбирати», яке вживається у тексті «Книги Премудрості» зі значенням «позбавляти когось майна» [14]: *συμβιώσεται σοὶ καὶ ἀποκενώσεισε, καὶ αὐτὸς οὐ πονέσει* (Σφр. 13.5), *співіснуватиме з тобою; позбавить майна і не мучитиметься*. Префіксальний композит *ἐκλείπω* – «залишати, покидати; минати; припинятися, пропадати; помирати» набуває нової семантики – «затемнювати, затьмарювати»: *τί φωτεινότερον ἡλίου; καὶ τοῦτο ἐκλείπει* (Σφр. 17.31), *що ясніше за сонце? І воно затьмарюється*.

Змінену семантику спостерігаємо також у композита ἐκτοίεω – «мати достатню силу чи здатність» [14], тоді як словники фіксують лише значення «робити, виготовляти, будувати»: οὐθενὶ ἐξεποίησεν ἐξαγγεῖλαι τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ τίς ἐξίχνεύσει τὰ μεγαλεῖα αὐτοῦ; (Σρ. 18.4), *ніхто не був здатним сповістити справи його. І хто відшукає велич його?* Повна зміна значення відбувається з лексевою ρίζω – «насаджувати; прикріплювати; зміцнювати». Префіксальний композит ἐκρίζω набуває семантики «викорінювати, виривати з коренем»: εὐλογία γὰρ πατὴρ στήριζεν οἴκους τέκνων, κατὰρα δὲ μητρὸς ἐκρίζοι θεμέλια (Σρ. 3.9), *благословення батька укріплює дому дітей, а прокляття матері викорінює наріжний камінь*.

Окремі композити функціонують у переносному значенні, що зумовлює скорочення кількості словникових дефініцій і, очевидно, свідчить про послаблення семантики префікса. Дієслово ἀποδίδωμι – «повертати, віддавати, сплачувати» у сполученні з іменником εὐχὴ набуває переносної семантики – «виголошувати, подавати»: μὴ ἐμποδισθῇς τοῦ ἀποδοῦναι εὐχὴν εὐκαίρως καὶ μὴ μείνης ἕως θανάτου δικαιοθῆναι (Σρ. 18.22), *не перешкоджай виголошенню молитви у слушний час і не чекай до смерті, щоб бути виправданим*.

Композит ἐκτρίβω – «терти, стирати, зношувати» вживається зі значенням «нищити, винищувати»: καὶ ἐξέτριψεν ἡγουμένους Τυρίων καὶ πάντας ἄρχοντας Φυλιστιμ (Σρ. 46.18.), *і знищив правителів Тиру та всіх володарів Філістимії*. Лексема ἐκβαίνω – «виходити, сходити, підніматися» набуває значення «виникати, приходити»: ἀπὸ λύπης γὰρ ἐκβαίνει θάνατος, καὶ λύπη καρδίας κάμψει ἰσχύον (Σρ. 38.18), *від смутку бо приходить смерть, і смуток серця міць впокорить*. Повної зміни семантики зазнає дієслово ἀλείφω – «намазувати», тоді як його префіксальна форма ἐξαλείφω вживається зі значенням «витирати, стирати з лиця землі, згладжувати, викреслювати, відмінати»: καὶ ἀνύψωσεν ἐκ γῆς τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἐν προφητείᾳ ἐξαλείψαι ἀνομίαν λαοῦ (Σρ. 46.20), *і здійняв з землі голос свій у пророцтві, щоб стерти з лиця землі беззаконня народу*. Дієслово αἴρω – «підняти, зважити, відійти, відректися усунути, скасувати» з приєднанням префікса набуло нової семантики: ἐξαίρω – «вийняти, видалити, вигнати, піднімати; погубити»: ἐπεκαλέσατο γὰρ κύριον τὸν ὕψιστον, καὶ ἔδωκεν ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ κράτος ἐξᾶραι ἄνθρωπον δυνατόν ἐν πολέμῳ ἀνυψῶσαι κέρασ λαοῦ αὐτοῦ (Σρ. 47.5), *зкликав бо до Господа Всевишнього, і Він дав правиці його силу погубити людину сильну в бою, щоб підняти ріг (сили) народу свого*.

У процесі семантико-синтаксичного дослідження мовних одиниць необхідно враховувати лексичну сполучуваність, яку, за М. П. Кочерганом, розуміємо як здатність слова сполучатись з окремими словами (сполучуваність на рівні одного слова) [11, с. 29]. У результаті аналізу ми виявили такі закономірності: суб'єктом дії при дієсловах із префіксами ἀπο- та ἐξ-, що позначають фізичну та ментальну діяльність, переважно, виступають іменники або займенники, які позначають істоту: κύριος, φίλος, τίς, ἕκαστος, οὐθεὶς, αὐτὸς.

Репрезентантами правої придієслівної позиції при композитах зі значенням інтелектуальної, ментальної діяльності («повідомляти, сповіщати, оприявнювати, приховувати, розшукувати» – ἀπαγγέλλω, ἐξαγγέλλω, ἀποκαλύπτω, ἀποκρύπτω, ἐκζητέω) виступають іменники когнітивної семантики: «таємниця, приховане, похвала, нерозсудливість, мудрість, знання – μυστήρια, κρυπτά, ἀπόκρυφα, ἔπαινον, μωρία, σοφία, ἐπιστήμη».

Композити з переносною семантикою змінюють лексичну сполучуваність. Так, лівобічним поширювачем дієслів з семантикою «йти, вирушати» (πορεύομαι, ἔρχομαι) виступають іменники / займенники на позначення живої істоти, тоді як у контексті з композитами агенсом виступають неживі предмети: καὶ ἀμφοτέρα (=ἔρις, μάχη) ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκπορεύεται (Σρ. 28.12); *і обидві (речі) з вуст твоїх виходять; ἐξάπινα γὰρ ἐξελεύσεται ὀργὴ κυρίου, καὶ ἐν καιρῷ ἐκδικήσεως ἐξολῇ* (Σρ. 5.7), *неочікуваний бо вийде гнів Господа і в часі помсти будеш знищений*.

Правобічними лексичними поширювачами дієслів з семантикою переміщення з одного місця в інше виступають лексеми з семою «місце, простір» – παράδεισος, οἶκος: Καὶ ὡς δι᾿ ὄρου ἀπὸ ποταμοῦ καὶ ὡς ὕδραγωγὸς ἐξῆλθον εἰς παράδεισον (Σρ. 24.30), *бо я, немов рівчак від річки, мов водогін прийшов до раю; ἐν ὧρα ἐξεγείρου καὶ μὴ οὐράγει, ἀπόμεχε εἰς οἶκον καὶ μὴ ραθύμει*

(Σιρ. 32.11), *вчасно прокидайся і не відставай, поспішай додому і не ледарюй*; чи вихідної точки руху: *μη αὐτὸν διώξης, ὅτι μακρὰν ἀπέστη καὶ ἐξέφυγεν ὡς δорκάς ἐκ παγίδος* (Σιρ. 27.20), *не переслідуй його, бо далеко відірвався і втік, як сарна, з пастки*.

Лексико-семантична структура компонентів правобічної позиції композитів на позначення дії (ἀποστρέφω, ἐκβάλλω) представлена лексемами-найменуваннями істот: αὐτὸν, ἄνθρωπον, αὐτήν, частин тіла: πρόσωπόν, ὀφθαλμόν та абстрактними іменниками з семантикою волевиявлення, моральних властивостей – ἐπιθυμίαν, χάριν: *γυνή σοί ἐστὶν κατὰ ψυχὴν; μη ἐκβάλῃς αὐτήν* (Σιρ. 7.26), *жінка є у тебе до душі? Не проганяй її*.

Композити зі значенням мовлення мають у контекстному оточенні лексеми з семою адресата: *εἰ ἔστιν σοὶ σύνεσις, ἀποκρίθητι τῷ πλησίον* (Σιρ. 5.12), *якщо є в тебе здоровий глузд, відповіси ближньому чи предмету мовлення: ἐκφανῶ ἐν σταθμῷ παιδείαν καὶ ἐν ἀκριβείᾳ ἀπαγγεῶ ἐπιστήμην* (Σιρ. 16.25), *покажу повагом освіченість, і докладно сповіщу знання; ἕως καιροῦ κρύψει τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ χεῖλη πολλῶν ἐκδιηγήσεται σύνεσιν αὐτοῦ* (Σιρ. 1.24), *до часу ховатиме слова його і вуста багатьох розкажуть мудрість його*.

Важливою складовою лексичного значення слова виступає його стилістична характеристика. Науковці наголошують, що стилістична сполучуваність є особливим аспектом аналізу лексичної, оскільки вона пов'язана зі сферою, яка виходить далеко за межі словосполучення та переходить на речення і текст, де функціонує як стилістичний контекст [15, с. 300]. У творі «Премудрість Сираха» префіксальні композити вживаються у ряді стилістичних фігур, зокрема, в антитезі: *κρείσσων ἄνθρωπος ἀποκρύπτων τὴν μωρίαν αὐτοῦ ἢ ἄνθρωπος ἀποκρύπτων τὴν σοφίαν αὐτοῦ* (Σιρ. 20.31), *краща людина, що приховує дурість свою, ніж людина, яка приховує мудрість свою*. Композити виступають у порівняннях: *ὡς λίθος δοκιμασίας ἰσχυρὸς ἔσται ἐπ' αὐτῷ, καὶ οὐ χρονεῖ ἀπορρίψαι αὐτήν* (Σιρ. 6.12), *як камінь потужний випробування будуть на ньому, і не забариться відкинути її: ἐπίστησον τὴν ψυχὴν σου καὶ φύλαξαι ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἔσῃ αὐτῷ ὡς ἐκμεμαχὼς ἔσοπτρον καὶ γνώση ὅτι οὐκ εἰς τέλος κατίωσε* (Σиρ. 12.11), *притули душу твою і стережися від нього і будеш йому, як витерте дзеркало і збагнеши, що не до кінця поіржавів та метафорі: καὶ εἶδεν καὶ ἐξηρίθμησεν αὐτήν, ἐπίστημην καὶ γνώσιν συνέσεως ἐξώμβρησεν καὶ δόξαν κρατούντων αὐτῆς ἀνύψωσεν* (Σиρ. 1.19), *і побачив, і полічив її (мудрість), вміння та знання розсудливості вплив і славу тих, що її утримують, підніс вгору; διὰ τοῦτο ἐμακροθύμησεν κύριος ἐπ' αὐτοῖς καὶ ἐξέχεεν ἐπ' αὐτοὺς τὸ ἔλεος αὐτοῦ* (Σиρ. 18.11), *через це був терплячим Господь щодо них і вплив на них милосердя своє; ἔλεος γὰρ καὶ ὀργή παρ' αὐτῷ, δυνάστης ἐξίλασμιῶν καὶ ἐκχέων ὀργήν* (Σиρ. 16.11), *милосердя, – бо і гнів у нього (Господа); владар уласкавлених і той, що проливає гнів*.

Префіксальні дієслова входять до складу етимологічної фігури (figura etymologica): *καὶ μη εἴπῃς: Τίς με δυναστεύσει; ὁ γὰρ κύριος ἐκδικῶν ἐκδικήσει* (Σиρ. 5.3), *і не кажи: Хто мною владарюватиме? Бо Господь, що карає, каратиме*. Крім цього, зустрічаємо морфемну анафору, що, ймовірно, зумовлено прагненням автора надати висловлюванню більшої виразності та емоційності: *οὐθενὶ ἐξεποίησεν ἐξαγγεῖλαι τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ τίς ἐξίχνεύσει τὰ μεγαλεῖα αὐτοῦ;* (Σиρ. 18.4), *ніхто не був спроможним сповістити справи його. І хто відщукає велич його? τὰ φύλλα σου καταφάγεσαι καὶ τοὺς καρπούς σου ἀπολέσεις καὶ ἀφήσεις σεαυτὸν ὡς ζύλον ξηρόν* (Σиρ. 6.3), *листя своє їстимеш і плоди свої знищиши та відкинеш себе, як дерево сухе*.

Оскільки значення лексеми найповніше виявляється у сполученні з іншими словами, у процесі дослідження необхідно враховувати її синтаксичні зв'язки. Г. Дидик-Меуш [15, с. 295] визначає синтаксичну сполучуваність як здатність лексеми мати при собі обов'язкові залежні синтаксичні форми, т. зв. обов'язкові поширювачі, передбачувані завдяки цьому ж слову й уживаються в мовленні на його (слова) вимогу. Аналіз синтаксичної сполучуваності композитів із префіксами ἀπο- та ἐξ- виявив, що дієслова, які передають рух від певної особи чи предмета, зазвичай вимагають означення місця або об'єкта, вираженого знахідним відмінком без прийменника або з прийменником. Так, наприклад, перехідне дієслово καλύπτω «покривати, приховувати» з приєднанням префікса отримало валентність адресата: *ρίζα σοφίας τίνι ἀπεκαλύφθη;*

(Σρ. 1.6), джерело мудрости кому відкрилося? Префікс ἐξ- трансформував семантику неперехідного дієслова ὀμβρέω – «йти (про дощ), лити», надавши утвореному композиту перехідного значення (ἐξὀμβρέω – «зрошувати, виливати»), внаслідок чого дієслово супроводжується об'єктним актантом: καὶ εἶδεν καὶ ἐξηρίθμησεν αὐτήν; ἐπιστήμην καὶ γνῶσιν συνέσεως ἐξὀμβρησεν καὶ δόξαν κρατούντων αὐτῆς ἀνύψωσεν (Σρ. 1.19), і побачив, і полічив її, вміння та знання розсудливості вилив і славу тих, що її утримують, підніс вгору.

Дієслово ἰχνεύω зі значенням «відчувати, вистежувати, розшукувати, шпигувати» у префіксальній формі (ἐξἰχνεύω) засвідчене лише у текстах Септуагінти [10]. Правобічним аргументом цього композита виступають безприйменникові додатки в аккузативі: ὕψος οὐρανοῦ καὶ πλάτος γῆς καὶ ἄβυσσον καὶ σοφίαν τίς ἐξἰχναίσει; (Σρ. 1.3), висоту неба, ширину землі, безодню й мудрість – хто відшукає? У композиті, утвореному від неперехідної форми аориста дієслова ἕστην – «стояти, стати» префікс ἀπο- спричинив зміну семантики: ἀπέστην – «віддалятися, відсторонюватися» і ввів каузативну валентність: μὴ εἴπῃς ὅτι διὰ κύριον ἀπέστην (Σρ. 15.11), не говори: «Через Господа я віддалився»; οὐκ ἐξιλάσατο περὶ τῶν ἀρχαίων γιγάντων, οἱ ἀπέστησαν τῇ ἰσχύι αὐτῶν (Σρ. 16.7), не змилосердився над давніми велетнями, які відсторонилися через власну силу та об'єктний актант, виражений прийменниково-відмінковою формою: Διανεύων ὀφθαλμοῖς τεκταίνει κακά, καὶ οὐδεὶς αὐτὰ ἀποστήσει ἀπ' αὐτοῦ (Σρ. 27.22), той, хто підморгує оком, – чинить підступ, і ніхто цього не відмежує від нього, що свідчить про зміну синтаксичної сполучуваності дієслова.

Послаблення значення префіксів призвело до витіснення безприйменникових додатків прийменниковими. Більшість предикатів з префіксом ἀπο-, які позначають дію, спрямовану від об'єкта, супроводжується додатками з прийменниками ἀπὸ, εἰς, ἐν, ἐπὶ, διὰ. Найпродуктивнішими виявились конструкції з однойменним прийменником ἀπὸ: μὴ ὀνειδίξῃς ἄνθρωπον ἀποστρέφοντα ἀπὸ ἁμαρτίας (Σρ. 8.5), не засуджуй людину, що відвернулася від гріха; ἐπάναγε ἐπὶ ὕψιστον καὶ ἀποστρέφε ἀπὸ ἀδικίας καὶ σφόδρα μίσησον βδέλυγμα (Σρ. 17.26), повернися до Всевишнього і відвернися від несправедливості і надміру опирайся мерзоті. Нижчою продуктивністю вирізняються прийменники спрямовальної семантики εἰς, ἐπὶ; вживання прийменників παρὰ, κατὰ, μεθὰ засвідчено поодинокими випадками.

При динамічних композитах з префіксом ἀπο- «відсторонюватися, віддалятися, відхилятися» здебільшого вживаються додатки з прийменником ἀπὸ: Ἀρχὴ ὑπερφανίας ἀνθρώπου ἀφίστασθαι ἀπὸ κυρίου, καὶ ἀπὸ τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν ἀπέστη ἡ καρδία αὐτοῦ (Σρ. 10.12), початок зарозумілості людини – відсторонюватись від Господа, і від того, що сотворив його, відсторонилося серце його; ἀπόστηθι ἀπὸ ἀδίκου, καὶ ἐκκλινεῖ ἀπὸ σοῦ (Σρ. 7.2), віддалися від неправедного, і він відступить від тебе.

Синтаксичне оточення композитів із префіксом ἐξ-, що виражають рух або дію у «Книзі Премудрості» переважно формують додатки з прийменниками з семантикою віддалення або руху від чогось – ἐξ, ἀπὸ: καὶ ἀμφοτέρα ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκπορεύεται (Σρ. 28.12), і обидві (речі) з вуст твоїх виходить; ἐξῆρεν ἐξ αὐτῶν καὶ ἀπώλεσεν αὐτοὺς καὶ κατέπαυσεν ἀπὸ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν (Σρ. 10.17), він вивів з-між них і погубив їх і викинув із землі пам'ять про них.

У творі «Премудрість Сираха» зустрічаємо композити з двома префіксами. Таке нагромадження не впливає на семантику і синтаксичне оточення дієслів, проте вказує на прагнення автора надати мові вишуканості та виразності: σπεῦσον καιρὸν καὶ μνήσθητι ὀρκισμοῦ, καὶ ἐκδιηγῇσάσθωσαν τὰ μεγαλεῖά σου (Σρ. 36.7), поквап час, і пам'ятай присягу, і нехай буде передана велич Твоя; μὴ ἐξαναστής ἀπὸ προσώπου ὑβριστοῦ, ἵνα μὴ ἐγκαθίσῃ ὡς ἐνεδρον τῷ στόματί σου (Σρ. 8.11), не забирайся від обличчя зарозумілого, щоб не засів як засідка вустам твоїм. Свідченням послаблення семантики префіксів у поліпрефіксальних композитах є паралельне вживання дієслів з одним та двома префіксами: μετὰ ταῦτα ἐξαναστήσεται καὶ ἀνταποδώσει αὐτοῖς καὶ τὸ ἀνταπόδομα αὐτῶν εἰς κεφαλὴν αὐτῶν ἀποδώσει (Σρ. 17.23), після цього встане і відплатить їм і віддяку їм на голову їм покладе.

Висновки. Отже, у творі «Премудрість Сираха» дієслова з префіксами *ало-* та *еξ-* вирізняються складною семантичною структурою. Приєднання префіксів спричиняє появу нових відтінків значень у простих дієсловах або повну зміну їхньої семантики. У багатьох випадках переносні значення навіть заміщують прямі.

Дослідження лексичної сполучуваності дієслів із префіксами *ало-* та *еξ-* дає підстави твердити, що семантику композитів визначає як контекст, так і конкретне значення префікса у поєднанні з вихідним дієсловом. Префікси змінюють значення простих дієслів відповідно до властивих їм обставинних відтінків, у результаті чого семантика дієслів стає більш конкретизованою. Через це префіксальні форми вступають у сполучення лише з певними лексемами. Дієслівні композити становлять важливу складову стилістичного інструментарію тексту і виступають в порівняннях, антитезах, метафорах.

Аналіз синтаксичного оточення виявив, що префікс, приєднуючись до основ простих дієслів, перетворює їх на синтаксично й морфологічно перехідні. Об'єктні позиції при дієсловах з префіксами *ало-* та *еξ-* заповнені безприйменниковими та прийменниковими додатками, причому кількість додатків з прийменниками переважає, що свідчить про послаблення семантики префіксів. Найпродуктивнішими виявились конструкції з однойменними прийменниками, частотність вживань префіксальних композитів, підсилені семантично тотожними прийменниками є меншою, кількість прийменникових конструкцій з протилежною просторовою семантикою обмежена незначною кількістю випадків. Здатність до префіксально-прийменникової кореляції мають здебільшого композити зі значенням руху, фізичної дії.

Свідченням послаблення семантики префіксів у тексті є вживання поліпрефіксальних композитів та паралельне вживання дієслів з одним та двома префіксами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тимошик Г. Біблієантропоніми-арамейзми Нового Завіту в українських перекладах святописемних текстів другої половини XIX – кінця XX століття. *Вісник Нац. ун-ту Львівська політехніка. Проблеми української термінології*. 2007. № 593. С. 90–99.
2. Aitken James K. Homeric Rewriting in Greek Sirach. *Vetus Testamentum* 70, no. 4-5. Online Publication Date: 09 Sep. 2019. p. 521–552. URL: https://www.academia.edu/80687484/Homeric_Rewriting_in_Greek_Sirach (дата звернення: 17.11.2025).
3. The Verbal System in the Hebrew Text of Ben Sira / by W. Th. van Peursen. *Studies in Semitic languages and linguistics*. Leiden : Boston : Brill, 2004. v. 41. 462p.
4. Muraoka Takamitsu. Wisdom of Ben Sira. *Orbis Biblicus et Orientalis. Series Archeologica*. Aphilological commentary on the book of Ben Sira accompanied by a full translation of the Greek text in the Septuagint. Peeters Leuven. Paris-Bristol, 2023. 833 p. URL: <https://www.peeters-leuven.be/pdf/9789042949157.pdf> (дата звернення: 17.11.2025).
5. Lustig Chr., Rabo G. Theology and Anthropology in the Book of Sirach / ed. by Bonifatia Gesche. Atlanta, 2020. 217 p.
6. Wright, Benjamin G. III. Ben Sira on the Sage as Exemplar. *Praise Israel for Wisdom and Instruction*. Leiden: Brill, 2008. P. 165–182.
7. Language and Interpretation in the Syriac Text of Ben Sira : A Comparative Linguistic and Literary Study : Monographs of the Peshitta Institute Leiden. Leiden : Brill, 2007. 476 p.
8. Septuaginta.Ecclesiasticus:theGreektextofCodex248.ed.HartJohnHenryArthurCambridge:Cambridge University Press, 1909. URL: <https://scaife.perseus.org/reader/urn:cts:greekLit:tlg0527.tlg034.1st1K-grc1:2?right=1st1K-grc2> (дата звернення: 17.11. 2025).
9. Boisacq É. Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Heidelberg : Carl Winter; Paris : Klincksieck, 1916. 1123 p.
10. Liddell H. G., Scott Robert R. A Greek-English Lexicon / revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the assistance of R. McKenzie. Oxford: Clarendon Press, 1940. URL: https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0057:entry=lo/gos&toc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aalphabetic+letter%3D*b (дата звернення: 17.11.2025).
11. Кочерган М. П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова). Львів : Вища школа, 1980. 184 с.

12. Бистрова Л. В., Шевченко О. Ф. Сполучуваність прислівників з прикметниками у сучасній англійській мові. *Мовознавство*. 1986. № 3. С. 27–31.
13. Левицький В. В., Огуй О. Д., Кійко Ю. С., Кійко С. В. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу. Чернівці : Рута, 2000. 136 с.
14. A Greek-English Lexicon of the Septuagint. By T. Muraoka. Leuven, Paris, and Walpole, MA : Peeters, 2009. Pp. x1+757.
15. Дидик-Меуш Г. Сполучуваність vs комбінаторика для розвитку історії української мови. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 32. 372 с.

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 16.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'255.2:6(083.133)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-37>

КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНА ЛЕКСИКА В АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ СТАТТЯХ: ЗІСТАВНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ

CULTURE-SPECIFIC VOCABULARY IN ENGLISH POPULAR SCIENCE ARTICLES IN COMPARISON AND TRANSLATION

Рукоманова В. В.,*orcid.org/0009-0005-6855-1727**магістрант кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету***Кудрявцева Н. С.,***orcid.org/0000-0001-7641-9543**Scopus-Author ID: 57191324400**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету*

У статті розглядається культурно-специфічна лексика в англomовних науково-популярних статтях у зіставному та перекладацькому аспектах. Визначено поняття науково-популярного підстилю, його особливості як різновиду наукового стилю, спрямованого на популяризацію наукових знань і забезпечення їх доступності для широкої аудиторії. Розглянуто жанрово-стилістичні особливості англomовних науково-популярних статей. Проаналізовано культурно-специфічні лексичні одиниці, що відображають національно-культурну специфіку англomовного дискурсу, зокрема власні назви, реалії, фразеологізми, вигукі, терміни та інші поняття. Вони відіграють важливу роль у науково-популярних текстах і допомагають авторам ефективно взаємодіяти з аудиторією. Зосереджено увагу на тому, що при перекладі науково-популярних статей перекладач має враховувати важливість культурно-специфічної лексики й, за необхідності, зберігати прагматичну цінність тексту, адаптуючи його до цільової аудиторії. Розглянуто структурні й семантичні особливості англomовної культурно-специфічної лексики. Проаналізовано способи перекладу культурно-специфічних лексичних одиниць. Установлено, що в процесі відтворення англійської культурно-специфічної лексики українською мовою застосовуються прямі й непрямі способи, а також стратегії «відкритого» та «прихованого» перекладу (Дж. Хаус). Прямі способи перекладу застосовуються в поєднанні зі стратегією «відкритого» перекладу для відтворення загальновідомих географічних назв, назв компаній, установ тощо. Непрямі способи перекладу сполучаються зі стратегією «прихованого» перекладу з метою відтворення інших культурно-специфічних одиниць, що не мають еквівалентів у мові перекладу й потребують адаптації. З'ясовано, що під час перекладу культурно-специфічних одиниць у науково-популярних статтях перекладачі вдаються до обох перекладацьких стратегій, поєднуючи їх у межах одного тексту.

Ключові слова: науково-популярний підстиль, культурно-специфічна лексика, переклад, прагматика, адаптація, «відкритий» переклад, «прихований» переклад.

The article deals with culture-specific vocabulary in English popular science articles examined within the aspects of comparison and translation. The concept of popular science substyle and its features, as a variety of academic style, aimed at popularising scientific knowledge and ensuring its accessibility to a broad audience are defined. The genre and stylistic features of English-language popular science articles are examined. Particularly, we analyse culture-specific lexical units that reflect the national and cultural specificity of English popular science discourse. These include proper names, realia, phraseological units, interjections, terms, and other notions. Such elements play an important role in popular science texts and help authors interact effectively with their readers. Special attention is paid to translation issues. Translators of popular science articles must consider the importance of culture-specific vocabulary and, when

necessary, preserve the pragmatic value of the text by adapting it to the target audience. The structural and semantic features of English culture-specific vocabulary are examined. We also analyse translation techniques used in rendering culture-specific lexical units from English into Ukrainian, and determine that both direct and oblique translation, as well as “overt” and “covert” approaches to translation (J. House), are used. The direct translation is combined with the “overt” approach, and is common for rendering well-known geographical names, names of companies, institutions, etc. The oblique translation accompanies the “covert” approach, and is common for culture-specific units that have no equivalents in the target language, thus, requiring adaptation. We conclude that translators of popular science articles often combine both approaches within a single text to ensure adequacy and pragmatic equivalence.

Key words: popular science substyle, culture-specific vocabulary, translation, pragmatics, adaptation, “overt” translation, “covert” translation.

Постановка проблеми. У сучасному світі, що стрімко розвивається під впливом технологій і сучасних засобів комунікації, наукові відкриття та різноманітні інновації стали щоденним явищем. Це зумовлює зростання популярності та актуальності науково-популярних статей, які є важливим інструментом популяризації та поширення наукових знань серед широкої аудиторії, що водночас зумовлює необхідність їх перекладу з англійської різними мовами. Доступність наукової інформації широкій аудиторії читачів значною мірою залежить від якості відтворення культурно-специфічної лексики. Розуміння особливостей такої лексики, її функцій і значення у науково-популярних текстах є надзвичайно важливим для забезпечення адекватного, змістовного та зрозумілого перекладу. Таким чином, наше дослідження не лише сприятиме підвищенню якості перекладу науково-популярних статей, а й відіграє важливу роль у розвитку міжкультурної комунікації як між науковцями і науковими журналістами, так і між академічною спільнотою та неакадемічною аудиторією загалом, що, своєю чергою, уможливило підвищення наукової грамотності та обізнаності українського суспільства.

На сьогодні дослідження науково-популярного тексту, особливо в межах української лінгвістики, є доволі нечисленними. Проте останнім часом спостерігається зростання інтересу українських науковців до перекладу науково-популярних статей [1]. Це свідчить про те, що дослідження, які стосуються перекладу науково-популярних статей та їх окремих елементів, набувають особливої актуальності як у світовому, так і у вітчизняному перекладознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які присвячують свої роботи вивченню науково-популярних текстів та їхніх особливостей можна виділити Ю. С. Орещича [2], М. Олохан [3], К. Хайленд [4] та інших. Автори цих досліджень висвітлюють особливості науково-популярного підстилю, що відрізняють його від інших підстилів наукового стилю [2], а також розглядають жанрово-стилістичні особливості англійських науково-популярних статей, які потребують уваги під час перекладу [4]. Зокрема М. Олохан проаналізувала специфіку перекладу науково-популярних текстів та відтворення наявної в них культурно-специфічної лексики [3].

Метою нашого дослідження є висвітлення структурно-семантичних особливостей культурно-специфічної лексики, яка вживається в англійських науково-популярних статтях, а також з'ясування специфіки її відтворення українською мовою. Задля досягнення цієї мети ми проаналізуємо особливості науково-популярного підстилю, розглянемо культурно-специфічну лексику, яка потребує прагматичної адаптації, а також труднощі, з якими може зіткнутися перекладач під час перекладу цієї лексики українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Ми пропонуємо розуміти науково-популярний підстиль як різновид наукового стилю, який використовують науковці або наукові журналісти для опису будь-яких досліджень, відкриттів чи інновацій, у спосіб доступний для широкого кола людей. Метою використання науково-популярного підстилю є ефективне донесення складної наукової інформації читачу-нефахівцю у простій і зрозумілій формі. Окрім транслювання певної інформації, науково-популярні тексти також прагнуть зацікавити читача наукою та спонукати його до обговорення актуальних наукових питань.

Науково-популярний підстиль поєднує притаманну науковому стилю логічність викладу інформації, уживання стійких словосполучень, термінів, графіків, таблиць із низкою інших специфічних рис, властивих художньому та публіцистичному стилям мовлення, що зумовлено його метою і функцією. Науково-популярний підстиль не лише передає наукову інформацію, а й спрощує її, робить доступною для розуміння. У таких текстах уживається зрозуміла, проста для сприйняття лексика без надмірного технічного жаргону. Характерною рисою науково-популярних текстів є зверненість до аудиторії, постійна взаємодія автора з читачем та елементи інтерактивності, які реалізуються через уживання діалогів, риторичних запитань тощо [5]. Науково-популярні тексти також відзначаються використанням великої кількості засобів експресивності [6].

Досить часто науково-популярні тексти створюються саме в жанрі статті. Стаття – це невеликий науковий твір, який зазвичай друкується у збірці, журналі або науковому виданні та описує певне дослідження. Як зазначає К. Хайленд [4], жанрово-стилістичні особливості англomовних науково-популярних статей спрямовані на досягнення «близькості» з аудиторією. Новизна дослідження та відкриття вчених подаються в таких статтях як певний прорив, новина, що може бути дуже корисною для читача [3]. Автори науково-популярних статей часто використовують слова на зразок *important, thanks to, a new research* тощо, які вказують на технічний прогрес, демонструють користь, важливість або актуальність дослідження. Щоб продемонструвати достовірність інформації та переконати читача в тому, що автор не вигадує, у статтях часто вдаються до цитування науковців із обов'язковим зазначенням їхнього статусу в науковій сфері, а також згадуванням їхніх імен. Важливою частиною науково-популярних статей є наявність авторської позиції з певного питання, яка передається за допомогою лексики, яка виражає емоційну реакцію на викладений матеріал, підкреслює важливі моменти або думки та водночас заохочує читача до дискусії. Ця особливість робить науково-популярні тексти доступними та створює неформальний тон, що спонукає реципієнта до інтерактивної взаємодії.

Науково-популярні статті характеризуються також наявністю великої кількості культурно-специфічної лексики, не властивої науковим статтям. Як уже зазначалося, науково-популярні тексти завжди намагаються виконувати комунікативну функцію – взаємодіяти з читачем, що дає змогу не лише зацікавлювати, але й подавати інформацію просто й доступно. Культурно-специфічна лексика – це лінгвістичний прояв унікальної культурної ідентичності різних народів, їхньої історії, побуту та способу життя. Вона є дуже важливим інструментом для спрощення сприйняття складних наукових концепцій, а також залучення та взаємодії читача з текстом. Однією з найпоширеніших видів культурно-специфічної лексики є безеквівалентна. Безеквівалентною лексикою ми можемо назвати такі слова, які не мають прямих відповідників в мові перекладу [7]. До безеквівалентної лексики належать слова-реалії, вигуки, аббревіатури, власні назви тощо. Найбільшу групу серед них становлять реалії – слова, що позначають культурно-специфічні предмети, явища чи поняття, які існують в одній культурі, але можуть бути повністю відсутніми в іншій. Наприклад, англ. *fish and chips*, укр. *кобзар*.

Культурно-специфічні слова є надзвичайно важливою складовою науково-популярного тексту, яка допомагає ефективно взаємодіяти та впливати на аудиторію, виконуючи таким чином комунікативну функцію. Тому, говорячи про переклад науково-популярних статей, необхідно враховувати специфіку й особливість відтворення цієї лексики. Культурно-специфічна лексика відрізняється від загальноновживаної тим, що не завжди має відповідники, здатні передати значення слова з однієї мови на іншу. Тому, за неможливості підбору еквівалента або буквального перекладу, перекладач часто вдається до такого процесу як *адаптація*. Адаптація – це процес передачі слова з однієї мови на іншу шляхом заміни культурних елементів оригіналу, на ті, що є схожими за прагматикою та функцією в мові перекладу [8, с. 4]. Існує кілька способів адаптації: опущення, описовий переклад, буквальний переклад, генералізація, конкретизація тощо.

Вибір методу залежить від семантичних і структурних особливостей слова, мовної системи та контексту.

Якщо йдеться про географічні назви, назви закладів чи установ, то вони зазвичай прості за структурою й не містять прихованого контексту або подвійного значення, наприклад, *Київ, Україна, річка Дніпро, Оксфордський університет*. У науково-популярних статтях такі одиниці часто виконують функцію уточнення або доповнення інформації. Загальновідомі назви (назви міст, країн, річок, гір та інші) зазвичай мають свій усталений словниковий відповідник, наприклад, *Great Britain – Велика Британія, Black Sea – Чорне море*. В інших випадках застосовуються транслітерація або транскрипція, наприклад, *Mercedes – Мерседес, UNESCO – ЮНЕСКО*. Існують ситуації, коли власні назви не піддаються цим способам адаптації через ризик виникнення неточностей або дезінформації. У таких випадках вони залишаються у тій формі, як і в оригіналі, наприклад, *the Dutch maritime firm Boskalis* [9]. – нідерландська морська компанія *Boskalis*.

Іноді трапляються й випадки, коли семантика слова зрозуміла, проте може спотворюватися через культурні відмінності. Найпростішими та найпоширенішими прикладами таких слів є позначення одиниць довжини, ваги, площі або грошових одиниць, тобто такі слова, що можуть належати до різних систем вимірювання або валют. Наприклад: англ. *six-inch, 16 feet long, four feet, 241-acre parcel* [10].

Іншу категорію безеквівалентної лексики складають слова, що мають незрозумілу семантику через повну відсутність аналогів у мові перекладу. Це можуть бути слова на позначення побуту, одягу, їжі, свят тощо. Наприклад, англ. *Guy Fawkes Night*, укр. *вишиванка*. У таких випадках культурно-специфічні одиниці зазвичай отримують описове пояснення або залишаються в оригіналі, а тлумачення подають у примітках. Наприклад, *Purépecha – an Indigenous group* [11]. – *пурепеча – корінне індіанське плем'я*. Іноді ці слова можуть бути вилучені, але лише тоді, коли це не впливає на розуміння тексту чи достовірність інформації. Наприклад, *When a California firm, Solid Concepts, printed a limited edition of a hundred Browning Model 1911.45-caliber pistols...* [12]. – *Коли каліфорнійська фірма Solid Concepts надрукувала обмежену серію зі ста пістолетів...*

Структурна адаптація культурно-специфічних одиниць відбувається рідко, оскільки більшість таких слів мають просту форму – це або окремі слова: *Arizona, Canada, Mexico* [10] або словосполучення, які мають аналогічну структуру в мові перекладу: *Eta Carinae, constellation Carina, Homunculus Nebula* [13]. Проте трапляються випадки складніших конструкцій, у яких через відмінності між мовними системами можливі структурні зміни. Деякі англійські словосполучення зі структурою N+N+N потребують адаптації через різницю у структурі словосполучень в українській мові: *Monarch Butterfly Fund* [11] – *Фонд захисту метеликів-монархів, WWF (World Wildlife Fund)* [11] – *Всесвітній фонд дикої природи*. Інші культурно-специфічні одиниці також можуть вимагати зміни порядку слів для природного звучання в перекладі. Наприклад, *Latin America's greatest wildlife migration* [11] – *найбільша міграція диких тварин Латинської Америки*.

Унікальність культурно-специфічних слів та відсутність їхніх відповідників у мові перекладу ставлять перед перекладачем складне завдання. Оскільки підбір еквівалента часто неможливий, перекладач має застосовувати різні способи перекладу, що залежать від контексту, прагматики та ролі слова в тексті. Перед початком роботи над перекладом перекладач має визначити, яку стратегію та способи перекладу він застосовуватиме до тексту. Дж. Хаус [14] стверджує, що в процесі перекладу науково-популярних статей можна застосувати два підходи: «відкритий» та «прихований». «Відкритий» підхід передбачає максимальне збереження оригіналу з адаптацією тексту лише у разі необхідності, тоді як «прихований», навпаки, передбачає максимальну адаптацію тексту до цільової аудиторії, аби зробити його зрозумілим і легким для сприйняття. Наприклад, *A team of Harvard University researchers has printed living*

tissue interlaced with blood vessels... [12]. – Команда дослідників Гарвардського університету надрукувала живу тканину, переплетену з кровоносними судинами... – «відкритий» підхід; *The tunnel measures about 16 feet long and descends to a depth of roughly four feet, which ensures burrows stay cool as outside temperatures increase* [10]. – Створений вхідний тунель завдовжки 5 метрів і глибиною 1.2 метра забезпечує прохолоду в норі при підвищенні навколишньої температури – «прихований» підхід.

Щодо способів перекладу безеквівалентної лексики, то, за Дж. Бірне [15], усі вони поділяються на дві групи – прямі та непрямі. Прямі способи перекладу передбачають мінімальне або досить незначне втручання перекладача у текст. [15]. До них належать уже згадані нами транскрипція та транслітерація, а також запозичення, калькування й буквальный переклад. Найчастіше прямі способи перекладу застосовують разом із стратегією «відкритого» перекладу. До культурно-специфічних одиниць, які піддаються такому перекладу зазвичай належать власні назви. Розглянемо приклад їх перекладу у науково-популярних статтях. На синтаксичному рівні це, як правило, географічні назви, що мають усталені українські відповідники. Наприклад, *The population is now a small fraction of its former numbers, with the species listed as endangered in Canada, threatened in Mexico and Florida, and assigned various degrees of protected status throughout much of the American West* [10]. – У Канаді птах занесений до списку зникаючих видів тварин, у Мексиці та Флориді – перебуває під загрозою зникнення, різний ступінь захисту також йому присвоєний на Заході США.

Якщо ж назва не має усталеного відповідника, (що трапляється здебільшого у випадку назв установ або організацій), перекладач може застосувати транслітерацію, транскрипцію або залишити назву в оригіналі. Наприклад, *In recent years, Wild At Heart, the animal rescue group behind these operations, persuaded the city of Tucson to set the tract aside as a conservation area* [10]. – В останні роки група порятунку тварин організації *Wild At Heart*, що стоїть за цими заходами, переконала місцеву владу міста Тусон відвести територію ферми під природоохоронну зону. Як бачимо, за відсутності українського відповідника перекладач зберігає оригінальну назву організації.

Непрямі способи перекладу зазвичай поєднуються з «прихованим» підходом. Вони використовуються тоді, коли між мовою оригіналу та мовою перекладу існують значні лексичні, граматичні або прагматичні розбіжності [15]. Непрямих способів перекладу набагато більше ніж прямих. До них належать модуляція, адаптація, компенсація, конкретизація та генералізація тощо. Ці методи застосовують переважно при перекладі маловідомих або незрозумілих цільовій аудиторії культурно-специфічних лексичних одиниць, які зазвичай виступають реаліями. Наприклад, *A paper published Thursday on the cover of Nature confirmed those fears by documenting hundreds of miles of bleached Australian reef, a consequence of warmer water* [9]. – Стаття, опублікована в четвер на обкладинці британського наукового журналу *Nature*, підтвердила ці побоювання, задокументувавши понад сотні кілометрів вибілених австралійських рифів, що є наслідком потепління води в океанах.

Не існує єдиного універсального способу перекладу, який підходив би для певної групи реалій. Найпоширенішим способом перекладу малознайомих слів можна вважати описовий переклад. Його мета – забезпечити розуміння незнайомого слова шляхом його пояснення через знайомі для аудиторії образи чи поняття, тим самим зробивши інформацію доступною. Наприклад, *He's a mezcal producer from the nearby city of Zitacuaro, visiting with his family* [11]. – Він виробник мескалю – традиційного мексиканського алкогольного напою – із сусіднього міста Сітакуаро, який приїхав сюди зі своєю родиною. У цьому прикладі речення розширене. Перекладач прагне забезпечити повне розуміння культурно-специфічного слова та зберегти культурний колорит і атмосферу Мексики, які передає автор оригіналу.

На відміну від розглянутих нами раніше загальновідомих власних назв та власних назв на позначення установ, закладів, журналів тощо, вживання яких є необхідним для дотри-

мання достовірності інформації, малознайомі культурно-специфічні власні назви, основне завдання яких полягає в доповненні або розширенні змісту, можуть перекладатися іншими способами залежно від контексту та комунікативної мети, з якою автор використовує їх у тексті. Як зазначає М. Олохан [3], залежно від рівня обізнаності цільової аудиторії, така лексика може не перекладатися дослівно, а розширюватися, конкретизуватися, або, навпаки, узагальнюватися при перекладі. Наприклад, *In the Caribbean, Fabien Cousteau, grandson of the late, famed ocean explorer Jacques Cousteau, began a 3D-printed reef project in January in Bonaire, where he is working with the Harbour Village Beach Club* [9]. – У Карибському морі Фаб'єн Кусто, онук покійного відомого дослідника океану Жака Кусто, у січні розпочав проект 3D-друку рифів на острові Бонайре у співпраці зі столичним готелем. У перекладі не було збережено назву *Harbour Village Beach Club*, оскільки для українського читача конкретна назва установи не несе інформативного чи культурного навантаження й лише ускладнює сприйняття. Тому перекладач узагальнив назву, зазначивши лише тип закладу.

Науково-популярні тексти поєднують вживання як загальновідомих, так і малознайомих культурно-специфічних лексем. Майже кожна науково-популярна стаття містить обидва типи лексики, тож перекладач у процесі роботи над перекладом часто поєднує різні стратегії та способи перекладу, обираючи відповідний варіант залежно від контексту й комунікативного завдання тексту статті.

Висновки. Підсумовуючи наше дослідження, можемо зробити висновки, що у науково-популярних статтях, культурно-специфічна лексика відіграє ключову роль у створенні комунікативного зв'язку між автором і читачем, а також у спрощенні та полегшенні сприйняття наукової інформації. Таким чином, переклад культурно-специфічної лексики є справжнім викликом для перекладача, який має не лише зберегти точність змісту оригіналу, а й зробити його зрозумілим і доступним для цільової аудиторії. Перекладач повинен не лише володіти глибокими лінгвістичними знаннями, але й бути обізнаним в інших галузях та розуміти особливості як чужої, так і власної культури, щоб створювати адекватний, інформативний і цікавий переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bilohrats K. R. Target audience of the popular science information in media: peculiarities and classification. *Science and education a new dimension: Humanities and Social Sciences*. 2016. № 13. P. 132–135.
2. Орешнич Ю. С. Науково-популярний текст: до проблеми визначення. *Нова філологія*. 2017. №. 70. С. 137–140.
3. Olohan M. Scientific and technical translation. London and New York: Routledge. 2016. 263 p.
4. Hyland K. Constructing proximity: Relating to readers in popular and professional science. *Journal of English for Academic Purposes*. 2010. 9(2). P. 116–127.
5. Chen You, Guo Ying. A Research on the Characteristics and Translation Strategies of Popular Science English. *Lecture Notes on Language and Literature*. Clausius Scientific Press. Canada, 2023. Vol. 6. №14. P. 105–112. DOI: 10.23977/langl.2023.061417.
6. Романюха М. В. Жанрово-стилістичні виклики у відтворенні англomовного наукового тексту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. Вип. 49, Т. 2. С. 174–177. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.49-2.40>
7. Бондар М. В. Класифікація національно маркованих одиниць. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Філологія, педагогіка, психологія*. 2015. Вип. 30. С. 31–36.
8. Shuttleworth M., Cowie M. Dictionary of translation studies. Manchester: St. Jerome Publishing, 1997. 233 p.
9. Parker L. 3D-Printed Reefs Offer Hope in Coral Bleaching Crisis. National Geographic. March 13, 2017. URL: <https://www.nationalgeographic.com/science/article/3d-printed-reefs-coral-bleaching-climate> (дата звернення: 05.11.2025).
10. Kutz J. What can save the desert's most tenacious birds? Tiny underground apartments. National Geographic. February 5, 2025. URL: <https://www.nationalgeographic.com/animals/article/saving-burrowing-owls-arizona> (дата звернення: 05.11.2025).

11. Vincent J. On the path of Latin America's greatest wildlife migration. National Geographic. April 22, 2024. URL: <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/latin-america-butterfly-monarch-migration> (дата звернення: 05.11.2025).
12. Smith R. Just Press Print. National Geographic. December, 2014. URL: <https://www.nationalgeographic.com/magazine/article/3d-printer> (дата звернення: 06.11.2025).
13. Drake N. Stunning 3-D Models Reveal Bizarre Double Star Acting Up. National Geographic. January 10, 2015. URL: <https://www.nationalgeographic.com/adventure/article/150108-eta-carinae-3d-space-astronomy-pictures-science> (дата звернення: 06.11.2025).
14. House J. Linguistic relativity and translation. *Explorations in linguistic relativity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2000. P. 69–88.
15. Byrne J. Scientific and Technical Translation Explained: *A Nuts and Bolts Guide for Beginners (1st ed.)*. Routledge, 2012. 212 p.

Дата надходження статті: 13.11.2025

Дата прийняття статті: 05.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'42:305.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-38>

ГЕНДЕР І ЛІНГВІСТИЧНЕ СТЕРЕОТИПУВАННЯ

GENDER AND LINGUISTIC STEREOTYPING

Рябокін Н. О.,

orcid.org/0000-0001-5950-8798

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін

Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Полтавський інститут економіки і права

Барбінова А. В.,

orcid.org/0000-0002-1305-6412

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін

Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Полтавський інститут економіки і права

У статті були розглянуті проблеми взаємозв'язку гендеру та мовлення, а також вплив лінгвістичних стереотипів на формування соціальної та гендерної ідентичності. Було з'ясовано, що гендер у лінгвістиці описується не лише як біологічна характеристика, а насамперед як соціально сконструйована категорія, яка визначає систему поведінкових норм, очікувань та ролей, притаманних чоловікам і жінкам у конкретному суспільстві. Було проаналізовано сучасні дослідження у галузі соціолінгвістики та гендерних студій, демонструючи, як мовні засоби відображають і підтримують певні уявлення про чоловіків і жінок у суспільстві. Особлива увага приділялася засобам словникового й граматичного оформлення гендерно забарвлених висловлювань, уживанню фемінітивів, ролі нейтральної та стереотипної лексики у різних комунікативних ситуаціях.

У роботі окремо було виділено типи лінгвістичних стереотипів: семантичні, лексичні, граматичні та прагматичні, а також способи їхньої трансформації у сучасній українській та англійській мовах. Дослідження показує, що стереотипи закріплюються через повторювані мовні практики, медіапростір, освітні тексти та щоденне спілкування. Було підкреслено важливість критичного аналізу таких стереотипів у процесі формування мовної компетентності та соціальної свідомості, наголошено на ролі освіти та мовної політики у зменшенні гендерної упередженості в мовленні.

Аналіз матеріалів медіа показав, що жінок часто презентують через емоційність, зовнішність та сімейні ролі, тоді як чоловіків – через силу, професійні досягнення та раціональність. Такі мовні моделі впливають на сприйняття особистості та її соціальних можливостей, створюючи потенційні бар'єри для рівноправної взаємодії.

Висвітлені проблеми дозволяють розширити уявлення про роль мови у конструюванні соціальних стереотипів і сприяють розвитку відповідальної мовної практики у суспільстві.

Ключові слова: гендер, лінгвістичне стереотипування, мовна ідентичність, фемінітиви, мовна культура, комунікативна практика.

The article examines the issues of the relationship between gender and language, as well as the influence of linguistic stereotypes on the formation of social and gender identity. It was found that gender in linguistics is described not only as a biological characteristic but primarily as a socially constructed category that defines a system of behavioral norms, expectations, and roles assigned to men and women in a given society. Contemporary research in sociolinguistics and gender studies is analyzed, demonstrating how linguistic means reflect and reinforce certain perceptions of men and women in society. Special attention is given to lexical and grammatical devices for

expressing gendered language, the use of feminatives, and the role of neutral and stereotypical vocabulary in various communicative situations.

The study separately identifies types of linguistic stereotypes—semantic, lexical, grammatical, and pragmatic—as well as methods of their transformation in modern Ukrainian and English. The research shows that stereotypes are reinforced through repeated language practices, media discourse, educational texts, and everyday communication. The importance of critically analyzing such stereotypes in the process of developing language competence and social awareness is emphasized, highlighting the role of education and language policy in reducing gender bias in speech.

Media analysis reveals that women are often presented through emotionality, appearance, and family roles, while men are depicted through strength, professional achievements, and rationality. Such linguistic models influence the perception of individuals and their social opportunities, creating potential barriers to equal interaction.

The issues discussed expand understanding of the role of language in constructing social stereotypes and contribute to the development of responsible language practices in society.

Key words: gender, linguistic stereotyping, language identity, feminatives, gender equality, language culture.

Постановка проблеми. Проблематика взаємозв'язку між мовою та гендером посідає важливе місце в сучасних лінгвістичних дослідженнях, оскільки мовні засоби не лише відображають соціальну реальність, а й беруть активну участь у її формуванні. Гендер як соціокультурна категорія впливає на моделі комунікації, добір мовних форм та інтерпретацію висловлювань, що зумовлює появу стійких стереотипів у мовленні. Лінгвістичне стереотипування, у свою чергу, включає використання мовних конструкцій, образів і дискурсивних стратегій, які закріплюють певні уявлення про «жіноче» та «чоловіче» у суспільстві.

Актуальність проблеми. У сучасному суспільстві мова відіграє ключову роль у відображенні та формуванні соціальних норм, тому вивчення гендерної маркованості в мовленні стає особливо важливим. Гендерні стереотипи, закріплені в мовних практиках, впливають на комунікативні моделі, професійне самовираження та соціальну взаємодію. В епоху цифрової комунікації, де домінують масмедіа та соціальні мережі, стереотипні мовні форми швидко поширюються, створюючи ризик відтворення нерівності та дискримінаційних установок. Тому дослідження взаємозв'язку між мовою та гендерними стереотипами має значення не лише для лінгвістики, а й для соціології, культурології та комунікаційних наук.

У контексті глобалізації та інтенсивного міжкультурного обміну питання мови як інструменту відтворення або подолання гендерних стереотипів набуває особливої актуальності. ЗМІ, художня література, політичний дискурс та повсякденне спілкування містять численні приклади, у яких стереотипні мовні моделі впливають на сприйняття соціальних ролей і поведінкових норм. Це робить дослідження механізмів лінгвістичного стереотипування важливим для розуміння ширших соціокультурних процесів, що відбуваються у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема гендеру розглядалась у роботах таких вітчизняних науковців як О. Бессонова, Ю. Бойко, Н. Гоца, Т. Дегтярьова, А. Князева, Н. Костриця, Т. Бондарчук, Г. Фомина, Г. Кузенко, Ю. Маслова, Г. Тихоновська та ін. [1–9]. Перекладацький аспект гендеру аналізували Ю. Бойко, Н. Гоца, А. Князева, Г. Кузенко [2; 3; 5; 7]. Особливості розвитку гендерних лінгвістичних досліджень досліджували у своїх роботах Н. Костриця, Ю. Маслова, Г. Тихоновська [6; 8; 9]. За Ю. Масловою, «серед усього спектру гендерних досліджень у галузі лінгвістики можна виокремити декілька основних напрямків: дослідження специфіки відображення гендеру в мові; вивчення особливостей чоловічого та жіночого мовлення; аналіз гендерної ідентичності представників обох статей та специфіку її репрезентації у мові» [8, с. 104].

Попри значну увагу до проблеми в сучасній лінгвістиці, низка аспектів залишається недостатньо вивченою, зокрема питання трансформації гендерних стереотипів у різних типах дискурсу, взаємодія мовних інновацій із традиційними мовними моделями, а також специфіка гендерної маркованості в українському мовному просторі. Тому аналіз мовних засобів, що сприяють формуванню або руйнуванню гендерних стереотипів, є необхідним для глибшого розуміння ролі мови у соціальних процесах та розвитку інклюзивної комунікації.

Метою дослідження є аналіз мовних засобів і дискурсивних стратегій, які сприяють формуванню, відтворенню або трансформації гендерних стереотипів у сучасному комунікативному просторі.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- 1) охарактеризувати теоретичні підходи до поняття гендеру та лінгвістичного стереотипування;
- 2) визначити основні мовні засоби, що маркують гендер у різних типах дискурсу;
- 3) проаналізувати механізми формування гендерних стереотипів у мові;
- 4) дослідити трансформації гендерної маркованості у сучасних ЗМІ, художньому мовленні та повсякденній комунікації.

Об'єкт дослідження: гендерні особливості комунікації в сучасному мовному просторі.

Предмет дослідження: мовні засоби, дискурсивні моделі та стереотипні конструкції, що відтворюють або трансформують гендерні уявлення в англomовному та українському дискурсі.

Методи дослідження:

Дескриптивний метод – для опису мовних явищ, пов'язаних із гендерною маркованістю.

Метод дискурсивного аналізу – для вивчення функціонування гендерних стереотипів у різних видах дискурсу.

Контекстуальний аналіз – для виявлення семантичних та прагматичних значень гендерно маркованих одиниць.

Порівняльний метод – для встановлення відмінностей і подібностей у гендерному стереотипуванні в англomовному та українському контекстах.

Контент-аналіз медіаматеріалів – для виявлення тенденцій у репрезентації гендеру.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо поняття гендеру як соціолінгвістичної категорії. «Гендер – це соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами). Інакше кажучи гендер – це соціальна стаття, роль, яку людина виконує в суспільстві: у сім'ї, професійній сфері, політичній чи громадській діяльності. Біологічна стаття («sex») – це набір хромосом і первинних статевих ознак, тобто – біологічні відмінності між жінками і чоловіками. Гендер змінюється в часі і залежить від ряду ознак – етнічного походження, культурних особливостей, соціального статусу, економічних чинників, рівня освіти, місцевості проживання, віку тощо – і змінюється в часі та під дією суспільно-політичних чинників» [10]. У сучасній лінгвістиці гендер розглядається не лише як біологічна характеристика, а насамперед як соціально сконструйована категорія, яка визначає систему поведінкових норм, очікувань та ролей, притаманних чоловікам і жінкам у конкретному суспільстві. На відміну від статі, що має фізіологічну природу, гендер формується під впливом культурних традицій, історичних чинників та соціальних інституцій.

Мова, як основний інструмент комунікації, відображає ці соціальні ролі, часто відтворюючи й закріплюючи усталені уявлення про «чоловіче» та «жіноче». Багато дослідників (Р. Лакофф, Д. Таннен, Д. Камерон) підкреслюють, що мовні відмінності між чоловіками та жінками є продуктом соціалізації, а не біологічної детермінованості.

Лінгвістичне стереотипування – це використання мовних одиниць і комунікативних моделей, які відтворюють спрощені, узагальнені уявлення про певну соціальну групу. Гендерні стереотипи у мові проявляються через:

- лексичні маркери («сильний чоловік», «слабка жінка»);
- граматичні форми, які позначають соціальні ролі (напр., англ. chairman);
- метафоричні моделі, що описують жінок через емоційність, а чоловіків – через силу;
- комунікативні очікування: жінкам приписують лагідність, чоловікам – категоричність.

Такі стереотипи можуть функціонувати як у відкритій, так і прихованій формі, що ускладнює їх ідентифікацію та переклад.

Наукові дослідження доводять, що жінки та чоловіки відрізняються у:
комунікативних стратегіях (жінки частіше використовують м'якші формулювання, чоловіки – пряміший стиль);
мовленнєвій ввічливості;
частоті використання певних граматичних конструкцій;
стилі аргументації та ведення дискусії.

За Г. Тихоновською, «Мовні відмінності пов'язані з тим, що мова жінок оцінюється вище по соціально-інтелектуальному статусу і естетичним якостям, тобто жінки начитані, уміють поводитися на підставі того, що вони відчувають мовні відмінності. Чоловіки ж оцінюються вище по динамізму, тобто вони сприймаються сильними і агресивними на основі їхньої мовної специфічності» [9, с. 232]. Однак важливо наголосити, що ці відмінності не є універсальними. Вони залежать від контексту, професії, віку, освітнього рівня та культурного середовища.

В англійській мові історично закріпилися форми, що відтворюють традиційні гендерні ролі (policeman, fireman). У сучасному дискурсі активно відбувається гендерна нейтралізація (police officer, firefighter).

В українській мові особливо гостро стоїть питання фемінітивів, оскільки вони є важливим механізмом позначення жінок у професійних ролях (учителька, директорка, менеджерка). Дискусії навколо цих форм ілюструють соціальні суперечності щодо рівності та мовних змін.

У ЗМІ обох мов можна знайти стереотипні наративи:

- жінка як «берегиня»;
- чоловік як «сильний лідер»;
- жінка, пов'язана з емоціями;
- чоловік – із раціональністю.

Ці концепти активно впливають на семантику та прагматику мовлення.

Зясуємо які мовні засоби існують для формування гендерних стереотипів. Зокрема стереотипи передаються через:

- 1) лексику: фрази типу: nagging wife, real man, emotional woman;
- 2) граматику: використання родових форм, що передбачають чоловічу норму як основну;
- 3) дискурс: у політичних і медійних текстах жінкам часто приписують «теплі» теми, чоловікам – «силові»;
- 4) метафори та образи: чоловік – «камінь», жінка – «квітка».

Такі моделі формують сприйняття і впливають на соціальну роль індивіда.

Лінгвістичні стереотипи не лише описують реальність, а й активно її формують. Вони можуть:

- обмежувати професійні можливості;
- створювати бар'єри у комунікації;
- впливати на оцінку компетентності;
- поширювати дискримінаційні уявлення.

Саме тому вивчення гендерних стереотипів у мові є важливим етапом формування толерантного комунікативного середовища.

Для практичної частини було проаналізовано:

- заголовки та аналітичні статті BBC, The Guardian, CNN;
- фрагменти українських ЗМІ (ТСН, Українська правда);
- рекламні тексти та соцмережовий контент.

Розглянемо приклад 1:

«Female politician breaks down in emotional speech» → фокус на емоційності, стереотип.

Приклад 2:

«Strong, determined father of three leads rescue effort» → наголос на силі, раціональності, ролі годувальника.

Приклад 3:

Реклама Gillette: «The best a man can get» → апеляція до ідеалізованої маскулінності.

Приклади з українських медіа.

Приклад 1:

«Молода мама знову вразила мережу ніжністю» → жінку асоціюють із материнством та емоціями.

Приклад 2:

«Чоловік-лікар здійснив героїчний вчинок» → маскулінність асоціюється з героїзмом.

Були виявлені такі моделі:

емоційність – жіночість;

сила – чоловічість;

жінка у ролі матері, чоловік у ролі лідера;

стереотипні мовні формули в заголовках;

гендерно маркована лексика як інструмент маніпуляції.

Висновки. Отже, дослідження підтверджує, що гендерні стереотипи глибоко інтегровані в мовну структуру англomовного та українського дискурсу. Мова не лише відображає соціальні уявлення про гендер, а й активно формує їх, закріплюючи рольові моделі через лексику, граматику та дискурсивні стратегії.

Аналіз матеріалів медіа показав, що жінок часто презентують через емоційність, зовнішність та сімейні ролі, тоді як чоловіків – через силу, професійні досягнення та раціональність. Такі мовні моделі впливають на сприйняття особистості та її соціальних можливостей, створюючи потенційні бар'єри для рівноправної взаємодії.

Вивчення механізмів лінгвістичного стереотипування та розробка стратегій гендерно чутливої комунікації є важливим напрямом сучасної лінгвістики та соціальної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови», 2003.
2. Бойко Ю. Відтворення лексико-граматичних гендерних маркерів при перекладі на українську мову. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія : Філологічні науки. 2019. Вип. 175. С. 667–672.
3. Гоца Н. М. Гендер у перекладі: історичний розвиток, основні аспекти та особливості дослідження. *Вісник Житомирського державного університету*. 2009. Вип. 45. С. 168–171.
4. Дегтярьова Т. Особливості жіночого мовлення в гендерному аспекті (на матеріалі англійської, української мов). *Вісник СумДУ*. 2004. Вип. 1 (60). С. 46–52.
5. Князева А. Перекладацький аспект гендерних маркерів (на матеріалі спічів англomовних політдіячів). *Філологічні трактати*. 2012. Т. 4, № 2. С. 28–34.
6. Костриця Н. Бондарчук Т. Фоміна Г. Особливості дослідження гендеру у сучасній лінгвістиці. *Міжнародний філологічний часопис*. 2019. 23 (2). С. 18–24.
7. Кузенко Г. М. Співвідношення гендерних стереотипів та їх відображення в перекладі. Херсон: Видавництво ХДУ. 2002. С. 160–163.
8. Маслова Ю.П. Особливості розвитку гендерних лінгвістичних досліджень в Україні й закордоном. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 57. С. 100–105.
9. Тихоновська Г.С. Визначення поняття «гендер» та гендерні дослідження у сучасній лінгвістиці. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. № 66. С. 231–234.
10. GenderГід. URL: <https://gendergid.org.ua/osnovni-termyny/>

Дата надходження статті: 19.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.14'367.625.41'367.3'255:801.8

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-39>

ОБРАЗ ЧАСУ В «ОДАХ» ГОРАЦІЯ

THE IMAGE OF TIME IN THE «ODES» OF HORACE

Савула А. М.,

orcid.org/0000-0002-8583-4818

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри класичної філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

Пилипів О. Г.,

orcid.org/0000-0001-9651-7343

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри класичної філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

Карбовнік І. В.,

orcid.org/0000-0002-6231-3075

старший викладач кафедри філології імені Якіма Яреми

Львівського національного університету ветеринарної медицини

та біотехнологій імені С. З. Гжицького

У представлений статті досліджено усі чотири книги «Од» поета, представника римської доби періоду імператора Августа, Квінта Горація Флакка. Увагу у роботі зосереджено на віршованій контекст, що містить всілякого роду часовий образ. Описано структуру та моделі часових образів та символів.

Увагу зосереджено на короткому висвітленні проблематики сучасних досліджень творчості Горація європейської мовознавчої традиції, а саме за останні п'ятдесят років.

Коротко, проте змістовно подано розуміння поняття часу у античну добу.

Розглянуто та описано стилістичні, лексичні, структурні особливості поезії образу часу у античній римській класичній поезії, а саме у «Одах» Горація. Проаналізовано їх випадки вживання у тексті. Встановлено, що для досягнення досконалого фонетичного та поетичного власного стилю Горацій дуже часто використовує ритмомелодику та різноманітні літературні тропи та стилістичні фігури (зокрема, алітерація, асонанс). Досліджено, що часові образи Горацієвої поезії побудовані на професійній реалізації поєднання і інтеграції в різнометричну поезію чітко підбраної лексики, яка не тільки зображає та відповідає за конкретну задуману інформацію, а й до того ж утворює слухово-зорову образну уяву. Таким чином виявлено, що Горацій майстерно підбирав та вираховував комбінації звуків і як наслідок лексемних та контекстуальних значень у різноманітних специфічних та класичних літературних ліричних віршованих піджанрах і тим же демонстрував поєднання формального та змістовного (сенсу) у взаємозв'язку із звуковою організацією.

Піттверджено, обґрунтовано доказ високого поетичного ідіостилю Квінта Горація Флакка.

Ключові слова: поезика, стилістика, літературні тропи, ідіостиль, образ, ода, антична римська поезія, давньогрецька філософія.

The presented article examines all four books of the «Odes» by the poet, a representative of the Roman era of the period of Emperor Augustus, Quintus Horace Flaccus. The work focuses on the poetic context, which contains all kinds of temporal images. The structure and models of temporal images and symbols are described.

The attention is focused on a brief coverage of the issues of modern research on the work of Horace in the European linguistic tradition, namely over the last fifty years.

The understanding of the concept of time in the ancient era is briefly, but meaningfully presented.

The stylistic, lexical, structural features of the poetics of the image of time in ancient Roman classical poetry, namely in the «Odes» of Horace, are considered and described. The cases of their use in the text are analyzed. It has been established that in order to achieve a perfect phonetic and poetic own style, Horace very often uses rhythm and melody and various literary tropes and stylistic figures (in particular, alliteration, assonance). It has been studied that the temporal images of Horace's poetics are built on the professional implementation of the combination and integration into the different-metric poetry of clearly selected vocabulary, which not only depicts and is responsible for the specific intended information, but also forms an auditory-visual figurative imagination. Thus, it has been revealed that Horace skillfully selected and calculated combinations of sounds and, as a result, lexeme and contextual meanings in various specific and classical literary lyrical verse subgenres and thereby demonstrated the combination of formal and substantive (sense) in connection with the sound organization.

The evidence of the high poetic idiostyle of Quintus Horace Flaccus has been confirmed and substantiated.

Key words: poetics, stylistics, literary tropes, idiom, image, ode, ancient Roman poetry, ancient Greek philosophy.

Постановка проблеми. Сучасна європейська мовознавча та лінгвістична школи, кінця 20-го, початку 21-го сторіччя (українські, німецькі, британські мовознавчі школи) досліджують Горація у ролі величного майстра поетичного слова та стилю. Горацієва поетика є відображенням глибоких філософських соціокультурних, міфологічно-релігійних тем та змістів. Використовуючи майстерну, професійну, детально продуману та реалізовану поетичну техніку формування літературного слова, поет демонструє різні групи образів та символів: простору, природи, війни, соціуму, міфології, часу, музики та ін.

Вивчаючи у попередніх наших дослідженнях питання натуралістичних образів поезії «Од» автора та поетики окремих од, у цьому продовжуємо роботу над тематикою образів та символів та демонструємо Горацієвий підхід до теми «часу»: яким чином поет зображає та розуміє поняття «часу» [1]. Квінт Горацій Флакк є автором таких поетичних збірок: «Сатири (Бесіди)», «Оди», «Еподи», «Послання», «Поетичне мистецтво або Послання до Пісонів», «Пісня вікового свята». Фактично лише в «Одах» Горацій зумів досягти вершини поетичної майстерності. Тут абсолютно інша інтонація, кожен вірш вивіреним, все продумано до найменших деталей. Фактично читач та дослідник отримує та бачить перед собою «свято форми».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження особливостей стилю мови Горація представлені окремими працями українських та німецьких дослідників: український дослідник лінгвіст-перекладач Андрій Олександрович Содомора ще на початку 70-х років минулого століття почав досліджувати поетику Горацієвих «Од», продовжуючи потягом 80-х, і дотепер. Основні погляди на образність творчості Горація дослідник висвітлює у праці-монографії «Жива античність», а також у інших працях [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. На початку 21 століття до когорти дослідників долучилася українська дослідниця-лінгвістка Г. Загайська, яка досліджувала особливості стилю мови Горація на морфологічному, синтаксичному, структурно-стилістичному рівнях¹ [10]. Нами досліджено натуралістичні образи, 30 оду третьої книги «до Мельпомени/Пам'ятник», у якій яскраво представлений і образ часу, 7 оду четвертої книги «До Манлія Торквата», яка також описує часові символи [1; 11; 12].

Мета дослідження. Взявши як об'єкт дослідження усі 4 книги «Од» Горація (103 оди), встановлено мету: дослідити поетику часових образів та символів, характерні особливості поетичного стилю, насамперед у фонетико-смісловому аспекті.

Усі явища об'єктивної реальності тією чи іншою мірою перебувають у просторі та часі. Світові літератури, світові мистецтва, зображають час як об'єктивну сторону світу, а також і як особливу: специфічну, символічну, сакральну. Таке розуміння поняття часу, така його образна

¹ Галина Михайлівна Загайська у своїх наукових статтях детально зупиняється на дослідженні стилістичних фігур (стилістичних особливостей) в «Одах» Горація. Досліджуючи їх, образ часу також постає предметом аналізу поміж них. Тому у цій статті ми зосереджуватимемося тільки на окремих прикладах, і пояснюватимемо фонетико-сміслові особливості.

проекція може бути пояснена багатьма чинниками, насамперед сприйняттям та розумінням «категорії часу» окремими культурами чи історичними епохами.

Час в розумінні античних мислителів – це основа, фундамент, що пояснює змінність світу, його плинний характер існування, присутність у світі не тільки «речей» (об'єктів, предметів, явищ), а й подій. Античними мислителями та вченими це поняття розглядалося в ракурсі міфопоетичної і релігійно-міфологічної картини світу. В Древній Греції час постає питанням філософського зацікавлення (Геракліт, Парменід, Демокріт, Аристотель, Платон, Епікур, Діоген Лаертський, Плотін, Августин). Аристотель говорить про час, відокремлюючи його від змін. Власне, він намагається абстрагуватись від суті зміни, і пізнати суть часу. Він говорить про те, що час є суть зміни з рухом. Його ж поняття руху тотожне з сучасним поняттям процесу. А от Епікур стверджував, що час і смертність не мають у людей викликати страху. Філософ закликав суспільство насолоджуватися життям, допоки воно триває, і не боятися майбутнього та не думати зайвого про нього. Він стверджував, що страх смерті – це основна причина людських нещасть, саме тому треба вчитися жити, не боячись наповнювати життя щастям в моменті. Горацій як поціновувач теорій епікуреїзму був добре знайомий з концепціями давньогрецьких філософів і мав чіткі уявлення про поняття часу [13; 14; 15; 16].

Актуальність нашого дослідження зумовлена відсутністю систематизованого дослідження поетики римської поезії насамперед у фонетико-смісловому аспекті, а також відсутністю дослідження образу часу в античній поезії. Дослідження є логічним продовженням початого іншими науковцями дослідження техніки поетики Горація.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю Горацієвої лірики є звернення від автора-наратора, яке часто містить у собі або волевиявлення, або пораду. Поет такими способами прагне впливати на сприйняття читача, адресата. Усякого роду настанови та цілеспрямовані роздуми призначені для того, щоб бути реалізованими, і основна думка та мораль вірша, як правило, дуже часто звернена в майбутнє, в перспективу.

Сама часова поетика Горацієвих творів є складною: поет іде в глибину слова; розкриваючи його приховані можливості, він досягає найбільшого зображувального ефекту на найменшому «просторі» своїх од.

Досліджуючи часові образи у «Одах» Горація, було встановлено, що їх можна розділити на три окремі групи тематичних моделей: 1) наративна часова настановча модель – поради Горація як жити правильно у майбутньому, до прикладу: *Damnosa quid non inminuit dies? / aetas parentum, peior avis, tulit / nos nequiores, mox daturos / progeniem vitiosiore.* (Н. Carm. III, 6, 45–48) [17; 18] *Чого не сточить згубного часу плин? / Батьки минулись, гірші, ніж предки їх, / На світ привівши нас, марніших, / Ми ж – іще гірше дамо поріддя*² [19]; 2) споглядальна модель часу – сприйняття поетом часу як персоніфіковане чи буквальне явище, яке впливає на життя, молодість, силу. Така модель відображає взаємовідношення понять життя-смерть/земне життя/післяземне життя, а також співвідношення прожите життя/сьогодення/майбутнє. Час виступає мірою існування; 3) дійова модель часу – жити та опрацьовувати відчуття часу як корисну та поточну річ заради здобутку істинного справжнього життя. Ця модель також відображає взаємовідношення понять життя-смерть/земне життя/післяземне життя. Горацію характерно протиставляти в певній оді другу модель третій задля повноцінного повчального ефекту.

На 103 оди припадає 16 уривків (інколи уся ода може бути присвячена часовій тематиці) із вживанням образу часу. Проаналізуємо уривки зі знайденими моделями детальніше: вже в першій оді першої книги «До Мецената» Горацій використовує образи дотичні до часу та буквально часові: *nunc viridi membra sub arbuto / Stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae* (Н. Carm. I, 1, 22–23) [17; 18] *Зручно лігши собі то під сунічником, То при тихім струмку в закутку*

² Як і в попередніх дослідженнях поезії Горація, у цій статті використовуємо переклад Андрія Содомори.

милому [19]. Перед читачем виринає картина відпочинку мисливця, яка належить до третьої групи. Горацій закликає жити моментом, власне, жити та насолоджуватися моментом, шукати у кожній миті життя-часу приємну вічність-безкінечність. Алітерація та асонанс *bra/arb, but/put, str/s...cr* саме створюють образ відпочинку. Перед нами постають слухові образи хропіння, дзюрчання струмка, цвірінькання пташок. Лексема «*viridis* – зелений» символічно повинна сприйматися як молодий, повний сил, в розквіті. Таким чином Горацій демонструє порівняння та протиставлення понять: зелений/весна/молодість – білий (сивий)/зима/старість. Полісиндетон сполучника *nunc...nunc – tunc...tunc* інтенсивніше натякає на Горацієву підказку про настанову проживати кожен момент життя.

Quid si futurum cras, fuge quaerere, et /quem fors dierum cumque dabit, lucro / adpone...// donec virenti canities abest /morosa. (Н. Carm. I, 9, 12–14, 16–17) [17; 18] *Що завтра буде – вже не твоя журба. Добром та зиском будь-який день вважай, Дарунок долі...* [19] дослівно: *Що буде завтра – не питай, і якого дня доля дасть – приймай як прибуток; // доки старість ще не засмутила молодість – не марнуй її.* Якраз в оді «до Таліарха» Горацій вперше демонструє відому епікурейську думку: насолоджуватися теперішнім, не перейматися майбутнім, тому що життя коротке. В уривку наявні аж чотири групи алітерація/асонанс, які створюють сприйняття образу часу: *qui/quae/que; urum/em/erum/um; cra/cro; dpon/pon.* Горацій вдруге демонструє протиставлення понять: зелений/весна/молодість – білий (сивий)/зима/старість.

Наступна ода «до Левконої» уся присвячена часовій тематиці. У ній поет використав свій всесвітньо відомий крилатий вираз «*carpe diem*» – «лови момент». Це один із найвідоміших творів античної поезії, що закликає до насолоди теперішнім моментом і розсудливості щодо майбутнього. Оскільки людина смертна, а час життя утікає, то лише насолода миттю спасе обставини: *Tu ne quaesieris (scire nefas) quem mihi, quem tibi / finem di dederint, Leuconoe, nec Babylonios / temptaris numeros. Ut melius quicquid erit pati! / Seu pluris hiemes seu tribuit Iuppiter ultimam, / quae nunc oppositis debilitat pumicibus mare / Tyrrhenum, sapias, vina liques et spatio brevi / spem longam reseces. / Dum loquimur, fugerit invida / aetas: carpe diem, quam minimum credula postero.* (Н. Carm. I, 11) [17; 18] *Ти не звідуй про те, де нам межу доля накреслила, / Левконоє: того – й знати не слід, так що й халдеїв ти, / Й числа їхні облич. Краще стократ – брати, що суджено, / Чи багато ще зим небо нам ише, чи вже остання ця / Там об берег сипкий в злобі сліпий хвилю тірренську б'є. / Зваж розумно те все, вина ціди й миттю короткою Довгу мрію діли: задрісний час, поки говорим тут, / Вже у безвість летить. День цей лови! У майбуття – не вір* [19]. В оді наявні п'ять груп алітерація/асонанс для підсилення образу часу.

У оді «до Аполлона» Горацій поступово, щоправда не надто часто, але яскраво, образно, буквально експресивно продовжує тематику «проживання часу»: справжнє багатство – душевний спокій і помірність, які якраз являють наслідковими похідними чи складовими правильно прожитого життя-часу. Алітерація звуків *fr/p...r/pr...r/gr/t...rp/g...r/th...r/c...r* вводить мрійний образ, алітерація/асонанс *don/int/ment/sen...ta/rente* фокусують читача на основній філософській думці уривку, а полісиндетон *nec...nec* інтенсифікує загальне сприйняття: *frui paratis et valido mihi, / Latoe, donec et precor integra / cum mente nec turpem senectam / degere nec cithara carentem* (Н. Carm. I, 31, 17–20) [17; 18] *Одне прошу лиш: хай у здоров'ї я, / Латони сину, мішусь майном своїм. / А світлий розум мій і ліра / Хай не лишать мене й на старість* [19].

У оді «до Саллюстія Кріспа» Горацій аналогічно прововжує радити Саллюстію не прагнути надмірного у житті і не жертвувати своїм душевним спокоєм заради матеріальних благ та слави. Тобто поет знову наголошує на тому, що справжнє щастя йде через розум і помірність, а не через жагу до влади: *vivet extento Proculius aevo, / notus in fratres animi paterni: / illum aget pinna metuente solvi / Fama superstes.* (Н. Carm. II, 2, 5–8) [17; 18] *Крізь віки живим Прокулей наш пройде / Той, що батьком став для братів у скруті: / В славі злине він на крилі могутнім, / Смерть подолавши* [19]. В уривку образотворчими елементами постають три групи алітерація/асонанс, що видно у вірші.

Ода «до Деллія» повністю присвячена тематиці часу: вона охоплює глибокі філософські роздуми, які стосуються життя, смерті, долі, а також цінностей і римських моральних принципів. Горацій знайомить нас з основними складовими своєї часової концепції: життя смертне, не потрібно спішити і жити великими довготривалими планами та перспективами; лови момент, вже нам зрозумілий принцип життя у моменті; обирати варто прості цінності як основні життєві істини, які сприяють якісному життю та можливості жити у доброчесності сумлінним громадянином: *Aequam memento rebus in arduis / servare mentem, non secus in bonis / ab insolenti temperatam / laetitia, moriture Delli, / seu maestus omni tempore vixeris / seu te in remoto gramine per dies / festos reclinatam bearis / interiore nota Falerni. / quo pinus ingens albaque populus / umbram hospitalem consociare amant / ramis? quid obliquo laborat / lympa fugax trepidare rivo? / huc vina et unguenta et nimium brevis / flores amoenae ferre iube rosae, / dum res et aetas et sororum / fila trium patiuntur atra. / cedes coemptis saltibus et domo / villaque, flavos quam Tiberis lavit, / cedes et exstructis in altum / divitiis potietur heres. / divesne prisco natus ab Inacho / nil interest an pauper et infima / de gente sub divo moreris: / victima nil miserantis Orci. / omnes eodem cogimur, omnium / versatur urna serius ocius / sors exitura et nos in aeternum / exilium inpositura cumbae.* (Н. Carm. II, 3, 5–8) [17; 18] В біді від смутку ти вберегти зумій / Погідний дух свій, в щасті – від радості, / Котра, була, й межі не знає, / Деллію милий, бо ти ж із смертних – / І ним зостанеш, хоч і сумуй весь вік, / А хоч при святі все попивай собі / Фалерну кращого, старого, / В затінку десь у траві здрігнувши. / Для кого, друже, глянь, із тополею / Могутня сосна в тіні одній злилась / Гостинно так, а цей струмочок / Змійкою в'ється, дзюрчить – для кого? / Олій пахучих, вин і троянд, які / Недовго квітнуть, ти нам податъ вели, / Ще поки доля й вік сприяє / Й чорну снують іще Парки нитку. / Бо все покинеш: дім і лани усі, / І ту садибу, що золотавий Тібр / Омив, а стіг твого багатства / Вже не тебе – спадкоємця втішить. / Чи ти – потомок древнього Інаха, / Чи то з низів ти, вбогий, – під небом цим / Ти – тільки гість і тільки жертва / Орка, який співчуття не знає. / Туди, до нього, суджено всім піти: / Стрясають урну – жереб і наш колись / Із неї випаде – і човен / Нас повезе у вигнання вічне [19]. Низка алітерацій/асонансів створюють образ напруги, легкості, радості, важливості, роздумів над часом.

В оді «до Септимія» спостерігаємо роздуми про долю, приреченість людського життя, значення часу та безповоротність минулого. Поет наголошує на важливості прийняття того, що вже не можна змінити, і заохочує не тратити часу на переживання за втраченим, а замість цього зосередитись на теперішньому: *Tibur Argeo positum colono / sit meae sedes utinam senectae, / sit modus lasso maris et viarum / militiaeque.* (Н. Carm. II, 6, 5-8) [17; 18] В Тібур, милий край, де осів аргосець, / Ось куди я йду, щоб зустріти старість; / Війни бачив я, находився, наплававсь – / Час одпочити [19]. Алітерація/асонанс як формотворчі елементи образу у цьому уривку також присутні.

У оді «до Руфа» автор з іронією звертається до свого друга Вальгія Руфа: образ свідомого заперечення деяких тривалих часових процесів мистецько висміює головного персонажа: *Non semper imbres nubibus hispidos / manant in agros aut mare Caspium / vexant inaequales procellae / usque nec Armeniis in oris, / at non ter aevo functus amabilem / ploravit omnis Antiochum senex / annos nec inpubem parentes / Troilon aut Phrygiae sorores...* (Н. Carm. II, 9, 1–4, 13–17) [17; 18] Не вік же хмари, Вальгію, друже мій, / Дощами ллються над перелогами, / Не вік вітри поперемінні / Хвилю женуть на Каспійським морі, / Таж навіть Нестор, хто три віки прожив, / Не лив до смерті сліз за Антілохом; / Не вік батьки слізьми скропляли / Й сестри-фрігіянки прах Троїла... [19]. Алітерація/асонанс як образотворчі складові у цьому вірші також представлені декількома групами.

Ода «до Постума» також містить повний перелік Горацієвих настанов щодо правильного життя та сприйняття життя, часу, смерті: *Eheu fugaces, Postume, Postume, / labuntur anni nec pietas moram / rugis et instanti senectae / adferet indomitaeque morti, / non, si trecenis quotquot eunt*

dies, / amice... (Н. Carm. II, 14, 1–6) [17; 18] *Гай-гай, спливають, Постуме, Постуме, / Літа, мов хвилі! Вік догоджай богам – / Чоло старечі зорють зморишки, / Смерть кам'яна не вповільнить кроку. / Хоч день при днєві триста волів даруй – / Не схилиш Орка...* [19].

В наступній оді Горацій задумується про людські прагнення встигнути чи гнатися за великими цілями, живучи надто мало: *quid brevi fortes iaculamur aevo / multa? quid terras alio calentis/sole mutamus? patriae quis exsul?* (Н. Carm. II, 16, 17–20) [17; 18] *Дивно: в тім житті, хоч таке коротке, / Стільки цілей в нас! У краї все інші / Ми рвемось дарма: чи втечеш від себе, / Кинувши край свій?* [19]. Полісиндетон *quid...quid* підсилює образ роздумів, а група двох алітерацій/асонансів створює образ подиву.

В останніх двох уривках присутня важлива для Горація лексема «necessitas», яка при перекладі може розглядатися як «смерть, неминучість»: *aequa lege Necessitas / sortitur insignis et imos, / omne saepe movet urna nomen.* (Н. Carm. III, 1, 14–16) [17; 18] *Грізна смерть між тим / Вельмож і вбогих рівним правом / Кличе: їх жереби – в спільній урні.* [19]. Три групи алітерація/асонанс *ita/itu, sit/sig, mo/om/mo/nom* утворюють образ напруги, страху та неминучості.

Si figit adamantinos / summis verticibus dira Necessitas / clavos, non animum metu, / non mortis laqueis expedit caput. (Н. Carm. III, 24, 5–8) [17; 18] *Та, коли в твого дому шпиль / Неминучість тверда скоби залізні вб'є, – / Страх заляже в душі твоїй, / Візьме в сімі свої смерть твою голову* [19]. Дві групи алітерація/асонанс *an/non/an/non, f...g...t/m...nt/v...rt/c...ss...t/m...rt/c...pt* також творять образ напруги, страху, неминучості.

Висновки. Здійснений аналіз тексту дав змогу визначити, що майстерно створені часові образи Горація, – активно представлені в тексті «Од» передусім багаті на алітерацію та асонанс, які переважно утворюють слуховий образ. Актуальне дослідження цих форм – у інших поетичних текстах автора, а також перспективним є дослідження образу простору.

Образ часу в поезії Горація є експресивною філософською складовою основного тексту лірики, з допомогою якої створено великого рівня професійний поетичний задум. Поняття часу тісно пов'язане з поняттями *життя, смерть, вічність, цінності, страх, невідомість, неминучість*. Горацію характерне використання асонансу через розуміння його як архетипний образ. Звук «е» представляє образ простору, величини, напрямку, далі, часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Савула А. М. Поетика натуралістичних образів в «Одах» Горація. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2024. Вип. 21(89). С. 123–126. DOI: 10.2526/4/2519-2558-2024-21(89)-123-126
2. Содомора А. Жива античність. 2-ге вид., зі змінами. Львів : Срібне слово, 2009. 84 с.
3. Содомора А. О. Власні імена в поетичних образах Горацієвих Од. *Іноземна філологія*. 1983. № 19. С. 93–101.
4. Содомора А. О. Горацій «Пам'ятник» крізь призму одного рядка: *Crescam laude recens...* *Записки «Перекладацької Майстерні, 2000–2001»*. Львів, 2002. Т. 3. С. 156–163.
5. Содомора А. О. Мистецтво поезії. *Жовтень*. 1973. № 1. С. 9–11.
6. Содомора А. О. Ритми життя в поетичному слові Горація. *Парадигма*. 1998. Вип. 1. С. 80–91.
7. Содомора А. О. Світлотіньові і кольорові контрасти в поезії. *Іноземна філологія*. 1979. №55. С. 118–127.
8. Содомора А. О. Поєднання слів як засіб творення образів у поезії Горація. *Іноземна філологія*. 1980. С. 145–155.
9. Содомора А. О. Простір як елемент образності в поезії Горація. *Іноземна філологія*. 1984. №74. С. 111–117.
10. Загайська Г. Особливості вживання тропів в одах Горація. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2011. Вип. 547–548. С. 273–280.
11. Савула А. М. Ода «До Манлія Торквата» як одна із вершин поетичної майстерності Горація. *Тези звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов за 2023 р. (1–2 лютого 2024 р.)*. На пошану 100-річчя професорки Нонни. Хомівни Копистянської / Відп. ред. Татаровська О. В. м. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2024. С. 286–290.

12. Савула А. М. The Ode «To Melpomene» as one of the peaks of Horace's poetic mastery. / *Тези міжнародної наукової конференції Global Innovations and Collaborative Solutions in Contemporary Science*, Poland, Lodz). 15 грудня 2023. С. 55–59.
13. Арістотель. Метафізика. / Перекладач: Олексій Панич. К. : Темпора, 2022. 848 с.
14. Callahan, John F. *Four Views of Time in Ancient Philosophy*, Cambridge: Harvard University Press, 1948. XII, 210 p.
15. Gloy, Karen *Philosophiegeschichte der Zeit*. München: Fink, 2008. 204 S.
16. Sorabji R. *Time, Creation and the Continuum. Theories in Antiquity and Early Middle Ages*. L.: Duckworth, 1983. XVIII, 473 p.
17. Kiessling A. (Ed.) *Horatius Q. F.: Oden und Epoden*. Berlin: Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, 1959.
18. Mueller L. (Ed.) *Horatii, F. Q.: Carmina*. Wien: Editio stereotypa minor, 1930.
19. Гораций К. Ф. Оди. Еподи. Сатири. Послання. Пер. з латини А. Содомора. Львів: Апріорі, 2021. 432 с.
20. Арістотель. Поетика / Пер. Б. Тена; вступ. ст. і коментарі Й. Кобова. К.: Мистецтво, 1967. 136 с.

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 17.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.581.11

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-40>

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТУ ВІЙНА ЯК СПОСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ КОНФУЦІАНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

COGNITIVE LINGUISTICS APPROACH TO THE CONCEPT OF WAR STUDY AS A WAY OF REFLECTING CONFUCIAN PHILOSOPHY

Самойлов Є. О.,

orcid.org/0009-0006-5872-7220

аспірант кафедри східної і слов'янської філології

Київського національного лінгвістичного університету

У статті здійснено ґрунтовний лінгвокогнітивний аналіз механізмів вербалізації та осмислення концепту ВІЙНА у конфуціанському канонічному тексті «*论语*» («Лунь юй»). Дослідження проведено на засадах комплексного методологічного синтезу, ядром якого обрано інструментарій когнітивної лінгвістики.

Зокрема, застосовано апарат фреймової семантики Ч. Філмора, що дозволило реконструювати стереотипні когнітивні структури (фрейми), які активуються лексемами на позначення війни. Паралельно використано теорію концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона для виявлення імпліцитних механізмів мислення, за допомогою яких абстрактне поняття війни осмислено через більш конкретні сфери досвіду.

Цю когнітивну базу доповнено низкою суміжних методів: проведено лексико-семантичний аналіз для ідентифікації лексем-номенів концепту; залучено елементи етимологічного аналізу для розкриття імпліцитної семантики ключових ієрогліфів; використано контекстуальний аналіз для інтерпретації функціонування лексем безпосередньо у фрагментах тексту. Історико-культурний аналіз забезпечив верифікацію когнітивних реконструкцій та дозволив вписати конфуціанську доктрину в інтелектуальний діалог епохи Воюючих царств.

У ході дослідження встановлено фундаментальну для «*论语*» («Лунь юй») семантичну та аксіологічну опозицію між лексемами 戰 (*zhàn*) та 征伐 (*zhēngfá*). Доведено, що ці лексеми активують два різні когнітивні фрейми. Виявлено, що прагматичний фрейм «Військового зіткнення» (активований 戰 *zhàn*), який фокусується на тактиці та власне бойових діях, у конфуціанському дискурсі свідомо маргіналізовано. Натомість реконструйовано домінуючий етично навантажений фрейм «Справедливого покарання» (активований 征伐 *zhēngfá*), де деталізовано семантичні ролі: Праведний_Правитель (агент), Порушник_Ритуалу (об'єкт) та Відновлення_Порядку (мета).

Розкрито, що цей домінуючий фрейм підтримано системою концептуальних метафор (ВІЙНА – ЦЕ ПОКАРАННЯ ЗЛОЧИНЦЯ, ДЕРЖАВА – ЦЕ ОРГАНІЗМ, А ВІЙНА – ЦЕ ЛІКУВАННЯ), які перевели осмислення організованого насильства з військово-політичної у морально-космічну площину.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, фреймова семантика, концептуальна метафора, концепт ВІЙНА, конфуціанство, Лунь юй, давньокитайська філософія.

The article provides a thorough linguistic and cognitive analysis of the mechanisms of verbalization and comprehension of the WAR concept in the Confucian canonical text «*论语*» (The Analects). The research is based on a comprehensive methodological synthesis, the core of which is the toolkit of cognitive linguistics.

In particular, C. Fillmore's frame semantics apparatus was applied, which made it possible to reconstruct stereotypical cognitive structures (frames) activated by lexemes denoting war. At the same time, the theory of conceptual metaphor by G. Lakoff and M. Johnson was used to identify the implicit mechanisms of thinking through which the abstract concept of war is understood through more concrete areas of experience.

This cognitive basis was supplemented by a number of related methods: a lexical-semantic analysis was conducted to identify lexemes-nomen of the concept; elements of etymological analysis were used to reveal the implicit semantics of key hieroglyphs; contextual analysis was used to interpret the functioning of lexemes directly

in text fragments. Historical-cultural analyses ensured the verification of cognitive reconstructions and allowed the Confucian doctrine to be incorporated into the intellectual dialogue of the Warring States period.

The study established a semantic and axiological opposition between the lexemes 戰 (zhàn) and 征伐 (zhēngfá), which is fundamental to the Analects (论语).

It has been proven that these lexemes activate two different cognitive frames. It has been found that the pragmatic frame of «Military Conflict» (activated by 戰 zhàn), which focuses on tactics and actual combat operations, is deliberately marginalized in Confucian discourse. Instead, the dominant ethically charged frame of «Just Punishment» (activated by 征伐 zhēngfá) has been reconstructed, detailing the semantic roles of: Righteous_Ruler (agent), Violator_of_Ritual (object), and Restoration_of_Order (goal).

It is revealed that this dominant frame is supported by a system of conceptual metaphors (WAR IS THE PUNISHMENT OF THE CRIMINAL, STATE IS AN ORGANISM, AND WAR IS TREATMENT), which transferred the understanding of organized violence from the military-political to the moral-cosmic plane.

Key words: cognitive linguistics, frame semantics, conceptual metaphor, concept WAR, Confucianism, The Analects, ancient Chinese philosophy.

Постановка проблеми. Сучасна когнітивна парадигма зосереджена на вивченні фундаментальних концептів, як-от ВІЙНА, чия мовна об'єктивація відображає філософські та морально-етичні засади світогляду нації. Формування китайської інтелектуальної традиції відбувалося під значним впливом конфуціанства – доктрини, що тисячоліттями визначала вектор розвитку Китаю. Хоча конфуціанське вчення є предметом численних досліджень, когнітивні механізми, що лежать в основі концептуалізації війни у його канонічних текстах, залишаються недостатньо дослідженими. Водночас саме конфуціанська інтерпретація війни як морально легітимного інструменту відновлення порядку (zhì 治) та гармонії (hé 和) – складових конфуціанського ритуалу (lǐ 礼) – відіграла ключову роль у формуванні сучасного китайського політичного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження концепту ВІЙНА активно проводили та проводять і вітчизняні (Ніконова В.Г. [1], Коломієць Н.В. [2], Костанда І.О. [3], Ізотова Н.П. і Ситенька О.В. [4]), і закордонні дослідники (А. Уберман [5], Дж. Лакофф [6], Луо І [7]) на матеріалі багатьох мов світу, оскільки поняття війна є мовною універсалією, що притаманна кожній культурі світу. Однак, попри значну увагу до концепту ВІЙНА загалом, комплексний лінгвокогнітивний аналіз його фреймової структури та метафоричного осмислення саме в канонічному тексті «Лунь юй» досі залишався поза фокусом спеціальних досліджень, що й визначає необхідність цієї роботи.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю нового прочитання канонічного тексту конфуціанства «论语» («Лунь юй»), що належить до класик видатних філософських вчень «ста шкіл» (bǎijiā 百家). Попри те, що цей трактат не є військовим чи політичним, саме в ньому закладаються етичні підвалини, що визначають ставлення до війни у всій подальшій конфуціанській традиції.

Мета дослідження. Метою наукової роботи є аналіз лінгвокогнітивних механізмів, що вербально репрезентують концепт ВІЙНА у конфуціанському дискурсі на матеріалі трактату «论语» («Лунь юй»). Досягнення мети передбачає визначення лексем-номенів концепту, реконструкцію його фреймової структури, виявлення ключових концептуальних метафор, що структурують його розуміння, а також контекстуалізацію виявлених когнітивних механізмів шляхом надання їм історичного підґрунтя.

Об'єктом дослідження є концепт ВІЙНА, об'єктивований у класичному конфуціанському тексті «论语» («Лунь юй»). Предметом дослідження виступають лінгвокогнітивні механізми (концептуальні метафори та фреймові структури) вербалізації концепту ВІЙНА.

Матеріалом дослідження слугує канонічний текст конфуціанства «论语» («Лунь юй»). Спираючись на сучасні дослідження в синології [8; 9], ми виходимо з того, що «论语» («Лунь юй») є компілятивним джерелом, яке укладалося учнями Конфуція та їхніми послідовниками протягом тривалого часу. Такий діахронічний характер тексту зумовлює доцільність застосування

лінгвокогнітивного підходу, який дозволяє реконструювати не лише індивідуальну авторську інтенцію, а й спільні для ранньої конфуціанської традиції надіндивідуальні ментальні структури – фрейми та концептуальні метафори, що лежать в основі розуміння концепту ВІЙНА.

Методи дослідження. Когнітивно-дискурсивна парадигма є методологічним ядром роботи [10], оскільки культурно-історична специфіка концепту ВІЙНА в «Лунь юй» вимагає реконструкції імпліцитних світоглядних структур. Дослідження спирається на два ключові напрями: *теорію концептуальної метафори* [11] та *фреймову семантику* [12].

Застосування *фреймового підходу* (Ч. Філлмор) дозволяє реконструювати когнітивну модель ВІЙНИ, визначивши її центральних учасників, причини та цілі в ранньому конфуціанстві [12, с. 331]. Аналіз *концептуальних метафор* (Дж. Лакофф, М. Джонсон) дає змогу виявити, з яких конкретних сфер досвіду (наприклад, ритуал, покарання) запозичувалися поняття для осмислення війни [11, с. 5].

Ці когнітивні інструменти доповнено комплексом суміжних методів: *історико-культурним аналізом* для визначення контекстуального підґрунтя, а також *лексико-семантичним* та *етимологічним аналізом* для ідентифікації та визначення семантичного обсягу лексем-номенів концепту (戰 *zhàn* та 征伐 *zhēngfá*).

Виклад основного матеріалу. Діяльність Конфуція (551–479 рр. до н. е.) припадає на кінець періоду Весен та Осеней (春秋时期), час глибокої соціально-політичної трансформації, що змінила саму природу війни. Масові піхотні армії, укомплектовані селянами-призовниками, прийшли на зміну ритуалізованим поєдинкам аристократичних колісниць. Відтепер метою війни стало повне знищення супротивника [13; 14, с. 2].

На тлі цієї безпрецедентної мілітаризації та жорстокості інтелектуальне життя Китаю переживало небувалий розквіт, відомий як епоха «ста шкіл» (*bǎijiā* 百家) [14, с. 3]. У цьому інтелектуальному полі позиція раннього конфуціанства, зафіксована в компілятивному тексті «论语» («Лунь юй»), виглядає парадоксально. Хоча Конфуцій та його учні жили в епіцентрі військових потрясінь, у їхніх бесідах майже відсутні дискусії про військову тактику, стратегію чи організацію армії. Натомість організоване насильство осмислюється майже виключно крізь етичну та ритуальну призму [15]. Цей парадокс і є відправною точкою нашого дослідження. Ми стверджуємо, що така розбіжність є наслідком свідомого конструювання унікального концептуального фрейму, який ми визначаємо як **ВІЙНА ЯК ВІДНОВЛЕННЯ РИТУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ**.

Подальше опрацювання тексту виявило опозицію між двома поняттями: 戰 (*zhàn*) та 征伐 (*zhēngfá*), які й висловлюють дихотомію одного концепту ВІЙНА в «论语» («Лунь юй»).

Етимологічний словник китайських ієрогліфів 漢語多功能字庫 [16] надає таке визначення цим лексемам:

戰 (*zhàn*). На бронзових посудинах використовуються ієрогліфи «单» (*dān*) та «戈» (*gē*). «单» зображує мисливське або військове знаряддя, тоді як «戈» позначає зброю; обидва є знаряддями, що використовуються у війні, тому «单» та «戈» разом символізують битву [16].

征伐 (*zhēngfá*): 征 (*zhēng*) Написи на кістці оракула та бронзі складаються з «辵» (*chī*) та «正» (*zhèng*), причому «正» також служить фонетичним компонентом. У давнину «征» (*zhēng*) було синонімом «正», що зображує людину, яка просувається до міста чи мети, спочатку означаючи далеку подорож. Семантичний компонент «辵» було додано для уточнення його значення подорожі. У давнину далекі подорожі часто здійснювалися для військових кампаній, тому цей ієрогліф має конотацію завоювання [16].

伐 (*fá*): На кістках оракула та бронзових написах цей ієрогліф зображений як поєднання символів «戈» (алебарда) та «人» (людина), причому лезо алебарди розташоване горизонтально поперек ший фігури, що символізує акт обезголовлення алебардою. Його первісне значення було «стра́та» або «обезголовлення», пізніше воно розширилося і стало означати «зрубувати» або «зрізати» [16].

Отже, ми можемо встановити, що 征伐 це каральний похід, що неодмінно передбачає жорстокість та насильство щодо суб'єкта, на якого він спрямований.

戰/战(zhàn) та фрейм **ВІЙСЬКОВОГО ЗІТКНЕННЯ**

Лексема 戰/战 (zhàn) активує прагматичний фрейм, який ми називаємо **ВІЙСЬКОВИМ ЗІТКНЕННЯМ**. Його центральними фреймовими елементами є Комбатанти, Зброя, Поле бою та Тактика. Це суто військовий фрейм, позбавлений етичного навантаження, однак у «论语» («Лунь юй») цей фрейм є маргінальним і майже завжди має негативні конотації. Конфуцій неохоче говорить про військові справи. Коли правитель одного з князівств запитав його про тактику ведення бою, Вчитель відповів:

“俎豆之事，則嘗聞之矣；軍旅之事，未之學也。” 明日遂行。[15]

«Про ритуали я чув, а от про справи військ та бойових шикувань – не вчився», і наступного дня покинув це князівство.

(Тут і далі – переклад автора).

В іншій розмові Конфуцій відмічає важливість війська в державі, хоча і ставить його нижче за прихильність народу:

子貢問政。子曰：“足食。足兵。民信之矣。”子貢曰：“必不得已而去，于斯三者何先？”曰：“去兵。” [15]

Цигун запитав про управління. Учитель відповів: «Забезпечте достатню кількість їжі. Забезпечте достатню військову силу. І народ буде довіряти вам». Цигун запитав: «Якщо доведеться відмовитися від одного з цих трьох, від чого слід відмовитися в першу чергу?» Учитель сказав: «Відмовся від військової сили».

Ця відмова обговорювати війну в термінах фрейму **ВІЙСЬКОВОГО ЗІТКНЕННЯ** є свідомою ідеологічною позицією. Для Конфуція **ВІЙНА**, осмислена як 戰/战(zhàn), є проявом хаосу та занепаду ритуалу 禮/礼(lǐ), а не легітимним інструментом політики.

征伐(zhēngfá) та фрейм **СПРАВЕДЛИВОГО ПОКАРАННЯ**

Натомість центральне місце в конфуціанському дискурсі посідає поняття 征伐(zhēngfá), що традиційно перекладається як «каральний похід». Цей термін активує принципово інший, етично навантажений фрейм, який ми визначаємо як фрейм **СПРАВЕДЛИВОГО ПОКАРАННЯ**. Його семантичні ролі кардинально відрізняються від попереднього фрейму:

– **Агент:** Праведний_Правитель (君主) (або Син Неба 天子). Це не просто один із комбатантів; це носій морального авторитету та Небесного Мандату.

– **Об'єкт:** Порушник_Ритуалу (粗野, 野人). Це не ворог, а злочинець, який своїми діями порушив космічний та соціальний порядок.

– **Інструмент:** Військо (軍, 兵). Важливо, що військо тут є лише інструментом для виконання вищої волі, а не самостійною силою.

– **Моральне виправдання:** Небесний_Мандат (命) та Порушення_Ритуалу (礼). Дія є виправданою не стратегічною необхідністю, а тим, що об'єкт порушив встановлені норми поведінки.

– **Мета:** Відновлення_Порядку_та_Гармонії (和). Метою є не завоювання чи знищення, а повернення ситуації до правильного, ритуально впорядкованого стану.

Найбільш показово цей фрейм вербалізовано у відомому висловлюванні з 16 глави, де Конфуцій обговорює саме легітимність військової дії:

孔子曰：... 天下有道，則禮樂征伐自天子出；天下無道，則禮樂征伐自諸侯出。[15]

«Конфуцій сказав: ...Коли в Піднебесній є Шлях (道), то ритуал (礼), музика (乐) і каральні походи (征伐) походять від Сина Неба(天子). Коли в Піднебесній немає Шляху, то ритуал, музика і каральні походи виходять від удільних князів».

Цей фрагмент є ідеальною ілюстрацією фрейму: він вказує, що легітимність «карального походу» (征伐) визначається не військовою необхідністю, а наявністю Шляху (道) та належним Агентом (天子), який єдиний має ритуальне право на «покарання». Домінування фрейму

СПРАВЕДЛИВОГО ПОКАРАННЯ підтримується низкою концептуальних метафор, які структурують мислення про війну в «论语» («Лунь юй»).

– ВІЙНА – ЦЕ ПОКАРАННЯ ЗЛОЧИНЦЯ

Ця метафора є центральною. Вона відображає цільову сферу (організоване насильство) на джерельну сферу (судочинство, виконання вироку). У цій метафорі правитель-агресор стає «злочинцем», його держава – «місцем злочину», а військова операція – «виконанням вироку». Це дозволяє повністю усунути ідею рівності сторін, яка притаманна фрейму **ВІЙСЬКОВОГО ЗІТКНЕННЯ**.

Вербально ця метафора реалізується через сам термін 征伐 (zhēngfá), де 征 (zhēng) має значення «карати», «стягувати (борг)», а 伐 (fá) – «рубати», «атакувати (винного)». Таким чином, вже на лексичному рівні війна осмислюється не як бій (zhàn), а як акт відплати.

– ДЕРЖАВА – ЦЕ ОРГАНІЗМ, А ВІЙНА – ЦЕ ЛІКУВАННЯ

Інша важлива метафора осмислює державу як тіло, а внутрішні смути чи зовнішню агресію – як хворобу. У цьому випадку військова операція метафорично уподібнюється до хірургічного втручання або прийому ліків. Метою є не знищення, а «зцілення» політичного тіла Піднебесної. Ця метафора також підкреслює коригуючий, а не деструктивний характер виправданого насильства.

Ця метафорична модель яскраво простежується у дискусії щодо планів клану Цзі напасти на володіння Чжуан'юй. Конфуцій ставить «діагноз» проблемі клану Цзі, вказуючи, що їхня «хвороба» – внутрішня, а не зовнішня:

孔子曰：... 反而想著在国内使用武力，我只怕季孙的危险不在颡臾，而在自己的内部。[15]

«Конфуцій сказав: ...Швидше за все, я боюся, що небезпека (危险 wēixiǎn – небезпека, ризик, загроза) клану Цзі не в Чжуан'юй, а всередині їхніх власних стін (букв. “за ширмою”, тобто у власному домі)».

Використання лексеми 危险 (wēixiǎn), що означає велику небезпеку, в контексті політичної проблеми активує метафору ДЕРЖАВА/КЛАН – ЦЕ ОРГАНІЗМ. Конфуцій, як «лікар», вказує, що «лікувати» (через війну) потрібно не зовнішній «симптом» (Чжуан'юй), а внутрішню «хворобу» (узурпацію влади та розбрат усередині клану).

Висновки. Лінгвокогнітивний аналіз «论语» («Лунь юй») довів, що раннє конфуціанство не ігнорувало війну, а здійснювало її активне переосмислення шляхом конструювання унікального когнітивного фрейму. Ключовим результатом дослідження є ідентифікація домінуючого фрейму «Справедливе покарання», який системно витісняє на периферію прагматичний фрейм «Військове зіткнення». Лінгвістичним свідченням цього є чітка семантична та аксіологічна опозиція лексем 征伐 (zhēngfá) та 戰 (zhàn). Встановлено, що цей домінуючий фрейм підтримується концептуальними метафорами (ВІЙНА – ЦЕ ПОКАРАННЯ; ДЕРЖАВА – ЦЕ ОРГАНІЗМ, А ВІЙНА – ЦЕ ЛІКУВАННЯ), що переводили осмислення організованого насильства у морально-космічну площину. Ця концептуалізація виконувала ідеологічну функцію формування морального авторитету конфуціанської школи. Таким чином, когнітивний інструментарій довів свою ефективність у розкритті глибинних ментальних структур, що лежать в основі філософських доктрин, демонструючи конструктивну природу мови у соціально-політичній реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Nikonova V. H. Metaphorical realization of the concept of war in English media texts. *Scientific Collection «InterConf»*. 2024. No 5. DOI: 10.32782/2710-4656/2024.5.1/27.
2. Коломієць Н. В. Вербалізація концепту «війна» у китаємовному політичному дискурсі. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. Vol. VII (63), iss. 212. С. 19–23. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/04/Verbalization-of-the-concept-war-in-Chinese-language-political-discourse-N.-V.-Kolomiets.pdf>.

3. Костанда І. О. Когнітивна матриця війни в китайських військових канонах: трансформація від фіксації правила до інсценуації дії. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Т. 1, вип. 41. С. 156–170. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.26.
4. Ізотова Н. П., Ситенька О. В. Сенсуалізація українського воєнного дискурсу у вимірах транс-модальності. *Український воєнний дискурс: полілог жанрів і стилів* : колект. монографія / за ред. Н. П. Ізотової, С. І. Потапенка. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2024. С. 9.
5. Uberman A. The cognitive frame of WAR: Contemporary expansions. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. Trnava : University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 2024. Vol. IX, iss. 1. P. 104–120. ISSN 2453-8035. DOI: 10.34135/lartis.24.9.1.06.
6. Lakoff G. Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf. Berkeley : UC Berkeley, Department of Linguistics, 1992. DOI: 10.1515/COGSEM.2009.4.2.5.
7. 骆毅. 孔子战争观的伦理色彩. 北京, 2008.
8. Harbsmeier C. The Authenticity and Nature of the Analects of Confucius. *Journal of Chinese Studies*. 2019. No 68. P. 171–233. URL: <https://www.cuhk.edu.hk/ics/journal/articles/v68p171.pdf>.
9. Makeham J. Transmitters and Creators: Chinese Commentators and Commentaries on the Analects. 1st ed. Cambridge, MA : Harvard University Asia Center, 2003. Vol. 228. DOI: 10.2307/j.ctt1tg5j9s.
10. Cognitive linguistics: Basic readings / ed. D. Geeraerts. Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. DOI: 10.1515/9783110199901.
11. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. DOI: 10.7208/chicago/9780226470993.001.0001.
12. Fillmore C. J., Baker C. A. A Frames Approach to Semantic Analysis. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* / ed. B. Heine, H. Narrog. Oxford : Oxford University Press, 2009. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199544004.013.0013.
13. Schwartz B. I. The World of Thought in Ancient China. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1985. DOI: 10.4159/9780674043312.
14. Gittings J. The Conflict Between War and Peace in Early Chinese Thought. *Asia-Pacific Journal*. 2012. Vol. 10, No 12. P. e6. DOI: 10.1017/S1557466012032366.
15. 孔子. 論語. *Chinese Text Project*. URL: <https://ctext.org/analects/zhs>.
16. Multi-function Chinese Character Database. Chinese University of Hong Kong. URL: <https://humanum.arts.cuhk.edu.hk/Lexis/lexi-mf/>.

Дата надходження статті: 19.11.2025

Дата прийняття статті: 18.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.161.2'373.45:821.161.2-311.8

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-41>

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ТЕКСТОТВІРНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ТРЕВЕЛОГАХ МАКСА КІДРУКА

BORROWINGS AS A TEXT-FORMING TOOL IN MAX KIDRUK'S TRAVELOGUES

Слесарєв Д. В.,

orcid.org/0009-0005-2509-4036

аспірант кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

У статті розглянуто функції іншомовних запозичень у жанрі тревелогу на матеріалі творів М. Кідрука («Мексиканські хроніки», «Подорож на Пуп Землі», «На Зеландію!», «Любов і піраньї»). Актуальність дослідження зумовлена посиленням міжмовних контактів та активним проникненням іншомовних елементів у сучасний український художній дискурс, зокрема у тексти, що репрезентують досвід подорожей і міжкультурної комунікації. У фокусі уваги перебувають запозичення різного походження (англійські, іспанські, португальські, тощо), які в текстах письменника позначають культурно специфічні реалії, формують образи інших країн і народів, допомагають авторові відтворити «ефект присутності» та залучити читача до простору подорожі. Матеріалом слугують іншомовні лексеми, дібрані методом суцільної вибірки з названих творів, які аналізуються з урахуванням їхньої семантики, походження, частотності вживання та контекстуального оточення. Методологічну основу становлять описовий, лексико-стилістичний, контекстуальний та елементи кількісного аналізу, що дає змогу поєднати якісний інтерпретаційний підхід із зіставленням типів і функцій запозичень у різних текстах одного автора. Установлено, що іншомовні одиниці у тревелогах М. Кідрука виконують інформативну, емоційно-експресивну, стилістичну та текстотвірну функції, беручи участь у структуруванні сюжету, організації описів, створенні образу оповідача-мандрівника й відтворенні динаміки міжкультурного діалогу. Показано, що запозичення не лише позначають нові для українського читача реалії (страви, напої, види діяльності, географічні об'єкти, елементи побуту), а й стають засобом маркування емоційних «пиків» оповіді, увиразнення контрастів між «своїм» і «чужим», введення до тексту гри з мовною формою. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів у курсах сучасної української мови, стилістики, лінгвокультурології та аналізу художнього тексту, а також у подальших студіях, присвячених функціонуванню запозичень у прозі інших українських авторів-тревелогістів та формуванню індивідуального авторського стилю.

Ключові слова: запозичення, тревелог, текстотвірна функція, міжкультурний діалог, структура тексту.

The article examines the functions of foreign-language borrowings in the travelogue genre on the material of M. Kidruk's works (*Mexican Chronicles*, *Journey to the Navel of the Earth*, *To Zealand!*, *Love and Piranhas*). The relevance of the study is determined by the intensification of language contacts and the active penetration of foreign elements into contemporary Ukrainian fictional discourse, in particular into texts that represent the experience of travel and intercultural communication. The focus is on borrowings of different origin (English, Spanish, Portuguese etc.) which, in the writer's texts, designate culturally specific realia, shape images of other countries and peoples, help the author reproduce the "effect of presence" and involve the reader in the space of travel. The material consists of foreign lexical items selected by the method of continuous sampling from the above-mentioned works and analysed with regard to their semantics, origin, frequency of use and contextual environment. The methodological basis of the research is formed by descriptive, lexico-stylistic and contextual analysis as well as elements of quantitative analysis, which makes it possible to combine a qualitative interpretative approach with the comparison of types and functions of borrowings in different texts of the same author. It has been established that foreign units in M. Kidruk's travelogues perform informational, emotional-expressive, stylistic and text-forming functions, taking part in structuring the plot, organising descriptions, creating the image of the traveller-narrator and reproducing the dynamics of intercultural dialogue. The study shows that borrowings not only denote realia that are

new to the Ukrainian reader (food, drinks, kinds of activity, geographical objects, elements of everyday life), but also become a means of marking emotional “peaks” of the narrative, highlighting contrasts between “one’s own” and “the other”, and introducing play with linguistic form into the text. The practical significance of the research lies in the possibility of using its results in courses on contemporary Ukrainian language, stylistics, linguoculturology and literary text analysis, as well as in further studies devoted to the functioning of borrowings in the prose of other Ukrainian travelogue writers and to the formation of individual authorial style.

Key words: borrowings, travelogue, text-forming function, intercultural dialogue, text structure.

Постановка проблеми. Сучасний глобалізований світ сприяє активній міжмовній взаємодії, унаслідок чого запозичення стають невіддільною частиною багатьох мов, зокрема й української. Ці процеси знаходять своє яскраве відображення в літературному дискурсі, особливо в жанрі тревелогу. Цей жанр, який синтезує художні, документальні та публіцистичні елементи, передає подорожні враження автора, міжкультурний досвід і реалії інших країн через особливості мови, де запозичення відіграють ключову роль.

Наукове значення заявленої проблеми полягає в розширенні знань про роль запозичень у сучасній українській літературній мові, зокрема в жанрі тревелогу, де вони виконують не лише комунікативну, а й текстотвірну функцію. Дослідження дає змогу уточнити внесок запозичень у формування мовної структури творів та осмислення міжкультурного діалогу. У 80–90-х рр. ХХ ст. англіцизми й американізми, згідно з результатами дослідження О. Стишова, становили приблизно 75–80 % від усіх нових запозичень в українській мові загалом [1, с. 71].

Практична значущість дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані у навчальному процесі для аналізу сучасних текстів, підготовки освітніх матеріалів і словників. Крім того, робота сприятиме популяризації жанру тревелогу серед читачів. У глобальному контексті це дослідження також сприяє інтеграції української мови у світовий літературний простір, адже запозичення стають засобом адаптації текстів до полілінгвальної аудиторії, зберігаючи при цьому їхню національно-мовну ідентичність [2, с. 47].

Сучасний розвиток української мови в умовах глобалізації знаходить своє відображення у тревелогах Макса Кідрука, де іншомовна лексика виступає не лише елементом стилістичного забарвлення, а й невід’ємною складовою побудови тексту. У цих творах запозичення створюють відчуття справжнього мовного середовища країн, що долаються в подорожі, й водночас забезпечують цілісність наративу, відкриваючи нові можливості для передачі культурних реалій. Саме через органічне поєднання української та світової лексики автор формує динамічний міжмовний простір, у якому сучасна літературна мова стає засобом глибшого занурення читача в міжкультурний досвід. Тревелогі, такі як «Мексиканські хроніки», «Подорож на Пуп Землі», «На Зеландію!», «Любов і піраньї», вирізняються багатством іншомовної лексики, яка виконує не лише стилістичну, а й текстотвірну функцію.

Попри велику популярність творів Макса Кідрука, функції запозичень у його тревелогах залишаються малодослідженими. У науковому дискурсі не приділялося достатньої уваги аналізу того, як запозичення впливають на текстову структуру, стилістику та сприйняття творів читачем. Це ставить завдання осмислення їхнього текстотвірного потенціалу та ролі в сучасному українському літературному дискурсі. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю глибшого розуміння функцій іншомовних запозичень як елемента жанру тревелогу та їхньої ролі у створенні тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження спирається на фундаментальні праці українських і зарубіжних мовознавців, присвячені проблемам іншомовних запозичень, мовних контактів та комунікативно-прагматичних процесів у сучасній мові [1; 2; 3; 4]. У цих працях описано джерела й типологію запозичень, механізми їхньої адаптації, а також окреслено загальні тенденції розвитку лексичної системи української мови в умовах глобалізації.

Серед українських учених ключове значення мають напрацювання Л. М. Архипенко [3], що досліджувала етапи адаптації англіцизмів і причини їх активізації наприкінці ХХ – на

початку ХХІ ст.; О. А. Стишова [1], який аналізував лексико-семантичні процеси в сучасній українській мові на матеріалі ЗМІ та визначив прагматичну роль нових запозичень. Важливими для розуміння культурно-мовного контексту є також праці Л. В. Струганець [4], у яких описано динаміку лексичних норм і лексичних процесів.

Водночас, попри значний доробок у сфері вивчення запозичень, порівняно мало уваги приділено їхньому функціонуванню в конкретних жанрових різновидах художнього дискурсу, зокрема в тревелогах. Спеціальних праць, у яких би системно розглядався текстотвірний потенціал запозичень у тревелогах сучасних українських авторів, зокрема М. Кідрука, наразі обмаль. Це й зумовлює актуальність звернення до його прозових творів як до емпіричної бази для аналізу інформативної, емоційної, стилістичної та текстотвірної функцій іншомовних одиниць.

Мета статті полягає у виявленні та аналізі функцій запозичень у тревелогах Макса Кідрука, визначенні їхнього впливу на текстову організацію та міжкультурний діалог.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріалом для дослідження стали тревелоги Макса Кідрука «Мексиканські хроніки», «Подорож на Пуп Землі», «На Зеландію!» та «Любов і піраньї». Ці твори обрано не випадково, адже саме вони відображають багатогранність використання іншомовної лексики як текстотвірного інструменту. Кожен із них демонструє унікальний підхід автора до інтеграції запозичень у текст, що дозволяє детально проаналізувати їхню типологію, функції та вплив на загальну стилістику творів.

Для аналізу було відібрано іншомовні лексичні одиниці, які виконують різні функції: інформативну, стилістичну, емоційну та текстотвірну. У роботі використовуємо термін англіцизми в розумінні, поданому в сучасних лінгвістичних словниках як «слова, запозичені українською мовою з англійської мови» [5]. Щодо лексем з інших мов (португальської та іспанської) послуговуємося описовими позначеннями на кшталт «лексеми португальського», «лексеми іспанського походження».

Значення іншомовних лексем (backpacking, sightseeing, hacienda, taco, siesta, fiesta, piranha, favela, caipirinha, samba, feijoada, cachaça тощо) подаємо за сучасними перекладними словниками: іспансько-українським та українсько-іспанським словником під ред. В. Бусела [6], словником португальсько-українським і українсько-португальським під ред. В. Бусела [7] та англійсько-українськими словниками [8].

Запозичення у творах Кідрука виконують інформативну функцію, передаючи культурні реалії, які неможливо повністю відобразити українськими відповідниками. Наприклад, слова hacienda (маєток), taco (традиційна мексиканська страва), siesta (перерва на відпочинок) створюють атмосферу повсякденного життя в Мексиці, надаючи тексту автентичності. У реченні: «Після тривалої прогулянки ми зупинилися в маленькій hacienda, де нас пригощали найкращими tacos і змушували насолоджуватися неквапливою siesta» [9, с. 56] ці запозичення не лише передають культурні реалії, але й формують специфічний ритм оповіді, що відповідає мексиканському стилю життя.

У «Подорожі на Пуп Землі» спостерігається часте використання англіцизмів, пов'язаних із подорожами, таких як backpacking (пішохідний туризм із рюкзаком), hiking (похід у гори), hostel (недорогий готель), guide (гід). Ці слова вплітаються в текст як невіддільна частина мовлення людей, які подорожують, створюючи ефект автентичності наративу та безпосередності розповіді. Наприклад, фраза: «Ми вирушили у наш черговий backpacking через джунглі, озброївшись лише картами, порадами нашого guide і мріями про нові відкриття», відображає сучасну глобалізовану культуру туризму, де подорожі стають не просто переміщенням із місця на місце, а способом життя та дослідження світу. Інші приклади англіцизмів включають camping (кемпінг), trekking (трекінг), sightseeing (огляд визначних місць), а також adventure (пригода), trail (стежка) та wilderness (дикі місця), які вносять у текст атмосферу справжньої пригоди та відкриття нових горизонтів [10, с. 129].

Показовим є використання португальських лексем у творі «Любов і піранї», зокрема таких, як *favela* (бідні квартали), *caipirinha* (традиційний коктейль), *samba* (національний танець). У реченні: «Ми сиділи на терасі маленької кав'ярні у *favela*, попиваючи *caipirinha* і слухаючи звуки *samba*, що линув десь із глибин нічної Бразилії» запозичення створюють у читача відчуття повного занурення в культурну атмосферу Бразилії, передаючи унікальний колорит місця [11, с. 95].

Інформативна функція реалізується передусім через номінацію культурно специфічних реалій, які не мають точних однословних відповідників в українській мові. У «Мексиканських хроніках» такою є низка іспаномовних лексем *hacienda*, *taco*, *siesta*, *fiesta*. За перекладним іспансько-українським словником *hacienda* позначає великий сільськогосподарський маєток; *taco* – традиційну страву мексиканської кухні з коржиком і начинкою; *siesta* – денний відпочинок після обіду; *fiesta* – свято, урочистість. Іншомовні одиниці інтегруються в український мовний простір, виконуючи інформативну функцію. Така лексика слугує маркером іншомовного культурного контексту, водночас зберігаючи цілісність українського синтаксичного ладу. Інші приклади: *mariachi* (маріачі) – традиційний мексиканський музичний ансамбль: «Ми насолоджувалися музикою *mariachi* під зоряним небом Мексики»; *rañuelo* (пан'йоло) – хустка або шарф, що часто використовується в традиційному мексиканському вбранні: «Жінки в селі носили красиві *rañuelos*, які додавали колориту їхньому одягу» [9, с. 59].

Прикладом інформативної функції також можуть слугувати мовні одиниці, які активно побутують у творі «На Зеландію!», де автор звертається до маорійської культури, використовуючи слова *haka* (традиційний танець маорі) та *kiwi* (символічне позначення жителя Нової Зеландії або птаха). У реченні: «Після вечери всі гості зібралися, щоб подивитися на *haka*, яку виконували місцеві *kiwi*, демонструючи їхню гордість за власну культуру» актуалізовані слова збагачують текст важливими культурними елементами, які неможливо передати без залучення запозичень [12, с. 59].

Аналогічну функцію виконують лексеми португальського походження в тревелозі «Любов і піранї»: *favela*, *caipirinha*, *samba*, *feijoada*, *saroeira*. У перекладному португальсько-українському словнику *favela* трактується як бідний, часто стихійно забудований міський район; *caipirinha* – традиційний бразильський алкогольний коктейль; *samba* – національний танець і пов'язаний із ним музичний стиль; *feijoada* – національна страва з квасолі та м'яса; *saroeira* – бразильське бойове мистецтво з елементами танцю. У тексті ці лексеми зберігають оригінальну форму, поєднуючи точність номінації з відтворенням культурного колориту [11, с. 112].

Емоційна функція запозичень полягає у створенні атмосфери занурення в подорож, що викликає в читача відчуття екзотичності й захоплення. Наприклад, слово *fiesta* часто використовується для передачі яскравості та емоційного піднесення: «У маленькому містечку під час *fiesta* все життя зупиняється, і навіть найсерйозніші мешканці стають частиною цього барвистого хаосу». У сценах, де герой смакує *gelato* на узбережжі або спостерігає за виступом *saroeira*, іншомовні одиниці також працюють на емоційний ефект: *gelato* позначає не просто «морозиво», а певний тип гастрономічного задоволення, пов'язаного з туристичним досвідом; *saroeira* відтінює динаміку руху, тілесність, видовищність. У подібних фрагментах запозичення сигналізують про особливі емоційні «піки» наративу, допомагаючи читачеві співпереживати оповідачеві й персонажам.

Стилістична функція запозичень полягає у формуванні індивідуального стилю автора та автентичності подорожнього дискурсу. У творах Кідрука регулярно фіксуємо англіцизми, пов'язані з сучасною туристичною практикою: *backpacking*, *hiking*, *sightseeing*, *camping*, *hostel*, *guide* тощо. За англійсько-українськими словниками ці одиниці належать до загальноновживаної лексики міжнародного туристичного дискурсу, тому їх поява в українському тексті сприймається природно. Поєднання англіцизмів із назвами страв, напоїв, локацій, культурних практик

іншомовного походження створює в тексті особливий ритм і тональність: мовлення оповідача наближається до реального мовлення сучасного мандрівника, який постійно перебуває в багатомовному середовищі.

Текстотвірна функція запозичень виявляється в організації зв'язності й структурної цілісності твору. У «Любові і піраньях» повторювана поява лексем *piranha*, *feijoada*, *caipirinha*, *saroeira*, *favela* формує низку тематичних ліній, навколо яких групуються окремі епізоди. *Piranha* співвідноситься з образом річки, небезпеки й дикої природи; *feijoada* – з гастрономічним досвідом; *caipirinha* – із неформальним спілкуванням і нічним життям; *saroeira* – із тілесністю та видовищністю; *favela* – із соціальною неоднорідністю бразильського суспільства.

Результати дослідження підтверджують, що іншомовні запозичення у тревелогах Макса Кідрука є багатофункційними текстотвірними інструментами. Вони виконують важливу роль у передаванні інформації, створенні емоційного впливу, формуванні стилю та побудові структури тексту. Завдяки їм твори автора стають не лише літературними описами подорожей, але й платформою для міжкультурного діалогу, збагачуючи українську культуру і літературу зокрема на засадах відкритості до світової аудиторії.

Висновки. Іншомовні запозичення у тревелогах Макса Кідрука є багатофункційним лінгвістичним інструментом, який впливає на мовну структуру текстів. Вони виконують кілька ключових функцій: інформативну, емоційну, стилістичну та текстотвірну, кожна з яких сприяє збагаченню лексичного складу української мови, формуванню нових семантичних полів і адаптації іншомовних елементів до мовних норм.

Інформативна функція запозичень виявляється у введенні до української мови нових лексичних одиниць, які передають культурні реалії, що не мають прямих відповідників, розширюють лексичний запас, виступаючи лінгвокультурними маркерами. Це сприяє міжмовній взаємодії та формуванню нових семантичних полів, відкриваючи специфіку інших культур через мовні засоби.

Емоційна функція запозичень сприяє створенню емоційно насиченого мовного середовища. Слова на кшталт *fiesta*, *samba*, *gelato* додають тексту емоційного забарвлення, викликаючи асоціації з відповідними культурами, що збагачує емоційний лексикон носіїв української мови та підсилює виражальні можливості самої мови.

Стилістична функція запозичень відіграє важливу роль у формуванні унікального мовного стилю творів. Англіцизми, португальські й іспанські лексеми органічно вплітаються в мовну тканину тексту, створюючи ритм і стилістику, характерні для жанру тревелогу. Це сприяє адаптації української мови до глобальних мовних тенденцій, зберігаючи при цьому її національну ідентичність.

Текстотвірна функція запозичень виявляється в їхньому впливі на структуру та зв'язність тексту. Запозичення формують ключові тематичні лінії, навколо яких розгортається наратив, сприяючи створенню нових семантичних полів. Іншомовні лексеми сприяють семантичній адаптації запозичень і лексичному розширенню української мови, адже нові слова, їх значення і поняття, репрезентовані ними, входять до українського мовного контексту, а також прогнозують подальшу фонетичну й морфологічну інтеграцію, забезпечуючи їхню відповідність нормам української мови [2, с. 48]. Автор дбає про адаптацію запозичень для українського читача, пояснюючи значення складніших понять та органічно інтегруючи їх у текст.

Таким чином, іншомовні запозичення у тревелогах Макса Кідрука детермінують інтеграцію української мови в глобальний мовний простір, зберігаючи при цьому її національну ідентичність. Перспективи подальших досліджень убачаємо в кількісному корпусному аналізі запозичень у мовотворчості різних українських тревелогістів, у міждисциплінарних підходах, що поєднують лінгвістичний аналіз із культурологічними та психологічними методами, а також у вивченні трансформації функцій запозичень у перекладах та інтертекстуальних практиках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стишов О. А. Нові іншомовні слова в українськомовних ЗМІ початку ХХІ ст. *Studia philologica*. 2017. Вип. 9. С. 66–75.
2. Бабенко О. В., Ільїн С. В. Процеси асиміляції англійських запозичень у сучасній українській мові. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*. 2016. № 248. С. 46–52.
3. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2005. 20 с.
4. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття : монографія. Тернопіль : Астон, 2002. 352 с.
5. Баркасі В. В., Каленюк С. О., Коваленко О. В. Словник лінгвістичних термінів для студентів філологічних факультетів / за ред. С. О. Каленюк. Миколаїв, 2017. 192 с.
6. Іспансько-український словник. Українсько-іспанський словник : 230 000 + 210 000 : два в одному томі : 440 000 одиниць перекладу / під заг. ред. В. Т. Бусела. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2013. 1136 с.
7. Дмитрієв О. В., Степенко Г. В. Словник португальсько-український, українсько-португальський / за ред. В. Т. Бусела. Київ : Перун, 2002. 616 с.
8. Англійсько-українські словники / упоряд. А. Рисін, В. Старко та ін. 2011–2025. Режим доступу: <https://e2u.org.ua>
9. Кідрук М. Мексиканські хроніки. Київ : Видавництво Старого Лева, 2017. 320 с.
10. Кідрук М. Подорож на Пуп Землі. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 280 с.
11. Кідрук М. Любов і піраньї. Київ : Видавництво Старого Лева, 2019. 256 с.
12. Кідрук М. На Зеландію! Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 300 с.

Дата надходження статті: 01.12.2025

Дата прийняття статті: 26.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-42>

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ ЕМПІРИЧНОЇ ТА ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ТЕКСТАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ

PRECEDENT PHENOMENA OF EMPIRICAL AND VIRTUAL REALITY IN TEXTS OF FANTASY GENRE

Слободянюк К. М.,

orcid.org/0009-0003-9951-5222

аспірант кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

Дослідження прецедентних феноменів є актуальним питанням сучасного мовознавства. Науковці розробили різні класифікації прецедентних феноменів, до яких належить поділ за належністю до віртуальної та емпіричної реальності. Проте ця класифікація лише згадана в декількох наукових працях, тому потребує більш детального вивчення, зокрема через її значущість для дослідження текстів жанру фентезі. Метою статті є з'ясування суті поняття «віртуальна реальність» та поділ джерел прецедентних феноменів у текстах цього жанру за належністю до віртуальної й емпіричної дійсності. Перші дослідження віртуальності датовані ще Античністю, хоча сам термін у сучасному його вигляді не фігурує у працях давньогрецьких і давньоримських філософів, які ототожнювали віртуальне з потенційно можливим. Філософи-постмодерністи також досліджували віртуальну реальність та визначали її як таку, що складається із симулякрів – копій, референт яких ніколи не існував в емпіричній реальності. Симулякр науковці вважають реальним лише у віртуальному плані. Ознаками віртуальної реальності є породжуваність, актуальність, інтерактивність, автономність та імітація емпіричної дійсності. Деякі дослідники трактують мистецтво як віртуальну реальність, оскільки воно породжене дійсністю, проте не копіює її та не має однозначного прототипу, а твори мистецтва створюють ілюзію реальності. Окрім прецедентних феноменів, що джерелом яких є мистецтво, до віртуальної реальності належать такі джерела як міфологія, фольклор і релігія. Важливо зазначити, що прецедентні тексти належать до емпіричної реальності, а їхній зміст – до віртуальної. З емпіричної дійсності походять прецедентні феномени з різних галузей науки й суспільної сфери, зокрема сучасні та історичні культурні, політичні та суспільні події, явища, діячі, організації тощо.

Ключові слова: прецедентний феномен, фентезі, віртуальна реальність, емпірична реальність.

The study of precedent phenomena is a relevant issue in contemporary linguistics. Scientists have developed various classifications of precedent phenomena, including a categorization based on whether they belong to virtual or empirical reality. However, this classification is only mentioned in a few scientific works, so it needs to be studied in more detail, particularly because of its significance for the study of fantasy genre texts. The purpose of this article is to clarify the essence of the concept of «virtual reality» and to divide the sources of precedent phenomena in fantasy texts according to their belonging to virtual or empirical reality. The earliest studies of virtuality date back to Antiquity, although the term itself in its modern form does not appear in the works of ancient Greek and Roman philosophers, who associated the virtual with the potentially possible. Postmodernist philosophers also studied virtual reality and defined it as consisting of simulacra – copies whose referents never existed in empirical reality. Scientists consider simulacra to be real only in a virtual sense. The characteristics of virtual reality are generativity, relevance, interactivity, autonomy, and imitation of empirical reality. Some researchers interpret art as virtual reality because it is generated by reality but does not copy it and does not have a clear prototype, and works of art create the illusion of reality. In addition to precedent phenomena originating in art, virtual reality includes sources such as mythology, folklore, and religion. It is important to note that precedent texts belong to empirical reality, while their content belongs to virtual reality. Precedent phenomena from various fields of science and the social sphere (contemporary and historical cultural, political, and social events, phenomena, figures, organizations, etc.) originate from empirical reality.

Key words: precedent phenomenon, fantasy, virtual reality, empirical reality.

Постановка проблеми. Вивчення прецедентних феноменів належить до актуальних питань вітчизняного мовознавства, про що свідчать численні дослідження, присвячені цьому явищу. Класифікація прецедентних феноменів за належністю до світу реального – ірреального є важливою для дослідження текстів жанру фентезі, проте вона лише побіжно згадана в декількох наукових працях та потребує більш детального розгляду, що зумовлює актуальність розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню прецедентних феноменів присвячені праці таких науковців як А. Берестова, І. Богданова, Л. Меркотан, А. Петренко, М. Рослицька, Т. Соловійова та ін. А. Петренко запропонувала розрізнення понять «прецедентний феномен» і «прецедентна мовна одиниця» [1]. І. Богданова також розрізняє прецедентні феномени і прецедентні одиниці, які згідно з дослідницею є вербальним вираженням феноменів у тексті [2]. Л. Меркотан вивчала прецедентні тексти з погляду інтертекстуальності [3]. Праці М. Рослицької й Т. Соловійової присвячені аналізові прецедентних феноменів у політичному дискурсі [4; 5]. А. Берестова досліджувала функціонування прецедентних феноменів у художніх текстах [6].

Вивченню віртуальної реальності у філософії присвячені наукові праці таких науковців як С. Веремейчик, Ю. Огороднійчук, І. Сальник, У. Севастьянів, Л. Усанова, К. Шиман, О. Штепа та ін. І. Сальник та К. Шиман досліджують історію розвитку досліджень віртуальної реальності [7; 8]. С. Веремейчик розглядає віртуальну реальність з погляду теорії симулякрів [9]. Ю. Огороднійчук, Л. Усанова, й О. Штепа детально зупиняються на впливові віртуальної реальності на сучасне суспільство зокрема через розвиток комп'ютерної віртуальної реальності [10; 11; 12]. Основи теорії симулякрів та сучасних досліджень віртуальної реальності заклали постмодерністи Ж. Бордріяр, Ж. Дельоз і П. Клоссовські [13; 14; 15].

Мета дослідження полягає в поглибленні теоретичних відомостей про прецедентні феномени віртуальної та емпіричної реальності та з'ясуванні особливостей їхнього функціонування в текстах жанру фентезі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники визначають прецедентні феномени як концепти, що існують у свідомості мовця та часто відтворюються в мовленні. Вони є широко відомими для лінгвокультурної спільноти й відіграють роль носія культурно й інтелектуально значущої для цієї спільноти інформації [1, с. 54; 2, с. 56–58; 5, с. 51; 6, с. 4].

Науковці розробили різні класифікації прецедентних феноменів, до яких належать поділ за вербальністю, за універсальністю, за джерелами походження, належністю до світу реального / ірреального тощо [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Остання класифікація згадана в дослідженнях І. Богданової й А. Петренко [1; 2, с. 95], проте дослідниці не надають достатніх теоретичних відомостей про неї. І. Богданова обмежується згадкою опозиції «реальний – віртуальний» як можливих джерел прецедентних ситуацій [2, с. 95]. А. Петренко використовує термін «віртуальна реальність» на позначення художнього світу літературних творів [1, с. 5, 66, 71]. Тому важливо більш детально розглянути це поняття та конкретизувати теоретичний матеріал для досліджень прецедентних феноменів у жанрі фентезі.

«Віртуальна реальність» – це термін, що вживається у декількох науках. Звичне сучасній людині та поширене розуміння цього поняття належить до галузі комп'ютерних технологій [9, с. 85] та означає реальність чи простір, «штучно симульований за допомогою новітніх інформаційних технологій» [16], проте воно є частиною ширшого поняття, що є об'єктом досліджень у філософії.

Філософське осмислення віртуальної реальності та віртуальності датується ще Античністю, хоча сам термін не фігурує у працях античних філософів [9, с. 3; 17, с. 641; 8, с. 65–68]. Аристотель стверджує, що будь-яка річ виникає не з нічого, а з можливості (потенції) [8, с. 67]. Розуміння віртуального як можливого знаходимо також у філософів Середньовіччя [8, с. 68–69]. У дослідженнях Нового часу поняття віртуального не узгоджується з науковими поглядами доби, тому воно надовго зникає з кола досліджуваних питань філософії [7].

Термін «віртуальна реальність» знову з'являється у філософських працях у XX столітті [7; 8, с. 76]. Особливу увагу на це поняття та його сутність звертають постмодерністи, які розробили теорію симулякрів [9, с. 3]. Симуляція за Ж. Бодріаром – це «породження моделей реального без першопричини та без реальності: гіперреального» [13, с. 5–6]. За П. Клоссовські симулякром є «точна копія, оригінал якої ніколи не існував» (цит. за Н. Зінченко [18, с. 125]). С. Веремейчик доходить висновку, що симулякр «реальний, як реальний будь-який об'єкт, що є референтом, тільки реальний він у віртуальному плані» [9, с. 4], а щодо віртуальної реальності емпірична дійсність виконує функцію породження [9, с. 4]. Дослідник визначає віртуальну реальність як «організований простір симулякрів – особливих об'єктів, «відчужених знаків», що (на відміну від знаків-копій) окреслюють не подібність, а різність із референтною реальністю. І на протизагугу актуальній дійсності, що виражає цілісність, стабільність та завершеність, віртуальна реальність є джерелом відмінності й різноманіття» [9, с. 4–5].

Ознаками віртуальної реальності є [11, с. 125; 19, с. 123–124]:

- 1) породжуваність (віртуальну реальність створює інша, зовнішня відносно віртуальної реальності);
- 2) актуальність (існування в реальному часі під час взаємодії з реципієнтом);
- 3) інтерактивність (взаємодія з іншими реальностями або реципієнтом);
- 4) автономність (власні характеристики простору й часу, а також закономірності та логіка подій);
- 5) імітація емпіричної реальності.

На підставі засад теорії симулякрів, вважаємо слушними твердження дослідників, які трактують мистецтво як віртуальну реальність [11, с. 121–122; 12, с. 135; 17, с. 642]. Поява віртуальної реальності збігається з появою перших мистецьких творів [17, с. 642], оскільки навіть наскельні малюнки можна вважати спробою показати глядачеві образи тих сцен, які насправді не відбувалися перед очима реципієнта [11, с. 119] і тому є віртуальними. Розвиток технологій дав змогу розширити можливості передачі таких образів у різних видах мистецтва (література, живопис, театр, кіно й анімація, відеоігри тощо), залучаючи дедалі більше різноманітних засобів та наближаючи віртуальні об'єкти до реальних. Однією з найбільш розвинених наразі вважають технологію комп'ютерної віртуальної реальності [10; 12].

Ілюзія справжності того, що відбувається у творі, є основною характеристикою мистецтва [11, с. 121] та віртуальності, що слугує доказом на користь його розуміння як віртуальної реальності. Емпірична реальність породжує мистецтво, проте художні образи не є копіями реальних прототипів. Наприклад, фентезійні твори описують події, явища, осіб і предмети, які не можуть мати прототипу в емпіричній дійсності (наприклад, через її фізичні, хімічні чи біологічні особливості), та є за своєю суттю симулякрами. Навіть за наявності прототипу (наприклад, відомі історичні особи чи події в історичних романах) художні образи залишаються віртуальними, тому що вони є результатом мистецької інтерпретації автора твору й містять ті характеристики, яких не мав прототип.

Важливо зауважити, що твори мистецтва, наприклад, «Божественна комедія» Данте, та їхній текст як джерело прецедентних виразів належать до емпіричної реальності, проте власне сам зміст (наприклад, *зображення Пекла, Раю, образ Вергілія* тощо) є частиною віртуальної реальності.

Окрім мистецтва, представленого різними видами (кіно, анімація, театр, література, відеоігри, живопис, музика, архітектура тощо), до джерел прецедентних феноменів у текстах жанру фентезі належать також релігія, міфологія, фольклор, різні галузі наук, суспільна сфера. До останньої зараховують сучасні та історичні суспільні, культурні та політичні події, діячі, організації, суспільні рухи тощо [1; 2, с. 83; 3, с. 103–108; 4; 5, с. 63; 6, с. 8].

Прецедентні феномени, що походять з міфології та народної творчості теж вважаємо належними до віртуальної реальності, оскільки їхні образи і сюжети породжені творчою діяльністю

людини і часто не мають прототипу в емпіричній дійсності (такими є, наприклад, *русалки, дракони, гора Олімп* тощо).

До віртуальної реальності зараховуємо прецедентні феномени з релігій та вірувань, адже неможливо однозначно довести чи спростувати існування в емпіричній дійсності *бога чи богів, раю, пекла, нірвани* тощо. Безперечно, реальні релігійні діячі (наприклад, *Папа Римський Франциск*) є частиною емпіричної дійсності, хоча неоднозначним залишається питання приналежності таких прецедентних осіб як *Ісус Христос* чи *Сіддгартха Гаутама (Будда)* до реальних чи ірреальних феноменів. На наш погляд, доцільно провести окреме дослідження цього питання, яке виходить за межі мовознавства та потребує уваги в історичній, філософській, теологічній і культурологічній сфері.

Науки й суспільна сфера є джерелами реальних прецедентних феноменів, адже прецедентні особистості, вирази, імена, тексти та ситуації з цих джерел існували чи існують в емпіричній дійсності (сюди належать, наприклад, такі прецедентні феномени як *Чорнобильська АЕС, об'єднання Німеччини, Французька революція* та її гасло «*Свобода, рівність, братерство*», чинний президент Польщі *Кароль Навроцький* тощо).

Висновки. Прецедентні феномени можуть походити з віртуальної або емпіричної реальності. Під віртуальною реальністю філософи розуміють породжений емпіричною реальністю простір симулякрів – копій, оригінал яких ніколи не існував. Віртуальна реальність породжена іншою реальністю, існує лише в момент взаємодії з реципієнтом, має особливі характеристики простору і часу й імітує емпіричну дійсність. Прецедентні феномени, джерелом яких є мистецтво, міфологія, фольклор і релігія, належать до віртуальної реальності. Прецедентні феномени з різних галузей наук, суспільної сфери та історії належать до емпіричної реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Петренко А. С. Прецедентні феномени в заголовках сучасних засобів масової комунікації: джерела, структура, рецепція : дис. ... канд. філол. наук : 035 Філологія. Київ, 2021. 332 с.
2. Богданова І. В. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Донецький нац. ун-т. Вінниця, 2016. 191 с.
3. Меркотан Л. Й. Прецедентні тексти в системі інтертекстуальності : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2016. 260 с.
4. Рослицька М.В. Прецедентне ім'я в політичному дискурсі: формально-семантичні ознаки і соціо-прагматичний потенціал (на матеріалі промов президентів України, Польщі та Франції кін. ХХ-поч. ХХІ ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Львів, 2018. 357 с.
5. Соловійова Т. О. Типологія та прагматика прецедентних феноменів в українськомовному політичному дискурсі 2014–2019 рр : дис. ... канд. філол. наук. 035 Філологія. Кривий Ріг, 2022. 236 с.
6. Берестова А. А. Релігійна прецедентність у мові української прози кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2016. 24 с.
7. Сальник В. І. Віртуальність як складова сучасного середовища. Семінар Міждисциплінарного наукового центру прикладних досліджень Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. 20 квітня 2021 року. URL: <https://cusu.edu.ua/en/iscar-announcements-activities/15689-rozshirenij-oglyad-zmistu-naukovogo-doslidzhennya-profesorki-i-v-salnik-virtualnist-yak-skladova-suchasnogo-seredovishcha> (дата звернення: 12.11.2025).
8. Шиман К. А. Еволюція поняття «віртуальна реальність» у філософії. Мультиверсум. *Філософський альманах*. 2020. Вип. 2(172). Том 1. С. 64–85. DOI 10.35423/2078-8142.2020.2.1.04
9. Веремейчик С. В. Віртуальна реальність у контексті постмодерністського філософування. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 31. С. 3–6. DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i31.991>
10. Огороднійчук Ю. Віртуальна реальність як феномен та її вплив на буття людини. *Humanities Studies*. 2024. Вип. 20 (97). С. 83–92. DOI <https://doi.org/10.32782/hst-2024-20-97-10>
11. Усанова Л. Віртуальність як риса сучасності. *Соціальна філософія та філософія історії. Філософські обрії*. 2011. № 25. С. 116–126.
12. Штепа О. О. Віртуальна реальність: соціально-філософський аналіз. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. С. 135–139. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.22>

13. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з фр. В. Ховхун. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
14. Deleuze G. Logique du sens. Paris, Éditions de Minuit. 1969. 392 p.
15. Klossowski P. A propos du simulacre dans la communication de Georges Bataille. *Critique*. №195-196, 1963. Pp. 742–750.
16. Доброносова Ю. Д. Віртуальна реальність (філософія). Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Віртуальна реальність \(філософія\)](https://vue.gov.ua/Віртуальна_реальність_(філософія)) (дата звернення: 13.11.2025).
17. Севаст'янів У. П. Феномен віртуальної реальності у філософсько-релігійнознавчому дискурсі. *Молодий вчений*. 2018. №10 (62). С. 641–644.
18. Зінченко Н. О. Симулякр: походження та значення поняття. *Гілея : зб. наук. праць*. 2013. Вип. 73, № 6. С. 124–130.
19. Волинець В. О. Віртуальна реальність у соціокультурному просторі сучасності. *Культура України*. 2016. Вип. 52. С. 120–128.

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 25.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'373.611=111=112.2=161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-43>

КОМПАРАТИВНИЙ КОНТРАСТ ФОРМ, ФУНКЦІЙ ТА РОЛІ ФЕМІНІТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

COMPARATIVE CONTRAST OF FORMS, FUNCTIONS AND ROLES OF FEMININE NOUNS IN THE UKRAINIAN, GERMAN AND ENGLISH LANGUAGES

Степанов В. В.,

orcid.org/0000-0002-8169-7908

доктор філософії з філології,

старший викладач кафедри германської філології

Сумського державного університету

Забашта Д. В.,

orcid.org/0009-0008-8649-4369

студентка 4-го курсу кафедри германської філології

Сумського державного університету

Стаття розглядає фемінітиви як явище, що є специфічним у сучасній лінгвістиці. Актуальність студії пояснюється особливим місцем мови у формуванні національної ідентичності, особливо в кризовий період, коли держава відстоює свою незалежність. З іншого боку, релевантність дослідження спирається на демократичні цінності, де гендерна рівність виступає пріоритетом, що закріплюється в мові як засобі мислення і функціонування соціуму.

Проведення дослідження є доцільним, оскільки тематика гендерної рівності та маскулінітивно-фемінітивного балансу викликає глибокий інтерес серед лінгвістів у Scopus-публікаціях за період 2020–2025 років. Прикметним є те, що вчені цікавляться гендерними питаннями у аспектах національної ідентичності як в одній мовній групі, так і в суміжних. Висока популярність теми фемінітивів у європейському осередку, з одного боку, та зміцнення української національної ідентичності в час суспільно-політичної турбулентності (війни), з іншого, зумовлює обрання авторами тематичного напрямку дослідження.

Об'єктом дослідження є фемінітиви в українській, німецькій та англійській мовах з лінгвістичної та соціокультурної точок зору. Предметом дослідження виступають особливості формування, функціонування та вживання фемінітивів у цих мовах, їхня роль у відображенні суспільних процесів і формуванні мовної норми. Дослідження проводиться через зіставний метод для типологічного аналізу фемінітивів у слов'янсько-германському ракурсі із визначенням їх форм, функцій та впливу на формування мовної ідентичності.

У процесі дослідження встановлено, що головним засобом у передачі гендерних ознак можуть виступати суто лексичні ресурси (англійська мова) або морфологічно-граматичні засоби (українська та німецька мови). У першому випадку закономірність зумовлена відсутністю граматичної категорії роду та тягою до інклюзивної нейтралізації, коли рівність прав і свобод передається через лексично нейтральні слова. У другому випадку наявність роду зумовила появу морфологічних елементів (суфіксів). Їхній гендерний функціонал варіативний: якщо в німецькій культурі суфікс *-in-* міцно закріпився на позначення жіночої статі, то в українській мові фемінітивні суфікси є відносно молодим явищем, що зумовлює суперечливе ставлення до процесів гендерного словотворення.

Результати дослідження можуть бути основою для проведення нових студій у внутрішньомовному та міжмовному аспектах.

Ключові слова: фемінітиви, маскулінітиви, гендер, українська мова, німецька мова, англійська мова, типологічне зіставлення.

The article considers feminine nouns as a phenomenon that is specific in modern linguistics. The study topicality is explained by the special place of language in formation of national identity, especially in a crisis period, when the state defends its independence. On the other hand, the study relevance is based on values of a democratic society, where gender equality is a priority, which is fixed in language as a means of social thinking and functioning.

Authors' conduct of the study is appropriate, since the topic of gender equality and the masculinity-femininity balance arouses a deep interest among linguists in Scopus publications for the period 2020–2025. It is noteworthy that scientists are interested in gender issues in aspects of national identity both within a language group and neighboring ones. High popularity of feminine nouns in the European space and strengthening of the Ukrainian national identity during the socio-political turbulence (war) determine the authors' choice of thematic direction of the research.

The study object is feminine nouns in the Ukrainian, German and English languages from a linguistic and socio-cultural point of view. The study subject is peculiarities of formation, functioning and use of feminine nouns in these languages, their role in reflecting social processes and forming the language norm. The research is implemented via the comparative method for typological analysis of feminine nouns from the Slavic-Germanic perspective with determination of their forms, functions and influence on the linguistic identity formation.

Within the study, it was established that the main means of transmitting gender features can be purely lexical resources (English) or morphological and grammatical ones (Ukrainian and German). In the first case, the pattern is due to absence of the grammatical category of gender and tendency to inclusive neutralization, when equality of rights and freedoms is conveyed through lexically neutral words. In the second case, presence of gender led to emergence of morphological elements (suffixes). Their gender functionality is variable. In the German culture the suffix *-in-* has firmly established itself as a designation of the female gender. In the Ukrainian language, feminine suffixes are a relatively young phenomenon, which causes a contradictory attitude to processes of gender word formation.

The research results can be a basis for conducting new studies in intralingual and interlingual aspects.

Key words: feminine nouns, masculine nouns, gender, Ukrainian language, German language, English language, typological comparison.

Постановка проблеми. Мова завжди була важливим чинником формування національної ідентичності. Протягом століть українська мова зазнавала постійних утисків: її забороняли, намагалися витіснити з публічного простору, висвітлювали як провінційний говір тощо. Утім, українська мова вижила і продовжує розвиватися.

Однією із найбільш помітних ознак еволюції української мови стала поява фемінітивів – граматичних форм, що позначають жіночий рід назв професій, посад, соціальних ролей. Їхнє впровадження викликає дискусію в науковій та суспільній спільноті. Прихильники вбачають у фемінітивах крок до мовної рівності та відображення реалій сучасності. Критики вважають їх надмірним новотвором, що порушує гармонію та традиції української мови. Крім того, у період війни важливим є типологічне порівняння для доведення самотійного статусу української мови на підставі фіксації схожих граматичних процесів у мовах інших народів. Цим зумовлена актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика фемінітивів зокрема та гендерної рівності загалом уже давно викликала жвавий інтерес серед науковців. Огляд Scopus-видань за період 2020–2025 років демонструє дві провідні тенденції в фемінітивно-гендерних парадигмах.

По-перше, досліджують національний характер фемінітивів та гендеру як ознаки мовної ідентичності. Частими є гендерні дослідження в європейському осередку: вивчають фемінітиви в германській (Німеччина [1], Швеція [2]), романській (Франція [3], Італія [4], Іспанія [5]), грецькій (Греція [6]) слов'янській (Чехія [7], Словенія [8], Україна [9]) групах. Схоже простежується в азіатському та африканському регіонах, де розглядають фемінітиви в арабській мові [10; 11].

По-друге, лінгвістів цікавлять типологічні відмінності мов однієї або різних груп: наскільки в них дотичними є форми та функції фемінітивів, яку роль вони виконують, як та чому еволюціонували або зникли тощо. У європейському просторі помітними є порівняння граматичної категорії роду та риси її прояви в романо-германському [12], романо-грецькому [13] аспектах.

Деталізують маскулінітивно-фемінітивний контраст в різновидах однієї мови або в суміжних мовах конкретної групи. Скажімо, фахівці вивчають гендерний баланс у канадському та швейцарському варіантах французької мови [14]. Описують гендерні маркування в датській та німецькій мовах германської групи [15]. Аналогічна риса характерна для Африки та Азії, де проявляється дослідницький інтерес до гендерних вкраплень у синтаксисі та морфології в рамках єгипетського, сирійського та йорданського варіантів арабської мови [16].

Вищезазначені тенденції задають тон нашої студії: простежити типологічний контраст форм та функцій фемінітивів у слов'янсько-германському ракурсі, а саме в межах мовної тріади «українська – німецька – англійська». *Об'єктом* дослідження є фемінітиви в українській, німецькій і англійській мовах. *Предметом* дослідження виступають особливості формування, функціонування та вживання фемінітивів у цих мовах, їхня роль у відображенні суспільних процесів і формуванні мовної норми.

Метою студії є типологічний аналіз фемінітивів, визначення їхніх функцій, шляхів розвитку та впливу на формування мовної ідентичності.

Поставлена мета зумовлює розв'язання таких *завдань*:

- Роз'яснити сутність фемінітивів, проаналізувати історичні передумови їх появи та становлення;
- З'ясувати основні типологічні відмінності фемінітивів (у граматично-морфологічному аспекті), а також основні тенденції їх уживання в українській, німецькій та англійській мовах;
- Оцінити соціокультурні роль та значення фемінітивів у контексті формування мовної політики та ідентичності нації.

У процесі проведення дослідження автори спираються на *зіставний метод*.

Ресурсом дослідження виступає лексико-граматичний фонд української, німецької та англійської мов як засіб відстеження форм, функцій та ролі фемінітивів у сучасному світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останніми роками питання вживання фемінітивів стало одним із найбільш дискусійних у сучасній лінгвістиці. Якщо для частини дослідників ці одиниці вважаються проявом демократизації та мовної рівності, інші вбачають у них загрозу природній структурі української мови. Зокрема, І. Фаріон підкреслює штучний характер цього процесу. Вона зазначає, що більшість новотворів нав'язані зовнішніми соціально-політичними ініціативами, зокрема грантами гендерних організацій, які прагнуть формалізувати рівність через мову [17]. За її словами, акцент на суфіксальних формах (педагогиня, професорка, докторка) є надмірним і відволікає від природного розвитку мови: мовна норма і так передбачає способи вираження жіночої статі, тоді як нав'язування нових форм не завжди відповідає комунікативним потребам і стилістичним законам української мови.

Фемінітиви (від лат. *femina* – жінка) традиційно розуміються як іменники жіночого роду, утворені від назв осіб чоловічого роду для позначення жінок за професією, статусом чи соціальною роллю. У західній лінгвістиці аналогічне поняття подається через термін *feminine noun* – іменник жіночого роду. Як зазначає Merriam-Webster Dictionary, *it is a noun, pronoun, adjective, or inflectional form or class of the feminine gender* [18]. Таким чином, українське поняття фемінітив можна співвіднести з англійським *feminine noun*, що підкреслює граматичний, а не ідеологічний аспект цих одиниць.

У сучасній українській мові для утворення фемінітивів використовують суфікси, найбільш продуктивними з яких є **-к-** (*фігурист* – *фігуристка*), **-иц-** (*учень* – *учениця*), **-ин-** (*продавець* – *продавчиня*) та **-ес-** (*поет* – *поетеса*). Як зазначає Г. Сабадир, можливою є конкуренція між кількома формами одного слова (наприклад, *фотографка* – *фотографиня* – *фотографеса*), що відображає процес становлення нових мовних одиниць і визначення того, яка форма закріпиться у мовній практиці [19].

На думку О. Малахової, люди експериментують, і нормально, що не всі ці експерименти одразу бувають вдалими [20]. Ця теза підкреслює, що деякі форми фемінітивів можуть

з'являтися як тимчасові або неприродні для мовної традиції, і що мовна практика інколи проходить через «фазу експерименту», перш ніж закріплюються природні норми.

Семантично фемінітиви позначають осіб жіночої статі. Граматично вони належать до іменників жіночого роду та узгоджуються з прикметниками й дієсловами у жіночому роді. Проте надмірне використання штучних новотворів може призводити до спотворення семантики та зміщення акценту з професійної ролі особи на її стать. Соціолінгвістично це часто стає демонстративним проявом «гендерної коректності», а не відображенням природних мовних потреб.

У німецькій мові можна побачити, що фемінітиви традиційно утворюються через суфікс *-in-* (*Lehrer – Lehrerin, Arzt – Ärztin*). Такий спосіб забезпечує прозоре і семантично зрозуміле позначення жіночого роду, що не викликає суперечок у мовній практиці. Часто використовується конструкція *Studierende* (студенти) – нейтральна форма множини, що охоплює всіх осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі незалежно від статі [21]. Крім того, сучасні дослідження показують, що граматично жіночі або спеціально нейтральні іменники, такі як *die Lehrkraft*, сприймаються більш інклюзивно і не підсилюють гендерні стереотипи, тоді як граматично чоловічі іменники *der Lehrer* майже завжди асоціюються з чоловічим родом [1].

За словами М. Давлятової, у той час як німецька мова пропонує граматично усталені форми фемінітивів, англійська мова практично не має продуктивних жіночих варіантів професійних назв [22]. Наприклад, слова *teacher, doctor* є нейтральними щодо статі. Раніше для позначення жінок іноді вживалися суфіксальні форми на кшталт *actress* або *stewardess*, проте зараз вони все частіше замінюються універсальними назвами (*actor, flight attendant*). Активно вживають *police officer* замість *policeman / policewoman*. Це свідчить про те, що англійська мова орієнтується на гендерну нейтральність, уникаючи маркування статі у професійних та соціальних назвах і відображаючи соціальні ідеали рівності.

Отже, фемінітиви в українській мові перебувають на стадії активного словотворчого експерименту, водночас у німецькій та англійській мовах спостерігаються більш усталені або нейтральні граматичні стратегії. Це свідчить про вплив культурних і соціальних чинників на мовну систему.

Для української мови фемінітиви – зовсім не новітнє явище. Історично вони існували як природна категорія мовної системи, що відображала необхідність позначення жінок за професійною, соціальною чи родинною ознакою. Як зазначає дослідниця О. Деркачова, в українській мові фемінітиви мають дуже давню історію, і найперші з них утворилися ще у період праіндоєвропейської єдності [23].

Ще раніше функціонували традиційні форми *княгиня, королева, цариця*, які утворювалися за допомогою суфіксів *-ин-, -ев-, -иц-* для граматичного маркування жіночого роду. З розвитком ремесел і соціальних ролей з'явилися слова *кравчиня, продавиця, ткаля*, які відображали професійну діяльність жінок. Подібні слова широко вживалися і в українській літературі. У творах Лесі Українки зустрічаємо використання фемінітивів на позначення соціальної ролі жінок:

Сама вона живе в ній із своїм старим: ні діток не має вона, ні родини; от хіба тільки сусідка або кума забіжить часом на попрядки чи так у свято прийде одвідати [24].

Творчість Т. Г. Шевченка та П. О. Куліша пронизана різними формами фемінітивів: *багатурка, диякониця, сотниківна, гетьманиша, попівна, шинкарка*. Тобто, фемінітиви природно функціонували в мовному середовищі кінця XIX – початку XX століття, що тісно пов'язано з розвитком української національної свідомості та боротьбою за жіночу емансипацію. У цей час формувалася українська літературна мова та зростала роль жінки в культурному житті. Почали з'являтися нові слова: *лікарка, вчителька, письменниця*.

У радянський період вживання фемінітивів фактично контролювалося мовною політикою СРСР. Як зазначає Ю. Стежко, українська мова перебувала під впливом ідеологічного нагляду, тож відкрито заявляти про те, що використання чоловічих форм для позначення жінок суперечить природним морфолого-синтаксичним законам української мови, майже ніхто не наважувався [25].

Після здобуття незалежності, особливо з 2010-х років, спостерігається активізація творення фемінітивів, що стало частиною загального курсу на дерусифікацію та повернення мови до її природних норм. Упровадження форм жіночого роду цілком обґрунтоване не лише як повернення до природних норм української мови, а й як відображення гендерних змін у суспільстві, що відбуваються відповідно до європейських демократичних принципів.

Сучасна українська мова використовує низку суфіксів для творення фемінітивів. Найбільш продуктивним є суфікс *-к-*, який приєднується до основи без значних фонетичних змін і має нейтральний стилістичний відтінок. Наприклад: *журналістка, учителька, редакторка, фігуристка, студентка*.

Інші суфікси мають свої особливості [26]:

1. Суфікс *-иц-* (*продавиця, верстальниця, речниця*) – традиційний, часто пов'язаний із назвами професій чи соціальних ролей;

2. Суфікс *-ин-* (*героїня, кравчиня, княгиня*) – уживається для підкреслення високого соціального статусу чи шанобливого ставлення;

3. Суфікс *-иш-* (*професорша, лікарша, директорша*) – менш продуктивний, має розмовне або емоційно забарвлене значення;

4. Суфікс *-ес-* / *-к-* (для іншомовних основ) – *поетеса, акторка*.

Функціональна роль цих суфіксів полягає в граматичному маркуванні жіночого роду та забезпеченні точності мовного вираження. Таким чином, словотвірна система фемінітивів не лише розширює лексичний запас мови, а й відображає її морфологічну гнучкість.

Ставлення українців до фемінітивів залишається контраверсійним. Їх розглядають як прояв гендерної рівності та мовної демократизації. З іншого боку, частина носіїв вважає їх штучними та незграбними формами, які паплюжать звучання мови. Такі дискусії часто активізуються в соцмережах після появи нових форм, наприклад *медіаторка* чи *маркетологиня*.

О. Селіванова засвідчує, що фемінітиви слугують засобом маркування нових соціальних ролей жінки, відображенням її активної участі й значущості в суспільному житті [27]. Утім, норма ще перебуває в процесі становлення, тому спостерігається варіантність (*професор* – *професорка* / *професорша*).

Отже, сучасна українська мовна норма характеризується відкритістю до змін і поступовою фемінізацією лексики. Узус формує новий баланс між традицією й інновацією, тоді як суспільне сприйняття процесів відображає глибші соціокультурні трансформації, пов'язані з переосмисленням ролі жінки.

Порівняння творення фемінітивів в українській мові з аналогічними процесами у **німецькій мові** виявляє фундаментальні відмінності у підходах до гендерного відображення. Цей контраст зумовлений як морфологічною структурою мов, так і соціолінгвістичними трендами.

Утворення фемінітивів в українській мові – прояв лінгвістичної експресії та прагнення до морфологічної симетрії, де кожному чоловічому номіну (маскулінитиву) відповідає жіночий (фемінітив). Ця стратегія різко контрастує з іншими європейськими мовами.

На противагу цьому, у німецькій мові залучають усталений суфікс *-in-* для творення фемінітивів: *Übersetzer – Übersetzerin* (*перекладач – перекладачка*), *Friseur – Friseurin* (*перукар – перукарка*). Ця стратегія є граматично стабільною та нормативною. Водночас, є тенденція в бік гендерної нейтралізації та інклюзивності: з'являються форми типу *Studierende* замість традиційного *Studenten* (чоловічий рід) [28]. Таким чином, німецька мова демонструє баланс між традиційною граматиною і новими соціолінгвістичними запитами.

Починаючи з кінця ХХ століття, під впливом феміністичного руху та соціальної політики рівності у Німеччині розпочалася активна мовна реформа, спрямована на підвищення гендерної інклюзивності. Основна мета реформи – репрезентація не лише чоловіків і жінок, а й небінарних і трансгендерних осіб у мовленні. З'являються різноманітні графічні та лексичні стратегії інклюзивності, серед яких найпоширеніші: *Lehrer*innen* – форма з гендерною зірочкою;

Lehrer_innen – варіант з підкресленням; *Studierende, Lehrkraft, Fachperson* – нейтральні заміники, що не вказують на рід.

Ці форми дозволяють уникати бінарного поділу й одночасно охоплюють усіх можливих учасників комунікації. За словами С. Каспера, гендерна зірочка та підкреслення є спробою зробити мовно видимою ідею спектральності гендеру, а не показати його бінарність [29].

У контексті граматичних родів відзначається, що українська мова зберігає повну систему родів (чоловічий, жіночий, середній), що дозволяє фемінітивам виконувати роль синтаксичного та семантичного маркера статі. Німецька мова також має граматичні роди (*Masculinum, Femininum, Neutrum*), і традиційні форми фемінітивів інтегруються в цю систему. Англійська мова не використовує граматичний рід як морфологічну категорію, і тому відсутність фемінітивних маркерів не порушує граматичної структури.

Відсутність граматичного роду в сучасній англійській мові сприяє гендерній нейтралізації. Англійські тексти уникають граматичного маркування статі: *actor* використовується для чоловіків і жінок; замість *waiter / waitress* частіше вживають *server*. Ця стратегія відображає прагнення англословних спільнот до мінімізації гендерних стереотипів у мові [30].

Тенденція до нейтралізації гендеру в англійській мові пояснюється наслідком глибоких соціолінгвістичних змін ХХ–ХХІ століть. Якщо у ХІХ – на початку ХХ століття форми *authoress, poetess, stewardess, hostess, actress* активно вживалися як маркери жіночої статі, то сучасна англійська мова дедалі частіше уникає таких позначень. Як зазначає Дж. Голмс, гендерні відмінності в професійній сфері все частіше розглядаються як непотрібні в сучасній англійській мові [31]. Ця зміна відображає ширший суспільний рух до інклюзивності, рівності та уникнення дискримінаційних конотацій у мовленні.

Починаючи з другої половини ХХ століття, унаслідок феміністичного руху та розвитку соціолінгвістики, відбулося активне переосмислення ролі мови у формуванні гендерних уявлень. У професійній лексиці розпочалася системна заміна маркованих назв на нейтральні форми, придатні для позначення людей будь-якої статі: *policeman – police officer, fireman – firefighter, stewardess – flight attendant, waitress – server, businessman – entrepreneur*.

Важливим елементом сучасної інклюзивної мовної політики стало поширення нейтральних займенників *they / them* для позначення людини з небінарною статтю. Така практика отримала офіційне визнання: Merriam-Webster Dictionary додав нове значення займенника *they* як *used to refer to a single person whose gender identity is nonbinary* [32]. Це є показником того, що тенденція до нейтралізації охоплює лексичний і граматичний рівень англійської мови.

Загалом розвиток англійської системи фемінітивів демонструє перехід від фемінізації (*gender-marking*) до інклюзивної нейтралізації (*gender-neutralization*). Якщо українська та німецька мови активно формують нові фемінітиви, то англійська навпаки прагне універсалізації назв незалежно від статі. Таким чином, еволюція англійських фемінітивів від маркованих до нейтральних форм є результатом мовних закономірностей спрощення і глобальних соціокультурних процесів, спрямованих на рівність та інклюзивність.

Роль та значення фемінітивів. Фемінітиви сьогодні виконують не лише граматичну, але й важливу соціокультурну функцію. Вони відображають зміну суспільних уявлень про роль жінки в професійному та громадському житті і слугують формуванню мовної свідомості. Поширення фемінітивів у медіа, соціальних мережах та офіційному дискурсі є показником того, що мова активно реагує на потреби суспільства та стає засобом трансляції гендерної рівності.

У ЗМІ фемінітиви використовуються для позначення політичних, освітніх, культурних і наукових посад: *журналістка, депутатка, міністерка, професорка, експертка*. Форми на кшталт *депутатка Верховної Ради, головна редакторка, керівниця проєкту* стають нормою у сучасній журналістиці.

Соціальні мережі показують більшу варіативність і експериментальність у словотворенні, що свідчить про відкритість мовного простору та динамічність узусу. Користувачі творять нові форми (*науковиця, лікарка-хірург*), включають жіночі назви у професійну лексику, яка раніше вважалася суто чоловічою.

Соціологічно ставлення до фемінітивів є неоднозначним. Частина мовців розглядає їх як засіб досягнення мовної рівності та прояв сучасної мовної культури, інші вважають їх неприродними або надмірними новотвореннями. Це відображає соціокультурні трансформації, пов'язані з переосмисленням гендерних ролей, демократизацією та прагненням до інклюзивної комунікації.

Тут проявляється протиріччя. Фемінітиви підвищують видимість жінок у професійних і суспільних сферах, формують гендерно рівну мовну культуру, підтримують інклюзивність. З іншого боку, надмірне або непродумане вживання новотворених форм може сприйматися як штучне або стилістично надмірне, ускладнювати мовлення та нав'язувати нові норми. Така неоднозначність спричинена як індивідуальними мовними уподобаннями, так і різницею між офіційним та неофіційним комунікативним середовищем.

У зарубіжних мовах спостерігаються схожі тенденції, хоча їхня реалізація відрізняється. Англійська мова прагне до гендерної нейтралізації, а традиційні марковані фемінітиви витісняються з офіційного та ділового дискурсу. Це демонструє прагнення до інклюзивної мови, де стать особи не є основним комунікативним маркером. Німецька мова поєднує традиційне граматичне маркування роду з прагненнями до інклюзивності. Такий підхід дозволяє зберігати граматичну систему мови та відображати сучасні соціальні зміни.

Отже, фемінітиви виконують подвійну функцію: слугують граматичним маркером жіночого роду; відображають соціальні трансформації, тенденції до інклюзивності і розвиток мовної культури. Поява та закріплення фемінітивів у повсякденній мові, медіапросторі та офіційних документах демонструє, що мовна система взаємодіє з соціокультурними процесами, сприяючи формуванню мовної ідентичності, зміцненню мовної свідомості, підтримці гендерної рівності. Протиріччя у ставленні до фемінітивів є природним відображенням суспільних трансформацій. З одного боку, вони відкривають можливості для відображення жіночого досвіду та рівності, з іншого – викликають дискусії щодо природності, традиційності та стилістичної прийнятності нових мовних форм.

Висновки. Результати свідчать, що фемінітиви є важливим мовним інструментом, який відображає соціальні трансформації та гендерні зміни у суспільстві. Їхнє поширення впливає на словниковий склад, граматичну структуру та культурні уявлення мовних спільнот.

Українська та німецька мови демонструють прямий зв'язок між граматичним родом і словотвірною продуктивністю фемінітивів; англійська реалізує гендерну різницю переважно лексично. Словотвірні стратегії у трьох мовах не лише відповідають морфологічним можливостям, але й відображають соціальні запити щодо гендерної рівності. Роди і словотворчі механізми формують різну гнучкість та потенціал для інклюзивної мови, що робить порівняння особливо цікавим у сучасному соціолінгвістичному контексті.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо вивчення фемінітивів у конкретних дискурсах або в інших мовних групах (романська, тюркська тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Steriopolo O., Schütze C. Referential means in German: An experimental study comparing feminine epicene nouns with masculine generic nouns. *Linguistics*. 2025. Vol. 63. Issue 4. P. 1065–1101. <https://doi.org/10.1515/ling-2023-0049>.
2. Lehecka T. Antecedents of a novel gender-neutral pronoun: A corpus-based approach to pronoun reference in Swedish. *Corpora*. 2023. Vol. 18. Issue 3. P. 329–356. <https://doi.org/10.3366/cor.2023.0290>.

3. Storme B., Delaloye Saillen L. Effects of grammatical gender on gender inferences: Evidence from French hybrid nouns. *Linguistics Vanguard*. 2024. Vol. 10. Issue 1. P. 297–308. <https://doi.org/10.1515/lingvan-2022-0064>.
4. Abbondanza M., Galimberti V., Bonomi V., Reverberi C., Durante F., Foppolo F. Neutralizing gender in role nouns: Investigating the effect of ə in written and oral Italian. *Frontiers in Communication*. 2025. Vol. 9. Article 1530778. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2024.1530778>.
5. Irizarry A. R., Tamargo R. E. G. Processing of pronouns with gender-inclusive –x in Spanish: An eye-tracking study. *Social Psychological Bulletin*. 2025. Vol. 20. Article e13611. <https://doi.org/10.32872/spb.13611>.
6. Chalyvidou D., Weber A. The role of grammatical gender and gender stereotypes in noun processing: The tug of war in Greek. *Social Psychological Bulletin*. 2025. Vol. 20. Article e13469. <https://doi.org/10.32872/spb.13469>.
7. Vajdlová M. Czech i-stem feminine nouns ending in -n and their development in Older Czech (from 1300 to 1900). *Studia z Filologii Polskiej i Słowianskiej*. 2022. Vol. 57. Article 2719. <https://doi.org/10.11649/sfps.2719>.
8. Mikić Ljubi J., Matković A., Bon J., Kanjuo Mrčela A. The effects of grammatical gender on the processing of occupational role names in Slovene: An event-related potential study. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. Article 1010708. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1010708>.
9. Sazonova Y., Oleksenko O. Evaluative potential of grammatical gender asymmetry in Ukrainian social and political media discourse. *Alfred Nobel University Journal of Philology*. 2025. Vol. 1. Issue 29. P. 234–250. <https://doi.org/10.32342/3041-217X-2025-1-29-14>.
10. Alkhalil S. F. A. Women's representations in Saudi Arabia: The case of universities' online discourses. *Cogent Arts and Humanities*. 2024. Vol. 12. Issue 1. Article 2539718. <https://doi.org/10.1080/23311983.2025.2539718>.
11. Abu-Odeh M. H., Mahadin R. S. An optimality-based analysis of the morphophonemics of diminutives in Bani Sakhar. *Theory and Practice in Language Studies*. 2025. Vol. 15. Issue 6. P. 1908–1917. <https://doi.org/10.17507/tpls.1506.19>.
12. Cruz A. Linguistic factors modulating gender assignment in Spanish-English bilingual speech. *Bilingualism: Language and Cognition*. 2023. Vol. 26. Issue 3. P. 580–591. <https://doi.org/10.1017/S1366728922000839>.
13. Sotiropoulou M.-S., Cornwell S. Grammatical gender correspondence between French, Greek, and Spanish nouns. *Journal of Monolingual and Bilingual Speech*. 2023. Vol. 5. Issue 2. P. 231–286. <https://doi.org/10.1558/jmbs.26510>.
14. Kim J., Angs S., Gygax P., Gabriel U., Zufferey S. The masculine bias in fully gendered languages and ways to avoid it: A study on gender neutral forms in Québec and Swiss French. *Journal of French Language Studies*. 2023. Vol. 33. Issue 1. P. 1–26. <https://doi.org/10.1017/S095926952200014X>.
15. Verelst N. Gender marking in inanimate contexts: Developments in Dutch and German. *Leuvense Bijdragen*. 2023. Vol. 104. P. 154–187. <https://doi.org/10.2143/LB.104.0.3293186>.
16. Jarrah M., Jaradat A. The syntax of the diminutive morpheme -aaj in Egyptian Arabic, Syrian Arabic, and Jordanian Arabic. *Linguistics Vanguard*. 2022. Vol. 8. Issue 1. P. 69–81. <https://doi.org/10.1515/lingvan-2021-0031>.
17. Фаріон І. Фаріон про фемінітиви: Хто й чому просуває гвалтування української мови. <https://surl.li/ifuwxu> (дата звернення: 09.11.2025).
18. Merriam-Webster Dictionary. Feminine. <https://surl.li/wwmstj> (дата звернення: 09.11.2025).
19. Сабадир Г. Структура фемінітивів сучасної української мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Том 2. Вип. 62. С. 168–172. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/62-2-27>.
20. Малахова О. Фемінітиви – не данина моді, вони властиві українській мові як системі. <https://surl.li/ugguya> (дата звернення: 09.11.2025).
21. Duden Online. Studierende. <https://surl.li/voevra> (дата звернення: 09.11.2025).
22. Davlyatova M. Linguistic factors of formation of feminines and gender neutral words in professional lexicon in the English language. *International Conference "Humanistic Role of Language and Literature in the Contemporary Globalization"*. 2024. P. 315–318. doi: <https://doi.org/10.2024/dmtbqa13>
23. Деркачова О. День вчителя і вчительки: коли ми полюбимо фемінітиви в українській мові? <https://surl.li/gvhoqf> (дата звернення: 09.11.2025).
24. Леся Українка. Така її доля. <https://surl.li/tbqczs> (дата звернення: 09.11.2025).
25. Стежко Ю. Фемінітиви в українській мові: лінгвосоціальний контекст. Філологічні трактати. 2020. Том 12. Вип. 2. С. 104–113. <https://surl.li/cc/xkxckl> (дата звернення: 09.11.2025).
26. Education.ua. Фемінітиви. Як правильно формувати фемінітивні словоформи. <https://surl.li/nrjnmh> (дата звернення: 09.11.2025).

27. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2008. 713 с. <https://surl.li/qjwljc> (дата звернення: 09.11.2025).
28. Hellinger M., Bußmann H. Gender across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men. Amsterdam: John Benjamins, 2003. 391 p. <https://doi.org/10.1075/impact.11?locatt=mode:legacy>.
29. Kasper S. Sprachideologien in der öffentlichen Debatte um geschlechtergerechte Sprache. Ein kritischer Versuch. *Studia Germanica Gedanensia*. 2022. Heft 47. S. 24–39. <https://doi.org/10.26881/sgg.2022.47.02>.
30. Bauer L. English Word-Formation. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 311 p. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139165846>.
31. Holmes J. Introduction to Sociolinguistics. London: Routledge, 2013. 512 p. <https://doi.org/10.4324/9781315833057>.
32. Merriam-Webster Dictionary. They. <https://surl.li/tldvpq> (дата звернення: 09.11.2025).

Дата надходження статті: 13.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.111:81'37

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-44>

МОВА БРИТАНСЬКИХ РАДИКАЛЬНИХ ЕКОАКТИВІСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ОНЛАЙН-ПУБЛІКАЦІЙ ГРУПИ «JUST STOP OIL»)

THE LANGUAGE OF BRITISH RADICAL ECO-ACTIVISTS (BASED ON ONLINE PUBLICATIONS OF THE «JUST STOP OIL» GROUP)

Столярова А. А.,

orcid.org/0000-0002-9981-2222

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено вивченню мови онлайн-публікацій, оприлюднених на сайті радикальних екоактивістів з британської кліматичної групи Just Stop Oil. Ці публікації представляють великий інтерес для мовознавців, оскільки помічено, що діяльність зелених політиків та екоактивістів суттєво впливає на мову екологічного дискурсу: вона стає дедалі менш науковою та все емоційнішою.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що публікації радикальних екоактивістів посідають особливе місце в і без того жанрово та тематично неоднорідному екологічному дискурсі. Вони є повною протилежністю наукового екологічного дискурсу, проте віддалені вони і від науково-популярної екологічної журналістики. Найближче вони саме до політичного дискурсу. По суті, публікації радикальних екоактивістів – це політичний дискурс в екологічному «обрамленні». У них не вводяться в обіг і не обговорюються нові наукові факти, не популяризується знання про довкілля. Натомість знаходимо в них апокаліптичні описи майбутнього, що чекає людство; поділ людей на своїх та чужих із обвинуваченням останніх (ми, людство, – жертва; вони (політики і нафтові магнати) – злочинці, відповідальні за ситуацію, що склалася) та заклики до негайних дій.

Лексичну основу аналізованих текстів складає загальноновживана лексика зі значною часткою загальнозрозумілої екологічної термінології, якою вміло жонглюють автори, не вдаючися до конкретики (*global warming, climate change, energy transition, carbon footprint, zero waste, decarbonisation, climate denial, environmental integrity, green future*). Аргументація екоактивістів апелює не до розуму читачів, а до емоцій. Очевидною метою авторів публікацій є посіяти в аудиторії страх перед майбутнім, прищепити ненависть до окремих політиків та діячів і тим самим спонукати адресатів до агресивних дій в інтересах керівників екологічного руху. Авторі намагаються досягти поставленої мети, рясно пересипаючи своє мовлення лексикою з негативним денотативним і конотативним значенням (*untold suffering and death, stark threat, climate criminals*), вдаючися до гіперболи (*billions of people, entire nations*), антитези (*reassuring words – horrifying fact*), пишучи від імені всіх (*we, our planet*) і звертаючися безпосередньо до читачів (*See you on the streets!*).

Ключові слова: екологічний дискурс, політичний дискурс, радикальні екоактивісти, аргументація, апеляція до емоцій, лінгвостилістичні особливості публікацій, негативне денотативне і конотативне значення, гіпербола, антитеза.

The present article is devoted to the study of the language of online publications on the website of radical eco-activists from the British climate group «Just Stop Oil». The publications in question are of great interest to linguists since specialists have noticed that the activities of green politicians and eco-activists significantly affect the language of ecological discourse: it is becoming less scientific and more emotional.

The conducted study enables us to conclude that the publications of radical eco-activists occupy a special place in the already heterogeneous ecological discourse. They are the complete opposite of scientific ecological discourse,

but they are also far from popular scientific environmental journalism. They are closest to political discourse. In essence, the publications of radical eco-activists constitute political discourse in an environmental «framework». They do not introduce or discuss new scientific facts, nor do they popularize knowledge about the environment. Instead, we find in them apocalyptic descriptions of the future that awaits humanity; the division of people into US and THEM with the accusation of the latter (*we, humanity, are the victims; they (politicians and oil tycoons) are the criminals responsible for the current situation*) and calls for immediate action (*See you on the streets*).

The lexical basis of the analyzed texts is made up of commonly used vocabulary with a significant share of commonly understood environmental terms, which the authors skillfully juggle without resorting to specifics (*global warming, climate change, energy transition, carbon footprint, zero waste, decarbonisation, climate denial, environmental integrity, green future*). The argumentation of ecoactivists appeals not to the readers' reason, but to their emotions. The obvious goal of the authors of the publications is to sow fear of the future in the audience, to instil hatred for individual politicians and other figures and thereby encourage the addressees to take aggressive actions in the interests of the leaders of the radical environmental movement. The authors try to achieve this goal by abundantly sprinkling their speech with vocabulary units with negative denotative and connotative meaning (*untold suffering and death, stark threat, climate criminals*), resorting to hyperbole (*billions of people, entire nations*), antithesis (*reassuring words – horrifying fact*), writing on behalf of everyone (*we, our planet*) and addressing the readers directly (*See you on the streets*).

Key words: ecological discourse, political discourse, radical eco-activists, argumentation, appeal to emotions, linguostylistic features of publications, negative denotative and connotative meaning, hyperbole, antithesis.

Постановка проблеми. У другій половині XX ст. негативні наслідки впливу технічного прогресу й індустріалізації на навколишнє середовище стало неможливо ігнорувати. Оскільки основними забруднювачами довкілля виступили розвинуті країни Заходу, саме в них уперше почали замислюватися над загрозами, пов'язаними з економічним розвитком, та можливою протидією їм. Так поступово почав формуватися екологічний дискурс, який із часом і сам став об'єктом уваги вчених різних галузей. Одним з основних питань, які цікавлять дослідників, є те, як найефективніше вплинути на свідомість членів суспільства з метою формування у них екологічної свідомості, тобто чутливості до довкілєвої проблематики та бажання брати участь у вирішенні наявних екологічних проблем. Це великою мірою і визначає **актуальність** даної розвідки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням різних аспектів екологічного дискурсу займалися чимало зарубіжних учених, зокрема А. Хансон [1], М. Ньюзіл [2], Д. Арлт [3]. Їхні розвідки, що вийшли друком у кінці XX – на початку XXI ст., присвячені особливостям висвітлення екологічних проблем у медіа. У вітчизняній гуманітаристиці першопрохідцями у цій галузі на зламі тисячоліть стали спеціалісти в царині журналістики О. Беляков [4] та Д. Олтаржевський [5], які вивчали становлення екологічної журналістики в Україні. У той же час дослідники починають розглядати екологічний дискурс як багатоаспектне явище, яке включає екологічну журналістику як важливу складову. На Заході з'являються, зокрема, праці Дж. Дризека [6] та Дж. Лакоффа [7], у яких вони досліджують «екологічні дискурси» та важливість побудови ефективної комунікації у сфері довкілєвої проблематики відповідно. У вітчизняному мовознавстві вивчення екологічного дискурсу як багатогранного і складного явища пов'язано передусім з іменами І. Розмаріці [8] та О. Бабири [9]. Різні аспекти екологічного дискурсу продовжують розглядати у своїх розвідках українські лінгвісти Н. Деркач [10], Н. Гудзь [11], М. Лискова [12] та ін.

Мета дослідження. У межах даної розвідки ми поставили перед собою **мету** вивчити лінгвостилістичні особливості текстів, що публікуються на онлайн-ресурсах радикальних екоактивістів, проаналізувати мовні засоби, які вони використовують для впливу на аудиторію. *Об'єктом* виступають публікації, розміщені на сайтах радикальних активістів. *Предметом* дослідження є лінгвостилістична специфіка розглядуваних матеріалів. *Матеріалом* розвідки слугували публікації з сайту британської групи радикальних активістів Just Stop Oil [15]. Усього нами було проаналізовано 30 текстів, датованих 2022–2025 рр.

Виклад основного матеріалу. Серед учених немає згоди щодо визначення поняття «екологічний дискурс», проте більшість погоджуються з тим, що він являє собою сукупність усних та

письмових текстів, що належать до різних стилів та жанрів, об'єднаних спільною тематикою. Усі вони так чи інакше присвячені природі, стану довкілля і, найголовніше, засобам охорони навколишнього середовища. Основною метою екологічного дискурсу є формування екологічної свідомості громадян. І. Розмарица [8, с. 9] зазначає, що основним чинником, який сприяв остаточному виокремленню екологічного дискурсу, стало становлення природоохоронної сфери як окремого виду людської діяльності. У результаті поступово сформувалися відповідні ціннісні орієнтири, відбулося становлення і продовжується постійне поповнення відповідного лексикону, було вироблено арсенал дієвих комунікативних стратегій і тактик з метою впливу на поведінку пересічної людини.

Дослідники наголошують на тому, що екологічний дискурс має польову структуру, зазначаючи, що його ядром і першоосною є науковий дискурс. У той же час останній хоча і заклав підвалини екологічного дискурсу, проте не зміг би охопити велику аудиторію і почати чинити вплив на широкі маси через свою недоступність пересічному громадянину. Як ми зазначали в одному з наших попередніх досліджень, виконання цього відповідального завдання взяла на себе екологічна журналістика, що стала активно розвиватися у 60-х рр. XX ст. [13, с. 240]. Оскільки ЗМІ здатні формувати громадську думку та спонукати людей діяти, саме медіа почали популяризувати знання у сфері екології доступною аудиторії мовою і переконувати їх у важливості зміни ставлення до навколишнього середовища. Таким чином, медійний дискурс став ближньою периферією екологічного дискурсу, доступно викладаючи наукові знання у царині екології.

Екологічна журналістика пройшла шлях від окремих публікацій поодиноких авторів 1960-х рр. до повноцінного різножанрового напрямку в мас-медіа, який сформував сучасний екологічний порядок денний. Отже, саме в цій сфері було відточено арсенал дієвих аргументативних засобів впливу на аудиторію задля зміни свідомості членів суспільства та їхньої поведінки. Через це екологічна журналістика і викликає особливий інтерес у лінгвістів. Глобалізація та поява нових технологій і способів поширення інформації на початку XXI ст. сприяє тому, що екологічна журналістика продовжує розвиватися.

У той же час слід зазначити, що в останні десятиліття спостерігається політизація екологічного порядку денного. Так, у багатьох країнах з'явилися так звані зелені партії, бурхливо розвивається екоактивізм. ЗМІ активно висвітлюють діяльність зелених політиків, пишуть про необхідність енергетичного переходу та декарбонізації, торкаються проблеми екосправедливості. Таким чином, екологічна тематика увійшла і в політичний дискурс, що дає дослідникам підстави вести мову про перетини екологічного і політичного дискурсів [9, с. 7].

Усвідомлення суспільством завдяки зусиллям медіа необхідності попередження глобальної екологічної катастрофи поступово призвело до появи низових екологічних рухів та феномену екологічного активізму. Діяльність політиків та особливо екоактивістів суттєво впливає на мову екологічного дискурсу: вона стає дедалі менш науковою та все емоційнішою і експресивнішою. Саме тому мовознавцям так цікаво вивчати зміни в «екологічному мовленні», які можна простежити у промовах політиків зеленого спрямування та екоактивістів.

Екологічний активізм – це дії окремих осіб або груп, спрямовані на захист навколишнього середовища від негативного впливу людини. Він включає різні кампанії як на низовому, так і на глобальному рівні (петиції, лобіювання, мирні демонстрації тощо) і закликає до змін задля забезпечення здоров'я планети. Чим глибше проникають у суспільство ідеї необхідності захисту природи, тим дедалі різноманітніших форм набуває боротьба за майбутнє планети. Серед явищ, які з'явилися та розвиваються прямо на наших очах, можна виділити так званий радикальний екоактивізм, адепти якого вдаються до провокаційних та незаконних методів для привернення уваги до екологічних проблем (напади на витвори мистецтва, перешкоджання функціонуванню паливної інфраструктури тощо). Серед таких радикальних груп екоактивістів у Великій Британії можна назвати, зокрема, Extinction Rebellion [14], що виникла у 2018 р.,

та Just Stop Oil [15], яку було засновано у 2022 р. Більшість організацій такого роду активно ведуть сторінки у соціальних мережах та координують свої кампанії через офіційні вебсайти.

Just Stop Oil (з англ. «Досить видобувати нафту») – радикальна британська екологічна організація, яка, використовуючи громадянський опір, добивається офіційної заборони розробляти в Британії нові родовища нафти. Кампанія проти викопного палива, що стартувала у 2022 р., полягала у перешкоджанні функціонуванню нафтових терміналів по всій Англії [16]. Подальші дії організації включали акти вандалізму в галереях по відношенню до витворів мистецтва [17]. На сайті організації аналізується роль британських політиків у недопущенні переходу на екологічно чисті джерела енергії, публікуються звіти про проведені акції, заклики до читачів вступати до лав організації, брати участь в організовуваних нею акціях та жертвувати їй гроші.

Аналіз дібраних нами матеріалів показує, що лексичну основу текстів публікацій на сайті Just Stop Oil складають *загальнозживані слова*, проте довші тематика зумовлює необхідність вживання і відповідної *термінології*, щоправда здебільшого лише *загальнозрозумілої* її частини, яка стала основою сучасного екологічного дискурсу: *greenhouse effect, global warming, energy transition, recycling, carbon footprint, zero waste, net zero, decarbonisation, climate agenda, climate change, climate denial, environmental integrity, ecological awareness, green future* тощо. Як бачимо, серед перерахованих термінів знаходимо також лексику на позначення понять, пов'язаних із самою філософією екологічного руху як такого, а не одні лише наукові терміни (*ecological awareness, climate denial, green future* тощо). Іншою властивістю досліджуваних нами публікацій є активне використання газетної фразеології, тобто *усталених словосполучень*: *to lay the foundation stone, to reduce the country's dependence on ..., building/ shaping a greener future, striving for a green future* та ін.

Оскільки екоактивізм, включаючи радикальний, є формою політичної активності, то і стратегії мовленнєвого впливу, які використовуються його adeptами, є подібними тим, що використовуються у політиці. Персуазивіст у публікаціях радикальних екоактивістів досягається передусім за рахунок маніпулятивних стратегій і тактик, а засоби аргументації, що використовуються, є здебільшого не логічними, раціональними, а емоційними.

Вивчення дібраних для аналізу матеріалів дозволив встановити, що однією зі стратегій, використовуваних авторами цих текстів, є створення жахливого образу майбутнього, що нас чекає. На рівні мови ця стратегія реалізується передусім за рахунок концентрованого вживання у публікаціях Just Stop Oil іменників з негативним денотативним і конотативним значенням, часто підсиленням прикметниками з таким самим значенням:

*Scientists warn of **untold suffering and death**, of **the collapse** of whole nations and the **eradication** ... of entire peoples and culture.*

*The evidence suggests that they [high-profile individuals] know all about the **crisis** ... but have carried on creating the conditions for **mass killings** ...*

*This means that the five men on our list could be **guilty** of the **crime** of **genocide** by oblique intent. the **terrible danger** of runaway climate change...*

*the **stark threat** we all face...*

*the UK's main sources of **deadly** and **illegal** air **pollution**...* [18]

Крім того, з метою рельєфнішого опису небезпеки, що нібито на нас чатує, у розглядуваних публікаціях широко вживаються дієслова з негативною семантикою:

*New oil and gas licensing will **kill** hundreds of millions of people.*

*Telegraph Newspapers use their position as a national media platform, consumed by millions, and with the ear of leading politicians and business leaders, **to lie** and **misinform** about the seriousness of the climate emergency, and the need to tackle it* [18].

Інша стратегія полягає в тому, щоб підкреслити, що проблема стосується всіх без винятку людей. Відповідно, прагнучи згустити фарби, автори регулярно вдаються, зокрема, до гіпер-

болічних числівників *millions, hundreds of millions, billions*, часто у сполученні з іменниками *people, nations* тощо:

... *a move ... that will cost the lives of millions*

... *a deep and long-standing knowledge of the seriousness and danger to billions of people*

New oil and gas licensing will kill hundreds of millions of people [18].

На вказану стратегію працює і частотне вживання авторами публікацій прикметників *whole* та *entire*. Вони покликані підкреслити всеохопність змін та те, що ці негативні зміни не оминуть нікого: *the collapse of whole nations and the eradication ... of entire peoples* [18].

У багатьох публікаціях підкреслюється, що радикальні екоактивісти діють від імені всього людства та захищають кожного з нас. Звідси і регулярне повторення ними ключової цінності, заради якої, як стверджується, вони ведуть свою боротьбу: *human life*. Цим пояснюється і постійне вживання ними особового займенника *we* та його форми *us* у непрямому відмінку, присвійного займенника *our*. Нижче наведено лише деякі приклади:

The judicial system must wake up and begin to play its shamefully neglected role in defending us and other species from rapacious billionaire class climate criminals – the ruthless corporations that extract vast profits and other benefits as they trash and pollute with impunity; industries and businesses that destabilise and devastate entire environments and now threaten our beautiful planet's biosphere, our one and only life support system. Life and survival before greed and profit! We need a global Fossil Fuel Nonproliferation Treaty right now [19].

У цьому невеличкому уривку з промови екоактивіста зустрічаємо не лише займенники першої особи множини, але й весь проаналізований вище арсенал мовних засобів: різні частини мови з негативним значенням, прикметники *entire* та *global*, іменник із сакральним значенням – *life*. Те саме стосується і наступного уривку:

If we don't stop fossil fuels, we face vast areas of the earth becoming uninhabitable, people will have to move or die. Food shortages, civil unrest and violence will follow [19].

Оскільки екоактивісти стверджують, що захищають усіх нас, то цілком логічним кроком для них є прямий заклик до дій, спрямований до всіх. Це заклик підтримувати екоактивістів участю у їхніх акціях та донатами. Автори публікацій звертаються безпосередньо до читачів, вживаючи особовий займенник *you* та дієслова у наказовому способі:

See you on the streets!

Get involved! Take action! Donate!

Навіть сама назва групи радикальних екоактивістів – *Just stop oil* – містить форму наказового способу.

Оскільки екоактивізм, включаючи радикальний, є формою політичної активності, ключовим поняттям у ньому є боротьба. Боротьба ж передбачає протиставлення СВОЇ : ЧУЖІ. Про це докладно пише у своїй статті українська дослідниця М. Лискова [12]. Зрозуміло, що в нашому випадку СВОЇ – це все людство, від імені якого присвоїли собі право говорити радикальні екоактивісти (*we, people*). СВОЇ – це жертви, що потерпають від жахливої ситуації із довкіллям, яскраво описаної у публікаціях Just Stop Oil. Постає питання, хто ж у такому випадку є ЧУЖИМ. У публікаціях групи Just Stop Oil ворогом «призначено» передусім політиків, що явно чи приховано виступають проти екологічного порядку денного. Отже, ще однією стратегією радикальних екоактивістів є створення образу ворога, його демонізація та делегітимізація. Для візуалізації цього образу використовуються здебільшого не логічні, а емоційні засоби аргументації, приправлені експліцитно вираженою оцінністю. Для обвинувачення і шельмування керівництва транснаціональних компаній, що видобувають нафту і природний газ, політиків та редакторів газет, що їх обслуговують, придумуються яскраві й дотепні визначення-ярлики: *climate criminal, climate gaslighter* тощо:

The UK's former Prime Minister was the nation's climate gaslighter-in-chief [18].

Описуючи діяльність нафтових магнатів та політиків, що просувають їхні інтереси, фінансистів та інших «хазяїв життя» автори не жаліють образливих епітетів, прикметників із підкреслено негативною конотацією:

Wael Sawan personifies the sociopathic greed of the global fuel industry, greenwashing his company's murderous business model while burning our fortunes in a horrifying dash for more cash.

Barklay's newspapers push a sinister culture warmongering agenda of climate denial.

Insurance is the financial security blanket that allows fossil companies to keep churning out and selling a lethal product that they know is set to kill billions [18].

Для підкреслення підступності політиків (говорять одне – роблять зовсім інше) використовується антитеза:

On the one hand, Sawan has made lofty and reassuring speeches proclaiming that “he believes in urgent climate action”. On the other, he took the reins of power from his predecessor ... – who was taking baby steps away from oil and gas production – and immediately told shareholders that he will refocus the business on oil and gas.

The UK's former Prime Minister was the nation's climate gaslighter-in-chief. He made noble speeches to the world about the terrible danger of runaway climate change, while running a government that did everything possible to ensure those dangers kill billions.

These reassuring words hide the horrifying fact that he's only talking about the operations of his own bank ... [18].

Таким чином, у публікаціях радикальних екоактивістів групи Just Stop Oil політики та інші діячі, «призначені» ними ворогом людства, розглядаються як душевнохворі і підступні злочинці.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що публікації радикальних екоактивістів посідають особливе місце в і без того жанрово та тематично неоднорідному екологічному дискурсі. Вони є повною протилежністю наукового екологічного дискурсу, проте віддалені вони і від науково-популярної екологічної журналістики. Найближче вони саме до політичного дискурсу. Фактично можемо констатувати, що публікації радикальних екоактивістів – це і є політичний дискурс в екологічному «обрамленні». У них немає місця науці про природу, не вводяться в обіг і не обговорюються нові наукові факти, не популяризується серед широких мас знання про довкілля. Натомість знаходимо в них яскраві апокаліптичні описи майбутнього, що чекає людство; поділ людей на своїх та чужих із обвинуваченням останніх (ми, людство, – жертва; вони (політики і нафтові магнати) – злочинці, відповідальні за ситуацію, що склалася) та заклики до негайних дій.

Лексичну основу аналізованих текстів складає загальнозживана лексика зі значною часткою загальнозрозумілої екологічної термінології, якою вміло жонглюють автори, не вдаючися до конкретики. Аргументація екоактивістів апелює не до розуму читачів, а до емоцій. Очевидною метою авторів публікацій є посіяти в аудиторії страх перед майбутнім, прищепити ненависть до окремих політиків та діячів і тим самим спонукати адресатів до агресивних дій в інтересах керівників екологічного руху. Автори намагаються досягти поставленої мети, рясно пересипаючи своє мовлення лексикою з негативним денотативним і конотативним значенням (*untold suffering and death, stark threat, climate criminals*), вдаючися до гіперболи (*billions of people, entire nations*), антитези (*reassuring words – horrifying fact*), пишучи від імені всіх (*we, our planet*) і звертаючися безпосередньо до читачів (*See you on the streets!*).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hanson A. The Mass Media and Environmental Issues. New York : St. Martin's Press, 1993. 256 p. ISBN 0-7185-1444-0
2. Neuzil M., Kovarik W. Mass Media and Environmental Conflict : America's Green Crusades. Thousand Oaks, London and New Delhi : SAGE Publications, 1996. 243 p. ISBN 0-7619-0333-X

3. Arlt D., Hoppe I., Wolling J. Climate change and media usage: Effects on problem awareness and behavioural intentions. *The International Communication Gazette*, 2011. Vol. 73, № 1–2. P. 45–63. DOI : <https://doi.org/10.1177/1748048510386741>
4. Беляков О. О. Сучасні проблеми розвитку екологічної журналістики в Україні. *Культура народів Причорномор'я*. 2001. № 22. С. 149–152. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/81093> (дата звернення : 12.11.2025)
5. Олтаржевський Д. О. Висвітлення екологічної тематики на сторінках сучасної української преси (засади, проблематика, досвід, жанрові форми та мовностилістичні прийоми) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08. Київ, 2004. 196 с. URL : <https://uacademic.info/ua/document/0404U003449> (дата звернення : 12.11.2025)
6. Dryzek J. S. *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*. Oxford : Oxford University Press, 2005. 261 p. ISBN 0-19-927739-7
7. Lakoff G. Why it Matters How We Frame the Environment. *Environmental Communication*. 2010. Vol. 4, № 1. P. 70–81. DOI : <https://doi.org/10.1080/17524030903529749>
8. Розмаріца І. О. Лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2004. 20 с. URL : <https://uacademic.info/ua/document/0404U002298> (дата звернення : 12.11.2025)
9. Баби́ре О. В. Персуазивні і маніпулятивні стратегії англomовної комунікації з екології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04. Київ, 2014. 20 с. URL : <https://uacademic.info/ua/document/0414U004848> (дата звернення : 12.11.2025)
10. Деркач Н. О. Лінгвостилістичні особливості сучасного англomовного екологічного дискурсу (на матеріалі екологічної реклами). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2011. № 59. С. 182–185. URL : <https://eprints.zu.edu.ua/7345> (дата звернення : 12.11.2025)
11. Гудзь Н. О. Екологічний дискурс в лінгвістичних описах. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. № 118. С. 202–206. URL : <https://eprints.zu.edu.ua/9603> (дата звернення : 12.11.2025)
12. Лискова М. Метафоричне моделювання дійсності в дискурсі екологічного руху Англії. *Актуальні проблеми іноземної філології і лінгводидактики* : збірник наукових статей здобувачів вищої освіти Факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків, 2022. № 4. С. 171–174. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cfe4a149-6bd9-4ce0-ba70-527532207a1e/content> (дата звернення : 12.11.2025)
13. Столярова А. А. Особливості висвітлення екологічної проблематики у грецьких інтернет-ЗМІ (лінгвістичний аспект). *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород: Вид. дім «Гельветика», 2025. № 1 (27). С. 239–248. DOI : <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2025.27.239-248>
14. Extinction Rebellion. URL : <https://rebellion.global/> (дата звернення : 12.11.2025)
15. Just Stop Oil. URL : <https://juststopoil.org> (дата звернення : 12.11.2025)
16. Just Stop Oil : Protesters block 10 oil terminals and force Exxon Mobil UK to suspend operations. *The Independent* 01.04.2022. URL : <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/just-stop-oil-protests-today-fuel-terminals-b2048775.html> (дата звернення : 12.11.2025)
17. Activists Deface Vincent Van Gogh's Sunflowers In Protests Over Oil. *Huffpost*. 14.10.2022. URL : https://www.huffingtonpost.co.uk/entry/just-stop-oil-protesters-vincent-van-gogh-sunflowers_uk_634939ede4b04cf8f37767a0 (дата звернення : 12.11.2025)
18. The Real Criminals. URL : <https://juststopoil.org/genocide/> (дата звернення : 12.11.2025)
19. Just Stop Oil : Press Releases. URL : <https://juststopoil.org/news-press/> (дата звернення : 12.11.2025)

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 19.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.161.2'23

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-45>

КОМУНІКАТИВНА ТАКТИКА ПОЗИТИВНОГО САМООЦІНЮВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЯХ: МАРКЕРИ РЕАЛІЗАЦІЇ В МЕДІАДИСКУРСІ

COMMUNICATIVE TACTIC OF POSITIVE SELF-EVALUATION IN PSYCHOLOGICAL OPERATIONS: MARKERS OF REALISATION IN MEDIA DISCOURSE

Тельпіс Д. М.,

*orcid.org/0009-0006-5793-9424**аспірант кафедри прикладної лінгвістики**Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Стаття присвячена дослідженню маніпулятивного потенціалу комунікативної тактики позитивного самооцінювання, що реалізує комунікативну стратегію позитивної самопрезентації в інформаційно-психологічних операціях в медіадискурсі. Метою розвідки визначено виявлення лінгвальних та екстралінгвальних маркерів реалізації комунікативної тактики позитивного самооцінювання в ІПсО в медіадискурсі. Об'єктом дослідження є медіадискурс, предметом – лінгвальні та екстралінгвальні маркери реалізації комунікативної тактики позитивного самооцінювання в ІПсО. Встановлено, що сучасний медіадискурс постає середовищем для актуалізації маніпулятивних впливів, котрі активно застосовують під час реалізації інформаційно-психологічних операцій проти української аудиторії. У цьому контексті зафіксовано використання різних комунікативних стратегій і тактик (наприклад, комунікативні стратегії консолідації, позитивної самопрезентації, ритуалізації, дискредитації, завдання образу, залякування, тролінгу, зміни позитивного акценту на негативний, зміни негативного акценту на позитивний, зміни вектора відповідальності тощо). Однією з найпоширеніших є комунікативна тактика позитивного самооцінювання, котра скерована на експліцитне вихваляння суб'єкта впливу. Встановлено, що найчастіше комунікативна тактика позитивного самооцінювання в ІПсО реалізується низкою лінгвальних маніпулем (емоційно-оцінна лексика з позитивним навантаженням на лексико-семантичному рівні; компаративи й суперлативи на морфологічному рівні; складні речення та прості двоскладні ускладнені однорідними членами речення на синтаксичному рівні) та екстралінгвальних маніпулем, серед яких зображальні комплекси з високою афективною валентністю, динамічний відеомонтаж, музичний супровід із прискореним темпоритмом та емоційно позитивним забарвленням (у випадку відео). Перспективи дослідження вбачаються у виявленні маніпулятивного потенціалу інших комунікативних стратегій і тактик ІПсО, а також у розробці шляхів протидії ІПсО в медіадискурсі.

Ключові слова: інформаційна війна, ІПсО, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, маніпуляція, медіадискурс, семантика.

The article is devoted to the study of the manipulative potential of the communicative tactic of positive self-evaluation, which implements the communicative strategy of positive self-presentation in PsyOps in media discourse. The aim of the study is to identify linguistic and extralinguistic markers of the implementation of communicative tactics of positive self-evaluation in PsyOps in media discourse. The object of the study is media discourse, and the subject is linguistic and extralinguistic markers of the implementation of communicative tactics of positive self-evaluation in PsyOps. It has been established that contemporary media discourse is an environment for the actualisation of manipulative influences, which are actively used in the implementation of PsyOps against the Ukrainian audience. In this context, the use of various communicative strategies and tactics has been recorded (for example, communicative strategies of consolidation, positive self-presentation, ritualisation, discrediting, insulting, intimidation, trolling, changing a positive emphasis to a negative one, changing a negative emphasis to a positive one, changing the vector of responsibility, etc.). One of the most common communicative tactics is positive self-evaluation, which is aimed at explicitly praising the subject of influence. It has been established

that most often the communicative tactic of positive self-evaluation in PsyOps is implemented through a series of linguistic manipulations (emotional-evaluative vocabulary with a positive connotation at the lexical-semantic level; comparatives and superlatives at the morphological level; complex sentences and simple two-part sentences complicated by homogeneous sentence members at the syntactic level) and extralinguistic manipulations, including pictorial complexes with high affective valence, dynamic video editing, musical accompaniment with an accelerated tempo and emotionally positive colouring (in the case of video). The prospects for research lie in identifying the manipulative potential of other PsyOps communication strategies and tactics, as well as in developing ways to counteract PsyOps in media discourse.

Key words: communication strategy, communication tactics, information warfare, manipulation, media discourse, PsyOps, semantics.

Постановка проблеми. У сучасному українському медіадискурсі інформаційно-психологічні операції (далі – ІПсО) стають одним із ключових шляхів впливу на індивідуальну та колективну свідомість. Провівши моніторинг публікацій, котрі розповсюджуються в межах російських ІПсО проти української аудиторії, ми виявили, що маніпулятори використовують низку комунікативних стратегій (далі – КС) і комунікативних тактик (далі – КТ), серед яких КС консолідації, позитивної самопрезентації, ритуалізації, дискредитації, завдання образи, залякування, тролінгу, зміни позитивного акценту на негативний, зміни негативного акценту на позитивний, зміни вектора відповідальності тощо.

Шкідливий контент, котрим перенасичується медіадискурс, актуалізує потужну маніпуляцію, нерідко замасковану під нейтральну або навіть позитивну інформацію. Однією з найбільш поширених КС є стратегія позитивної самопрезентації, що реалізується КТ позитивного самооцінювання, ідеалізації, інтелектуалізації та імітації соціальної доступності. Ми зосередимось на дослідженні КТ позитивного самооцінювання, котра скерована на експліцитне вихваляння суб'єкта впливу. Використовуючи КТ позитивного самооцінювання в ІПсО, маніпулятори за допомогою лінгвальних та екстралінгвальних засобів формують та підвищують довіру цільової аудиторії до агресора шляхом демонстрації окремих успіхів суб'єкта впливу або навіть його інсценованих досягнень. Шкідливим ефектом цієї КТ є сприяння нормалізації окупаційних практик агресора, що в довгостроковій перспективі може послабити здатність українського суспільства до критичної обробки інформації. Отже, КТ позитивного самооцінювання вважаємо однією з найбільш небезпечних, оскільки її актуалізація ускладнює реінтеграцію громадян до українського інформаційного простору та відновлення довіри до українських інституцій. Саме тому характеристика лінгвальних та екстралінгвальних маркерів цієї тактики уможливить своєчасне виявлення маніпулятивних намірів суб'єкта ІПсО, а також сприятиме розробці ефективних інструментів протидії, скерованих на підвищення критичності в обробці інформації українською аудиторією, що й увиразнює актуальність нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці широко розроблена проблема комунікативних стратегій і тактик медіадискурсу, що охоплює питання їхньої класифікації, функцій, механізмів впливу на аудиторію тощо. Приміром, у контексті інформаційної війни КС і КТ досліджують як українські науковці (А. Ільченко, Л. Компанцева, О. Курбан, Т. Подуфалова, В. Посмітна та ін.), так і закордонні (Е. Джадсон, Е. Джоунс, Дж. Ебнер, Д. Кохлер, А. Красодомські-Джоунс, К. Міллер, Г. Нотхафт, Дж. Паммент, Дж. Сміт, Г. Тветман, А. Ф'яллед та ін). Реалізацію КС і КТ безпосередньо в медіадискурсі досліджували українські науковці С. Гузенко, О. Дмитрук, С. Козак, В. Посмітна, І. Пянковська, Д. Сизонов, М. Чадюк, Л. Шевченко та ін., а також закордонні дослідники Т. ван Дейк, В. Кінч, Т. ван Леейвен, С. Лівінгстон, Д. Мачін, З. Папахаріссі, К. Турлоу, Н. Ферклаф, А. Яворський та ін. Так, науковцями Л. Шевченко та Д. Сизоновим у загальному аспекті виокремлено найбільш поширені КС в медіадискурсі (Л. Шевченко, Д. Сизонов). Дослідник О. Курбан розглядає КС інформаційної війни (О. Курбан). Науковцями А. Красодомські-Джонсом, Дж. Смітом, Е. Джонсом, Е. Джадсоном, С. Міллером проаналізовано КС і КТ ІПсО безпосередньо в цифрову епоху

(А. Красодомські-Джонс, Дж. Сміт, Е. Джонс, Е. Джадсон, С. Міллер). На матеріалі британських та американських онлайн-публікацій про російсько-українську війну дослідники Т. Подуфалова та А. Ільченко детально проаналізували КС і КТ в англомовному воєнному медіадискурсі (Т. Подуфалова, А. Ільченко). Науковиці Л. Павлова та Г. Тарасова присвячують розвідки реалізації КС і КТ власне в політичному медіадискурсі (Л. Павлова, Г. Тарасова), В. Велівченко зосереджує увагу і на маніпулятивності КС і КТ політичного медіадискурсу (В. Велівченко). Нами раніше теж було досліджено маніпулятивні ефекти дописів в медіадискурсі під час реалізації ІПсО (Д. Тельпіс). Утім попри наявність досліджень, присвячених окремим аспектам маніпуляції в медіа, маніпулятивний потенціал КС і КТ ІПсО в медіадискурсі загалом, а також КТ позитивного самооцінювання в ІПсО зокрема досі не отримали комплексного наукового опрацювання.

Метою статті є виокремити лінгвальні та екстралінгвальні маркери реалізації КТ позитивного самооцінювання в ІПсО в медіадискурсі, що потребує виконання таких завдань: 1) схарактеризувати особливості медіадискурсу як простору впровадження ІПсО; 2) описати поняття комунікативної стратегії і комунікативної тактики; 3) зафіксувати лінгвальні маркери КТ позитивного самооцінювання; 4) виокремити екстралінгвальні маркери досліджуваної тактики.

Об'єктом розвідки є медіадискурс, предметом – лінгвальні та екстралінгвальні маркери реалізації КТ позитивного самооцінювання в ІПсО.

Під час дослідження нами було використано описовий метод для характеристики понять комунікативна стратегія і комунікативна тактика, а також феномена маніпуляції, медіадискурсу. Методи аналізу й синтезу застосовувалися для виокремлення комунікативних стратегій і тактик ІПсО в медіадискурсі, ідентифікації лінгвальних та екстралінгвальних маркерів КТ позитивного самооцінювання, об'єднання маркерів в єдину систему. Компонентний аналіз дав змогу окреслити семантичне навантаження досліджуваних публікацій. Контекстуально-інтерпретаційний аналіз було використано для встановлення функційного навантаження дописів, що сконструйовані за допомогою КТ позитивного самооцінювання. Дискурс-аналіз застосовувався для визначення контексту розповсюдження маніпулятивних повідомлень. Метод індукції було використано для конкретизації загальних висновків.

Матеріалом дослідження стали понад 600 дописів, опублікованих у межах російських ІПсО в соціальних медіа «Фейсбук», «Телеграм», «Тік-ток», «Ікс» («Твітер») протягом січня–листопада 2025 року. Джерельною базою обрано публікації, що сконструйовані відповідно до КТ позитивного самооцінювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний український медіадискурс істотно перенасичений маніпулятивними повідомленнями, які поширюються в межах російських ІПсО, скерованих проти української аудиторії, котра дедалі частіше несвідомо стає жертвою цілеспрямованого впливу. ІПсО кваліфікують як «сплановану діяльність із застосуванням методів комунікації та інших засобів, націлену на певну аудиторію з метою впливу на її сприйняття, ставлення та поведінку, які б сприяли досягненню певних політичних та військових цілей» [1, с. 89]. Підкреслимо також, що впродовж останніх двох десятиліть медіасфера зазнала кардинальних трансформацій, котрі цілком закономірно вплинули й на функціонування медіадискурсу: комунікація змістилась від лінійної передачі інформації в бік поліцентричної системи, де кожен користувач може бути і споживачем, і джерелом інформації. У такому медіаландшафті ІПсО набувають особливої ваги, адже маніпулятори можуть одночасно адаптувати повідомлення під різні сегменти аудиторії, при цьому прискорюючи та употужнюючи впливовий ефект.

Медіадискурс у сучасній лінгвістиці трактується як багатовимірне явище, що охоплює мовленнєві та соціокультурні аспекти. Під медіадискурсом розуміють глобальну універсальну категорію сучасного комунікативно-інформаційного дискурсу, де «відбиваються актуальні настрої суспільства щодо різних сфер діяльності – політики, економіки, культури тощо» [2, с. 389].

Водночас медіадискурс трактують як «сукупність медіатекстів інформаційно-аналітичного характеру, що представлені в засобах масової інформації» [3, с. 90]. До основних особливостей медіадискурсу уналежнюють медіазалежність (тобто залежність від каналу передачі інформації), реалістичність (зануреність у довкілля), мультимодальність (використання різних систем передачі інформації), інтердискурсивність, скерованість на широку масову аудиторію, дистантність мовленнєвого акту (розірваність у просторі адресата і адресанта), динамічність (інформаційна швидкоплинність), спектакулярність (ефект постановки та видовищність), інтенсивну експресивність [4, с. 45–50]. У сукупності ці ознаки конструюють середовище підвищеної емоційної інтенсивності, що й забезпечує та посилює маніпулятивний потенціал медіадискурсу.

Власне під маніпуляцією розуміють «позаконтрольний свідомості вплив» [5, с. 9], найхарактернішою диференційною ознакою якого є «знегативований характер, деструктивність, патогенність і руйнівна експансія» [6, с. 143]. Відзначимо, що в центрі будь-якої ІПсО в медіадискурсі перебуває маніпуляція, котра, діючи як системоутворювальний стрижень, орієнтована на емоційну сферу адресата, а тому не залишає шансів для будь-якого раціонального, критичного осмислення отриманої адресатом інформації, деструктивно впливаючи на нього.

Оскільки медіадискурс постає не лише як простір віддзеркалення реальності, але й як середовище її конструювання, то закономірним його складником є КС і КТ. Науковиця Н. Кондратенко під КС розуміє «основний напрям комунікативної взаємодії, вектор, схему комунікативної поведінки» [3, с. 90]. Як відомо, КС реалізується в певних КТ, що визначаються як «сукупність прийомів і методів реалізації комунікативної стратегії, певна лінія мовленнєвої поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного» [7, с. 792]. Отже, КТ відіграють важливу роль в реалізації КС, оскільки безпосередньо матеріалізуються в мовленні та діють як гнучкий, динамічний інструментарій, що забезпечує ефективну адаптацію до умов та цілей комунікації.

Провівши моніторинг публікацій, що мають ознаки ІПсО та розповсюджувалися у проросійських ресурсах українського медіадискурсу упродовж січня–листопада 2025 року, ми виявили що однією з найбільш розповсюджених є КТ позитивного самооцінювання.

Аналізуючи КТ самооцінювання в комунікативній поведінці українськомовних та англomовних користувачів в соціальних мережах, дослідниця Л. Швелідзе зазначає, що ця тактика «полягає у наданні мовцем позитивних характеристик власній діяльності або своїй особі» [8, с. 22]. Ми проаналізували дописи, що сконструйовані із застосуванням КТ позитивного самооцінювання в межах російських ІПсО, і встановили, що досліджувана КТ характеризується експліцитним вихвалянням суб'єкта впливу, тобто систематичним вербалізованим приписуванням йому позитивних характеристик із високим ступенем інтенсифікації задля досягнення ефекту апріорної правомірності (легітимації) власних дій та створення у свідомості й підсвідомості адресата стійкого образу суб'єкта як компетентного та стабільного джерела, що заслуговує на довіру.

Ми виявили, що найчастіше КТ позитивного самооцінювання в ІПсО реалізується: I) маніпулемами лінгвального характеру – 1) емоційно-оцінна лексика з позитивним навантаженням (лексико-семантичний рівень); 2) компаративи й суперлативи (морфологічний рівень); 3) складні речення; 4) прості двоскладні речення, що ускладнені однорідними членами речення (синтаксичний рівень); II) маніпулемами екстралінгвального характеру – 1) зображальні комплекси з високою афективною валентністю; 2) динамічний відеомонтаж (у випадку відео); 3) музичний супровід із прискореним темпоритмом та емоційно позитивним забарвленням. Нижче розглянемо кожен маніпулема детальніше.

КТ позитивного самооцінювання в межах ІПсО на лексико-семантичному рівні реалізується передусім систематичним використанням емоційно-оцінної лексики з позитивним навантаженням, напр.: «На южных окраинах Волчанска поднят флаг России. Фактически, город уже освобожден. Бои шли с мая 2024 года» (Типичная Одесса, телеграм, 05.11.2025); «В нашем

регионе идет **исключительная, активная работа** в этом направлении...программа максимум – **привлекательная** инвестиционная деятельность региона, **привлечение** инвестиций» (Балицкий Евгений, телеграм, 16.09.2025). Метою використання такої лексики є «нав'язування оцінки та створення відповідного емоційного стану, який керуватиме людиною, блокуючи її раціональну свідомість» [6, с. 345]. У наведеному прикладі емоційно-оцінні лексеми описують дії маніпулятора як успішні та доцільні, демонструється впевненість у досягненні певних цілей, що актуалізує в реципієнтів очікування неминучого успіху.

До того ж КТ позитивного самооцінювання застосовується під час опису не лише певних дій, а також і конкретних осіб, напр.: «1. Путин в **полном адеквате**. Он **отлично** понимает, что он делает, в **хорошей** физической, психологической и эмоциональной форме. Привет тем, кто хоронил его год назад. 2. Путин излагает **стройную** систему взглядов, в которую верит сам» (Arestovich / Official, телеграм, 09.02.2025). Як було зазначено вище, позитивна емоційно-оцінна лексика під час реалізації КТ позитивної самооцінки виконує функцію фреймування інтерпретації повідомлення, тобто формується певний емоційний стан, оскільки інформація подається не в нейтральному, а емоційно забарвленому модусі, що знижує рівень критичного опору та підвищує рівень довіри до джерела.

На морфологічному рівні фіксуємо застосування компаративів і суперлативів, тобто вищого та найвищого «ступеня ознаки, вираженої шляхом порівняння її з тією самою ознакою всіх предметів цієї категорії» [7, с. 781], напр.: «В конце войны на Украине **российская** армия будет еще **сильнее**, чем сегодня» (Типичная Одесса, телеграм, 20.10.2024). Компаративи та суперлативи загалом підкреслюють вагомість висловлювання [9, с. 115] та «виконують атрактивну функцію, адже приваблюють адресата» [10, с. 159]. Отже, у межах КТ позитивного самооцінювання компаративи й суперлативи інтенсифікують позитивне «Я» суб'єкта впливу в ІПсО, надаючи його думкам статус домінантних, що посилює маніпуляцію, оскільки в такому разі суб'єкт впливу посилює довіру цільової аудиторії до себе.

На синтаксичному рівні КТ позитивного самооцінювання виявляється передусім у використанні складних речень, котрі є засобами впливу на позасвідоме людини та спричиняють «хаотизацію та деконцентрацію» [5, с. 109] у сприйманні повідомлення адресатом. Зловживання складними синтаксичними конструкціями «може безпосередньо знижувати здатність людини обробляти таку інформацію, тоді як правильне розпізнавання синтаксичної складності саме по собі є нелегким завданням» [11, с. 619], що знижує критичність сприйняття інформації та підвищує ймовірність прийняття декларованих висновків без перевірки джерел і причинно-наслідкових зв'язків. Наприклад, «Правительство России уделяет особое внимание социально-экономическому развитию Запорожской области, проведена масштабная работа по адаптации экономики и правовой системы к российским стандартам, утверждены отдельные госпрограммы до 2030 года, которые включают в себя строительство социально-культурных объектов, многоквартирных и административных зданий, капремонт, реализацию федерального проекта “Жилье” нацпроекта “Инфраструктура для жизни”» (Балицкий Евгений, телеграм, 16.09.2025). Отже, в межах КТ позитивного самооцінювання нагромадження предикатів призводить до перевантаження свідомості об'єкта впливу, унаслідок чого обробка окремих тез ускладнюється, а основна маніпулятивна ідея про всеосяжність та успішність діяльності суб'єкта ІПсО сприймається некритично.

Схожий ефект спричиняє використання простих двоскладних речень, котрі ускладнені однорідними членами речення (синтаксичний рівень). Застосування однорідних членів речення формує своєрідний ритм [12, с. 245], що посилює маніпулятивний потенціал в ІПсО, адже ритмічність загалом употужнює впливовий ефект повідомлення (див. праці Т. Ковалевської, Н. Кутузи, Н. Слухай та ін.). Наприклад, «Но **российские** вооруженные силы **изучают, совершенствуют и внедряют** опыт войны...Так что у нас будет противник с реальными **навыками, массой** войск и четкими **намерениями**» (Типичная Одесса, телеграм, 20.10.2024);

«Сегодня в городе ведутся грандиозные работы по замене сетей водоснабжения и водоотведения, по модернизации цехов и насосных станций водоканала» (Бердянскій маяк, телеграм, 17.09.2025). Отже, в контексті реалізації КТ позитивного самооцінювання в ІПсО за допомогою однорідних членів речення формується враження масштабності та всеохопності позитивний дій / якостей суб'єкта ІПсО. Також однорідні члени речення формують «пульсацію» (ритмізацію) тексту, що посилює маніпулятивний ефект, адже ритм повідомлення є чинником употужнення впливу.

Крім лінгвальних засобів впливу, для реалізації КТ позитивного самооцінювання в ІПсО використовують екстралінгвальні маніпулеми. Найчастіше – зображальні комплекси з високою афективною валентністю, під якими розуміємо композиційно організовані набори візуальних елементів (відеокадри, фото, інфографіка, шрифтова пластика, просторові й світлові рішення тощо), які системно викликають у реципієнтів виразну емоційну реакцію заданого суб'єктом впливу знаку. У випадку реалізації КТ позитивної самооцінки – позитивного емоційного заряду (рис. 1). Ми звертаємо увагу на це, оскільки в «інтенційному аспекті дискурсивної семантики трансмодальна стилістика представлена сукупністю когнітивно-прагматичних ефектів, що виникають завдяки спеціальному відбору й комбінуванню різних семіотичних ресурсів, які беруть участь у смислотворенні» [13, с. 19], а отже, комбінація маніпулем різних модальностей спричиняє потужний ефект маніпуляції.

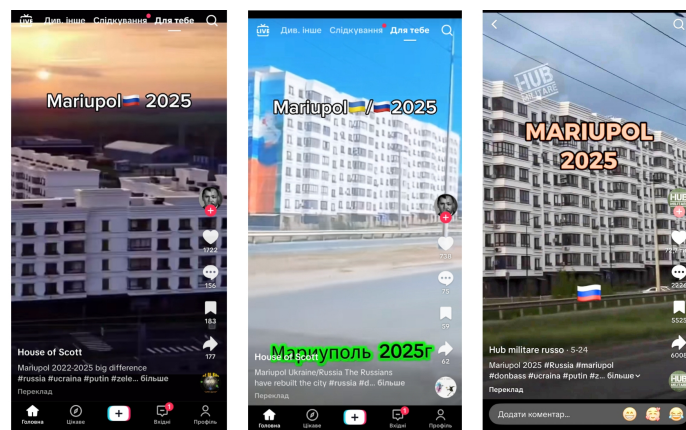

Рис. 1. Зображальні комплекси з високою афективною валентністю позитивного заряду

Джерело: Hub militare russo, мік-ток, 24.05.2025

Наведені зображення демонструють візуальні ряди з високою позитивною афективною валентністю (яскраве сонячне освітлення, світлі фасади будівель тощо), котрі в поєднанні з підписом «Mariupol 2025» та емодзі прапора РФ репрезентують м. Маріуполь (один із найбільш потужних символів російсько-української війни) як «успішно відновлене» під контролем РФ, таким чином легітимізуючи окупацію українського міста.

Водночас маніпулятивний потенціал повідомлення в ІПсО (у випадку відео) посилює динамічний монтаж (висока частотність склейок, ритмізація кадру, ефекти руху тощо), бо «хаотичні та швидкі аудіовізуальні матеріали збільшують увагу, але зменшують свідоме сприйняття» [14, с. 96]. Отже, динамічний відеомонтаж підтримує високий рівень залученості реципієнта та спричиняє редукцію критичного сприйняття інформації.

Показовим є приклад допису «Ну как там в оккупированном Мариуполе?» (URL: https://t.me/odessa_typical/63130 (дата звернення: 09.10.2025)), де кадри міста поєднуються частотними склейками із зображенням молодої пари, що подорожує «відновленим» Маріуполем. Як зауважує проф. О. Снитко, такі відеоповідомлення «заряджають» користувачів інтернету (адже

адресат самостійно робить висновок про побачене і почуте, і це принципова відмінність сучасних ЗМІ від так званої радянської пропаганди), стимулюють вербалізацію пережитих почуттів і сприяють формуванню соціальних оцінок подій, що відбуваються» [15, с. 201]. Організація візуального ряду в наведеному прикладі підтримує високу залученість адресатів водночас і ритмізованим переміщенням камери, що загалом фокусує увагу на образі «мирного та відбудованого» міста.

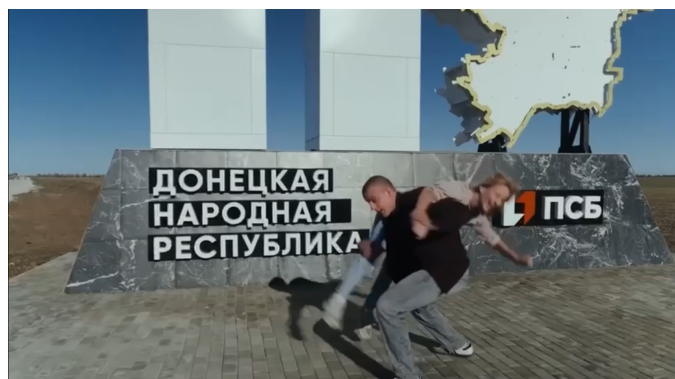

Рис. 2. Фрагмент відео «Ну как там в оккупированном Мариуполе?»

Джерело: Типичная Одесса, телеграм, 01.10.2025

Важливо й те, що відеоряд має музичний супровід із прискореним темпоритмом та емоційно позитивним забарвленням. Загалом музика є потужним засобом впливу, що виконує функцію «підтримання особливого семіотичного ритму перевантаження сенсорних каналів» [5, с. 95]. Як зазначає проф. Н. Кутуза, описуючи потужні прийоми впливу еріксонівського гіпнозу, «коли сенсорні канали з'єднуються, “фільтри” рвуться й ефективність упровадження інформації до свідомості значно зростає» [6, с. 174], употужнюючи маніпуляцію. У наведеному вище прикладі відеоряд супроводжується динамічною музикою в мажорному ладі з активним темпоритмом, що формує в реципієнта переважно піднесений емоційний стан, знижуючи поріг критичної оцінки змісту. Унаслідок комбінації активного звукового тла і візуальних образів «мирного» життя посилюється ефект легітимації запропонованої автором ІПсО інтерпретації, тоді як увага користувача відсувається від причинно-наслідкового контексту окупації.

Висновки. Отже, український медіадискурс характеризується високим ступенем маніпулятивності, що спричинено розповсюдженням великої кількості повідомлень в межах російських ІПсО, скерованих на дестабілізацію української аудиторії. Здійснюється шляхом послідовного застосування низки КС і КТ, особливо небезпечною з яких є КТ позитивного самооцінювання – цілеспрямована тактика експліцитного самовихваляння суб'єкта впливу шляхом систематичного вербального приписування йому позитивних якостей із високим ступенем інтенсифікації, що створює ефект апіорної правомірності його дій і закріплює у свідомості адресата стійкий образ «законного» і передбачуваного суб'єкта. КТ позитивного самооцінювання реалізується низкою лінгвальних маніпулем (емоційно-оцінна лексика з позитивним навантаженням на лексико-семантичному рівні; компаративи й суперлативи на морфологічному рівні; складні речення та прості двоскладні речення, що ускладнені однорідними членами речення на синтаксичному рівні) та екстралінгвальних маніпулем, серед яких зображальні комплекси з високою афективною валентністю, динамічний відеомонтаж, музичний супровід із прискореним темпоритмом та емоційно позитивним забарвленням (у випадку відео).

Перспективи дослідження вбачаються у виявленні маніпулятивного потенціалу інших комунікативних стратегій і тактик ІПсО, а також у розробці шляхів протидії ІПсО в медіадискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базові поняття стратегічних комунікацій: стандарти на основі документів НАТО (англійсько-український та українсько-англійський словник) / Л. Компанцева, О. Акульшин, Н. Акульшина, Т. Дедушкіна, О. Заруба, О. Зубченко, І. Хома, Н. Чернігівська. Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. 335 с.
2. Сизонов Д. Медіатекст та медіадискурс у сучасному медійному просторі. *Studia linguistica*. 2013. Вип. 7. С. 389–392.
3. Кондратенко Н. Мовні маркери стратегії маніпуляції в заголовках українського, польського і російського медіадискурсу. *Slavica Wratislaviensia*. 2024. Вип. 179. С. 87–103. DOI: <https://doi.org/10.19195/0137-1150.179.7>
4. Мірошниченко І. Г. Стислий текст в українському масмедійному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпро, 2020. 275 с.
5. Слухай Н. Сугестивна лінгвістика: лінгвістичне програмування поведінки людини: навчально-методичний посібник для аспірантів. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 248 с.
6. Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с.
7. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
8. Швелідзе Л. Стратегія самопрезентації в комунікативній поведінці українськомовних та англomовних користувачів соціальних мереж. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021. № 52. Том 2. С. 20–23. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.52-2.5>
9. Пянковська І. Лінгвістичні засоби впливу в німецькому медіатексті. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 47. Том 3. С. 113–119. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-3-18>
10. Мачульська К. Лінгвопрагматика комерційних гасел в англomовному інтернет-дискурсі реклами : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2020. 294 с.
11. Tolochko, P., Song, H., & Boomgaarden, H. “That Looks Hard!”: Effects of Objective and Perceived Textual Complexity on Factual and Structural Political Knowledge. *Political Communication*. 2019. Vol. 36(4). P. 609–628. DOI : <https://doi.org/10.1080/10584609.2019.1631919>
12. Гарбар І. О. Вербальні маркери сугестії в сучасному американському юридичному трилері : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2019. 249 с.
13. Ізотова Н., Ситенька О. Сенсуалізація українського воєнного дискурсу у вимірах трансмодальності. *Український воєнний дискурс: полілог жанрів і стилів : колективна монографія*. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2024. С. 9–33.
14. Andreu-Sánchez C., Martín-Pascual M. Á., Gruart A., Delgado-García J. M. Chaotic and Fast Audiovisuals Increase Attentional Scope but Decrease Conscious Processing. *Neuroscience*. 2018. № 394. P. 83–97. DOI: [10.1016/j.neuroscience.2018.10.025](https://doi.org/10.1016/j.neuroscience.2018.10.025).
15. Снитко О. С. Аудіовізуальні образні засоби в інтернет-комунікації: стратегії використання. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. Т. 52. Вип. 2. С. 194–210.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Балицкий Евгений. *Телеграм*. URL : <https://t.me/BalitskyEV> (дата звернення: 09.10.2025).
2. Бердянский маяк. *Телеграм*. URL : <https://t.me/berdyansk> (дата звернення: 09.10.2025).
3. Типичная Одесса. *Телеграм*. URL : https://t.me/odessa_typical (дата звернення: 09.10.2025).
4. Arestovich / Official. *Телеграм*. URL : https://t.me/O_Arestovich_official (дата звернення: 09.10.2025).
5. Hub militare russo. *Тік-ток*. URL : https://www.tiktok.com/@hub_militare?_r=1&_t=ZM-91tCRxjTm03 (дата звернення: 09.10.2025).

Дата надходження статті: 02.12.2025

Дата прийняття статті: 26.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 821.161.2-32+821.111(73)-3:82-31

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-46>**СИМВОЛ І НАРАТИВНА СТРУКТУРА В НОВЕЛІСТИЦІ
МИХАЙЛА ЯЦКОВА ТА ЕДГАРА ПО: ТИПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД****SYMBOL AND NARRATIVE STRUCTURE IN THE SHORT FICTION
OF MYKHAILO YATSKIV AND EDGAR POE:
A TYPOLOGICAL APPROACH****Ткачук О. М.,*****orcid.org/0000-0002-4529-5039****кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української та зарубіжної літератур та методик їх навчання
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

У статті досліджено типологічні збіги мотивів, наративних прийомів та використання символів у новелах М. Яцкова та Е. По. Проза Едгара По. Однією з ключових наративних стратегій По є повторення ключового слова на початку оповідання, що нагадує принцип побудови твору М. Яцкова навколо наскрізного символу, як, наприклад, у «Білих вівцях». В обох авторів оповідач відіграє ключову роль, передаючи події через саморефлексію. Простір і час у творах митців ніяк не конкретизується, незвичне місце часто символізує людську голову/розум. У М. Яцкова, як і в Е. По, часто присутній типаж фланера – міського спостерігача, який відсторонено блукає містом («Поганство юрби»). Наратив оповідань М. Яцкова, подібно до Е. По, функціонує як структурований сон, переходячи у сновидні або фантастичні площини.

Жіночі образи (як-от давня кохана в «Поганстві юрби» чи помираюча в «Дівчині на чорнім коні») можуть інтерпретуватися як втілення Тіні оповідача або персонажа, що уособлює відкинуті бажання. У «Дівчині на чорнім коні» естетизація смерті молодій жінки поєднується з проголошенням принципу «мистецтва для мистецтва»: герой-митець мусить втратити серце, щоб оглядати «вічну правду».

Суттєвою відмінністю наративної манери М. Яцкова є лаконізм опису на противагу нагромадженню описів у Е. По. Лаконізм у М. Яцкова, під впливом поезії в прозі Ш. Бодлера, ґрунтується на миттєвому враженні. Фінали творів часто є «вибуховими», нагадуючи пробудження або входження у стан «смерті за життя».

Таким чином, спираючись на наративні стратегії Едгара По, М. Яцків вибудовує власну систему образів, зосереджену на психологічному стані героя та символічній деталі. Він переосмислює мотиви у контексті проблеми модерністського мистецтва та його взаємодії з абсурдною дійсністю, що засвідчує формування самобутньої модерністської поетики.

Ключові слова: символ, оповідач, новела, символізм, наративна структура, психоаналіз.

The article examines the typological correspondences of motifs, narrative techniques, and the use of symbols in the short stories of M. Yatskiv and E. Poe. One of Edgar Poe's key narrative strategies is the repetition of a crucial word at the opening of a story, which recalls M. Yatskiv's principle of structuring a work around a pervasive symbol, as exemplified in «White Sheep». In both authors, the narrator plays a central role, mediating events through self-reflection. Spatial and temporal parameters in their works remain unspecified, while an uncanny setting often symbolizes the human head or mind. M. Yatskiv, like E. Poe, frequently employs the figure of the flaneur – a detached urban observer wandering through the city (e.g., «The Paganism of the Crowd»). The narrative in M. Yatskiv's stories, similarly to Poe's, operates as a structured dream, shifting into dreamlike or fantastic dimensions.

Female images (such as the former beloved in «The Paganism of the Crowd» or the dying woman in «The Girl on the Black Horse») may be interpreted as embodiments of the narrator's Shadow or as characters personifying repressed desires. In «The Girl on the Black Horse», the aestheticization of a young woman's death is combined with the proclamation of the principle of «art for art's sake»: the artist-hero must lose his heart in order to behold «eternal truth».

A significant distinction of M. Yatskiv's narrative manner is the conciseness of description, in contrast to Poe's extensive descriptive layering. M. Yatskiv's laconic style, influenced by Baudelaire's prose poetry, relies on the immediacy of impression. The endings of his works are often «explosive», resembling an awakening or an entry into a state of «death within life».

Thus, drawing on Edgar Poe's narrative strategies, M. Yatskiv constructs his own system of imagery focused on the protagonist's psychological condition and symbolic detail. He reinterprets established motifs within the context of modernist art and its interaction with an absurd reality, demonstrating the formation of an original modernist poetics.

Key words: symbol, narrator, short story, symbolism, narrative structure, psychoanalysis.

Постановка проблеми. У художній літературі існує споконвічна традиція використання символів, коли митець хоче зобразити те, що не є очевидним при змалюванні дійсності. Інколи це лише натяк на щось, а не пряме твердження, а часто читач має справу з загальноновживаними символами. Символізм випливає із психології людського життя. У цьому плані згадаймо, що в теорії Зігмунда Фрейда розглядалися символи. Відомий стандартний фрейдівський погляд, який часто зустрічається в науковій літературі. Він був явно сформульована приблизно у 1910–1911 роках і отримав найбільш повне викладення у четвертому виданні «Тлумачення сновидінь» (1914) та в Десятій лекції «Вступних лекцій до психоаналізу». Згідно з нього, термін «символ» використовується З. Фрейдом для позначення елементів, що зустрічаються у сновидіннях, а також у міфах, казках та фольклорі [1, с. 26]. З. Фрейд вважав, що людина ніколи не дізнається про такі символи шляхом навчання, на його думку, це говорить про філогенетичну спадщину, а тому символика, не мають інших джерел, окрім спадкової трансмісії: «Знання про символічні зв'язки та про значення символів не набувається шляхом навчання, а є частиною несвідомої, філогенетично переданої *архаїчної спадщини* – універсального коду, який можна знайти у сновидіннях, міфах, казках, фольклорі тощо» [1, с. 28]. Проте Агнес Петош виводить з праць З. Фрейда ширшу теорію символів. «Те, що символізується, є первинним і несвідомим; символ – вторинним і свідомим», – говорить дослідниця. Постійність і універсальність символів вона пояснює не філогенетичним успадкуванням знань, а спільністю раннього досвіду та успадкованою схильністю до формування символів (замість успадкування самого символічного знання)» [1, с. 233]. Це пояснює контекстуальність символів у художньому творі, значення може змінюватися в залежності від змісту твору, тобто авторського досвіду. Поєднання універсальності значення символів та індивідуального вибору автора відображає сучасна класифікація, яка виділяє фольклорні, релігійні, міфологічні, літературні та індивідуально-авторські символи [2, с. 389]. Ю. Ковалів при цьому зазначає, що інтерес до універсальності символу посилюється у ранньому модернізмі, передусім у символістів. Варто згадати про тяглість від романтиків до символістів, про що писав Цветан Тодоров, аналізуючи теорію символів Р. Якобсона: «Новаліс і Малларме – це, власне, два імені, які з'являються у працях Якобсона від самого початку. Ба більше, друге джерело має свій витік у першому, хоча цей зв'язок є опосередкованим: Малларме жив після Бодлера, який захоплювався По, який, у свою чергу, засвоїв Колріджа – чиї теоретичні праці були концентрованою версією писань німецьких романтиків, а отже й Новаліса» [3, с. 272–273]. Так само, Б. Рубчак витік українського модернізму, в тому числі «Молодої Музи» виводить з творчості Едгара По, Ш. Бодлера та С. Малларме [4, с. 19–20]. М. Ільницький відзначив перегук творчості М. Яцкова з Ш. Бодлером та відмітив вплив Е. По: «В Едгара По український письменник учився будувати фантастичний сюжет, де людина, поставлена в ситуацію крайньої небезпеки, долає страх і знаходить вихід («Мальований стрілець»)» [5, с. 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На роль символу у структурі сюжету малої прози М. Яцкова звернув увагу М. Ільницький, який виділив твори з наскрізним символом, що покладений в основу цілого сюжету [5, с. 17]. Оксана Мельник виділила провідні концепти та мотиви у новелістиці митця: Бога, долі, душі, тілесності та смерті. Остання тема, як відомо,

широко розроблялася Едгаром По, з його впливом дослідниця пов'язує цю тему і в М.Яцкова [6, с. 107]. Агнешка Матусяк звернула увагу на роль заголовків у зв'язку з символікою, як правило міфологічною або біблійною [7, с. 24]. Спільність художнього методу обидвох письменників вона відмітила в «сплетінні двох контрастно протилежних творчих елементів», йдеться про романтичне та реалістичне начала, а в змалюванні людини – відтворення антагоністичних сил, які впливають на особистість – це розум та інтуїція [7, с. 53]. Ольга Расовська порівняла образи-символи у психологічних новелах Е. По та українського автора [8].

Мета нашого дослідження – виявити типологічні збіги мотивів, наративних прийомів та використання символів у новелах Михайла Яцкова та Едгара По.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прозова творчість Едгара По була експериментом, завдяки якому короткі оповідання збагатилися різноманітними видами оповіді: готичні оповідання, сенсаційні та псевдонаукові історії, марення та містифікації. Письменник ввів у літературу тему смерті молодої, вродливої жінки, апробував художні прийоми, які мали викликати тривожні очікування, напруження у читача. Гротескне, таємниче поєднувалося у нього з буденним та докладним описом. Через опис письменник відтворював містичну атмосферу: інтер'єр, зовнішність, пейзаж – все в оповіданні підпорядковане створенню ефекту тривоги. Прийоми запроваджені американським прозаїком знайшли своє використання і в М. Яцкова. «Однією з ключових наративних стратегій Е. По є повторення ключового слова на початку оповідання з метою підкреслити певний намір або ідею та досягти ефекту гри слів» [9, с. 314]. Цей прийом нагадує нам принцип побудови твору навколо наскрізного символу, який помітив М. Ільницький. До такого типу оповідань належать «Білі вівці». Так само, як і в Едгара По, оповідач відіграє ключову роль в історії, він як моряк опиняється на острові, який згодом виявляється давно покинутим місцем народження. Наратор описує атмосферу загадковості, яку створює зустріч зі сліпими вівцями. Як і у «Вільямі Вільсоні» оповідач згадує своє дитинство, проте твір тематично ближче стоїть «Падіння дому Ашерів» та «Острову Феї», в якому героя потрапляє у незвичне місце. Саме очима наратора передається картина острова, але не меншу роль відіграє саморефлексія героя-оповідача. У «Береніці» Е. По ми читаємо самохарактеристику героя-оповідача, так само герой М. Яцкова подає коротку власну передісторію. У ній він постає як типово модерністський герой. Меланхолія, самотність, навіть мізантропія: «і людей я не любив» – так характеризує себе оповідач. Образ моряка, який пережив смертельну небезпеку Едгар По зобразив у оповіданні «У вирі Мальстрему». Цей мотив у свою чергу є ремінісценцією стародавнього моряка у Колріджа, який також був захоплений таємничими силами в морі й більше ніколи не став тим самим чоловіком [10, с. 65]. Можна припустити, що професія моряка у М. Яцкова також данина романтизму, вона вмотивована неспокоєм душі героя, який воліє тинятися по світу, тамуючи свій біль самотності, відсутність одностудця, «близької душі». Спільним для письменників є зміна психічного стану героя після пережитого.

Ще на початку історії розчарування персонажа набуває онтологічного характеру, хоча виглядає як проекція душі «що сотворила бога і сатану в собі» [11, с. 54]. Розуміння присутності добра і зла в людині та стан відстороненості від світу («все кругом скучне і дурне») дозволило героєві побачити навколишнє жахіття.

Символічний образ сліпих пастирів та овець, покладений в основу новели, передусім відсилає нас до біблійного значення. Наприклад в Єремії 50:6 говориться про отару (народ), яка загинула через пастухів: «Мій народ був заблудлою отарою, – їхні пастирі звели їх на манівці й загнали на гори, де вони тинялись з гори на пагорб, забувши про свою кошару.» [12]. Відомий твір з подібним значенням «Сліпці» М. Метерлінка. М. Яцків не використовує значення пастуха як священика, надаючи йому значення провідника народу. Можна погодитись з Оксаною Мельник, що тут йдеться про сліпоту духовну [6, с. 91]. Оповідач наводить таку деталь, що вони могли бачити в «ясний день, і то тільки землю під своїми ногами», а контрастом виступає краса світу: «довкола чудовий світ пальм, гаїв, потоків, барв, а ж заворот ловить!» [11, с. 55].

Це образ людини, яка далі свого носа не бачить, не піднімає голову в гору та не бачить нічого, що їй не стосується.

Суттєвою відмінністю наративної манери М. Яцкова на противагу американському прозаїку є лаконізм опису. Якщо глянути на «Острів феї» Е. По, то, незважаючи на невелику кількість подій у творі та подібний сюжет – оповідач спостерігає незвичне на острові, то твір більший за обсягом від новели українського прозаїка. Відступ оповідача у Е. По, його роздуми про музику, а також сам опис острова й того, що він спостерігає, набагато ширший ніж у М. Яцкова. Кіра Шахова відмітила цю особливість стилю, що виявляється через нагромадження описів у Е. По і так охарактеризувала цей прийом: «Барвисті екзотичні описи стають начебто самодостатніми, гальмують дію, експозиція деяких оповідань здається розрахованою на значно довший сюжет» [13, с. 12]. Дослідниця також зазначила, що деталізація у розлогіму вступі згодом зменшилася у митця, але не втратила своєї пишноти. Розгорнуті описи М. Яцків також використовував у ранніх реалістичних оповіданнях, наприклад, «У наймах». У цьому відношенні оповідна манера символістських новел М. Яцкова зазнала впливу поезії в прозі Ш. Бодлера, а використання символізації призвело до лаконізму опису. На думку Дороти Корвін-Пйотровської, у прозі письменників-модерністів світ описується через невпорядковані елементи, які вимагають співтворчості читача: «Опис у модерністських творах став не таким зв'язним, адже він ґрунтувався на миттєвому, короткочасному враженні й не мав на меті цілісної, розвинутої презентації чи характеристики героя» [14, с. 27].

У «Білих вівцях» оповідач, відразу після побаченого, описує власний стан. Шок від жахливої картини становить новелістичний пуант цього твору й нагадує прийом характерний Е. По: «Наративна манера Едгара Аллана По передбачає єднальний фінал оповіді, вибудований завдяки майстерному застосуванню риторичної фігури полісиндетону – частого повторення сполучників, переважно без граматичної необхідності» [9, с. 314]. У новелі українського митця також зустрічаємо повторювані сполучники, а також рефрен ключового слова: «почув», «видалось», «чую», «відчував»:

«Ах, але почув зараз, що то все пуста акторська екзальтація, і мені видалось, що кров в мої жилах пересипається піском і я поволі холону, кам'янію.

Мене знайшли товариші і забрали з собою, і так я вже нічого більше розказати не можу. Чую лишень, як поміж слова проникають дрібненькі, але дуже важливі відтінки. Чую, як ціле враження того образу є не таким в словах, як я колись відчував, і це болить мене, і долучається до давніх німих болів душі» [11, с. 55] Це один з багатьох творів, де Яцків порушує проблему художнього відображення дійсності. Головним для людини є відчуття, а не пізнання розумом (на початку твору оповідач вказує, що його «душа повна вражень»), суть життя, шокуючого досвіду на острові не можливо передати словами: «враження того образу не є таким в словах». З одного боку це йдеться про реалістичне мистецтво, оскільки оповідач не може передати те, що колись відчув, з іншого – це і проблема символістського зображення, у слова проникають важливі відтінки, проте образ не передає те, що він відчував.

Цілий ряд коротеньких новел М. Яцкова побудовані так само навколо центрального символічного образу: «Шкапа», «Пегас», «Смерека», «Горобці», «Журавлі». Проте в них відсутній явний оповідач, натомість третьоособовий наратор, а побудовані вони навколо універсальних символів. Наприклад, у «Горобцях» це порівняння долі людини з життям горобця. Ключову фразу висловлює персонаж твору перед раптовим нещасним випадком: «Людина – як отой горобець. Ніби вільна, ніби бадьора, а притулиться де-небудь під риштуванням і не знає, який кіт чи сова чатує на нього...» [11, с. 180]. Цим утверджується беззахисність людини перед долею, як горобця перед хижаком, навіть найслабшим. У контексті теми долі розглядає цей образ Оксана Мельник [6, с. 61–62]. Однак у творі горобці набувають ширшого символічного значення. Зокрема є алюзія на біблійне трактування птахів: «Погляньте на птахів небесних... Ні жнуть, ні збирають до житниць, а Отець ваш небесний годує їх.» Матвія 6:26 [12]. На початку

твору жінка приносить чоловіку убогий обід і коментує: «Живем одним хлібом і до того хліба жадні, як до спасення» [11, с. 179]. Ця фраза є контрастом до біблійної фрази про те, що не треба думати лише про земне. У М. Яцкова – людина як горобець, але не може прогодувати себе, а відповідно для неї хліб насущний стає головним, а не духовне. Релігійна проблематика простежується і в згадці про розвалини, на місці яких мають будувати церкву. Чоловік говорить про те, що колись закопували людину на місці будови церкви, а тепер закопують кривавий піт. Тобто, жертва сучасної людина її важка праця. Якщо Едгар По у своїх творах часто іронічний, гротескні образи поєднуються з гумором, то в М. Яцкова гумор зустрічається не часто. У новелі зустрічаємо такий випадок, коли бурчання голодного шлунку, жінка іронічно порівнює з ангельською музикою.

Натомість частіше дійсність у новелах М. Яцкова зображується абсурдною, це фантазмагоричні картини, в яких критики бачили натуралізм та містицизм і все це в поєднанні з символом. Це дає підставу поглянути на них з психологічної точки зору у контексті подібного принципу конструювання художнього світу як у Едгара По: «Місця дії у творах По часто символізують людську голову/розум/«я», а відповідні персонажі, які перебувають усередині цих просторів або зіштовхуються з моторошними зовнішніми явищами (вирвами чи застійною водою, мертвими деревами й рослинами, похмурим небом, бурями), є такими ж дивними, як і їхнє оточення» [10, с. 30]. Відтак химерні картини новел є екстеріоризацією, зовнішнім вираженням внутрішніх уявлень героя.

Таким героєм у М. Яцкова, як і в Е. По, є типаж фланера (*фр. flâneur*) – міського спостерігача, людину, яка неквапливо блукає містом, уважно розглядаючи людей і події, але сама майже не взаємодіє з ними. Термін увів у культурний обіг Шарль Бодлер. Такі персонажі діють у «Побаченні», «Вбивстві на вулиці Морг» у «Викраденому листі», також оповідачі в Едгара По мають риси фланера у «Трагічному становищі. (Коса часу)», «Вільямі Вільсоні» тощо. У М. Яцкова такий типаж показаний у «Поганстві юрби». Сама структура фабули твору побудована на прогулянці оповідача по місту, в якій він спостерігає за міським життям. Простір і час у творі ніяк не конкретизується. Агнешка Матусяк побачила в творі модерністський карнавальнотеатральний гротеск, який коріння бере в Бодлерівському гротеску [7, с. 40]. Проте текст можна інтерпретувати як психологічну новелу, що показує стан душі героя. Сам образ фланера дозволяє поєднувати широкі сцени з індивідуальним досвідом. Ще рік тому, стверджує оповідач, він «пригортав цілий світ до себе», але в сценічних картинах він поводить себе відсторонено, не втручається в події. Взаємодіє з оточенням, тільки коли щось стосується його «я». З реплік у творі читач дізнається, що герой митець. Тим не менш відбувається фантастичне перетворення – на героєві уланський мундир, що символізує інтеграцію в суспільство, до того ж в жорстку ієрархію. Можна припустити, що Михайло Яцків йде шляхом Едгара По, змальовуючи дійсність у формі сну, як відмітив Бенджамін Фішер: «Багато його творчих творів функціонують як структуровані сні – прийом, добре відповідний психологічній літературі. Твір починається з того, що оповідач здається достовірним, але далі оповідь переходить у дедалі більш сновидні або фантастичні площини» [10, с. 30]. Відтак наратив оповідання М. Яцкова поєднує візуальні картини, які справді нагадують карнавальне та театралізоване видовище, а також спостереження за собою. Зумовлює саморефлексію вже згадане перетворення на улана, а також зустріч з колишньою коханою. Провідна тема внутрішніх роздумів оповідача – протиставлення себе юрбі, що втілює суспільні звичаї загалом. Прикметним, є ключовий образ у творі – колишня кохана героя. У сюжетах багатьох творів Е. По є образ божевільної жінки, що переслідує героя. Також жінка може бути пов'язана зв'язком з героєм: бути дружиною, сестрою і т. д. В психологічному сенсі ці образи можна інтерпретувати як втілення Тіні оповідача чи персонажа, яка уособлює бажання та переживання, які людина не визнає у собі або відкидає як «неприйнятні». Давня кохана в творі М. Яцкова змальована відразливою, оповідач порівнює її з побіленим гробом, вона зображена як штучна, неприродна. Колишня дівчина тепер співає

в комедіантському стилі й не оцінила його зусиль «лагідністю поезії вирвати її з багна». У оповіді наводяться єдині її слова (у Едгара По такі персонажі часто безмовні): «Світ треба брати таким, яким він є – сказала вона і віддалася проституції» [11, с. 62]. Ця антитеза поглядам оповідача, є втіленням того, з чим він не може змиритися. Прийняти світ таким, яким він є – трактується ним як аналогія продажі свого тіла й перетворення на поганого актора-комедіанта. Відмітимо, що жінка-антагоніст для оповідача крім штучності є втілення тваринного начала, низького в людині (кров юрби), вона «жертва своїх поривів і звірячої пристрасті» [11, с. 63]. Як і в американського романтика в наративі присутня тема смерті. Герой зауважує, що юрба буде такою ж і після його смерті: «так будуть дуріти, як я умру, і будуть обштовхуватись коло моєї домовини» [11, с. 62]. Вкінці твору герой спостерігає за місяцем, що розпустив «ярке світло смерті» (у фіналі «Падіння дому Ашерів» також зустрічаємо криваво-червоний місяць), його увагу привертають тополі, між якими біліють пам'ятники з урнами і турбанами. Для оповідача це символ погідного вечірнього спокою. Опозиція життя/смерть виступає оберненою. Світ живих сповнений смертю усього справжнього, а світ смерті – є звільнення від нього, приносить полегшення. Це вияв танатичних мотивів, у фройдівському розумінні, через бажання повернення до стану не-життя, зняття напруження від страждання.

Подібна тема зустрічається в оповіданнях Е. По, коли головний герой після великої втрати й пережитого горя часто не здатен впоратися зі своїм минулим: «Лігея», «Овальний портрет» та «Береніс». Можна віднести ці сюжети до творів, в яких домінують два важливі принципи: (а) концепція двійників/близнюків або (б) наявність сильної жіночої постаті [10, с. 66].

У цьому контексті важливою є новела М. Яцкова «Дівчина на чорнім коні», яка побудована на мотиві втрати героєм коханої і відповідно містить жіночий образ нерозривно пов'язаний з героєм. Цікава є сама оповідна манера новели. Це третьособова розповідь, але наратор вживає безособову форму «Злився з самотою» [11, с. 208]. Цим акцентується перспектива героя. Лише згодом розповідач називає суб'єкта, який це переживає й діє в творі. Це Даріан – часто вживане ім'я у творах М. Яцкова. Насамперед, воно асоціюється з ім'ям головного героя роману Оскара Уальда «Портрет Доріана Грея» (1890). Це алюзія до естетизму як життєвого принципу та протиріччя: зовні – ідеальний, всередині – зруйнований. Можна сказати, це типовий образ декадансу кінця XIX ст. Натомість жіночий персонаж, з яким пов'язаний герой – його кохана, яка помирає. На початку історії вона з'являється у образі дівчини на чорному коні. Образ коня в Е. По дослідники пов'язують із «надзвичайною сексуальністю (порівняймо з кентавром у класичній міфології)». Поєднання образу коня з вогнем підсилює цю асоціацію – у сенсі сексуального та іншого «жару», що може бути збудливим, але водночас і руйнівним» [10, с. 66]. На думку Б. Фішера, у контексті «Падіння дому Ашерів» кінь представляє фізичні, відчутні аспекти потенціалу в житті свого господаря [10, с. 79]. У першій частині твору дівчина приїжджає на чорному коні й герой помагає сісти на коня, коли вона від'їжджає. Остання фраза, яка вчувається Даріану від дівчини: «Мій кінь». Можна трактувати його як життєву енергію й в творі Михайла Яцкова. Наближення коня, тупіт копит асоціюється в героя зі страхом, саме прибуття дівчини пов'язане зі смертю. У експозиційній картині, яку порушує поява дівчини на чорному коні, герой проголошує заглиблення в «вічну правду» і в цьому йому заважає те, що «серце приковує до людських доріг» [11, с. 208]. Герой також називає себе самотнім, виникає питання звідки взялася дівчина? Тому попри правдоподібність сцени прощальної розмови з дівчиною, все вказує на символічність цього образу, яка нагадує проекцією душі героя. З одного боку у ній смерть, а з іншого – вона муза. Друга частина показує нам дівчину в домовині й уявну розмову Даріана з нею. Естетизація смерті молодої красивої жінки – це очевидний мотив Едгара По. Новеліст вважав, що саме такий момент вартий зображення і має вразити читача. У наративі М. Яцкова голос дівчини проголошує своєрідний заповіт, по суті естетичний принцип «мистецтва для мистецтва»: «Будеш оглядати вічну правду, невиданий світ, пекельні муки і райські розкоші, будеш дивитися на них, як сонце, бо серце твоє я забрала...»

[11, с. 211]. Тут простежується й концепція символізму – герой буде бачити вищий духовний світ і реальний світ, який символісти трактували як недосконалий. Вічна правда – це можливість завдяки творчості бачити справжню дійсність. За це герой-митець мусить заплатити – втратити серце. Тобто позбутися заангажованості в людські проблеми, стати вищим за них. Але водночас відмовитись від людських почуттів, радощів кохання, насолоди від життя.

У цьому контексті в психоаналізі З. Фрейда «центральною є тема символу як захисного замітника, утвореного через формулу конфлікт – витіснення–заміщення» [1, с. 233]. У першій частині новели апокаліптична поява дівчини на чорному коні символізує страх героя перед жінкою, яка з'являється на коні як втіленні життєвої та сексуальної енергії. Цей страх підтверджує думка персонажа, що навіть його родичі не бажали його появи на світ, тобто його ніхто не здатний полюбити. Смерть дівчини символізує боязнь бути відкинутим. Небезпеку втілюють й слова жалю у сцені прощання, дівчина шкодує, що «скривдила тебе і запропастила твою і свою душу» [11, с. 209]. У другій частині новели ми маємо справу з редукованим мотивом поховання живцем, коли Даріан стоїть біля домовини й чує її голос. Замінником життя тут стає мистецтво, адже від нього варто відмовитись «земне життя – гей, гей, яке воно бідне». Квінтесенцією такого вибору стає втрата коня як життєвого потенціалу реалізації. Протиставлення літературного / справжнього житті зустрічаємо й у романтика Е. По. У «Береніці» герой зростає у бібліотеці, все життя він проводить у книжках, натомість його наречена Береніка безтурботно живе звичайним життям. Замкнутість у собі Егея виражається у невротичному симптомі, він маніакально зосереджується на якійсь дріб'язковій речі. Ця символічна відірваність від життя зрештою призведе до трагедії, фінального жахиття, коли у несвідомому стані персонаж вбиває Береніку.

Завершується твір М. Яцкова гротескними й жахливими видіннями Даріана, що має підсилити містицизм сюжету й підтвердити абсурдність життя. Такий прийом використовував Едгар По, нагнітаючи тривожність героя, змальовуючи дійсність як кошмарний сон. «Лірична поезія та новела є ідеальними формами для таких станів свідомості, і, подібно до того, як сон може закінчитися, багато творів По приводять нас до вибухового фіналу. По суті, протагоніст пробуджується – або, можливо, помирає: помирає насправді або входить у стан «смерті за життя» (наприклад, божевілья), забезпечуючи завершеність і для читача», – стверджує Б. Фішер [10, с. 30]. Прикладом використання такого фіналу як втеча-пробудження у М. Яцкова є новела «Мальований стрілець».

Висновки. Таким чином символ у новелах Михайла Яцкова функціонує на перетині універсальних значень і суб'єктивного авторського досвіду. Використання універсальних символів міфологічного чи біблійного походження зумовили побудову розповіді навколо них. Спираючись на традиції, а саме на наративні стратегії Едгара По, Михайло Яцків вибудовує власну систему образів, у центрі якої – психологічний стан героя та символічна деталь. Наратив цих творів побудований як сон, де герой стикається з психологічними явищами, екстеріоризованих в інших персонажах. Порівняння творів дозволяє виявити типологічні збіги у виборі мотивів, способах створення атмосфери й організації оповіді. Водночас М. Яцків переосмислює їх в контексті проблеми модерністського мистецтва та його взаємодії з абсурдною дійсністю, для його наративу характерні лаконізм описів і контекстуальна варіативність символів, що засвідчують формування самобутньої модерністської поетики під впливом творчості символіста Шарля Бодлера, зокрема його поезії в прозі, а також напрацювань прозаїків раннього модернізму, що становить перспективу подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Pecoz A. Freud, Psychoanalysis, and Symbolism. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 284 p.
2. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. К : ВЦ «Академія», 2007. 622 с.

3. Todorov T. Theory of the symbol. Ithaca. New York: Cornell University Press. 1982.
4. Рубчак Б. Пробний лет (Тло для книги). *Розсипані перли: Поети «Молодої Музи»*. К. : Дніпро, 1991. С. 18–45.
5. Ільницький М. Поетична концепція з музичним і малярським тлом. *Яцків М. Муза на чорному коні: Оповідання і новели. Повісті. Спогади і статті*. К. : Дніпро, 1989. С. 5–28.
6. Мельник О. Модерністський феномен Михайла Яцкова: канон та інтерпретація. К. : Наукова думка, 2011. 293 с.
7. Матусяк А. Химерний Яцків: модерністський дискурс у прозі Михайла Яцкова. Вроцлав; Львів: Піраміда, 2010. 224 с.
8. Расовська О. Образи-символи у психологічних новелах Е.А. По та М. Яцківа: компаративний горизонт. *Перша спроба. Студентська наукова творчість: Збірник матеріалів*. Житомир, 2011. С. 77–84.
9. Simovic S. Poe's Typical Short Story Strategies. *Journal of Educational and Social Research*. MCSER Publishing, Rome-Italy. June 2014. Vol. 4. No. 4. 312–317. Doi:10.5901/jesr.2014.v4n4p312
10. Fisher Benjamin F. The Cambridge Introduction to Edgar Allan Poe. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2008. 137 p.
11. Яцків М. Муза на чорному коні: Оповідання і новели. Повісті. Спогади і статті. К. : Дніпро, 1989. 846 с.
12. Українська Біблія. Переклад Огієнко 1962 р. URL: <http://bible.ubf.org.ua/ukr/?scr=%D0%84%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%8F.50> (дата звернення: 21.11.2025)
13. Шахова К. Едгар По. Начерки до портрета. *По. Е. Чорний кіт. Оповідання* / Пер. з англ.; передм. та комент. К. Шахової. К. : Дніпро, 2001. С. 5–24.
14. Корвін-Пйотровська Д. Проблеми поетики прозового опису. / Пер. з польськ. З. Рибчинська. Львів : Літопис, 2009. 208 с.

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 17.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.111:811.161.2]`255.4:821.111(73)-312.9Мар7Гра.08

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-47>**ФЕМІНІСТИЧНИЙ ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМ В УКРАЇНОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРУ ДЖОРДЖА Р. Р. МАРТІНА «ГРА ПРЕСТОЛІВ»****FEMINIST INTERVENTIONISM IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF «A GAME OF THRONES»
BY GEORGE R. R. MARTIN****Тюріна С. О.,*****orcid.org/0009-0004-9891-2725****аспірантка кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

У статті здійснено аналіз феномену феміністичного інтервенціонізму в сучасному українському художньому перекладі на матеріалі роману Джорджа Р. Р. Мартіна «Гра Престолів» та його перекладу Наталії Тисовської. Дослідження фокусується на проблематиці «політики перекладу» та ролі перекладача як активного ідеологічного суб'єкта, здатного впливати на рецепцію гендерних образів у культурі цільової мови. У роботі детально розглянуто теоретичні засади феміністичної теорії перекладу, зокрема концепції «втручання» (interventionism) та перекладацької видимості, запропоновані провідними західними дослідницями Шеррі Саймон та Луїзою фон Флотов. Проаналізовано, як ці теоретичні концепти реалізуються в практичній площині українського перекладу фентезійного тексту. Основну увагу приділено систематизації перекладацьких стратегій, які використовує Наталія Тисовська для досягнення гендерної адекватності. Виявлено, що перекладачка вдається до складного ідеологічного маневрування, яке включає не лише активні трансформації тексту, але й свідоме не-втручання. На прикладі образів Санси та Арії Старк продемонстровано, як стратегія вірної передачі бруталності оригіналу може слугувати феміністичним цілям, деконструючи патріархальні міфи. Водночас, аналіз образів Кетлін Старк та Тиріона Ланістера виявив застосування стратегій модуляції (заміна мізогінної лексики на нейтральну) та доповнення (посилення політичної суб'єктності та раціоналізація жіночого гніву через синтаксичні зсуви). Встановлено, що феміністичний інтервенціонізм у виконанні Н. Тисовської дозволяє українському читачеві побачити приховані в оригіналі субверсивні сенси. Дослідження доводить, що переклад стає полем боротьби за гендерні смисли, а український переклад «Гри Престолів» є знаковим прецедентом утвердження гендерно-чутливої мовної практики.

Ключові слова: гендерна адекватність, Джордж Мартін, інтервенціонізм, Наталія Тисовська, стратегії перекладу, феміністична теорія перекладу.

The article provides an analysis of the phenomenon of feminist interventionism in contemporary Ukrainian literary translation based on George R. R. Martin's novel "A Game of Thrones" translated by Nataliia Tysovska. The research focuses on the issues of "translation politics" and the role of the translator as an active ideological agent capable of influencing the reception of gender images in the target culture. The work thoroughly examines the theoretical foundations of feminist translation theory, particularly the concepts of "interventionism" and translator visibility proposed by leading Western scholars Sherry Simon and Luise von Flotow. It analyzes the ways these theoretical concepts are implemented in the practical plane of Ukrainian translation of a fantasy text. Primary attention is paid to the systematization of translation strategies used by Nataliia Tysovska to achieve gender adequacy. It is revealed that the translator engages in complex ideological maneuvering, which includes not only active text transformations but also conscious non-intervention. Using the examples of Sansa and Arya Stark, it is demonstrated how the strategy of faithfully conveying the brutality of the original can serve feminist goals by deconstructing patriarchal myths. At the same time, the analysis of Catelyn Stark and Tyrion Lannister's characters revealed the application of modulation strategies (replacing misogynistic vocabulary with neutral terms) and supplementation (strengthening political agency and rationalizing female anger through syntactic shifts). It is established that feminist interventionism as performed by N. Tysovska allows the Ukrainian reader to see the subversive meanings hidden in the original. The study proves that translation becomes a battleground for gender

meanings, and the Ukrainian translation of "A Game of Thrones" serves as a significant precedent for establishing gender-sensitive linguistic practices.

Key words: feminist translation theory, gender adequacy, George Martin, interventionism, Nataliia Tysovska, translation strategies.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена зростанням інтересу до гендерних студій у перекладознавстві та необхідністю вироблення механізмів відтворення феміністичних дискурсів у вітчизняному літературному просторі [1, с. 35].

Сучасний етап розвитку гуманітарного знання характеризується глибинним переосмисленням ролі мови та перекладу у формуванні соціальної реальності. Перекладознавство, вийшовши за межі суто лінгвістичного аналізу еквівалентності, вступило у фазу так званого «культурного повороту», де центральне місце посідають питання ідеології, влади та ідентичності [2; 3]. У цьому контексті гендерна проблематика набуває особливої гостроти. Традиційна перекладацька етика, що вимагала від перекладача «невидимості» та абсолютної прозорості, часто ставала інструментом консервації патріархальних норм, прихованих у джерельних текстах [4, с. 35]. Феміністична теорія перекладу (ФТП), що виникла як відповідь на ці виклики, пропонує новий погляд на процес міжкультурної передачі текстів: переклад розглядається як майданчик для боротьби за смисли, де перекладач має право – і навіть обов'язок – втручатися в текст задля відновлення гендерної справедливості [5, с. 1–7].

Центральним поняттям у цьому новому дискурсі стає «феміністичний інтервенціонізм» (або «втручання»), що кидає виклик класичним уявленням про необхідність дотримання вірності оригіналу. У контексті феміністичної теорії, інтервенціонізм – це свідомо перекладацька стратегія, яка прямо протилежна ідеї «невидимого» перекладача. Це ідеологічний вибір, коли перекладач активно втручається в текст, щоб кинути виклик патріархальним нормам або мізогінним концепціям, присутнім в оригіналі [4, с. 24–25]. Для українського культурного простору, який переживає складний процес модернізації, питання «політики перекладу» є надзвичайно актуальним. Воно вимагає глибокого вивчення особистої позиції перекладача та впливу культурних контекстів на формування тексту перекладу.

Особливий інтерес становить застосування цих стратегій у жанрі фентезі [6]. Фентезійні світи часто насичені патріархальними структурами, насильством та архаїчними гендерними ролями [7]. Переклад таких текстів ставить перед перекладачем подвійний виклик: зберегти жанрову специфіку та атмосферу твору, і водночас не перетворити переклад на ретранслятор мізогінії. Роман Джорджа Р. Р. Мартіна «Гра Престолів» (перша книга саги «Пісня Льоду й Полум'я») є ідеальним матеріалом для аналізу, оскільки містить як жорсткі патріархальні конструкти, так і потужні субверсивні жіночі образи [8]. Український переклад, здійснений Наталією Тисовською, демонструє унікальний приклад того, як свідомі перекладацькі рішення сприяють створенню гендерно адекватних текстів в українському культурному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя для аналізу феміністичного інтервенціонізму складають класичні роботи західних дослідниць – передусім Шеррі Саймон [5] і Луїзи фон Флотов [4], – проте останні п'ять років принесли значне поживлення дискурсу, яке розширює ці концепти в напрямі транснаціональності, інтерсекційності та деколонізації. Опорною точкою досліджень стає критичне прочитання робіт Ш. Саймон щодо перекладу як акту створення культурної ідентичності; сучасні огляди та систематичні ревізії підтверджують, що переклад розглядають уже не лише як мовну операцію, а як політичний і культурний акт зі здатністю трансформувати гендерні наративи [9].

Луїза фон Флотов (включно з нещодавніми публікаціями) [10] підтверджує значення практичної класифікації стратегій перекладу в рамках феміністичної теорії: *supplementing* (доповнення), *prefacing/footnoting* (паратекстуальні інтервенції) і *hijacking* (активне «присвоєння»/

переписування). Однак сучасні дослідники підкреслюють, що застосування цих стратегій має бути чутливим до локальних мовних практик, колоніальних контекстів та інтерсекційних нерівностей, тобто їх потрібно адаптувати у бік транснаціонального і деколоніального підходу [11].

Роботи 2020–2024 рр. систематизують два великі тренди: (1) рух від локальної канадсько-західної школи ФТП до транснаціоналізації дисципліни (включно з пропозиціями деколонізувати методи та корпуси досліджень), і (2) посилена увага до інтерсекційності (перетину гендеру з расою, класом, колоніальним досвідом та тілесністю). Ці публікації також критикують універсалізм ранніх ФТП і закликають до більш різноманітних корпусів і методологій у міжнародних дослідженнях [12].

Окремий масив досліджень стосується методології й емпіричних підходів: з'явилися систематичні огляди літератури та міждисциплінарні дослідження (наприклад, рев'ю 2022 р.), які підсумовують, що феміністичний переклад найчастіше аналізують через дискурсивний аналіз паратекстів і компаративну лексико-стилістичну роботу [13]; проте бракує масштабних корпусних досліджень, що верифікували б частотність тих чи інших інтервенціоністських стратегій у різних жанрах (наприклад, у масовій літературі чи фентезі).

У контексті України: дослідження гендерної лексики, гендерно-нейтральної мови та питання гендерної адекватності в перекладі з 2020 р. отримали перші системні обробки (статті й звіти про гендерний профіль, дослідження гендерно-нейтральної мови 2021–2024 рр.) [14], але спеціалізованих робіт, що цілеспрямовано аналізували б застосування інтервенціоністських стратегій у перекладах українською масової літератури (зокрема фентезі), критично бракує. Це створює простір для комбінованого аналізу лексичного, синтаксичного й прагматичного рівнів художніх текстів.

Метою даного дослідження є виявлення, систематизація та комплексний аналіз стратегій перекладу, які використовує українська перекладачка Наталія Тисовська у своїй роботі над сагою «Пісня Льоду й Полум'я» Джорджа Р. Р. Мартіна, зокрема над першою книгою «Гра Престолів», вдаючись до свідомого феміністичного інтервенціонізму.

Об'єктом дослідження є мовний портрет жіночих персонажів в оригінальному тексті роману Дж. Р. Р. Мартіна «A Game of Thrones» та його українському перекладі «Гра престолів», виконаному Н. Тисовською. **Предметом** дослідження є перекладацькі трансформації та стратегії відтворення жіночих мовних портретів, що слугують маркерами феміністичного інтервенціонізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз тексту роману та його перекладу дозволяє стверджувати, що досягнення «гендерної адекватності» в роботі Наталії Тисовської є результатом продуманої стратегії, яка варіюється від буквалізму до глибокої адаптації залежно від ідеологічного навантаження сцени. Ключова теза полягає в тому, що досягнення «гендерної адекватності» в цьому контексті є актом складного ідеологічного маневрування.

Феміністичний інтервенціонізм не завжди означає зміну тексту. Іноді найпотужніший феміністичний акт – це точна, незгладжена передача бруталності патріархальних норм; або, навпаки, точна передача субверсивних жіночих образів, створених самим автором.

Образ Санси Старк у романі є втіленням пасивного жіночого архетипу [4, с. 63]. Вона прагне відповідати соціальним очікуванням, «бути леді», що різко контрастує з поведінкою її сестри, Арії. Для Санси світ – це пісні про лицарів, і вона намагається ігнорувати жорстоку реальність. У ключовій сцені, де Сандор Кліган («Пек») руйнує її ілюзії, перекладачка обирає стратегію максимальної точності.

Оригінал: *Save yourself some pain, girl, and give him what he wants... He wants you to smile and smell sweet and be his lady love...* [15, с. 675].

Переклад: *Якщо боїшся болю, дівчинко, роби, як він хоче.... Він хоче, щоб ти всміхалася, гарно пахла й була панною його серця...* [16, с. 773].

Ця цитата – квінтесенція вимог патріархату до жінки: бути об'єктом естетичної насолоди (посміхатися, пахнути), а не суб'єктом дії. Перекладачка не пом'якшує цей момент. Вона передає його, використовуючи романтизоване «панною його серця». Це стратегічне не-втручання має глибокий сенс. Наталя Тисовська дозволяє тексту оригіналу самому деконструювати ідеали Санси. Якби перекладачка спробувала «врятувати» Сансу, змінивши лексику на більш нейтральну або сучасну, ефект жаху від усвідомлення її безправності зник би. Н. Тисовська змушує українського читача побачити насильство, приховане за мрією про «лицаря» і «панну серця». Вона не рятує героїню від жорстокої мови, а використовує цю жорстокість, щоб викрити механізми пригнічення.

Якщо Санса втілює пасивний архетип, то Арія – субверсивний. Вона відкрито бунтує проти гендерних ролей: *I don't want to be a lady!* [15, с. 208]. Мартін сам наділяє її рисами, що руйнують стереотипи, пов'язуючи її з «дикою» тіткою Ліанною.

Оригінал: *Ah, Arya. You have a wildness in you, child. «The wolf blood»... Lyanna had a touch of it... Lyanna might have carried a sword, if my lord father had allowed it. You remind me of her sometimes. You even look like her* [15, с. 208].

Переклад: *Ох, Аріє! В тобі є щось дикунське, дитинко. «Вовча кров»... У Ліанні теж була краплина... Якби мій лорд-батько дозволив, Ліанна б точно носила при боці меч. Ти навіть схожа на неї* [16, с. 238].

У цьому епізоді «дикість» (*wildness*) Арії легітимізується через жіночу лінію спадковості. Перекладачка знову обирає стратегію еквівалентної передачі. Важливо зауважити, що Тисовська не вдається до гіперкорекції: вона не додає фемінітивів (наприклад, «войовниця» для Ліанни), оскільки текст цього не вимагає. Сам факт бажання жінки носити меч у цьому сетингу є достатньо підричним. Феміністична позиція перекладачки тут полягає у довірі до оригіналу. Вона розпізнає феміністичний потенціал у словах Мартіна і забезпечує його повне відтворення в цільовій мові, не намагаючись «покращити» текст там, де автор вже виконав роботу з деконструкції гендеру.

Інтервенціонізм стає більш очевидним, коли йдеться про мову ворожнечі та об'єктивацію жінок. Стратегія модуляції полягає у свідомій зміні конотацій або семантичного навантаження лексеми [17, с. 510]. У феміністичному перекладі це стає актом відмови відтворювати патріархальний дискурс і вербальне насильство [4, с. 45].

Яскравим прикладом є сцена, де Тиріон Ланістер шукає собі коханку. В оригіналі використано слово *whore*, яке в англійській мові має виражено зневажливу, мізогінну конотацію; це не просто опис професії, а інструмент вербального приниження [18].

Оригінал: *Tyrion had sent Bronn back to find him a likely whore.... warn her of what I am... I seem to recall saying find me a whore, not make me an enemy* [15, с. 618, 620].

Переклад: *Щойно закінчився денний перехід, Тиріон послав туди Брона, щоб знайшов йому годящу повію... попередь, хто я... Пригадую, я просив тебе пошукати мені повію, а не нового ворога* [16, с. 706, 708].

Перекладачка мала в арсеналі прямі українські відповідники з аналогічним стилістичним забарвленням (наприклад, «шльондра», «курва», «хвойда» [19]). Натомість вона обирає лексему «повія», яка є стилістично нейтральною і констатує професію без додавання оціночного судження чи надмірного бруду [20]. Аналіз цього вибору демонструє свідому ідеологічну позицію. Це не є актом цензури чи «згладжування» характеру Тиріона. Це свідомо ідеологічна модуляція. Наталя Тисовська відокремлює голос персонажа (Тиріона, який звик об'єктивувати жінок) від голосу наративу, який транслює переклад. Вона відмовляється множити вербальне насильство там, де це можливо уникнути без втрати змісту.

Найбільш виразно феміністичний підхід проявляється в роботі з образом Кетлін Старк. Перекладачка використовує ледь помітні лексичні та синтаксичні зсуви, щоб посилити суб'єктність персонажки. У сцені військової наради, де північні лорди вагаються, Кетлін бере ініціативу на себе.

Оригінал: *Catelyn Stark shared all their doubts, but she had only to glance at Ser Stevron to see that he was not pleased... She had to act, and quickly. «I will go», she said loudly* [15, с. 584].

Переклад: *Кетлін Старк поділяла їхні сумніви... Вона мала діяти швидко й рішуче. «Поїду я», – гучно мовила вона* [16, с. 669].

В оригіналі Кетлін діє з необхідності (*She had to act... quickly*). Вона змушена діяти, бо чоловіки (Сер Стервон та інші) вагаються. В українському перекладі ця фраза трансформується: «Вона мала діяти... швидко й рішуче». Додавання лексеми «рішуче» – це значуща аддитивна інтервенція. Вона зміщує акцент з пасивної необхідності (просто «діяти») на активне вольове рішення («діяти рішуче»). Таким чином перекладачка посилює політичну суб'єктність Кетлін, представляючи її не просто як матір, що реагує на загрозу, а як свідому політичну гравчиню, яка перевершує чоловіків у рішучості.

Ще глибший рівень інтервенції спостерігається на рівні синтаксису при описі емоційного стану жінок. У патріархальній культурі жіночий гнів часто маргіналізується як істерія або ірраціональний сплеск. Тисовська протидіє цьому через зміну структури речень.

У сцені, де Кетлін переконує Неда прийняти посаду Правиці, демонструючи гостру політичну проникливість, звучать такі слова:

Оригінал: *«Honors?» Ned laughed bitterly. «In his eyes, yes,» she said. «And in yours?» «And in mine,» she blazed, angry now. Why couldn't he see?* [15, с. 58].

Переклад: *«Честь?» – гірко розсміявся Нед. «У його очах – так», – сказала вона. «А в твоїх?» «І в моїх теж», – розсердившись, спалахнула вона. Невже він не розуміє?* [16, с. 71].

В оригіналі стан описано двома розрізненими елементами: дією (*blazed*) та станом (*angry now*). Тисовська об'єднує їх у тісну причинно-наслідкову конструкцію: «розсердившись, спалахнула». Дієприслівниковий зворот «розсердившись» виступає логічною передумовою дії «спалахнула». Це легітимізує гнів Кетлін, представляючи його не як раптовий емоційний вибух, а як обґрунтовану, раціональну реакцію на політичну недалекоглядність чоловіка.

Цікаво, що перекладачка створює лексичний паралелізм, використовуючи те саме дієслово для Арії.

Оригінал: *«I don't want to be a lady!» Arya flared* [15, с. 208].

Переклад: *«Я не хочу бути леді!» – спалахнула Арія* [16, с. 238].

В оригіналі Мартін використовує різні дієслова (*blazed* для Кетлін, *flared* для Арії). Н. Тисовська свідомо обирає одне слово – «спалахнула». Це втручання лінгвістично пов'язує матір і доньку. Воно показує, що їхній нонконформістський дух має спільну природу. І Кетлін, і Арія «спалахують», коли стикаються з обмеженнями: Кетлін – з політичною інфантилізацією чоловіка, Арія – з соціальними рамками леді. Перекладачка конструює спільну жіночу ідентичність дому Старк, засновану на силі та опорі.

Також варто відзначити модуляцію в реакції Арії на порівняння з Ліанною:

Оригінал: *«Lyanna was beautiful,» Arya said, startled.* [15, с. 208].

Переклад: *«Ліанна була красуня», – збентежено мовила Арія* [16, с. 238].

Переклад *startled* (злякана, вражена) як «збентежено» пом'якшує реакцію. Арія не лякається думки про красу, навпаки – така передача підкреслює її нерозуміння того, чому краса (атрибут Ліанни) та сила (меч) сприймаються суспільством як взаємовиключні речі.

Висновки. Проведений аналіз підтверджує, що українська перекладачка Наталія Тисовська використовує феміністичний інтервенціонізм як свідомий ідеологічний інструмент. Її переклад роману «Гра Престолів» виходить далеко за межі простого мовного транскодування і стає актом культурного творення.

Дослідження виявило комплексний підхід до досягнення гендерної адекватності:

1. Стратегічне не-втручання: Використовується для оголошення жорстокості патріархальних норм, дозволяючи тексту самому себе деконструювати.

2. **Модуляція:** Застосовується для очищення тексту від надмірної мізогінії, що не несе сюжетного навантаження, відокремлюючи голос наратора від голосу сексизму.

3. **Доповнення та синтаксична перебудова:** Використовуються для посилення суб'єктності героїнь (додавання «рішуче» для Кетлін) та раціоналізації їхніх емоцій (конструкція «розсердившись, спалахнула»).

Діяльність Наталії Тисовської є яскравим прикладом того, як переклад фентезі виходить за межі розваги. Він стає інструментом, що сприяє не лише оновленню перекладацьких норм, але й, що важливіше, утвердженню гендерної рівності в ширшому суспільному діалозі України. Перекладачка демонструє, що вірність оригіналу – це не сліпе копіювання слів, а вірність духу твору, який, у випадку Дж. Р. Р. Мартіна, містить потужний заряд критики патріархату, що потребує адекватного відтворення засобами української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Долинський Є. В. Особливості перекладу гендерно маркованих елементів в англomовній художній прозі. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: філологічні науки (мовознавство)*. 2022. № 17. С. 35–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2663-6042.17.2022.6>.
2. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 132 с.
3. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
4. von Flotow L. Translation and gender: translating in the 'era of feminism'. Manchester : St. Jerome Publishing, 1997. 114 p.
5. Simon S. Gender in translation: cultural identity and the politics of transmission. London and New York : Routledge, 1996. 208 p.
6. Шуринок А., Прочуханова О. Аналітичний звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження рівня читання дітей та дорослих у 2024 році. URL: <https://surl.li/fpwhek> (дата звернення: 21.11.2025).
7. Raddeker H. B. Feminism and spirituality in fantastic fiction: Contemporary women writers in Australia. *Women's studies international forum*. 2014. Vol. 44. P. 154–163. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2013.12.009>.
8. Schubart R. Woman with dragons: Daenerys, pride, and postfeminist possibilities. *Women of ice and fire: gender, game of thrones and multiple media engagements*. New York, London : Bloomsbury Academic, 2016. P. 105–127.
9. Parham F. Exploring Sherry Simon's views on translation through a postmodern lens. *Babel: revue internationale de la traduction*. 2025. Vol. 73, no. 3. P. 354–376. DOI: <https://doi.org/10.1075/babel.24111.par>
10. von Flotow L. Feminist translation and translation studies: in flux toward the transnational. *PMLA/ Publications of the modern language association of America*. 2023. Vol. 138, no. 3. P. 838–844. DOI: <https://doi.org/10.1632/S003081292300072X>.
11. Castro O., Ergun E., von Flotow L., Spurno M. L. Towards transnational feminist translation studies. *Mutatis mutandis. Revista latinoamericana de traducción*. 2020. Vol. 13, no. 1. P. 2–10. DOI: <https://doi.org/10.17533/udea.mut.v13n1a01>.
12. Castro O., Ergun E., Bracke M. A., Spurlin W. J., Fonseca L. C. Transnationalizing feminist translation studies. insights from the Warwick school of feminist translation: a roundtable. *Journal of feminist scholarship*. 2024. Vol. 24, Spring. P. 4–26. DOI: <https://doi.org/10.23860/jfs.2024.24.02>.
13. Isra I., Musarat Y. Feminism and literary translation: a systematic review. *Heliyon*. 2022. Vol. 8, no. 3. P. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e09082>.
14. Коккіна Л., Марінашвілі М. Гендерно нейтральна мова в сучасному суспільстві як перекладознавча проблема. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2021. Т. 46. С. 47–56. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.6>
15. Martin G. R. A Song of Ice and Fire. Book 1. A Game of Thrones. London : HarperCollins Publishers, 2011. 802 p.
16. Мартін Дж. Пісня льоду й полум'я. Книга 1. Гра престолів / пер. Н. Тисовська. Київ : КМ – БУКС, 2013. 800 с.

17. Molina L., Albir A. H. Translation techniques revisited: a dynamic and functionalist approach. *Meta*. 2002. Vol. 47, no. 4. P. 498–512.
18. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/whore> (дата звернення: 20.11.2025).
19. *Словник.ua*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%85%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%B4%D0%B0> (дата звернення: 21.11.2025).
20. *Словник.ua*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 21.11.2025).

Дата надходження статті: 27.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'25:82-31:811.111:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-48>

АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДУ ДМИТРА ЛИСИЧЕНКА РОМАНУ «ЗАГУБЛЕНИЙ СВІТ» АРТУРА КОНАН ДОЙЛА

ANALYSIS OF DMYTRO LYSYCHENKO'S TRANSLATION OF ARTHUR CONAN DOYLE'S NOVEL «THE LOST WORLD»

Уваров М. А.,

orcid.org/0009-0005-8741-4277

аспірант кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Стаття присвячена перекладознавчому аналізу українського перекладу роману Артура Конан Дойла «Загублений світ», виконаного Дмитром Лисиченком. Актуальність дослідження зумовлена потребою з'ясувати, наскільки перекладачеві вдалося відтворити індивідуальний стиль автора, жанрову специфіку пригодницької наукової фантастики та культурно марковані реалії початку ХХ ст. Новизна дослідження полягає у комплексному аналізі лексико-семантичного, стилістичного та культурологічного аспектів перекладу. У роботі проаналізовано стилістичні особливості оригіналу, зокрема поєднання репортажної манери, іронічного тону, наукових описів і динамічного пригодницького сюжету, та виявлено їх відображення в перекладі. Визначено основні перекладацькі трансформації (транскрипція, модуляція, конкретизація, калькування), а також способи передавання неологізмів (транскрипція, транслітерація, калькування, конкретизація), власних назв (транслітерація, транскрипція, калькування, адаптація) і фантастичної термінології (калькування, конкретизація, транслітерація, транскрипція). Показано, що Дмитро Лисиченко поєднує стратегії форенізації та доместикації, зберігаючи культурний колорит англomовного твору і забезпечуючи доступність для українського читача. Встановлено, що перекладач успішно відтворює дотепний діалог, експресію персонажів і науково-документальний характер оповіді, застосовуючи архаїзовану лексику, природну для українського літературного стилю. Зроблено висновок, що переклад Дмитра Лисиченка є якісним, адекватним і сприяє розвитку української перекладацької школи художньої літератури.

Ключові слова: Дмитро Лисиченко, культурно марковані реалії, наукова фантастика, перекладацькі стратегії, перекладознавчий аналіз, стилістична еквівалентність, художній переклад.

The article focuses on the comparative analysis of Arthur Conan Doyle's novel *The Lost World* and its translation produced by Dmytro Lysychenko. The relevance of the research is determined by the need to clarify to what extent the translator succeeds in rendering the author's individual style, the genre specificity of adventure science fiction, and the culture bound words of the early twentieth century. The novelty of the research lies in a comprehensive analysis of the lexico-semantic, stylistic, and cultural aspects of the translation. The paper examines the stylistic features of the original, particularly the combination of reportorial narrative, ironic tone, scientific description, and dynamic adventure plot, and traces their reflection in the translation. The main translation transformations (transcription, modulation, concretization, calquing) and the strategies used to render neologisms (transcription, transliteration, calquing, concretization), proper names (transliteration, transcription, calquing, adaptation) and fantastical terminology (calquing, concretization, transliteration, transcription) are identified. It is shown that Dmytro Lysychenko combines foreignization and domestication strategies, preserving the cultural flavour of the English source text while ensuring its readability for the Ukrainian reader. The study proves that the translator successfully reproduces the expressiveness, as well as the quasi-documentary and scientific character of the narrative, making use of slightly archaic lexical choices that are nevertheless natural for contemporary Ukrainian literary style. It is concluded that Dmytro Lysychenko's translation is qualitatively adequate and contributes to the development of the Ukrainian school of literary translation.

Key words: culture-bound words, Dmytro Lysychenko, literary translation, science fiction, stylistic equivalence, translation analysis, translation strategies.

Постановка проблеми. Переклад класичних літературних творів, зокрема ранньої наукової фантастики, є важливим завданням перекладознавства у контексті збагачення національної культури. Роман Артура Конана Дойла «Загублений світ» (1912) [1] – один із перших зразків пригодницької наукової фантастики, що поєднує наукові елементи з авантюрним сюжетом. Український переклад цього твору, виконаний Дмитром Лисиченком і виданий у Львові [2], становить значний інтерес для дослідників завдяки необхідності збереження стилістичних та жанрових особливостей оригіналу. Актуальність дослідження зумовлена потребою проаналізувати, якою мірою перекладачеві вдалося передати особливий стиль оповіді А. К. Дойла, характерні риси жанру наукової фантастики, культурно специфічні реалії початку XX ст., а також якими лексико-семантичними та синтаксичними прийомами це досягнуто. Важливо підкреслити, що якісний художній переклад повинен не лише передати зміст, але й відтворити естетичний вплив оригіналу на читача. Іншими словами, текст перекладу має справляти на читача такий самий стилістично-емоційний ефект, як і першоджерело. Аналіз перекладу Дмитра Лисиченка дозволяє оцінити ефективність обраної ним перекладацької стратегії та доповнює загальну картину українського перекладення світової пригодницької класики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження у галузі художнього перекладу наукової фантастики та збереження ідіостилу автора охоплюють широке коло тем, зокрема передачу фантастичних образів, жанрових ознак та культурно специфічних реалій. Особливу увагу приділяють стратегіям перекладу, які дозволяють забезпечити функціонально-стилістичну відповідність оригіналу.

Так, наприклад, у дослідженні Н. Дзюби та Л. Шагали [3], присвяченому українському перекладу роману Ф. Герберта «Дюна», проаналізовано застосування стилістичних трансформацій як засобу досягнення адекватного перекладу. Авторки зазначають, що застосування таких прийомів, як модуляція, конкретизація, переструктурування речень, дозволяє передати авторський стиль і атмосферу твору без втрати змісту. Ці висновки мають безпосереднє значення для перекладу «Загубленого світу», де також необхідно зберегти жанрову специфіку та індивідуальний стиль Артура Конана Дойла [3].

О. Дойчик, У. Билиця та Ю. Бендак [4] досліджують мовностилістичні характеристики ідіостилу Джона Гріна в українському перекладі. Авторки наголошують на важливості збереження індивідуального стилю письменника через баланс між доместикацією і форенізацією, а також через використання тактик модуляції, компресії, конкретизації. Хоча дослідження стосується підліткової прози, його підходи та методологія є релевантними для аналізу перекладу творів наукової фантастики [4].

У статті О. Лісун та А. Советної [5] здійснено аналіз перекладу фантастичної образності в романі «Загублений світ» Артура Конана Дойла, зокрема акцентовано на важливості збереження фантастичних елементів (унікальних істот, вигаданих топонімів та наукових термінів) як засобу відтворення жанрової специфіки. У своєму дослідженні я використовую їхню тезу щодо значущості фантастичних реалій для збереження авторського стилю, проте доповнюю її аналізом перекладацьких трансформацій неологізмів, термінологічної адаптації та стилістичного забарвлення. Таким чином, дослідження О. Лісун та А. Советної слугує теоретичним підґрунтям, яке я розширюю, застосовуючи до міжперекладацького порівняння українських версій твору різних років [5].

С. Старикова [6] у своїй роботі аналізує особливості передачі реалій у жанрі фентезі, однак її висновки стосовно застосування стратегій форенізації та доместикації можуть бути екстрапольовані на переклад наукової фантастики. Авторка наголошує на необхідності збереження культурного колориту при одночасному забезпеченні зрозумілості для цільового читача [6].

Ці дослідження демонструють важливість комплексного підходу до аналізу перекладів текстів жанру наукової фантастики, що поєднує збереження ідіостилу автора, жанрових ознак та культурної специфіки оригіналу.

Мета дослідження. Метою роботи є комплексний аналіз українського перекладу роману Артура Конан Дойла «Загублений світ», виконаного Дмитром Лисиченком, з точки зору відтворення стилістичної манери оригіналу, збереження жанрових ознак наукової фантастики, передачі культурно специфічних реалій, особливостей лексико-семантичних та синтаксичних рішень перекладача. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) зіставити стилістичні особливості оригіналу та перекладу і визначити ступінь їх відповідності; 2) з'ясувати, якою мірою перекладачеві вдалося зберегти жанрову своєрідність твору як науково-фантастичного роману; 3) проаналізувати способи передачі реалій та власних назв, що несуть культурне навантаження; 4) виявити основні лексико-семантичні трансформації та синтаксичні перебудови, застосовані перекладачем; 5) охарактеризувати загальну перекладацьку стратегію Дмитра Лисиченка та сформулювати висновки щодо її ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стилістична відповідність перекладу оригіналу. Роман «Загублений світ» написано від першої особи у формі репортажних нотаток молодого журналіста Едуарда Мелоуна, тому оригінальний текст поєднує живу розмовну манеру оповіді з елементами репортажного стилю та науковими описами. Для прози А. К. Дойла характерні дотепні діалоги, легкий іронічний тон у викладі пригод, а також досить розгорнуті описи екзотичних місць і допитливе, захоплене забарвлення викладу фактажу [7]. У перекладі важливо зберегти цю тональність. Аналіз українського тексту Дмитра Лисиченка показує, що перекладач загалом дотримується стилю оригіналу, зберігаючи поєднання невимуснено-розмовного тону з книжною оповідною формою, характерне для твору. Наприклад, збережено розповідь від першої особи: перекладач так само веде розповідь від імені головного героя-оповідача, що дозволяє передати суб'єктивний погляд Мелоуна на події. У перекладі зберігається легкий гумор оригіналу – герой звертається до читача жартівливими зауваженнями, і Дмитро Лисиченко адекватно відтворює ці інтонації українською. Для прикладу, англійське звертання Мелоуна до читача *I beg the reader to note...* (буквально: «прошу читача зауважити») перекладено як *прошу шановного читача взяти до уваги* – така стилістика ввічливого звертання відповідає духу оригіналу. Подібні авторські відступи й жарти перекладач зберігає, часто дослівно або з незначною стилістичною зміною, що свідчить про прагнення не втратити авторський голос. Відзначимо, що Дмитро Лисиченко подекуди використовує в перекладі лексеми та звороти, притаманні українській мові початку ХХ століття (наприклад, *бідолоха* для *poor fellow*, *ускочити у халепу* для *get into a scrape*). Така дещо архаїзована лексика у контексті перекладу є доречною, оскільки передає колорит епохи оригіналу.

Функціонально-стилістична еквівалентність перекладу й оригіналу багато в чому досягається завдяки уважності перекладача до тону висловлювань персонажів. Приміром, професор Челленджер у Артура Конан Дойла говорить експресивно, з викликом і гумором – у перекладі його репліки також наповнені експресією та часом гіперболізованою ввічливістю, що створює комічний ефект (наприклад, *Вельмишановний сире, я змушений просити вас...* у ввічливо-саркастичному тоні). Таким чином, можна констатувати, що стилістичне забарвлення перекладу близьке до оригіналу: читач українського тексту отримує подібне емоційне враження, яке мав би англomовний читач 1912 року.

Збереження жанрових ознак наукової фантастики. «Загублений світ» є класичним зразком ранньої наукової фантастики, поєднуючи пригодницький сюжет (експедиція в незвідані землі) із науковими припущеннями (існування плата із доісторичними тваринами). До жанрових ознак твору належать: мотив наукового відкриття, детальні описи невідомої природи і істот, наявність вченого як центрального героя (професор Челленджер) та загальний дух раціонального пояснення неймовірного. Перекладач загалом успішно зберігає ці характеристики. Наукова термінологія та фактаж роману передані українською точно і зрозуміло. Наприклад, назви доісторичних істот і племен (*pterodactyl*, *ichthyosaurus* тощо) передано транслітерацією (*птеродактиль*, *іхтіозавр*), що дозволяє читачеві зануритися в ту саму науково-фантастичну

реальність, що й в оригіналі. Опис експедиційних пригод зберігає характерну для жанру динаміку та напруженість. У перекладі виразно відтворено сцени сутичок із динозаврами та «людьми-мавпами» – перекладені речення такі ж емоційно насичені і зрозумілі, як і англійські. Наприклад, англійський опис стрімкого нападу птеродактиля передано серією коротких українських речень, які зображують динамічний розвиток дії (перекладач подекуди скорочує довгі фрази оригіналу, щоб зберегти темп і напругу оповіді українською). Цей прийом виправданий і не спотворює змісту, натомість адаптує текст до норм сприйняття цільовою аудиторією. Окремо слід відзначити збереження духу відкриття і дивувань – перекладач не нейтралізує ті моменти, де герої дивуються неймовірним явищам. Навпаки, вигуки на кшталт *My God!* або *Extraordinary!* передано українськими відповідниками «*Боже мій!*», «*Неймовірно!*», що повністю передає атмосферу зачудування і шоку персонажів, притаманну жанру. Таким чином, жанрові особливості: дух наукового пошуку, елемент фантастичного припущення та пригодницька динаміка, – повною мірою присутні в українському перекладі. Текст Дмитра Лисиченка читається саме як науково-фантастична пригодницька повість, з відповідним стилем та інтонацією, що підтверджує жанрову адекватність перекладу оригіналу.

Передача культурно специфічних реалій. Роман містить ряд реалій, пов'язаних із британським культурним та науковим контекстом початку ХХ ст., а також реалій, що описують життя південноамериканських племен. До перших належать, наприклад, назви установ і титулів: *Zoological Institute*, *Daily Gazette*, *Lord John*, *Sir*. Дмитро Лисиченко переважно дотримується стратегії транскрипції/транслітерації для таких реалій, максимально зберігаючи їх іншомовну форму. Так, *Zoological Institute* перекладено як *Зоологічний інститут* (калькування назви при збереженні впізнаваної структури), *Daily Gazette* – як *Дейлі Гезет* (транскрибування власної назви газети без перекладу слова *Gazette* як «газета»), *Lord John* – лорд Джон, *Sir* – сер. Такий підхід відповідає принципу форенізації (*foreignization*) – реалії залишаються у перекладі чужорідними для українського читача, проте зрозумілими з контексту. Це дозволяє зберегти колорит британської культури, в якій розгортаються події. Водночас перекладач у ряді випадків вдається до пояснювального або функціонально наближеного перекладу, коли буквальный підхід загрожував би незрозумілістю. Наприклад, спортивну реалію *to play center three-quarter for the London Irish* передано генералізацією як *грати центрфорвардом в регбі за ірландську збірну*. У цьому випадку власна назва регбійного клубу *London Irish* замінена на більш зрозуміле українському читачеві *ірландська збірна*, хоча така заміна певною мірою спрощує реалію (національна збірна замість назви клубу) і змінює деталь змісту. Подібний прийом перекладач застосовував, очевидно, з прагматичною метою – аби читач одразу ідентифікував, про що йдеться (регбійну команду), не вдаючись до приміток. Це рішення можна оцінити двояко: з одного боку, зрозумілість підвищується, з іншого – автентичність реалії дещо втрачається. В цілому ж передача реалій у тексті Дмитра Лисиченка є доволі точною і уважною. Більшість географічних назв, імен людей, титулів передано без змін: *Professor Challenger* – професор Челленджер, *Amazon* – Амазонка, *Maple White Land* – плато Мейпл-Вайт. Варто відзначити, що діалогічні фрагменти, де персонажі-носії іншої культури (індіанці, тубільці) говорять ламаною англійською чи вживають слова своєю мовою, перекладено нейтральною літературною українською мовою без спроби імітувати акцент. Це свідомий крок, аби зберегти читабельність: спроби передати «ламану мову» українськими засобами могли б утруднити розуміння тексту читачем. Таким чином, у перекладі Дмитра Лисиченка реалії здебільшого збережено шляхом транскодування або калькування (що забезпечує колорит), а в окремих випадках застосовано адаптацію (для кращого розуміння). Такий баланс відповідає сучасним вимогам: переклад має бути зрозумілим цільовій аудиторії, але при цьому донести національний колорит іншомовного тексту. У нашому випадку цей баланс загалом дотримано: читач українського видання відчуває британський антураж твору, проте не зустрічає непереборних труднощів у інтерпретації реалій.

Лексико-семантичні та синтаксичні рішення перекладача. Перекладацька стратегія Дмитра Лисиченка на рівні лексики і семантики характеризується прагненням до точності з помірною адаптацією. У процесі аналізу тексту перекладу можна виділити кілька основних прийомів, до яких вдавався перекладач: транслітерація/транскрипція, калькування, конкретизація значень та вилучення окремих слів. Транслітерацією, як уже зазначалося, передано власні назви, географічні найменування, видові назви тварин – усе, що не має усталеного українського відповідника. Калькуванням перекладені деякі сталі словосполучення і назви інституцій (наприклад, *Zoological Institute* – *Зоологічний інститут*). Конкретизація проявляється у випадках, коли англійське слово з широким значенням замінено українським більш вузьким для ясності. Приміром, *he dropped his gun* у контексті бою перекладено як він впустив рушницю, де слово *gun* (вогнепальна зброя будь-якого типу) конкретизовано до *рушниці* з урахуванням описаних обставин. Такі конкретизації роблять текст перекладу точнішим і зрозумілішим, не спотворюючи авторського задуму. Синтаксично переклад доволі близький до оригіналу, хоча іноді перекладач використовує прийом членування речень або транспозицію, адаптуючи текст під норми української мови. Наприклад, англійське речення з кількома підрядними, перевантажене деталями, в українському перекладі може бути поділене на два: спочатку основна думка, потім уточнення. Це типова трансформація, яка не перекручує зміст, проте полегшує сприйняття перекладу. Також, часом застосовано модуляцію, наприклад: англійський вираз *I have never seen such a thing* перекладено не дослівно «Я ніколи не бачив такої речі», а як *Мені досі не доводилося нічого подібного бачити* – зміна порядку слів і використання безособової конструкції робить фразу більш природною для української мовної норми, зберігаючи семантику оригіналу. У такий спосіб Дмитро Лисиченко дотримується принципу динамічної еквівалентності [8], прагнучи донести значення і стиль оригіналу в формі, зручній для українського читача.

Загальна стратегія перекладача та оцінка результатів. На підставі проведеного аналізу можна охарактеризувати підхід Дмитра Лисиченка до перекладу «Загубленого світу» як переважно орієнтований на джерело із елементами адаптації. Перекладач намагався якнайточніше передати авторський стиль і атмосферу твору – це проявилось у збереженні гумору, експресії, жанрової специфіки та більшості культурних реалій. Такий підхід відповідає стратегії форенізації, коли пріоритетом є збереження «іншості» оригіналу в перекладі. Дмитро Лисиченко не спрощує і не локалізує текст надмірно: читач відчуває, що події розгортаються у чужому краї та іншому часі. Одночасно перекладач проявляє гнучкість там, де буквальне відтворення могло б ускладнити розуміння. Елементи доместикації помітні у згаданих випадках з *London Irish* чи в нейтралізації індіанського мовлення – тобто перекладач дбає про читабельність і ясність для сучасного українського читача. В цілому, така комбінована стратегія виглядає виправданою і успішною. Текст перекладу читається легко, зберігаючи при цьому стилістичну багатошаровість оригіналу (науковий виклад + пригодницький наратив + гумор). Перекладацькі рішення Дмитра Лисиченка демонструють високий рівень мовної культури: лексичний ряд перекладу багатий і природний, синтаксис різноманітний і гнучкий, фразеологія відповідає нормам української літературної мови. Помітно, що перекладач добре розумів як реалії, описані в романі, так і підтекст гумористичних сцен – це дозволило уникнути явних помилок чи неточностей. Єдиними дискусійними моментами можна вважати окремі випадки надмірної адаптації (заміна назви регбійного клубу на «збірну»).

Висновки. Проведений аналіз українського перекладу роману Артура Конан Дойла «Загублений світ» у виконанні Дмитра Лисиченка показав, що перекладач в основному досягнув адекватного відтворення як змісту, так і форми оригіналу. Стилiстична вiдповiднiсть перекладу оригiналу є високою: збережено наративний тон, гумор і образність авторського тексту, переклад справляє на читача подібне емоційне враження, що й англійський твір початку ХХ ст. Жанрові ознаки науково-фантастичного пригодницького роману у перекладі не втрачено – український текст передає атмосферу наукової експедиції, дух відкриття і фантастичний еле-

мент так само виразно, як і оригінал. Культурно специфічні реалії та власні назви переважно передано шляхом транскодування або калькування, що зберігає колорит, а в поодиноких випадках застосовано помірну адаптацію задля розуміння – такий баланс можна вважати оптимальним. Аналіз лексико-семантичних та синтаксичних рішень показав, що Дмитро Лисиченко вдало використав різні перекладацькі трансформації для досягнення природності українського тексту при збереженні змісту оригіналу. Загальна стратегія перекладача тяжіє до максимально точної передачі авторського стилю (орієнтація на джерело) із вибіркоvim застосуванням пристосування до цільової аудиторії там, де це покращує сприйняття тексту читачем. Такий підхід виявився дієвим: переклад «Загубленого світу» у виконанні Дмитра Лисиченка можна оцінити як якісний і адекватний, що вводить українського читача у світ Артура Конан Дойла без суттєвих утрат змісту чи атмосфери. Результати можуть бути корисними як у теоретичному плані – для подальшого вивчення перекладацьких стратегій у жанрі пригодницької фантастики, так і в практичному – для вдосконалення методики перекладу художніх текстів з англійської мови українською.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Doyle A. C. *The Lost World & Other Stories*. Wordsworth Editions Limited, 1995. DOI: 10.1604/9781853262456.
2. Дойл А. К. *Загублений світ* / пер. з англ. Дмитра Лисиченка. Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2006. 296 с.
3. Дзюба Н., Шагала Л. Стилiстичнi трансформацiї як засiб досягнення адекватного перекладу (на матеріалі роману Ф. Герберта «Дюна»). *Матеріали III Міжнар. наук. конф. «Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності»* (Могилів-Подільський, 6 грудня 2024 р.). Могилів-Подільський, 2024. С. 338–340. DOI: 10.62731/mcnd-06.12.2024.008.
4. Дойчик О. Я., Билиця У. Я., Бендак Ю. О. Мовностилістичні характеристики ідіостилію Дж. Гріна в українському перекладі (на матеріалі романів *Paper Towns* та *The Fault in Our Stars*). *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27, т. 2. С. 149–155. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.28.
5. Лісун О. В., Советна А. В. Фантастична образність та особливості її відтворення при художньому перекладі (на прикладі роману Артура Конан Дойла «Загублений світ»). *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2019. Том 30 (69), № 1, ч. 1. С. 151–155.
6. Старикова С. А. Особливості українського перекладу реалій англomовних творів жанру фентезі. *Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу: тези доп. всеукр. наук. конф. пам'яті проф. Д. І. Квеселевича* (Житомир, 10 травня 2024 р.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. С. 90–94.
7. Коханюк К. Є. *Поетика англійського класичного детективу*: кваліфікац. робота (магістерська) / наук. кер. О. О. Оренчак. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2023. 80 с.
8. Nida E. A. *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: Brill, 1964. 331 p. DOI: 10.1163/9789004495746.

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'38:[07.449.8:316.772.2]

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-49>

МУЛЬТИМОДАЛЬНІ СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ В МАСМЕДІЙНИХ ПОЛІТИЧНИХ КАРИКАТУРАХ: КОРЕЛЯЦІЯ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ

MULTIMODAL STYLISTIC DEVICES IN MASS MEDIA POLITICAL CARTOONS: THE SYNERGY OF VERBAL AND NONVERBAL COMPONENTS

Федік Ю. М.,

orcid.org/0009-0001-6771-5647

доктор філософії з філології,

старший викладач кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей
Волинського національного університету імені Лесі Українки;

викладач

Ківерцівського фахового медичного коледжу Волинської обласної ради

Островська О. О.,

orcid.org/0009-0001-8670-4556

викладач

Ківерцівського фахового медичного коледжу Волинської обласної ради

У роботі висвітлено мультимодальні стилістичні засоби в масмедійних політичних карикатурах, зокрема розглянуто специфіку синергії вербального та невербального складника в процесі творення смислу. Установлено, що масмедійна політична карикатура функціонує як комплексний медіатекст, у якому поєднуються елементи візуальної риторики, мовленнєвого впливу, сатири та символічного кодування інформації. Актуальність проблеми розвідки зумовлена потребою вивчення сучасних масмедійних політичних карикатур, визначення основних типів мультимодальних стилістичних засобів. Здійснено комплексний аналіз ключових механізмів кореляції між вербальним і невербальним компонентами, що забезпечують ефективність сатиричного впливу на аудиторію.

У роботі застосовано методи дискурсивного, семіотичного та стилістичного аналізу, проаналізовано характер поєднання знакових систем і способи їх інтерпретації в сучасному медіадискурсі. Установлено, що мультимодальність масмедійної політичної карикатури ґрунтується на взаємодоповненні та взаємопідсиленні різних семіотичних ресурсів, серед яких ключову роль відіграють графічні засоби, колірні акценти, шрифтові маркери, метафоричні образи, а також вербальні елементи – заголовки, підписи, мовленнєві репліки, англійські запозичення та інтертекстуальні натяки. Обґрунтовано, що саме кореляція вербального й невербального створює ефект посиленої сатиричності, сприяє формуванню критичного мислення реципієнта та підсилює ідеологічне навантаження карикатури.

Окреслено результати дослідження мультимодальних стилістичних засобів у масмедійних політичних карикатурах. Виявлено, що карикатура не лише виконує інформативну та оцінчну функції, але й формує специфічний тип медійної комунікації, зорієнтований на швидке кодування та декодування смислів. У розвідці підкреслено актуальність аналізу масмедійних політичних карикатур у контексті сучасних медіапрактик, оскільки вони залишаються ефективним інструментом суспільно-політичного впливу та відображення громадських настроїв. Окреслено вектори аналізу подальших розвідок, які можуть бути використані в медіалінгвістиці, семіотиці та стилістиці мультимодальних текстів.

Ключові слова: мультимодальність, масмедійна політична карикатура, стилістичні засоби, вербальний та невербальний компоненти, політичний дискурс.

The article examines multimodal stylistic devices in mass media political cartoons, focusing on the specific features of the synergy between verbal and visual codes in the meaning-making process. It substantiates the claim that a political cartoon serves as a complex media text, combining elements of visual rhetoric, linguistic influence, satire, and the symbolic encoding of information. The aim of this study is to identify the primary types of multimodal stylistic devices and to determine the mechanisms of synergy between verbal and visual components that contribute to the effectiveness of satirical impact on the audience.

The research employs discourse, semiotic, and stylistic analysis, which made it possible to reveal the nature of interaction between sign systems and the ways they are interpreted in contemporary media discourse. It is emphasized that the multimodality of a political cartoon is based on the complementarity and mutual reinforcement of various semiotic resources, among which the key roles are played by graphic means, colour accents, font markers, metaphorical imagery, as well as verbal elements such as headlines, captions, speech bubbles, English borrowings, and intertextual allusions. It is proven that the synesthesia of verbal and visual codes creates an intensified satirical effect, fosters the development of recipients' critical thinking, and enhances the ideological load of the cartoon.

The results of the study demonstrate that the use of multimodal stylistic devices in political cartoons not only performs informative and evaluative functions but also forms a specific type of media communication aimed at rapid encoding and decoding of meanings. The article highlights the relevance of analyzing political cartoons in the context of modern media practices, as they remain an effective tool of socio-political influence and a reflection of public sentiment. The findings may be applied in further research in media linguistics, semiotics, and the stylistics of multimodal texts, as well as in the training of future specialists in journalism, media communications, and philology.

Key words: multimodality, mass media political cartoon, stylistic devices, verbal and nonverbal components, semiotics, political discourse.

Постановка проблеми. Сучасні масмедійні політичні карикатури є важливим засобом соціальної комунікації, що поєднує вербальні та невербальні елементи для створення сатиричного дискурсу. Завдяки мультимодальним стилістичним засобам карикатура не лише ілюструє політичні процеси, а й активно впливає на суспільну думку [1, с. 180]. Особливе значення має кореляція вербальних та невербальних компонентів, яка визначає змістовне навантаження масмедійної політичної карикатури та її комунікативну ефективність. Актуальність запропонованої розвідки визначає доцільність аналізу вказаних взаємозв'язків у контексті опису політичної риторики, масмедійного впливу та візуальної пропаганди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мультимодальності в масмедійній політичній карикатурі розглянуто в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячених візуальній риторичі [2], критичному дискурсивному аналізу [3] та візуальній метафорі [4]. Дослідники відзначають роль масмедійної політичної карикатури у формуванні ідеологічних уявлень та її здатність спрощувати складні політичні питання через гумор та гіперболізацію. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених карикатурам, відкритим залишається питання про кореляцію вербального та невербального складника, їх комунікативну функцію та стилістичні особливості мультимодальних масмедійних політичних карикатур, що зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті – визначення основних мультимодальних стилістичних засобів у масмедійних політичних карикатурах та аналіз синергії вербальних та невербальних компонентів у їхній структурі. Тому об'єктом дослідження виступають масмедійні політичні карикатури як засіб мультимодальної комунікації, а предметом – кореляція вербальних та невербальних елементів масмедійних політичних карикатур, їхні стилістичні засоби та комунікативна функція.

Матеріалом дослідження слугують 10 масмедійних політичних карикатур, що стосуються президентських виборів у США 2024 року.

Виклад основного матеріалу. Карикатура є художньо-графічним жанром, що базується на перебільшенні та спотворенні характерних рис зображуваних об'єктів з метою їхньої сатиричної або гумористичної інтерпретації. Вона має глибоке історичне коріння, оскільки ще з давніх часів використовувалася як засіб критики, висміювання влади та соціальних явищ. Масмедійні політичні карикатури виділяються особливою спрямованістю – вони відображають політичні

процеси, висміюють політичних діячів та явища, впливаючи на громадську думку [5, с. 15–19; 6, с. 184–194].

Масмедійні політичні карикатури, присвячені останнім президентським виборам у США, демонструють єдину стилістичну тенденцію: використання мультимодальних засобів для критичного осмислення політичного процесу. Аналіз карикатур виявив спільні мотиви, що структурно класифікують їх за сатиричними методами впливу, вербальними та невербальними компонентами. Основні мультимодальні стилістичні засоби, простежені в масмедійних політичних карикатурах, включають гру слів, гіперболізацію фізичних рис політиків, використання національної символіки, опозицію персонажів та візуальну метафору.

Карикатури можна розділити на декілька категорій за ключовими прийомами. Перша група включає карикатури, що використовують семантичну гру зі слоганами («Make America Think Again», зміна «America» на «Me» тощо), підкреслюючи відмінність між ідеологіями кандидатів та критикуючи популізм. Друга група акцентує увагу на динамічних протистояннях персонажів (змагання, боротьба, взаємодія через діалог), демонструючи боротьбу між Трампом, Байденом та Гарріс. Третя група спирається на гіперболізовану візуальну метафору, відображаючи політичну реальність у перебільшеній або символічній формі (Трамп, що стоїть на руїнах «America», Гарріс як боксерка). Розглянемо карикатури детальніше.

Карикатура на рис. 1 контрастує демократію та трампізм через текстові та графічні елементи. Вербальний компонент представлений словами «PARTY PLATFORMS», «DEMOCRACY» та «TRUMPISM», що задають тематику. «DEMOCRACY» розміщене на міцній платформі, що символізує стабільність, тоді як «TRUMPISM» асоціюється із шибеницею, натякаючи на радикалізм. Слон у кепці «MAGA» уособлює Республіканську партію та її зв'язок із трампізмом. Взаємодія тексту й зображення формує опозицію: демократія як процес будівництва протиставляється небезпечній риториці трампізму.

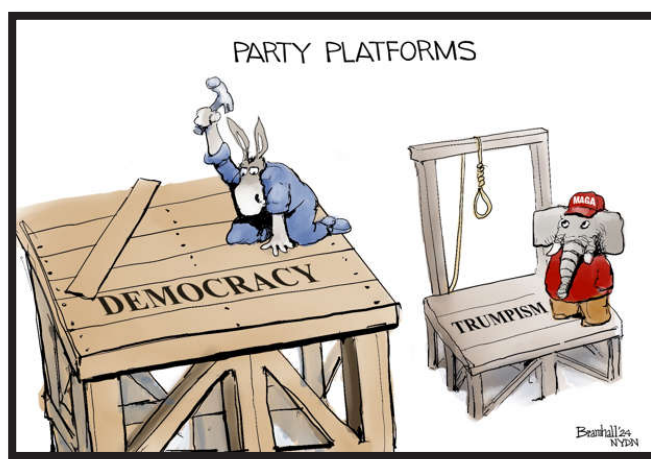

Рис. 1. PARTY PLATFORMS [7]

Невербальні засоби підсилюють цей контраст. Осел активно будує платформу, що уособлює зміцнення демократичних інституцій. Шибениця на платформі «TRUMPISM» викликає асоціації з насильством та радикалізацією. Статичність слона натякає на пасивність республіканців у цих процесах. Візуальний контраст між динамікою демократії та небезпекою трампізму підкреслює сатиричний характер карикатури.

Вербальний компонент масмедійної політичної карикатури (рис. 2) містить два ключові елементи: «WHAT DO YOU GET THE GUY WHO HAS EVERYTHING?» та «ABOVE THE LAW». Перше – риторичне питання, що натякає на всевладдя Трампа, а друге підкреслює його праг-

нення бути вище закону. Разом вони створюють сатиричний контраст між уявною монархічною владою Трампа та принципами демократії.

Символічні зображення підкріплюють цей зміст через невербальний компонент. Так, Трамп зображений як пасивний монарх із самовдоволеним виразом обличчя, тоді як слон у кепці «MAGA» урочисто надягає йому корону, символізуючи підтримку партії. Масмедійна політична карикатура підкреслює культ особистості та готовність Республіканської партії сприяти авторитарним тенденціям.

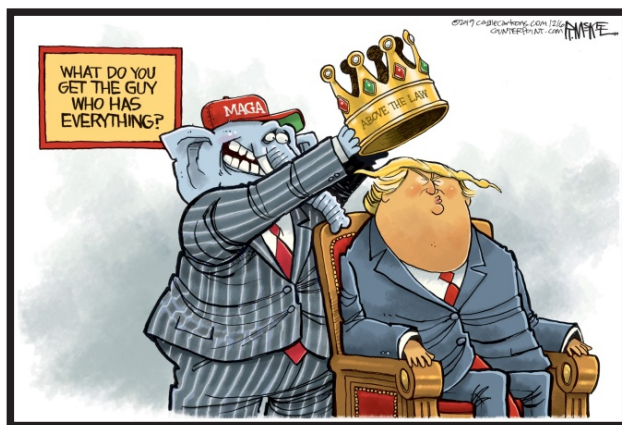

Рис. 2. Above the Law [8]

Масмедійна політична карикатура (рис. 3) ілюструє взаємодію вербального та невербального компонентів, висвітлюючи трансформацію політичних цінностей під впливом Трампа. Вербальний елемент акцентований на зміні слова «AMERICA», де зруйновані колони розпадаються на фрагменти із написами «MEDIA», «MINORITIES», «IMMIGRANTS», «RULE OF LAW», «DEMOCRATS», натякаючи на руйнування демократичних принципів. Центральну частину слова збережено у вигляді «ME», що символізує особистісний культ і пріоритет власних інтересів над суспільними.

Рис. 3. Anatomy of a Rout [9]

Невербальний елемент підкреслює цей меседж через архітектурні метафори: уламки колон символізують колапс демократичних структур, натомість єдина вціліла платформа з Трампом

відображає концентрацію влади. Його поза з піднятими руками відтворює образи авторитарних лідерів, а фонова динаміка руйнування підсилює драматичний ефект. Карикатура критикує політичний курс, що підміняє суспільні інтереси особистим домінуванням.

Масмедійна політична карикатура (рис. 4) використовує вербальні та невербальні засоби для сатиричної критики політики Трампа. Вербальний компонент будується на зміненому гаслі «MAKE AMERICA GREAT AGAIN», де «AMERICA» замінене на «RICH», натякаючи на зосередженість Трампа на матеріальному збагаченні. Напис «ME FIRST» на кепці підкреслює егоцентризм. Така гра слів підважує оригінальне значення передвиборчого слогана та змушує реципієнта критично осмислювати політичний меседж.

Рис. 4. Make me and America rich again [10]

Невербальні елементи підсилюють сатиру, створюючи образ занепаду. Трамп у розпатланому костюмі та порваному взутті символізує втрату контролю. Недоїдки, порожні пляшки та банка газованого напою «PLC» можуть натякати на корпоративний вплив. Фон із облупленими стінами підкреслює руйнування, що асоціюється з його політичним курсом. Взаємодія тексту та зображення створює сатиричний портрет лідера, чії дії суперечать його власним обіцянкам.

Масмедійна політична карикатура (рис. 5) – це сатиричне зображення політичного протистояння між Камалою Гарріс та Дональдом Трампом. Вербальний компонент представлений контрастними репліками: впевнене «COME ON, DONNIE! DO ONE MORE DEBATE WITH ME! JUST ONE!» від Гарріс і панічне «NOOO! WE'RE NOT GOING BACK! WE'RE NOT GOING BACK!» від Трампа. Використання великих літер та повторень підкреслює його емоційну нестабільність, водночас Гарріс виглядає розважливою та впевненою, що створює сатиричний ефект.

Невербальний компонент підсилює комічний підтекст. Гарріс, усміхаючись, тягне Трампа за ноги, тоді як він відчайдушно вчепився в землю, намагаючись уникнути повернення. Його вираз обличчя гротескно перебільшений, що натякає на страх перед подальшими політичними випробуваннями. Сліди від його тіла на землі додають динаміки, підкреслюючи зміну влади. Взаємодія вербальних та невербальних елементів створює сатиричний коментар про небажання Трампа визнавати свою поразку.

Масмедійна політична карикатура (рис. 6) застосовує синергію вербального та невербального для сатиричного зображення політичної ситуації в США. Вербальний елемент містить дві ключові фрази: «WELL, OBVIOUSLY, THE PEOPLE HAVE GIVEN US A CLEAR MANDATE TO ... UM ... GOVERN.» та «Shouldering the burden». Нерішучий тон із паузами підкреслює сумнів у здатності Республіканської партії керувати, тоді як гра слів у надписі іронічно зображує Трампа як фігуру, що змушена «нести» партію на собі.

Рис. 5. Bonus Editorial Cartoon for Sept. 16, 2024 [11]

Невербальний елемент розкриває цю ідею через розташування персонажів. Трамп, зображений байдужим, не виявляє ентузіазму, а маленький, невпевнений слон на його плечі символізує партію, позбавлену чіткої стратегії. Його жест і вираз обличчя підкреслюють сум'яття. Обмежена кольорова гама та гротескність посилюють ефект сатири, демонструючи розрив між риторикою республіканців та їхньою реальною ефективністю.

Рис. 6. Shouldering the burden [12]

Масмедійна політична карикатура (рис. 7) побудована на грі слів і сатиричному діалозі між Дональдом Трампом і Камалою Гарріс, що формує її вербально-невербальний компонент. Репліка Трампа «You can say KAMAHLA... KAMALAH... KAMEHLAH... I COULDN'T CARE LESS IF I MISPRONOUNCE HER NAME» демонструє навмисну недбалість щодо правильної вимови імені Гарріс, що відсилає до реальних випадків, коли він та його прихильники використовували неправильну вимову її імені, применшуючи її значущість. У відповідь Гарріс із усмішкою відповідає: «WELL, I KNOW HOW TO PRONOUNCE YOUR NAME, DONOLD», навмисно виділяючи «OLD», що натякає на вік Трампа та виконує функцію саркастичної репліки. У такий спосіб, гра слів стає ключовим вербальним засобом у карикатурі, втілюючи політичне протистояння через лінгвістичну сатиру.

Невербальний елемент підсилює комічний ефект масмедійної політичної карикатури. Вираз обличчя Трампа передає його розгубленість і легке обурення, що контрастує з впевненим та іронічним виразом Гарріс. Її поза з піднятим пальцем вказує на впевненість у собі та перевагу

в діалозі. Контраст між темними і світлими тонами персонажів, мінімальний фон і сфокусованість на міміці персонажів підкреслюють сатиричну спрямованість карикатури. Взаємодія вербального та невербального компонента створює політичну критику, яка висміює спроби применшити значущість Гарріс, водночас натякаючи на вік і традиціоналізм Трампа.

Рис. 7. Trump can't quit his juvenile attacks [13]

Масмедійна політична карикатура (рис. 8) використовує текстову гру для створення політичного меседжу. Вербальний компонент представлений фразою «MAKE AMERICA THINK AGAIN», яка є модифікацією слогану Трампа «MAKE AMERICA GREAT AGAIN». Заміна слова «GREAT» на «THINK» натякає на необхідність критичного мислення серед виборців і підкреслює політичну позицію авторів карикатури. Це гасло контекстуалізує сцену, у якій Камала Гарріс та інші політики, включаючи Волза, зображені як носії цієї ідеї, тоді як Трамп постає у фоні, віддаленим і ніби непотрібним у новій політичній реальності. Таблички «HARRIS» і «WALZ» підкреслюють акцент на зміну лідерства, а також символізують підтримку нової політичної генерації.

Графічні елементи підсилюють сатиричний ефект. Гарріс і Волз розташовані в центрі зображення, обличчя яких освітлені, вони виглядають впевнено та енергійно, що контрастує з маленькою фігурою Трампа, який з'являється у куті, розгубленою та відірваною від головної сцени. Вирази їхніх обличчя та мова тіла (відкрита жестикуляція Гарріс) підкреслюють їхню політичну впевненість, тоді як поза Трампа передає відстороненість та непотрібність. Використання синіх тонів у тлі асоціюється з Демократичною партією та відчуттям політичної зміни. Взаємодія тексту та зображення формує чітке уявлення про зміну епохи, де демократія сприймається як повернення до розсудливості та інтелектуального дискурсу.

Серед десяти проаналізованих масмедійних політичних карикатур дві (рис. 9, 10) не містили вербального компоненту, спираючись виключно на невербальні засоби для передачі політичного змісту. Відсутність тексту компенсовано символічними деталями, мовою тіла персонажів та композицією. Використання патріотичної символіки, стилізації костюмів під прапор США, перебільшених жестів і гротескних рис дозволяє реципієнтам інтуїтивно зчитувати меседж без потреби в поясненнях. Такий підхід у масмедійній політичній карикатурі підсилює універсальність зображення, роблячи його доступним для ширшої аудиторії, незалежно від мови чи культурного контексту. Це свідчить про те, що масмедійна політична карикатура може ефективно функціонувати і без вербальних елементів, використовуючи виключно невербальні засоби впливу.

Рис. 8. Kamala Harris and Tim Walz [14]

Масмедійна політична карикатура (див. рис. 9) створює сатиричний контраст між Камалою Гарріс і Дональдом Трампом через гіперболізовану стилізацію та символіку. Відсутність тексту компенсовано невербальними компонентами, головним із яких є патріотична символіка у вбранні персонажів. Гарріс зображена у вигляді боксерки, її рішуча поза, рукавички з написом «USA» та широка усмішка символізують силу та готовність до боротьби. Натомість Трамп у костюмі Дядька Сема виглядає нерішучим: його схрещені руки, невдоволений вираз обличчя та зброя на поясі натякають на агресивну риторику та спробу самозахисту. Контраст їхньої мови тіла підкреслює активну позицію Гарріс і невпевненість Трампа, що посилює сатиричний ефект карикатури.

Рис. 9. Donald Trump vs. Kamala Harris [15]

Масмедійна політична карикатура (див. рис. 10) використовує метафору змагання як невербальний компонент для відображення динаміки американської політичної сцени. Відсутність текстових елементів компенсовано символікою та позиціонуванням персонажів. Фон у вигляді прапора США слугує візуальною сценою для боротьби за владу. Камала Гарріс представлена в ролі бігунки, яка впевнено виривається вперед, що натякає на її амбіції та потенційну роль як наступного демократичного лідера. Її усмішка та динамічна поза передають енергію та оптимізм.

Трамп зображений у виразно гротескному стилі, з перебільшеними рисами обличчя та характерною краваткою, що майорить у русі. Його поза передає прагнення наздогнати Гарріс, але жестикуляція вказує на роздратування або агресивність. Натомість Байден представлений

як виснажений політик, що повільно йде за межі сцени, що символізує його відхід з активної політичної боротьби. Похилена постава та втомлений вираз обличчя підкреслюють неминучий політичний перехід. Взаємодія персонажів, зображених у динаміці змагання, передає іронічне уявлення про зміну політичних сил у США.

Рис. 10. Here's why Kamala Harris can beat Donald Trump [16]

Висновки. Загалом, масмедійні політичні карикатури відображають дві основні тенденції: сатиричну критику Трампа як політика, що підриває демократичні цінності, та підкреслення активної ролі Гарріс і Байдена як альтернативи, що уособлює прогресивний порядок денний. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів у більшості мультимодальних карикатур спрямована на створення комічного ефекту, який не лише висміює політичні фігури, а й формує суспільне сприйняття передвиборчої боротьби. Отже, масмедійна політична карикатура в контексті президентських виборів США є потужним інструментом політичної комунікації, що візуально формує уявлення про лідерів, їхні ідеї та майбутнє країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сніговська О. В., Малахиті А. В. Політична карикатура як вид креолізованого тексту в контексті кризи українсько-російських відносин (на матеріалі грецької преси). *Міжнародні та політичні дослідження*. 2022. № 35. С. 179–202. <https://doi.org/10.18524/2707-5206.2022.35.259387>
2. Kress G., Van Leeuwen T. *Reading images: The grammar of visual design* (2nd ed.). *Routledge*. 2006. 312 p.
3. Fairclough N. *Critical discourse analysis: The critical study of language* (2nd ed.). *Routledge*. 2013. 608 p.
4. Forceville Ch. *Pictorial metaphor in advertising*. *Routledge*. 1996. 248 p.
5. Андрусишин В. Й. Політичні карикатури і анекдоти як феномен сучасної політичної культури в Україні. *Sciences of Europe*. 2023. № 110. С. 15–19.
6. Мороз П. В., Мороз І. В. Використання політичної карикатури кінця XIX – початку XX ст. на уроках історії як засіб формування медіаграмотності учнів. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 184–194. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-184-194>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Light Wave. URL: <https://lightwavereports.com/the-latest-editorial-cartoons-from-the-tribune-content-agency-82224> (дата звернення: 16.10.2025).
2. The Orange County REGISTER. URL: <https://www.oregister.com/2019/12/19/above-the-law-political-cartoons/> (дата звернення: 16.10.2025).
3. LAProgressive. URL: <https://www.laprogressive.com/election-and-campaigns/anatomy-of-a-rout> (дата звернення: 16.10.2025).
4. ToonPool. URL: https://www.toonpool.com/cartoons/Make%20me%20and%20America%20rich%20again_440855 (дата звернення: 16.10.2025).

5. West Central Tribune. URL: <https://www.wctrib.com/opinion/cartoons/bonus-editorial-cartoon-for-sept-16-2024> (дата звернення: 16.10.2025).
6. The Washington Times. URL: <https://www.washingtontimes.com/cartoons/congress-action/shouldering-burden> (дата звернення: 16.10.2025).
7. The Baltimore Sun. URL: <https://www.baltimoresun.com/2024/08/07/trump-cant-quit-his-juvenile-attacks> (дата звернення: 16.10.2025).
8. Chapatte globecartoon. URL: <https://www.chappatte.com/en/us-presidential-election> (дата звернення: 16.10.2025).
9. KLEINE ZEITUNG. URL: <https://www.kleinezeitung.at/politik/aussenpolitik/18989158/donald-trump-vs-kamala-harris-die-beiden-kandidaten-im-grossen-portrait> (дата звернення: 16.10.2025).
10. South China Morning Post. URL: <https://www.scmp.com/opinion/world-opinion/article/3271554/heres-why-kamala-harris-can-beat-donald-trump> (дата звернення: 16.10.2025).

Дата надходження статті: 01.12.2025

Дата прийняття статті: 26.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'322.4:[669:004.8]

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-50>

МАШИННИЙ ПЕРЕКЛАД НАУКОВИХ ТЕКСТІВ У ГАЛУЗІ МЕТАЛУРГІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ CHATGPT ТА DEEPL TRANSLATOR

MACHINE TRANSLATION OF METALLURGICAL SCIENTIFIC TEXTS: A COMPARATIVE STUDY OF CHATGPT AND DEEPL TRANSLATOR

Шаркова Н. Ф.,

orcid.org/0000-0003-2324-4473

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладу та іноземних мов

Українського державного інституту науки і технологій

У статті аналізується точність письмового перекладу наукового тексту металургійної тематики за допомогою чат-боту та віртуального помічника з генеративним штучним інтелектом ChatGPT та сервісу нейронного машинного перекладу DeepL Translator. Для проведення експериментального дослідження використовувалась оригінальна стаття з наукового журналу категорії «А», насичена термінологією в галузі металургії, що також супроводжувалась використанням термінології з галузі фізики та хімії. Обсяг тексту склав більше 30 тисяч друкованих знаків без пробілів. В межах даного дослідження правильність перекладеного тексту стосовно передачі основного змісту вимірювалась шляхом вирахування кількості помилок. Для визначення якості відтворення галузевої термінології був укладений двомовний словник обсягом 100 термінологічних одиниць. В результаті аналізу підходів до визначення критеріїв оцінювання перекладеного тексту як людиною, так і автоматичною системою автором були обрані три ключові типи помилок: ті, що змінюють смисл вихідного тексту; ті, що можуть мати двозначне тлумачення; ті, що не впливають на зміст вихідного тексту. В статті кожен з типів помилок проілюстрований конкретними прикладами. Результати кількісної обробки емпіричних даних представлені у таблицях, наданий їхній аналіз, на основі чого сформульовані висновки. В ході експерименту була підтверджена гіпотеза, яка була висунута на початковому етапі дослідження: різні системи машинного перекладу дійсно пропонують переклад одного і того самого наукового тексту у галузі металургії різної якості. За визначеними показниками кращі результати продемонстрував чат-бот та віртуальний помічник з генеративним штучним інтелектом ChatGPT, оскільки наданий ним текст є більш зв'язним і легшим для сприймання. Проте, ні ChatGPT, ні DeepL Translator не змогли представити готовий і повністю коректно перекладений текст, який би однозначно був зрозумілий фахівцеві в галузі металургії без постредагування перекладачем-людиною. В якості висновку зазначається, що використання систем МП у галузі металургії може бути корисним, якщо метою такого перекладу виступає загальне ознайомлення з науковим текстом.

Ключові слова: машинний переклад, науковий текст металургійної тематики, експериментальне дослідження.

The article analyzes the accuracy of written translation of a scientific text in the field of metallurgy using a chatbot and virtual assistant powered by generative artificial intelligence (ChatGPT) and the neural machine translation service DeepL Translator. For the experimental study, an original article from a category “A” scientific journal was used. It was rich in metallurgical terminology and also included terminology from physics and chemistry. The text volume exceeded 30,000 characters (excluding spaces). Within this study, the accuracy of the translated text in conveying the main content was measured by calculating the number of errors. To assess the quality of domain-specific terminology reproduction, a bilingual glossary of 100 terminological units was compiled. As a result of analyzing approaches to evaluating the translated text by both humans and automatic systems, the author identified three key types of errors. They include those that change the meaning of the source text; those that may allow

ambiguous interpretation; and those that do not affect the meaning of the source text. Each type of error is illustrated with specific examples. The results of the quantitative analysis of empirical data are presented in tables, followed by their interpretation, which served as the basis for drawing conclusions. The experiment confirmed the hypothesis put forward at the initial stage of the study: different machine translation systems indeed provide translations of the same scientific text in metallurgy with varying quality. According to the defined criteria, the chatbot and virtual assistant with generative AI, ChatGPT, demonstrated better performance, as its output text was more coherent and easier to comprehend. However, neither ChatGPT nor DeepL Translator was able to provide a fully correct and finalized translation that would be unambiguously clear to a specialist in metallurgy without human post-editing. In conclusion, the use of machine translation systems in the field of metallurgy can be useful when the purpose of translation is general acquaintance with a scientific text.

Key words: machine translation, scientific text in the field of metallurgy, experimental study.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким впровадженням комп'ютерних технологій в усіх сферах життя, зокрема в галузі перекладу письмових текстів будь-якого характеру. Популярність використання машинного перекладу (МП), як професійними перекладачами, так і людьми без фахової освіти, зростає із року в рік. Сьогодні майже кожний користувач ПК може скористатись онлайн сервісами МП, системами перевірки правопису, електронними словниками, а з появою штучного інтелекту і написати чи відредагувати будь-який текст відповідно до бажаних параметрів.

Технічний переклад пов'язаний з багатьма труднощами. По-перше, наукові технічні тексти характеризуються довгими і складними реченнями. По-друге, швидкий розвиток промисловості призводить до появи нового обладнання, змінення процесів виробництва, в результаті чого з'являється нова термінологія, яка часто не має точної відповідності між термінологією вхідної мови та мови перекладу. Крім того, в технічних текстах автори, як правило, використовують термінологію з кількох галузей, наприклад, металургійна, хімічна промисловість, машинобудування та інше. Таким чином, тільки фахівець, який має відповідні знання може оцінити та відредагувати вихідний текст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує великий спектр питань стосовно використання комп'ютерних технологій при перекладі письмових текстів. Вони пов'язані з вивченням історії запровадження МП (Корольова А.В., Маклович Е., Поворознюк Р.В., Рябова К.О.) та перспектив їх використання (Красуля А.В.); проблем, які виникають перед перекладачем (Войцехівська Н.К., Дужа-Задорожна М.П., Ткачук Т.І.); оцінювання якості перекладів, що надані різними сервісами (Жмаєва Н.С., Івашкевич Л.С., Колесніченко А.В., Лютянська Н.І., Ольховська А.С., Похилюк О.М., Стахмич Ю.С., Черноватий Л.М. та інші).

Метою даного дослідження є порівняння якості перекладу наукового тексту металургійної тематики з використанням систем машинного перекладу з точки зору кількості помилок та точності передачі галузевої термінології.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом дослідження виступають: 1) чат-бот та віртуальний помічник з генеративним штучним інтелектом ChatGPT; 2) сервіс нейронного машинного перекладу DeepL Translator.

Критеріями до відбору систем машинного перекладу (МП) виступили: наявність необхідної мовної пари, безкоштовність використання, популярність серед студентів різних спеціальностей і різних рівнів освіти.

Предметом дослідження є вивчення якості перекладу текстів в аспекті кількості помилок та правильності передачі термінів з галузі металургії, фізики, хімії.

Матеріалом дослідження виступають 2 тексти перекладу обсягом близько 35 705 друкованих знаків без пробілів. Вихідний текст представлений статтею з журналу категорії «А», що публікується канадською спільнотою металургів: «Iron enrichment and alumina recovery from bauxite residue through hydrogen reduction followed by alkaline leaching and CaO circulation» [1] («Збагачення заліза та відновлення глинозему з бокситового залишку шляхом відновлення

водню з подальшим лужним вилугуванням та циркуляцією негашеного вапна»). Обсяг статті оригіналу складає 33 603 друкованих знаків без пробілів.

Основними критеріями відбору тексту були: автентичність, сучасність, обсяг, репрезентативність, відсутність перекладу.

В ході дослідження нами використовувались наступні *методи*: 1) переклад тексту оригіналу за допомогою ChatGPT та DeepL Translator; 2) аналіз якості перекладу експериментатором (автором статті); 3) порівняльний аналіз якості перекладу, що був здійснений обраними системами МП шляхом підрахування кількості помилок.

Експериментальне дослідження було організовано в кілька етапів:

1) підготовчий, що передбачав вибір наукової статті англійською мовою; вибір двох систем МП; визначення критеріїв оцінювання текстів;

2) виконавчий, який передбачав переклад тексту обраної тематики та складання англо-українського термінологічного словника загальним обсягом 100 термінологічних одиниць, які здебільшого включали назви елементів обладнання, лексику, необхідну для опису хімічних та фізичних процесів; назви хімічних елементів, окрім грецького та латинського походження, що перекладаються методом калькування.

3) завершальний, який передбачав здійснення необхідних обчислень, інтерпретацію одержаних даних та формулювання висновків.

Гіпотеза експериментального дослідження сформульована у такий спосіб: різні системи МП, що представлені на сучасному ринку перекладацьких послуг, забезпечують різну якість перекладу наукових текстів у галузі металургії, яку можна виміряти шляхом якісного аналізу перекладу термінології та кількісного аналізу помилок.

В сучасній літературі описують декілька підходів до визначення критеріїв оцінювання якості МП. До першої групи відносять підходи, які здійснює людина, до другої ті, що здійснює автоматична система. Оцінювання людиною найчастіше відбувається у рамках парадигми адекватності та вільності, де адекватність також відома як «точність», а вільність, як «зрозумілість». Часто використовують і порядкову шкалу, за допомогою якої перекладачі можуть вказати, наприклад, що отриманий текст передає «весь зміст», «більшу частину змісту», чи «цілком не передає зміст» вихідного сегмента. Окрім того, під час оцінювання тексту підраховують кількість правильно / неправильно перекладених слів, синтаксичних структур, стилістичних фігур. Припускається, що певна кількість помилок, допущена в певному сегменті, не викривлює основного смислу тексту, а характеризує якість МП [2]. Особливу увагу при перекладі технічних текстів також приділяється перекладу термінології. Важливо не допускати використання синонімів, які можуть спотворити головне значення повідомлення, а також уникати перенесення граматичних структур з мови оригіналу на мову перекладу [3]. До типових помилок МП, які потребують утручання людини як коректора тексту, відносять непереказані слова, неврахування полісемії чи стилістичного маркера одиниці, послівний переклад ідіом, помилки при перекладі прийменників, порушення узгодження чи керування, недозволена омонімія, помилки при перекладі сталих конструкцій тощо [4].

Автоматизовані системи кількісного аналізу якості перекладу (QA Distiller, Déjà Vu, SDLX QA Check, Star Transit, Trados QA Checker, Wordfast, ErrorSpy, XBench) допомагають визначити кількість помилок у зразку тексту. В таблиці 1 показані параметри оцінки якості МП та їх категорії відносно ступеня їх серйозності [5].

В нашому дослідженні скористаємось простою та зручною системою оцінювання якості перекладів, що запропонована Черноватим Л. М. [6; 7]. В рамках даної системи передбачається, що всі помилки діляться на три категорії:

(1) помилки, що змінюють зміст вихідного тексту, за кожну таку помилку нараховується 1,0 штрафний бал; (2) помилки, що за певних обставини можуть вплинути на зміст вихідного тексту через двозначне тлумачення, за кожну таку помилку нараховують 0,5 штрафного балу;

(3) несуттєві помилки, що не впливають на зміст вихідного тексту, наприклад, стилістичні помилки та огріхи форматування, караються 0,1 штрафного балу.

Таблиця 1

Параметри оцінки якості машинного перекладу

Параметри оцінки якості МП	Категорії помилок
1) Повнота перекладу (на рівні сегментів)	– елементи, відсутні в перекладі; – неперекладені елементи; – частковий переклад; – неповний переклад; – невідповідна довжина речень
2) Термінологія	– відповідність термінології завантаженому словнику; – перевірка відповідно до "чорного списку"; – безеквівалентна лексика
3) Правильність (невідповідність)	– невідповідність в мові оригіналу; – невідповідність в мові перекладу
4) Оформлення залежно від мови	– невідповідні символи; – формат чисел; – лапки; – система вимірювання величин
5) Оформлення незалежно від мови	– пропуски між літерами та словами; – пунктуація; – дужки; – реєстр літер

Проаналізувавши тексти перекладу та порахувавши кількість помилок, відповідно до вищезазначених категорій, ми уклали таблицю 2. В таблиці 3 помилки були конвертовані у штрафні бали, що дозволяє наочно оцінити якість перекладу, що наданий різними сервісами.

Таблиця 2

Порівняльні результати якості машинного перекладу тексту оригіналу у галузі металургії засобами ChatGPT та DeepL Translator за кількістю помилок

	Помилки 1,0 штрафний бал	Помилки 0,5 штрафний бал	Помилки 0,1 штрафний бал	Усього помилок
Кількість помилок – DeepL Translator	23	19	25	67
Кількість помилок – ChatGPT	21	19	14	54
Різниця у кількості помилок	2	0	11	13

Таблиця 3

Порівняльні результати якості машинного перекладу тексту оригіналу у галузі металургії засобами ChatGPT та DeepL Translator за кількістю штрафних балів

	Помилки 1,0 штрафний бал	Помилки 0,5 штрафний бал	Помилки 0,1 штрафний бал	Усього штрафних балів
Кількість штрафних балів – DeepL Translator	23	9,5	2,5	35
Кількість штрафних балів – ChatGPT	21	9,5	1,4	31,9
Різниця у кількості штрафних балів	2	0	1,1	3,1

До переваг перекладу статті за допомогою DeepL Translator відносимо зручність здійснення самого процесу, а саме: стаття завантажується в форматі pdf, переклад надається зі збережен-

ням структури статті, таблицями, рівняннями, назвами хімічних елементів та рисунків. Позитивним є те, що назви рисунків та таблиць були перекладені, хоча їх зміст – ні. Сервіс пропонує безкоштовний пробний період використання.

До недоліків відносимо запровадження сервісом багатого синонімічного ряду при перекладі термінологічної одиниці в рамках однієї статті, наприклад, «pellet» – гранули, обкотиші, окатки, пелети, котуни; а також переклад шляхом калькування тієї лексики, яка має еквіваленти українською мовою, наприклад, «recycling» – рециклінг, а не переробка; «mass balance» – масові баланси, а не матеріальний баланс; «material flows» – матеріальні потоки, а не потоки матеріалу; «metallic iron» – металеве залізо, а не залізо, що не містить домішок; «calcium loop» – кальцієва петля, а не циркуляція кальцію.

Безкоштовно перекласти статтю за допомогою сервісу ChatGPT не є можливим, проте ми скористались функцією часткового перекладу, а саме: копіювали частини кожного розділу статті, завантажували їх в чат та отримували переклад. З одного боку, такий процес потребує більше часу та зусиль фахівця, з іншого – унеможливорює пропуски у перекладі. Дуже корисною функцією в даному сервісі є складання термінологічного глосарію з перекладом, а також поясненням рідною мовою термінів, що базуються на змісті даної статті. Наприклад, «iron content increase» – зростання вмісту заліза – збільшення частки Fe у матеріалі після відновлення та вилуговування; «agglomeration» – агломерація – злипання та укрупнення частинок; «tumbler index» – індекс ударної міцності – показник стійкості гранул до руйнування. Такі пояснення, на наш погляд, особливо корисні для студентської аудиторії та спеціалістів на початковому етапі кар'єри. Проте, переклад, що наданий в глосарії не завжди співпадає з тим, що в реченні. Наприклад, «reduced pellets» – відновлені гранули, в цілому ряді речень перекладаються як знижені пелети.

Аналіз термінології показує, що ChatGPT правильно переклав 90% термінів, а DeepL Translator – 84,3%. Основні помилки пов'язані з перекладом термінології в області фізики та хімії. Цікавим є те, що назви металургійного обладнання були якісно перекладені обома сервісами. Коли ChatGPT не може перекласти термін, він його або пропускає, або пропонує більш узагальнений переклад, наприклад, «a VMR thermo-bath circulator» – термостат VMR, а не термоциркулятор з термобанею VMR. В реченні «Two K- types of thermocouples were used; one was inserted into the middle of the pellets bed from the top of the crucible, and another was on the furnace wall» – Використовували два термопари типу К: одну – в центрі шару пелет з верхньої частини, іншу – на стінці печі. Як бачимо, слово «crucible» – тигель – пропущене. Також немає узгодження між присудком та обставиною; правильно буде «дві термопари».

Обидва сервіси стикнулися з проблемою перекладу аббревіатур. Якщо в DeepL Translator розшифровування аббревіатур та їх скорочення в дужках перекладались правильно, наприклад, «bauxite residue (BR)» – бокситовий залишок (БЗ); «rare earth elements (REEs)» – рідкісноземельні елементи (РЗЕ), то далі в тексті зберігались оригінальні скорочення BR та REEs. ChatGPT зберігає скорочення, як в тексті оригіналу «bauxite residue (BR)» – залишок бокситу (BR); «rare earth elements (REEs)» – рідкісноземельні елементи (REEs).

Кількісний аналіз помилок та штрафних балів (табл. 2, 3) показує майже однаковий рівень якості перекладу, проте DeepL Translator потребує більш ретельного редагування фахівцем структури речень, узгоджень відмінювання іменників, забезпечення зв'язності тексту. Загалом, сервіси МП дозволяють значно оптимізувати роботу перекладача, проте не здатні замінити фахівця, оскільки передбачають постредагування тексту [8].

З точки зору фахівця, який здійснює постредагування МП можемо зазначити, що якість перекладеного тексту покращується при порівнянні перекладів, що надані кількома сервісами, оскільки порівняння перекладу термінології (особливо з різних галузей науки), синтаксичної будови речень, забезпечення логічного зв'язку допомагає краще виокремити невідповідності, змушує фахівця частіше звертатись до реферативної літератури для уточнень. Інколи різні сер-

віси надають синонімічний переклад, і обидва варіанти мають еквівалентне значення, наприклад, «ball mill» – кульовий млин або барабанно-шаровий млин; «calcination» – кальцинування або прожарювання. Звичайно, такий підхід є більш трудомістким, але підвищує якість вихідного тексту.

Висновки. Гіпотеза про те, що різні системи МП, що представлені на сучасному ринку перекладацьких послуг забезпечують різну якість перекладу текстів у галузі металургії, підтвердилася. Нам це вдалося відстежити за допомогою порівняння кількості помилок та штрафних балів у кожному перекладеному тексті, а також при підрахунку відсотку правильності передачі галузевої термінології (галузь – металургія, фізичні, хімічні науки).

Хоча розрив між результатами обох систем не є надто великим, чат-бот та віртуальний помічник з генеративним штучним інтелектом ChatGPT виявився більш ефективним, оскільки наданий ним текст є більш зв'язним і легшим для сприймання. З іншого боку, використання безкоштовної версії сервісу потребує більше часу і зусиль на підготовчому етапі.

Результати дослідження також свідчать, що ні ChatGPT, ні DeepL Translator не змогли представити готовий і повністю коректно перекладений технічний текст, який би однозначно був зрозумілий фахівцеві в галузі металургії без постредагування перекладачем-людиною. Втім, використання систем МП може бути корисним, якщо метою такого перекладу є загальне ознайомлення з текстом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kar, M. K., Zhu, M., & Safarian, J. Iron enrichment and alumina recovery from bauxite residue through hydrogen reduction followed by alkaline leaching and CaO circulation. *Canadian Metallurgical Quarterly*, 2024. P.1–14. DOI <https://doi.org/10.1080/00084433.2024.2437225>
2. Рябова, К. О. Порівняльний аналіз техніки машинного перекладу, виконаного Systran, O.Translator та M-Translate. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 2 (209), С. 315–321. DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-47>
3. Leleka T.O. The translation of technical texts: lexical and grammatical aspects. *Conference: Philological sciences and translation studies: European potential*. Publishing House “Baltija Publishing”. 2023. P. 151–154. <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/364/9946/20729-1>.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: [термінологічна енциклопедія] / Олена Олександрівна Селіванова. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
5. Стахмич Ю. С. Адекватність та еквівалентність перекладу в контексті комп'ютерної лінгвістики. *Вісник Житомирського державного університету: Філологічні науки*. 2012. Вип. 66. С. 235–238. <https://eprints.zu.edu.ua/9352/1/53nts.pdf>
6. Черноватий Л. М. Проблема оцінювання письмових робіт майбутніх перекладачів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2009. 848, С. 257–262.
7. Ольховська А. С., Левченко Л. В. Експериментальне дослідження з вивчення впливу використання систем машинного перекладу змішаного типу на якість перекладу текстів у галузі декоративного садівництва. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2023. Вип. 98. С. 48–52. DOI: 10.26565/2786-5312-2023-98-06
8. Красуля А. В., Турчина М. В. Використання інструментів штучного інтелекту: порівняльний аналіз систем автоматизованого перекладу. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2020. № 8. С. 108–113. DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-8.17>.

Дата надходження статті: 24.09.2025

Дата прийняття статті: 20.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.111'373.43:004

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-51>

ЗАКОНОМІРНОСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО МОДЕЛЮВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ НЕОЛОГІЗМІВ У КІБЕРБЛОКАХ

PATTERNS OF COMPUTER NEOLOGISMS CONCEPTUAL MODELING IN CYBERBLOCKS

Шевчук Т. Р.,

orcid.org/0000-0002-6341-306X

*старший викладач кафедри іноземних мов
природничо-математичних спеціальностей*

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Ясінська О. В.,

orcid.org/0000-0002-6902-6079

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей

Волинський національний університет імені Лесі Українки

У статті детально описано закономірності концептуального моделювання комп'ютерних неологізмів у кіберблоках. Розглянуто важливі наукові проблеми, специфіку вже існуючих поглядів науковців в галузі даного наукового дослідження. Окреслено позицію відомих лінгвістів щодо необхідності розмежування даних лінгвістичних аспектів. Визначено різні підходи до здійснення концептуального моделювання щодо даного наукового дослідження. Представлено сучасні лінгвістичні розвідки, зумовлені загальною спрямованістю лінгвістичної парадигми знань на розроблення якісно нових дослідницьких об'єктів, що дозволяють розв'язати проблему вербального позиціонування цілісних динамічних фрагментів позамовної дійсності, одним із яких є сфера комп'ютерних технологій. Доведено, що словниковий запас будь-якої мови оновлюється шляхом появи власне нових слів, розвитку нових значень у старих слів або в результаті запозичення іншомовних слів. Запропоновано поняття "кіберблок". Скомпоновано словникові дефініції у кіберблоки. Досліджено експлікацію концептуального змісту кіберблоків. Описано кіберблоки крізь призму концептуального аналізу. Описано історію розвитку концептуальної схеми кіберблоків. Сконструйовано загальну модель концептосфери кіберблоків та заповнено її розробленими кіберблоками. Здійснено системний аналіз концептосфери кіберблоків та характеристики одиниць досліджуваної комп'ютерної неології. Апробовано загальну гіпотетико-концептуальну модель взаємозв'язку людини та комп'ютерної сфери. Представлено результати діяльності людини та комп'ютера. Словникові дефініції досліджуваних комп'ютерних неологізмів диференційовано у кіберблоки. Проаналізовано закономірності виникнення кіберблоків англійської комп'ютерної лексики. Розглянуто найпоширеніші кіберблоки серед неологізмів комп'ютерної сфери в різних концептах. Установлено головні джерела поповнення кіберблоків. Виокремлено основні комп'ютерні тематичні групи, у яких виникають найдовші кіберблоки та причини їх виникнення. Стратифіковано емпіричний матеріал за певними аспектами діяльності людини та комп'ютера. Зауважено, що концептосфера є ширшим поняттям порівняно із семантичним простором мови. Скорельовано відповідні концепти. Квазі-синоніми диференційовано за кількісними чи якісними ознаками. Доведено, що конкретний метод повинен відповідати вимогам, що їх висувають до методу як до шляху отримати знання.

Ключові слова: кіберблоки, комп'ютерні неологізми, моделювання, концептуальна схема, концептосфера, словникові дефініції, інтроспекція, інноваційні лексеми.

The article describes in detail the patterns of conceptual modeling of computer neologisms in cyberblocks. Important scientific problems and the specifics of existing views of scientists in the field of this scientific research are considered. The views of famous linguists on the need to distinguish these linguistic aspects is outlined. Different approaches to conceptual modeling of this scientific research are identified. Modern linguistic explorations are

presented, conditioned by the general orientation of the linguistic paradigm of knowledge towards the development of qualitatively new research objects that allow solving the problem of verbal positioning of integral dynamic fragments of extralinguistic reality, one of which is the sphere of computer technologies. The vocabulary of any language is updated through the emergence of new words, the development of new meanings in old words, or as a result of borrowing foreign words was highlighted. The concept of “cyberblock” is outlined. Dictionary definitions are arranged into cyberblocks. The explication of the conceptual content of cyberblocks was investigated. The history of the development of the conceptual scheme of cyberblocks is highlighted. Cyberblocks were outlined through the prism of conceptual analysis. A general model of the concept sphere of cyberblocks was constructed and filled with the developed cyberblocks. A systematic analysis of the concept sphere of cyberblocks and the characteristics of the units of the studied computer neology was carried out. A general hypothetical and conceptual model of the relationship between man and the computer sphere was tested. The results of human and computer activity are presented. Dictionary definitions of the studied computer neologisms are differentiated into cyberblocks. The regularities of the emergence of cyberblocks in English computer vocabulary are analyzed. The most common cyberblocks among neologisms in the computer sphere in various concepts are considered. The main sources of cyberblocks replenishment are identified. The main computer thematic groups in which the longest cyberblocks occur and the reasons for their occurrence are identified. The empirical material is stratified according to certain aspects of human and computer activity. It is noted that the concept sphere is a broad concept compared to the semantic space of language. Corresponding concepts are correlated. Quasisynonyms are differentiated by quantitative or qualitative features. It is proven that a specific method must meet the requirements that are put forward for a method as a way to obtain knowledge.

Key words: cyberblocks, computer neologisms, modeling, conceptual scheme, concept sphere, dictionary definitions, introspection, innovative lexemes.

Постановка проблеми. Кіберблок – це поєднання вербалізованих та автоматизованих у вживанні кібернеологізмів, близьких за значенням, що мають у собі однакову змістову інформацію у сфері комп’ютерних технологій, але різні за фонетико-морфемним оформленням слів.

Концепт – сукупність знань та уявлень про конкретний предмет або явище реальності, які по-різному можуть бути відображені у царині “змістових одиниць” різних мов, тобто є семантичними утвореннями, які мають лінгвокультурну специфіку та характеризують носіїв конкретної етнокультури і можуть бути вербалізовані не лише лексичною одиницею, а й номінальним визначенням, або словесною дескрипцією [1 с. 75].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуалогія – це порівняльна дисципліна, яка є одним із структурних елементів когнітивної лінгвістики. Концептуальний аналіз – інструмент, яким оперує когнітивна лінгвістика. Концепти вже стали об’єктами докладних контрастивних досліджень [2]. Зіставляючи близькі концепти в різнокультурних мовах, можливо досягнути іншого, більш точного представлення, де “зміст культурно специфічних концептів може бути повністю виявлений тільки шляхом порівняння позицій концепту в системі взаємопов’язаних концептів у культурі та квазісинонімічних концептів в іншій культурі” [1, с. 75].

Метою даної статті є обґрунтування закономірностей концептуального моделювання комп’ютерних неологізмів у кіберблоках.

Виклад основного матеріалу. Аналіз лексичного матеріалу дає змогу екстрагувати загальну гіпотетичну концептуальну модель взаємозв’язку людини, її діяльності в комп’ютерній сфері та результатів цієї діяльності. Схематично цю гіпотетичну концептуальну модель можна представити так (рис. 1):

Опис словникових дефініцій лексичного матеріалу містить аналіз п’яти загальних концептів, за якими можна класифікувати відібрані кіберблоки: ЛЮДИНА (напр., *user* – користувач), ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ (*chat room* – чат), КОМП’ЮТЕР ТА ПРИСТРОЇ (*cursor* – курсор, *monitor* – монітор), ОПЕРАЦІЇ КОМП’ЮТЕРА (*translator* – транслятор), РЕЗУЛЬТАТ РОБОТИ (*virus* – вірус). Виокремлення цих загальних концептів уможливило моделювання гіпотетичної концептуальної структури взаємозв’язку.

Загальна концептуальна схема кіберблоків дозволяє стратифікувати емпіричний матеріал за певними аспектами діяльності людини і комп’ютера, а також дає змогу зрозуміти, у яких

сферах цієї діяльності відбувається створення кібернеологізмів (як чином мислення людини використовує вже існуючі в мові одиниці і як може надавати їм нових смислів).

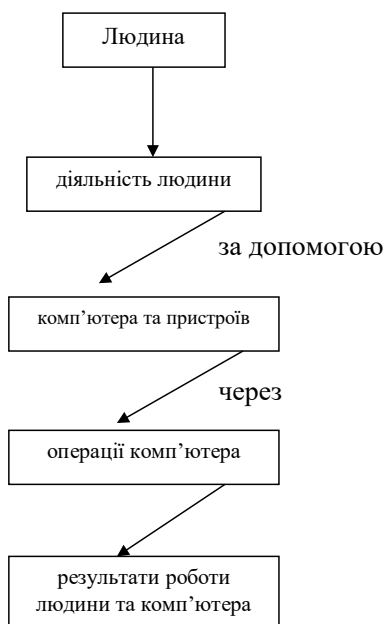

Рис. 1. Схема загальної концептуальної моделі кіберблоків

Індуктивно-дедуктивний метод, метод дефініційного аналізу та аналіз емпіричного матеріалу дозволили заповнити концептуальну схему кіберполя розробленими кіберблоками (рис. 2)

У наукову парадигму було введено термін “концептосфера” що передбачало що “концептосфера мови – це концептосфера культури, а національна мова в потенції – “замінник” цієї культури. Поняття концептосфери особливо важливе, адже воно допомагає зрозуміти, чому мова є не лише засобом спілкування, але й концентратом культури – нації та її втіленням у різних верствах населення. Концептосферу розглядають як сукупність концептів у вигляді “мозаїчного полотна, що утворює світобачення носія мови”. Науковці зауважують, що концептосфера є об’ємним і ширшим поняттям порівняно із семантичним простором мови, оскільки в ній сконцентрована культура нації. [3, с.77]

Дефініційний та компонентний типи аналізу диференціюють двадцять два кіберблоки, які корелюють із відповідними концептами. У загальному концепті ЛЮДИНА виокремлено 2 кіберблоки: КОРИСТУВАЧ СИСТЕМОЮ та ПОРУШНИК СИСТЕМИ. Процедура виокремлення кіберблоків складається з декількох етапів, які ми репрезентуємо на прикладі концепту ЛЮДИНА. Цей концепт уміщує кіберблоки КОРИСТУВАЧ СИСТЕМОЮ та ПОРУШНИК СИСТЕМИ. У кіберблок КОРИСТУВАЧ СИСТЕМОЮ входить три кібернеологізми: *lamer*, *luser*, *user*. Перший етап передбачає аналіз дефініцій. На другому етапі ми виокремлюємо спільні дефініції ЛЮДИНА + КОРИСТУВАННЯ + КОМП’ЮТЕР + СИСТЕМА. Тотожні компоненти дефініцій дають змогу пристосувати цю інформацію під загальну назву кіберблоку КОРИСТУВАЧ СИСТЕМОЮ. Спостережено, що аналогічно відбувається процедура виокремлення всіх інших кіберблоків.

На основі дослідження дефініцій англійської мови було зафіксовано комп’ютерні неологізми, які були скомпоновані в кіберблоки. Установлено, що кіберблоки: КОРИСТУВАЧ СИСТЕМОЮ, ПОРУШНИК СИСТЕМИ, ІНТЕРНЕТ РОЗМОВА, ВТРУЧАННЯ В ІНТЕРНЕТ ПРОСТІР, ОБЛИЧЧЯ КОМП’ЮТЕРА, ГОЛОС КОМП’ЮТЕРА, ВКАЗІВНИК ЕКРАНУ, ПОШУКОВИЙ АГЕНТ, ІНФОРМАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ, ВИДАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ, ПЕРЕ-

ДАЧА ІНФОРМАЦІЇ, ВОРОГ СИСТЕМИ, ЗАХИСНИК МЕРЕЖІ – репрезентують квазісинонімічні зв'язки кібернеологізмів, решта кіберблоків: ТАКТИЛЬНИЙ ПРИСТРІЙ, ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДАНИХ, ОБРОБКА ДАНИХ, ВЗАЄМОДІЯ ІНФОРМАЦІЇ, ВИКОРИСТАННЯ ПАМ'ЯТІ, СИСТЕМНІ ДІЇ, РЕЖИМИ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ, СТАН СИСТЕМИ, ІНФОРМАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ – засвідчують антонімічні реляції (див. рис. 2). Ми розглядаємо ці кіберблоки в сукупності з їх квазісинонімами, а також квазіантонімами. Уточнимо, що *квазісиноніми* – це дистанційні синоніми, оскільки в них є деякі параметри, які розподіляють їх за шкалою загального концептуального значення. Вони не завжди здатні замінювати один одного. Квазісиноніми диференціюють за кількісними чи якісними параметрами. *Квазіантоніми* – повна або частково протилежність у межах дефініції слова, виявлена під час аналізу його семантичних смислів.

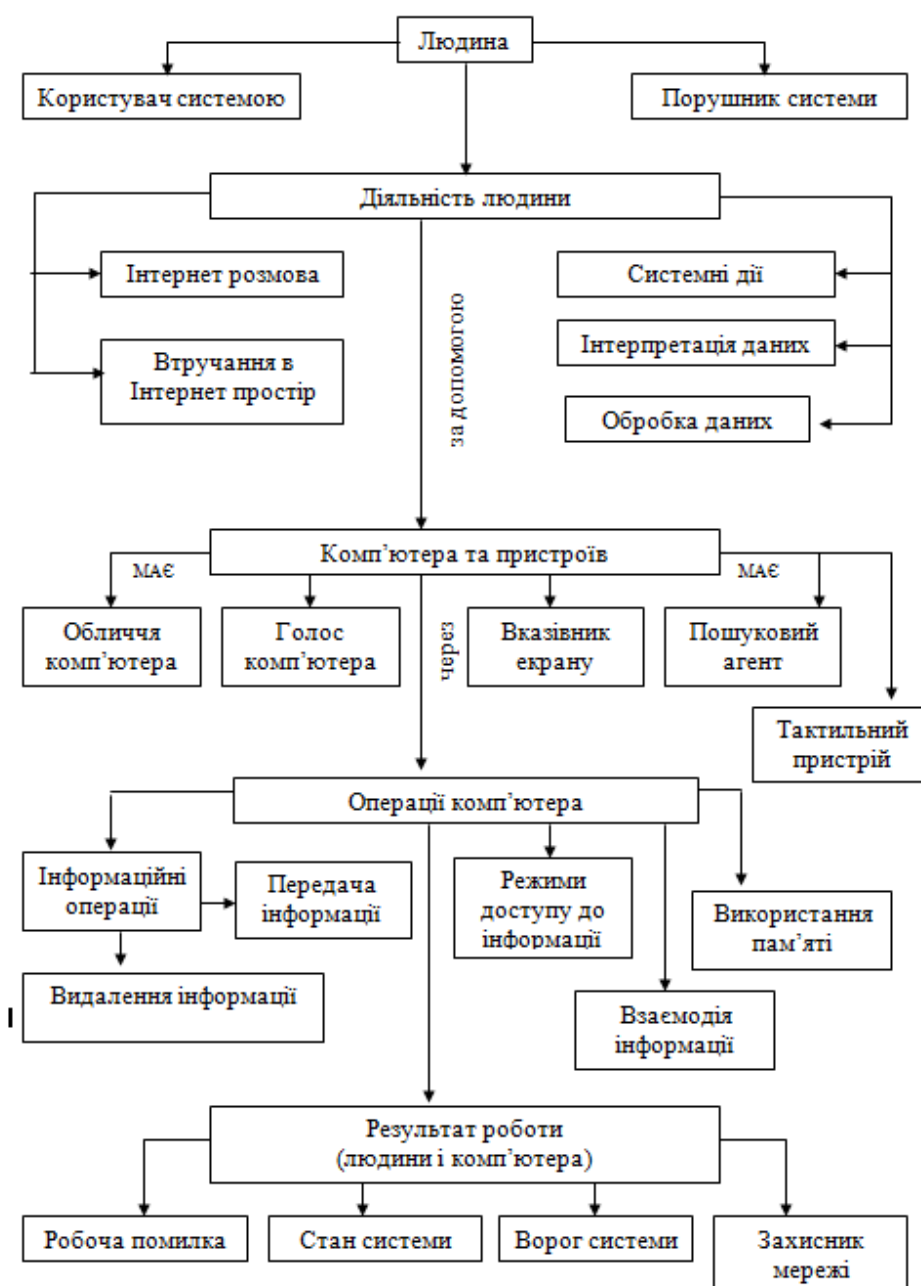

Рис. 2. Схема загальної моделі концептосфери кіберблоків

Концептуальний аналіз (далі – КА) є основним методом дослідження сучасної когнітивної лінгвістики, де мову розглядають з когнітивного погляду. С.С. Нікітіна вказує на двозначність поняття КА, що може позначати “аналіз за допомогою концептів чи аналіз, кінцевими одиницями якого є концепти” [3, с. 78]. Інше розуміння є поширенішим, і можемо тлумачити КА саме так.

Концептуальний аналіз – це спільна назва для групи лінгвістичних методів дослідження структур репрезентації знань. Р. М. Фрумкіна вважає, що в “гуманітарному когнітивізмі” окреслилося декілька напрямків КА, розбіжності між якими виявляються у виборі об’єкта, матеріалу, методики й кінцевого результату дослідження [3, с. 78].

Концептуальний аналіз включає вищезазначені твердження, які характеризують парадигму антропоцентричних мовно-когнітивних досліджень, а також суб’єктивізм, обмежений лінгвістичним матеріалом. Поза цим КА спирається на положення про наявність певної взаємозалежності між об’єктом, завданнями й методами КА [2; 4; 3].

У сучасній когнітивній лінгвістиці триває пошук нових конкретних методик концептуального аналізу, пов’язаних з парадигмальним науковим контекстом та теоретичними настановами аналізу, що залежать від специфіки об’єкта дослідження, ракурсу його розгляду та мети аналізу. Конкретний метод повинен відповідати вимогам, що їх висувають до методу як до шляху отримання знання [1; 3; 5; 6].

Поряд із КА в роботі використано метод інтроспекції. Доцільність застосування внутрішньомовної інтроспекції дослідника та її ефективність у дослідженні обґрунтувала і представила А. Вежбицька [2; 4]. Сама інтроспекція без мовної верифікації ще не дає достовірних результатів, а дослідницькі побудови й висновки, здобуті цим шляхом, не можна вважати такими, що стосуються загальномовного рівня. Зважаючи на це, А. Вежбицька підкреслює, що інтроспекція обов’язково має бути підкріплена мовними даними [2; 4]. Багато дослідників поділяють це твердження. Лінгвіст покладається на концепти, мовну інтуїцію та внутрішню інтроспекцію інших носіїв мови [2; 4]. Це може бути використання даних із тлумачних словників мови або докладних консультацій із носіями мови для виявлення результатів їхньої мовної рефлексії [2; 4].

Особливістю КА є вихід за межі лінгвоматеріалу. Мовні дані залишаються центральними, але для експлікації різних концептів залучаються і позамовні репрезентанти кіберблоку. Крім того, у межах КА висунуто вимогу психологічної достовірності дослідницьких побудов, які мають підлягати принципам функціонування людської психіки [2; 4].

Висновки. У даній статті представлено концептуальне моделювання лексичного масиву на матеріалі комп’ютерних неологізмів, вилучених із досліджуваних дефініцій англійської мови. Увесь аналізований матеріал було скомпоновано у кіберблоки. Під кіберблоком розуміємо поєднання вербалізованих та автоматизованих у вживанні кібернеологізмів, близьких за значенням, що мають у собі однакову змістову інформацію у сфері комп’ютерних технологій, але різні за фонетико-морфемним оформленням слів. Важливими завданнями дослідження стали експлікація концептуального змісту кіберблоків, визначення ступеня їх квазісинонімічності, а також опис кіберблоків крізь призму концептуально-фреймового аналізу із застосуванням принципів концептології.

У роботі сконструйовано загальну модель концептосфери кіберблоків та заповнено її розробленими кіберблоками. Аналіз словникових дефініцій лексичного матеріалу дав змогу екстрагувати п’ять загальних концептів, за якими можна класифікувати відібрані кіберблоки: ЛЮДИНА (напр. *user* – користувач), ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ (*chat room* – чат), КОМП’ЮТЕР ТА ПРИСТРОЇ (*cursor* – курсор, *monitor* – монітор), ОПЕРАЦІЇ КОМП’ЮТЕРА (*translator* – транслятор), РЕЗУЛЬТАТ РОБОТИ (*virus* – вірус). Виокремлення цих загальних концептів уможливило побудову гіпотетичної концептуальної моделі взаємозв’язку.

На матеріалі неологічної лексики в дослідженні апробовано загальну гіпотетико-концептуальну модель взаємозв’язку людини та комп’ютерної сфери, а також результатів цієї діяльності.

Побудова цієї моделі дає змогу зрозуміти, у яких сферах цієї діяльності відбувається створення кібернеологізмів, тобто як мислення людини використовує вже існуючі в мові одиниці і як може надавати їм нових значень.

Використана методика побудови кіберблоків та наповнення їх відповідними інноваційними лексемами передбачила застосування індуктивно-дедуктивного методу, методу дефініційного аналізу та аналізу емпіричного матеріалу. Зокрема, дефініційний та компонентний типи аналізу диференціюють кіберблоки, які корелюють із відповідними концептами.

Для структурування мовного фактажу у кіберблоках на основі точних синонімічних та квазі-синонімічних відношень використано в основному предметний та акціональний типи фреймів.

У ході дослідження у структурі загального концепту ЛЮДИНА диференційовано кіберблоки: КОРИСТУВАЧ СИСТЕМОЮ та ПОРУШНИК СИСТЕМИ. Процедура виокремлення кожного кіберблоку вміщує такі етапи (демонструємо на прикладі загального концепту ЛЮДИНА): виділення кіберблоків у концепті ЛЮДИНА (КОРИСТУВАЧ СИСТЕМОЮ та ПОРУШНИК СИСТЕМИ) – аналіз кіберблоку КОРИСТУВАЧ СИСТЕМОЮ, у який входить три кібернеологізми: *lamer*, *luser*, *user* – аналіз дефініцій – виокремлення спільних дефініцій ЛЮДИНА + КОРИСТУВАННЯ + КОМП'ЮТЕР + СИСТЕМА. Тотожні компоненти дефініцій дають змогу пристосувати цю інформацію під загальну назву кіберблоку КОРИСТУВАЧ СИСТЕМОЮ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ясінська О.В. Концептуалізація синонімічно-антонімічних зв'язків у сфері комп'ютерних неологізмів сучасної англійської мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ясінська Оксана Володимирівна. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2013. 214 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : навчальний посібник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.
3. Ясінська О. В. Комп'ютерні неологізми сучасної англійської мови: синонімічні та антонімічні зв'язки: монографія. Луцьк : Вежа – Друк, 2019. 184 с.
4. Radavska O.M., Shevchuk T.R., Yasinska O.V. Difficulties of Modern English Translation Terminology Equivalence. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. 2024. Вип. 1 (208). С. 302–306. DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-42>
5. Yasinska O. Cybernetics Is the Important Source of the Modern English Lexical Replenishment. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Філологічні науки)*. 2013. № 17 (266). С. 106–108.
6. Кирикилиця В.В., Шевчук Т.Р., Ясінська О.В. Опис лінгвістичного аналізу синонімічних та антонімічних зв'язків у сфері комп'ютерних неологізмів на прикладі тезаурусного методу та методу кількісного аналізу *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. 2025. Вип. 1 (212). С. 142–148. DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-20>

Дата надходження статті: 01.12.2025

Дата прийняття статті: 25.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-52>

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ *СТРАХ* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ С. КОЛЛІНЗ «ГОЛОДНІ ІГРИ: БАЛАДА ПРО СПІВОЧИХ ПТАШОК І ЗМІЙ»)

LINGUICOGNITIVE FEATURES OF THE REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF FEAR IN THE UKRAINIAN LANGUAGE WORLDVIEW (BASED ON THE NOVEL BY S. COLLINS “THE HUNGER GAMES: A BALLAD OF SINGING BIRDS AND SNAKES”)

Шкута О. Г.,

orcid.org/0000-0002-2582-0924

викладач кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного лінгвістичного університету

У статті здійснено всебічний аналіз лінгвокогнітивних особливостей репрезентації концепту *СТРАХ* в українській мовній картині світу на матеріалі перекладу роману Сюзанни Коллінз «Голодні ігри: Балада про співочих пташок і змій». Концепт *СТРАХ* розглядається як багатовимірна ментально-мовна структура, у якій поєднано когнітивний, емоційний та культурний компоненти, що відображають своєрідність українського світосприйняття, ціннісних орієнтирів і колективного досвіду. Застосування когнітивно-семантичного та контекстуального методів дало змогу виявити систему мовних засобів, за допомогою яких у перекладі вербалізується емоція страху, визначити її метафоричні моделі, образні схеми та культурні маркери, що впливають на формування концептуальної структури.

Особлива увага приділяється аналізу того, як страх проявляється в художньому дискурсі на різних мовних рівнях – лексичному, фразеологічному, синтаксичному й стилістичному. Показано, що засоби вираження емоції страху в перекладі не лише передають психологічний стан персонажів, а й виконують функцію інтерпретації соціальних і морально-етичних аспектів буття. Страх у творі постає як універсальний і водночас культурно зумовлений феномен, який структурує взаємини між персонажами, формує їхню поведінку, мотивує дії та впливає на розвиток сюжету.

Доведено, що в українському перекладі роману емоційний концепт *СТРАХ* набуває додаткових смислових відтінків: він репрезентується не лише як інстинктивна реакція на небезпеку, але й як потужний інструмент влади, контролю, самопізнання та морального вибору. Такий підхід дозволяє простежити, яким чином переклад художнього тексту відображає специфіку української мовної картини світу, її емоційно-ціннісну наповненість і когнітивну глибину.

Ключові слова: концепт, страх, мовна картина світу, когнітивна лінгвістика, переклад, художній дискурс, Сюзанна Коллінз.

The article provides a comprehensive analysis of the linguo-cognitive features of representing the concept of FEAR in the Ukrainian linguistic worldview, based on the Ukrainian translation of Suzanne Collins's novel “The Hunger Games: The Ballad of Songbirds and Snakes.” The concept of FEAR is examined as a multidimensional mental and linguistic construct that integrates cognitive, emotional, and cultural components, reflecting the uniqueness of Ukrainian perception of the world, value orientations, and collective experience. The application of cognitive-semantic and contextual analysis methods made it possible to identify the system of linguistic means through which the emotion of fear is verbalized in translation, as well as to determine its metaphorical models, figurative schemes, and cultural markers influencing the formation of its conceptual structure.

Special attention is given to how fear is represented in artistic discourse at different linguistic levels – lexical, phraseological, syntactic, and stylistic. The study demonstrates that the linguistic means used to express fear in translation not only convey the psychological state of the characters but also interpret social, moral, and ethical aspects of human existence. In the novel, fear emerges as both a universal and culturally determined phenomenon that structures interpersonal relationships, shapes character behavior, motivates actions, and drives the narrative development.

It is proven that in the Ukrainian translation of the novel, the emotional concept of FEAR acquires additional semantic nuances: it is represented not only as an instinctive reaction to danger but also as a powerful tool of power, control, self-awareness, and moral choice. This approach allows tracing how the translation of a literary text reflects the specificity of the Ukrainian linguistic worldview, its emotional and value-based content, and cognitive depth.

Key words: concept, fear, linguistic worldview, cognitive linguistics, translation, literary discourse, Suzanne Collins.

Постановка проблеми. Сучасна когнітивна лінгвістика приділяє значну увагу вивченню мовних засобів репрезентації людських емоцій, оскільки вони становлять важливий компонент національної мовної картини світу. Емоційні концепти, зокрема концепт СТРАХ, виконують центральну роль у структуруванні як індивідуального, так і колективного досвіду, впливаючи на світогляд, поведінкові моделі та систему культурних цінностей. Хоч концепт СТРАХ має універсальний характер, його мовне відображення, семантичні межі та символічна насиченість суттєво варіюють у залежності від культурного та соціального контексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження у галузі когнітивної лінгвістики та емоційної семантики демонструють посилення наукового інтересу до проблеми мовної репрезентації емоційних концептів, зокрема концепту СТРАХ, у контексті різних національних картин світу. У працях Н.О. Михальчук і С.А. Бігунової [1], Л.І. Орехової та О.К. Чаєнкової [2] проведено порівняльний аналіз фразеологічних одиниць, що вербалізують страх в англійській і українській мовах, визначено характерні метафоричні моделі та культурно зумовлені маркери цього емоційного стану. Дослідження О.М. Кравець [3] і О.К. Романчук [4] зосереджуються на когнітивно-семантичних механізмах метафоризації у художньому дискурсі, що дає змогу розглядати страх як складну ментальну категорію, тісно пов'язану з національним типом світосприйняття. Водночас у працях С. Юхан [5] та Л.З. Загородньої [6] розвиток когнітивного й психолінгвістичного підходів до перекладу інтерпретується як процес реконцептуалізації смислів і відтворення емоційного досвіду в межах іншої культурно-мовної системи.

Попри значний науковий доробок у галузях когнітивної лінгвістики, теорії метафори та перекладознавства, комплексні дослідження, що інтегрують аналіз концепту СТРАХ із вивченням його вербалізації в українському перекладі художніх творів, досі залишаються поодинокими. Необхідність подальшого опрацювання цієї проблеми зумовлена потребою глибшого розуміння того, яким чином емоційний концепт СТРАХ відтворюється у перекладі, які когнітивні механізми сприяють його реконструкції та як українська мовна картина світу впливає на інтерпретацію цього емоційного феномена. Звернення до роману Сюзанни Коллінз «Голодні ігри: Балада про співочих пташок і змії» у перекладацькому аспекті дає змогу виявити культурно-специфічні риси української мовної свідомості, а також уточнити лінгвокогнітивні закономірності репрезентації страху в художньому дискурсі.

Метою роботи є визначення лінгвокогнітивних особливостей репрезентації концепту СТРАХ в українській мовній картині світу на матеріалі роману Сюзанни Коллінз «Голодні ігри: Балада про співочих пташок і змії».

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття концепту займає центральне місце в когнітивній лінгвістиці, будучи ключовою одиницею аналізу когнітивних та ментальних процесів людини. Концепт визначається як оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону та концептуальної системи людини, що підкреслює його функціональну багатовимірність у пізнавальній діяльності [7, с. 23]. У лінгвокультурному аспекті концепт репрезентує «згусток

культури в свідомості», інтегруючи знання, емоційні реакції та ціннісні оцінки, і тим самим забезпечуючи взаємодію когнітивного та культурного вимірів мовної картини світу [8, с. 107].

Емоційні концепти, зокрема концепт СТРАХ, посідають особливе місце в системі когнітивних утворень, оскільки вони не лише відображають інтелектуальний досвід людини, а й формують її афективну сферу [9, с. 9]. Емоції мають метафоричну природу, тобто осмислюються крізь призму образних схем, що ґрунтуються на тілесному й культурному досвіді. Таким чином, концепт СТРАХ поєднує у своїй структурі фізіологічні, психологічні та культурні складники емоційного досвіду [10, с. 110].

У межах української мовної картини світу концепт СТРАХ має глибоку історико-культурну традицію відображення в усній народній творчості, пареміологічному фонді та фразеологічних одиницях. Ці мовні одиниці репрезентують наївну концептуалізацію страху як деструктивної сили, що здатна паралізувати волю індивіда, зумовлюючи його втечу або підпорядкування. У межах сучасної когнітивної парадигми страх інтерпретується як складна ментальна структура, що відображає взаємодію когнітивних схем (зокрема «небезпека», «загроза», «реакція») та культурних моделей («випробування», «покарання», «очищення») [11, с. 11].

У працях Н.М. Попової, Л.В. Федорюк та інших дослідників зазначається, що емоційні концепти характеризуються багаторівневою структурою, яка охоплює:

- *поняттєвий рівень*, що відображає узагальнене знання про відповідне явище;
- *образний рівень*, який включає ментальні картини та метафоричні уявлення;
- *ціннісний рівень*, пов'язаний із культурною оцінкою відповідної емоції [12].

Таким чином, аналіз концепту СТРАХ має враховувати не лише мовні засоби його вербалізації, а й глибинні когнітивні механізми, які визначають особливості його концептуалізації.

Мовна картина світу (МКС) посідає одне з центральних місць у сучасній когнітивній лінгвістиці. МКС – це «сукупність уявлень про світ, зафіксованих у мові певного народу». Мова виконує не лише репрезентативну функцію, відображаючи об'єктивну дійсність, але й активно бере участь у її конструюванні, формуючи специфічну систему концептів, крізь призму яких індивід сприймає та осмислює навколишній світ [6, с. 68].

В українській лінгвістичній традиції мовна картина світу розглядається як когнітивно-культурний феномен, що акумулює національні цінності, колективну історичну пам'ять та емоційно-оцінні стереотипи. Одним із ключових складників МКС є емоційна концептосфера, у межах якої формується уявлення про базові людські емоції – радість, біль, гнів, страх тощо [2, с. 136].

У зазначеному контексті концепт СТРАХ постає як універсальне явище, що, однак, реалізується у специфічних мовних формах, зумовлених культурними нормами та соціальним досвідом спільноти. В українській мовній традиції страх часто набуває морально-оцінного забарвлення (пор. «боятися сорому», «боятися Бога»), що вказує на його етико-ментальний вимір. На відміну від англосовієтської традиції, у якій страх здебільшого осмислюється як природний інстинкт самозбереження, в українській мовній картині світу ця емоція інтерпретується у ширшому – духовно-сакральному контексті [2, с. 138].

Когнітивні процеси, що лежать в основі репрезентації концепту СТРАХ, охоплюють низку взаємопов'язаних механізмів, серед яких:

- категоризація ситуацій загрози та небезпеки;
- схематизація типових реакцій індивіда (втеча, заціпеніння, підкорення);
- оцінка можливих наслідків переживання страху (покарання, очищення, смирення);
- метафоризація, що полягає у перенесенні тілесного досвіду в ментальну площину (страх як тінь, темрява, холод, отрута).

Отже, мовна картина світу постає не лише як засіб вербалізації емоційного досвіду страху, але й як простір його культурно зумовленого переосмислення через систему символів та метафоричних моделей.

Роман Сюзанни Коллінз «Балада про співочих пташок і змій» постає як складний соціально-психологічний наратив, у структурі якого страх функціонує як наскрізний мотив. У творі репрезентовано різні його модифікації – страх перед владою, смертю, втратою власної ідентичності. В українському перекладі В. Морозова семантична палітра цього мотиву розкривається через розгалужену систему лексико-стилістичних засобів, що охоплює як пряму номінацію, так і складні метафоричні конструкти.

Основними лексемами-вербалізаторами концепту СТРАХ в українському перекладі виступають: страх, боязнь, переляк, тривога, паніка, жах, тремтіння, холод, лякатися, тремтіти, боятися, здригнутися, похолонути. Зазначені одиниці формують когнітивне поле, семантичний центр якого становить реакція людини на небезпеку та процес її осмислення у свідомості суб'єкта.

e.g. A Peacekeeper opened the back door to the truck, and before anyone could climb out, the cage tipped and dumped them onto a slab of cold, damp cement [13, p. 42]. – Миротворець відчинив задні дверцята фургона, а тоді, перш ніж хтось устиг вилізти, клітка похилилася і викинула їх на плиту з холодного вологого цементу [14].

Аналіз тексту дав змогу виокремити кілька домінантних метафоричних моделей репрезентації страху, характерних для українського перекладу.

1. СТРАХ – ЦЕ ХОЛОД / ТЕМРЯВА

e.g. The thought of her huddled somewhere in the cold blackness of the arena, too petrified to close her eyes, made him ache [13, p. 110]. – Боляче було й думати, що вона зіщулилася десь у холодній чорноті арени, надто залякана, щоб заплющити очі [14].

Зазначена метафорична модель пов'язує емоційний стан страху з відчуттям холоду та темряви, що символізують втрату світла, тепла й життєвої енергії. Такий образ має архетипне підґрунтя і відсилає до традиційних народних уявлень про смерть, морок і небуття.

2. СТРАХ – ЦЕ ВЛАДА / ІНСТРУМЕНТ КОНТРОЛЮ

У романі страх постає як ефективний механізм соціального управління. Президент Сноу і Капітолій застосовують його як інструмент політичного впливу, що забезпечує підкорення та підтримання порядку через пригнічення волі громадян.

e.g. If he could erase the rationing and the bombings, the hunger and the fear, and replace it with the rosy lives promised to them at birth, would he even recognize his friends [13, p. 144]? – Чи впізнав би він узагалі друзів, якби зміг стерти ті пайки і бомби, замінивши їх тим безхмарним життям, яке їм обіцяли після народження [14]?

Ця метафорична модель виявляє глибинні паралелі з українською історичною пам'яттю, зокрема із досвідом тоталітарного минулого та колективним страхом перед владними структурами.

3. СТРАХ – ЦЕ ВИПРОБУВАННЯ / ОЧИЩЕННЯ

e.g. She smoothed it out on her lap and began to reconstruct the terrors of his night, first lifting the bloodstained slit in the material on the sleeve [13, p. 211]. – Тугріс розгладила її на колінах і почала відтворювати жахи його ночі, для початку продемонструвавши закривавлений розріз на рукаві [14].

У цьому контексті страх постає не лише як деструктивне почуття, а й як потенційне джерело самопізнання та духовного зростання. Він набуває функції внутрішнього каталізатора змін, що сприяє переосмисленню власних меж і цінностей. Такий підхід корелює з християнською концепцією “страху Божого”, яка інтерпретує страх не як жах чи підкорення, а як вияв благоговіння та смирення перед вищою силою.

4. СТРАХ – ЦЕ ХВОРОБА / ОТРУТА

e.g. Coriolanus's lips parted to alert the others, but something held his tongue. What was it? Fear? Indifference? Uncertainty as to how Lucy Gray would react [13, p. 294]? – Копіолан розтупив вуста, щоб сповістити інших, але чомусь притримав язика. Чому? Через страх? Байдушність? Невпевненість у можливій реакції Люсі Грей [14]?

Застосована метафора функціонує як модель психологічної інфекції – деструктивного процесу, типового для поетики сучасного художнього мислення.

З когнітивної перспективи страх у романі постає як ключовий механізм осмислення меж людяності. Він виконує структуроутворювальну функцію в досвіді персонажів, визначаючи специфіку їхнього сприйняття та моделі поведінки. В українському перекладі простежується прагнення відтворити не лише інтенсивність емоційного стану, а й морально-ціннісне ставлення до нього. На відміну від англomовного оригіналу, де емоційна дія подається переважно нейтрально, український текст підсилює експресивність через використання епітетів, фразеологізмів і семантичних повторів, що надає переживанню більшої інтенсивності та культурної забарвленості.

e.g. *Coriolanus suddenly felt wary. "Whereabouts [13, p. 2]?"* – *Коріолан раптом насторожився. Куди саме [14]?*

Thick trees, vines, and underbrush grew every which way. The disorder alone felt disturbing [13, p. 124]. – *Товсті дерева, лози й підлісок росли повсюди. Саме це безладдя вже бентежило [14].*

He staggered out a few yards, righted himself, and froze in horror [13, p. 42]. – *Він похитуючись пройшов кілька ярдів, обтрисався і заціпенів од жаху [14].*

Bizarrely, they seemed to embrace each other for a long moment, until Treech's eyes widened in horror [13, p. 249]. – *Вони неначе чудернацьки обнялися на одну довгу мить, а тоді Трія нажахано вирячив очі [14].*

Отже, феномен страху в перекладі постає як семіотичний медіатор між внутрішнім психоемоційним станом персонажа та культурно-ціннісною системою українського читача. Його мовна репрезентація інтегрує універсальні когнітивні моделі з національно маркованими образами, що у своїй взаємодії формують специфічну емоційну автентичність художнього тексту.

Порівняльний аналіз англomовного оригіналу та його українського перекладу дає змогу виявити особливості вербалізації концепту СТРАХ у межах української мовної картини світу. В англomовному тексті емоційний стан страху здебільшого виражається за допомогою простих дієслівних конструкцій, що забезпечує лаконічність вислову та водночас високу психологічну точність зображення переживань персонажа.

Український переклад, своєю чергою, характеризується використанням семантичного розширення та метафоризації, що сприяє підсиленню емоційного впливу тексту й узгоджується з поетикальними традиціями української літератури.

e.g. *When the doors closed behind him, his breath came out in a huff and he realized how afraid he'd been [13, p. 48].* – *Коли за Коріоланом зачинилися двері, він видихнув і усвідомив, що сильно боявся [14].*

He buried his head in his hands, confused, angry, and most of all afraid. Afraid of Dr. Gaul. Afraid of the Capitol. Afraid of everything [13, p. 96]. – *Коріолан опустил голову на руки, спантеличений, злий, а головне – наляканий. Він боявся докторки Гоул. Боявся Капітолію. Боявся всього [14].*

If he could erase the rationing and the bombings, the hunger and the fear, and replace it with the rosy lives promised to them at birth, would he even recognize his friends [13, p. 144]? – *Чи впізнав би він узагалі друзів, якби міг стерти ті пайки й бомби, голод і страх, замінивши їх тим безхмарним життям, яке їм обіцяли після народження [14]?*

Висновки. Концепт СТРАХ у межах української мовної картини світу має багаторівневу когнітивно-семантичну структуру, що поєднує фізіологічні, психологічні та культурні компоненти.

У художньому тексті страх виступає не лише як емоційна реакція, а й як механізм соціального контролю, інструмент влади та фактор моральної рефлексії.

Український переклад роману С. Коллінз відтворює страх через розширений набір лексико-стилістичних засобів, метафоричних моделей та культурно зумовлених символів, що збагачує когнітивну репрезентацію концепту.

Порівняння з англomовним оригіналом показує, що українська версія прагне посилити емоційний ефект та культурну значущість страху, зберігаючи при цьому когнітивну структуру оригіналу.

Дослідження підтверджує актуальність когнітивно-семантичного підходу до аналізу емоційних концептів у художніх текстах та демонструє його ефективність для виявлення національно-культурних особливостей мовної картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mykhalechuk N., Bihunova S. The verbalization of the concept of “fear” in English and Ukrainian phraseological units. *Cognitive Studies*. 2019. № 19. P. 1–15. DOI: 10.11649/cs.2043
2. Орехова Л.І., Чаєнкова О.К. Лексико-семантичні особливості концепту СТРАХ (на матеріалі англійської, турецької та української мов). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2024. № 3. С. 135–140 DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/23>
3. Kravets O., Kravets L., Shpak N. Cognitive (conceptual) metaphor in the Ukrainian poetic discourse. *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2021. № 3. P. 1381–1394
4. Romanchuk O., Stetsenko M., Hnatenko L. Cognitive Linguistics: Disclosure of Cognitive Processes in Language Perception from an Analytical Perspective. *Frontiers in Linguistics Studies*. 2024. Vol. 6(2). P. 45–59 DOI 10.30564/fls.v6i3.6602
5. Yuhan S., Liu Y., Tang M. Cognitive Aspects of Translation: The Latest Research in Psycholinguistics and Cognitive Science. *Frontiers in Linguistics Studies*. 2024. Vol. 6(3). P. 22–34 DOI 10.30564/fls.v6i4.6775
6. Загородня Л. Когнітивний стиль тлумача як чинник вибору перекладацької стратегії у цільовому тесті (на прикладі англо-українських перекладів п'єси Б. Шоу «Пігмаліон»). *Мова*. 2024. № 3. С. 65–74. <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2024.2.03>
7. Газуда О. М. Концепт як ментальне утворення у когнітивній лінгвістиці. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 36(2). С. 22–24
8. Таценко Н. В. “Концепт” як ключове поняття когнітивної лінгвістики. *Вісник Сумського державного університету*. 2008. №1. С. 105–110
9. Бабко Н. М. Типи концептів та їх класифікація у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Актуальні проблеми філологічних наук : зб. тез студ. наук. конф., Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди*. 2024. С. 8–11
10. Павлюк Х. Символічне наповнення концепту «FEAR» у романі-антиутопії Вероніки Рот «Divergent». *Південний архів*. 2017. № 68. С. 110–113
11. Підгорна А.Б. Representation of the concept TOTALITARIANISM in George Orwell’s novel “1984”. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2013. № 83. С. 9–15 DOI 10.26565/2227-1864-2019-83-01
12. Попова Н. М. Чернова А. А. Понятійна основа лінгвокультурних концептів (на матеріалі іспанської мови). *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2013. № 30. С. 357–363
13. Collins S. *The Ballad of Songbirds and Snakes*. Scholastic Press, 2020. 425 p.
14. Коллінз С. Балада про співочих пташок і змії (пер. В. Морозова). Київ, 2020. URL: <https://uabooks.co.ua/ebook/balada-pro-spivochih-ptashok-i-zmij/>

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 23.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 811.133

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-53>

МЕТАФОРИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ КАРТИНИ СВІТУ ГЛУХИХ У РОМАНІ АББУ ВІКТОРА «КЛЮЧ ДО СВІТУ»

METAPHORICAL REPRESENTATION OF THE DEAF WORLDVIEW IN ABBOU VICTOR'S NOVEL «THE KEY TO THE WORLD»

Ярошко-Кушнір Н. С.,
orcid.org/0000-0003-0773-2362

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри французької та іспанської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

Поняття та мовна картина світу глухих є особливою з огляду на специфічний життєвий досвід цієї спільноти і може бути не до кінця зрозумілою людям, які чують та спілкуються вербально. Роман Віктора Аббу «Ключ до світу» є своєрідною спробою сприяти взаєморозумінню між цими двома світами та представити основні проблеми спільноти глухих у сучасному суспільстві. За допомогою метафори він представляє поняття *соціальної ізоляції, перешкоди для спілкування, боротьби за права людей з вадами слуху, мови жестів* та ін. Встановлено, що засобами зображення у метафорах часто виступають прості предмети матеріального світу (закриті / відкриті двері, стіна, колодязь), фізичні явища (світло / темрява), живі істоти (тварини / рослини), просторові дейксиси, які водночас мають іконічний характер у мові жестів, якою послуговується сам автор у повсякденному житті. Для аналізу наведено численні цитати з тексту роману. У статті проаналізовано не лише механізм функціонування метафори та найпоширеніші засоби зображення для представлення ключових понять картини світу глухих, але й розглянуто соціо-культурний та цивілізаційний аспекти їхнього становлення з опорою на дослідження Маріани Да Сільвейра Шміц, Андре Мінгі, Крістіана Кюксака, Домініка Пуар'є. Особливу увагу у статті приділено поняттю мови жестів, яка стає фундаментом для побудови особливої ідентичності спільноти глухих загалом та окремої людини зокрема. Принцип її функціонування через фізичне «показування» є аналогічним до принципу застосування метафор для опису невідомого чи абстрактного відповідно до наукової концепції Дж. Лакоффа та М. Джонсона. Принцип «показування» через метафору справджується не лише у авторському вимірі, але також на прикладі конвенційних метафор, або ж ідіоматичних виразів. Тож, метафора стає цінним свідченням про структуру та пріоритети концептуальної системи та наповнення мовної картини світу спільноти людей із вадами слуху.

Ключові слова: спільнота глухих, мова жестів, метафора, іконічність, засіб зображення.

The conceptual and linguistic worldview of the deaf is unique due to the specific life experiences of this community and may not be fully understood by people who hear and communicate verbally. Victor Abbou's novel «The Key to the World» is a kind of attempt to promote mutual understanding between these two worlds and to present the main issues of the deaf community in contemporary society. Through metaphor, he represents concepts such as *social isolation, obstacles to communication, the struggle for the rights of deaf people, sign language*. It has been established that the means of depiction in metaphors often involve simple objects from the material world (closed / open doors, walls, wells), physical phenomena (light / darkness), living beings (animals / plants), and spatial deictics, which simultaneously have an iconic character in the sign language that the author himself uses in everyday life. Numerous quotes from the novel text are provided for analysis. The article analyzes not only the mechanism of metaphor functioning and the most common means of representation for the key concepts of the worldview of the deaf, but also considers the socio-cultural and civilizational aspects of their formation, based on the research of Mariana da Silveira Schmitz, André Minguy, Christian Cuxac, and Dominique Poirier. Special attention in the article is given to the concept of sign language, which becomes the foundation for building a unique identity of the deaf community as a whole and of an individual. Its functioning principle through physical «showing» is analogous to the principle of using metaphors to describe the unknown or abstract, according to the scientific method of G. Lakoff and M. Johnson. The principle of «showing» through metaphor is realized not

only in the authorial dimension but also in the example of conventional metaphors or idiomatic expressions. Thus, metaphor becomes a valuable reflection of the structure and priorities of the conceptual system and the content of the linguistic worldview of a community of people with disabilities of hearing.

Key words: deaf community, sign language, metaphor, iconicity, vehicle of representation.

Постановка проблеми. Поняттєве наповнення картини світу відрізняється для кожного народу, спільноти, чи навіть окремої людини. Це можна пояснити особливостями фізичного, емоційного, культурного досвіду, а також різними процесами мислення. Як би там не було, а виявити та проаналізувати такі відмінності можна передусім завдяки мові. Відтак, йдеться про мовну картину світу. Однак, коли говоримо про спільноту глухих людей, які спілкуються мовою жестів, постає питання про те, чи можливо зрозуміти їхню картину світу людям, які чують та спілкуються вербально. Завдяки літературній творчості глухонімого французького письменника Віктора Аббу (Victor Abbou), а саме його автобіографічному роману «Ключ до світу» [1], така можливість з'являється.

Роман Віктора Аббу «Ключ до світу», опублікований у спеціалізованому видавництві для глухих авторів «Eyes Editions» у 2017 році, має дві версії: двогодинний відеозапис мовою жестів (Langue des signes française (LSF)) та текстова версія, розшифрована та записана французькою мовою перекладачем Катею Аббу, дочкою письменника.

З огляду на те, що французька мова фактично є другою мовою для автора, а мова жестів – першою, він використовує численні образні висловлювання (метафори та ідіоми) для того, щоб передати свій досвід, думки та переконання читачеві. Крім того, образність вербальної мови напряду засвідчує таку рису жестової комунікації як *іконічність*. Тож для людей, які чують, розкривається не лише смисл, а й візуальне, чи тактильне сприйняття важливих концептів картини світу людей, які не чують.

Цей твір документує найважливіші віхи розвитку культури спільноти глухих у Франції другої половини XX століття та подає їх крізь призму особистого досвіду, переживань та міркувань. Виникає цікавий симбіоз фактичного матеріалу й образного метафоричного, ідіоматичного представлення світогляду глухої людини у суспільстві, яке не пристосоване до її потреб. За допомогою метафори Віктор Аббу розробляє важливі концепти культури глухих, а саме : концепт *мови жестів* (у аспектах комунікації та пізнання), *обмеженості* (у аспектах доступу до освіти, спілкування, визнання), *боротьби* (за рівноправність та проти ідеологічного неприйняття) та інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Раніше у наших дослідженнях ми вже зверталися до аналізу метафоричності у автобіографічному романі Еммануель Лабора «Крик чайки» [2]. Однак, цікаво було з'ясувати, чи існує подібність у метафоричному представленні картини світу різних людей із вадами слуху. Для глибшого аналізу цього питання ми опиралися на три види джерел.

По-перше, потрібно розуміти, що дискурс спільноти глухих є комплексним історичним, культурним і соціальним явищем. У своїй докторській дисертації французька дослідниця Маріана Да Сільвейра Шміц [3] застосовує саме такий антропологічно-цивілізаційний підхід. Вона описує формування окремої культурної ідентичності у спільноті глухих в умовах обмеженого доступу до освіти, інформації, працевлаштування, у протистоянні зі стереотипами та забобонами традиційного суспільства, під примусом до усного навчання та оперативного, або психіатричного лікування, під тиском законодавства, яке на багато років закріпило заборону мови жестів. Андре Мінгі у своєму творі-маніфесті «Пробудження глухих» [4] наголошує на двомовності людей з вадами слуху, тобто на потребі опанування мовою жестів та офіційною вербальною мовою, що передбачає засвоєння двох картин світу, двох концептуальних систем та віднайдення взаємовідношень між ними.

По-друге, осердям цієї культурної ідентичності є мова жестів, яка стає предметом дослідження Крістіана Кюксака [5; 6]. Науковець вивчає її морфо-синтаксичний та лексичний рівень

та обґрунтовує, що йдеться саме про повноцінну мову зі своєю поняттєвою системою, а не про набір символів, чи специфічний код. К. Кюксак підкреслює такі її риси як іконічність та тілесну семантичність. Іконічність треба розуміти як прямий зв'язок подібності між тілесним жестом (знаком) та його позамовним референтом, а таке явище у вербальній мові не існує.

По-третє, перехід від концептуальної системи мови жестів до концептуальної системи вербальної мови може здійснюватися завдяки метафоричності, яка побудована на образі, тож пов'язана з явищем іконічності. Науковий метод, який застосовано для трактування ролі метафори у процесах мислення та спілкування запозичено у Джорджа Лакоффа та Марка Джонсона [7]. На думку цих дослідників, саме метафори є тією структурою, за допомогою якої ми сприймаємо, думаємо та скеровуємо наші дії [7, р. 454]. Відтак, метафори можуть свідчити про те, якою є концептуальна система та мовна картина світу людей із вадами слуху.

Мета дослідження. У цій статті ми проаналізуємо специфіку метафор та фразеологічних виразів у романі Віктора Аббу «Ключ до світу» в контексті того, як вони відображають такі поняття: соціальна *ізоляція*, *перешкода* для спілкування, *боротьба* за права людей з вадами слуху, *мова жестів* та ін. Ми намагатимемося простежити збереження рис іконічності мови жестів, якою послуговується автор, у образності вербального перекладу його мовлення, тобто у тексті роману. Звернемо особливу увагу на основу метафори, або засіб зображення (*le véhicule*) [8, р. 67].

Виклад основного матеріалу. Передусім, як на це вказує сам заголовок роману «Ключ до світу», існує пресупозиція існування бар'єру в житті спільноти глухих, який можливо подолати, відкрити, пройти за умови використання ключа. Тож, поняття *перешкоди* (для спілкування та соціалізації) метафоризується передусім через такі засоби зображення як двері (а), стіна (б), закриті приміщення (в). Пресупозиція наявності бар'єру чи перешкоди залишається стабільною навіть при зміні стану засобу зображення (наприклад, «закриті → відкриті» (а), «ціла → зруйнована» (б), «безвихідне → те, в якому є вихід» (в)).

а) «*Nous ouvrons les portes de nos vécus [...]*» [1, р. 48] → «*Une porte s'entrouvre ...*» [1, р. 27]; б) «*J'étais muré dans un silence imposé*» [1, р. 199] → «*Le bénéfice de ce travail était de faire tomber peu à peu les murs qui nous enfermaient pour puiser l'inspiration plus loin que dans notre communauté*» [1, р. 67]; в) «*Une fois de plus nous étions dans une impasse communicationnelle*» [1, р. 213], «*Nous étions comme des prisonniers de la communication, emmurés de toutes parts, sans accès à l'extérieur et par conséquent, esclaves à notre insu*» [1, р. 65-66] → «*[...] sortir de notre puits sombre et regagner la surface*» [1, р. 49].

Текстове метафоричне представлення існування проблеми перешкоди для спілкування глухих зі світом навколо співпадає з результатами психолого-комунікативного дослідження Маріани Да Сільвейри Шміц: «[...] Те, що ми можемо визначити як спільну рису [людей із вадами слуху], то це – нестача соціалізації глухих всередині культури людей, які розмовляють (включно з недостатньою передачею основних цінностей у сім'ї), а також відносна ізоляція дітей із вадами слуху у спеціалізованих закладах» [3, с. 89] [переклад тут і далі – Н. С. Ярошко-Кушнір].

Поняття *соціальної ізоляції* тісно пов'язане з попереднім, однак у тексті метафоризується за допомогою просторових засобів зображення, а не предметних (двері, стіна і т.д.): «[...] nous étions *maintenus en marge* du monde» [1, р. 24]; «Nous étions, à l'époque, fortement *mis à l'écart*, anormalement limités en termes d'apprentissage et d'expression» [1, р. 65-66]; «Il appuya sans hésiter nos propos en nous considérant comme des citoyens que la France avait *laissés sur le bas-côté*» [1, р. 169]. З одного боку, про соціальну ізоляцію сигналізують дейксиси, які денотують *маргінальне, крайнє, відчужене* становище спільноти глухих у соціумі, на статус ізгоїв (зовнішній підхід). З іншого боку, у тексті відбувається метафоризація цієї проблеми лексичними засобами, які містять семи «внутрішності», «закритості всередині» (внутрішній підхід): а) «[...] la communauté sourde vivait *repliée sur elle-même*» [1, р. 24]; б) «C'est symptomatique des limites que

nous avons entièrement intégrées, de la «caste» à laquelle nous étions cantonnés» [1, p. 143]; в) «une pièce intitulée “[]”». Ce titre figurait la communauté repliée sur elle-même. L'idée était d'interpeller notre public sur l'absence totale d'interactions entre les sourds et les entendants avant l'existence de l'IVT» [1, p. 105]; г) «[...] dans les compétitions sportives internationales comme les Deafolimpics, c'est un peu comme se trouver «chez soi», dans sa famille» [1, p. 221]. У прикладах б, в, та г закритість візуально підкреслюють пунктуаційні знаки лапок та квадратних дужок, причому останні мають не тільки супровідну функцію, але є назвою вистави, тобто повнозначним символом соціальної ізоляції.

Цю проблему згадують такі автори: А. Мінгі говорить про неї з дуже особистої та суб'єктивної перспективи, як про пережитий досвід: «[...] я часто зіштовхувався тим, що можна було б назвати «відмовою у прийнятті» у ситуаціях комунікації, які були не для мене. Тобто члени моєї сім'ї, сусіди, різні люди з мого професійного, соціального, спортивного оточення, спілкувалися між собою, перебуваючи в одному аудіо-фонетичному колі. [...] Але це коло було «забороненим» для мене, який не чув. Через це я зіткнувся з психологічними перепонами» [4, p. 29]; Ф. Армстронг подає теоретико-аналітичне бачення ситуації: «Надбанням сьогодення для людей з неповносправністю була інвалідизація. Це було наслідком вилучення недієздатної робочої сили з ринку праці та результатом медичних класифікацій, які трактували фізичну ваду як «дефект» чи ненормальність. Таким чином, людина з неповносправністю ставала жертвою примхи природи або обставин і ставала тим, ким дозволяло їй стати власне тіло. Перешкоди для повноцінного громадянства, для повного та активного життя ставали, на превеликий жаль, фізичними та внутрішніми. Онтологічною суттю неповносправності ставала неповноцінність» [9, p. 54].

Поняття *боротьби за права людей з вадами слуху* висвітлюється завдяки кореляції із двома типами засобів зображення: більш традиційними (знищення атрибутів рабства) (а), та оригінальнішими (атрибути середньовічних воєн). Дж. Лакофф пояснює це якища тим, що деякі метафоричні концепти можуть мати основу, яка часто використовується («used part»), а також ту, яка використовується вкрай рідко («unused part») [7, p. 471].

а) «IVT a fait tomber nos chaînes» [1, p. 143]; «Mais il restait en chacun de nous bien enfoui, un état profond de servitude, une force qui s'opposait à un épanouissement complet. Cette force latente demanderait bien plus de temps et de travail à chacun pour réussir à s'en affranchir un peu plus» [1, p. 99–100]. Ідея звільнення людей з глухотою від почуття другорядності передається дуже предметно через «зняття кайданів» та більш абстрактно через «звільнення зі стану рабства». Однак, в обидвох випадках основа метафори є добре відомою, усталеною та широко вживаною у мові.

На противагу цьому неконвенційна, або ж авторська метафора «боротьба за права людей з глухотою – це лицарська війна» з особливою яскравістю передає смисли гідності («реконкіста нашої гордості»), бойової доблесті («вістрям списа була жестова мова»), активності («ми, люди без батьківщини, завоювали цю Вежу, цю територію, цей бастіон») захисників пригноблених:

б) «Il souhaitait nous guider vers la reconquête de notre fierté» [1, p. 45]; «le fer de lance de notre communauté était la langue des signes» [1, p. 51]; «Nous avons le sentiment d'avoir conquis cette Tour, de l'avoir domptée, d'avoir gagné ce territoire comme un point d'ancrage pour nous, les sourds, qui n'avions pas de pays, comme un bastion nous donnant la possibilité d'arborer et promouvoir notre culture, notre identité, notre langue» [1, p. 99].

Наступне поняття, яке ми розглянемо, є основоположним та визначальним для визначення культури та ідентичності людей з глухотою. Йдеться про *мову жестів*. Дослідник жестової комунікації Д. Пуар'є зауважує, що «з огляду на такий інструмент комунікації, яким є мова жестів, ідентичність людей з глухотою можна розглядати дуально. Мова жестів допомагає закріпити їхню ідентичність, визначити їхню автономію відносно світу людей, якічують,

а також встановити особисті межі всередині самої громади глухих» [10, р. 171]. Також, М. Да Сільвейра Шміц цитує таких дослідників культури глухих як Д. Пуарьє, К. Падден, П. Ладд, висуває на перший план тези про те, що культура є «сукупністю поведінкових моделей при-таманих груп людей, які мають спільну мову, цінності, правила та традиції», а також те, що «люди з глухотою діють як подібні до них люди з глухотою, вони використовують мову глухих, поділяють цінності глухих відносно себе самих та відносно тих, хто не є глухими» [3, р. 77].

Якщо для глухих людей поняття мови жестів є рідним та зрозумілим, то для спільноти людей зі слухом його важливість не завжди визначена. Саме тому Віктор Аббу у своєму романі «Ключ до світу» різносторонньо і барвисто розкриває суть цього поняття. Засобами зображення стають світло (а), тварини та рослини (б), інструмент (в), людина-вигнанець (г):

а) «Il donnait cours libre à notre parole [...] C'était comme si la pénombre dans laquelle nous trouvions laissait place à une éclaircie. Nous n'étions pas encore dans la lumière, mais la clarté gagnait du terrain» [1, р. 46]; «La lumière se fit dans mon esprit. Je compris très vite que c'était différent de mon petit code familial» [1, р. 203]. «Світло» та «ясність» описують одночасно засіб та результат розуміння. Мова жестів є засобом спілкування, який веде до пізнання раніше невідомого. Пресупозиція можливості vs неможливості реалізації пізнання залишається стабільною навіть при антонімічній зміні засобу зображення («ясний → непрозорий»: «Ces notions [...] restaient opaques pour moi et mes collègues sourds» [1, р. 57–58], «[...] c'était comme si on abattait un mur entre eux et ce monde opaque, comme si un lien informationnel et communicationnel se créait» [1, р. 167]). Використання такого засобу зображення як «світло», на нашу думку, не є випадковим. Зоровий канал сприйняття є основним для людей з вадами слуху для пізнання навколишнього світу, так само як мова жестів стає незамінною для здобуття інформації. Відтак, незнання та нерозуміння мови жестів прирівнюється до унеможливлення зорового контакту через непрозору фізичну перешкоду, наприклад стіну: «Il y a encore parfois ce mur qui s'élève quand les gens ne connaissent pas ma langue, mais c'est comme ça» [1, р. 220];

б) «La langue des signes avait éclos naturellement au sein de la communauté sourde» [1, р. 49]; «[...] la langue de sourds était encore mal maîtrisée, sauvage, pas encore apprivoisée» [1, р. 57] Трактують поняття мови жестів через розцвітання квітки чи поведінку дикої тварини має на меті підкреслити динамічність, життєствердність та красу цього комунікативного феномена;

в) «Alfredo et Jean nous firent travailler sur cet outil: la communication [...] Dans tous les domaines, c'est le premier maillon d'un bon fonctionnement» [1, р. 67] «Cela permettait l'existence d'un tout premier lien entre les deux communautés, celle des sourds et celle des entendants» [1, р. 96]. Якщо у попередньому підпункті наперед виноситься естетика метафоризації, то в цьому випадку використання таких засобів зображення як «знаряддя», «ланка ланцюга», «шнур» підкреслює прагматичну функціональність, а саме можливість ефективно спілкуватися, об'єднуватися, знаходити порозуміння навіть зі спільнотою людей, якічують;

г) «Devant les enseignants, la langue des signes n'avait pas droit de cité, elle était formellement interdite» [1, р. 209]. Персоніфікована метафора (мова жестів, як глухоніма спільнота не має права голосу) корелює з поняттям маргіналізації людей з вадами слуху.

Практика мови жестів породжує пов'язані метафори, які мають візуально-тактильну природу, наприклад «торкатися очима», чи «поглинати жести»: «Les sourds étaient néanmoins tous ravis de pouvoir toucher des yeux le contenu du débat» [1, р. 169], «[...] j'absorbai tous les signes que je voyais» [1, р. 204].

Ще однією невід'ємною характеристикою жестової мови глухонімих є її іконічність, тобто «прямий, більш, або менш тісний, зв'язок між річчю зовнішнього світу – референтом, та знаком, який з нею співвідноситься» [3, р. 139] (під *знаком* треба розуміти жест). К. Сюксак ставить на перше місце принцип функціонування жестової мови, заснований на зв'язках подібності [5, р. 47]. Цей дослідник зауважує, що «всі мови дозволяють вибудовувати досвід, однак вербальні мови лише шляхом говоріння, а не показування. Зовсім інакше відбувається у жес-

тових мовах, де вимір «ось так» через показування, наслідування, намагання проілюструвати, завжди може бути задіяний» [3, р. 165]. К. Сюксак пояснює також, що іконічність передбачає ряд когнітивних операцій, які завдяки анаморфозу дозволяють перенести реальний, чи уявний досвід у тривимірний простір [6, р. 14]. З цього можна зробити висновок, що користувачі жестової мови мають сильний досвід візуальності, звичку переосмислювати абстрактне через конкретне, фізичне та видиме, тяжіння до образності.

Це важливо з огляду на те, що подібним є і принцип метафоризації у парадигмі, запропонованій Дж. Лакоффом та М. Джонсоном: «зазвичай ми концептуалізуємо не фізичне через фізичне – або те, що важко чітко окреслити через те, що легше окреслити» [7, р. 477]. Таким чином, комунікація глухих людей відбувається через жест, який ілюструє, а комунікація між глухим автором та читачем, який чує, відбувається за допомогою метафори, яка сприяє кращому розумінню через образність. Окрім цього, метафора стає свідченням про структуру та пріоритети концептуальної системи, наповнення мовної картини світу спільноти людей із вадами слуху: «метафори є тим, що структурує те, як ми сприймаємо, як ми думаємо, і що ми робимо» [7, р. 454]. Важливо підкреслити також те, що існує пряма залежність між пріоритетами субкультури спільноти людей з вадами слуху та їхнім висвітленням у метафорах.

На думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона, ідіоматичні вирази також можна вважати конвенційними метафорами. У романі Віктора Аббу «Ключ до світу» вони широко застосовуються поряд з авторськими метафорами, які ми аналізували раніше. З метою збереження яскравої образності і, так би мовити, фізичної ілюстративності автор надає перевагу фразеологізмам для вираження певних понять, які могли б бути висловлені нефразеологічними лексемами, наприклад: «Il s'attendait à ce que ce handicap lui saute aux yeux» [1, р. 39] (замість «se montrer», «se faire remarquer»); «Ces trois valeurs essentielles ont contribué à huiler les rouages de notre travail en commun» [1, р. 74] (замість «perfectionner»); «Alfredo nous a donné la conscience du nécessaire partage, cela apportait encore de l'eau à mon moulin» [1, р. 75–76] (замість «inspirer»); «Les retours des élèves et des autres enseignants me faisaient avancer à pas de géant d'une année en année» [1, р. 180] (замість «faire des progrès»).

Висновки. Після аналізу метафоричного представлення понять соціальної *ізоляції*, *перешкоди* для спілкування, *боротьби* за права людей з вадами слуху, *мови жестів* у романі глухого французького письменника Віктора Аббу «Ключ до світу» було встановлено, що вибір засобів зображення вмотивований екстралінгвістичними факторами фізичного, соціального та культурного досвіду осіб із вадами слуху. Широке застосування метафор, як авторських, так і конвенційних, у романі може бути пояснена тяжінням до іконічності, яка є основоположним комунікативним принципом жестової мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Abbou V. Une clé sur le monde. Aubière: Eyes Éditions, 2017. 236 p.
2. Ярошко-Кушнір Н.С. Орієнтаційна метафора на позначення концепта «Глухота» у романі Еммануель Лаборі «Крик чайки». *Нова філологія*. 2022. Вип. 85. С. 324–329.
3. Da Silveira Schmitz M. Les contributions de l'apprentissage du théâtre à l'acquisition de la langue des signes française et à la construction de l'identité sourde: thèse de doctorat, discipline «Sciences de l'éducation»: ED 485 Université Lumière Lyon 2. Lyon, 2016. 255 p.
4. Minguy A. Le réveil sourd en France. Pour une perspective bilingue. Paris: l'Harmattan, 2009. 332 p. URL: <https://liseuse.harmattan.fr/9782296078987> (дата звернення: 10.11.2025).
5. Cuxac C. Iconicité des langues des signes. *Faits de langues. Motivation et iconicité*. 1993. P. 47–56. URL: https://www.persee.fr/doc/flang_1244-5460_1993_num_1_1_1034 (дата звернення: 10.11.2025).
6. Cuxac C. Langue et langage: un apport critique de la langue des signes française: la langue des signes est-elle une langue? Petite histoire d'une grande question. *Langue française*. 2003. №137. P. 12–31. URL: https://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_2003_num_137_1_1054 (дата звернення: 10.11.2025).
7. Lakoff G., Johnson M. Conceptual metaphor in everyday language. *The Journal of Philosophy*. 1980. Vol. 77. Issue 8. P. 453–486.

8. Pudelko B., Legros D. L'approche de la comparaison: le modèle «de projection de structure». *Métaphores et analogies* / sous la direction de Ch. Tijus. Paris: Lavoisier, 2003. P. 63–82.
9. Armstrong F. Pupil or 'Patient': difference, disability and education in France. *The Social Model of Disability: Europe and the Majority World*. 2005. Leeds: The Disability Press. P. 49–64.
10. Poirier D. 'J'ai senti que c'était mon monde', expression des dimensions identitaire et normative des langues des signes. *Anthropologie et Sociétés*. 2012. Vol. 36. №3. P.171–188.

Дата надходження статті: 19.11.2025

Дата прийняття статті: 12.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки

Випуск 4 (215)

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *Ю. В. Ковальчук*

Підписано до друку 30.12.2025 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 47,90. Зам. № 0226/197
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.